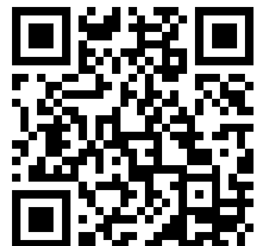
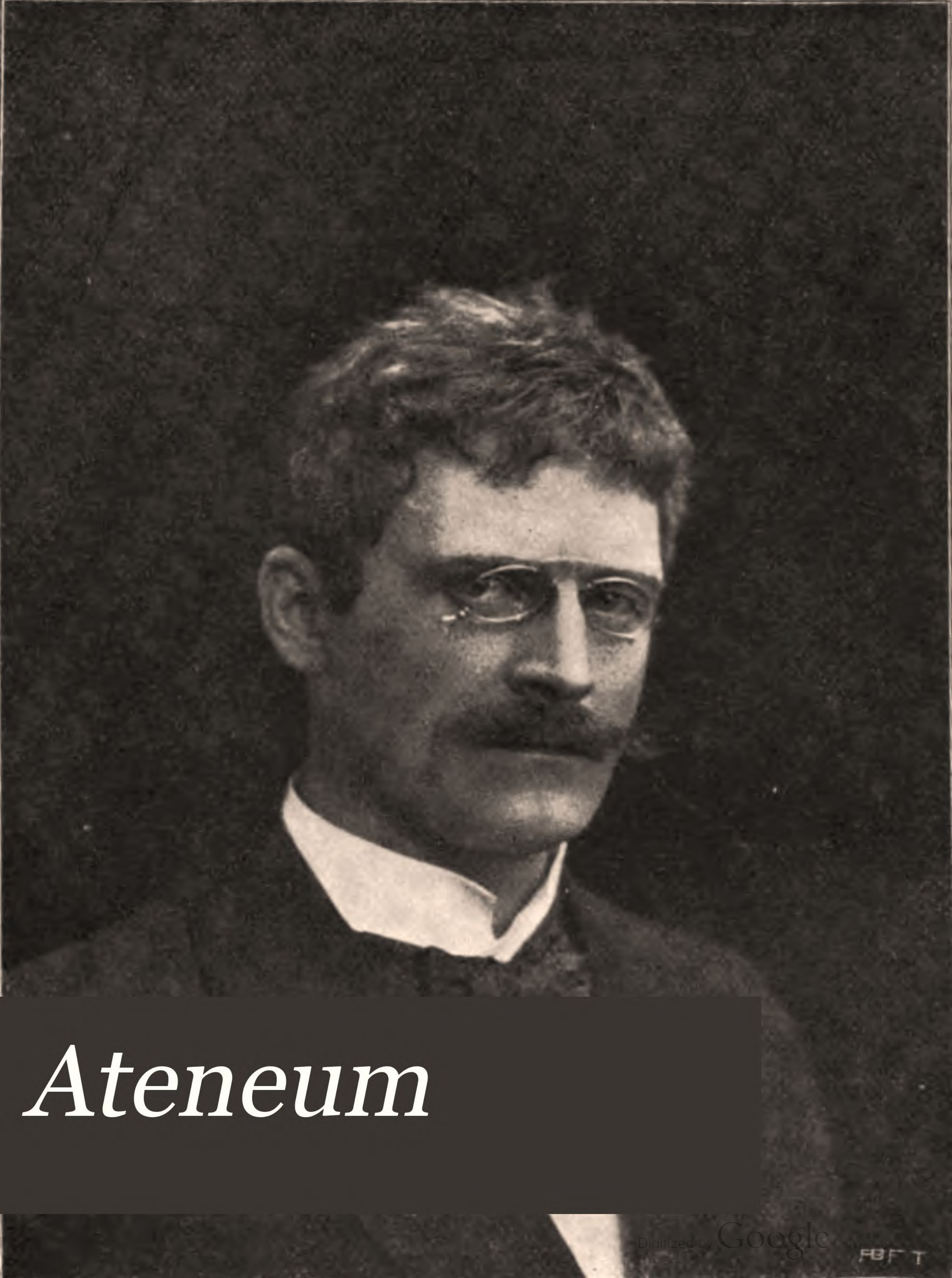

Ateneum
Digitized by Google

VE RI
TAS

HÄFT. I. 15 FEBRUARI 1900.

ATENEUM

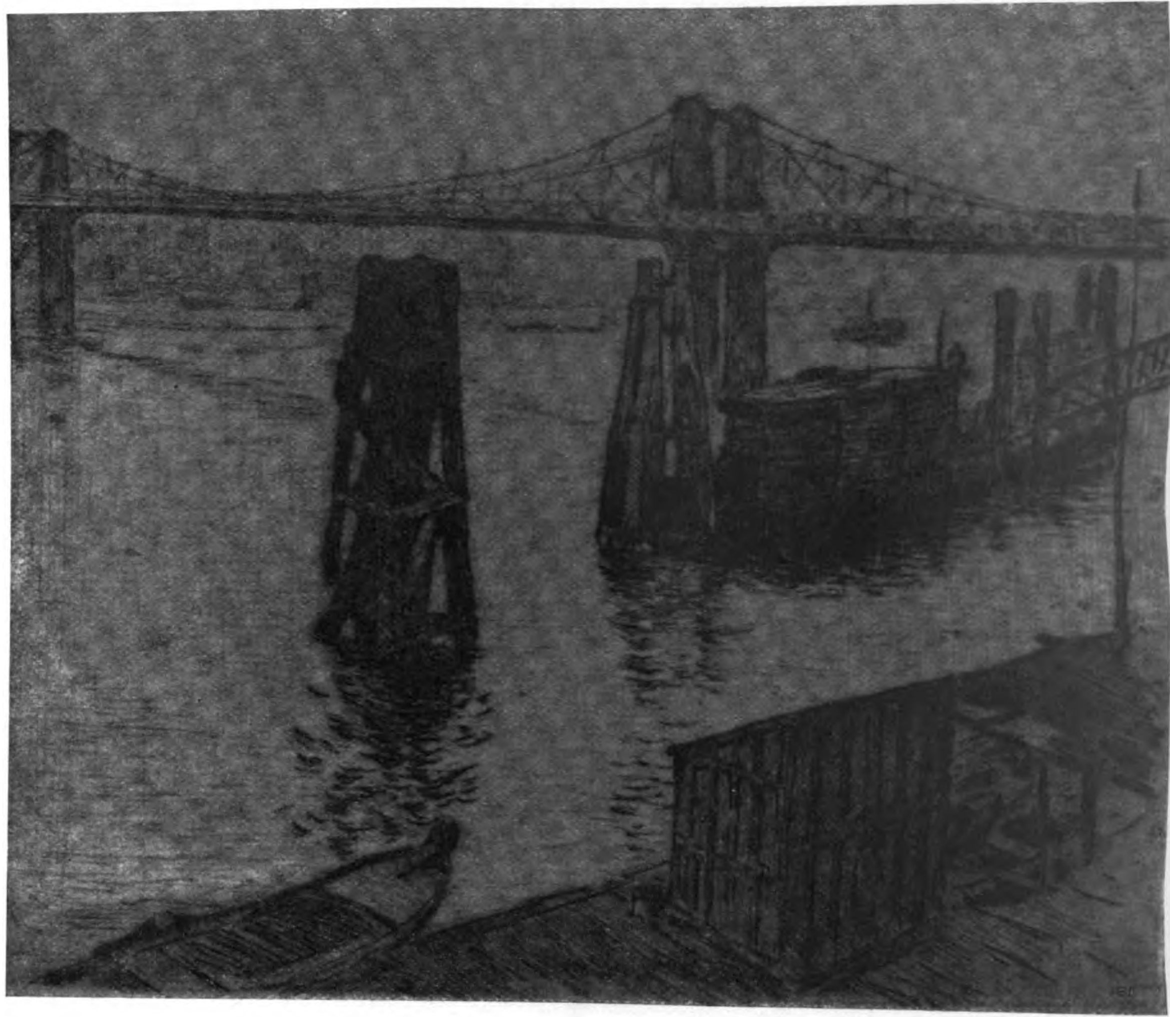
INTERNATIONELL, ILLUSTRERAD TIDSKRIFT FÖR LITERATUR, KONST OCH SPÖRSMÅL AF ALLMÄNT INTRESSE UTGIFVEN AF

WENTZEL HAGELSTAM

UNDER MEDVÄRKAN AF

JUHANI AHO, ACKE ANDERSSON, NISBET BAIN, VÄINÖ BLOMSTEDT, BOULOT, AXEL CEDERCREUTZ, UNO COLLAN, S. P. DIAGHILEW, ALBERT EDELFELT, MAGNUS ENCKELL, ERIK EHRSTRÖM, ALEX. FEDERLEY, W. FINCH, K. FLODIN, VICTOR FURUHJELM, AXEL GALLÉN, MAURICE GANDOLPHE, ALB. GEBHARD, GEORGE GRANFELT, ERNST GRÅSTEN, HJ. GRÖNROOS, JARL HAGELSTAM, P. HALONEN, KNUT HAMSUN, K. J. HARTMAN, JACOB HILDITCH, YRJÖ HIRN, SANTERI INGMAN, K. F. JOHANSSON, EERO JÄRNEFELT, ELLEN KEY, JOHN af KLERCKER, ALEX. v. KRÆMER, ALI KROGIUS, JULIEN LECLERCQ, OSCAR LEVERTIN, ALEX. LUNDSTRÖM, ALBIN LÖNNBECK, JOS. MANDELSTAM, BIRGER MÖRNER, ADOLF NOREEN, OLOF NYKOPP, ADOLF PAUL, JEAN POIROT, H. PONTOPPIDAN, W. RAMSAY, JONATAN REUTER, O. M. REUTER, J. E. ROSBERG, J. SATTLER, AUG. AF SCHULTÉN, LOUIS SPARRE, WERNER SÖDERHJELM, ROBERT TIGERSTEDT, ADOLF TÖRNGREN, A. TÖRNUDD, I. USCHAKOFF, AXEL WALLENSKÖLD, VALDEMAR VEDEL, SAM. WIDE, KONNI ZILLIACUS, EDV. ÖHRNBERG, J. ÖHQUIST, m. fl. in- och utländska konstnärer, skriftställare och vetenskapsmän.

TREDJE ÅRGÅNGEN. HELSINGFORS 1900. WENTZEL HAGELSTAMS OCH AKTIEB. F. TILGMANNS FÖRLAG

AUTOTYPI EFTER EN ETSNING AF A. W. FINCH.

ATENEUM
INTERNATIONELL, ILLUSTRERAD TIDSKRIFT FÖR LITERATUR, KONST OGH SPÖRSMÅL AF ALLMÄNT INTRESSE

UTGIFYEN AF WENTZEL HAGELSTAM UNDER MEDVÄRKAN AF IN- OCH UTLÄNDSKA KONSTNÄRER SKRIFTSTÄLLARE OCH VETENSKAPSMÄN

TREDJE ÅRGÅNGEN

1900

HELSINGFORS 1900
WENTZEL HAGELSTAMS OCH AKTIEBOLAGET F. TILGMANNS FÖRLAG

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

TAVASTSTJERNA SOM LYCEIST.

ETT KAPITEL
UR KARL A. TAVASTSTJERNAS BIOGRAFI.

AF WERNER SÖDERHJELM.

Den Tavaststjernaska släkten är en af de få i Finland introducerade adliga ätter, som är rent finsk, som stammar från Finland och hvars medlemmar för det allra mesta lefvat och tjänat i detta land. Stamfadern Erik Tavast, adlad Tavaststjerna år 1683, var häradshöfding i Österbotten, dennes son Jacob Pontus likaledes (senare i Savolaks); hans son Eric Vilhelm och sonson Jacob Pontus tjänade som officerare vid Savolaks regemente.

Den sistnämdes son, Jakob Johan, skaldens farfader, född 1781, erhöll efter genomgången kurs vid Haapaniemi kadettkår och tjänstgöring vid Savolaks och Björneborgs regementen plats vid fältmätningskåren i Stockholm samt anstäldes i egenskap af informationsofficer vid Karlbergs krigsskola; därjämte vär-

kade han sedan 1818 som lärare i fortifikation vid Mariebergs artilleriinstitut. Ett anbud att öfvertaga direktorsplatsen vid kadettkåren i Fredrikshamn mottog han icke på grund af särskilda ekonomiska betänkligheter. Denne man var artistiskt begåfvad i många riktningar. Ett minne af hans sysselsättning med målarkonsten bevaras i Kangasala kyrka, hvars altartafla, föreställande Kristus i Getsemane, torde härröra från hans hand. Ifrig musikvän, trakterade han själf med talang violinen, och i hans hem samlades ständigt en krets af musikälskare kring honom och hans lika musikaliska som vackra och intelligenta hustru.

Om henne hafva släkttraditionerna rätt mycket att förtälja.

Dotter till en präst i Tavastland vid namn Cairenius och född 1791, hade hon år 1808 jämte mor och moster från deras dåvarande vistelseort Kuopio flytt undan ryssarna mot norden, hade följt Adlercreutz och hären ända upp till Torneå och slutligen i Stockholm erhållit ett hem hos landsmän i den förmögna Masalinska familjen, äfven den emigrerad ditöfver undan kriget. I detta hus, där hon snart gjorde sig bemärkt för sitt utseende, sitt goda hufvud, sin vackra sångröst och sin poetiska talang, stiftade hon bekantskap med Jakob Tavaststjerna och gifte sig med honom snart därpå. Efter ett trettonårigt äktenskap afled mannen år 1824 och hon blef, ännu helt ung, änka med 7 barn, af hvilka det yngsta endast var 3 veckor gammalt, samt såg sig, lämnad i små omständigheter som hon var, tvungen att arbeta för sitt och sina barns uppehälle genom att förfärdiga balskor åt de förnäma damer, bland hvilka hon själf tidigare vid assembléerna i det Masalinska huset lyst som den främsta skönheten. Genom att de två älsta barnen, Karl Augusts far och en dotter, fingo sin skolgång bekostad af kronprinsen Oscar, bereddes henne dock en stor lättnad i bekymret för barnens framtid. Själf säges hon varit en duktig husfru och en amper uppfostrarinna, som höll sina fem pojkar i sträng tuktan. Härom berättas inom familjen en anekdot, hvilken måhända gifvit skalden uppslaget till en i Lille Karl förekommande episod eller, om denna episod är tecknad efter naturen, visar att farmoderns oblidkeligt konsekventa uppfostringsmetod gått i arf till lille Karls far. Han hade nämligen engång af sin mor blifvit strängt förbjuden att klättra efter dufvorna, som samlades på taket af deras bostad. Då han likafullt företog sig att vara olydig, ramlade stegen och han slog näsan mot några stockar på marken så att den spräcktes. Blödande och skamsen kom han in och mottogs med en bastonad. Först efter denna exekution plåstrades näsan, som sedan för alltid bar ett djupt ärr efter fallet. Läsaren påminner sig kanske, huru det gick precis på samma sätt med lille Karl, som hade fått löfte om smörj, „ifall han skulle gå och plumsa in och komma drunknad hem“ och värkligen fick en risbastu för sin olydnad, fastän han sväfvat i lifsfara. [1])

Karl Augusts farmor flyttade 1831 öfver till Finland, och hennes älste son Carl Johan, som var född 1815 och fått sin första militära uppfostran vid Karl-

[1]) De nya skridskorna. Lille Karl, sid. 135 ff.

berg, återvände, han också, något senare till sitt fädernesland och ingick i tjänst vid finska gardet i Helsingfors, där han passerade graderna från yngre underofficer och ända till öfverstelöjtnant. Därefter transporterad till St. Michels bataljon, kvarstod han som chef för densamma, när den finska indelta militären år 1867 upplöstes och han fick afsked med generalmajors rang. I Carl Johan Tavaststjernas väsen synes moderns stränga bestämdhet än starkare aksentuerats, om ock den, såsom ju ingalunda är ovanligt, blandades med en stor känslighet och lättrördhet. Men på samma gång hade krigarnoblessen gått i arf från fädernehållet och gifvit själfva personligheten ett älskvärdt och vinnande chevalereskt drag. Tack vare sin från båda föräldrarna ärfda talang att poetisera och orera, gjorde den unge officeren stor lycka bland societetens damer, både i hufvudstaden och vid de glada sammankomster på landsbygden, hvilka vid den tiden ännu, särskildt i Tavastland, voro så vanliga, och i hvilkas tidsfördrif, vare sig dans och flirt eller musikaliska, dramatiska och vittra nöjen, skimrade en sista återglans af traditionerna från det bildade sällskapslifvets gyllene period i Sverge och Finland.

Redan som officer vid gardet gjorde Carl Johan Tavaststjerna bekantskap med öfverjägmästaren A. F. Granfelts på Ryttylä dotter Fredrika Katarina, och en öm böjelse uppstod mellan dem nära nog vid första sammanträffandet[1]) — en böjelse som då endast ledde till en snart bruten förlofning, men som snart åter uppflammade efter det Tavaststjerna förlorat sin första maka, den firade skönheten Charlotta Hising. Fredrique Granfelt, som varit sin ungdomskärlek trogen, blef då Carl Johan Tavaststjernas andra hustru och vid nära 40 års ålder moder till hans ende son Karl August. Hon var, säges det, en vek och god samt intelligent kvinna — egenskaper, hvilka äfven framträda i hennes bref; med en förträfflig husmoders praktiska företräden förband hon ett gladt och älskvärdt sällskapligt väsen samt en framstående musikalisk begåfning.

Karl August Tavaststjerna föddes på Annila gård invid St. Michels stad söndagen och Floradagen den 13 maj 1860.

Om någon hade försökt att, summerande de atavistiska märkena, vid detta barns vagga göra en prognos på dess anlag, så hade den väl stält sig ungefär sålunda: krigiska böjelser, ärfda från närmaste trenne led af förfäder; konstnär-

[1]) I ett bref från mars 1837 omtalar Fredrique Granfelt för en väninna att hon vid ett besök i Helsingfors gjort en promenad med fröken Hilda Tavaststjerna och hennes bror *Carl, Underofficer vid Gardet*, uttrycksfullt understrykande de kursiverade orden och tilläggande: „den spatserfärden var så innerligt rolig och oförgätlig". Det var synbarligen första gången hon träffade honom; brefvet är, utan tydliga ord, fullt af den vaknande känslan. — I ett senare, tyvärr odateradt bref till samma väninna heter det: „A. och vår muntra Cousin E. från gardet ha äfven varit våra ständiga gäster. Jag skulle med skäl kunna nyttja ett uttryck från en af mina många rôler, som jag preglat i minnet på mig, nemligen: „Ack hvad dock den uniformen upprör min sorg", ty en obeskriflig påminnelse är både den och M:s glada sjelfsvåldiga lynne för resten. Statt du mig bi O! stolthet och sjelfkänsla! De begge komma mycket, mycket att anlitas då jag nu åter skall visa mig i H:fors och troligen träffa honom!"

liga böjelser, sammanflutna inom familjen i rika strömmar; oro i lynnet, karaktäristisk för mången i släkten; spår af faderns och farmoderns stränghet, motvägda af inflytelser från moderns blida och lyriska sinnelag. En sådan sammanställning hade i själfva värket varit ganska riktig, ty det skulle visa sig, att just dessa drag angåfvo de olika grundtonerna i den blifvande diktarens personlighet. Endast att lifvet sedan med växlande kraft spelade på de skilda strängarna, fick stundom några, stundom andra att klinga högre och skänkte nya till; men arfvedelarna från föregående generationer voro alltid hos Karl August Tavaststjerna lika lätta att skönja som de hade svårt att smälta tillsamman.

Karl Augusts åtta första lefnadsår förflöto på Annila, en sådan finsk inlandsegendom med hvita fönsterposter på den gulmålade karaktärsbyggnaden, med landsvägen, som dammig slingrar förbi gården, med stora hängande björkar i hagen, med riddarsporrar, krusbärsbuskar och några äppelträd i den lilla trädgården, och sist en fjärd med holmar utanför strandens vass — en sådan, hvars lyckliga, solgassade sommarbild aldrig under lifvets skiften plånas ur dens minne, som där växt upp. Och huru lefvande bilden af detta Annila ständigt stod för Tavaststjernas håg, bevisa bäst hans skildringar i Lille Karl, där han icke ens brytt sig om att maskera sitt kära barndomshems namn.

Det är ganska säkert att Tavaststjerna i fråga om sig själf varit lika ärlig i dessa berättelser och att de därför äro en trogen afspegling af händelser och känslor under hans uppväxtår. I de yttre dragen skiljer sig denna bild föga från den, i hvilken de flesta andra pojkar skulle teckna sin barndom — om de vore lika ärliga. Det går löst på krigiska idrotter, som stundom taga form af rena illgärningar samt efterträdas af moderliga förmaningar och vek ånger; i en litet framskridnare ålder blir det frästelser, som föra till drängstugan och afbrytas af pappas handgripligare inskridande; sedan de första erotiska väkkelserna, de första rönen från harjakten, från skolan och från den förbjudna lektyren. Men där skymta ock drag, värda att tagas vara på för den blifvande diktarens psykologi. Fantasins kraft spänner redan starkt alla fjädrar i hans orofulla sinne, den styr utan häjd hans unga tankevärld och gestaltar alt hvad som omger honom efter sin nyck. Den skrämmer stundom, men lockar oftast, och gossen lefver i denna inbillnings trollkrets ett så starkt inre lif, att när den bjuder honom göra något, så försvinner för honom alt det fysiska, som kan sätta obehagliga hinder för budets realiserande — och lika litet märker han, att ingen af hans närmaste eller hans lekkamrater förmår följa honom åt. Med denna intensiva föreställningsvärksamhet sammanhänger också ett från början likasom senare starkt utprägladt förakt för faran, hvilket icke skydde att när som hälst gå öfver i oförvägenhet; men detta personliga mod hade hos ättlingen af den gamla krigarstammen naturligtvis också andra rötter.

Till hvad Tavaststjerna sålunda själf i Lille Karl berättar om sina pojkår må ännu läggas följande.

Såsom alldeles liten, vid endast sju månaders ålder, angreps gossen af en häftig maginflammation, hvilken, enligt en utförlig och rörande skildring i ett bref af modern, nådde ett så hopplöst stadium, att läkarena reste sin väg och slutet hvart ögonblick väntades; plötsligt och oförmodadt skedde dock en vändning till det bättre. Ett par år senare råkade Karl August ut för ett annat slags lifsfara. Jämte hela familjen hade han fått begifva sig till Parola för att åskåda den stora manöver, som där af Alexander II hölls om sommaren 1863. En lomhörd tjänarinnas oaktsamhet gjorde att parfveln vid målskjutningen plötsligt råkade midt in bland hvinande kulor; men han räddades ur den ögonskenliga faran af en soldat, som störtade fram, tog i honom och slungade honom långt åt sidan öfver ett gärde och in i en vattenpuss, där den nya sammetskolten och de hvita byxorna foro mycket illa. Detta Karl Augusts första krigiska rön svalkade dock icke hans håg för — visserligen mindre farliga — bataljer i framtiden.

Vid ovanligt unga år begyntes hans första skolgång hos en gammal „mamsell“ Favorin, som bodde på Moisio, en kilometer från Annila. Men vare sig att skoltvånget alt för mycket stred mot det unga sinnets frihetskänsla eller att lärarinnan icke föll honom i smaken, altnog, han företog sig att jämte en kamrat utfundera ett lämpligt medel att göra slut på detta tvång; men då man på förhand kunde ana att hvarken böner eller uppstudsighet skulle hjälpa, måste medlet väljas radikalt. Man beslöt sig för att stjälpa omkull hela den gamla mamsellens bostad; gärdesgårdsstörar placerades under stenfoten och pojkarna bände på af alla krafter, i hopp att byggningen skulle välta och deras pinoande begrafvas under ruinerna. Framgången af denna plan blef naturligtvis högst relativ; men det förgick icke lång tid innan gossarna befriades från mamsell Favorins färla. Karl Augusts skolgång upptogs sedan vid en litet förståndigare ålder, hos fröknarna Antell i St. Michel.[1])

Frukten af den första undervisningen i modersmålets skriftliga behandling blef ett bref, hvarmed Karl August till julen 1867 öfverraskade sin far och som, troget återgifvet, var af följande lydelse:

Jag låvar att jag skall varda god och beselig och icke ranka stolarna och icke söndra glas. och icke vräkamig och aldrigmera varda obeselig och ickeranka på gungstolen. Och icke äta med fingrarna.

Man kan i skildringarna om Lille Karl icke undgå att lägga märke till ett drag af starkt utvecklad energi hos gossen, och detta skönjes ju ock i den nyss anförda skolhistorien. En annan anekdot i denna riktning förtäljer att Karl August, som i likhet med en äldre syster begåfvats med en djärft uppåtsträfvande nästipp, beslutit korrigera denna naturens orättvisa och därför ständigt, när han läste sina läxor, satt med pekfingret tryckt mot nässpetsen. Då han tyckte sig finna att hans ansträngningar hade framgång, plägade han öfverlägset säga till sin syster: „hur ids du hålla oppnäsa!“ I själfva värket påstås det

[1]) Historien om det bändade huset har Tavaststjerna sedermera i något förändrad form användt i Lille Karl.

att hans uthållighet hade ett jämförelsevis öfverraskande resultat. — Dessa energiska anlag togo senare stundom form af en ganska betydlig envishet, för att icke säga halsstarrighet. Så berättas det att Karl August engång, vid tolf eller tretton års ålder, förargats på sin styfmor och sina systrar, emedan de „voro så ömkliga“, och föresatt sig att icke tala med dem på en hel sommar, hvilken föresats han trots alt troget höll.

Efter de indelta bataljonernas upplösning och Carl Johan Tavaststjernas afskedstagande försåldes Annila, och familjen flyttade till Tavastland på våren 1868. Här, på moderns egendom Suivala i Kärkölä, blef gossen vittne till de fasor som nödåren förde med sig och hvilka han sedermera skildrat i romanen *Hårda tider*. De gjorde ett så mycket djupare intryck på hans mottagliga sinne, som moderns död blef en omedelbar följd af dem. Under den omvårdnad hon egnade de talrika sjuka, åt hvilka fristad beredts i ett å Suivala enkom för dem inrättadt lasarett, ådrog hon sig smitta och härjades själf af farsoten. I nyssnämda bok har sonen förevigat hennes minne.

Moderns död föranledde särskilda förändringar inom familjen, bland annat att Karl August sändes till Helsingfors för att där i Privatlyceum fortsätta sina studier. Ett par år besökte han detta lärovärk och bodde därunder hos sin morbror, den bekante teologieprofessorn A. F. Granfelt, hvilken han senare egnat en så vacker hyllning i dikten *En patriark*. Den förlorade moderliga omvårdnaden ersattes till stor del genom att hans moster, fröken Sofie Granfelt, i morföräldrarnas gamla hem å Ryttylä nu, liksom senare, ständigt hade en varm och omhuldande tillflykt öppen för honom. Och med sonlig tillgifvenhet var han själf fäst vid den gamla tanten, hvars innerliga vänskap till den aflidna modern han hade att tacka för ett skydd och en vård som aldrig sveko. Dikten *I gammalt hem* tolkar vackert hans tacksamhetskänsla för mostern, och i en af sina känsligaste prosaskizzer, *Ett vändt blad* i samlingen „I unga år“, skildrar han detta sitt andra hem på Ryttylä:

„Här i denna atmosfär af anspråkslös aristokrati, blomdoft och gamla dagar hade han sin vindskammare med ett gammalt skrifbord, en stor soffa och fyra stolar, kommod, virkade gardiner, blå tapeter och utsikt öfver en bit bördigt Tavastland med alla finska utsikters blånande barrskog i fonden. En liten insjö glittrade långt borta mellan vassen i den allra tidigaste morgonstunden.

Här hade ynglingen för långa år sedan gömt undan sina första, glödande rim, när den gamla på sina vandringar genom huset tittade upp till honom för att se efter hvad han hade för sig. Här hade han senare i ensamma grubblande stunder efter långa, rastlösa vandringar ute i världen sett alla sina sväfvande och gyllne ynglingadrömmar bli karg hvardaglighet, och här hade ur de flyende illusionernas dimma konturerna till mannens karaktär vuxit fram.

Under sträfsamma dagar och sömnlösa nätter hade han här försökt gifva konstens form åt alla korsande tankar, som lifvet jagade genom hans hjärna.

Märkvärdiga, brinnande sträfvanden, som krönts med stundens flyktiga framgång, hvilken likt balsam flöt ofver äregirighetens och självkärlekens plågor, utan att någonsin unna honom en feberfri ro. Här hade han sönderbruten fallit ihop under känslan af sin oförmåga, för att följande dag med en nästan krampaktig viljeyttring sätta sig öfver sina tvifvel och en lycklig, kort stund betagas af den blinda och kraftiga öfvertygelse, som de vise kalla inspiration . . .“

Emellertid gifte fadern om sig 1872 och flyttade tillbaka till St. Michel, hvarvid Karl August åter sattes i skola i denna stad, nu i svenska lyceum, där han, oaktadt fadern redan 1874 afled, stannade ännu fyra år framåt. Ferierna tillbragtes dels hos hans förmyndare, öfverste Ruin å Mommis-Hietola i Tavastland, dels hos mostern på Ryttylä.

Från St. Michels lyceum, där han varit en flitig elev som ständigt kom hem med goda betyg, skilde sig Tavaststjerna år 1878 för att söka inträde vid Polytekniska institutet i Helsingfors och dess arkitekturafdelning. Det var kanske icke så mycket hans visserligen tidigt, ehuru knappast i ovanligare grad, röjda anlag för teckning, hvilka riktade honom på denna bana, som icke mer lusten och lockelsen att stå inför ett friare värksamhetsfält än det fortsatta bokstudier — för hvilka hans sinne icke häller egentligen låg — skulle kunnat erbjuda honom.

Med flyttningen till hufvudstaden inträdde för Tavaststjerna ännu mer än för de flesta andra en bestämmande vändning i hans lif.

* * *

Intresset för poesi hade hos den unge Karl August tidigt kommit till uttryck. Vid 5—6 års ålder deklamerade han utantill långa stycken ur Frithiofs saga, och han hade icke hunnit öfver barnaåldern, då han redan ifrigt studerat alt hvad som fans på vers i faderns bibliotek, bl. a. Leopold, W. von Braun, Tegnér och Runeberg. Från hvilket år det första egna diktprofvet härleder sig, kan jag icke med bestämdhet säga, men det är icke sämre än mången större skalds. Det hänför sig till en julklapp åt hans far, en spegel(?) Lappen, som ännu finnes i behåll, bär i stora, tydliga bokstäfver följande rader:

Till
General Majoren
C. J. Tavaststjerna.

När pappa uti denna ser hur tiden lider,
Dag efter dag, år efter år,
Och lifvets vinter framåt skrider
Så kom i håg att det ännu blir evig vår.

För öfrigt finnes från tiden före flyttningen till Helsingfors — utom ett litet teaterstycke, som tillkom under vistelsen å det Granfeltska huset — blott en enda dikt bevarad. Den är skrifven på ett blad i en annotationsbok och dagtecknad Sorea den 26 juni; årtalet saknas, men torde varit 1876 eller 1877. Den lyder:

Systrar.

Kall och egenkär han varit,
Kall och liknöjd egoist,
Eder broder, som nu farit,
Eder „glädje“ som ni mist.

Köld var lönen för er möda,
För er syskonkärlek varm,
Han gjort alt att känslan döda
I en känslig systerbarm.

Hvarför egna då ett hjärta,
Rikt på kärlek, rikt på tro,
Åt er bror? — En gagnlös smärta,
Vådlig för hans egen ro.

Hvarför ge hvad högt man skattar
Hvad man fint och upphöjdt fann,
Åt en någon som ej fattar,
Som ej det begripa kan?

Om I värkligt kunnat skåda
I hans toma, toma bröst,
Skullen I förskräckta båda
Bäfvat för dess kulna höst.

Och förgäfves där I söken
Väcka kärlek, vår på nytt.
I hans saknad endast öken
Öfver kärleken, som flytt.

Om han nångång för er känner,
Är det sorg att ej ge mer.
Ensam, arm, förutan vänner,
Har han likväl endast Er.

Ni de enda, hvilka vilja
Älska, trösta honom än,
Ifrån Er måst han sig skilja
Han kan — intet — ge igen.

Den lätt löpande formen skvallrar om föregående poetiska öfningar, ehuru deras resultat icke bevarats. Innehållet röjer en pessimism, som ju icke är ovanlig hos sexton och sjutton års ynglingar, hvilka tro sig böra finna lifvet uselt och hjärtat tomt. Men hos Tavaststjerna har denna stämning helt säkert djupare rötter än hos de flesta andra; den framträder redan hos barnet, som tycker sig i förhållande till alla sina kamrater stå „åt sidan"; den lämnar icke ynglingen och mannen, såsom en lös jargon gör det, utan griper in i hela hans lif med klor som sarga och rifva blödande sår och blott sänka sig alt djupare ju längre tiden lider. Denna bittra ensamhetskänsla — „jag är en ensling, främmande för alla, som går min egen väg i egen takt" — den har Tavaststjerna burit på sedan sin tidigaste ungdom, ej såsom någonting antaget eller poserande, ej häller som en följd af förhållandena, i hvilka han växt upp, utan som man bär på det giftiga fröet, kommet man vet icke med hvilken vind, till en långsamt gräfvande sjukdom.

* * *

Efter att genom privata lektioner ha förberedt sig till inträde i Polytekniska institutet, antogs Tavaststjerna till extra elev i detta lärovärks arkitekturafdelning från hösten 1878. På andra årskursen blef F. A. Sjöström hans lärare. Huru högt han skattade denne utmärkte mans ledning och huru lifligt han beundrade hans personlighet, har Tavaststjerna efter Sjöströms död 1891 uttryckt i en varm och fängslande karaktäristik, som infördes i ett af polyteknikerna utgifvet festblad.

Tavaststjerna saknade ingalunda intresse för sina fackstudier vid Polyteknikum; han säger i ett bref från början af sin lärotid: „det har alltid varit fallet att jag uppe på ritsalen tyckt mig tillika sköta mina nöjen". Mången gång omtalar han med tillfredsställelse huru raskt han arbetar, och när han under några veckor ligger sjuk, blir han nästan förtviflad öfver att ej få syssla med ritstiftet. Samtidigt försummar han ingalunda de estetiska föströelser som hufvudstaden erbjuder. Han berättar i bref till de närmaste om sina förtjusta besök på finska operan, där Alma Fohström hän-

ryckte publiken, och om svenska teatern, där han sett de „utmärkt anslående och upplyftande dramatiska arbetena Daniel Hjort och Kämparne på Helgeland“. „Jag kan ej säga“, tillägger han om dessa stycken, „hvilket anslog mig mera, men hade du läst de bref jag skickade K. så hade du förvånat dig öfver den pratsjuka de framkallat“; konserterna locka hans musikaliska håg och lämna djupa intryck, men dansnöjena omtalar han sist, — „ty det äro de värda“. — Hans lektyr saknade system och var, som den också ständigt i framtiden skulle bli, beroende af slumpen. Den ungdomliga mottagligheten kände sig tacksam för alt hvad den fick och kritiserade icke. Dickens' satir i Martin Chuzzlewitz anslår honom ofantligt, Buckle är under en tid hans „sängkamrat om aftnarna och sofkamrat om eftermiddagarna“. Ibsen läses med stor ifver, likaså Björnson, men han ställer dem båda efter Wergeland, som han egnar mycken beundran — „han är stor, kraftig och djup“ — och om hvilken han i ett bref yttrar: „Jag känner få skalder dem jag omedvetet haft så mycket af som af honom, Heine och Turgenjew“. Senare kommer Kielland till, och Tavaststjernas sympati för norrmännen i allmänhet ger sig luft i ungdomligt hänryckta utrop som: „Bravo, norrmän, bravo! Det är ett genomhärligt, genomintelligent folk . . . där den nya literära skolan kämpar segrande för natur, frihet, mänsklighet och sundhet med en kraft, så hela Europa står och gapar. Sverge har blifvit långt efter . . .“ eller „Bravo norrmän! Rensa samhället, rensa och rif och blås med er friska höjfjeldluft bort betänkligheterna att röra vid kräftsåret. Kanske skall ett nytt samhälle uppstå ur gruset och gifva den lidande mänskligheten mera ljus och mera tillfälle att rätt använda detsamma“. Men äfven de svenska diktarena talar han om. „Jag är“, säger han, „helt och hållet Snoilsky hängifven. Han har varit mitt sommarstudium, min hösttröst och min vinterskatt!!“ I samma bref — från december 1882 — uttrycker han sin önskan att erhålla Rydbergs dikter så fort de kommit ut i bokhandeln. Strindberg nämner han blott i förbigående. Tidigare har han sagt, att han anser Bååth för den nyaste svenska diktningens målsman; denna diktning „går på ytterliga vägar, — den försummar eller ombildar den gamla formen

TAVASTSTJERNA SOM POLYTEKNIKER.

och sätter originela bilder med djupa tankar i st. för Tegnérs ordsvammel". Tavaststjerna uttryckte härmed en åsikt, som den tiden var rätt allmän bland den literära ungdomen här. Bååths dikter hade utkommit 1879 och syntes oss originelare och friskare än det mesta andra. — I ett bref från mars 1882 citeras stycken ur Nikander och Strandbergs öfversättning af Byrons Child Harold. Under sommaren 1882 läste Tavaststjerna Shakespeare, och från samma tid torde ock hans bekantskap med den danske lyrikern Emil Aarestrup, hvilken han stälde mycket högt, datera sig.

Huru mycket de egna stora skalderna under denna tid sysselsatte honom, kan jag ej med säkerhet säga. Men jag vet, att Runebergs genomskinliga och något tunga lyrik aldrig fick sin rätta genklang i Tavaststjernas pittoreska diktarlynne. I den vackra dityramben till Topelius på hans åttioårsdag (Ateneum 1898 n:o 1) har Tavaststjerna bragt den gamle skalden sitt tack för hvad denne i saga och sång skänkt hans ungdom. Jag tror dock att för Tavaststjerna, liksom för de flesta andra, den egentliga topelianska perioden var förbi, när arbetet på hans egen utveckling och sökandet efter nya hållpunkter för densamma begynte. Och särskildt nu, i början på åttiotalet, då man minsann icke behöfde söka, utan det nya brusade in från öster och väster, plötsligt sköljande bort alla gamla ideal, hände det lätt, att en dådlustig och lifsvarm ungdom i våra egna klassiker såg någonting förlegadt och något, där framtidens lösen minst af alt stod att finna.

* * *

Kamratlifvet fångade Tavaststjerna genast i början med nyhetens makt. Hans växlande skoluppfostran hade ej tillåtit honom att knyta stadiga vänskapsband eller ens att en längre tid tillhöra samma krets. I början inskränkande sig till umgänget med de närmaste kamraterna vid institutet och i „Polyteknikernas förening", kom Tavaststjerna dock snart in i en studentkrets, dit han infördes af ett par barndomsbekanta och ett par studiekamrater vid Polyteknikum, hvilka på samma gång tillhörde universitetet. Det var de literära intressena, som gjorde att han med tiden alt närmare slöt sig till denna grupp och särskildt till Hjalmar Neiglick, som blef hans intimaste vän bland dess medlemmar. Från polyteknikernas sida existerade annars ännu den tiden en viss jalusi mot studenterna, framkallad af de förras sträfvan att få sitt institut betraktadt som en andra högskola och själfva likställas med universitetets ungdom. Särskildt torde den del af polytekniker, som i likhet med Tavaststjerna icke varit studenter, med ett visst agg hafva betraktat de unga akademiska medborgarnes sätt att uppträda som framtidssträfvandenas privilegierade bärare. Denna stämning af rivalitet kommer till uttryck i en sannolikt för den polytekniska kretsen på hösten 1880 skrifven dubbeldikt, hvars första afdelning bär titeln *Jag är student* och den andra *Också en student.* I den förra heter det:

Jag är student, hur stolt det namnet ljuder!
Jag är Apollos unge frie son,
Jag en försoffad värld en framtid bjuder,
Jag är dess hopp, dess civilisation!

Jag är student, hvad vore vetenskapen
Hvad konsten, hvad vår bildning värd,
Om icke vi studenter under vapen
Af ljus och frihet skyddade des härd!

— — — — — — — — — — — — — — —

Jag är student, mot intet vill jag byta
Min fria värksamhet, mitt glada lif,
Mitt ädla värf, min kunskaps fagra yta,
Om ej mot mycket pengar och ett vif!

Jag är student, min mössa och min lyra,
Min käpp och mina handskar stolt jag bär.
Mitt öfvermod jag icke mer kan styra.
O Gud! O Gud! hvad jag i mig är kär!

Den senare dikten lyder:

Jag är student, fast ej Apollos lyra
Min simpla, slitna mössa pryda får,
Mitt fält är vidt, och studierna dyra,
De fordra blod ur hjärtats djupa sår!

Mitt fält är världen, människan och lifvet,
Mitt mål, att engång lära känna dem.
Att uppnå det är kanske mig ej gifvet,
Fast jag mig offra ville, lem för lem!

Ej något hopp för framtid, lycka, ära
Mig vinkar på min dunkla lefnadsstig,
Nej, knappast att mitt värk skall frukter bära
Som bragte världen till att känna sig!

Jag är student, fast lagern ej skall kröna
Vid människornas jubel glesnadt hår,
Mitt arbete skall kanske själf mig löna
Och spara mig en hopplöshetens tår!

Jag är student lik hvar och en som söker
Att finna sanning, finna ljus och rätt,
Arbetet pannan fårar, ryggen kröker,
Men själen blifver evigt ung för det!

Jag är student som I, Apollos söner,
Förlåten mig mitt ungdomsöfvermod,
Men det är ändan, hvilken värket kröner,
Då se vi frukten — måtte hon bli god!

Det var i ett genom Tavaststjerna hopkommet blandadt lag af jämnåriga studenter och polytekniker jag vid denna tid första gången träffade honom. Mitt minne af den kvällen bevarar mycket tydligt intrycket af hans bleka ansikte och tankfulla blick. Han presenterades för oss som „poet“ af sina kamrater, och måhända var det detta som gjorde honom generad; han sade knappast ett ord under hela aftonen, men deltog ifrigt i kvartettsången och lyssnade småmysande till historierna.

I kamratkretsen blef Tavaststjerna mycket omtyckt för sitt raska och glada väsen, sin musikaliska och poetiska begåfning. Hans samtida i polyteknikernas förening minnas hans uppträdande i diskussionerna, där han ofta höll långa, mycket uppmärksammade andraganden, och framföralt några skåltal, genom hvilka han på föreningens samkväm höjde stämningen och — när han lyckades finna en klar form för hvad han ville säga — formligen hänförde den lyssnande kretsen omkring sig. Men oaktadt hvar och en medgaf, att Tavaststjerna var honom betydligt öfverlägsen, fans det något visst i hans väsen, som icke tillät de unga sinnena att fullt förtro sig till honom och som också gjorde att han, trots sin i tysthet erkända lämplighet, aldrig valdes till kamratkretsens ordförande. Det var, säger man, en utpräglad envishet i åsikter, hvilka han icke underordnade andras; vidare var det en ironisk ton, som han hädiskt brukade använda medan man diskuterade högst allvarliga saker; och särskildt var det, att man icke rätt kom underfund med hans ståndpunkt i de frågor man be-

traktade som de viktigaste af alla — de hvilka hade sammanhang med språkstriden. När dylika spörsmål framkallade konflikter inom kamratkretsen, uppträdde Tavaststjerna vanligen och betecknade dem såsom föga viktiga och intressanta. Han framhöll att i hvarje fall frågan om personen borde underordnas den stora frågan om själfva saken, något, som naturligtvis icke föll på läppen i en förening, där såsom öfveralt den tiden en persons ställning i språkstriden närmast afgjorde val och annat. Och i sammanhang med dessa diskussioner visade han ganska ohöljdt det frö till kosmopolitisk syn på vissa ting, hvilket nu redan grodde inom honom och med tiden skulle än vidare utvecklas. Vid en debatt angående tidningsrekvisition till föreningens lokal, hvilken som vanligt gaf partilidelserna tillfälle att ohäjdadt strömma — det gällde att få lika många finska som svenska tidningar och hvar och en höll med seg knutpatriotism på sin hemorts blad — uppträdde Tavaststjerna och sade att alt detta gräl var småaktigt och onödigt samt föreslog att man i stället för de många landsortstidningarna skulle prenumerera på ett stort, modärnt utländskt organ, t. ex. Politiken! Sådant väckte undran och förvåning bland de aderton- och tjuguåriga ynglingarna från den finska provinsen, och de begrepo honom icke, ty för dem var hufvudstaden världen och språkfrågan inneslöt i sig alla lifvets problem.

TAVASTSTJERNA SOM POLYTEKNIKER.

Denna Tavaststjernas kosmopolitism var väl främst sprungen ur hans så godt som exklusivt literära intresse och en redan nu vaknande längtan efter större förhållanden med större och friare betingelser för utvecklingen af hans anlag. Men just sysselsättningen med den nya literaturen, som höll på att storma luft i alla dåsande idéer, hade visat honom att tiden stälde andra och viktigare mål för ens tankar än det, på hvilket språk man skulle tänka dem. Detta ger han också uttryck åt i sina bref. „Det blir en glad stund“, säger han i ett af dem (oktober 1880), „då jag får flyga ut i världen, fri som en svala . . . Jag börjar få mer och mer afsmak för Finland med dess inbilska ungdom, landets hopp, och deras trångbröstade patriotism och småaktiga, alt behärskande språkstrider. Efter en sådan utflykt, under hvilken man varit i tillfälle att inandas annat än de knutidéer och den trånghet man här kallar patriotism, borde man väl äga

en viss friare blick och säkrare grund för sin lifsåskådning än man någonsin, inkrupen i ett hörn af världen och inpyrd i det dam de stora världsidéernas fläktar här blott uppväcka, skall kunna skaffa sig". Dylika funderingar skulle man i början på åttiotalet icke vågat trycka, af fruktan att bli betraktad som en landsförrädare. Den enda stora lifsfrågan var som en väldig magnet, hvilken drog allas tankar till sig och lämnade en vid, tom plats öppen utanför. Göra ett försök att öfverskrida den för att se efter om icke tilläfventyrs bortom hela detta gräl låge lugnare kuster, där det fans något att skåda och lära, var detsamma som att utsätta sig för hånfulla blickar och kanske för stenkastning. Tavaststjerna fick nog erfara detta senare, när han sade samma saker med högre röst.

Trots lifslusten, som uppenbarade sig i det yttre, stundom alldeles lössläpt, rörde sig sådana och andra allvarstankar på djupet af ynglingens sinne. I breffven till sina närmaste skref han ner reflexioner, visserligen barnsliga och dunkla, men dock värda att antecknas för att de i många afseenden peka i en riktning, från hvilken Tavaststjernas lif icke skulle komma att vika. „Brådmogna ehuru ganska fast gestaltade åsikter" kallar han engång dessa uttalanden, och ehuru man egentligen kan tala hvarken om „åsikter "eller om „fast gestaltning", då det gäller blott utslag af ett temperament och icke resultat af en systematisk tankeföljd, så bevisar framtiden att Tavaststjerna icke for vilse när han kände med sig att hans synpunkter hade en stadig botten. För ett psykologiskt riktigt bedömande af mycket i hans personlighet och författarskap under senare tider kan det vara af vikt att konstatera denna företeelse i hans utvecklingsperiod.

Hvad som åter mest frapperar, är det bittra och missmodiga draget, som vi redan tidigare mött. Kamraterna säga att det i umgänget, äfven med de intimare vännerna, icke så mycket framträdde, men någon gång röjde sig som missräkning öfver att icke åtnjuta det förtroende han räknat på. I brefven dissekerar Tavaststjerna denna känsla utförligt. Halft skämtande säger han redan 1879 — vid icke fyllda nitton år: „du kan vara ganska öfvertygad om att äfven jag vunnit stadga, självförtroende och en smula erfarenhet till, ehuru den bär en doft af inskränkthet och världsförakt, hvilket sednare + bitterhet, som dock ej alltid framträder, lärer vara ett framstående drag i mitt lilla diminutivum af karaktär". Men ett långt bref på vers, synbarligen skrifvet halftannat år senare, är ganska märkligt. Smicket har uppläst honom, säger han, så att han „liknar denna groda, som ej oxens storlek når", men han tror sig dock kunna vara lugn, så länge reflexionen är kvar. Och denna pekar med misstänksamhetens finger på alt omkring honom.

Jag är rädd, är feg, jag fruktar
„driften", omdömet och alt
som min egenkärlek tuktar,
som beröfvar mig min halt!
Misstänksam mot alt, jag skådar
„drift" i hvarje ögonkast,
samtal endast „drift" mig bådar,
hvarje ord blir djupt och hvasst.

Hvarför? — Jo, ty själf jag fattar
att en något klok person
ser min dumhet — — —

Mer och mer finner han allvar i alt hvad han ser, och däraf drar han den slutsats att

hjärtat, som än glädtigt brinner,
måste svalna mer och mer.

Barnet längesedan lämnat
upprymdt sinne, det är ämnadt
ej att lek blott tanklöst hysa,
ej att skämta, ej att lysa,
uti rosenfärgad tomhet,
men att tänka — och att frysa.

Köld jag känner, ungdomsblodet
uti lifvets allvar isas . . .

Kanske vore det, frågar han sig, bäst att sänka ner detta lifsmål, som fordrar så mycket allvar, och i stället le; han anropar anspråkslösheten, som skall göra honom till en turturdufva och hans lif till en blomsterstig.

Fy, — det vore dock det sista!
Förr må remnadt hjärta brista,
förr må alt jag hopplöst mista
än jag blir ett turturdjur,
som i balsamfyld natur
likväl fängslas uti bur.
Inskränkthet den buren kallas,
spjälorna okunnighet . . .

Storhet når han visserligen aldrig, men han ser att han *måste* lida, lefva och strida. Men — „tviflet tär på min hjärna". — huru skall man kunna hoppas att det går,

när nu ren till aska brunna
tro och hopp och kärlek är?
Huru ge sig ut i striden
utan vapen, utan sköld?

Hans vapen skall bli — kölden, det är att ernå den han nu sträfvar „så jag ej tillbaka bäfvar, men med lugn min väg kan gå!" — Och han lofvar sin korrespondent en närmare muntlig definiering på denna „köld", som skall hjälpa honom fram i lifvet.

Omedelbart efteråt berör han i ett bref till en annan person samma sak, hänvisande till hvad han sagt i nyss citerade versbref: „som värkliga förhållandet är, har jag uppgifvit målet för mina sträfvanden som köld, hvilken är mig absolut nödvändig för att kunna komma någon hvart på den stig jag i lifvet tänker inslå, nämligen arbetandet på friare idéers väckande tillsvidare i mitt inre, sedan i det samhälle jag af omständigheterna kommer att tillhöra. Nu är jag ännu skeptiker, få se om jag blir annat. Kölden är mig behöflig för att jag ej yttermera må ledas ur de spår jag för det rätta uppstält, hvilken köld för omgifningen eller rättare för den enskilde ingalunda försvagar arbetslusten eller förmågan att mottaga goda intryck."

Man skulle ha svårt att förstå denna besynnerliga uppfattning af kölden såsom driffjäder till andlig kamp, om man icke gjorde sig reda för att Tavaststjerna synbarligen stälde denna „köld" som en hälsosam och nödvändig motvikt mot den form af ungdomsvärme och entusiasm, hvilken riskerade att svepa sig in i fraser, att bli en „rosenfärgad tomhet" och af det nyktra förståndet beles, eller att, för att begagna hans egna uttryck, „dränka målets storhet i en bål". I hans ögon var ett uppgifvande af detta slags hänförelse detsamma som köld; det fans ej något annat alternativ än att

endera hylla den idealitet, som omsattes i urgamla romantiska former eller utropades vid glas och skålar, när stämningen nått en viss temperatur, eller att från en öfverlägsen och skenbart indifferent ståndpunkt betrakta det hela, låta känslorna draga sig tillbaka och förnuftet ensamt agera. Man skulle naturligtvis icke fästa sig så mycket vid denna tjuguårs filosofi med sina lillgamla miner, om den icke stode i så nära sammanhang med hela läggningen af Tavaststjernas temperament, såsom detta nu redan tydligt framträder, och om den icke tillämpats också efteråt. I själfva värket fans det alltid i Tavaststjernas personliga uppträdande ett slags likgiltighet för alla yttre manifestationer af hänförelse; stundom var den kanske låtsad och berodde på hans ofvan uttalade föresats, men oftast hade den säkert sin grund i rättmätiga tvifvel angående dylika utbrotts hållbarhet och värde.

I det sist citerade brefvet finnes ett ställe, som står i samband med nyss berörda förhållanden och är särdeles belysande för Tavaststjerna: „genom umgänget med främmande folk i H. stärktes jag än mera i den tanken att man genom att tiga bäst vinner ett godt omdöme om sig, och om man någongång besluter att lämna sitt filosoferande tillstånd, då genom att vara så invecklad för att ej säga intrasslad som möjligt särdeles blir egnad att uppväcka ett intresse, hvilket, om man begagnade sig däraf, säkert hade något krossadt hjärta å någondera sidan till påföljd". Det har väl knappast fallit någon in, som sett Tavaststjerna så där „invecklad för att ej säga intrasslad", att tänka att han var det af medveten föresats och princip. Jag tror icke häller det var så allvarligt med föresatsen; men böjelsen för det dunkla — d. v. s. svårigheten att reda sina tankar eller i det muntliga umgänget finna uttryck för dem — låg i Tavaststjernas natur, och när han märkte att det någongång värkade intressant, blef detta en lockelse att fortsätta med flit.

Allvarligare låter det när han ett år tidigare skrifver: „Jag har aldrig varit riktigt frisk, blir det aldrig häller. Likaså en paralell: Jag har aldrig varit riktigt lycklig, blir det aldrig häller. Jag börjar tillräckligt känna mitt lynne och min karaktär för att inse att jag ej har någotdera. De äro bådadera en sjuklig samling af inkonsekvenser, som jag själf begriper lika litet som andra." Och på detta sätt dissekerar han ideligen sig själf och kommer till de tröstlösaste slutsatser.

Brefven äro dock icke alltid lika pessimistiska. En hel mängd finnas, där det sjuder och sprudlar af godt humör och en ironisk ton spirituelt är kastad öfver framställningen af alldagliga detaljer i hufvudstadens inackorderingslif. Tavaststjerna hade alltid nöje af att skrifva bref och han gjorde det mycket bra; men jag tviflar på att hans senare korrespondens har att uppvisa många så friska och roliga sidor som somliga i de vidlyftiga brefven till hans närmaste från denna tid äro.

* * *

Den 6 mars 1879 skrifver Tavaststjerna: „Terminen har gått sin jämna

snabba gång, utom det jag, så underligt det än låter, börjat få anseende bland kamraterna såsom poet, något som jag själf alls ej tror på att jag är, ehuru jag, skam och sant till sägandes, värkligen tycker att några af mina små opus motsvara sin författare och hans tankar". Dessa „små opus" voro vid denna tid redan rätt många; de flesta hade upplästs i kamratkretsen, en del blifvit intagna i polyteknikernas tidning „Arbetaren." Det var uteslutande lyriska dikter. Det erkännande han för en del af dem fått var, säger han, långt större än de förtjänat, men det hade gjort att han mognat i en plan han länge haft, „att begynna med privata lektioner i logik och svenska språkets behandling." Tyvärr blef denna afsikt hvarken nu eller senare fullföljd.

I Tavaststjernas ungdomslyrik kunna två perioder tydligt urskiljas: den första omfattar åren 1879 — vintern 1881, den andra börjar om sommaren sistnämda år och fortsättes genom de två följande. Denna senare periods produktion är till största delen känd genom samlingen „För Morgonbris" — dock har en del icke intagits i denna samling. Den förra periodens dikter äro alla outgifna; ett antal af nära sextio har bevarats och de kunna, äfven om de icke vore daterade, lätt särskiljas från de andra. Endast få af dem äro skrifna senare än 1880.

Tavaststjernas tidigaste ungdomsdiktning har intet af den friska, lätta inspiration, som kväller så rik i Morgonbrisens sånger. Den är snarare tung och reflekterad, formen är sällan färdig, trots en del förträffliga ansatser i olika meterslag, språket är öfvervägande torrt och fullt af banala reminiscenser och uttrykket är ofta otympligt. Den svårighet Tavaststjerna alltid hade att tänka en poetisk tanke helt ut, framträder i dessa försök mycket bjärt; där det gäller koncentration i slutet, blir detta matt, stundom alldeles förfeladt. Icke minst är det fallet i ett antal satiriska småstycken med epigrammatisk anläggning, hvilka därför ock gifva en svagare föreställning om den ungdomliga poetens konceptionsförmåga än häftenas öfriga innehåll. Tavaststjerna saknade ju i hög grad epigrammatistens väsentliga egenskap, att i en skarp slutvändning med två eller tre bjärt flammande ord lysa upp den idé han vill ha fram. Men stycken finnas i alla fall, i hvilka en anmärkningsvärdt lätt löpande vers och otvunget fallande rim — någongång äfven vackert funna uttryck — visa att tjuguåringen var på väg att i det poetiska handtvärket trampa ut lärlingsskorna.

Ämnena variera lika mycket som versformerna och skilja sig i det hela föga från hvad som brukar behandlas i vanlig tjuguårs poesi: idealismen, som besjunger det sanna och ädla, föraktet för penningar och kryperi, sentimentaliteten, som har medkänsla med „Brottslingen", den lillgamla beundran för ruset och krogen, ledan vid lifvet — alt finnes där. Men vissa drag frappera dock i alt detta. Främst det att erotiken har ett så ytterst ringa rum. Det finnes visst några dikter, där den kommer fram, men den spelar endast en biroll och får sitt uttryck mera i lugn betraktelse än i ord af lågande värme, likasom också besvikenheten öfver en olycklig böjelse icke yttrar sig i förbittring eller förtvif-

lan, utan i en resignation, som skyller skulden på att diktarens egen känsla icke varit „ren“. Om naturen kan sägas nästan detsamma som om erotiken, ty äfven den är mycket sparsamt besjungen. Vidare märkes en stark satirisk tendens, som på ett ganska originelt sätt behärskar dikter såsom „Kejsarinnesorg“ och „Kantat på den 2 Mars“ samt för öfrigt gör sig gällande i talrika stycken. Och ser man närmare på den trötta och tröstlösa känslan, som bildar det mest anmärkningsvärda kännetecknet för denna ungdomsalstring, så befästes ytterligare hvad som ofvan blifvit framkastadt rörande Tavaststjernas tidigt utbildade pessimism. De starkaste bland hithörande dikter äro tillika de, som värka personligast af alla, och mer än tydligt skönjes det, att stämningen, som i dem får ett direkt och uppriktigt uttryck, ligger mycket djupare än på ytan. Den röjer kanske bäst sin ärlighet, när den plötsligt dyker fram midt i något, som vill vara entusiastiskt eller gladt: ynglingaanletet kan då icke länge behålla sin ljusa uppsyn, innan ett brådmoget och gammalt drag lägger sitt veck på dess panna. Och denna egendomliga skepsis, som synes ha pröfvat alt och vara mätt vid alt, den drager ner icke blott de varma och upphöjda känslorna, utan alla starkare affekter öfverhufvud. Med ett blaseradt småleende tänker sångaren på huru han varit onödigt bråd att öda sitt hat utan nytta: när han smider glada skål-rim sluta de midt i lofprisandet af stundens fröjd med en rad, som manar glädjen att stanna kvar blott för att täcka sin egen tomhet. Endast ett par enstaka gånger gör Tavaststjerna en ansats att höja sig öfver denna lifvets vrånghet, hvars spöke möter hans öga hvart han än skådar; då betraktar den från en öfverlägsnare ståndpunkt, belåten med det stänk af idealitet, som engång fäst sig vid hans andes vinge.

Denna genomgående stämning skulle förefalla slapp om den ej föranledde en självfanalys af ärligare och mera ingående slag än de flesta började lyrikers och liknande den, som frapperat oss i brefutdragen. Tavaststjerna säger därunder uppriktigt huru det pinar honom själf att sålunda hafva förlorat all tro på ungdomsidealen. Men fast han vemodsfullt sörjer öfver förlusten, medger han tillika med sitt förstånd att den uppväges af hvad han vunnit genom att se sakerna i värklighetens ljus. Och han har klart för sig att det som han främst vill blifva är sann, om också han därför, som andra, skall misskännas; hans mål skall vara att icke låta förvilla sig af falskt sken, och för att göra så mycket godt som möjligt vill han söka upp det onda, se det i hela dess krassa sanning och därigenom förvärfva sig kunskap om huru det skall förbättras . . .

Tidigare än de allra flesta har Tavaststjerna, som man ser, passerat gränsen, som skiljer ungdomsromantiken från den litet mognare ålderns realistiska åskådningssätt, sådant detta på åttiotalet gestaltade sig hos mängden af yngre män med literära böjelser. Den märkligt medvetna skildringen af denna öfvergång visar att den för honom, kanske just för hans stora ungdoms skull, varit smärtsammare än för mången. Hans redan från början skeptiska läggning

snabba gång, utom det jag, så underligt det än låter, börjat få anseende bland kamraterna såsom poet, något som jag själf alls ej tror på att jag är, ehuru jag, skam och sant till sägandes, värkligen tycker att några af mina små opus motsvara sin författare och hans tankar". Dessa „små opus" voro vid denna tid redan rätt många; de flesta hade upplästs i kamratkretsen, en del blifvit intagna i polyteknikernas tidning „Arbetaren." Det var uteslutande lyriska dikter. Det erkännande han för en del af dem fått var, säger han, långt större än de förtjänat, men det hade gjort att han mognat i en plan han länge haft, „att begynna med privata lektioner i logik och svenska språkets behandling." Tyvärr blef denna afsikt hvarken nu eller senare fullföljd.

I Tavaststjernas ungdomslyrik kunna två perioder tydligt urskiljas: den första omfattar åren 1879 — vintern 1881, den andra börjar om sommaren sistnämda år och fortsättes genom de två följande. Denna senare periods produktion är till största delen känd genom samlingen „För Morgonbris" — dock har en del icke intagits i denna samling. Den förra periodens dikter äro alla outgifna; ett antal af nära sextio har bevarats och de kunna, äfven om de icke vore daterade, lätt särskiljas från de andra. Endast få af dem äro skrifna senare än 1880.

Tavaststjernas tidigaste ungdomsdiktning har intet af den friska, lätta inspiration, som käller så rik i Morgonbrisens sånger. Den är snarare tung och reflekterad, formen är sällan färdig, trots en del förträffliga ansatser i olika meterslag, språket är öfvervägande torrt och fullt af banala reminiscenser och uttrycket är ofta otympligt. Den svårighet Tavaststjerna alltid hade att tänka en poetisk tanke helt ut, framträder i dessa försök mycket bjärt; där det gäller koncentration i slutet, blir detta matt, stundom alldeles förfeladt. Icke minst är det fallet i ett antal satiriska småstycken med epigrammatisk anläggning, hvilka därför ock gifva en svagare föreställning om den ungdomliga poetens konceptionsförmåga än häftenas öfriga innehåll. Tavaststjerna saknade ju i hög grad epigrammatistens väsentliga egenskap, att i en skarp slutvändning med två eller tre bjärt flammande ord lysa upp den idé han vill ha fram. Men stycken finnas i alla fall, i hvilka en anmärkningsvärdt lätt löpande vers och otvunget fallande rim — någongång äfven vackert funna uttryck — visa att tjuguåringen var på väg att i det poetiska handtvärket trampa ut lärlingsskorna.

Ämnena variera lika mycket som versformerna och skilja sig i det hela föga från hvad som brukar behandlas i vanlig tjuguårs poesi: idealismen, som besjunger det sanna och ädla, föraktet för penningar och kryperi, sentimentaliteten, som har medkänsla med „Brottslingen", den lillgamla beundran för ruset och krogen, ledan vid lifvet — alt finnes där. Men vissa drag frappera dock i alt detta. Främst det att erotiken har ett så ytterst ringa rum. Det finnes visst några dikter, där den kommer fram, men den spelar endast en biroll och får sitt uttryck mera i lugn betraktelse än i ord af lågande värme, likasom också besvikenheten öfver en olycklig böjelse icke yttrar sig i förbittring eller förtvif-

lan, utan i en resignation, som skyller skulden på att diktarens egen känsla icke varit „ren“. Om naturen kan sägas nästan detsamma som om erotiken, ty äfven den är mycket sparsamt besjungen. Vidare märkes en stark satirisk tendens, som på ett ganska originelt sätt behärskar dikter såsom „Kejsarinnesorg“ och „Kantat på den 2 Mars“ samt för öfrigt gör sig gällande i talrika stycken. Och ser man närmare på den trötta och tröstlösa känslan, som bildar det mest anmärkningsvärda kännetecknet för denna ungdomsalstring, så befästes ytterligare hvad som ofvan blifvit framkastadt rörande Tavaststjernas tidigt utbildade pessimism. De starkaste bland hithörande dikter äro tillika de, som värka personligast af alla, och mer än tydligt skönjes det, att stämningen, som i dem får ett direkt och uppriktigt uttryck, ligger mycket djupare än på ytan. Den röjer kanske bäst sin ärlighet, när den plötsligt dyker fram midt i något, som vill vara entusiastiskt eller gladt: ynglingaanletet kan då icke länge behålla sin ljusa uppsyn, innan ett brådmoget och gammalt drag lägger sitt veck på dess panna. Och denna egendomliga skepsis, som synes ha pröfvat alt och vara mätt vid alt, den drager ner icke blott de varma och upphöjda känslorna, utan alla starkare affekter öfverhufvud. Med ett blaseradt småleende tänker sångaren på huru han varit onödigt bråd att öda sitt hat utan nytta: när han smider glada skål-rim sluta de midt i lofprisandet af stundens fröjd med en rad, som manar glädjen att stanna kvar blott för att täcka sin egen tomhet. Endast ett par enstaka gånger gör Tavaststjerna en ansats att höja sig öfver denna lifvets vrånghet, hvars spöke möter hans öga hvart han än skådar; då betraktar den från en öfverlägsnare ståndpunkt, belåten med det stänk af idealitet, som engång fäst sig vid hans andes vinge.

Denna genomgående stämning skulle förefalla slapp om den ej föranledde en själfanalys af ärligare och mera ingående slag än de flesta började lyrikers och liknande den, som frapperat oss i brefutdragen. Tavaststjerna säger därunder uppriktigt huru det pinar honom själf att sålunda hafva förlorat all tro på ungdomsidealen. Men fast han vemodsfullt sörjer öfver förlusten, medger han tillika med sitt förstånd att den uppväges af hvad han vunnit genom att se sakerna i värklighetens ljus. Och han har klart för sig att det som han främst vill blifva är sann, om också han därför, som andra, skall misskännas; hans mål skall vara att icke låta förvilla sig af falskt sken, och för att göra så mycket godt som möjligt vill han söka upp det onda, se det i hela dess krassa sanning och därigenom förvärfva sig kunskap om huru det skall förbättras . . .

Tidigare än de allra flesta har Tavaststjerna, som man ser, passerat gränsen, som skiljer ungdomsromantiken från den litet mognare ålderns realistiska åskådningssätt, sådant detta på åttiotalet gestaltade sig hos mängden af yngre män med literära böjelser. Den märkligt medvetna skildringen af denna öfvergång visar att den för honom, kanske just för hans stora ungdoms skull, varit smärtsammare än för mången. Hans redan från början skeptiska läggning

hade påskyndat utvecklingen åt detta håll och på samma grund hade omsvängningen genast blifvit mycket radikal. Andra inflytelser stämde i framtiden den realistiska synen mindre skarp; men så godt som hvarje tecken till falsk romantik hade hos Tavaststjerna redan i hans tidiga ynglingaår fördunstat.

Jag aftrycker här nedan ett dussin af Karl August Tavaststjernas första bevarade dikter, dels för att de lämna läsaren tillfälle att kontrollera riktigheten af ofvan framhållna synpunkter, dels för att visa i hvilka former hans poetiska anlag rörde sig. Man skall bland dem finna stycken, karaktäristiska för de nyss analyserade stämningarna, och därjämte några andra: ett poetiskt uttryck för Tavaststjernas förhållande till den fosterländska frågan — för resten det enda i sitt slag och skrifvet i „Vårt Lands“ versmått — vidare ett prof på diktarens ungdomliga satir, som dock i regeln var mindre frisk och glad än i „Söndagsjägarne“, samt sist en liten bit, som synes mig mest af alla bebåda formen i „För Morgonbris“. Ville man citera mera, så skulle man blifva i tillfälle att spåra inflytelser från Braun och fru Lenngren i satiren, från Snoilsky, från Topelius i någon enstaka naturstämning och från Runeberg — scenen med prästen i „Döbeln vid Jutas“ är alldeles direkt, till och med i uttrycken, imiterad af Tavaststjerna i ett stycke med titeln „Fritänkaren“. Men intresset som knyter sig vid de beträffande dikterna, synes mig icke tillräckligt stort, för att man vore berättigad att störa deras hvila på koncepthäftenas gulnade blad.

* * *

Jag hatat.

Jag hatat den lögn, som i sekel
På världen i tysthet tärt,
Jag hatat den djupt, ty förakta
Har ännu jag icke lärt.
Jag hatat den falskaste stolthet,
Som riddarens ära gjort,
Jag hatat den värld, som vid jubel
Har falskhetens framgång sport.

Jag hatat de röster, som manat
En kämpe till hjältebragd,
Till blodbad, till mord och till plundring,
Till nedrighet oförsagd.
Jag hatat den mantel af gudom
Kring kriget man kastat fräckt,
Jag hatat det sken utaf folkrätt,
Som rättvisans gnista släckt.

Jag hatat den hycklande fromhet
En fallen mänsklighet bär
Med frälsarens kors på ett yttre,
Hvars kärna förruttnad är.
Försoning och mildhet han lärde
Hvar finnas hans lärjungar, hvar?
Hvar finnes det folk som en kindpust,
En oförrätt tåligt bar?

Hur djupt är den ära väl rotad,
Som sannaste manlighet ger,
Där hjälten, bespottad och slagen
För fienden tillgift ber?
Jag hatat den hycklande fromhet
En fallen mänsklighet bär
Med frälsarens kors på ett yttre
Hvars kärna förruttnad är.

Jag hatat den djupt i mitt sinne
Med ungdomens häftiga glöd
Och följde den röst, som därinne
Till handling och dåd mig bjöd,
Men världen, den syndiga världen,
Den log åt mitt häftiga mod
Sitt öfverlägsnaste löje,
Och slagen af löjet jag stod.

Snart mildrades hatet det bittra
Vid kunskapens gryende dag,
När jag i dess solljus såg glittra
En bokstaf af världarnas lag,
Och själf lik den syndiga världen,
Som förr jag i vrede slog,
Jag, saktande himlafärden
I mjugg åt min brådska log.

Bitterheten.

Min onda genius, lämna mig!
Hvi korsar ständigt du min stig?
Hvad båtar det dig att du gör
Mitt lif så bittert, friden stör?

Förtjänar sådant straff jag väl
Att du förhärja får min själ,
Får göra hjärtat elakt, kallt,
Fördrifva godhet, kärlek, — alt?

Du store som oss skapat har,
Bjud honom att han hädan far
Och lämnar kvar i hjärtat blott
Ett litet, litet grand af godt.

Beröfva mig mitt hopp, min kraft,
All den förmåga jag har haft,
Men gif tillbaka mig min tro,
Min kärlek och mitt lugn, min ro!

— — — — — — — — — — —

Värkligheten.

I ungdomsidealer bort!
Låt värklighetens ljus sig sprida.
Min glädje utaf er var kort,
Men hjärtat känner än jag svida,
Ty fast förlusten ej var stor,
En saknad dock i hjärtat bor.

Med tro på sanning, skönt och godt
Jag kom så hoppfull ut i världen.
Det mig som mången annan gått:
Jag bytte tankar under färden.
Min första kärlek hoppfull log,
Blef gäckad, oförstådd och — dog.

Förlöjligad min smärta blef.
— Hur kan ett barn så djupt väl känna? —
Ur hjärtat jag den modigt dref,
Men såret oläkt, än käns bränna.
Jag sökte läkning, sökte tröst,
Invid en väns, en broders bröst.

Hvem täljer nätterna vi svärmat
I ungdomens och känslans glöd?
Hvem tror att känslan, som oss närmat,
Af brist på sympati blef död?
Men alt var misstag, alt var sken,
Jag borde märkt det längesen!

När så hvad skönt och godt man anat
Sig uti intet upplöst har,
Är det då under att den danat
En bitterhet som godt förtar,
Som visar allting naket, armt,
Hvad förr var rikt och skönt och varmt?

Mitt mål.

I vänner, dömmen, fördömen mig.
Jag söker sällskap, där ondt jag finner;
I viljen leda mig på en stig,
Där lätt jag ära och pengar vinner;
Förlåten mig, men jag sträfvar ej
Att vinna rykte och ära, nej!
Jag vet, I viljen mitt bästa gärna,
I söken mig mot det onda värna,
Men det är fruktlöst; jag söker opp
Det onda, slumrande än i knopp.
Dess utveckling jag uti tysthet följer,
För mig det icke sin fasa döljer.
Jag ser det naket och bart och armt,
Men det är sanning, hvad mera söka?
Hvad större sträfva i lifvet för,
Än att med fakta sin kunskap öka,
Om ock det ondt uti hjärtat gör?

Mitt mål i lifvet det är att lära
Hur ondt, hur lögnen man bota kan.
Och lär jag väl det, så skall jag bära
Det onda rykte om mig jag vann,
Med lugn och glädje, med lustigt mod;
Fast ej mig skänkes en minnesstod,
Så är jag stor såsom någon man,
Ty väg till lycka jag öppen fann.
Fast stora världen mig känner föga,
Jag känner den till dess botten då,
Och genom ondt har jag nått det höga,
Skall för min skapare rentvådd stå.

Till hoppet.

Du människohjärtats sista tröst,
Hvad är du väl?
Hvi fyller du mitt toma bröst?
När våren flytt och det är höst,
Fins du likväl?

Hur brister du ej, fastän alt
Har brustit ren?
När hjärtat öde var och kalt
När sista tåren osedd smalt,
Spred du ditt sken!

Är du, som alt, ej dårskap blott,
Ej illusion?
Är du det sista grand af godt,
Som kvar uti mitt hjärta stått
Af forna tron?

Du hägrar mig en framtid ljus,
Men du bedrar!
Du är ett flyktigt sinnets rus,
Så ljuf som vestanvindens sus,
Till tjusning snar.

Du lär mig fordra af vår värld,
Hvad den ej ger,
Att vänta lycka, ej beskärd,
Ej funnen, men väl längtansvärd,
Som fjärran ler.

När så till sist jag ålderns dag
Engång har nått,
Då brister du; jag var nog svag
Att fatta i ditt ankar tag,
Min lön jag fått!

Till den olycklige.

Smärta, sorg, bekymmer
Bröstet endast rymmer,
Fröjdens sol gått ner!
Hvarför likväl klaga?
Lifvets hårda aga
Lärt dig något mer!

Säg om du vill byta
Mot den toma yta,
Som oss andra klär?
Alla sorger svåra,
Som i tysthet såra
Du långt hällre bär!

Om din frid blef röfvad,
Har du blifvit pröfvad,
Djupt, långt mer än vi —
Här vid intet bunden
Väntar du på stunden
När du slipper fri!

Det är det du hunnit,
Sedan sorg du funnit
Fann du gåtan med:
Alt i detta lifvet
Är blott sorg oss gifvet,
Gläd dig sorgsne, gläd!

Sen den bittra tåren
Fört dig framom åren,
Sanningen dig lärt!
Fast den kinden härjat
Och dess rosor bärgat,
Mycket den beskärt.

Säll du i din smärta,
Som i brustet hjärta
Äger sanningen!
Lyckan dig ej dårat,
Snart ditt öga, tåradt
Sluter du igen!

Efter åskregnet.

Nyss af mörka åskmoln skymd
Strålar klar i ljusblå rymd
Sommarsol i glans.
Skogen fylls af fågelkvitter,
Friska blad med regndroppsglitter
Stå i ljusgrön krans.

Grönskan är så frisk och ny,
Uppe sväfvar rosig sky,
Alt är härligt, gladt,
Uti blomkalk, regnbegjuten
Skimrar droppen, ömt omsluten,
Blommans pärleskatt.

Lärkan högt i rymden slår,
Lefnadslust och svalka rår
Uti skog och mark.
Allting renhet, friskhet andas,
Liljans doft med rosens blandas,
Häggen doftar stark.

Ofta mänskohjärtat kallt,
Uti bittra tårar smalt
Utan tröst och hem —
Tårar hindra mången smärta,
Tårar svalka månget hjärta,
Solen torkar dem.

Jaktfalken.

I fjärran bort min jaktfalk flög
På starka vingars par,
En rymd oändlig, ljus och hög
Låg för den underbar.
Han frossade i sol och njöt
Och hvarje band vid gruset bröt.

En liten tid — och falken flög
Mot solen icke mer,
Men med ett byte tyst han smög
Igen till jorden ner,
Ty den som gjort ett byte där
Kan lefva nöjd i gruset här.

Folkets hopp.

Ur seklers natt i dagen trädt
Stod kärnfast Finlands folk,
Ej tyngdt af minnen, ej af blod,
Men ungt och stolt och fast det stod
I band ej af tyranner ledt,
Det var naturens tolk.

Dess land, i köld och armod sänkt,
Var likväl vidt och skönt.
I silfverklara böljan ser
Mångtusen björk i drömmar ner,
När kvällens sol förgyllning skänkt
Åt åsen, furukrönt.

Och tider gingo, Finlands hopp,
Som fostrats vid dess barm,
Dess stolta ungdom njöt den lott
De genom fäders möda fått,
Och uti deras ådror lopp
En blod, så ungdomsvarm.

Hvad kunskap, bildning gifvit än,
De fingo njuta af.
Och civilisationens frön
Ger Finlands folk en skörd så skön,
Så ädel och så rik igen,
Som arbetet det gaf.

Så står i folkets anletsdrag
Att läsa, fast ett hopp.
Den möda och den flit det gett
Betalas skall igen med svett
Och sträfvars möda om en dag,
Dess hopp skall gå ur knopp!

Ej lönar fädrens möda du
Med torrt pedanteri!
Gif språken rätt, men sök också
Att högre sträfvan engång få
Och icke alltid, såsom nu,
Från målet fjärran bli!

Söndagsjägarne.

Halloh, det ljöd i skog och mark,
Halloh, halloh!
Till jakt vi gå i grönklädd park,
Vårt mod är stort, vår arm är stark!
Halloh!

Halloh, det ljöd kring bärg och dal,
Halloh, halloh!
Där källan flyter lugn och sval
Vi slå oss ned i skuggig sal,
Halloh!

Halloh, i fjärran eko ljöd.
Halloh, halloh!
Så mjuk till hvila tufvan bjöd
Och drufvan skimrade så röd.
Halloh!

Halloh, vi sjunga högt halloh,
Halloh, halloh!
„Så tappert vi till jakten gå
Och rika byten vi där få."
Halloh!

Halloh i fjärran sakta dog,
Halloh, halloh! — — —
En lur i skogen skaran tog,
Den tröttat arma eko nog,
Hå hå!

Efter en glad natt.

Så kort var natten, förr så lång,
Vi tillbragt den vid skämt och sång,
I ungdoms yra, ungdoms fröjd,
Med sinnet bragt till högsta höjd
Af glädje. Kärlek, vänskap, er
Vi egna denna natt och mer
Vi kunna egna eder än,
När ynglingarne blifvit män.

Fast lifvets allvar så har tryckt
På oss sin prägel, har oss ryckt
Ifrån vår ungdoms sköna dröm
Om trohet, hopp och kärlek öm,
Så kunna vi dock ge en gärd,
En hyllning åt den ljusa värld,
Som mot oss i vår ungdom log.
Till sig oss omotståndligt drog.

Ännu i lifvets sena höst
Ett hjärta klappar i vårt bröst,
Dess slag erinra om en dag,
Då glädjen skref för oss vår lag,
Då lifvets morgonstund gick opp
Bestrålande en värld af hopp.
Vi nämna då den tid, som flytt,
I minnet lefva vi på nytt —

Med en fotografi.

(Sommarlandskap.)

Färglös är taflan,
Låter ändå
Stumma betraktarn
Sommarn förstå.
Skogen får grönska,
Solen får gull,
Grässtråna hviska på
Åbräddens mull.

Känslan åt taflan
Ger harmoni,
Hjärtat ser mer än en
Fotografi.
Färglös är versen
Gjut lif däri:
Den är ju endast en
Fotografi!

* * *

Den korta tid, som förflöt mellan dessa försök och „Morgonbrisens“ dikter, skulle blifva tillräcklig att lära den famlande nybörjaren, hvars bekantskap vi nu gjort, att finna en innerlig lyrisk stämning, och sjunga den ut i en klingande, mogen form. Det var en sommardag i skären som poesins gudinna mötte honom, för att sedan ständigt blifva hans trogna sällskap vare sig färden gick öfver blånande och solskimrande böljor eller genom dimman, som svepte sig tung öfver fjärdarna i höstkvällens skymning.

AANDENS AFBLOMSTRINGSALDER.

AF KNUT HAMSUN.

Man har mere eller mindre videnskabelige Teorier om den omtrentlige Tid for den menneskelige Aands Afblomstringsalder. Man har gaaet saa højt op som til 37 Aaret, og man har strakt sig saa langt ud som til 60—70 Aarene. Da der nu er saa mange Meninger om den Sag, vil det kanske heller ikke formenes en Læg at fremholde sin lille Mistanke om, att den Alder, man nu i Almindelighed regner for Afblomstringsalderen, er trukket vel langt ud. Naar man modtager en 70 aarig Oldings Værk med lige saa megen, ja ofte med mere Opmærksomhed, end et Værk fra samme Aands 30—40 Aar, da er der noget i dette, som tyder paa skæv Udvikling, — jeg er ikke istand til at se det anderledes.

Jeg har vist læst et Sted eller hørt det, at man i Almindelighed i Naturriget regner et Individs Levealder til 5 Gange den Tid, Individet trænger til at opnaa fuld Modenhed. Denne Teori blir temmelig gal for Menneskets vedkommende, ialfald i vort Klima. Man har naturligvis mange Eksempler paa, at en Mand kan gøre store Ting før han er 20 Aar, men i Almindelighed er han næppe fuldt legemlig og aandelig moden, før han er 25—30 Aar. Men 5 Gange 25 Aar gør 125, og saa længe lever man ikke i Gennemsnit. Hvis man sætter Kvindens Alder for fuld Modenhed noget lavere — lad os sige til 18

Knut Hamsun.

Aar —, saa skulde hun efter samme Teori leve i 90 Aar, og den Alder naar jo de færreste.

Imidlertid — Mennesket har et Antal Aar til at vokse i, vokse ivejret paa, — saa standser det. Naar det har vokset i 25—30 Aar i Højden, saa indstiller det sin Vækst i Højden, det begynder at vokse i Tykkelse, det faar Mave. Paa dette Tidspunkt vilde det ofte være rigtigt, om vedkommende Menneske, vedkommende Aand sagde til sig selv: nu har jeg ikke mange Aar tilbage at blomstre i!

Vi sætter tilside de allerfleste Mennesker i *praktisk* Livsgærning. Dem er der ikke Tale om her. Man kan være en udmærket Departementschef endnu i 70 Aaralderen. Man kan ogsaa sammenarbejde og udgive videnskabelige Værker i en meget høj Alder. En Præst falder vel i det hele taget aldrig for Aldersgrændsen; jo mere han blir som Barn, des bedre passer det jo. Men naar der blir Tale om Mennesker, hos hvem der skal undfanges Planer og fødes Idéer, de store Skabere, de store Kunstnere, Tænkere, Digtere, da er Forholdet et andet. Baade fysiologisk og psykologisk set er det en Urimelighed, om en Aand paa 30—40 Aar icke skulde have større Betydning som Skaber, end en Bestefar paa 70. Kilderne springer ikke længer villigt i et 70 aarigt Sind. Man ser dog ret hyppigt, at disse Oldinge vedblir og vedblir at producere, hvordan kan de overhovedet faa det til i den Alder? De kan jo for det første meget godt bygge paa Erindringer fra yngre Dage, dengang deres Sind stod i Flor; de kan have undfanget Idéen før, og med den tekniske Færdighed, de har erhvervet sig gennem et langt Liv, kan de saa faa Værket istand. Men for det andet blir der jo rigtignok et Spørgsmaal, om Værket ogsaa er saa stort og godt, som det kunde været blevet i Skaberens 40:de Aar. Det er herpaa, jeg mener, at man i Regelen kan svare Nej. Det er imidlertid herpaa, vi idelig har Erfaring for, at Publikum, Bladene, Kritiken svarer Ja.

Lad os for et Øjeblik generindre en saadan skabende Aands Skæbne. Han vil alleroftest gennemslide hele sin Ungdom og meget af sin bedste, sin grøderige Manddom, før han vækker fuld Opmærksomhed. Det vedkommer mig mindre her Spørgsmaalet om, at det vilde været sødt for hans Gane at blive anerkendt før; det faar staa hen. For enkelte turde det kanske endog være det bedste, at de *aldrig* blir anerkendte, — Gud ved det; for andre er dette mere af Fornødenhed. Anerkendelsen er ialfald ikke noget for den skabende Aand uvedkommende; dertil har den vist sig at have for uhyre stor Betydning. Den har for det første *økonomisk* Betydning. Skaberen kan sjælden leve uden ved Salg, og blir han ikke anerkendt, faar han intet solgt. Dernæst har Anerkendelsen overmaade stor *moralsk* Virkning. Har man Eksempler paa, at en for beredvillig Anerkendelse har virket skadelig, idet den har afstedkommet Opblæsthed og Selvovervurdering, saa har den vistnok i overvejende Flerhed af Tilfælder givet vedkommende et Løft tilvejrs, en Støtte og en Opmuntring til at skabe videre. En fortsat Kulde og Ligegyldighed vil derimod bringe Vaklen

ind i hans oprindelige Intension, han vil begynde at tvivle paa, at han er paa ret Vej, og han vil da enten ophøre at skabe, eller han vil kanske skyde en mere eller mindre opportun Genvej, der hurtigere fører til Anerkendelsen. Man indvende ikke, at det Geni, der ikke vinder frem, *trods* Kulde og Modstand, ikke er bedre værd, det er da for armt. Et Geni kan være stort, uden at have videre *Karakter*fasthed, og det er den, der herpaa kommer an.

Hvor økonomisk nødvendig og hvor moralsk nyttig Anerkendelsen end er, synes der dog ligefrem at være en Lov, efter hvilken faa eller ingen skal bekomme den, *før han har naaet en viss Alder,* lad os eksempelvis sige 50—60 Aar. Uanseet hvad han skaber, vente skal han. Først naar han er begyndt at slides ud, naar Fyrigheden er gaaet af ham og Livet paa mange Maader har sørget for at plukke megen Oprindelighed og Idealitet ud af ham og lært ham at slaa af, — da anerkendes han. Det behøver aldeles ikke at være hans bedste Værk dette, som nu kom og fik Vinden til at vende sig; sine bedste Værker vil han kanske have udført for 10—20 Aar siden. Det er tværtimod meget mere det almindelige, at man ude i den Alder, han nu har opnaaet, er kommet mere i Ro, som det hedder, har raset ud, som det ogsaa hedder, og han møder da op med rundere Kanter og meget rimeligere Meninger. Det synes da netop at være denne Halvslidthed, denne begyndende Tandløshed, som skaffer ham Menneskenes Paaskønnelse. Og nu hænder det forunderlige med ham, at ikke alene hans foregaaende Værker faar sin Ros og Hæder, men ogsaa hans senere. Han ophører nemlig ikke at producere, og jo ældre, han nu blir, des almindeligere blir hans Ros og Hæder. Han kan vedblive, hvor længe det nu skal være, i Aar efter Aar at sende Værker ud, og hvert Værk synes Menneskene værd en endog stigende Opmærksomhed. Nu grundlægges hans Uangribelighed, der i Regelen staar til Døden.

Det kan jo være, at man ikke i alle Lande har lige udprægede Erfaringer i dette Stykke. Men sætter man sig ned og tænker over det, vil man næppe savne Eksempler paa fra noget Land i Civilisationen, at store Skabere, store Kunstnere, Digtere, Kritikere ofte har maattet vente temmelig længe paa den almindelige Paaskønnelse. Og Forholdene er virkelig nogenlunde lige overalt: det er de Aeldre, som — hvor maadeligt de end gør sine Sager — gaar foran de Yngre, hvor godt disse end gør sine. Forat holde de 30—40 aarige ude i det længste, skyr man ikke engang at grave op igen de gamle og unge Døde, som da stilles frem som uopnaaelige Mestere. Hjemme i Norge holder man ofte Wergeland frem. Wergeland havde den Skæbne — den Lykke — at dø ung. Han blev ikke almindelig anerkendt i Livet, men han er blevet det saa meget mere bagefter. Det var en Mand, som droges med en vild og stormende Sjæl; kanske der dog baade i Vildskaben og Stormen var lidt Skaberi; men han leved ialfald et intenst Sindsliv, og han var et saare poesirigt Gemyt. Men han havde ikke faa Lyder, blandt andet kunde han ikke skrive.

Ikke godt, ikke med Kunst, ikke med Smag. Man kan ofte føle Forundring over, hvordan dog den enkelte Mand har kunnet opnaa at faa misbrugt en saadan Mængde af Sprogets skønne Billeder og Ord. Hans Søster, Camilla Collett, skrev meget bedre end han. Jeg tror nok, at en Forlægger i vore Dage vilde have vægret sig for at trykke Wergelands Hovedværk, hvis han nu kom med det som Debut. Og alligevel holdes han frem nu. Der er ikke Tale om at nævne nogen af de Yngre i samme Aandedræt som han. Og dog har vi unge Digtere derhjemme, jeg nævner — uden nogensomhelst Sammenligning forøvrigt — en Mand, som Vilhelm Krag, en fin og poesifuld Digter, som just nu som bedst synger sine Sange og nok engang, naar han blir 50—60 Aar, blir paaskønnet han ogsaa. Vi har et andet Eksempel i Ibsen. Han sled troligt hele sin Ungdom og et langt Stykke af sin Manddom igennem, før han blef almindelig anerkendt. Han skrev sine bedste Ting da, han skrev *Hærmændene, Brand, Peer Gynt, Kongsæmnerne, De Unges Forbund,* og Rosen og Aeren blev ham tildelt blot i halvt Maal. Saa passered han godt og vel de 50 Aar, og han var med et Slag ovenpaa. Det var som om Menneskene havde sagt til sig selv: den der Henrik Ibsen er nu kommet noget over de 50 Aar, nu er der Tid at anerkende ham helt! Og ved den første Bog, han nu gav ud, skete det store Omslag, han blev den uopnaaelige Mester. Hvad hedte Bogen? Den hedte *Et Dukkehjem! Et Dukkehjem* hedte den, — et Skuespil for Teaterfolk, en Avisartikel, der er saa godt som blottet for Poesi. Saa kan det gaa! Men det skal være sagt til Menneskenes Aere, at nu gik det ogsaa op for dem, hvilke storslagne Værker, den Mand havde leveret før. Havde han ventet længe paa den fulde Belønning for sit Livs Arbejde, saa kom den nu i højeste Grad. Og fra den Stund af kan samme Mand have begaaet baade *Bygmester Solness* og *Lille Eyolf,* baade *John Gabriel Borkman* og *Naar vi døde vaagner,* og ogsaa dette er Mesterværker for mange Mennesker. Saa kan det gaa! Ibsen havde virkelig Grund til, som han engang gjorde, at tale om sin „Aeventyrskæbne“; for saa mærkværdigt troed han vel aldrig, at det skulde have gaaet. — Hvis man gaar ud fra, at Opfatningen og Vurderingen af Digterværker ikke er noget engang for alle afhændet til Enkeltmand, men kan være forskellig hos de forskellige og være mere eller mindre berettiget hos alle, da vil det kanske ogsaa være mig tilladt at hævde et lidet Skøn på Sagen. Og da er mit Skøn dette, at Ibsen levered monumentalere Værker, før han var 50 Aar, end efter. Og dog er det med de Skuespil, han har utgivet efter *Et Dukkehjem,* han er bleven verdensberømt og uangribelig, altsaa i alle disse Aar, da han i Bog efter Bog konstaterer sin tiltagende Slidthed. Det kan naturligvis heller ikke være Tale om at nævne et andet Navn i samme Andedræt som Ibsens; men hvis det var lovligt, saa vilde jeg nævne en af vore 40 aariges. Og jeg vilde da sige, at i de bedste af Ibsens Ungdomsværker skal det blive vanskeligt at naa ham; men i Skuespillene fra hans sidste 10—15 Aar er Gunnar Heiberg

ham overlegen baade som Digter og Dramatiker. Dette er et Skøn, men jeg kommer ikke til at forandre det med det første.

Søger man nu Forklaringen til dette Fænomen, at Øjeblikket for en skabende Aands Paaskønnelse er afhængig af hans fysiske Alder, da mener jeg, at Fænomenet er for regelmæssig tilbagevendende til, at det kan skyldes Publikums eller Kritikens Lune. Forklaringen er ofte at finde deri, att vedkommende Aand nu har „løbet Hornene af sig“ og er „kommet til Ro“. Denne glædelige Begivenhed, som jo altid er fremstillet som Tegn paa større Modenhed, men som i Virkeligheden ofte er den skønneste lille Afslappelse, denne Begivenhed passer saa Menneskene paa at gribe og at honorere. Og der er da stor Glæde i Jerusalem over Hr Desperados N. N., som ogsaa er bleven „en af vore“.

Men dernæst er der en anden Forklaringsgrund. Man kan jo tænke sig den Aand, som har bevaret sig saa nogenlunde endnu til den skæbnesvangre Alder, hvis Meninger er forblevne uskadte, og som desuden dertil kan være styrket af Indædthed, af Trods gennem en lang Aarrækkes Miskendelse. Overfor en saadan Aand kan jo ikke den kære, gode Almenhed paaregne nogen egentlig Omvendelse til det bedre, der gør sig da en anden Omstændighed gældende: man begynder at finde vedkommende Aand *ærværdig*. Han er 50 Aar, han er 60 Aar, han er saa graa i Haaret, at ikke enhver kan hundse ham mere, han er ærværdig. Dette skulde jo for angældende Aand være en noksaa forsmædelig Betragtning af ham, men lige meget, lad gaa, han er træt, hans Indædthed er heller ikke saa brillant nu som før, — kom bare med Anerkendelsen, han akcepterer den paa det forsmædelige Grundlag! Og de Yngre staar da tilbage och ser paa med aabne Øjne, at ogsaa den sidste Indædte, den sidste Trodser glider indad de bedagede Stores Port. Og fra nu af er ogsaa han uangribelig.

Hvorfor er han uangribelig? Hvorfor maa ikke en Yngre, en, i hvem endnu al Ungdommens Herlighed lever, sige til den bedagede Aand: det, du gjorde før, har opfyldt mig med Beundring og Tak, det, du gør nu, gør jeg bedre og har du selv gjort bedre engang? Han maa ikke sige det; man skal have Aerbødighed for Alderdommen! Tillad mig da at spørge ligefrem: hvorfor skal man have Aerbødighed for Alderdommen? Jo, for Alderdommen og for sine Forældre og for sine Foresatte skal man have Aerbødighed. Det er det fjerde Bud med Luthers Forklaring til. Moses blev 120 Aar, den gamle Mand kunde ikke have utstedt et snedigere Bud imod de Unge. Han ikke bare paabyder Ungdommen noget, men han giver den ogsaa halvt om halvt et Løfte, hvis den vil følge hans Paabud. Han lader skinne igennem, at Ungdommen vil staa sig paa at hædre Alderdommen, den vil tjene paa det. Moses kendte sin Tids og sit Lands Arvesædvane. Jeg har læst et Sted, eller jeg har hørt det, at Moses her nøje fulgte sin Tid: hvis de Unge blot vilde iakttage at staa sig godt med de Gamle, saa skulde de arve Kamelerne, og det skulde gaa dem vel, og

de skulde længe leve i Landet. — Det skulde da virkelig ogsaa være denne reelle Grund, som kunde faa mangen Yngling til at hædre sin Fader og sin Moder, en Hæder, som disse meget ofte ikke har nogen anden Adkomst til, end sin større Alder. Men det er da ogsaa netop denne større Alder, som forlanger at blive hædret.

Der, hvor ingen anden Grund er tilstede end denne negative Fortjeneste at være mæt af Dage, der skulde det synes en Smule ublut at fordre Hæder som en Ret. Der er ikke i og for sig nogen Grund til at hædre en gammel Aand, fremfor en ung. Den gamle fører ikke længer nogen Udvikling, hans Vækst — den i Højden — er for længe siden ophørt, han har udnyttet alt hos sig, han er uden Muligheder mere. Hvad han skaber nu, har ikke megen anden Værdi end Kuriositetens, hvad han gør forat udvikle de Yngre, er meget ofte at lægge sig paatværs med sin Autoritet og udtale sig fra sin Højde imod de muligens opdukkende Nybegyndelser. Da han har levet et langt Liv og været udsat for færre eller flere Fristelser, Skuffelser, Sorger, Aergrelser, Kvaler, saa vilde det være urimeligt, om ikke disse Tilskikkelser har efterladt Mærker i ham, har trukket Furer i hans Sjæl. Der er næppe mange af os, som ikke paa en eller anden Maade har erfaret, hvordan Livet demoraliserer en. Man maa Dag efter Dag, Aar efter Aar give efter paa alle Punkter og føle det ene ideelle Drag efter det andet i sit Indre afstumpes och slides ud. Den Gamle har gennemløbet hele denne Linje. Han staar der nu ved Enden af sin Løbebane med nogle ukendelige Rester tilbage af det Oprindelige i sig. Denne Aand skal nu kunne skabe lige saa godt, ja bedre end en Yngre, som endnu har sit Oprindelige relativt uskadt! Og denne Mand skal hædres, fremfor en Ung!

Man vilde imidlertid ikke dele ligt mellem den aldrende og den unge Skaber, hvis man undlod at medtage til den ældres Fordel hans *større Erfaring*. Det er vel ogsaa hovedsagelig denne større Erfaring, Prøvethed, man tænker paa, naar man saa alment hædrer den Gamle paa den Unges Bekostning. Det blir da et Spørgsmaal, om bemældte Prøvethed er af saa dominerende Betydning, som den almindelig gælder for.

Der er jo først at mærke sig, at ogsaa en Yngre har sine Erfaringer. Han har, ligesom den Aeldre, gjort sine Erfaringer i det Tidsrum af sit Liv, da han var kraftigst, modtageligst, mest lærenem. Hidtil har da den Aeldre intet forud for ham. Men nu kommer det Livsafsnit, som den Yngre endnu ikke har begyndt, men som den Aeldre allerede har tilbagelagt; — det skulde da være her, den Aeldre har indhøstet sine rigere Prøvelser.

Nu er det jo ikke nogen Selvfølge, at et Menneske, en Aand gør saa altfor store nye Erfaringer i Aldern mellem 50 og 70 Aar. Han er da kommet over sit Livs Middagslinje, han har „løbet Hornene af sig“ og begynder at lude mod Jorden igen, hvorfra han er kommet. Han plejer i den Alder at faa Vaner og Regelmæssigheder, at gaa sine bestemte Spadserture paa de bestemte Veje, han udsætter sig sjældnere end før

for at komme op i noget uvant, han indskrænker sine Rejser og forsøger endog ofte af Aldershensyn at moderere sine Nydelser. En saadan Aand vil da næppe i sit daglige Liv gøre synderlig flere nye Erfaringer, end hans ældede Hjærne efterhvert glemmer bort af de gamle fra yngre Dage. Der er et Punkt, paa hvilket han maaske kan have reel Nytte af Erfaringerne fra de senere Aar: han *kan* — ialfald en vis Tid og for endel Fags vedkommende — blive flinkere i det tekniske, i det manuelle. Men indrømmer man dette, saa vil det være psykologisk og fysiologisk rimeligt, om han i samme Grad blir ringere til at opfinde, ringere til at undfange. Der blir da tilbage for ham at sætte sig ned og saadan i sin Almindelighed virke ved at blive mere og mere *vis,* blive mere og mere fuld af Livsvisdom. Og det skal da ogsaa være heri, Erfaringerne har sin sublime Bestemmelse.

Hvor har der ikke været ødslet med Agtelse for dette noget, som hedder Erfaringerne! hvor har de ikke været set op til som jævngode endog med naturlige Anlæg, med Talent, Geni! Erfaringerne har været mindst Halvdelen af Mennesket.

Der blir at skelne mellem praktisk og teoretisk Erfaring. Praktisk Erfaring vil den bedagede Aand knapt lære den yngre noget af. Praktisk Erfaring er, at man brænder sig paa Ild, blir vaad af Vand og — vi kan lægge til: at man blir affældig med Alderdommen. Hvad nytter det, at den Gamle har erfaret dette, naar den Unge alligevel i hvert eneste Tilfælde maa lære det op igen selv? Han kan icke læse sig til det, han kan blot modtage, hvad Livet fører ind paa ham, og saa uddrage deraf den Lærdom, som ligger i det oplevede. — Teoretisk Erfaring er af historisk Art. Naar en 70 aarig Aand sætter sig ned og er vis, saa er det paa Grund af den Sum af Livets Hændelser, han har overværet — været Tilskuer til eller deltaget i —, og hvoraf han har uddraget Erfaringerne. Disse Erfaringer, hvoraf han saaledes er bleven vis, vil ikke have nævneværdig Betydning for nogen anden end for ham selv. Den enkelte store Aand kan naturligvis gennem et rigt Liv erhverve sig megen Verdenserfaring og Menneskekundskab. Han samler da iblandt ude i Alderdommen sine Iagttagelser i mere eller mindre tykke Bind, som han kalder sine Erindringer, sine Dagbøger, det vil sige sine Erfaringer. Det er interessant at læse disse Bøger, de underholder som god Læsning, og man ser af dem, hvad en Vis mener om Tingene. Men de har ikke anden Værdi for den Yngre end Historie. De lærer en ikke Livet at kende, de lærer en blot N. N:s Erfaringer af Livet. Historie er ikke noget stabilt og uforanderligt, Historie er hele Tiden, hvad B mener til Forskel fra A og C igen til Forskel fra B. Hele Tiden, ustandseligt og vekslende. Der sad et stort skabende Geni i St. Petersburg og dømte ud fra sine Erfaringer sin Tids Musik og sin Tids Musikere. Hans Skrift har Interesse som Historie; men hans Erfaringer er ikke andres. Den anerkendt vise Victor Hugo har beriget os med mere end en Udtalelse om Napoleon III; men som den Historie, hans Udtalelser er, er den ble-

ven imødegaaet af andre Historikere. — Visdommen er relativ, den Unge har maaske mest af den. Hvis jeg i mit Liv vilde forsøge paa at tillæmpe en 70 aarig Aands Erfaringer, saa vilde jeg komme tilkort allerede af de praktiske Grunde, at jeg er individuelt forskellig fra ham, og at Omstændighederne ikke kunde være helt de samme for mig som for ham. Disse tykke Bøger om Psykologi for Eksempel, hvor inderlig lidet lærer man ikke af dem! Og det skulde jo dog være en Samling af Menneskets Erfaringer om Mennesket, om Tingene, om Livet.

Jeg vil da have forsøgt at hævde, at de Yngre lærer og tilgodegør sig lidet eller intet af de Aeldres Erfaringer, og at de alligevel undfanger villigere og skaber større. Hvad de Aeldre har forud for de Yngre, er saaledes noget, som de væsentlig selv har Glæden og Hyggen af, og naar denne Fordel kun til Nød og i enkelte Tilfælder giver dem en større Færdighed i det tekniske, men ikke samtidig hidser deres Aand til at handle, undfange og skabe, da er det ubilligt at give den en saa dominerende Værdi, som vi i Almindelighed gør. Aand er Gnist, og man fødes med Gnisten; enten har man den eller man har den ikke og faar den ikke, trods al Erfaring. En tysk Lærer giver sin Klasse en større matematisk Opgave. Han tror, at den skal sysselsætte de unge Herrer en god Stund. Den ene Elev rejser sig efter et Øjeblik med Løsningen og siger: Der er den! Han har i et langt Lyn set den hele Række af Tal og standset ved Enden. En fransk Bondepige kunde sin Tids Politik, sin Tids Teologi, sin Tids Hærførerkunst lige saa godt, ja nogle siger bedre end nogen Samtidig. Og hun havde ikke lært og ikke erfaret noget deraf.

Man kan indrømme Erfaringen den Værdi, den med Rimelighed tilkommer, og saa — overvurdere den med Maade. Erfaring er Læren om ikke at gentage begangne Feil, men at gentage, forstærke og forstørre paaviste Fordele. Den Aeldre, hos hvem Erfaringerne er mangfoldigere, er altsaa paa dette Omraade Rigmand, og hvis det bare kom an paa en stor Rigdom af Erfaringer, saa kunde han mynte ud og skabe, mynte ud og skabe saa meget ødslere jo ældre han blev. Men hans Rigdom bestaar for en stor Del i Papirer, der er under nominel Værdi. Han er ikke kommet ganske uskadt ud af alle Livets Transaktioner; der har ofte været Gevinst med Tab, meget af, hvad han har faaet ind paa en Konto, har gaaet ud igen paa en anden. Den erfarne Aand har Grund til at se at „komme til Ro". Han ved, at de mange Aar har tæret og fortæret, han ved, at selv de skønneste og sødeste Erfaringer i Livet saa ofte følges af Skuffelser, af brustne Illusioner, af Efterve. Og synes han nu selv, at han har Ret til megen Aere, fordi han i sine flere Leveaar har været i Ilden og er sluppet levende igennem med samt sit Bytte af Erfaringer, saa sidder han der dog med mange Huller efter det fjendtlige Bly, og det er tvivlsomt, om han som Aand, som Skaber og som Menneske nu fortjener en øget Aere. — Dette mulige større Antal af Erfaringer behøver da kanske ikke

den yngre Aand at misunde den ældre. Han har en god Erstatning i selve sin større Ungdom.

Man skal vel imidlertid for en Ordens Skyld gøre tydeligt Forbehold overfor Undtagelserne. Undtagelserne er her i dette Spørgsmaal lige saa selvfølgelige som i alle andre, og det er ikke dem, her har været Tale om. For en Ordens Skyld er det kanske heller ikke netop unødvendigt at understrege de individuelle Forskelligheder hos de Gamle, Beskaffenheden af deres psykiske Udrustning og deres fysiske Kræfter. Der gives unge Oldinge som gamle Ynglinge, og overfor disse gælder ikke bare Aar og Alder, men ogsaa personlige Egenskaber. Sætter jeg — ubelæst og ulærd som jeg er — Aandens omtrentlige Afblomstringsalder til 50 Aar, saa vil jo en hel del af mine belæste og lærde Læsere kunne regne op lange Rækker af Mænd og Kvinder, som har gjort „store“ Gærninger efter den nævnte Alder. Nu, det skulde jeg endog selv kunne regne op. Det er ikke derpaa det kommer an. For det første kunde det volde Vandskelighed, at finde noget større Antal skabende Aander, hvis Værker efter deres 50:ende Aar kunde maale sig med deres egne eller andres Værker fra yngre Dage, — end sige overgaa dem. Der blir her Spørgsmaal om, hvilke Værker i det hele taget staar højt og hvilke lavt, og da dette er noget, som ikke er bortsat til Afgørelse af nogen enkelt, saa kunde der blive Tvist om Sagen, forskellige Meninger, forskellig Dom. Men selv om man fandt et *almindelig* anerkendt og uomtvistet Værk af en Aand paa den anden Side af de 50 Aar — hvilket jeg atter tror, at jeg kunde besørge selv, — saa gives der virkelig saadanne forsinkede, aldrende Skabere, for hvilke sligt noget er muligt. Man kan her bortse fra Spørgsmaalet om, hvorvidt han virkelig ogsaa har *undfanget* Værket, efterat han var 50 Aar. Dette er jo en ikke uvæsentlig Bagatel til Belysning af hans aandelige Habitus for Tiden; men man har i denne Sag Raad til at være rummelig. Det er da i Virkeligheden psykologisk og fysiologisk muligt for den enkelte Aand at frembringe et uomtvistet stort Værk efter den for andre Aander almindelige Afblomstringsalder. Der er ikke megen Grund til at benægte Tilværelsen af menneskelige Undtagelser. Og som der er Undtagelser i Alderdommen, er der ogsaa Undtagelser i Ungdommen. Naar Goethe og Michel Angelo blev over 80 og 90 Aar og gjorde store Gærninger som gamle Mænd, saa frembragte Dante og Velasques evige Værker i 20 Aarene. En Aand udvikler sig langsommere, en anden hurtigere, alt efter individuelle Betingelser og ydre Omstændigheder. Det kommer jo ogsaa an paa, hvor hæftigt de kaster sig ind i sit Liv og over sin Gærning; den sindige vil vel her have Udsigt til at vare længst, opslides senest.

Sætter man da 50 Aaret som en omtrentlig Afblomstringsalder i vort Klima for skabende Aander i Almindelighed, saa gælder ikke dette for de faa, de enkeltstaaende Undtagelser. Ved „afblomstret“ blir der forøvrigt ikke at forstaa affældig, udslidt; ved en afblomstret Aand skulde der forstaaes en Aand, som ikke blomstrer mere, men som nu be-

gynder sin Løbebane nedad paa den anden Side. Han behøver ikke derfor at være Døden nær, tværtimod, han kan i 10, 20, ja 30 Aar endnu funktionere animalt, og han kan ved Siden deraf netop i denne Periode af sit Liv skabe de Værker, som fastslaar hans almindelige Anerkendelse. Det er nemlig dette, som med saa stor Regelmæssighed gentager sig lige for vore Øjne, at det maa siges at være Undtagelsen, naar noget andet sker.

Og man skulde synes, at en skabende Aand kunde være nogenlunde tjent med at betragtes som usvækket endnu saa sent som ved 50 Aars Alderen. Det er i Grunden ikke daarligt at kunne udholde saa længe det moderne Livs Aktivitet. Hans Ungdoms Fyrighed, Gnisten, Inspirationen er vistnok fra nu af borte fra ham; men han kan endnu en Tid forøge sine Værkers Tal, og ogsaa dette plejer at være vedkommende en stor Tilfredsstillelse. At han fra nu af ikke længer kan henregnes til Ungdommen, der er uvorren, umoden og uden Navn, skulde jo ikke nedslaa ham, men tværtimot fylde ham med Glæde. Det harmonerer jo udmærket med hele hans indre og ydre Stilling nu at nyde en større Ro. Man ser da ogsaa gærne, at hans Liv og Virksamhed fra nu af blir præget af større Forsigtighed, større Betænkning, større Maadehold. Hvad ydre Flitter angaar, da kommer det hans Menneskelighed till Aere, at han ogsaa kan begynde at omfatte den med mindre Uvilje; han afviser da ikke den Doctor- eller Professortitel, som skænkes ham, eller den Baandstump, der tilbydes hans Knaphul. Hvad den indre Flitter angaar, da har han jo levet længe nok til nu at begynde at blive som Barn igen overfor den. Hvorfor skulde ikke ogsaa han, som næsten alle andre Vise, søge at ordne sit Mellemværende med de højeste Magter? Og han, som tidligere kunde have byttet vældige Ord baade med Gud og Skæbnen, nikker nu i Enighed till begge. Han vil svare, at Livets Erfaringer tilsidst lærte ham dette. Ak ja, Hr. Professoren har Ret. Det er ikke hans Skyld, at der følger Svaghed med de mange Aar. Han sad engang inde med en sælsom Magt i sin Sjæl, det var en Aevne, han havde fravristet Gud, — nu ligger den udmattet, overgroet af noget, som han peger paa tilfreds og taknemmelig og kalder sine Erfaringer. Der er da ingen Grund til at forstyrre ham i hans gode Humør over den Vending, det har taget med ham, — det vil sige, *hvis der ikke er altfor stor Grund til det*. Hr. Professorens Skæbne har ikke Betydning bare for ham selv, og han har ikke ivaretaget alles Interesser blot ved at ivaretage sine egne.

Det, at en skabende Aand svækkes med Alderen, blir ikke att lægge ham til Last; det er Naturens Orden. Men det, at han finder sig i og endog kræver det Forhold, at hans Aere og Anseelse ovenikobet skal stige proposionalt med hans Alder, det er Menneskers Orden og indeholder ved Siden af sin Komik en vis Sum af Fordærvelighed. I Ly af sin stigende Autoritet kan den Mand positivt synke ned til de Oldingeanskuelser, han i sin Mandom har bekæmpet, og negativt undlade at støtte

de Unges Nybegyndelser, der gror op bag ham. Hvis han er liberal nok til ikke at slaa dem ned, kan han ialfald ved sin anerkendte Storhed overskygge dem, berøve dem al Sol, og dette regnes ham blot tilgode. Han stiller sig da som det skadelige Eksempel — til Efterlignelse af kommende Oldinge.

Og imens skaber de Yngre Værk efter Værk, der rødmer af Ungdom og bæver af Kraft. Og først efterat de er blevne saa gamle, at det gaar bagover med dem som Skabere, da anerkendes de og anerkendes nu, saalænge de lever. Det synes at være overmaade faafængt at prøve at pege paa dette falske Forhold; de Aeldre vil ikke indrømme, at der eksisterer et falskt Forhold, og de Yngre har forliden Autoritet, det vil altsaa sige forliden Alder, til at omstyrte det. Man vedbliver da paa de Yngres Bekostning med sin Oldingekultus. Og dog er det de Yngre, som efter Naturens Orden skulde skabe det, der fortjener mest Opmærksomhed. Og det *er* de Yngre, som skaber det.

Fig. 1. DIE AUER KIRCHE, MÜNCHEN.

NÅGRA ORD OM STADSPLANER

MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL FRÅGAN OM PLAN FÖR TÖLÖ OMRÅDE, HELSINGFORS.

AF P. HALLMAN.

id en jämförelse mellan planerna för de redan ordnade och bebyggda delarne af Helsingfors stad och de vid en, som bekant, nyligen hållen täflan prisbelönta planerna, rörande den kuperade terrängen norr om den nuvarande egentliga staden, kan man ej annat än häpna öfver de stora olikheterna. Hvad månde anledningen vara; det gamla området är ju ock kuperadt? Den frågan kan endast besvaras på ett sätt. Man har kommit underfund med, att den äldre, stereotypa, schematiska anläggningen ej är fullt ändamålsenlig, tidens åskådning har blifvit mera realistisk på samma gång som mera idérik, linealregementet och den hittils använda konstfattiga *s. k.* vetenskapen på detta värksamhetsfält äro på väg att gå ned i sin gemensamma graf, schablonen är utträngd af naturens med nödvändighet framtvingade studium. Tidsandan och opinionen hafva fått nya färger i sitt banér, glada, lifliga färger, och de gamla, nu vanryktade, grådaskiga äro skrinlagda. Vetenskapsmannen — om man vill vara artig nog att gifva 1800-talsstadens fabrikör det namnet — är ej längre ensam herre, utan en annan, den naturalistiske konstnären, strider nu om äran att få hans sällskap, och man har i denna strid redan kommit så långt, att freden är nära

att slutas, att de båda räcka hvarandra handen i ett lugnt gemensamhetsarbete; och *väl för det samhälle, där dessa krafter få utvecklas hand i hand och ej i konflikt.* Så lyckligt synas de ofvannämda prisbelönta förslagen för staden i fråga kommit till, om ock på olika vägar och med olika synpunkter på saken. Det ena behärskadt af ingeniörens lugna inflytande, det andra [1]) styrdt af arkitektens sprudlande fantasi. Båda deras största fel är dock, att de äro två och ej ett, mängdt med lif och adladt af lugn. Deras största förtjänst är likväl, att de kunna förenas. Innan denna förening blir en värklighet och således en plan realiserats, som för staden gifver det bästa resultatet, torde det möjligen hafva sitt intresse att litet närmare skärskåda dem.

Det med första priset belönade, det med motto „Etude", har mycket att lära oss, mottot är till och med en borgen härför. Studier hafva ej sparats särskildt hvad som rör de riktningar, uti hvilka det synes blifva lämpligast att leda hufvudtrafiklederna i en framtid; dock hafva knutpunkterna blifvit för mycket sannskyldiga trafikplatser. Markens lutningsförhållanden hafva samvetsgrannt studerats, och gatorna äro framdragna så godt sig göra låter med de principer som ledt förslagsställarne, bland hvilka principer ock väl måste räknas den, att de ansett det vara bättre att spränga bort litet här och hvar, än att linierna skulle komma att brytas, så att lugnet i dessas framdragande stördes. Detta är ju berättigadt, om det är nödvändigt — men så mycket som af författarene framhållits är kanske ej oundvikligt.

Ett bidrag till granskningen af förslaget kan möjligen därför medföra någon praktisk nytta.

När man ordnar en stadsdel, torde väl ett af de mera vägande skälen för bestämmande af det hela vara, att de byggnader, som där en gång skola uppföras, böra genom afståndet mellan gatorna så att säga tvingas att blifva ändamålsenliga, d. v. s. att tomterna gifvas sådan storlek och sådan form, att husen, som i vår krassa tid gifvetvis komme att bestämmas af byggnadsförfattningarna, erhålla lämplig planfördelning; med andra ord, att tomterna ej göras så djupa, att de byggande måste för att få dessa räntegifvande tillgripa sådana åtgärder som hvarandra skymmande flygelbyggnader, icke fristående gårdshus o. s. v., medförande mörka och mindre sunda bostadslägenheter, trånga bakgårdar och annat, som de allt för djupa tomterna skapa, eller att styckningen af kvarteren blir sådan, att författningens största medgifter må kunna beräknas, utan att nackdelarna blifva allt för stora. Huru ställer sig förslaget i detta hänseende, äro ej tomterna i en del kvarter väl djupa eller kvarteren olämpligt styckade? Äro tomter med varierande djup från 25 till 50 meter med mellanliggande alla mått praktiska ur annan synpunkt än att, där de breda kvarteren uppkomma, det är billigare för staden att anlägga få än många gator; blifva icke bostadshusen menligt påvärkade häraf, såvida naturligtvis icke särskilda föreskrifter meddelas för dessa tomter? För jämförelses skull

[1]) Det med 2:a priset belönade. Behandling af det 3:e medgifver icke utrymmet, det är dock ganska likt det 2:a.

Fig. 4. BRAHEGATAN, ÅBO.

Fig. 2. FABIANSGATAN, HELSINGFORS.

Fig. 3. BREITE STRASSE, LYBECK.

kan det vara af intresse omnämna, huru de breda kvarteren numera hälst utföras i Stockholm:

Gatuhus	14 à 15 m. bredt
Hufvudgård minst . .	12 à 13 „ „
Friliggande gårdhus [1])	13 à 14 „ „
Bakgård (servitutsgård)	6 „ „
	högst 48 m.
Tomtgräns	
Hufvudgård	12 m.
Gatuhus	14 à 15 „
	högst 27 m.
	Summa 75 m.

Således hälst endast tre rader hus i kvarteret och icke, som täflingsprojektet på flere ställen medför, fyra. Undantag framtvingas naturligtvis stundom af omständigheterna, men ett större varierande af dessa mått framalstrar oftast ett osundt bebyggande. Svårigheterna i stadsdelen i fråga äro dock så stora, om förslagets ungefärliga gatunät skall bibehållas, att det icke kan förvåna, att tomterna delvis blifvit väl djupa. Men skulle icke denna fråga kunna något närmare utredas?

Hvad bebyggandet i öfrigt angår, upptager förslaget en ganska stort tänkt hamnanläggning, ingående som ett af dess viktigaste hufvudmoment, åtföljdt af en dyrbar apparat med utfyllningar (bland annat i hela Edesviken), en tätt intill begrafningsplatsen framdragen järnvägsanläggning, spekulationshus på den utfyllda delen m. m. Denna fråga torde väl föra med sig mycket onödigt att tänka på. Finnas icke lämpligare platser för hamnanläggningar än den ifrågasatta? Finnes skäl att belamra det för privat bebyggande mest lämpade området med dylika anordningar? Finnas behof af att i denna stadsdel med naturlig, god byggnadsgrund uppföra hus på mer eller mindre fuktiga utfyllningar? Säkert icke.

Privatbostäderna hafva förslagsställarne i stället tänkt sig vid — Fattiggården; denna har omgifvits med park, privathusen icke; den reflektionen kommer då osökt fram: visserligen är det vackert tänkt, att fattigarbetshjonen må få sitt, men den diametrala motsatsen bör väl äfven få något. Den har inrangerats vid en i framtiden troligen starkt trafikerad gata med allt dess stadsbuller som ersättning för trefnaden att hafva sitt hem, sitt egna lilla hem undan från konkurrensvimlet. Borde ej den privata byggnadsvärksamheten dragits ned mera emot stränderna, från trafiklederna ut i naturen?

Arbetarebostäderna äro lagda invid midt-entréen till området. Äras den som äras bör, men är det icke en nästan för stor ära?

Detta om de profana byggnaderna, så komma *de offentliga*, förslagets utan allt tvifvel minst väl lösta fråga. Utan att behöfva blifva beskylld för öfverdrift, kan man säga, att endast få af dem äro lyckligt placerade. Så när som på två, [1]) nämligen kyrkan i sydöstra hörnet, museets lilla ensliga mörka moitié, och en vid torget öster om Fattiggården belägen byggnad, tyckas de hafva kommit till på måfå, en bland dem nedramlad som en meteor ibland arbetarebostäder, krossande den närmaste omgifningen (jämför Fig. 1). Men mera om detta här nedan.

[1]) d. v. s. ej sammanbygdt med gatuhuset.

[1]) De i nordligaste delen medräknas ej i denna uppsats.

Så ställer sig bebyggandet, huru med gatorna? Som sagdt följa de i hufvudsak terrängen, men några detaljer torde det vara skäl att lägga märke till. På Annegatans förlängning blir det ej lätt för åkande att komma upp och ned, såvida ej rätt betydande sprängningar företagas. Afstjälpningsplats finnes visserligen projekterad i Edesviken — men ett dylikt våldförande på naturen är väl icke tilltänkt, att staden skulle få på sin ärofulla lott? Detsamma kan gälla hela delen närmast sydväst om museet. De respektive husbyggarne komma nog att få sköta den saken med den äran i tillräcklig grad, t. ex. på kullen sydväst om Ryska begrafningsplatsen, den norr om Fjälldalshöjden, ja, på dem alla, nästan utan undantag, om förslaget kommer till utförande. Sådant kostar visserligen icke staden direkt, *men dock indirekt* mycket pengar. Tvärgatan sydväst om nyssnämda begrafningsplats är i sin norra del lika lyckligt lottad.

En annan praktisk detalj är, att hamnbanan, om den kommer till stånd eller, hvarom icke, den bana som redan finnes, ej är med planteringar afskild från de vid vägarne längs densamma uppförda husen. Detta torde dock lätt låta sig göra, hälst de komme att ligga mot väster och söder, och således växtlighet är att påräkna.

Men den *estetiska* behandlingen af stadsdelen? Om en och annan mer eller mindre obetydlig anmärkning kunde göras mot de praktiska anordningarna, gifvetvis lätt förklarlig, då förslaget ju endast är ett täflingsprojekt, kan man dock med anspråk på fullt berättigande säga, att de estetiska fordringarne äro i högst väsentlig grad negligerade.

Att gatorna oaktadt flere böjningar komma att lida af samma fel som en del af Helsingfors gamla gator (Fig 2) är uppenbart, nämligen att de komma att mer eller mindre påminna om rutschbanor, upp och ned och åter upp och ned; på hvarje ställe där de gå upp, tomma på den för en vacker gata oundgängliga fonden, med endast himlen som slutpunkt, hvilken, om än så vacker och skiftande, dock är en klen afslutning på en stadsgata, fastän symbolen för målet på de trafikerandes sträfvanden. Symboliken förstås dock icke af vandraren, så lättfattlig än våra sista årtiondens stadsbyggare velat göra den, utan han längtar efter realiteter eller, om icke längtar, så tröttnar af att endast se det tomma intet framför sig i sitt arbetsamma uppåtgående. Detta är ett af de största estetiska brotten i stadsplane*konsten*. Icke blir en gata vacker endast därför, att hon krökes hur som hälst utan estetiska hänsyn, och icke häller behöfver en gata krökas för att blifva tilltalande, fastän den, då det är berättigadt af dessa hänsyn, kan blifva det, t. ex. Breite Strasse, Lübeck (Fig. 3). Men skall hon krökas af estetiska skäl någonstädes, så är det då hon passerar öfver en höjd, och det i högsta punkten, för att den andra delen må bilda fond, om icke en byggnad eller annat tjänligt parti uträttar samma estetiska arbete. Detta är visserligen vid ett föregående tillfälle berördt, men kan aldrig nog upprepas, förrän felet är botadt (Fig. 2 Fabiansgatan, Helsingfors, jämför Fig. 4 Åbo, Brahegatan).

Torgen äro ***med det förefintliga gatunätet*** mera beräknade som trafikplatser än som en kombination af trafik-

Fig. 5. DER ZWINGER, DRESDEN.

Fig. 7. MARKT MIT DOM, RATHHAUS UND BÖRSE, BREMEN.

Fig. 6. RIDDARHUSTORGET MED STORKYRKAN I STOCKHOLM.

och arkitekturplatser, hvilket väl vore i detta fall det ändamålsenligaste. Men såsom de tänkts *endast tjänande trafiken* äro de fullt konsekvent studerade. Arkitekturplatser äro de icke, om dock den öster om Fattiggården synes göra anspråk härpå. Låt oss i detalj undersöka förhållandet.

Torget vid Fredriksgatan är en sannskyldig trafikplats och torde väl icke utan extra arrangementer kunna ordnas arkitektonisk med sina 7 gatumynningar; men af dessa lär väl icke med nödvändighet alla behöfva föras in här för att splittra väggarna. Det beklagliga med såda obebyggda delar i städerna är, att de värka som såll, hål vid hål med idel gator mot åskådaren, och illa är det beställdt med sammanhållande väggar (hvilket dock är N:o 1 i all arkitektonisk torgbehandling, Der Zwinger, Dresden Fig. 5). Att göra en sådan plats estetiskt sedt njutbar, är en af de svåraste uppgifter i stadsplanekonsten, ibland nästan olösbar. Ett hjälpmedel bland andra är, att de gator, som ingå till platsen, genom närliggande fonder liksom tillföras den öppna ytan, endast undanskjutande dess väggar något, t. ex. Rådhustorget i Hildesheim, Storkyrkobrinken mot Riddarhustorget (Fig. 6) Stockholm, *torget i Bremen* (Fig. 7) med domtornfasaden fullt synlig, *Largo das duas Egrejas och Rua Garret Lissabon* (Fig. 8) och Salutorget i Helsingfors. Ett annat sätt — olyckligtvis förbjudet i en del författningar — är att öfverbygga gatumynningen till den öppna platsen, hvaraf vi hafva vackra exempel i Münchens Rådhustorg (Fig. 9, obs. tornet) och i massor af konstnärligt byggda städer, där den „reglerande“ eller med andra ord sköflande handen ej varit i värksamhet, och detta *utan att trafiken blifvit störd.* Studera vi det föreslagna torget finna vi, att få sådana faktorer tagits med i räkningen.

Den första platsen vid Kyrkogårdsgatans förlängning lider af dessa fel i ännu högre grad.

Sitte talar om Votivkyrkan i Wien, som oaktadt dess stora mått ej gör sig gällande i den söndrade omgifningen, men huru skall det då gå med den lilla byggnaden på den föreslagna platsen med dess mer än sönderplottrade, triviala arbetarebostadsomgifning? Den blir som en höna, hvilken söker sina kycklingar — förlåt liknelsen, men den låg så nära till hands!

Kommer så nästa plats vid samma gata, renodlad från arkitektoniskt intresse, fastän med betydligt större förtjänster än den sistnämda, på grund af att dess betydelse egentligen är att fylla trafikändamål, och emedan den åtminstone har *en* monumental sida, den östra, där med fördel kan uppföras en *hög* allmänbyggnad, den enda rent monumentala plats, som markerats i hela projektet med lämplig belysning. Den norra sidan med södersol på är ej monumental med sitt stora hål i midten.

Följa vi gatan vidare, finna vi snart åter en monumentalbyggnad utsläppt på en liten tom fläck, dock med den fördelen, att gatan söder därom med sin konkavitet bidrager att samla åskådarens blickar.

Nästa plats med sin lilla pygmé till fond för den monumentala gatan är berörd vid ett föregående tillfälle.

Gå vi så längre norrut, finna vi den ofvannämda bästa platsen af dem alla, hvilken synes göra anspråk på att vara en arkitekturplats; och det är den äfven, ledsamt dock att den byggnad, för hvilken den delvis är gjord, ligger på felsida, i skugga nästan hela dagen. Den motsatta sidan, äfven antydd att värdigt bebyggas, torde väl, om planen kommer till utförande, kunna få till sig flyttad den på andra sidan tänkta monumentalbyggnaden.

På vår rundpromenad vidare, om vi vända åter mot sydväst — bärgshöjden gå vi naturligtvis omkring — komma vi ned till det kolossala backtorget bakom museet. Denna så godt som beslutade byggnad har märkvärdigt och välgörande nog fått litet sällskap af kamrater, men de stå dock undrande, om de icke kunde få komma litet närmare hvarandra och lämna plats för grannar af lägre rang bakom sig samt, om så behöfdes, hjälpa hvarandra att tala om, att de finnas till. Låt oss se huru långt från hvarandra de ligga. Från den norra byggnaden söderut är öppet ungefär 240 meter. Säga vi att en plats, som står i rimlig proportion till sin byggnad, är ungefär, vänligt räknadt, tre gånger längre än byggnadens höjd, få vi ett monumentalt hus 80 meter högt. — Jo, jag tackar! med 5 meters våningar i medeltal ger det 16 våningar. Hvad skall detta hus användas tiil i Helsingfors, kanske till fixpunkt för triangelmätningar! Storartad mätningsattiralj! En kyrka ligger i närheten och reflekterar öfver sin belägenhet: har jag kommit hit för att ligga nära allfarvägen ut till Djurgården, eller för att den bästa platsen på högsta höjden ej var värdig mottaga mig — där, där det lilla utsiktstornet står och njuter? Hvaraf kan det njuta? Är det möjligen af brandgaflarna på grannhöjden norrut eller skorstenarna på profanhusen? Skada att med så mycket värdefullt arbete i allt praktiskt kring mig, jag icke äfven kunde få kryddan!

Den med andra priset hedrade stadsplanearkitektens hurtiga bidrag.

Måtta, måtta, kompromiss, det är tidens arbetssätt! Och stundom väl är det, ty annars „hoppade nog herrar arkitekter öfver skacklorna". Deras sinne är hvad lugnt stadsplanearbete beträffar ganska oöfvadt, men god vilja och godt humör hafva de, och därför äro vi dem tack skyldiga. Öfverdrifter, om sådana då och då skönjas, äro alltid bortarbetbara, när de äro framsprungna ur det lefvande intresset, men komma de från den torra prosan, kan det vara svårt nog. Praktiken lägger band på passionen, men den piggar sällan upp materialisten, han blir oftast allt trivialare; nå ja, det blir nog poesien äfven, men doften sitter dock kvar.

En anmärkning på projektet först i förbigående: det saknar inritande af terrängens intressanta växlingar, oaktadt det är utgånget med dessa som ledmotiv.

För att gå i samma ordning med reflexionerna:

Naturen har varit den bestämmande faktorn, men på ett i mångt och mycket

Fig. 8. LARGO DAS DUAS EGREJAS E RUA GARRET, LISBOA.

Fig. 9, A. MÜNCHEN, MARIENPLATZ.

Fig. 9, B. MÜNCHEN, NEUES RATHHAUS.

med det förra förslaget olika sätt. Naturstudiet har gått in i de minsta detaljer och, det kan ej förnekas, gifvit resultatet prägeln af detaljarbete i stort. Den för närvarande i konflikten mellan arkitekten och ingeniören (eller ingeniör-arkitekten eller — någon gång händer det — arkitektingeniören) mest brännande frågan är: skall arbetet bedrifvas med detaljerna som utgångspunkter eller med de stora dragen först och detaljerna sedan. Det troliga synes vara, att den senare åskådningen segrar, och nog kommer den moderne arkitekten, lugnad, att sluta sig till densamma. Men ännu hafva ej många resultat visat sig i praktiken. Det tyckes taga nästan lika lång tid för behärskningen för den ene som för skönhetssinnets väckande hos den andre; hvem som blir först färdig får framtiden afgöra; nu gäller endast att samarbeta och således lära af hvarandra. Praktikern har otvifvelaktigt mycket att lära af estetikern, och den senare mycket att inhämta, mer än hvad han i hast kan smälta, af praktikern.

Låt se hvad den förre i detta fall kunde inhämta af estetikern, som han af arbetet synes vara, författaren till det andra planförslaget.

Hvad bebyggandet vidkommer har han gått ut från den åskådningen, att kvarter ordnade för endast två husrader äro att föredraga framför de breda; låt vara att det möjligen blir mera gatumark, men det blir så mycket angenämare och sanitärt bättre ordnade bostäder, hvarpå staden indirekt vinner; en stor del kvarter äro dragna i norr och söder, det vill med andra ord säga, att endast en liten del af fasadarealen kommer mot vårt sämsta väderstreck, norr; samma idé kunde dock mera genomföras, hälst trafiken väl lärer komma att följa denna längdriktning.

I kvarter, som af omständigheterna blifvit väl breda, är innanmätet inredt på ett synnerligen tilltalande sätt med planterade skvärer till de kringboendes särskildt stora nytta; huru med dessa skall ordnas, hvem som skall underhålla dem etc., torde vara lätt på lagstiftningsväg att arrangera, någon nyhet är det ju icke, och den frågan är lätt löst. Dessa små oaser hafva den ofantligt stora nyttan, att kvarterets innebyggare genast veta, hvart de skola skicka sina barn för lekar och för uppfriskandet med ren luft, som gatan eller den dammiga gården ej kan erbjuda dem. Att hafva ett hurtigt och friskt uppväxande släkte kan nog vara värdt den lilla anläggnings- och underhållskostnaden, det synes bäst på den engelska nuvarande generationen, för hvilken just friluftslifvet i dess talrika små stadsskvärer varit af så stor betydelse.

Ett fel hos förslaget är, att arbetarebostadsintresset blifvit klent tillgodosedt. Häri måste med nödvändighet göras en ändring, och bland de så uppförda byggnaderna få under inga omständigheter ofvannämda skväridé glömmas, såvida ej, som i projektet „Etude", husen beräknas *och utföras* fristående och hvarje egendom tillhörande, för barntumult beräknadt utrymme beredes.

Den oändamålsenliga hamnanordningen är utesluten och ersatt af en parkanläggning; denna är visserligen stereotyp och torde, om den bihehålles, böra betydligt omarbetas, men tanken är dock god så till vida, att den kan med fördel

fullföljas eller rent af omstöpas — för ändå bättre ändamål, nämligen för personer som önska åt sig uppföra lugnt belägna bostäder till endast eget bruk. [1]) En brist hos förslaget är äfven, att det i denna punkt frångått de i programmet gifna bestämmelserna.

Gatorna. De synas den oinvigde så huru som hälst vid första påseendet, men så illa är det nog icke, fast det på papperet ser besynnerligt ut; det blir lätt så, när man vill gå omkring och ej öfver höjder. Anmärkas bör likväl, att fastän detaljstudier varit ledaren, en del detaljer ej äro lyckade. Fredriksgatans viktiga förlängning norrut slutar trivialt och är i sin början något ryckt ur det rätta spåret (dock lätt ändradt); från samma gata ut till Edesviken kunde vägen göras bekvämare; från chausséen i närheten af muséet är trafiken västerut till nyssnämda vik ej nog tillgodosedd, den går i väl många „krumelurer"; från Djurgårdsvägen till samma vik likaså, fel som förslaget „Etude" icke innehar. Från Djurgårdsvägen bör man kanske äfven komma på genare håll ut till Fölisövägen och ned mot ryska arrendegården, för att detta område, om det engång kommer att ingå i stadsplanen, lätt må kunna genompasseras ut till stranden.

I *torgbehandlingen,* med dess å flere ställen särskildt väl anordnade arkitektoniska monumentalitet och omväxling, ligger största olikheten mellan förslagen. Trafikplatserna äro behandlade så, att få stockningar blifva i rörelsen och så, att

[1]) Författaren har här förbisett, att nämda område, såsom äfven å planen finnes antydt, projekterats till villastad.

Red. anm.

de gifvetvis komma att värka såsom rum och icke som tamburer; de förena således i sig både trafik- och arkitekturplatsens egenskaper; de äro äfven måttligt tilltagna i sina dimensioner.

Herrar stadsplaneestetikers fordringar äro fyllda i ganska vidsträckt mån och det med en djärfhet och tydligen med en kärlek till konsten i arbetet, som i vårt kalla klimat hittils legat slumrad under snön; se vi på gatorna, hafva de varierats i sina väggar, om de genom sin längd synts blifva enformiga; så fort den raka gatan nått ett ungefärligt maximum i längd vid gränsen, där det triviala skulle tagit vid, är en liten lätt, ofta elegant omväxling i fluktlinierna vidtagen, t. ex. den Arkadiagatan benämda vägen från sydostligaste hörnet österut, där gatans södra sida nedanom kyrkhöjden något förskjutes, för att ett fondparti här må bildas.

Fredriksgatans fond med den imposanta kyrkplatån saknar sitt motstycke inom nordligaste Europa. För att påvisa, huru en sådan plan utförd blir af synnerligen stort arkitektoniskt värde och en prydnad för staden, bifogas här en något så när analog gatufond från Prag, ett af de vackraste stadspartier som finnes. (Fig. 10).

Kyrkogårdsgatans utlopp är, utan att det ringaste behöfva störa trafiken, något flyttadt österut, för att den så uppkomna af södersol belysta fondbyggnaden må genom sin belysning redan på långt håll — hvilket fordras för denna gata — bilda en välgörande afslutning; samma gatas fortsättning är mjukt böjd för att ej blifva

Fig. 10, A. PRAG, JOSEPH- UND NIKOLAIKIRCHE.

Fig. 10, B. PRAG, JOSEPH- UND NIKOLAIKIRCHE.

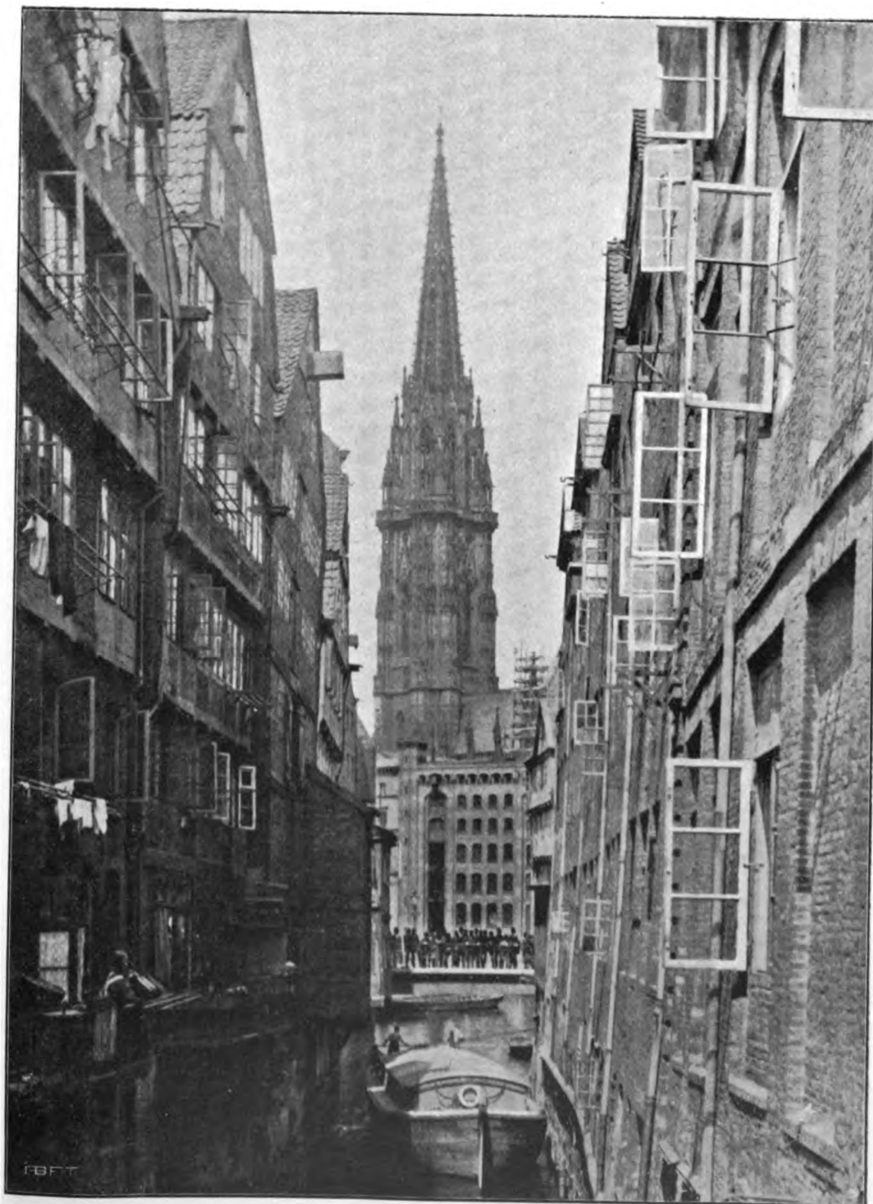

Fig. 11. NIKOLAIKIRCHE, HAMBURG.

enformig och för att följa terrängen o. s. v., o. s. v.

Förslagets ur estetisk synpunkt onekligen största förtjänst är, *att höjderna rätt behandlats,* det vill med andra ord säga, att på dem ej uppstaplats hyreshus med sina tripptrapptrullbrandgaflar, ej häller att man måste dit forsla milliontals lass jord och andra tillbehör för att få dem planterade — plantera de låga punkterna, konkaviteterna, men ej bärgen i onödan —; förslagsställaren har i stället rest upp monumentalhusen — om det icke blir genast, blir det nog i framtiden — på dessa höjder och genom arkitektoniska enkla kombinationer än mera framhäft monumentaliteten, t. ex. vid den ofvannämda kyrkplatån: från söder är synvidden begränsad med byggnader, så att det afstånd, hvarifrån själfva kyrkstommen bör ses, erhållit ett mot vanlig kyrkohöjd harmoniskt svarande mått (och icke som vid „Etudes“ museiplats). En fördel är äfven, att platån är lätt tillgänglig; sedd från nordväst framträder tornfasaden med kraft mellan två andra byggnader som omramning (denna detalj är synnerligen beaktansvärd); sedd från andra håll bör kyrkotornet på grund af dess med flit valda höga läge synas öfver stadsdelens andra byggnader (jfr. Nikolaikyrkan i den gamla staden). Att ett kyrkotorn, synligt endast i sin öfre del, kan vara en utmärkt fondbildare, om det rätt inramas, torde kunna framgå af fig. 11, motiv från Hamburg.

På en annan höjd har uppförts brandstation med brandtorn. Komplexet är intressant studeradt, men torde möjligen dock ännu engång få bearbetas af det praktiska skälet, att brandkåren troligen kommer att behöfva rymligare svängrum.

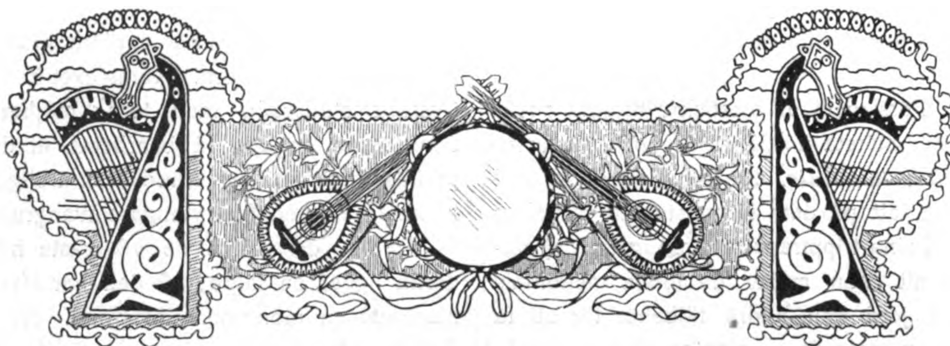
Mellan dessa två de viktigaste höjderna ligger en lägre; på den har äfven placerats en monumentalbyggnad. Hvad den har för funktion framgår ej af planen, men torde lämpligen vara en permanent industriutställning eller något dylikt; den är dock jämförd med de föregående mindre lyckligt anordnad. På de andra höjningarne, vid Artillerigården, vid ryska begrafningsplatsen, m. fl., har naturen också fått vara i fred.

Så ungefär ställer sig en jämförande kritik af de två med 1:sta och 2:dra prisen belönade täflingsprojekten, och de slutledningar man af denna drager, kunna ej blifva andra än dessa:

Båda förslagen hafva som täflingsresultat goda uppslag att erbjuda utarbetarne.

Båda komplettera hvarandra och — det förmånligaste vid ett arbete likt detta — de kunna med skickliga händer lätt förenas; *blir icke detta af, utan skall i dess ställe endast ettdera följas, blir planen en halfmesur för evärdliga tider; men ett faktum är, att om båda förslagen samarbetas, skall Helsingfors få den intressantaste stadsplanen i Norden.*

ELINA VANDÁR.

lt flere och flere blifva de finska sångerskor som vinna rykte och ära i utlandet. Tyvärr beror det på de små förhållandena hos oss att ju bättre det går för våra divor ute i den stora världen, desto mindre ofta låta de höra sig hemma, och sålänge vi icke hafva en egen stående operascen, något som man alt lär få vänta på, måste man foga sig i detta öde och fröjda sig helt platoniskt då man läser om en Aino Achtés, Alma Fohströms och hennes syster Elina Vandárs triumfer. Emellertid har Helsingfors publik haft förmånen att få vara med om den sistnämda sångerskans första framträdande på scenen. Elina Vandár debyterade nämligen vid herr Arppes operatrupp den 9 oktober 1889 som Margareta i Gounods Faust, efter omkring två års studier, för Madame Boscabadati-Varesi i Milano och Madame Viardot-Garcia i Paris.

När man genomläser recensionerna efter debyten, uppfriskas det behagliga intryck denna föreställning lämnade hos dem, som närvarit vid densamma. Alla voro ense med K. Flodin, då han skref: „En vackrare debyt af en ung lyrisk artist ha vi sällan bevittnat“. — Men den inhemska operan lefde ej länge, och Elina Vandár styrde kosan till andra trakter.

På våren 1890 företog hon en lång konsertturné i Ryssland, hvarvid hon sjöng i de flesta mera betydande städer. Följande höst besöktes Östersjöprovinserna och hvar vår landsmaninna än uppträdde, framkallade hennes sång applåder och berömmande kritiker.

ELINA VANDÁR (ELIN FOHSTRÖM-TALLQVIST.)

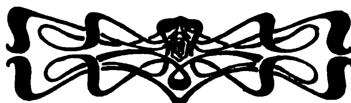
Elina Vandár nöjde sig dock icke med de redan vunna resultaten, utan tänkte blott på att vidare utbilda sin ljusa, klara och friska sopranstämma, hvarför hon tillbragte vintern 1892—93 i Italien, egnande sig helt åt fortsatta konststudier.

Under januari och februari månader 1893 sjöng Elina Vandár offentligt i Florens och Milano, i den förra staden på en matiné, föranstaltad af en stråkkvartettförening, i Milano däremot på en egen konsert. Naturligtvis fick den unga sångerskan epitetet „den finska näktergalen“, men samtidigt äfven innehållsrikare loford.

På hösten samma år och i början af 1894 gästade Elina Vandár Zürich, där hon som Rosina i Barberaren från Sevilla, Lucia, Margareta och Gilda (Rigoletto) vann ytterligare segrar. I samtliga recensioner prisas hennes ungdomligt täcka spel och goda sångsätt. Påsktiden vistades Elina Vandár i hemlandet och gaf en konsert i Nya kyrkan i Helsingfors. Under perioden den 3 oktober till den 20 december gjorde hon sin andra resa i Ryssland. Denna gång besöktes än flere orter än 1890. Konserter gåfvos sålunda i Moskva, Tiflis, Tula, Smolensk, Kursk, Charkow, Pultava, Rostoff vid Don, Kutais, Batum, Teodosia, m. fl. städer. Framgången var så stor att den ryska turnén förnyades i maj 1895 och sträckte sig ända in i Sibirien. Senare delen af detta år tillbragtes i Finland och Östersjöprovinserna och därpå vidtog en konsertresa till Polen och västra Ryssland (1896). — 1897 fick man höra att Elina Vandár skördade nya lagrar på åtskilliga sydtyska operascener, och sedan hon 1898 ingått äktenskap med docenten vid universitetet i Helsingfors Hjalmar Tallqvist, begaf hon sig ånyo ut. 1899 befann sig fru Vandár åter i Zürich och rönte stor framgång. Kritiken förklarade att, utom att hennes röst vuxit i klang och styrka, hon äfven blifvit en dramatisk sångerska af betydande rang.

I Saarbrück, där hon sistlidne december sjöng Julias parti i Gounods opera Romeo och Julia, och i Metz upprepades triumfen.

Som synes står framtiden öppen för fru Elina Vandár, och tvifvelsutan skola mer än en gång beundrande skaror ännu egna henne sin hyllning.

NÅGOT OM DET MODÄRNA RUMMET.

AF BIRGER MÖRNER.

Ludvig XV lär en gång hafva utropat: „Après nous le déluge!" I fråga om konstindustrin skulle Napoleon I hafva kunnat uttala samma spådom.

Det nittonde seklet, vid hvars slut vi stå, erbjuder nämligen vid en återblick en tröstlös anblick i fråga om dess konstindustriella utveckling. Sedan den sista värkliga konststilen, empiren, kejsarstilen, för ungefär 80 år sedan själfdog, har konstindustrin ända till helt nyligen stått och stampat på samma fläck utan förmåga att taga ut ett själfständigt steg.

Förgäfves försökte restaurationen att åter väcka den döda rococcon till lif. Resultatet blef naturligtvis liknande det som vanns, då Gustaf IV Adolf, enligt Runeberg, omgjordade sig med Carl XII:s svärd. Göterna ifrade för det fornnordiska, engelsmännen för gotiken, tyskarne för renaissansen o. s. v.

När ett hus blir öfvergifvet och börjar vittra i sina fogar, händer det, att gräs och blommor växa öfver detsamma. Så gick det bokstafligen med den byggnad, som vi kalla 1800-talets konstindustri. Det växte gräs och blommor öfver ruinen.

Den enda insats vårt århundrades konstindustri till medlet af 80-talet ännu

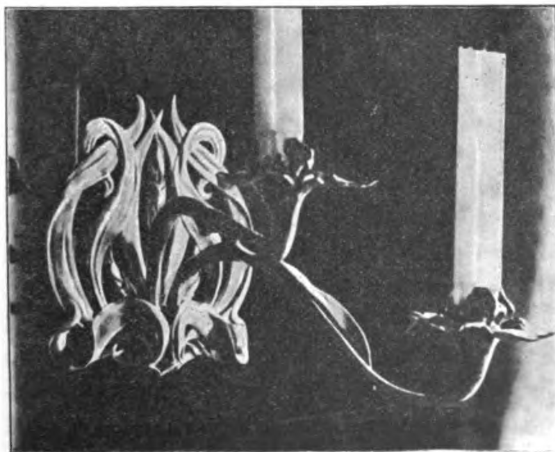
gjort är nämligen det *naturalistiska* blomstermotivet.

Då vi betona ordet *naturalistisk,* vilja vi därmed ha fram, att de sätt, hvarpå blommornas former användts, är efterbildandet, *imitationen,* som är en afart af konst, på samma gång som ett sådant förfaringssätt oftast innebär ett bevis på tillvärkarens fantasifattigdom och oförmåga af mera själfständigt skapande. Naturimitationen förkväfver den konstnärliga friheten, som bjuder den skapande att vara sin egen herre i fråga om linjer, färger och själfva kompositionen.

Bord i ek af Christian Eriksson.

Under detta århundrade har samtidigt en om möjligt ännu ödesdigrare faktor än naturalismen bidragit till att bringa konstindustrin — och därmed också den allmänna smaken — till dess sorgliga lägervall. Det är *industrialismen.* Under föregående århundraden var det den enskildes konstfärdighet som kom till heders, och snickaren t. ex. signerade med stolthet det af honom utförda arbetet. Nu har maskinen trädt i stället för den konstnärshand, som förut gaf föremålen deras rent personliga behag. Hvad som med tålamod och omsorg *smiddes* under veckor, *gjutes* nu på några sekunder; hvad som förr *skars* ur trä, *prässas* nu ur konstgjord massa o. s. v.

Ljusarm i brons för pianino af fru E. Lundberg.

Redan för femtio år sedan hade man kommit underfund med att någonting var på tok med konstindustrin. Det var för att råda bot på detta onda, som de första konstindustriella skolorna inrättades. Men en ny stil låter sig icke uppfinnas — lika litet som en folksång skulle kunna framkallas på beställning eller på grund af pristäflan. Den måste växa fram af sig själf och blifva ett uttryck för sin samtid. Huru betecknande voro icke de väldiga, pompösa stolarne från barocken för deras ägare — de från trettioåriga kriget hemvände fältherrarne. Låt rococcons pudrade Herr Damon i sin guldbroderade sidenrock, sina hvita strumpor och rödklakkade skor sätta sig i en sådan, och han skall påminna om en liten parfvel, som krupit upp i farfars

stol för att läsa hans tidning upp och ner.

Snoilsky har en gång sagt:

„Död är sången, som ej föddes
af vårt eget lif i dag,
som ej växt till troget hölje
kring vårt eget hjärtas slag."

Som med sången är det med all annan konst. Just nu lefva vi dock i en brytningstid. Konstindustrin, som så länge varit utjagad och utstött ur sina systrars krets, som hemlös irrat omkring, står nu åter utanför vår dörr och klappar. Många och glädjande tecken tyda på, att hon snart åter skall komma att intaga den plats som henne tillkommer — det vill säga vid vår egen brasa och vid vårt eget bord. Den ene konstnären efter den andre har icke försmått att ägna sig åt uppgifter inom den tillämpade konsten. Ett starkt intresse har vaknat; vi ha fått blick för det fula och triviala i vår omgifning, och vi kunna därför med tämligen stor tillförsikt hoppas, att vi med det 19:de århundradet äfven skola komma att lämna det mesta af dess smaklösheter bakom oss.

Det jäser nämligen och gror inom våra dagars tillämpade konst såväl som inom dess arkitektur. En ny stil är i sin daning.

Hvad är det då som karakteriserar denna nya stil, som nu med all makt söker bryta sig fram? Svaret är lätt att finna. Man behöfver fördenskull endast kasta en blick på några af samtidens modärna byggnader eller i någon modärn, hälst engelsk konsttidskrift.

Vi som vuxit upp medan naturalismens öfverlastade stil — eller snarare stillöshet — likt nässlor i en trädgård förkväfde alla ädlare skott och broddar, måste med förvåning och glädje iakttaga följande förändringar till ett bättre.

För det första utmärker sig morgondagens stil genom sin *enkelhet*. Linjerna hafva åter blifvit räta, eller, då de äro svängda, dragna i en svag kurva. Det *dekorativa elementet* har åter, liksom t. ex. fordom under renaissansens bästa tid, fått till uppgift att *pryda föremålet utan att draga uppmärksamheten ifrån dettas egen form och uppgift.*

För det andra hatar morgondagens konstslöjd hvarje imitation. Hvarje material måste värka hvad det är och icke något annat. Det står en tid för dörren, då enkla möbler af furu skola komma till heders, men valnötsmöbler af björk och marmorskifvor af trä skola i lika hög grad anses vittna om dålig smak hos sin ägare, som den förfalskade diamanten i ett skjortbröst.

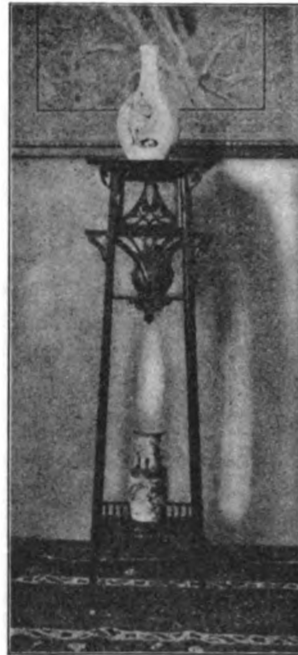
Då till detta kommer, att den nya stilen genom sin enkelhet, sin ärlighet och sin ovilja mot grannlåter med all sannolikhet kommer att erbjuda möbler och konstsaker till ett billigare pris än förr, är det med glädje vi böra hälsa densamma.

Hvad som mycket bidragit att banalisera prägeln af våra hem, äro de hyresförhållanden, till hvilka vi äro hänvisade. Den är förbi, den gamla goda tiden, då de flesta familjer hade sin egen lilla gård. I stället hafva vi nu blifvit dömda till dessa rysliga, modärna hyreskaserner, där ingen trifs, där alla drömma om flyttning, och där hyresgästen oftast har så litet att säga, att han knappast eger rätt att på egen bekostnad tapetsera rummen

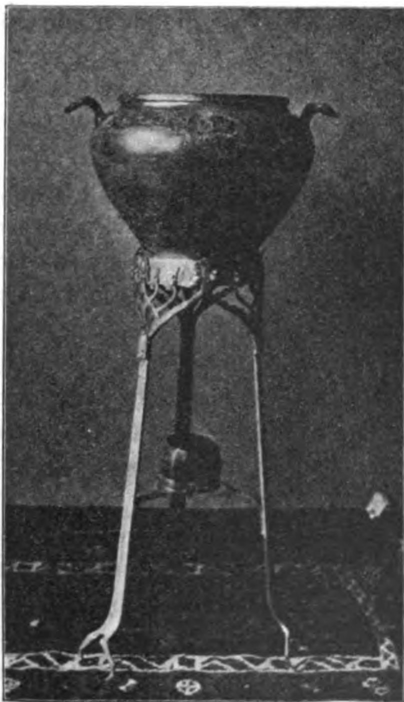

ENKEL GÄSTRUMSMÖBEL, KOMPONERAD FÖR SVENSKA SLÖJDFÖRENINGEN AF ERIK JOSEPHSON.

efter sin egen smak. Till det enerverande i att bo i sådana hus kommer, att våningarna i dessa byggnader oftast äro opraktiskt, fult och skematiskt ritade. Hos våra arkitekter och byggmästare har under senare hälften af detta århundrade den tanklösa och olyckliga princip synbarligen gjort sig gällande, att fasaden åt gatan är det viktigaste på hela huset. Då nu samtidigt den för arkitekten så bekväma, men tyvärr all självständighet fullkomligt ödeläggande smaken för symmetri dominerar, hafva resultaten blifvit tröstlösa. Hvarje plan af huset — så tyckas de resonnera — bör hafva lika många fönster, och alla böra de sitta på lika afstånd från hvarandra. Häraf blir följden den, att fasaden med sina fönster

Från Iris' etablissement i Helsingfors.

Från Iris' etablissement i Helsingfors.

uppritas först, sedan får det gå som det kan med ritningen af våningen. Det är därför alls icke ovanligt, att rum, som kunde erfordra *tre* fönster, få nöja sig med *ett,* eller att, å andra sidan, små rum — särskildt hörnrum — erhålla kanske ända till fyra fönster.

En annan olycklig följd af denna slafviska symmetridyrkan blir den, att alla dörrar göras i det närmaste lika stora och placeras midt på väggen, och att fönstren samtidigt komma så nära väggarna, att rummet förlorar sina hörn. Att möblera ett sådant rum trefligt, kan därför mer än en gång blifva ett olösligt problem.

En annan af arkitekternas och byggmästarnes grofva förseelser är deras envishet att på ett dumt och förargelse-

väckande sätt på takens och väggarnes dekorering nedlägga ett tre eller fyra gånger större kapital än som erfordrats att på ett tillfredsställande och flärdfritt sätt göra dem *vackra*.

Det första intrycket af en modärn våning erhåller man naturligtvis i tamburen, men detta blir oftast icke så särdeles angenämt. För det första är nämligen i allmänhet tamburen alldeles för trång, och för det andra är den vanligen af arkitekten så oskickligt ritad, att den är kolmörk. Det folk, som i våra dagar inom alt hvad konstindustri heter, och framför alt med afseende på hemmets förskönande, går i spetsen, nämligen engelsmännen, har gått så långt i motsatt riktning, att den del af våningen, som hos oss motsvaras af den svarta skrubb, som benämnes tambur, hos dem blifvit ett helt rum, som fått namn af „hall" och oftast är prydt med lefvande växter och vänligt inbjudande hvilstolar etc.

Det är i synnerhet *ett* af rummen i våra våningar, som ej sällan är så ur alla synpunkter misslyckadt, att det borde helt och hållet afskaffas, och det är salongen.

Träder man in där en dag, då det ej är stor fest i familjen, är den första känslan den att man fryser — rent kroppsligen fryser. Saken är den, att detta rum, som är fruns i huset stolthet, och dit barnen icke i hvardagslag ega tillträde, är så pass dyrbart möbleradt, att man icke vill nöta detsamma i onödan, och därför anser man sig inte häller behöfva elda det så regelbundet.

Vidare äro möblerna i detta rum vanligen dyrbart klädda, oftast med siden, men stundom också med något så rysligt som plysch.

Det konturbildande träet är i dessa möbler helt och hållet bannlyst, och stolarne äro till sin konstruktion närmast att beteckna som stolformade madrasser, stälda på fyra svarfvade pinnar med — trissor.

Hur skall man då, utan att äga förmögenhet, kunna förvandla och förädla sin salong?

Svaret lyder så: Det första vi ha att göra är att utbyta en portion af vår egen fåfänga mot en motsvarande portion praktiskt förnuft. Vi måste öfvertyga oss själfva om, att vi, särskildt nu, då hyrorna äro så kolossala, — under förutsättning af att vi icke innehafva en sådan ämbetsställning eller så stor förmögenhet att skyldighet att representera föreligger, — icke hafva råd att hålla ett så dyrbart rum uteslutande för våra gästers räkning. Vi böra i stället göra det till ett angenämt och nyttigt samlingsrum för familjen själf.

Det vill med andra ord säga: Vi skola förvandla salongen från ett *högtidsrum* till — *hvardagsrummet*.

Om man är nog lycklig att få inflytta i en ny våning, öfver hvars utstyrsel man själf får bestämma, är det första man har att tänka på, naturligtvis tak, väggar och golf.

Taken böra hållas ljusa. Detta gör nämligen att rummen värka högre och luftigare. Alla målningar och krumelurer uppe i taken till vanliga boningsrum äro förkastliga; endast i stora galarum med mer än vanlig takhöjd äro plafondmålningar berättigade. Däremot äro trätak, vare sig kasetterade eller i bjälklag, mykket värkningsfulla.

Hvad väggarne beträffar böra de hälst vara enfärgadt ljusa. Mellan taket och väggen, som bäst mötas i en rät vinkel

BOKHYLLA I SNIDAD EK AF CHRISTIAN ERIKSSON.

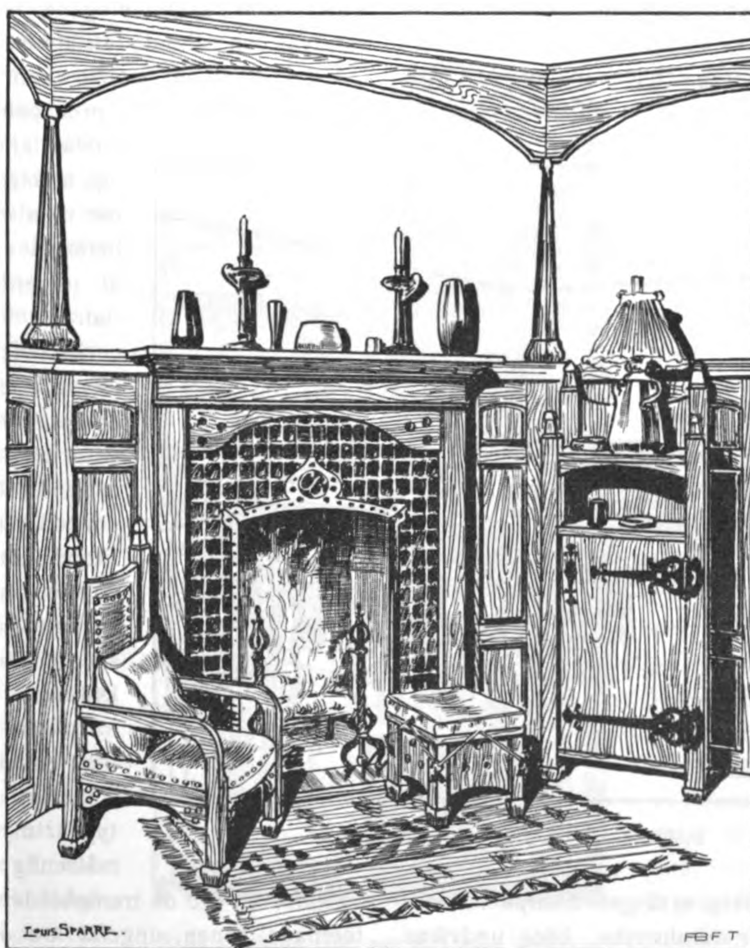

BOKHYLLA I SNIDAD EK AF CARL WESTMAN.

utan några grannlåter i stuck, gör en vanlig smal guldlist en god effekt, men är ingalunda nödvändig.

De nu brukliga papperstapeterna äro

har en gång yttrat att „väggen bör vårka färg, ej färger". Detta är ytterst sällan fallet med våra nu brukliga tapeter, som i allmänhet göra ett högst oroligt totalintryck.

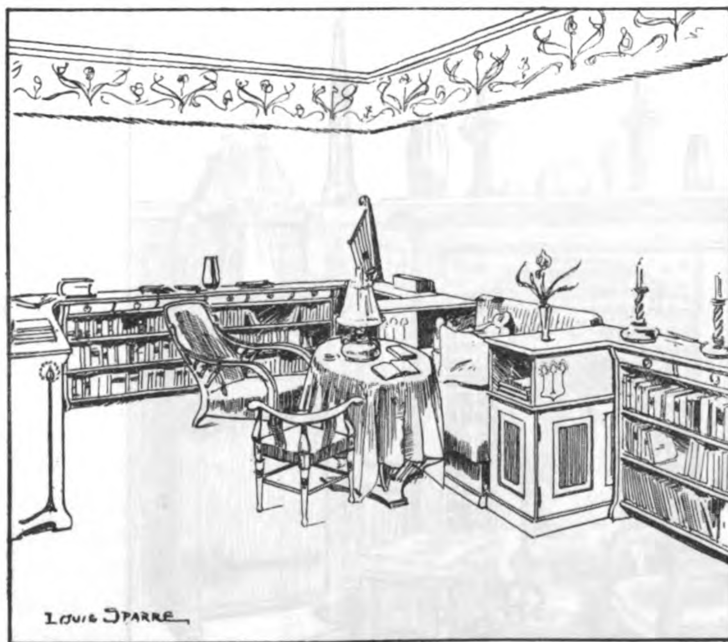
Eldstadshörn i biljardsal af Louis Sparre.

oftast mycket otrefliga och smaklösa. Det naturalistiska blomstermotivet, hvars vådor vi redan fastslagit, firar på dessa dyrbara rullar sannskyldiga orgier. Englands store konstreformator, William Morris,

Golfvet bör naturligtvis hälst vara ett s. k. parkettgolf, men i brist däraf bör det vara oljebonadt. Detta sistnämda är på samma gång som det är vackert hälsosamt och praktiskt. Hvad mattor beträffar, är

det såväl ur skönhets- som hälsosynpunkt mycket olämpligt att hafva s. k. helmattor, det vill säga mattor som gå öfver hela golfytan, och som äro fastspikade. Dels äro nämligen dessa svårare att rengöra, dels fördyra de en flyttning, då de ju icke passa till alla rum. Man bör därför hafva mindre och lösa mattor. Om dem gäller detsamma som om väggarna; de böra värka färg, ej färger. Skarpa mönster, framföralt naturalistiska, böra undvikas.

Något som ofta bidrager att göra såväl hvardagsrummet som salen behagliga, är ett panel med tillhörande liten hylla kring väggarna. Det bör hälst vara af circa 3 alnars höjd. Panelet får emellertid aldrig, märk väl, aldrig, vara ***måladt*** i imiterad valnöt eller ek. Om det är af furu, bör det värka furu och ingenting annat, och därför bör det då också målas eller laseras i någon ljus färg, t. ex. rödt eller grönt. Om man är hyresgäst och ändock själf vill uppsätta ett panel, är det klokt att låta göra panelet af smådelar, som sammanfogade fästas med skrufvar och sålunda lätt kunna medföras.

Biblioteksinredning af Louis Sparre.

Vid valet af möbler kan man icke nog strängt fasthålla principen att välja enkla, ändamålsenliga möbler, som under inga omständigheter få vara gjorda af imiteradt material.

En viktig möbel i hvardagsrummet är bordet. Det bör hälst vara tämligen stort och med rätliniga sidor och fyra raka ben. Ett sådant är nämligen användbart och vackert, och vid ett sådant sitter man bekvämast. Det bör icke vara poleradt, utan endast betsadt. Renaissansens bordtyp är mycket ändamålsenlig och vacker. Framför alt äro de trampbräden, som ofta förenade benen ungefär tre à fyra tum från marken, förtjänta af att åter införas.

Bokhyllorna böra vara ytterst enkla. Det är bokbanden som skola utgöra det dekorativa elementet. I granna bokskåp drages uppmärksamheten *från* böckerna och *till* skåpet. Om en bokhylla år låg, gör den på samma gång tjänst som panel och panelhylla.

Friheten i val af stolar är icke blott att gilla, utan äfven att tillråda. En omväxling i deras stil, ja, äfven i deras färg, är vida angenämare för ögat, än då alla äro lika hvarandra som bär. Af äldre stolmodeller äro framför alt 1600-talets högryggade länstolar och empirens pinnstolar förtjänta af att komma till heders, såväl på grund af deras skönhet som på grund af deras bekvämhet.

I sammanhang härmed vilja vi framkasta frågan, hvilken ställning bör man intaga gent emot vurmen för antika möbler?

Härpå gifves naturligtvis många olika svar. Somliga anse antika möbler som ett det mest eftersträfvansvärda element vid möblerandet af hemmen; andra anse, att hela denna vurm är oberättigad såsom hindrande och motvärkande uppkomsten af en ny stil. Också uppkommer därigenom en benägenhet att förvandla möbelsnickeriet till uteslutande imitationsindustri.

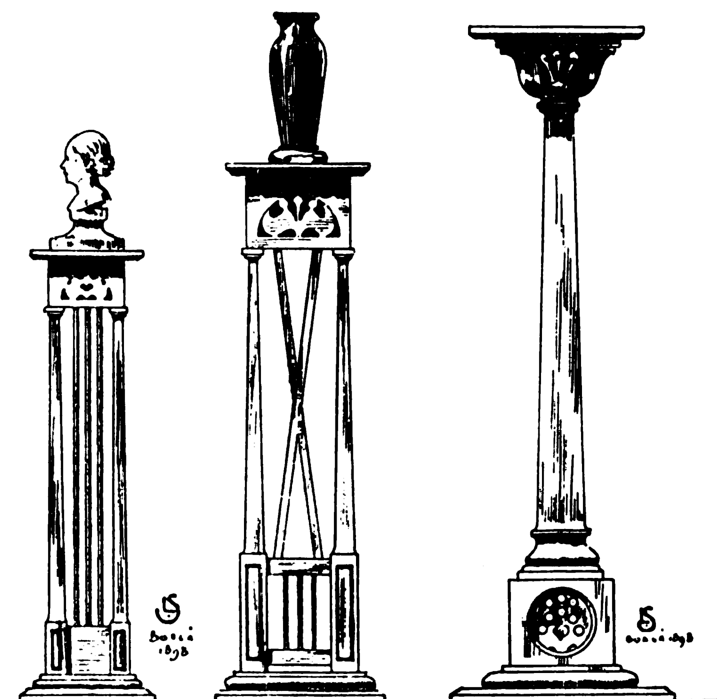
För egen del skulle jag vilja svara: Det gifves ingen annan regel än den, att man bör akta sig för öfverdrifter. Gamla ärfda, vackra möbler böra under alla förhållanden icke blott bibehållas i familjen, utan äfven vårdas med den synnerligaste pietet. Men att lägga an på att få hela rum stilrena, t. ex. en sal i renaissans, en salong i rococco, ett arbetsrum i empire o. s. v. värkar konstladt och får lätt en bismak af museum. Dessutom en annan sak. För att ett hem skall göra ett angenämt intryck, fordras framför alt att ägaren själf därpå tryckt något af sin personliga prägel. Det gifves mer än en rik parveny, hvars våning af någon stor firma levererats i genomförd, antik stil, och där allting passar — utom ägaren själf. Hos en sådan samlare kan man icke alltid frigöra sig från ett intryck, liknande det man skulle erfara, om en nybaroniserad Berlinerjude visade oss sitt nyinköpta angalleri.

Skåp i polerad grön ask af Louis Sparre.

Huru skola vi då förhålla oss gentemot *imitationer* af gamla möbler?

Som gifven regel i all konst, såväl som i lifvet, gäller, att ärlighet varar längst. Man bör därför undvika imitationer, framför alt sådana, som äro af större pretention. De så allmänna, förfalskade

rococcobyråerna t. ex. värka, gjorda som de äro med maskin, redan på långt håll oäkta. Har man ingen äkta rococcobyrå, då är ovilkorligen en enklare att föredraga. Däremot torde det icke vara förkastligt att efterbilda enklare möbler, hos hvilka formen och icke föremålets ålder är hufvudsaken.

Kolonner i polerad grön ask af Louis Sparre („Iris").

Af gamla konststilar torde Louis XVI och empire, som båda ju äfven ligga oss i tiden närmast, vara mest användbara. Genom sin enkelhet, sin gedigenhet och sina behagliga former passa de för hvardagsrummet. Rococcon bör i de flesta fall undvikas. Den är så synnerligen fordringsfull och ställer därför de högsta anspråken på ägarens person. Renaissansen och barocken lämpa sig knappast oblandade för andra rum än möjligen matsalen.

Från hemmen i äldre tider äro emellertid flere möbler förtjänta af att återupplifvas. Framför alt böra de numera sällan använda skulpterade kistorna från Vasa-tiden — det vill säga renaissansen — komma till heders, dels emedan de, öfverlagda med en bonad, äro synnerligen vackra och tacksamma att placera, dels emedan de, såsom på samma gång sittplatser och förvaringsrum, mycket väl kunna behöfvas i våra modärna och trånga bostäder.

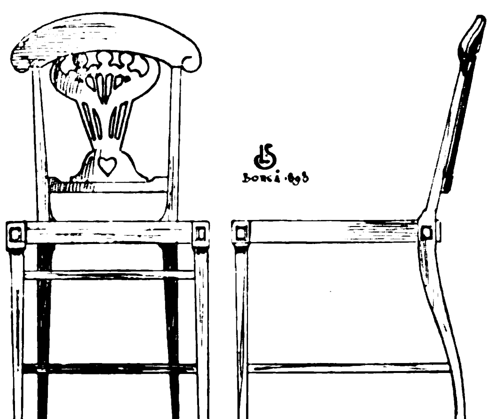
I fråga om taflorna på väggarne, bör man fasthålla principen, att det är bättre att försaka sådana än att upphänga dåliga. Det är en grundsats, som man i fråga om prydnadsföremål i allmänhet aldrig kan för noga fasthålla. Dåliga taflor äro sämre än inga taflor. Ramarne böra vara enkla; i annat fall draga de uppmärksamheten från taflan, hvilket ju är skada, om taflan värkligen är god.

Fönstergardiner äro (tänk!) icke till för att utestänga dagern, utan för att moderera densamma. I följd häraf bör deras natur af väfnader, som efter behag kunna skjutas åt sidan eller dragas för, så mycket som möjligt komma till sin rätt. Detta sker lämpligast därigenom

att de få hänga fritt ned och löpa på ringar. Detta gäller äfven om draperier i allmänhet. Det vackraste och mest ändamålsenliga blir äfven här det billigaste.

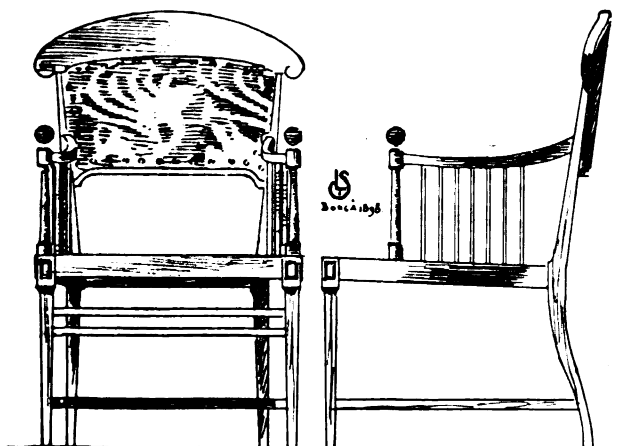
Det är endast en från Tyskland importerad fördom, som bjuder, att matsalen bör hållas mörk och i mer eller mindre lyckad renaissansstil. Ekmöbler, som ju äro relativt dyra, anses där så godt som oumbärliga. Detta är ett stort misstag och ett skrock, som bör utrotas. Vi nordbor, som så lång tid af året hafva skymning, där andra europeiska nationer hafva klara dagsljuset, behöfva mer än andra folk hemma i våra rum omgifva oss med ljusa och glada färger. Med i hvitt, rödt, grönt eller blått målade furumöbler kan man åstadkomma matsalar af intagande behag och till ett pris vida lägre än det, som en mer eller mindre klumpig matsalsmöbel af ek nu betingar.

Sofrummen böra vara ytterst luftiga och hållna i en mild, ljus färgton. Den som någon gång i sitt lif legat sjuk i feber, vet hvilken pina ett oroligt tapetmönster förorsakar.

Stolar i polerad grön ask
af Louis Sparre („Iris").

De småsaker, som här och där finnas placerade, bidraga i hög grad till att gifva rummet en personlig prägel. I fråga om möbler kan det ofta vara svårt för den, som ej är alldeles oberoende, att få tillfälle att följa sin egen smak, men i fråga om prydnadsföremålen torde väl hvar och en äga obegränsad frihet. På prydnadsföremålens beskaffenhet lär man därför bäst känna ägarens smak. De flesta sådana föremål äro i regeln onödiga och estetiskt underhaltiga. Oftast äro dessa skräpsaker gåfvor från julaftnar eller födelsedagar, och ägaren har då den svaga ursäkten att han icke valt dem själf. De kvinliga handarbetena stå oftast på en mycket låg konstnärlig ståndpunkt. De äro ju i nittionio fall af hundra förfärdigade utan någon som hälst konstnärlig afsikt och endast i ändamål att bereda mottagaren ett bevis på en sympati, nog stor att förmå gifvarinnan att för hans

Stolar i polerad grön ask af Louis Sparre („Iris").

skull nedlägga personligt arbete. Det konstnärliga syftet kommer först i tredje eller fjärde rummet.

Bland det första en person, som vill försköna sitt hem, har att göra, är därför att så fullständigt som möjligt befria sina rum från alla fula prydnadsföremål. En ung svensk konstskriftställare, Carl Laurin, har i en af honom utgifven liten skrift[1]) i hithörande ämnen meddelat ett ypperligt recept, som lyder:

„Tycker ni nu, att den å kornblå glasskifva hvilande lilla porslinshunden, som pryder er byrå eller står på skrifbordet och skäller så troget (och konstförståndigt) på det öfver honom sittande oljetrycket, är vacker, bör han naturligtvis stå kvar, men det är också möjligt, att ni finner den vidrig och löjlig, att ni ej fått den af er fästmö, utan vunnit den på en tombola „för uppmuntran af vår fosterländska industri", och då ser jag intet skäl, hvarför den ej skulle hamna på garderobens mörkaste hylla en minut efter sedan ni förargat er åt den. De flesta rum äro fula, därför att invånarne bokstafligen ej komma sig för att flytta bort de fula sakerna. Kan man tänka sig en mera lågande entusiasm för skönheten? Sådant folk kan ha sina bokhyllor dignande af konsthistoriska värk, de kunna vara uppmärksamma åhörare af föreläsningar i konst, men att alt detta, som skrifves och talas om skönhet, skulle kunna gälla dem själfva, det har aldrig gått upp för dem. — Altså först bortrensning af det fula i rummet, en grundlig rengöring från skönhetssynpunkt. Flytta bort oljetrycken och de saker ni själf finner fula, bort alla tarfliga krukor och pytsar, alla porslinskattor, som äntra upp på ett litet snöre fäst vid en blomkruka; särskildt böra broderade kuddar, lampmattor, antimakasser, papier-mâchéramer och penntorkare underkastas en skoningslös gransning. Men gif för all del ej bort dem! Hvad rätt har ni att undergräfva andras smak? Sedan rummet genomgått en dylik rensning, är det redan tio gånger mindre fult, och det har ej kostat er ett öre. De bortflyttade sakerna nedläggas i en större trälår, som noga igenspikas och bevaras, till dess innehållet om ett à två hundra år får ett kulturhistoriskt värde."

Ett prydnadsting, som däremot alltid är lika vackert, är lefvande blommor. Konstgjorda blommor äro däremot absolut förkastliga, om icke möjligen till toiletter. De söka härma naturen, men göra det förgäfves; de kunna aldrig erhålla en lefvande blommas friskhet, aldrig dess doft och häller aldrig väcka den sympati, som dessa lefvande små varelser förmå att ingifva. Men huru barbariskt behandlas icke blommorna? De snöras tillsammans, så att stjälkarnes fina linier alldeles försvinna, de sammanprässas till buketter, hvilkas form bildar en plan yta, då i stället de flesta blommor äro vackrast hvar för sig. En enda ros, hvars stjälk är stucken ned i ett smalt, slätt vattenglas, är ofta oändligt vackrare än en hel bukett af sammanprässade rosor.

* * *

De modärna möbler, af hvilka afbildgar pryda denna uppsats, hafva till upphofs-

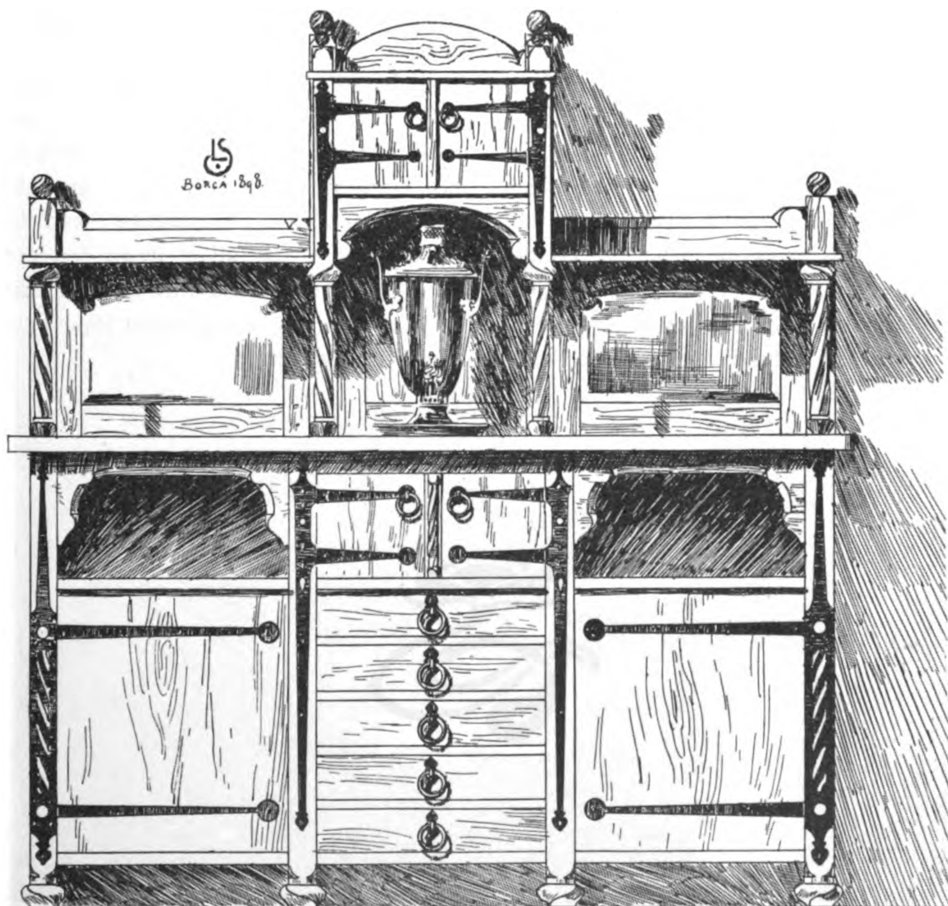
[1]) Carl G. Laurin: Konsten och skolan och konsten i hemmet. (Föreningen Heimdals småskrifter) 1899.

SÄNGKAMMARMÖBEL FRÅN IRIS' ETABLISSEMENT I HELSINGFORS, EFTER RITNING AF ARKIT. HJ. NYSTRÖM, SKÅPET AF LOUIS SPARRE.

män svenske konstnärer samt en svensk-finsk — grefve Louis Sparre i Borgå. Några af dessa möbler hafva varit utställda å den nyligen i Stockholm afslutade utställning, som anordnats af Svenska Slöjdföreningen. Af Christian Erikssons möbler, den framstående skulptörens, hvilken särskildt som „Kleinkünstler“ gjort sig ett berömdt namn, återfinnas här tvänne afbildade, nämligen ett bord i ek och en bokhylla i samma material. Bordet är en typisk möbel i den stil, som vi i början af denna uppsats betecknat såsom „morgondagens“, bokhyllan är i all enkelhet särdeles nobel. Den lilla gruppen upptill är en porträttstatyett, föreställande ägarens (Herr Carl G. Laurins) tvänne små gossar, tittande i en bok.

Arkitekten Erik Josephsson kallar helt blygsamt sin rumsinteriör „enkel gästrumsmöbel.“ Jag är öfvertygad om att mången med mig gärna skulle se den möbeln

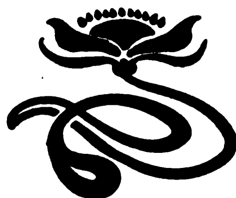

Matsalsskänk i finsk stil af Louis Sparre.

i sitt eget hvardagsrum. Den måste helt säkert genom sin enkelhet vara billig i tillvärkning; utan tvifvel skulle endast med ledning af här återgifna afbildning mer än en snickare i finska landsorten vara i stånd att för en jämförelsevis ringa kostnad utföra densamma.

Grefve Louis Sparre har genom sitt initiativ och sin värksamhet som „Iris“ ledare blifvit en banbrytare inom finska konstindustrin. „Iris“ täflar redan nu såsom möbeletablissement med de främsta i norden och är en heder för Finland. Af Grefve Sparres å „Iris“ värkstäder utförda ritningar äro vi i tillfälle återgifva flere särdeles karakteristiska. Fig. å sid. 51 utvisar ett eldstadshörn i en för kommerserådet C. B. i Tammerfors utfördt biljardrum. Panelet är af ek och eldstadens kakel af „Iris“ egen förtjänstfulla tillvärkning. Fig. å sid. 52 återgifver ett hörn af Grefve Sparres eget biblioteksrum å Orrela (Borgå).

Den i polerad ask efter ritning af samma konstnär utförda gröna möbeln med det stiliserade växtmotivet (fig. å sid. 8) är smäcker och elegant. Den finnes utstäld i „Iris“ etablissement härstädes, där man säväl af denna som af åtskilliga andra „Iris“-tillvärkningar kan förvissa sig om, att äfven inom den gren af kulturen, som benämnes konstindustri, Finland den dag i dag håller jämna steg med västerlandet.

INTERIÖR FRÅN IRIS' ETABLISSEMENT I HELSINGFORS. KAKELUGN FRÅN IRIS' FABRIK I BORGÅ, ARTISTEN A. W. FINCH.

ÅNGBÅTEN.

af C. M. NORMAN-HANSEN.

(ÖFVERSATT FRÅN FÖRFATTARENS MANUSKRIPT.)

Ångaren hugger sig fram genom svallsjön. Dess roströda skorsten är hvitstrimmad af salt och öfver timmerlasten på fördäcket skummar och pärlar det efter de störtsjöar, som vräkt öfver fartyget.

Nu klarnar det för-ut i väster; före aftonen skall solen säkert ha brutit genom molnlagret. Kaptenen, som står i ojlskinn på kommandobryggan, ser belåten på däckslasten — hvars surrning har hållit, stormen är väl utriden. Men i luckan ned till mellandäcket, som var skalkad medan stormen var på sitt högsta, får han öga på två bleka, ynkliga hufvuden, det ena under en fårskinnsmössa, det andra med långt, svart, tofvigt hår, som fladdrar för vinden — Antti! ropar han.

En ung lättmatros kommer fram under kommandobryggan.

Antti, tag en pyts och spring ned på mellandäcket, det behöfs nog spolas där nere!

Och Antti släntrar för-ut med sin pyts — gif plats landtkrabbor! ropar han öfvermodigt till de två, som icke förstå honom, men ängsligt trycka sig mot luckans sidor, sjuka, modfällda —

Hvisslande springer han ned längs lejdaren till mellandäcket. Där är mörkt där nere, och en luft så kväfvande, som om det vore själfva luften, som man icke kan se igenom — mot skeppssidan dåna ännu sjöarna, och när stäfven hö-

jer sig och vattnet drifver ned genom ventilerna, skimra ljusstrimmorna i zigzag under takbjälkarna och öfver röda plagg, som ligga i bylten på kojernas trälister — rödprickiga dukar och röda tröjor, men intet lifstecken, som skulle röja mänskliga väsenden där under dem.

Antti lofvar sig fram med sin pyts så godt han kan, ty det är knapt om plats på mellandäcket; kors och tvärs stå bås upptimrade, och hvart bås är fyldt — Antti måste tänka på den dagen då alla kommo ombord — in genom kolboxen släpade de sig, bleka och tärda, från kreatursvagnarna, som hade kört ned till hamnen. I dem hade de varit stufvade under många dagars resa genom solbaddets land, deras ögon voro förslöade och så tjockt låg steppdammet i struparna på dem, att icke ens hafvets kyla lättade deras andedrag. Och medan de släpade sig ombord, snickrade skeppstimmermannen på mellandäcket; rum skulle pinas in för dem alla —

Hvilka de voro — Antti hade läst i sin sjömanstidning om ett folk från rikets yttersta kant, där steppen och bärgen möttes, ett folk, som drog ut ur riket, emedan deras tro bjöd dem att göra det — till detta folk hörde dessa, som nu lågo som vilda djur — Och Antti hvisslar, medan han spolar; i sin sjömanströja känner han stolt sitt eget människovärde gent emot dessa eländige.

Då klingar en svag ton från en af de mörka knutarna, där ingen ljusstråle tränger in. En alldeles svag ton, som hörs igenom bjälkarnas knakande och sjöarnas dån mot skeppssidan. Och en stämma, som ljuder som en gammal mans, sjunger en sorgmodig melodi därtill:

Vi landsflyktige ute på det vida haf — vårt hem ha vi mist, vår fädernejord är stängd för oss — i stället för våra gröna stepper se vi blott hafvets öde yta, i stället för våra bärg blott hafvets böljor — afspärrade från ljuset och guds fria luft — i mörkret dånar hafvets brus i våra öron och vi förkväfvas —

Vi, som lekte som barn vid älfvens strand, vi, som blefvo sjungna till sömns af älfvens brus — vi måste dö här ute på det onda, obarmhärtiga hafvet —

Hvarför måste vi lämna våra bygder, våra älfdalar och de fjärran bärgen, åt hvilka vi hade gifvit våra käraste namn — hvarför har vår fader drifvit oss i landsflykt?

Vi landsflyktige — vi trodde att vi voro vår faders rätta barn — vi togo miste, vi äro endast vår faders styfbarn — vår stora faders styfbarn äro vi — I andre, som hören oss, hafven medömkan med oss olycklige!

Antti har upphört att spola för att lyssna, ty han känner balalaikans toner och eger själf sångens gåfva — nu närmar han sig knuten, därifrån sången ljuder, solroskärnor knastra under hans fötter och en gammal hvitskäggig man reser sig från kojen och talar till honom i samma sjungande ton:

Skåda oss, du unge främling, och lär dig medlidande. Se, vi bodde vid bärgens fot — våra fårskinn ha genomblötts af bärgens regnskurar och af älfdragens skumstänk, och vi logo och voro glade; men det salta vattnet, som nu blöter igenom oss, gör oss sjuka.

Sjuka äro vi och eländiga, ty vi veta icke om vi skola lefva, så att vi få se bärgen och slätterna igen — endast det veta vi, att våra egna bärg få vi aldrig mer återse. Här ute drunknar vår sång i böljornas dån, men nå vi fram till de fjärran landen, skall den följa oss dit; aldrig skola vi glömma vår sång från olyckans timme — sången om oss, vår faders styfbarn —

Och då, tag du vår sång med dig till ditt hem, där dina älfvar brusa, där dina skogar susa, lär dem att sjunga, hvar på sitt språk, lär alla dem, du håller kära, lär dem att sjunga vår sång, sorgens sång, sången om den store fadern och hans styfbarn —

Antti kan nätt och jämt urskilja den gamles gestalt och hans hvita skägg i mörkret, hans ord och hans tal förstår han icke, men balalaikans entoniga melodi fortfar att ljuda inne från kojknuten och den pinar sig in i hans hufvud och säger honom alt det, som ord icke kunna säga bättre.

I väster, där solen sjunker, är luften klar; sjön har lagt sig; endast längs ångarens sida skummar det som en forsande älf i den röd-violetta solnedgångens skimmer.

Gränsle öfver en planka från däckslasten sitter Antti och röker sin snugga i aftonsolen. Ännu ljuder den främmande melodin för honom och han sitter, som sjömän ofta göra, och diktar sina egna ord till den. Hemåt gå hans tankar, till en brant, där älfven brusar nedanföre, där han sitter med henne, som han tänker på —

Han skall lära henne de landsflyktiges sång, hon skall sjunga den för honom, sången om herskarens styfbarn, i sommaraftonen.

Men hon sjunger den dock icke så, som de sjöngo den där nere på mellandäcket — ty hon är annorlunda än de äro, ur hennes ögon lyser käckhet, hennes läppar le och stämman är glad och ljus — och sången om herskarens styfbarn skall ljuda trotsig och käck i hennes mun.

ARSENIK EN NORMAL BESTÅNDSDEL AF DJURORGANISMEN.

AF AUG. AF SCHULTÉN.

f de några och sjuttio enkla ämnen man numera känner äro ett flertal vidt spridda i naturen, ehuru de ofta nog förekomma i minimala mängder inblandade eller upplösta i annan materie. Så är t. ex. fallet med fosfor, detta för den organiserade världen oumbärliga grundämne. Likaså förekommer arsenik, som i kemiskt hänseende är ett med fosfor nära besläktadt element, snart sagdt öfveralt. Följande uppgifter gifva en föreställning om arsenikens utbredning i naturen.

Förutom såsom väsentlig beståndsdel i en mängd delvis ganska allmänna mineraler har man funnit smärre kvantiteter arsenik i de mest olika ämnen inom mineralriket. Sålunda ingår arsenik alltid i vulkaniskt svafvel, zinkblende, metallisk antimon och vismut och nästan alltid i den vanliga svafvelkisen. Äfven den i stenkolen ingående svafvelkisen innehåller arsenik, som vid stenkolens förbränning öfvergår i luften såsom arseniktrioxid (hvit arsenik). Stenkolen innehålla ända till 0,2 % arsenik. Det är icke små mängder arsenik, som vid stenkolens förbränning spridas i luften. Stenkolsproduktionen i Europa var år 1890 310 miljoner ton. Antager man att stenkolen i medeltal innehålla blott en hundradedel af ofvannämda arsenikhalt, så uppgår

mängden af arsenik som genom förbränning af nyss nämda kvantitet stenkol under loppet af ett år skulle spridas i luften till 6,200 ton.

I särskilda slag af kalksten, i basalt, mergel, flodsand, järnockror har man konstaterat närvaro af arsenik. Äfven i ett prof finsk sjömalm (från Kyyvesi i Savolaks), taget på måfå för undersökning på arsenik, har detta element kunnat uppvisas.

Såsom kändt ingår arsenik i icke obetydliga mängder i en del mineralvatten, hvilka just på grund häraf finna användning såsom läkemedel. Men äfven i ett mycket stort antal mineralvatten af annat slag, t. ex. de s. k. alkaliska vattnen, har man uppvisat närvaro af arsenik. I en del af dessa hälsovatten är arsenikhalten dock så liten att man först i järnhydrat- eller kalciumkarbonataflagringarna kring källan funnit arsenik. Sprudelsten i Karlsbad innehåller sålunda 0,272 % arsenik och ockran från Schlossbrunn spår af arsenik. Ockran från Enclos des Célestins i Vichy innehåller icke mindre än 6,96 % arseniksyra.

Af det faktum att vår finska sjömalm innehåller arsenik kan man sluta till att vattnet i våra insjöar måste innehålla arsenik. Detta är för öfrigt alls icke något enstaka fall: i vatten från Rhenfloden, i vatten från Nilfloden, ja i hafsvattnet har man uppvisat arsenik. Enligt Daubrée innehåller den fasta återstoden efter indunstning af hafsvatten 0,0009 % arsenik. Af andra forskare har äfven en arsenikhalt i koksalt konstaterats.

Det är helt naturligt att man för länge sedan uppställt frågan, om detta så allmänt förekommande, med fosfor besläktade ämne spelade någon roll i den organiserade världen eller öfverhufvud alls upptogs af växter och djur. Redan Orfila trodde sig ha konstaterat förekomsten af arsenik i människans benbyggnad och muskler, men Orfila själf och flere andra forskare visade senare att denna uppgift var oriktig. Enligt undersökningar af W. Stein (1850) skulle råghalm, (icke rågkornen), bladen af hufvudkål, potatis och delar af några andra växter innehålla arsenik. Det vore önskligt att Steins undersökningar blefve upprepade, ty hans uppgifter synas behöfva bekräftelse.

Något nytt uppslag i denna fråga har icke sett dagen förrän på den allra sista tiden. Fransmannen Armand Gautier, som sedan årtionden bedrifvit undersökningar om arsenik och invärkan af arsenikhaltiga preparater på organismen, har med användande af förfullkomnade analytiska metoder kunnat uppvisa arsenik i flere födoämnen hämtade från djurriket och särskildt i mjölk.

Under loppet af dessa undersökningar föresatte sig hr Gautier att söka utgrunda hvari arsenikens värkan på organismen består. Särskilda omständigheter föranledde honom att antaga att arseniken möjligen fixeras af nukleinerna och ersätter en del af fosforn i dem. Å andra sidan tog han i betraktande det faktum att vid sjukligt tillstånd hos sköldkörteln *(Glandula thyreoïdea)* en behandling

med både arsenik- och jodpreparater i allmänhet visar sig gynnsam, vidare den omständigheten att arsenik och jod i naturen ofta följas åt samt slutligen också det faktum att jod såsom normal beståndsdel förekommer ganska rikligt i thyreoïdal-körteln. Dessa betraktelser förde hr G. till hypotesen att äfven arsenik skulle såsom väsentlig beståndsdel ingå i nämda körtel och att detta ämne kanske äfven stode att finna i andra väfnader af djurorganismen.

De undersökningar hr G. offentliggjorde i slutet af år 1899 ha bekräftat dessa antaganden: han har funnit att arsenik i själfva värket såsom normal beståndsdel i små mängder finnes i thyreoïdal-körteln, i thymus och i hjärnan samt spår af arsenik i huden, hårbeklädnaden och benbyggnaden. Dessa fakta synas stå i uppenbar strid med de tusentals undersökningar på arsenik med negatift resultat, som af experter utförts på människor. Men hr G. framhåller att de metoder, som härvid användts för förstöring af den organiska substansen, äro så pass ofullkomliga att de ytterst små mängder arsenik, hvarom här är fråga, antingen helt och hållet eller delvis gå förlorade. Den af hr G. använda metoden tillåter uppvisandet af $^{1}/_{100}$ milligram arsenik i 100 gram väfnad. Dessutom är att märka att arsenik icke förekommer i uppvisbara mängder i de flesta af kroppens organer.

I thyreoïdal-körteln såväl hos gräsätande som köttätande djur förekommer arsenik normalt. Det är det organ som innehåller den största mängden arsenik. Hos människan har hr G. funnit omkring 1 milligram arsenik på 127 gram körtel, d. v. s. $^{1}/_{127\,000}$ af körtelns vikt i färskt tillstånd. Det har äfven lyckats hr G. att påvisa att arseniken i nämda körtel, i thymus, hjärnan och huden förefinnes i form af arsenik-nukleiner, motsvarande de vanliga fosforhaltiga nukleinerna.

Upptäkten att arsenik utgör en normal beståndsdel af djurkroppen visar hvilket inflytande ytterligt små mängder af vissa elementer kunna utöfva på lifsprocessen. En thyreoïdal-körtel hos människan innehåller omkring 0,17 milligram arsenik. För en människa af medelvikten 67 kilogram representera dessa 17 hundradedels milligram omkring $^{1}/_{400\,000\,000}$ af totalvikten. Denna fyrahundra miljondedel (hos andra djurspecies knapt en tusendedels miljondedel) är tillräcklig för att körteln skall fungera normalt och hälsan bibehållas. Om däremot organismen genom sjuklig förändring hos denna körtel eller genom dess förstöring beröfvas den nödiga mängden arsenik, uppstår den sjukdom man kallar myxoedem, som särskildt angriper thyreoïdal-körteln, hjärnan och huden, d. v. s. just de organer där arsenik alltid normalt förekommer. Då framträder nödvändigheten af den sjukes behandling med arsenikpreparater.

Af hr Gautiers undersökningar framgår att egenartade, mer eller mindre latenta processer försiggå i våra organer tack vare närvaron af vissa elementer, som till största delen kanske ännu icke äro uppvisade. Bland

sådana elementer som redan uppvisats framhåller hr G., förutom arsenik, mangan i oxiderande ferment, jod i thyreoïdal-körteln och fluor i bencellerna. För vetenskapsmannen ställer sig sålunda nu uppgiften att med tillhjälp af möjligast förfullkomnade metoder i hvarje organ efterforska sådana elementer som, i likhet med arsenik, genom att substituera kemiskt analoga elementer, vore egnade att gifva organerna förmågan af en egenartad funktion. Sådana elementer vore selen ersättande svafvel; svafvel ersättande syre; koppar, zink, mangan substituerande järn; fosfor, arsenik eller vanadin intagande kväfvets plats i molekylerna.

Här öppnar sig för den biologiska kemin ett nytt fält, rikt på framtidslöften. Betydelsen af dess bearbetning för uppdagandet af sjukdomarnes orsaker och för deras behandling ligger i öppen dag.

BOERNA.

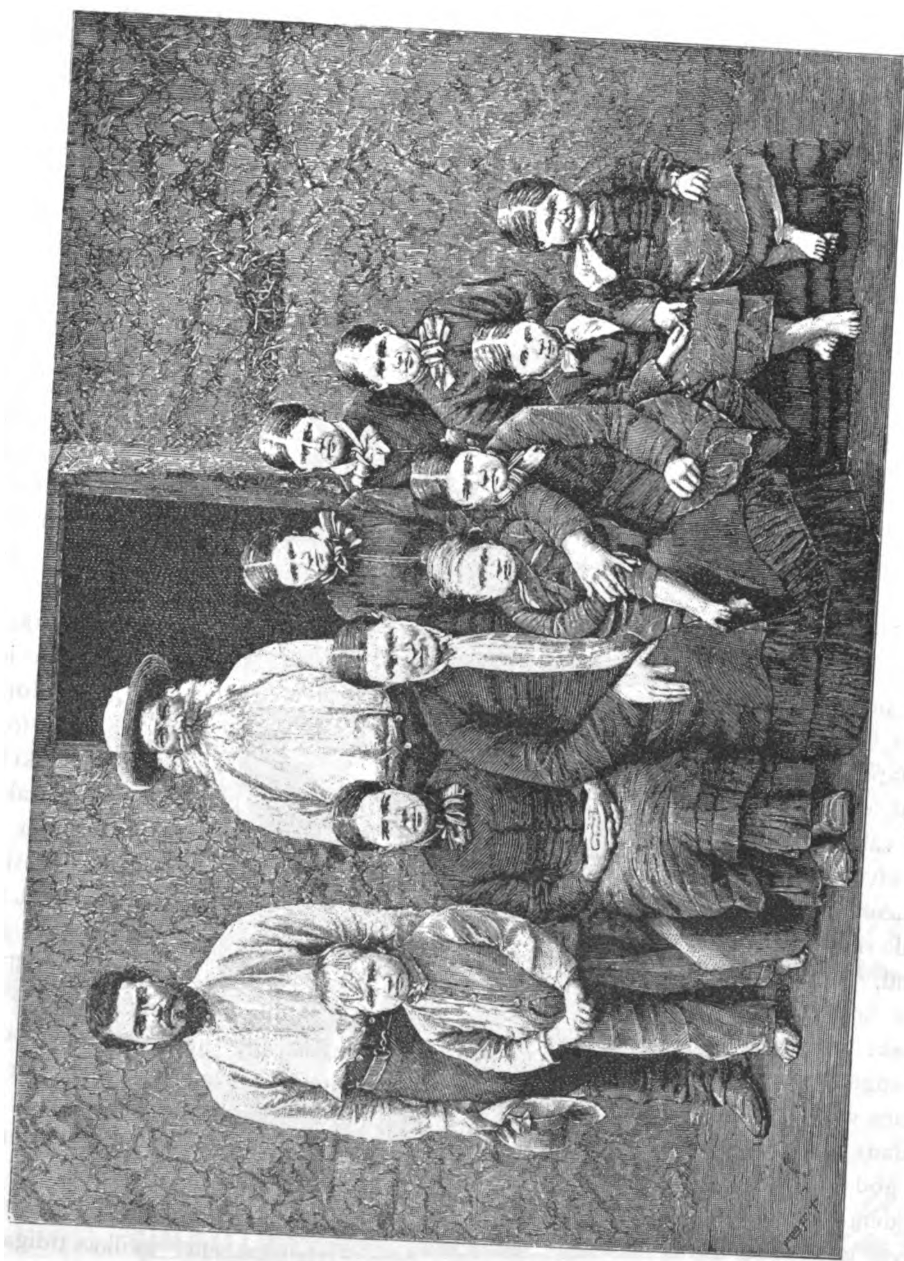
AF J. E. ROSBERG.

Det gifves väl knappast en brokigare orlofssedel än den boerna fått af dem, som lärt känna dem eller trott sig hafva lärt känna dem. Af den ena utmålad som trög, okunnig, reaktionär, grym, t. o. m. stående under negern, prisas han af den andra som gästfri, gudfruktig, sträfsam och godmodig. Engelsmännen säga, att han förfäats genom sin isolering, sitt läseri och sitt umgänge med naturfolken. Tyskarna säga, att den, som vill studera en gammal germanfamilj i sino prydno, med alla den germaniska stammens präktiga egenskaper, icke skall göra det i Europa, där industrialismen fördärfvat allt, knappast i Skandinavien, men i Sydafrika hos boerna. Nu under kriget hafva åsikterna blifvit mer enstämmiga hos vän som fiende. Ingen kan nu frånkänna dem tapperhet, fosterlandskärlek och klok beräkning samt ädelmod och självbehärskning.

För att förstå de tidigare så betydligt varierande omdömen som fälts om det lilla tappra folket, måste man ihågkomma, att saker och förhållanden så ofta af resande betraktas genom färgade glasögon och att vi här ofta nog haft att göra med rena tendenslögner.

Att Levaillant berättat så många fula saker om dem med afseende på deras förhållanden till de infödda stammarna

EN BOERFAMILJ I TRANSVAAL.

samt anklagat dem för otyglad despotism och ständiga maktmissbruk, berodde helt enkelt af att han ej kände de infödde och kanske var han äfven uppretad af att de talrika fransmännen bland boerna voro förmenade att använda sitt modersmål vid gudstjänstens utöfvande. Att så många engelska missionärer kommit att lasta boerna, har innerst haft sin grund i deras egna felgrepp. För den okunnige vilden hafva de predikat, att han är boerns jämlike och af ett sådant behandlingssätt hafva boerna, icke missionärerna, haft allehanda ohehag — samt behandlat en sådan läras förkunnare efter förtjänst. Och så ligger väl till grund för ett och annat förklenande yttrande simpel yrkesafund, ty de enklaste boer äro notoriskt mer hemmastadda i sin bibel än de engelska missionärerna. Förstås, det finnes utomordentliga missionärer, sanna andans män och de stå öfverhufvudtaget på god fot med boerna, men en god del af dem äro okunniga vräklingar, hvilka lefva godt på missionssällskapens bekostnad.

Boer från Transvaal.

En som åtminstone borde vara opartisk är den portugisiska majoren Serpa Pinto. Han prisar boernas gudfruktighet och arbetsamhet. „De äro alla hederliga människor och föra ett aktningsvärdt lif, de hålla sig strängt till sanningen och äktenskapsbrott är nästan okändt bland dem — de äro alla modiga.“ Deras historiograf, G. M:c Call Theal, aktar sig strängt för subjektiva omdömen, Fritsch beundrar dem högeligen, Lippert jämför deras karaktär med nordtyskarnas, „de ha samma afsky för skrifveri och utgifter, äro processlystna, men gästfria och endast mot européer förbehållsamma och frånstötande.“

W. Sivers säger: Boerna hafva icke blott aldrig förnekat, ej häller förlorat sin specifikt holländska karaktär, utan tvärtom utvecklat den i all dess kantighet. Seghet, enkelhet i seder, fasthållande vid det traditionella, ett formelt, styft väsende, sträng kalvinism, alla dessa drag utmärka boerna mer än deras europeiska stamförvandter. Detta samma säga i ganska litet varierande tonarter alla de många, hvilka i dessa tider lockats att publicera sina intryck från Sydafrika, eller hvilkas tidigare utkomna publikationer nu af företagsamma förläggare framdragas ur glömskan. En

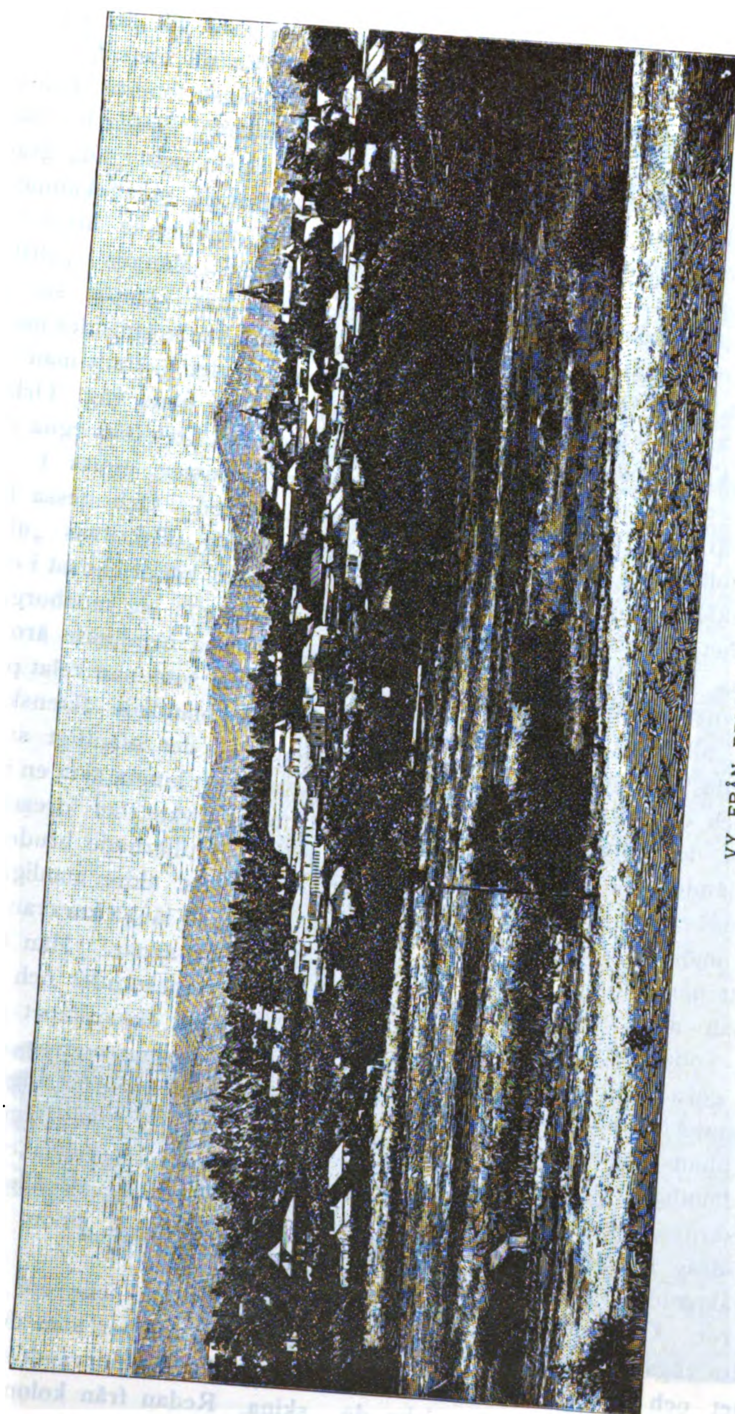

SALUTORGET I JOHANNESBURG.

svensk guldgräfvare, som tillbragt en stor del af sitt lif i Transvaal och därunder blifvit en äkta „uitlander“, prisar deras enkla lefnadssätt, deras gudfruktighet och nykterhet, men talar i samma andedrag om deras stora okunnighet. „De äro gästfria“, säger han, „mot sådana främlingar, som äro hemmastadda i deras 'taal' och förstå deras seder, men en engelsman är sällan välkommen i deras 'plaas'.“ En finsk, något angliserad arbetare, som förtjänt en förmögenhet i Transvaal, talade om boernas dygder för mig i synnerligen berömmande ordalag. Detsamma gjorde en tysk geolog, som dock såg den nu pågående konflikten väl mycket med en engelsmans ögon.

Adolf Schenck, som med tysk grundlighet studerat folkets karaktär, söker orsakerna till dess så skarpt framträdande drag dels i historiska, dels i geografiska grunder. I arf från sina holländska förfäder har boern fått kärlek till hus och hem och ett mycket utveckladt sinne för familjelifvet. På sin farm och i skötet af sin familj samt omgifven af sina hjordar och sina fält finner han sin lefnadslycka och bryr sig icke om den yttre världen och vill intet med den hafva att skaffa. Hos oss skall man kunna uppvisa alldeles dylika odalmannanaturer i legio. Men hvaraf kommer då hans lust att vandra? Hvaraf kommer namnet „The emigrant Boers“ eller „Trek Boers?“ Vandringslusten har boern fått sig påtryckt af det sydafrikanska stepp-artade höglandet, hvilket liksom inbjuder till nomadisering, och kanske ännu mera genom de tryckta politiska förhållanden, under hvilka han lefvat. — Vi skola emellertid söka undvika det frästande kapitlet — boernas historia, eller som det ock kallas, deras lidandes historia, och likaså skola vi bjuda till att undvika att tala om kriget, men några förklarande ord må det dock tillåtas oss att anföra. — Det är orätt att påstå det boerna skulle hafva ett medfödt ras-hat mot engelsmän. Det är förtrycket de hata, komme det hvarifrån som hälst. Det var det holländska-ostindiska kompaniets olidliga åtgärder, som först drefvo dem att söka nya hem i ödemarken. Sedan blef det engelsmännens tur att blifva deras plågoandar, som drefvo dem från Kaplandet till Oranjeflodens stränder, från Oranjefloden till Natal, från Natal tillbaka till Oranjefristaten, därifrån till Transvaal och från Transvaal ännu längre, ut mot Kalaharis öknar, där många af dem ömkligen omkommo.

Under dessa ständiga färder mot ett okändt öde, med familjen instufvad i den stora, klumpiga oxvagnen, med den långhorniga boskapen, vallad af lifegne svarte, i släptåg färdades de långsamt fram. Deras religiösa sinne förde dem ofta på likheten med Israels barn. De slöto sig tillsammans i ett innerligt patriarkaliskt förbund, så mycket behöfligare som de svarte städse lurade på dem, öfverföllo dem, misshandlade dem värre än indianer och tvungo dem att lämna yppigt fruktbara marker och taga sig fram på sterila stepper, som andra ratade. Detta lärde boern att ständigt hafva geväret på rygg, gaf honom säkert öga och stadig hand. Och då steppen vimlade af vildbråd, antiloper, zebror och strutsar, lärde han sig snart inse

VY FRÅN PRETORIA.

att mannens förnämsta dygd näst gudsfruktan bestod i träffsäkerhet.

Vandringslusten sitter i ännu i dag som är. Under de torra och kalla vintermånaderna vandra de med hustrur och barn, med tjänare och hjordar till de vattenrikare och varmare buskmarkerna. Om sommaren åter drifva hetta och febrar dem tillbaka till högsteppen. Alltså, vandringslusten är en i Afrika helt och hållet förvärfvad egenskap, som är allt annat än holländsk.

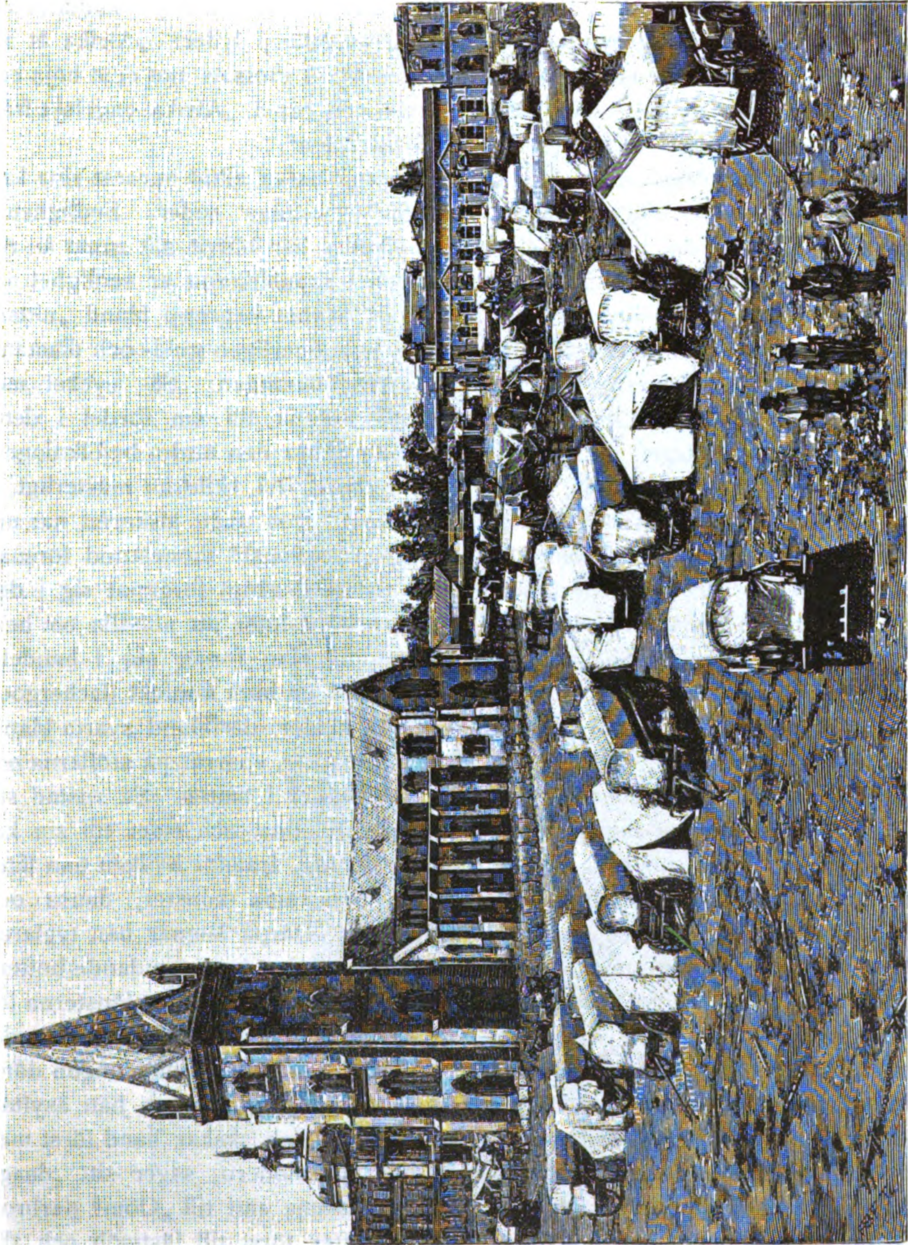
I ständig kamp mot en farlig fiende har boern förvärfvat flere andra egenskaper, som äro lika främmande för den flegmatiska holländska bonden. Jag menar hans uthållighet som ryttare, hans skjutskicklighet, hans förmåga att periodiskt förrätta ett synnerligen tungt arbete och hans konst att fördraga umbäranden af alla slag. Detta rörliga lif har ingalunda hämmat hans andliga utveckling, och om han blifvit efter i kultur, d. v. s. det som kallas kultur i industriella länder, så har det sin orsak i den afskildhet, uti hvilken han lefvat, de hittills omöjliga kommunikationsmedlen och ett hårdt lif.

Väl kan man också påstå att det medfödda konservativa sinnelaget haft något att göra med det omskrikna tillbakablifvandet, men å andra sidan, månne icke just hans fromhet och måttlighet, hans godmodighet, gästfrihet och ädelmod förskrifva sig häraf. En hel del karaktärsdrag hafva redan tidigare blifvit uppräknade, som kunna härledas af samma rot. Och måste vi däremot i den andra vågskålen lägga boernas halsstarrighet och misstro mot allt främmande. Men huru litet väga icke de i jämförelse med allt det förträffliga vi haft att anföra till hans fördel!

Men att anse boerns konservatism såsom ett absolut hinder för framåtskridandet är falskt och i hög grad orättvist. Han har ju redan kunnat afpassa sig för det afrikanska lifvet bättre än engelsmännen. Mången „afrikand“ i Kapkolonin har kämpat sig fram på ämbetsmannabanan jämsides med engelsmännen och det oaktadt man lagt allehanda hinder i hans väg. Och sist och slutligen hafva i boernas egna republiker åtskilliga framsteg gjorts t. ex. inom undervisningen. Och dessa kunna väl icke med fog tillskrifvas „uitlanders“, då dessa som kändt endast i enstaka fall kunnat förskaffa sig medborgarrätt.

Att boerna ingalunda äro så exklusivt anlagda, som man velat påstå, framgår af de blandade äktenskapen. Nu till dags är det ofantligt svårt för en engelsman att kunna äkta en boerkvinna. Vid första rykte om förestående frieri komma den tillärnade brudens „farbröder“, d. v. s. äldre manliga släktingar och grannar i långa karavaner dragande med sina oxvagnar. Man håller oändligt långa bönestunder och slutet är nästan alltid att äktenskapet går om intet. Men är fästmannen tysk eller skandinav t. o. m. katolik (portugis eller fransman) så plägar icke äktenskapet möta något hinder. Hufvudsaken är att fästmannen visar håg att tillegna sig boernas vanor och i sinom tid blifva en boer.

Boerna äro icke ens ursprungligen så rena germaner som deras tyska och holländska stamförvandter velat låta påskina. Redan från kolonins första tider

KYRKOTORGET I PRETORIA MED DE LANDSBOERS VAGNBORG, HVILKA KOMMIT ATT BEGÅ NATTVARDEN.

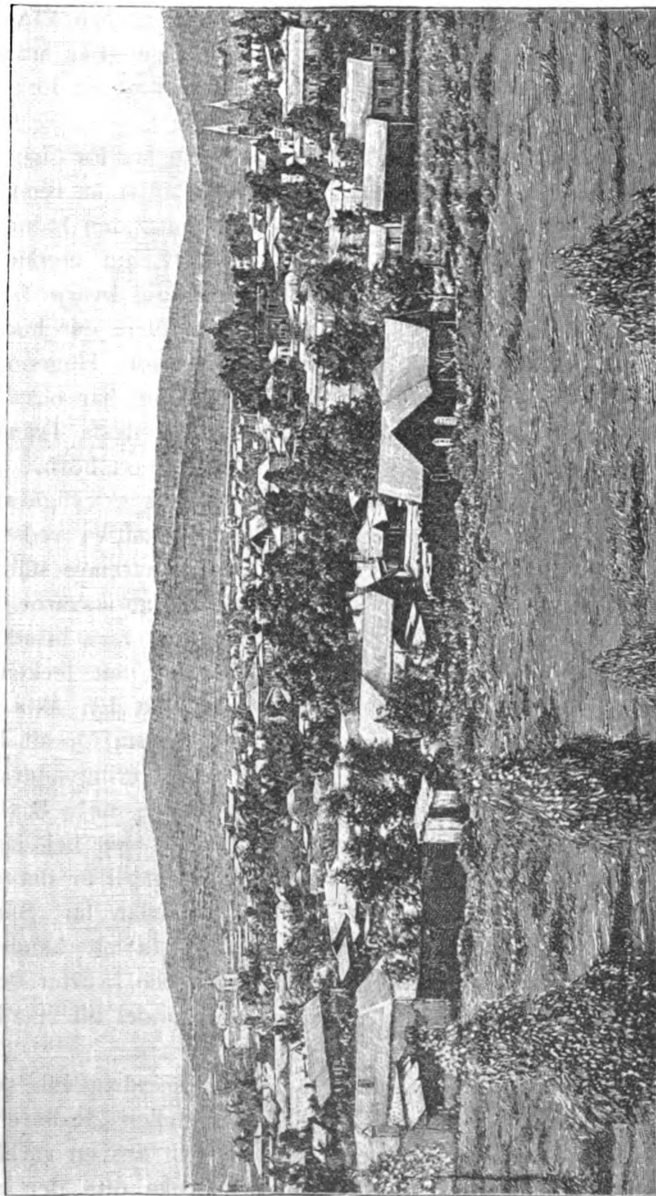
utgjordes en stark minoritet bland de utflyttade af fransmän. De voro hugenotter, hvilka af förföljelserna i Frankrike och återkallandet af det nantesiska ediktet blefvo tvungna att emigrera till Holland och därifrån genom ostindiska kompaniets försorg fingo fri öfverfart till Godahoppsudden. Något efter denna tid synes i Kapkolonin hafva funnits lika många fransmän som holländare.

Jag har ur några handlingar upptecknat namn, som synbarligen äro af franskt ursprung. De tillhöra de mest inflytelserika familjer bland boerna. Främst hafva vi Joubert, Triechard, Cilliers, Malan, Fourie, Marais, Visagie, du Plessis, de Villiers, du Toit och Rabbie eller Rabie. Andra hafva kanske sitt ursprung från Flanderns gränstrakter, såsom: de Wet, de Lange, de Beer, de Klerk och du Plooy. Ett och annat ord eller uttryck synes ännu vara bibehållet från hugenotternas språk. Så t. ex. användes *elle* i betydelsen *de* och torde härstamma ur det franska *ils*. Månget familjenamn är rent engelskt eller snarare skottskt och på sista tider har man ock sett polska namn bland boerna.

Störst har rasblandningen varit bland de boer, som öfvergifvit det fria nomadlifvet och slagit sig ned i städerna. Dessa kallas „Burgher“ (borgare). Endast landtbefolkningen är egentliga „Boers“ (bönder, motsvarande det dialektsvenska boare). Själfva kalla de sig „Afrikaner“ (på engelska Afrikander). I våra tidningar har det emellertid blifvit plägsed att kalla invånarne i republikerna boer eller boers och holländarene i det engelska Sydafrika afrikanders. Rättast vore kanhända att öfvergifva benämningen boer och kalla alla med holländsk tunga afrikaner. De vilja också själfva styft hålla på denna enhet och deras fältrop lyder: „Afrika åt afrikanerna“. I motsats mot dem höja engelsmännen ropet „Afrika engelskt från Kap till Nilen“.

Boerna hafva alltid bevarat sina kalvinistiska stränga seder. Sedligheten i Kaplandet har blifvit allt annat än rosad och i republikerna är sedlighet nästan ett okändt begrepp bland „uitlanders“, enkannerligen guld- och diamantgräfvarebefolkningen. Så mycket mer framstå boerna till sin fördel i detta afseende bland den andra befolkningen.

Ett boerfrieri skildras mästerligt af Kärrström. Den unge älskaren har under ett „nachtmaal“ (bönestund förenad med nattvardsgång) förgapat sig i den sköna och besluter att anhålla om hennes hand. Han förser sig i handelsboden med en burk konfekt (lachergoot) och nya kläder, däribland svarta blanklädersdamasker, sporrar på stöflarna och en strutsfjäder i hatten. Så rustad stiger han till häst och rider till sin kärestas boning, framför hvilken han låter hästen visa sina konster, dansa och kråma sig. Därpå lämnar han tyglarna vårdslöst till den framskyndande hottentotten, promenerar framför fönsterna för att riktigt låta beskåda sig, väl vetande, att bakom gardinerna eller någon dörrspringa framtitta de ögon han åsyftar, stiger så in och skakar hand först med „tanta“, husmodern, säger sitt „daag“ och på samma sätt till „Oom“ (farbror) och därefter först till fästmön och alla hennes syskon ända till den minsta i vaggan. „Oom“ säger så ett kort „sit“

VY VON BLOEMFONTEIN, ORANJEFRISTATENS HUFVUDSTAD.

och man slår sig ned under den fullkomligaste tystnad, ända tills den oundgängliga spilkummen kaffe gjort sitt inträde, då ändtligen litet hvar tyckes få igen sitt målföre. „Oom“ frågar huru det står till „bej huis“, hurudant fårbetet för tillfället artar sig, om boskapens hull och förökning o. s. v. När kaffet är drucket, reser sig ändtligen fästmannen och framlämnar burken med „lachergoot“. Nekar flickan att mottaga gåfvan, är det liktydigt med en korg. Mottager hon den leende och rodnande, afbryter en glädtig sinnesstämning den förra stelheten. Fästmannen tillåtes vanligen att „sitta uppe“ hos sin utvalda en viss tid af natten. På det att icke denna tid skall utsträckas tills morgonsol går upp, vidtager „tanta“ det försiktighetsmått, att med en nål sticka märke i vaxljuset med tillsägelse, att de få sitta uppe tills ljuset brunnit så långt, men icke längre, en tillsägelse som alltid respekteras äfven af den mest förälskade fästman.

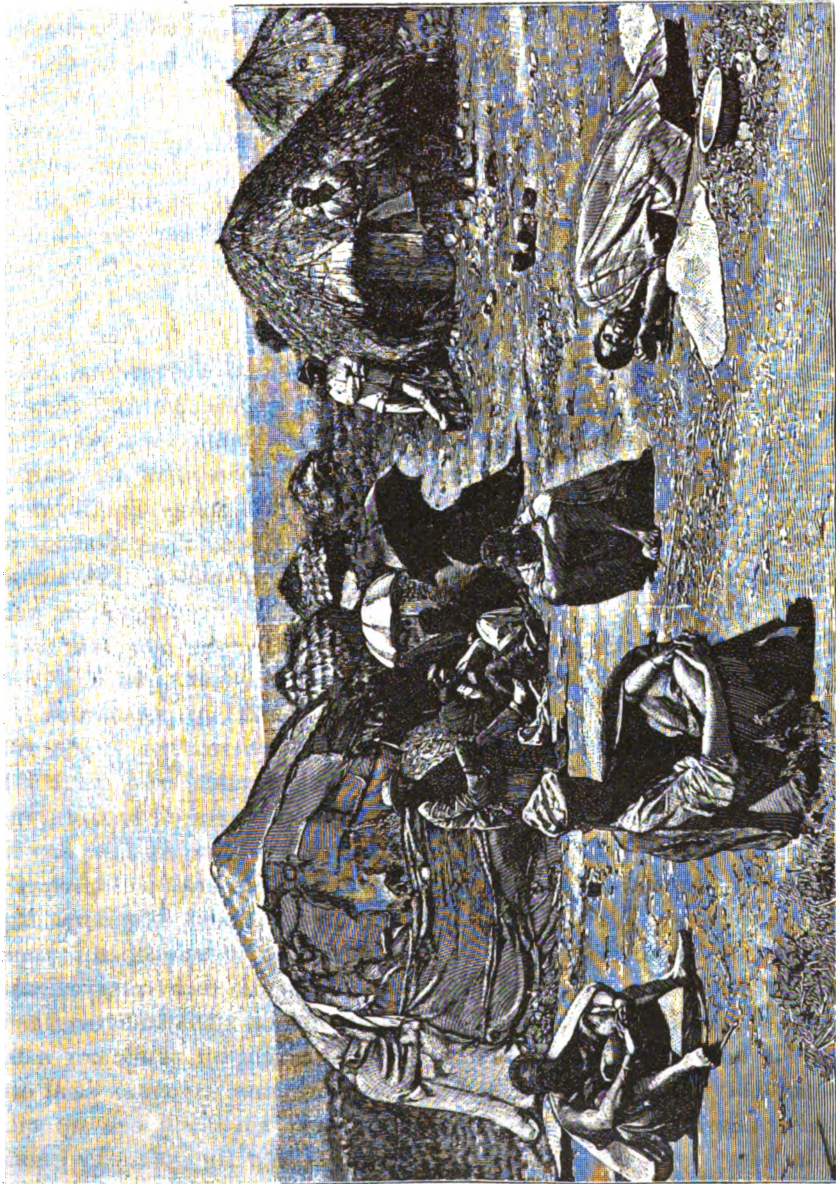
Efter bröllopet stannar den unge boern kvar i sina eller sin hustrus föräldrars hem. Eller ock slår han sig tillsammans med någon annan likaledes nygift kamrat och uppsöker en ny betesplats och skaffar sig egen farm. Oftast finner man flere familjer i samma farm och städse herskar frid och endräkt bland dem.

Genom strängt arbete, hvari kvinnorna deltaga vid männens sida, skaffa de sig sina yttersta torftiga existensmedel. En god del af födan består af boskapsprodukter. Husen byggas alltid af sten och golfvet består af trampad jord, öfverstruken med kospillning, ett bruk som framtvungits till skydd mot de förödande termiterna. Dessa hindras genom den hårda packningen att intränga i husen och kanske sky de äfven spillningen. Får man dem in i huset är inom kort alt förstördt ända till trämöblerna.

Möblerna äro för öfrigt ytterst enkla. Soffor och stolar ha remmar till sits och bockskinn med den ludna sidan utåt till öfverdrag. Skinn användes äfven till golfmattor. Vid hvarje farm finnes vanligen ett garfveri, där hudar beredas till stöflar och skor. Hugenotternas handtvärksskicklighet har också gått i arf till boerna. I de flesta Transvaalshus står en svarfstol i ett hörn. Dessutom äro boerna ganska skickliga smeder.

Deras primitiva redskap och husgeråd hafva närmare städerna fått vika för engelska fabriksvaror. Månget boerhus skall nu vara inredt med en viss europeisk lyx, ett tecken på stigande rikedom. Men den äkta boern drager sig i det längsta för att köpa engelskt kram af de kringvandrande handelsmännen. „Ne, ne! Ik koop nix ne! Loop man!“ (nej, nej, jag köper intet, nej, gå er väg!) är det vanliga bemötandet en sådan får. Slutet blir ändå för det mesta att handelsmannen får både kost och kvarter och kanske någon liten handel till stånd med farmens yngre invånare.

Ännu mindre väl sedda äro de „Tramps“ eller „Rallare“, som stryka omkring och äro en värklig landsplåga. De missbruka ofta den gästfrihet mot dem utöfvas och tillåta sig esomoftast brutala handlingar mot farmens folk, isynnerhet om männen äro ute på fältet

EN KAFFERKRAAL I TRANSVAAL.

eller på jakt. Och åt sådana, d. v. s. kringvandrande guldsökare, skulle de gifva medborgarrätt! Man kan knappast förvåna sig att de vägra. Månne någon annan nation skulle vara så uppoffrande?

Boern får ej hemma mycken tid öfrig att tillbringa mellan fyra väggar. Mest sysslar han i „kraalen“, en kretsformig stenmur, innanför hvilken korna mjölkas och fåren klippas. Blott hästarna hållas i stall. — För att visa sitt förakt för engelsmännen kallar han sina fyrfotingar „fördömde engelsman“ o. d. — Har han därjämte en strutskraal, så har han fullt upp med arbete, isynnerhet när det gäller att plundra de skygga djuren på deras prydliga fjädrar. Väl är det sannt att mycket af det lägre arbetet öfverlämnas åt infödde tjänare, men dessa måste, om några, öfvervakas.

Man har sagt (d. v. s. engelsmännen) att boerna behandla de infödde omänskligt och hårdt. Detta har ju också varit en af de sökta anledningarna att tid efter annan trakassera dem. Nog är det sannt att boerna aldrig tillåta sig s. k. negerkurtis, hvilken består i att smickra de svarte och hålla kalas för dem, hvilka vanligen sluta så, att kaffrerna förhäfva sig, då de anse sig likställda med de hvite, supa sig fulla, ställa till slagsmål och låta höra sitt hjärtas innersta tanke i ropet „alla hvita djäflar skola bort ur landet!“ Men å andra sidan hör man icke häller att de svarte blifva misshandlade af boers, såsom „uitlanders“ göra det i sina grufvor. I krig med de svarta hafva boerna däremot varit hänsynslösa. De hafva kanske varit nödda därtill, omgifna af en lurande fiende, tvungna att lita endast på sig själfva och uppretade genom skändligt marterande af deras fångna bröder, genom mordbrand och öfverfall på värnlösa, för att icke tala om boskapstölderna. Engelsmännen borde vara de sista att förklena boerna. De borde ihågkomma, att de nästan utrotat indianerna i Nordamerika och australierna, då boerna gjort de infödde till slafvar, eller slafvars gelikar, men ändock låtit dem bo kvar i deras fäders land och pacifierat dem.

I missionsifver hafva boerna nog öfverflyglats af europeerna, hufvudsakligast då engelsmännen. Deras långa bönestunder hafva en mycket intim karaktär och man låter de svarte sällan bivista dem. Deras predikanter torde också föredraga mycket annat än religion på dessa möten, i våra dagar särskildt politik. Predikanterna hafva för öfrigt befolkningen helt och hållet i sitt våld, och det är som ifrig predikant Krüger vunnit sin popularitet.

Skulle boerna nu kunna tillkämpa sig stadigvarande fred, finge man helt säkert se att kulturen hastigt skulle uppblomstra hos dem, då de ej mer behöfde använda all sin kraft på försvaret. Segra åter engelsmännen, blir deras läge rent af förtvifladt. Oranjeboerna kunna helt lätt angliseras, men transvaalerna, som hafva utbildat själfständighetskänslan till en andra religion, skulle nog hälst ställa i ordning sina oxvagnar samt draga vidare med sin familj och sin bibel, om blott det läte sig göra. Ty i norr hafva engelsmännen varit nog förtänksamma att slå under sig landet, i väster hafva de Kalaharis ökenaktiga stepper och ännu längre mot ekvatorn hotar den gif-

tiga tsetseflugan deras förnämsta egendom, deras boskap. Återstår således blott portugisernas besittningar i nordost, och här råder ett klimat med farliga febrar.

Hvilken förlust vore det icke om ett af jordens mest originella och själfständiga folk skulle gå under eller förflackas till industrialismens krämarsjälar!

ETT SOMMARMINNE.

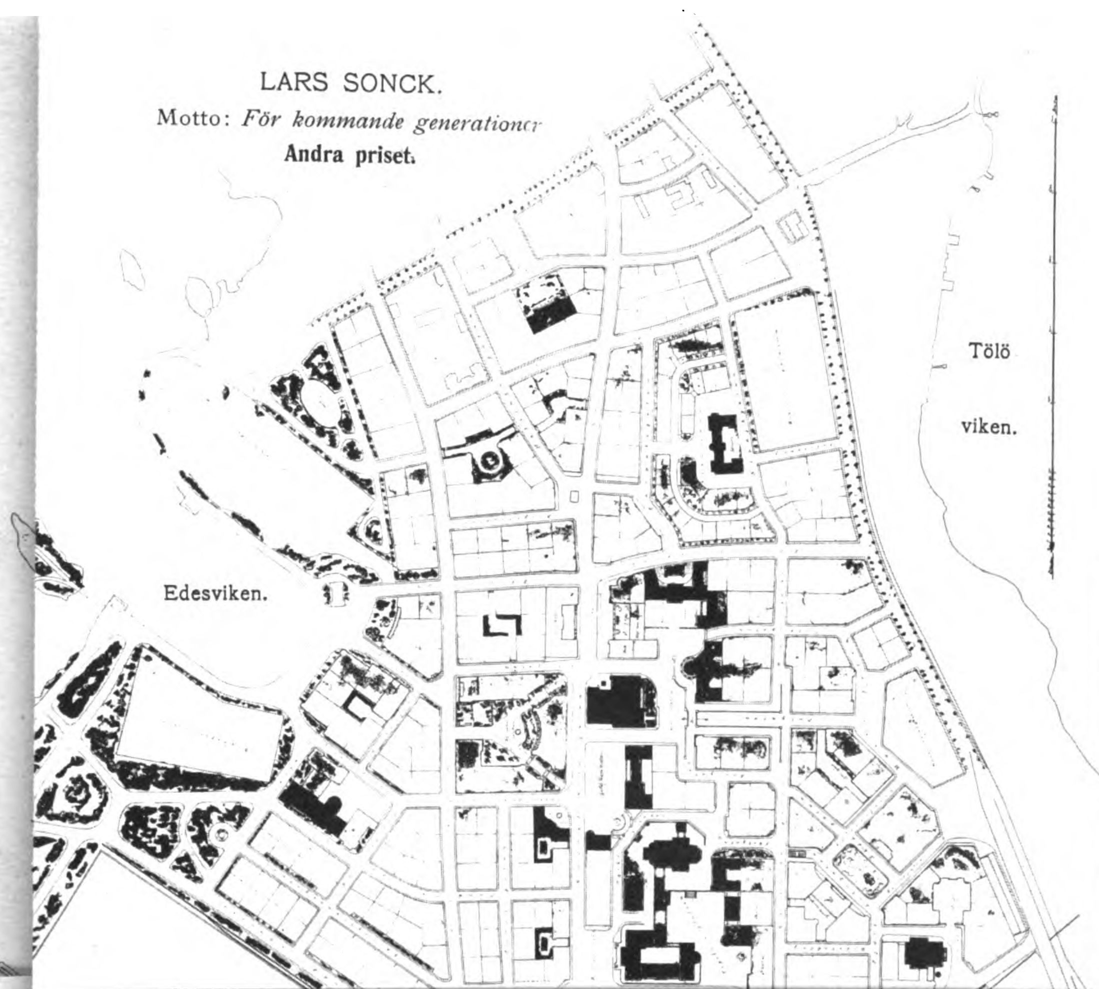
AF EINO LEINO.

ÖFVERSATT AF BIRGER MÖRNER.

Bort till jäntorna på andra sidan
af den lilla sjön vi styrde färden,
och vi dröjde hos dem hela dagen.
Sen om morgonen vi plockat smultron,
dansade vi länge in på natten,
sofvo sedan sött med dem på loftet.

När om morgonen vi återvände,
alla andra gömde hvar sitt minne,
än konvaljer, än en nyponblomma,
än förgätmigejens blyga stängel;
jag var utan, — ej den bruna gaf mig
blommor, men hon gaf sitt unga hjärta.

När vi seglet fällde sist i viken,
kastade de alla sina blommor,
men det hjärta, som jag fått, jag gömde,
gömde det långt trognare och längre,
och jag kastade det icke från mig,
förrn jag träget burit det en vecka.

LARS SONCK.
Motto: *För kommande generationer*
Andra priset.
Tölö
viken.
Edesviken.

FOTOKROMOTYPI EFTER EN AKVARELL AF ALBERT EDELFELT. KLICHEER OCH TRYCK UTFÖRDA AF AKTIEB. F. TILGMANNS BOK- OCH STENTRYCKERI SAMT KEMIGRAFI.

KONSTBILAGA TILL ATENEUM.

MME DE STAËL.

M:ME STAËL OCH NAPOLEON.

AF ELLEN KEY.

Napoleon yttrade i ett af sina ej sällsynta uppriktiga ögonblick: att det egentligen endast finnes två makter i världen — l'épée et l'esprit — och att på längden det alltid blef den senare som besegrade den förra!

Historien är en stor exempelsamling för sanningen af denna sats. Det är en af lifvets geniala tillfälligheter, att Napoleons eget öde blef det mest öfverväldigande beviset och att det var i kampen mot en kvinna hans tes erhöll sin fullaste belysning.

M:me Staël hade, nästan ännu barn, i ett anonymt bref uttryckt sin beundran öfver sin fars Compte rendu; med klappande hjärta bevittnat revolutionens första, stora skede och med faderns ögon sett möjligheten att rädda Frankrike. Hon som hennes vänner bland den tänkande ungdomen hade hoppats på en konstitution efter engelskt mönster. Hon upplefver den ena missräkningen efter den andra; stannar kvar i det längsta för att bruka sin ställning som Sverges ambassadris för att rädda sina vänner; räddar med knapp nöd sig själf undan septemberraseriet 1792. Dels i England, dels på Coppet genomlider hon de följande åren, dem hon karaktäriserade såsom en tid, under hvilken man till och med förebrådde sig tanken såsom alt för oberoende af den smärta, hvilken fylde själen! Men när hon efter skräckväldets slut 1794 återvände till Paris, då stod äktheten af hennes frisinne sitt första stora prof, det att glädas åt friheten äfven i en annan form än hon

drömt den. Hon kände att alla frihetsvänners plikt nu var att visa sig som ärliga republikaner; att lämna striden om personer och enas om principerna. Hon framhöll huru det mellan en republikan, som var vän af ordningen, en rojalist, som var vän af friheten, icke fans någon oförenlig motsats, som kunde hindra att de tillsamman arbetade på Frankrikes återuppbyggande. Hvar dekadi öppnade hon sin salong, där hon vanligen talade aristokraternas sak med demokraterna, men demokratins mot aristokraterna och således endast lyckades göra sig misstrodd från båda hållen! Under l'ancien regime, under revolutionen, direktoriet, konsulatet, kejsardömet, restaurationen — alltid befann hon sig sålunda i strid med den herskande politiska meningen, ty hon pröfvade denna inför sitt ideal af en styrelse och fann det närvarande alltid stå djupt under detta ideal.

När Napoleon kom från Italien, hade M:me Staël endast anledning till enskild tacksamhet mot honom för hänsyn mot hennes far, och hon, som alla kvinnor, såg honom då i den ideala gestalt af drömmande hjälteyngling och herskargenius, som Davids underbara lilla teckning bevarat. Hennes inbillning tändes och hon hyste helt visst förhoppningar att öfva inflytande på honom, förhoppningar, hvilka dock snart skingras. Ty nästan strax kände hvardera att de i hvarandra egde sin antipodiska och oförsonliga motsats.

Hvardera representerade en stormakt, ja, de största af alla makter. Han den kemiskt rena egoismen, inför hvars flammande vilja till makt alla andra viljor smälte som vax; hon den oegennyttiga hängifvenheten, hvilken har samma förmåga att genomglöda andra. Och oaktadt all den beundran han ingaf henne, kände hon sig ej kunna andas i hans närhet, där själfva luften blef kall och tunn; han åter fann snart att hon „exalterade hufvudena mot honom“ och att „enhvar som talat med henne tyckte mindre om honom!“

Sin vana trogen att alltid uppspåra ett egennyttigt motiv bakom en känsla, som gjorde honom motstånd, undrade han hvad hon ville; kanske få utbetalade de två miljoner franska staten var skyldig hennes far? Hon gaf det betecknande svaret: det är icke fråga om hvad jag vill, utan om hvad jag tänker!

Hon hade med oro sett den 18 Fructidor 1797, hvilken med sitt våld på författningen banade väg för den 18 Brumaire 1799. Och man har just i fjol i Paris funnit ett manuskript från denna tid där hon — hvilken just då rått skymfades i prässen, hvilken då misstroddes af republikanerna som af Napoleon — med siarblick såg alt, hvad Frankrike just då bort göra men försummade och sålunda banade väg för Napoleon. Att afsluta revolutionen; att i lagar och seder införa vördnad för andras meningar, d. v. s. äkta tolerans; vördnad för lifvet och för lidandet, d. v. s. äkta medkänsla; vördnad för lagarna, d. v. s. äkta rättvisa — endast detta, menade hon, skulle kunna afsluta revolutionen, försona partierna och bereda möjligheter till en värklig frihet under allas uppfostran för friheten. Men ingen lyssnade, och Napoleon blef situationens man. Hon hade önskat en annan personlighet,

men insåg att händelsen var oundviklig, då fransmännen visat sig oförmögna af självstyrelse. Hon gaf nu ut sin bok *Om literaturen,* hvars grundtanke är densamma som det adertonde århundradet gaf i arf till det nittonde, den om mänsklighetens perfektibilitet, om friheten som vilkor för framsteget. I det nyss anförda manuskriptet visar hon — med en skarpblick, som händelserna under det sekelslut vi bevittnat lika kraftigt bekräftat som händelserna under det förra —, att militarismen är frihetens stora fiende, emedan militärandans väsen är lydnad utan diskussion, medan däremot den fria pröfningen, det personliga valet höra till frihetens väsen. Hon förbisåg icke att vissa medborgaredygder, såsom energi och offervillighet, utvecklas under kriget, men framhöll att en segrande här alltid tillika medför seger åt militarismens frihetsfientliga anda. Och lika klart såg hon att Frankrike nu — i saknad af religiös entusiasm — alt mer hemföll åt den materialism, hvars lösen Napoleon gaf med ett annat af sina uppriktiga ord: att vinna makt och mynt — detta är det enda, som har värde i lifvet!

M:me Staël hade helt visst tanken riktad på Napoleon, när hon yttrade att „snillet är det sunda förståndet, tillämpadt på nya ideer.“ Men Napoleon såg ej de nya ideerna som hon såg dem. Han är utan tvifvel revolutionens arftagare så till vida, att han grundar den modärna demokratin, den hvilken bereder samma möjligheter för alla att nå makt och mynt! Men alla dessa sins emellan jämlika blefvo jämlika framför alt genom att alla vara nedtryckta under hans vilja. Hon däremot drömde om den aristokratiska frihetsstaten, de bästas välde; det hvilket skulle skydda alla mot alt slags förtryck; det som skulle införa moral i politiken och där skulle förvärkliga rättvisan, ärligheten, mänskligheten.

Napoleon bygde upp sin makt på den mark, revolutionen åt honom jämnat. Hon hatade denna demokratiska caesarism, denne „fadermördande son af revolutionen!“ Och hennes salong blef nu oppositionens brännpunkt. Med Moreau och Bernadotte planlade hon försök att motvärka Napoleon. Denne hade satt in hennes älskare, Constant, i tribunatet i hopp att sålunda muta henne. Men hon äggar tvärtom Constant att angripa tyranniet. Aftonen innan Constant uppträdde sade han till henne: „Har Ni besinnat följderna? I afton är Er salong full; talar jag, är den i morgon tom?“ „Följ Er öfvertygelse“ var hennes enda svar; Constant talade och — hon erhöll tio återbud till den middag, hon ämnat ge samma dag!

Nu belades hon med det lilla bannet, den fina världens! Det är minnet från en af dessa pinsamma upplefvelser, hon bevarat i titeln på sin roman ***Delphine.*** Den genom skönhet och själsadel lika intagande Delphine de Custine såg nämligen huru alla de öfriga damerna i en salong bildade tomrum omkring m:me Staël; hon ensam skyndade då fram till den förolämpade och förblef hela aftonen vid hennes sida — en handling, hvilken sedan föranledde m:me Staël att ge sin hjältinna denna unga kvinnas namn.

På Napoleons ingifvelse skildrades i prässen romanen som ett angrepp på

äktenskapet, hvilket Napoleon — i teorin! — måste helighålla, efter som han genom konkordatet försonat Frankrike med kyrkan. M:me Staël låste in sig för att slippa se de religiösa komedier, som uppfördes då liksom vid kejsarkröningen. Spänningen mellan henne och Napoleon steg med hvarje ny handling från hans sida. Anledningen att den utbröt i förföljelse var Neckers bok Dernières vues de politique et des finances. Napoleon hade redan vid deras personliga sammanträffande i Necker funnit en af de „ideologer", dem han så djupt föraktade; nu ansåg han att dottern inspirerat fadern och tiden inne att oskadliggöra henne. Hon vistades 1803 i närheten af Paris, och Napoleon fick veta att vägen alltid var full af folk, som for att besöka henne. En vacker sensommarmorgon — hvars skönhet för alltid inpräglade sig i hennes minne, genom den djupa motsatsen mellan hennes egen stämning och naturens — fick hon befallning att inom 24 timmar vara 40 mil från Paris. Hon vädjade till Napoleon i ett bref, där hon bland annat framhåller att han på detta sätt skulle bereda henne den oförtjänta äran att erhålla en rad i hans historia! Men hennes vädjan lämnade honom oberörd. För att förstå hvad saknaden af Paris skulle vara för m:me Staël måste man tänka sig hvad saknaden af sitt instrument måste vara för en musikalisk konstnär. M:me Staël är barn af sjuttonhundratalet, där konversationen blef konst, och hon själf i detta afseende den största konstnären af alla; i Paris var det hon njöt den fulla hänförelsen och berusningen af sin konstutöfning och egde den omgifning, hvars äggelse stegrade denna till dess högsta möjligheter. Men Paris var dessutom hennes barndomshem, platsen för hennes minnen, för hennes vänner, för hennes politiska inflytande. Och „hennes region var den, där de politiska åskor bildas, hvilka afgöra jordens öden". Det sällskapliga och samhälleliga lifvet var hennes intellektuella element; hon hade intet af sin älskade Rousseaus kärlek till naturen; ja, hon ansåg talet om landtlifvets behag som en modärn fördom och bekände, att rännstenen vid Rue du Bac egde för henne mer tjusning än hela Lac Lemans skönhet!

Det är m:me Staëls egenart, med dess styrka och begränsning, hvilken för henne gör förvisningen från Paris så mycket mer pinsam än den skulle varit för en annan natur. Hon hade „ingen tystnad i sin själ" för att bruka Maeterlincks innehållsdjupa ord. Hon kunde tala som ingen. Men länge lyssna till naturen, till de store döde, till sin egen själ, detta tillhörde ej hennes skaplynne. Hennes böcker äro egentligen skrifna under pauserna mellan samtal och fortsätta dessa — detta är deras tjusning och deras ofullkomlighet. Förvisad från Paris for hon till Tyskland, dit hon kom i slutet af 1803 under den mest literära perioden. „Den som i Tyskland ej sysslar med universum har där ingenting att ta sig till!" utbrister hon med en af sina slående och snabba vändningar. Icke mindre träffande är hennes underskattning af de filosofiska skäl, med hvilka tyskarna den tiden „förskönade det mest ofilosofiska af alt: respekten för styrkan". Hon intresserar

både Schiller och Goethe; hon förvissar dem om sin ärlighet, sin hjärtegodhet, sitt snille, men hon behagar dem icke; hon oroar dem tvärtom, isynnerhet Goethe, hvilken retas af hennes fordran att han skall svara på alt, äfven de djupa frågor, dem han endast nalkas med tystnadens andakt! Men när han inte ser henne, endast minnes henne eller läser henne, gör han henne full rättvisa; det äkta i hans egen natur gaf honom en fullkomligt riktig instinkt af det äkta i hennes.

Hon, som under hela sin ungdom varit fyld af det politiska lifvet, får i Tyskland ett öfverväldigande nytt intryck: af det andliga lifvets betydelse, af ideernas värde i och för sig, utan relation till handlingens värld.

Hon blef från Tyskland återkallad genom sin fars död. Och under den aldrig tröstade sorg, som förlusten af denne far blir för henne, är det hennes själ för första gången blir nog stilla att i sig upptaga intryck från naturen. Hon reser till Italien, och där går slutligen skönheten upp för henne som ett nytt begrepp, på samma gång hon i detta land, liksom i Tyskland, vinner nya jämförelsepunkter med det franska folklynnet. Och hon skrifver nu *Corinne,* hvilken liksom alla hennes betydligaste värk är riktad mot fördomar. Här är det fransmännens nationalfördomar hon angriper, men detta är dock endast bokens yttre syfte. Dess innersta var att träffa den fördom, under hvilken hon själf lidit, den att den geniala kvinnan icke skulle vara danad att genom kärleken lyckliggöra — ett problem, hvilket jag här lämnar. I detta sammanhang vill jag endast påminna om att m:me Staël med *Corinne* öppnade en ny värld för Frankrike, att hon genom sin bok vann europeiskt rykte åt sig själf. Men hon hade hoppats — att *Corinne* skulle öppna Paris för henne! Hon begärde pass af Lemanprefekten, under hvars uppsikt hon stod och af hvars pass hon alltid berodde; det var sålunda endast genom hans medgift hon utvärkat att få ha en bostad i Genève för sina tillfälliga besök där. Hon erhöll passet och kunde således i Frankrike öfvervaka tryckningen af *Corinne,* hvilken utkom på våren 1807. Hon kan ej motstå tillfället att smyga sig in i Paris, där hon går ute under de vackra våraftnarna, rusig af lycka att åter höra omkring sig detta buller, se dessa syner, andas denna atmosfer! Men hon upptäckes och måste skynda därifrån. Hon återsåg sedan icke Paris förrän 1814. „Må hon hålla sig vid sin Genèversjö“, utbrast Napoleon; „eljes skall hon få med mina gendarmer att göra“. Och Napoleon — korsikanaren — har panna att påstå att m:me Staël icke var „fransk;“ icke patriot, ty hennes föräldrar voro ju schweizare och hennes sympatier omfattade andra land än hennes eget!! Det vill med andra ord säga att, medan Napoleon lät sina härar trampa nationerna under sina fötter, var denna kvinna djärf nog att säga fransmännen hvad de hade att lära af dessa trampade! En „brist på patriotism“, hvilken eftervärlden icke kunnat inse och redan samtiden utanför Frankrike icke missförstod! Och enligt m:me Staëls eget innehållsrika yttrande är ju „utlandet den samtida eftervärlden“.

Man hade sagt henne att en rad smicker till Napoleon i *Corinne* skulle hafva bevekt honom, men därtill kan hon ej nedlåta sig.

G. M. Armfelt har rätt i sitt yttrande, att vid denna tidpunkt var det egentligen endast kvinnor, hvilka moraliskt voro något värda; de allena stå upprätta, när Napoleon böjer alla mäns hufvuden.

Med en rad hade hon kunnat befria sig från landsflyktens kval, dessa kval dem hon just i denna bok så gripande skildrat. „För lifliga, fantasirika naturer, säger hon, är landsflykten svårare än döden; fosterlandet ger oss tusen fröjder, dem man märker först när man är beröfvad dem; där har man tusen intressen gemensamma med sina landsmän; där är ett halft ord nog att bli förstådd utan långa förklaringar“ . . . . Och en annan gång: „hjärtat kan aldrig lösslita sig; skild från hemmet blir man rotlös, sig själf främmande och lider, ännu med sin fulla lifskraft, alla dödens kval“.

Somliga hafva menat att hon, som ju egde så mycket annat, borde kunnat trösta sig med detta! En bättre psykolog var den af hennes vänner, som med anledning häraf framhöll att naturer som hennes just längta lidelsefullast efter hvad de icke ega!

Och det är mot bakgrunden af denna längtans intensitet man får det rätta måttet på hennes stolta mod att „lida, bida, men aldrig böja sig under makten“.

Det är under dessa år Coppet erhåller det världsrykte, om hvilket det täflat med Ferney; berömda utlänningar samlas där; bland dem är A. W. Schlegel hennes söners lärare och hennes egen vägvisare i den tyska literaturen. Hennes bästa vänner, bland dem m:me Récamier och ungdomsvännen Montmorency, låta ej Napoleon afhålla sig från att besöka Coppet. Förmiddagarna egnades hennes barn, hennes studier, hennes författareskap. Men från middagen, där hon med en liten grön kvist i handen — hennes spira, sade man — ledde samtalen, tillhörde hon sina vänner. Genom utfärder, teaterföreställningar, uppläsningar och samtal blef vistelsen på Coppet den mest omväxlande och angenäma — för alla som icke likt värdinnan voro nödgade att förlänga densamma! Hon kände sig med hvarje år alt mer som „exilens Orestes“. De små människor, hvilka icke kunna förstå att stora naturer lida starkare än andra, kallade hennes sorg melodramatisk. Låt vara att hon någon gång brukade sin sorg som ett antikt draperi: hvarje fantasirik natur njuter i någon mån sitt eget tragiska läge; men värkligheten af hennes smärta bevisas genom otaliga drag.

Hennes ene son hade hos Napoleon sökt föra sin mors talan. Napoleon svarade: Er mor har mycken ésprit men ingen disciplin. Hon är ett oroligt hufvud och finge hon återkomma till Frankrike, blefve jag snart nödgad att sätta in henne, hvilket skulle väcka en obehaglig uppmärksamhet. I Paris vill jag endast ha personer, som älska mig. Jag lämnar henne ju hela Europa för öfrigt! . . .

Napoleons fordran att äfven kunna herska öfver känslorna föranledde ett af m:me Staëls många lyckliga infall. När man sagt henne att hon skulle få räntan utbetald på sitt, hos franska staten inne-

stående, kapital, om hon uttryckte sin tillgifvenhet för Napoleon, svarade hon: „Nog visste jag att det behöfdes attest att man lefver för att få lyfta sina räntor, men inte att det också behöfdes en kärleksförklaring!“

När boken *Om Tyskland* var färdig, skref hon på nytt till Napoleon. Tonen är värdig och känslorna gripande, isynnerhet när hon talar om sina barns framtid och sina vänners besök, hvilka bereda henne „den mest raffinerade af alla plågor, den att för deras skull frukta de offer de göra, och för sin egen att icke erhålla dessa offer!“ Censuren hade genomgått boken och tillåtit dess tryckning, efter en del idiotiska anmärkningar. Som typisk vill jag anföra en. M:me Staël hade yttrat att Paris är den stad i världen, där man bäst kan umbära den personliga lyckan. Censuren anmärker att under Napoleons styrelse var det meningslöst att påstå att någon i Paris kunde sakna lyckan!!

I september var boken emellertid färdig — men två dagar efter kommer ett absolut förbud för dess utgifvande. 10,000 exemplar ältas samman och order kommer att manuskriptet skall utelämnas och författarinnan inom tjugufyra timmar vara ur landet!

Manuskriptet räddas dock genom att en kladd lämnas. Men alla Englands hamnar vid kanalen förbjudas m:me Staël; endast de, där man kunde inskeppa sig till Amerika, stå henne öppna. Och åt detta håll hade hon stundom riktat blicken, men saknat mod att lägga hafvet mellan sig och alt hvad hon älskade.

Intet är mer betecknande för chauvinismens anda än de skäl, på hvilka hennes bok dömdes: den var ofransk; fransmännen behöfde ej söka förebilder i de land, hon beundrade; kejsaren hade ej ansetts värdig en plats i hennes bok, och hade man väl krigat i femton år för att en person med hennes rykte skulle skrifva en bok utan att nämna ett ord om dessa segrar?!

Nu drabba henne slag på slag till straff för hennes „trots“ att hafva visat den franska andan nya lifskällor; att, som Goethe yttrar, hafva brutit brescher i fördomarnas kinesiska mur. Men framför alt emedan hon altjämt var brinnande för friheten, medan alla andra böjde sig för tyrannen; emedan hon altjämt föraktar „statsskälen“, dessa afskyvärda skäl, med hvilka alla brott mot ideer och folk motiverats, åtminstone sedan religionsskälen ej längre bringa folken i vapen.

Hennes söner blifva förbjudna att vistas i Frankrike. Prefekten, som räddat hennes manuskript, drabbas så hårdt af Napoleons onåd att han dör af sorg. En af hennes vänner, prefekten i Genève, faller äfven i onåd emedan han ej förseglat alt på Coppet; bokförläggaren — som hon söker rädda genom att sända honom 15,000 francs — nödgas dock göra cession till följd af förlusten på den makulerade boken!

Hädanefter blir det ett värkligt vänprof att besöka henne. Och nu kallar hon med skäl alla sina tillgifvenhetsband smärtor, dem hon i djupet af sitt hjärta förnimmer genom lidandet. Nu är det som åter ett tillfälle bjudes henne till försoning genom att, som man föreslår

henne, skrifva ett vänligt ord om konungen af Rom, hvars födelse lyckliggjort Napoleon. Och hon svarar:

Jag önskar honom en god amma!

Hon lider genom de svepskäl, vissa vänner finna för att ej besöka henne. Hon lider af oro under andra vänners besök och söker ehuru förgäfves att hindra sina närmaste — m:me Récamier, Montmorency — att komma till Coppet. Men de låta ej hindra sig och följden uteblir ej: äfven de förvisas från Paris! Det samma drabbar en af faderns gamla vänner. Schlegel blir befald att lämna henne. Från Aix, dit hon följt sin sjuke son, blir hon hemskickad. Hon begär pass till utlandet, men blir förbjuden att öfvergå franska gränsen, ja, att på två mils afstånd lämna Coppet, där hon hotas med vakt, om hon ger minsta anledning till missnöje!

Hon var nu drifven till förtviflan och låg natt efter natt sömnlös af ångest för alla möjligheter. Hennes giftermål på våren 1811 med den unge officeren Rocca gaf Napoleon ett nytt medel att träffa henne. Visserligen var Rocca ännu ej frisk efter sina i kriget erhållna sår, men när som hälst kunde hon vänta att han dock blef kommenderad tillbaka till armén. För sig själf kunde hon med alt skäl frukta att nästa order blef att föra henne i fängelse. Internerad var hon ju redan och hvar dag förbittrades genom hotelser eller småaktigheter; hvad värkligheten ej medförde af kval, dem skapade hennes fantasi, hennes naturliga räddsla. I detta tillstånd studerade hon ett halft år Europas karta och reste så slutligen en dag, med sin dotter vid sidan och en solfjäder i handen, öfver gränsen in i Österrike. Där skulle man ju nu låtsa sig vara på Napoleons sida och således hade hon nya vedervärdigheter att utstå, innan hon fick pass och återförenades med Rocca och Schlegel. Först i Ryssland kände hon sig lugn. Hon såg Moskva en månad före branden; hon andades fritt, när hon såg Englands flagga på Nevan. Hon reste genom Finland öfver Borgå och Åbo till Stockholm. Af Finland uppfattar hon endast naturens melankoli. I Ryssland gör hon de skarpsinnigaste iakttagelser af det ryska nationallynnet.

I Stockholm, där Carl Johan återför minnen af den gemensamma ungdomstiden i Paris, är hon utsatt för alt det oförstående, som det ovanliga ådrager sig. 1813 kommer hon till England, där boken om Tyskland ändtligen ges ut och på tre dagar slutsäljes i första upplagan!

Så kommer slaget vid Leipzig och alla de däraf följande händelserna, hvilka för henne öppna Paris. Hon hade önskat att Napoleon skulle segrat och — fallit! Nu ser hon Paris förnedras af invasionen och reaktionen. Och nu står hennes frihetskärlek sitt sista, stora prof. Den hade genomlefvat förfalskandet af hennes egna ideal under franska revolutionen. Den hade bestått förföljelserna under Napoleon. Skulle hon nu kunna motstå att godkänna den reaktion, hvilken återgifvit henne alt hvad hon saknat?

Ja, hon kunde det. Ty för henne var politik hvarken personer eller fördelar, endast grundsatser. För henne voro politik och moral ett, och „frihetens fullkomlighet bestod i att ej stanna på halfva vägen: så länge det fans en enda

människa, som led en orättvis förföljelse, fans för det hela ingen värklig rättvisa".

Hon hade profeterat Napoleons undergång, emedan han saknade ädelmod; emedan hans egoism var så oerhörd, att just den skulle bereda hans fall; emedan förr eller senare ideerna alltid besegra styrkan.

Hon var lika klarseende för frihetskränkningar äfven i de land, där hon njutit gästfrihet. I Ryssland ber hon Alexander I upphäfva lifegenskapen; i England blir hon Wilberforce's anhängare i arbetet mot slafveriet och visar på Englands synder mot Indien, mot Amerika, mot Irland. Öfver alt känner hon när ett brott begås mot friheten ty, för att anföra hennes egna sköna ord:

„Om frihetens vetenskap säger oss vårt eget hjärtas slag mer än alla teorier".

Och återkommen var hon nu förtviflad öfver att höra „25 års mödor fördömas som 25 års förvillelser; att finna revolutionens arbete för mänsklighetens framsteg bedömdt som ett brott, ja, själfva tanken på perfektibiliteten ansedd som ett sådant; hon fann det oändligt tragiskt att se „alla gamla fördomar — som Inez de Castro — krönas efter sin död!" Under de hundra dagarna lämnar hon åter Paris. Det betecknar den ändrade situationen att Napoleon beklagade hennes frånvaro: han hade velat rådpläga med henne om Frankrikes konstitution! Men hon svarar: I tolf år har han kunnat undvara både mig och konstitutionen och jag fruktar att hans längtan efter oss båda nu är föga uppriktig!

Efter Napoleons slutliga fall gripes hon af djup ovilja vid åsynen af den religiositet, genom hvilken man nu främjade borgerliga fördelar; den förföljelse genom hvilken man „trodde sig blidka Ludvig XVI:s skugga genom att, som Achilles, offra slafvar åt Patrokles' maner". Och hon skrifver de djupa ord, i hvilka redan julirevolutionen bebådas: alla försök att styra uppåt strömmen äro fruktlösa och kosta endast fartyget!

Med afseende å den sken-konstitution, som nu beviljas Frankrike, yttrar hon att denna ej kan vara anledning till någon tacksamhet hos dem, hvilka likt henne anse, „att nationer äro födda fria och således icke hafva någon anledning att tacka för erhållna friheter!" Hon hatar att se „revolutionärer som ämbetsmän, hvilka hjälpa till att utplåna revolutionens lagar!"

Åter såg hon sålunda de heliga begreppen frihet, rättvisa, människovärde förfalskas. Under revolutionen skedde det i förnuftets och frihetens, under reaktionen i ordningens och religionens namn. Och just emedan hon är djupt religiös, fyller detta henne med en ovilja, som kommer henne att påyrka att religionen hvarken skall höra till skolans eller statens område, utan vara individens ensak.

Det är i uppror mot alt det varande och under känslan af att hon „talar idel omodärna ord", hon i Paris tillbringar sina sista år. Men det är med oförminskad tro på alt det vardande hon dör där, morgonen af Bastiljdagen den 14 juli 1817, sedan hon ett par dar förut sammanfattat sitt lifs innehåll i orden: „Jag har älskat min far, Gud och friheten".

Efter hennes död utgifvas hennes *Tio års landsflykt* och *Betraktelser*

öfver den franska revolutionen. Man får där hennes slutliga omdöme om Napoleon. Och om hon än stått för nära att kunna se huru stora hans dimensioner voro, så bedömer hon honom dock utan alt kvinligt småsinne. Liksom senare Taine ser hon i honom den italienske macchiavellisten, som sökt tillfredsställa människornas personliga intressen på bekostnad af deras dygder; som depraverat allmänna meningen genom sofismer och „gifvit nationen kriget i stället för friheten." Djupt träffande är hennes yttrande: att det brast honom ädelmod; att han innerst hade en vulgaritet, hvilken han ej kunde dölja; att han betraktade en mänsklig varelse som ett faktum eller en sak, ej som en like.

Hon har här nalkats alldeles samma uppfattning af Napoleon som Goethe, när denne kallar Napoleon demonisk! Och i självfva värket kan Napoleons hela styrka och hela svaghet innefattas däri att han är samvetslös som en naturkraft, samvetslös och hänsynslös som blixten är det!

Det stora hos m:me Staël var att hon icke lät blända sig af denna blixt, att hon mot denna naturkraft satte de andliga värkligheterna, de religiösa, filosofiska och dikteriska värkligheterna; att hon, medan vapnen skapa Frankrikes världsherradöme, böjer sig endast inför tankens och rättens.

Men på samma gång som hon upphöjer tankens land, Tyskland, har hon allvarsord äfven för dess misstag. Hon säger det splittrade, det förnedrade Tyskland: att „en nation icke är ett tillfälligheternas värk; att tvärtom ett folks underkastelse under ett annat är naturstridigt;" hon känner djupt att hvarje nation genom sin egenart är betydelsefull för det hela och hoppas på en framtid, då hvarje folks tillvaro skall vara tryggad; då alla nationer skola lefva i fred, under ömsesidig aktning för hvarandras rättigheter. Men då måste också alla folk — hon riktade denna maning till Tyskland — vakna för betydelsen af den franska revolutionens stora ideer, rättvisan och friheten, ty endast genom att dessa blifva värkligheter i lagar, i seder kan det enstaka folket och alla folk tillsamman motse en sådan framtid af fridsam själfutveckling. Sin förmåga att se rätt i det stora hela — trots misstag och öfverdrifter i enskildheter — visar hon äfven i sina betraktelser öfver franska revolutionen. Denna bok blef hennes politiska testamente. Den värkade på den då unga generationen — hvilken senare gjorde julirevolutionen — midt under reaktionens och den heliga alliansens dagar som en återuppväckelse af alla de stora tankarna från 1789. Trots alla senare förvillelser ser hon att franska revolutionen tändt den ädla entusiasm för friheten, hvilken slutligen — när folken helt tillämpat revolutionens stora principer — skall trygga frihet jämte lagbundenhet, ordning jämte framsteg. Endast folken själfva äro i stånd till dessa förvärkliganden, „ty intet varaktigt sker annat än genom folkets egen impuls", säger hon med full sanning. Civilisation betyder för henne en alt större rättvisa inom samhället; alt mer förbättrade yttre vilkor för människolifvet; individernas utveckling till en alt högre moral och intelligens. Hon föraktade med all rätt ur djupet af sin

själ hvad som då och ännu kallas politik! För henne fans ingen annan politik än kärlek till rättvisa, ärlighet, frihet, än bemödandet att i stort förvärkliga deras kraf. Det är en vacker sanning någon sagt om henne: att hon ville väcka människornas hunger efter frihet och rättvisa som efter det dagliga brödet! Hennes brinnande medkänsla med lidandet, hennes djupa vördnad för människans naturliga värdighet, hennes fulla sympati för alt mänskligt; hennes orubbliga tro på framsteg och frihet — alt detta tillhör henne ej blott som ett barn af det adertonde århundradet och den franska revolutionen. Ty båda egde bland hennes jämnåriga många otacksamma barn! De tillhörde henne som blod af hennes blod; tillhörde henne som den äkta och stora kvinnonatur hon var, den natur om hvilken den störste kännaren af hennes historia, S:t Beuve, yttrat att den framför alt öfvat sitt vidgande och försonande, sitt hälsofulla och förbättrande inflytande genom att hafva egt *la maternité compatissante du génie.*

* * *

Det är därigenom m:me Staël blifvit på en gång den lysande afslutningen af det adertonde århundradets kvinliga inflytande och den lysande invigningen af det nittonde århundradets. Under detta har kvinnan som aldrig förr omedelbart ingripit i samhället, kämpat sina egna strider, själf blifvit sårad, själf varit segrare. I den kamp, hvilken m:me Staël för med Napoleon, upplefver hon sin seger och hans undergång, hvars yttersta orsak var att han kränkt de ideer, hvilka i striden mot honom hållit henne upprätt. I kampen mellan dessa ideer och „det hvita skräckväldet“ bevittnar hon på nytt sina ideers tillfälliga nederlag. Men af styrkan och storheten i hennes kvinnoväsen lefver hennes tro på idealens seger. Och denna tro ger henne siarblicken, hvilken finner de stora lagarna bakom de små tillfälligheterna. Intuitionen, profetians gåfva, har af ålder varit kvinnans, liksom hennes „vildhet“ yttrar sig i en starkare, mer hänsynslös, mer omedelbar frihetskänsla. Och endast om den förblir sådan kommer den kvinliga kraften att i stort betyda något för mänskligheten.

Det är i denna visshet jag med oro sett huru kvinnofrigörelsen — sedan den blifvit en „kvinnosak“ — värkat motsatsen till frihet; gjort kvinnorna hårda eller torra, dogmatiska eller fördomsfulla i en ny riktning. Den kvinna, hvilken skall öfva ett mänskliggörande kulturinflytande, hon måste tvärtom öppna nya vidder för känslan och tanken, ej blott för handlandet.

M:me Staël öppnade sådana vidder för sitt folks intellektuella synkrets, liksom för den allmänmänskliga förståelsen af lifvets etiska konflikter.

Hon har själf sagt det djupa ordet: att i den mån en människas lif är expensivt eger det i sig något gudomligt. Denna tanke kan man öfverföra äfven på folkens lif och säga att, i den mån ett folk är expensivt, visar förmågan att vidga sin tankes, sitt arbetes, sin känslas sferer, i den mån är det gudomligt, det vill säga oumbärligt, oförgängligt! Och man kan om kvinnornas insats i folkens lif säga detsamma. Endast i den mån kvinnosaken vidgas till

mänsklighetssak, skall den fortfarande ega betydelse; endast i den mån denna sträfvan blir genomträngd af den enande solidaritetstanken som fyllnad till den söndrande rättighetstanken — söndrande så länge denna betraktas ur ensidigt kvinlig synpunkt — skall den i djup mening bli frigörande. Men för att lära inse detta måste kvinnorna börja att iakttaga de kvinnor, hvilka gifvit stora exempel på kvinlig maktutöfning.

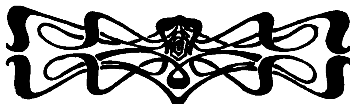
En manlig granskare har — med anledning af det i fjol upptäckta manuskriptet af m:me Staël — yttrat att man i Frankrike altjämt står inför samma problem, dem hon redan i förra sekelslutet framvisade; problem hvilka endast kunna lösas på det sätt hon — i stort — redan då angaf!

Men m:me Staël — med hvilken vissa af nutidens dygdeprästinnor bland kvinnosakskvinnorna icke skulle velat umgås! — blef stor och inflytelserik, emedan hon var en äkta kvinnonatur i sin svaghet som i sin styrka. Hon bevisar — hvad alla stora kvinnor bevisat — att snille och hjärta hos dem finnas i lika förhållande; att det är genom den stora vågsamheten att gifva sig helt och generöst åt sin kärlek, sitt värk, sitt land, som de lämna djupa spår efter sin tillvaro. Endast de, som i alt hvad de lefva för — vare sig en människa, ett värk, ett folk — bevara den stora kärlekens art: att utgöra enheten af en full hängifvenhet och en stolt själfkänsla, erhålla ett djupt inflytande på andras själslif och handlingar, männens som kvinnornas.

Jag tror altjämt att det blir männen, hvilka komma att bilda de djupa oceanerna, de höga bärgskedjorna på den mänskliga andens landskap. Men när en genial kvinna förblir sitt eget kvinnoväsen trogen, då kan hon alltid om sig bruka diktarordet:

Jag blef stormen på vågen, jag blef stjärnan på bärgen . . .

Stormen öfver stelnande vågor, stjärnan lysande öfver de högsta toppar: ett hjärta starkt nog att kunna sätta andras i rörelse; en ande klarseende nog att kunna vägleda andras — detta är sluttrycket af den stora kvinna, hvilken afslutar det adertonde århundradet, som var kvinnoinflytandets århundrade; hvilken inviger det nittonde, som varit kvinnosakens; hvilken förebildar det tjugonde, som skall varda den frigjorda kvinnans!

Van Dyck med solrosen. Självporträtt

VAN DYCK UTSTÄLLNINGEN I ANTWERPEN.

AF AUGUSTE MARQUILLIER.

(ÖFVERS. FRÅN FÖRFATTARENS MANUSKRIPT).

En lika berömvärd som vacker sed, hvilken borde utbredas alt mer och mer, är den, som sedan några år kommit i bruk, att fira minnet af stora konstnärers födelse eller död med en utställning af deras samlade värk. Och, i sanning, det gifves väl intet värdigare sätt att bringa dem sin hyllning, intet kan väl bättre återkalla dem i eftervärldens uttacksamma hågkomst.

Efter Amsterdam, som för två år sedan genom den oförgätliga utställning, för hvilken tidigare redogjorts i Ateneum, firade tvåhundraårsdagen af Rembrandts död, efter Madrid, som trehundra år efter Velasquez' födelse samlade hans arbeten i Prados Museum, var det Antwerpen, som senaste sommar på ett liknande sätt firade åminnelsen af den mest anslående af de konstnärer, som där skådat dagen — Anton Van Dyck. Med ståtliga festligheter, hvilka de belgiska städerna så väl förstå att organisera, egde utställningens öppnande rum: historiska festtåg, där en mångbrokig ström af dräkter från förgångna tider med fanor

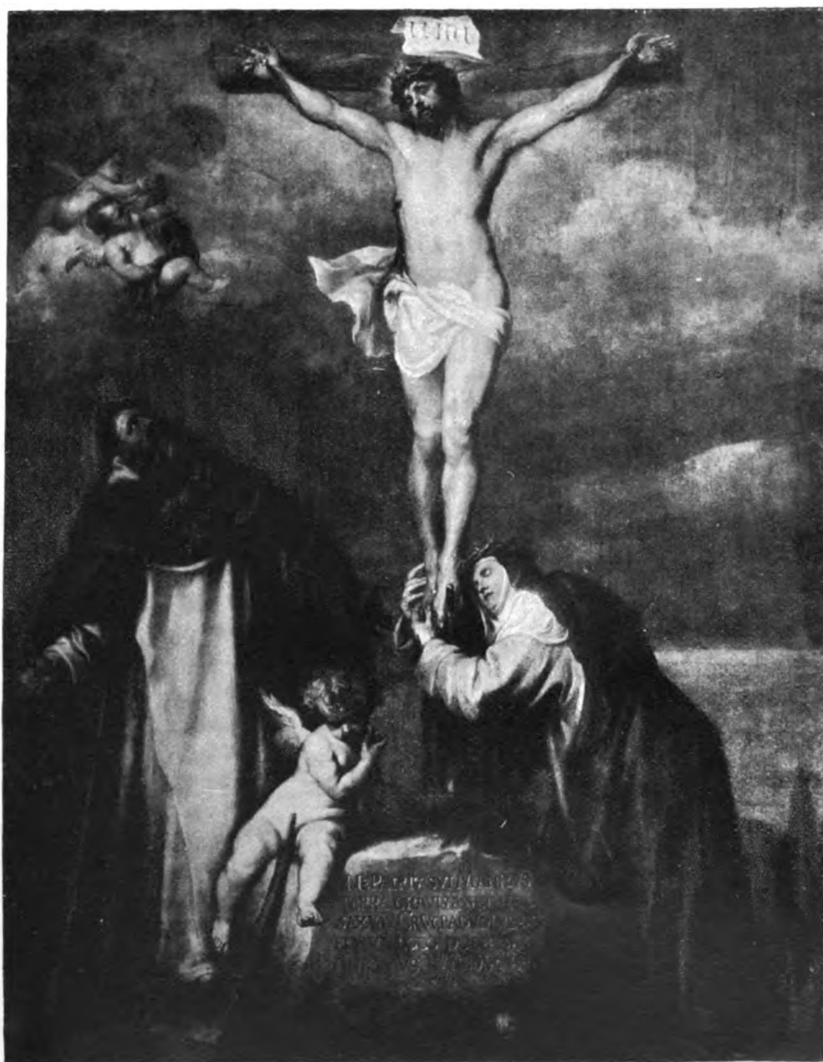
och heraldiska banér drager genom gatorna vid klockors ljud; en solenn akt i konungens och borgmästarens närvaro, medan från akademihusets torn smattrande trumpetstötar sända öfver staden en dallrande klang af segerglädje.

Expositionen, som omfattade 106 dukar jämte en mindre samling teckningar, oberäknadt en serie gravyrer och fotografier efter Van Dycks arbeten, öppnades den 12:te augusti och stängdes i slutet af oktober. Det är ju en ganska låg siffra, om man tänker på mästarens oerhörda produktivitet, och för att få en hel uppfattning af detta hänförande snille, måste minnet ifylla luckor, som förefunnos här. Utom de belgiska museerna hade endast ett annat, nämligen Eremitaget i S:t Petersburg (hvars bidrag till utställningen genom sin utomordentliga skönhet läto oss glömma många af de mästervärk, som saknades) samtyckt till att utsätta sig för risken af en sändning till utlandet. Hvarken *Karl I* eller *Moncada* från Louvren, hvarken *Borgmästaren och hans hustru* från Pinakoteket i München eller *Porträtt af en general* från kejserliga museet i Wien, icke de beundransvärda Brignole-Sale'ska porträtten från Englands samlingar syntes här. Likväl var utställningen väl sammansatt och af stor betydelse också ur historisk synpunkt. De olika skedena i Van Dycks lif och utvecklingen af hans talang representerades af typiska arbeten, alla intressanta och somliga af dem höjande sig till rangen af odödliga mästervärk.

* * *

Trettiofyra af dukarna i Antwerpen kunna hänföras till den del af Van Dycks lifsgärning, som kunde betecknas såsom hans religiösa måleri. Några af dessa taflor äro gjorda före, andra efter den unge konstnärens italienska resa 1621—1626; men alla röja de ett sammansatt inflytande af Rubens och de venetianske mästarne, hvilkas värk den unge mannen redan före sin resa varit i tillfälle att studera hemma i Antwerpen hos sin lärare, som egde flere af deras arbeten.

De turister, hvilka besökt kyrkor och museer i Belgien, känna redan de flesta af dessa taflor. *Herdarnes tillbedjan* och *Kristus på korset* (kyrkan Notre Dame i Termonde), *Kristus dignande under korset* (kyrkan S:t Paul i Antwerpen), *Uppresandet af korset* (kyrkan Notre Dame i Courtrai), *Kristus på korset emellan S:t Dominikus och S:ta Catharina från Siena, Kristus döende på korset, Kristus nedtagen från korset* och *Kristus i grafven* (museet i Antwerpen), *Kristus med den ättiksdränkta svampen* och *Petri lidande* (museet i Brüssel), *Kristus på korset* (kyrkan S:t Mikael i Gent), *Hufvudskalleplatsen* (katedralen i Mecheln), *S:t Augustinus hänryckning* (kyrkan S:t Augustin i Antwerpen) m. fl. — alla stora, dekorativa väggmålningar i tidens smak och väl öfverensstämmande med den pompösa arkitektur, som vanligtvis omgifver dem. Likväl förmå hvarken den patetiska tonen, som gärna blir nästan elegisk, ej häller det skickliga utförandet förblända oss så, att den nog starkt framträdande traditionella

VAN DYCK: KRISTUS PÅ KORSET, OLJEMÅLNING.

uppfattningen ej skulle falla oss i ögonen såväl som den tydligt skönjbara bristen på djup, hvilken Rubens bättre lyckas dölja under sin glöd och sin brusande lyrik. Huru förlora icke dessa kyliga bilder, alla mer eller mindre konventionella, alla mer eller mindre påminnande om hvarandra, i synnerhet här, omgifna af dessa underbara porträtt fulla af lif och sanning.

Några mindre kända taflor, hvilka stå utom de vanligen nämda af konstnärens värk, förtjäna likväl att här särskildt uppmärksammas. Dessa äro isynnerhet två *apostlahufvuden* (det ena tillhörande Léon Bonnat i Paris, det andra M. Müller i Berlin), målade af den unge Van Dyck innan han lärde känna Rubens, hvilka redan visa en mästerlig penselföring och en anmärkningsvärdt kraftig kolorit. Det senare af dessa hufvuden har tjänat såsom studie till en af personerna på ett annat ungdomsarbete: *Judas' förräderi,* hvaraf man på utställningen fick se såväl det första utkastet (tillh. sir Francis Cook) som själfva den slutliga kompositionen (tillh. lord Methuen). Båda taflorna äro något orediga och i hög grad stälda på effekt, men fulla af lif; intressanta experiment på iscensättning och dagrar, sådana som Rembrandt en dag skulle använda i sina scener ur Gamla Testamentet.

Två små taflor kunde förtjäna att ännu ytterligare framhållas: *S:t Sebastian* (tillh. Wuyts-museet i Lierre), en studie till den utmärkta taflan i Pinakoteket i München, samt en *S:t Martin som delar sin mantel med en tiggare* (tillh. kapten Holford, London), en ypperlig, färgrik och pittoresk skizz till taflan i Windsor, hvaraf ett annat exemplar tillhörande kyrkan i Saventhem förefans på utställningen.

Ett antal mytologiska kompositioner: *Dedalus och Ikarus* (tillh. grefve Spencer), *Drucken silén stödd af en faun och en bacchant* (museet i Brüssel) samt en egendomlig duk: *Tiden, som klipper kärlekens vingar,* genomgås af samma uppfattning och äro utförda i detta på engång flamländska och italienska manér med sina kraftiga och färgrika toner, utan att dock röja den värkliga arten af Van Dycks snille.

* * *

Må vi då skynda att komma till de värk, som utgöra Van Dycks egentliga ära, till dem, som i Antwerpen bildade en så strålande gloria krings hans minne — porträtten. Det är i dem som konstnären, stolt och stor, visar hela sin ädla värdighet och sin fängslande förfining. Uti dem frigör sig eleven från läraren och går långt förbi honom. »Aristokrat som han var, målar han med mindre lysande men mera innerliga färger ädla, veka, älskvärda människor, hvilkas fina och högsinta själar ega en mildhet och ett vemod, som hans lärare aldrig kunnat känna».[1]) Fromentin har uti sitt framstående värk: »Les maîtres d'autrefois» på ett slående

[1]) Taine: Philospohie de l'Art dans les Pays-Bas.

sätt påpekat, att det är en annan tid, som nu gör sitt intåg. Häftig, öfverdådig, stundom grof, är Rubens så att säga inkarnationen af det XVI:de seklets yppiga och sensualistiska lefnadssätt. Van Dyck, mera vek och ridderlig, med en fond af känslighet, ja t. o. m. melankoli,[1]) framträdde likasom enkom för att måla det XVII:de seklets mera höfviska seder och förfinade personligheter. »Det är underbart att se», säger M. Hymans,[2]) »huru man från alla dessa sammetsklädda expositionssalar i Antwerpen tycker sig förflyttad till en högförnäm sällskapskrets. Och man bjuder till att ge akt på sig själf, såsom naturligt är, inför dessa stolta damer och herrar, hvilkas blickar för ett ögonblick värdigats sänka sig ned till vår ringhet.»

Ända från sitt första framträdande i Flandern häfdar sig den unge Van Dyck som en af porträttmåleriets mästare. Vid hans afresa till Italien voro hans arbeten — enligt utsago af ett af grefve Arundels ombud — knappast mindre ansedda än hans lärares. Och man insåg det berättigade i detta beröm, då man på utställningen i Antwerpen beundrande stod inför sådana porträtt som t. ex. *Wincks* och *hans hustrus* (tillh. M. Paul Dansette i Brüssel och M. F. Schollært i Löven), den unge mästarens *själfporträtt* (tillh. hertigen af Grafton), nästan fullkomligt liknande det härliga porträttet i Pinakoteket i München, samt i synnerhet *Porträtten af en man och en kvinna* (tillh. grefve della Faille i Antwerpen), två stränga figurer, lefvande och noggrant studerade, hvilka föra våra tankar till vissa af Rembrandts porträtt och visa oss i hvilken häpnadsväckande grad den unge konstnären egde observationsförmåga förenad med en till mästerskap uppdrifven teknik.

Då Van Dyck år 1621 företog sin pilgrimsfärd till Italien, förde han sålunda med sig en dyrbar last af sällsynta gåfvor. Den lärdom han där inhämtade af mästarnes skapelser skulle blott ytterligare stadfästa dem utan att till någon del utplåna hans egen personlighet. I Italiens lysande sällskapskretsar under det XVII:de seklets första lyckliga dagar fick nu hans medfödda förfining och hans kärlek till all lyx utveckla sig i hela sin vidd och på det mest förtjusande sätt söka sig näring i denna luftkrets mättad med höga tankar. Bekant med Paggi, Rubens vän och den förnämste målaren i Genua, blef Van Dyck snart en gäst i de mest ansedda familjer. Det är lätt att föreställa sig den unge målarens förtjusning, då han, knapt anländ till staden, finner sig midt inne i dess mest utsökta kretsar, »seende, utan att behöfva göra sig den minsta möda, rundt omkring sig den briljantaste sammansättning af måleriska effekter: ståtliga riddare med förnäma later, sköna kvinnor med en värdighet blandad med grace, rika dräkter, dyrbara väfnader, marmorterrasser, förhängen af siden och

[1]) 1 d. ibid.

[2]) Gazette des Beaux-Arts. Sept. 1899, pag. 227.

VAN DYCK: MARIE DE CAMUDIO, BARONNE DE SAVENTHEM,
OLJEMÅLNING.

sammet, mellan hvilkas djupa veck det glittrande hafvet skymtade fram i fjärran». [1]) Öfveralt samma förtrollning, i Venedig, i Florens, i Rom, i Mantua, i Turin, i Palermo! Och snart nog blifva Italiens palatser genom honom smyckade med nya mästervärk, varma och lefvande som de venetianske målarnes, men med ännu en ton af innerlighet och förfining, som de förras lysande och yppiga konst icke vetat af.

Där se vi till exempel det oförgätliga porträttet af dogen i Genua *Ambrosius Doria* (nyligen inköpt för museet i Brüssel från palazzo Balbi). På en balkong, som dominerar en vik af Genuas hamn, sitter han i sin länstol med det fina och gåtfulla hufvudet höjande sig ur en lång kappa af svart siden. Där ha vi det ändå märkvärdigare porträttet af en bland den genom hans pensel så mången gång förevigade familjen *Brignoles* medlemmar (tillh. baron Franchetti, Venedig) klädd i svart, lutande sig mot en pelare, med stolt och energisk uppsyn, samt främst bland alla helfigursbilden af *markisinnan Pauline Adorno—Brignole—Sale* (tillh. hertigen af Abercorn, London), också modell till det ryktbara porträttet i Palazzo rosso i Genua i nästan samma ställning. Men här se vi henne i en färgskala af strålande klarhet, i en dräkt af hvitt atlas iväfd med guld, som starkt framhålles af ett skarlakansrödt sidendraperi, det hela utfördt med brio och ett oöfverträffadt mästerskap.

[1]) Hymans (loco citato).

Ett särdeles intressant minne af Van Dycks vistelse i Italien hade hertigen af Devonshire sändt till utställningen. Det var ett album med pennteckningar efter de stora mästarnes taflor, i främsta rummet Titians, samt croquis'er tagna på gatorna, teatrarna o. s. v. Porträttet af en äldre kvinna fängslar våra blickar. Det är (enl. den långa förklaring som Van Dyck bifogat till teckningen, gjord i Palermo 1624) ingen annan än den ryktbara målarinnan Sofonisba Anguissola, af hvilken han, »ehuru hon var blind, lärt långt mera än af många seende», säger han själf.

* * *

Ifrån den i Van Dycks lif synnerligt produktiva perioden emellan återkomsten från Italien till Antwerpen och resan till England 1632 erbjöd expositionen talrika alster, bland hvilka flere af de i denna uppsats tidigare omnämda religiösa kompositionerna. Den märkligaste af dessa är *Kristus på korset emellan S:t Dominikus och S:ta Catharina från Siena* (museet i Antwerpen), ursprungligen afsedd för konstnärens faders grafkapell.

Bland porträtt, som vid denna tidpunkt sågo dagen, må nämnas det i helfigur af *grefve Albert af Arenberg* (tillh. grefve Spencer, Brüssel), baron *Ferdinand de Boisschots, herre till Saventhem* (tillh. M. Léon Cardon i Brüssel) och framför alt hans hustrus *Anne-Marie Camudio* (tillh. hertigen af Arenberg). Ytterligare se vi helfigursbilden af *Marie-Anne de Schodt* (tillh. Mr. Lawrie, London),

målaren *Martin Pepyn* (tillh. museet i Antwerpen), det duktiga porträttet af *Ambrosius Spinola* (tillh. M. R. Kann, Paris), *En dam med sitt barn i famnen* (tillh. grefve Brownlow, Ashridge), det ypperliga porträttet af en *Syndikus,* lånadt af M:me Edouard André i Paris, samt från samma samling den enkla och distinguerade bilden af en svartklädd *Adelsman* med värja vid sidan, mot en arkitektonisk bakgrund. Här se vi det beundransvärda porträttet af domaren *Alexander della Faille,* välbekant för alla Brüsselmuseets besökare, samt ännu *R. P. Jean-Charles della Failles S. J.* (tillh. grefve della Faille de Leverghem, Antwerpen) och »*Prinsens af Nassau, med sin guvernör*» porträtt, guvernören sittande, svartklädd, aftecknande sig mot ett grönt förhänge, den unge prinsen däremot stående, klädd i rödt med spetskrage och manschetter.

Utom dessa porträtt af hans landsmän skola vi ännu nämna ett annat, som Van Dyck gjort senare och i två exemplar, under den korta resa han, då bosatt i England, gjorde till Antwerpen 1634. Det är porträttet af abbé Cesar Alexander Scaglia, hvilken för sitt grafkapell i fransiscanerkyrkan bestält en »*Pietà*», numera bevarad i museet i Antwerpen och som äfven fans på expositionen.

* * *

Men pärlorna i denna ädla samling utgjorde dock de porträtt, som fullbordats under konstnärens uppehåll i England från 1632. I dem är det som det bästa, själen i Van Dycks talang uppenbarar sig. Det är vid Karl I:s konstnärliga hof, som hans snille, nu helt frigjordt från alla yttre inflytanden och helt beherskande sina uttrycksmedel, skall utveckla sig alt mera, slå ut i full blomning, gifva sin subtilaste doft. Det är de döende strålarna af detta lysande aristokratiskt vittra tidehvarf, Englands guldålder, om hvilket Taine säger att det var »storsint och hjältemodigt, elegant och utsökt, ännu glödande af renässansens flammor, och där likväl redan den nya konstens förfinade vett skymtar fram». Vi tycka oss här, inför dessa unga ädlingar med sin förnäma min, sin elegans i hållning och dräkt och sina drömmande ansikten, stå i en förtrollad värld från Shakespeares feerier.

Drottningen af England hade lånat till utställningen tre utvalda arbeten: porträtten af *Karl I:s tre älsta barn* (1535), ett egendomligt porträtt af *Karl I* sedd från tre olika sidor, måladt för att tjäna såsom modell för Bernin, hvilken skulle göra konungens byst, samt ett af utomordentlig själfullhet prägladt dubbelporträtt af *skalden Thomas Carew och skådespelaren Thomas Killigrew.*

Man fängslades af *Karl I och drottning Henriette-Marie* (tillh. hertigen af Grafton) — bland pennteckningarna fans äfven ett vackert porträtt af Karl I, en bröstbild, tillh. sir Charles Robinson —, af *Thomas, grefve af Arundel och hans sonson* (tillh. hertigen af Norfolk), af sir *Edmund Verney,* fanjunkare hos Karl I (tillh.

VAN DYCK: LORDERNA JOHN OCH BERNARD STUART,
OLJEMÅLNING.

sir Verney) i helfigur, trekvart profil, iklädd rustning, med ena handen hvilande på hjälmen och i fonden ett landskap, af *William Villiers, vicomte Grandisson* (tillh. hr Herzog, Wien), som med hatten i hand kommer gående emot oss i ett landskap. Vi beundrade de smakfulla porträtten af den unge öfverste *Charles Cavendish*, i svart lifrock med hvita inskärningar och spetskrage, och af *lord Falkland*, påminnande om det föregående (bägge tillhörande hertigen af Devonshire), det ypperliga dubbelporträttet, briljant i uppfattning och kolorit, af *lord G. Digby, grefve af Bristol och lord William, hertig af Bedford* (tillh. grefve Spencer); porträtten af *Lady Pembroke* (tillh. furst Czartoryski) och af *Lady Ritchie* (tillh. M. F. Bischoffsheim i Paris), konstnärens intagande *självporträtt* (tillh. hertigen af Westminster), där han framstält sig i trekvart profil med en stor solros i handen, en bild som man antager föreställa hans unga hustru, från hvilken döden så snart skilde honom, *Marie Ruthven*, framstäld såsom Herminia påtagande Clorindas hjälm, en fin och älsklig tafla, utförd med ovanlig ömhet i ljusa och glada toner. Ännu många effektfulla taflor kunde vi nämna, bedårande vackra, och hvilka likasom de förut omtalade på ett slående sätt lära oss, i hvilken hög grad Van Dyck utgör en förebild för de modärna engelska porträttisterna Reynolds, Romney, Lawrence och Gainsborough.

Men två taflor stå genom sina harmoniers fullhet och den förfinade elegansen i förening med den mest fulländade teknik dock öfver alla de andra och skola för alltid tjusa minnet hos dem, som sett dem. Det är porträtten af *Lorderna John och Bernard Stuart* (tillh. lord Darnley), ett beundransvärdt par, strålande af ungdom, frasande af siden och sammet, den ene stående, klädd i guldgul lifrock och bruna knäbyxor, den andre med handen i sidan i azurblå dräkt, fodrad med hvitt atlas, samt slutligen det sista undervärket, än mera hänförande, den ömma, tänkande, rörande bilden af *lord Philip Wharton* (i Eremitaget). Med en herdestaf i handen, såsom herde i ett drömdt Arkadien, iklädd lifrock af grå sammet och kappa af guldgult atlas, står han mot den gröna bakgrunden af ett till hälften upplyft förhänge, framför ett i fjärran förtonande landskap. Icke ord, icke afbildningar skola kunna återgifva denna taflas skönhet, det outsägliga behaget, den bedårande älskvärdheten hos denna förtjusande yngling med det bleka leendet och de drömmande ögonen. Den högsta grad af själfullhet, som den modärna konsten någonsin lyckats uttrycka, finnes i denna bild och kommer våra känslors finaste strängar att dallra.

Det är med denna idealiska, vemodiga uppenbarelse för ögonen vi böra stanna. Intet kan efter detta längre hänföra oss. Det är Van Dycks snilles praktfullaste blomma; i den koncentrerar han all den öfverjordiska doft, som stiger oss till mötes ur den döende engelska renässansens shakespeareska midsommarnatt.

GUILHERME DE SANTA RITA

VID EN BÅR

FRÅN PORTUGISISKAN AF GÖRAN BJÖRKMAN

Hon dog, som fågeln dör. Hon dog så stilla,
som stjärnan bleknar, då till dag det gryr.
Så utan dödskamp hän från lifvet flyr
den själ blott, som ej ondskan fått förvilla.

Mer hvit än liljan strålar hennes panna.
Händerna lagts i kors till evig bön.
Och hennes mun ler himmelskt ljuf och skön,
som ville dödens sällhet hon besanna,

Som ville någons sällskap hon förbida.
Och denne, denne någon är just jag,
som ensam nu min väg hon fram ser skrida.

Men när ser jag väl lyckt min lefnads dag? . . .
Väl henne! När sin sista suck hon drog,
hon icke själf ens visste, att hon dog.

CARLOS MAGALHÃES DE AZEREDO

DÖDSKALLEN

FRÅN PORTUGISISKAN AF GÖRAN BJÖRKMAN

I.

Bland ting, som på mitt bord om platsen slitas,
står af ett mänskohufvud en ruin,
som med en sista, halft ironisk min
än visar tänder, . . . som dock ej mer bitas.

Mitt fynd jag gjorde i en judes håla,
där jag i ändlöst virrvarr om hvarann
pokaler, taflor och reliker fann,
som bragt mång slocknad blick af fröjd att stråla.

Nu, där det stirrar, detta hufvud sätter
jag vet ej hvilken skräck i allas håg;
jag vet blott, att en fröken, som det såg,
ej sofva fick på fyra hela nätter.

II.

Kanhända en Promethevsande stormat
en gång bak detta hvalf, nu tomt och kalt,
en, som ej mängdens ideal sig valt,
men själf dess ideal till nyes format.

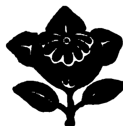
En kvinnas blick kanhända trolskt där brunnit
och väg för hundra själars ofärd röjt.
Ett hälgons böner sig kanhända höjt
fromt från dess tankehärd och himlen hunnit.

Och alt har döden sköflat. Ja, du äger
ej, arma spillra, ens mer kvar ditt namn.
Det sjönk också i glömskans stora famn,
där alt på änden får sitt sista läger.

III.

Dock, må du än med fasa eller mildhet
dem gäcka, hvilka sätta främst sitt jag,
får du stå kvar: mig tyda dina drag
sagan om hvarje vacker dröms förspildhet.

Och när med ifver diktens väf jag sömmar
och i en hägring ser mitt namn berömdt,
du säger varnande: „Du har visst glömt,
hvad slutet blir på alla skaldedrömmar?“

GÖRAN MAGNUS SPRENGTPORTEN.

EN KARAKTÄRISTIK

AF ARVID MÖRNE.

I.

Efter 1756 års misslykkade försök till statshvälfning blef konungamaktens förödmjukelse i Sverge djupare än någonsin. Frihetstidens politiska lif förföll i en partifäjd, där det alt mindre gälde politiska principer, alt mer personliga fördelar. Denna frihetstidens sista period har lämnat efter sig lyten, hvilka varit så mycket svårare att råda bot på, som de mindre berört institutioner, lagar och samhällsformer än karaktärer och tänkesätt. Den generation, hvars ungdom och första mannaålder inföll mellan tiden omkring 1750 och Gustaf III:s statshvälfning, har sålunda växt upp under politiska förhållanden, som i hög grad voro blottade på idealitet. „Den ädla friheten“ var fortfarande tidens lösen, men en lösen som förlorat sin bärkraft. Frihetstidens politiska princip hade definitivt segrat, den rönte icke längre något motstånd och förlorade därför sin förmåga att hålla det politiska lifvet uppe öfver de små motiven och de personliga intressena. Den unga generationen införlifvade sig mer eller mindre med tänkesätt, som under masken af nitälskan för den allmänna välfärden och frihetens bevarande dolde en alt beherskande egennytta.

II.

Då man går att granska Göran Magnus Sprengtportens karaktär, är det af den största betydelse att klargöra, hvilken inverkan de politiska och sociala förhållanden, under hvilka hans ungdom och första mannaålder förflöt, utöfvat på hans tänkesätt. Han gör sina första lärospån på den offentliga militära banan under Augustin Ehrensvärds ledning, och hans uppmärksamhet riktas sålunda redan från början på de förhållanden i Finland, i hvilka han framdeles på ett så betydelsefullt sätt själf skulle ingripa.

Yrjö Koskinen gör i sitt arbete „Yrjö Maunu Sprengtporten'ista ja Suomen itsenäisyydestä" gällande, att Ehrensvärd såväl med afseende på sin börd som sin värksamhet var finne, citerar för att visa huruledes Ehrensvärd betraktade Finland såsom sitt egentliga fädernesland Sprengtportens mémoirer [1] och drager slutligen, häntydande på den 15-åriga vänskap, Ehrensvärd synes ha hyst för Sprengtporten, den slutsats, att i de båda männens åsikter något gemensamt måtte hafva funnits. [1] Det ligger i öppen dag och har äfven framhållits af Koskinens vedersakare K. K. Tigerstedt, [2] att för Augustin Ehrensvärd, som gjorde till sitt lifs uppgift att värna rikets integritet, en patriotism à la Sprengtporten är a priori lika omöjlig som dess förefintlighet är obevisad. — Om Sprengtporten å sin sida 1756 och 1757 hyste en sådan patriotism, med hvilken hans separatistiska sträfvanden 25 år senare kunna ställas i sammanhang, och om man i förhållandet till Ehrensvärd har att söka en af de „allmännare orsakerna" [1] till Sprengtportens senare utveckling, är ett spörsmål, som kan besvaras endast genom undersökning af Sprengtportens handlingar och tänkesätt under det ifrågavarande skedet af hans lefnad.

Härvid är att märka, att det ingalunda är osannolikt, att han redan nu hyste en mycket stor tillgifvenhet för Finland. Han var född i Finland och hade tillbragt största delen af sin barndom här. Han blef under sin vistelse på Sveaborg förtrogen med Finlands militära angelägenheter, och man kan taga för gifvet, att han icke förblef oberörd af Ehrensvärds personlighet och af hans snillrika planer för Finlands försvar.

Under det pommerska kriget kom Sprengtportens militära duglighet alt mer till synes. I det lilla kriget visade han prof på den största skicklighet och kallblodighet. [2] Om Sprengtporten tagit del i det inom officerskåren florerande politiserandet må här lämnas oafgjordt. Finge man draga någon slutsats af hans tio år senare fälda omdömen om frihetstiden, [3] hvartill jag snart återkommer, skulle han knappast skänkt sitt bifall åt officerarnes ärefÖrgätna tilltag att lämna hären för att vid riksdagen bevaka politiska och personliga intressen. Sprengtportens tjänsteifver, beroende på hans eminenta mi-

[1] *Yrjö Koskinen:* Yrjö Maunu Sprengtporten'ista ja Suomen itsenäisyydestä, p. 9.

[2] *K. K. Tigerstedt:* Göran Magnus Sprengtporten. (Finsk Tidskrift 1877, 2, p. 313.)

[1] *Yrjö Koskinen:* Ofvannämda arbete, p. 9.

[2] *Krigssamlingar* IV, p. 270—273.

[3] *G. M. Sprengtporten:* „Mina tankar vid närvarande förändring af regeringssättet, år 1773, koncept, egenhändigt". (Manuskript i universitetsbiblioteket).

litära begåfning och den intensiva, nästan våldsamma värksamhetslust inom det fack han gjort till sitt, hvilken alt framgent förblef en af de bästa sidorna af hans karaktär, förklara redan i och för sig, att han i stället för att under brinnande krig sköta. politiken fylde sin krigarplikt och så mycket på honom ankom gjorde det svenska namnet aktadt. Den i pommerska kriget vunna insikten i rekognosceringskonsten kom snart Finland till godo. Förutom att Sprengtporten under Ehrensvärds ledning efter krigets slut arbetade vidare på sin vetenskapliga utbildning,[1] företog han under ledning af majoren vid fortifikationen von Hermansson en rekognoscering längs ryska gränsen från Abborfors ända upp till Nyslott.[2] Själffallet måste han under en sådan förrättning, hälst den bedrefs med en så stor omsorg och skicklighet att Sprengtporten följande år utsågs att leda en rekognoscering af norska gränsen,[3] blifva förtrogen med östra delen af svenska Finland och dess befolkning.

Den slutsats, som af dessa och öfriga kända omständigheter kan dragas med hänsyn till Sprengtportens ställning till Finland, synes mig vara följande: Han lärde sig betrakta Finland som sin hembygd, emedan han här var född, här hade tillbragt det mesta af sin barndom och ungdom, här hade sitt hem och sitt gods, vidare emedan Finlands försvarsväsen vid sidan af de militära vetenskaperna och yrket öfverhufvud blef hans främsta intressesfer.

[1] *Yrjö Koskinen:* Ofvannämda arbete, p. 10.

[2] *Krigssamlingar* IV, p. 274.

[3] D:o, p. 274—275.

Hvilka voro Sprengtportens politiska åsikter vid denna tid? För att börja med hans ställning till Finland kan det, som ofvan anförts, icke rubbas däraf, att Sprengtporten på sin ålderdom i sina mémoirer nämner, att han af Gustafs revolution väntat, att Finland skulle komma „un peu plus au niveau de la Suède“.[1] Frågar man sig nämligen, hvilka reformer Sprengtporten haft i sikte med afseende på Finland vid tiden för regementsförändringen, ger ju redan den allmänna riktningen af hans värksamhet vid handen att dessa voro militära. Härför har man äfven ett direkt bevis, ity att Sprengtporten 1773 i sina anteckningar „Mina tankar vid närvarande förändring af regeringssättet“,[2] i hvilka han vidlyftigt utlägger sin ståndpunkt till statshvälfningen, framkastar tanken på en finsk kadettskola. Han yttrar: „Nu är dän epoque inne på vilken det (fäderneslandet) kan vänta sitt kraftigaste understöd, det sielfsvåld är dödatt, som lade hinder till dess upkomst. Svärget har återfått sin gamla skepelse, det bör även .... åter få sitt gamla lynne, sina gamla lagar och sin fordna vigeur. — — — — — — Upfostrings värket är en så angelägen del af en militair fullkomlighet att om det ej är väl inrättadt, så väntar man ej förgiäves fullkomligheter i det öfriga. Ingen nation i värden som varit måna om krigs vetenskapen har negligerat dätta. Grekerne hade sine tactici som underviste

[1] *Yrjö Koskinen:* Ofvannämda arbete, p. 12.

[2] Dessa anteckningar utgöra ett slags koncept till den vidlyftigare skriften „En finsk officerares bref till sin vän i Stockholm“.

ungdomen innan de fingo antaga publique ämbeten. De Rommare vinlade sig otroligen härom och etenderade sina öfningar och undervisningar ända till soldaten. De modernare folkslag hava alla fölgdt sedan exempell. Dän enda inrättning Svärge äger i dän delen, är cadette skolan i Carlscrona, men armen drager däraf ingen förmån, dän tillhör flåttan.

Det vore lyckligt om rikets Cassor kunde tåla nogon stor inrättning i dät helsosamma afseende, ja dän borde i all vår pännige brist gå framför alt, ty vem kostar ej på sina barns education dän lilla och enda styver man äger. förbindelsen emellan Riket och dess barn borde vara lika helig. Men nyheten afskräcker oss och då fonden skall tagas igenom allmänna utvägar så höres ett echo från alla ställen: vi hava inga pänngar. vi borde likväl gripa oss an då ändamålet är hufvudsakligt och inrättningen oumbärlig. 2:ne sådana militair skolor böra inrättas en i Stockholm och en för Findland åtminståne af 100 på dät förra och 50 på dätt senare stället varifrån armén på begge ställen kunde peupleras med instruerade sujetter. Drabant corpsens reforme eller förändring till en sådan educative skola kan med lätthet bliva en fond till den förra och om adells fanan indrogs och lades härtill, vore fonden tillräcklig på begge ställen. Det vore en långt vackrare giärning, om Rikets adell på dätta sättet bidrog till en del af rikets fattigaste ungdoms education, än att nu underhålla en oduglig Troupp, som varken hedrar deras hiärtelag eller nyttiar kronan. Men som dessa inrättningar ändå vore otillräckliga att uppfylla ändamålet i dätta land där de öfriga lärosätena äro så få okunnogheten och fattigdomen så allmän, så borde uti var provins dylika små informations skolor inrättas."

Sprengtporten gör härvid ingen skillnad mellan Finlands och Sverges intressen. Hans motiv äro i hvartdera fallet dels rent militära, dels omtanke för den adliga ungdomens i provinsen uppfostran, öfverhufvud nit att tjäna konungen och fäderneslandet.

Att Sprengtporten uppmärksammat det finska jordbruket framgår af ett uttalande i ofvannämda skrift. I sammanhang härmed framträder hos honom tanken på ett värksammare storskifte. Det förtjänar emellertid anmärkas att Sprengtporten ställer de agrariska missförhållandena vid frihetstidens slut i nära samband med de militära och att Sverges härväsende i största allmänhet, icke Finlands i och för sig, är föremål för hans misshag. Följande uttalanden äro belysande: — „Man såg utan oro sina grannar förbättra och öka sina militairiska anstalter — under det att våra egna förföllo men man trodde sig med friheten allena vara ett oöfvervinnerligt folk — med ett ord, dänna Esprit tog så överhand, att ingen nyttig nyhet kunde värkställas. ja jag är övertygad om att om Svärjet ej lärt krutets bruk i förra tidevarfven så hade det nu aldrig kunnat komma sig före att antaga och förändra sina vapen därefter; ehuru de sedt alla andra puisancer, på sådant vis föröda varandra så trögt har det tänckt i sitt försvars-värk.

Landtman har tyckt att det ej lönte stort mödan uppodla en jordtorva den han ej såg försvarad, däraf har härflutit jordbrukets förfall och näringens aftynande ja — jag har kiänt flere flitige jordbru-

kare i Findland som af en sådan princippe och framtid, värkeligen blivit fruchtsamme, att nedlägga pängar i sin jord och huglöse att förkofra sig.

Enskyldt nytta har skapatt nogra lagar för egne afsigter, för nogra personers eller tracters beqvämlighet, men oftast olämplige och tvärt emot det allmännas intresse, men då nogon nyttig lag utkläckt till allmänt väl, så har egennyttan rest 100 hinder däremot. När Banquen behövde öpnas till industriers upkomst så insmög sig egennyttiga vinglerier, som beredde financens oredor och rikets fördärf. när kronans obrukbara tracter behövde skifte dess åboer emellan att upmuntra och befrämja tävlan till jordens upodling, så har alt sådant med flere allmänna författningar haft föga framgång mot enskylte förordningar och vanor vilka kraftigare understödde således varit mera väckande än en tom och kraftlös bostaf, som aftynat tillika med fäderneslandet.

Änteligen har en reforme i regeringssättet varit nödvändig att häva vår vanmacht, och förekomma ett oboteligt fall.

Gustaf har denna macht i sina händer nogra få välsinnade hava givit honom dän. hans hiälte-mod har segratt över våra olyckor, han har bundit de illasinnade vid en laglydig macht, och de som af okunnoghet lämnade sig till sielfsvåldets förtiusande (?) villervalla, lämna sig nu till honom med ett gladare förtroende och en lyckligare okunnighet".

Med hvilken värme Sprengtporten — han må för sin finska hembygd ha hyst hvilka känslor som hälst — yttrar sig om Sverge såsom sitt fädernesland, framgår ur många yttrande från denna tid. Yrjö Koskinen anmärker, att de af K. K. Tigerstedt åberopade, ur Sprengtportens skrift „En finsk officerares bref till sin vän i Stockholm" tagna uttalandena[1] icke kunna tillmätas något synnerligt värde på grund af att brefven icke voro privatbref, utan afsedda att utgöra en politisk ströskrift och därför själffallet innehöllo sådana uttryck om det svenska fäderneslandet som voro gångbart mynt.[2] Advokatyren i detta påstående är lätt genomskådad. Förutsatt att Sprengtportens uttalanden äfven i den ursprungliga versionen i „Tankar vid närvarande förändring af regeringssättet" varit afsedda för offentligheten, får man häraf ingalunda draga den slutsats att de äro hyckel från början till slut. I Sprengtportens lif och tänkesätt intill 1773 finnes intet stöd för ett dylikt antagande, tvärtom för motsatsen. Att Sprengtporten vid tiden för statshvälfningen uppriktigt slöt sig till Gustaf III är ett faktum, som icke kan bortresoneras. Syftet med „En finsk officerares bref" var att främja Gustaf III:s sak. Huru kan man *därför,* att ett dylikt syfte förelåg, påstå, att alla yttranden om det svenska fäderneslandet i nämda skrift äro fraser, som ingenting betyda? Yrjö Koskinens påstående är mer än tendensiöst, det är en uppenbar förvrängring af en enkel och tydlig sak. — Det borde äfvenledes vara klart, att de tankar Sprengtporten nedskrifvit 1773 äro mer vittnesgilla än hans af Yrjö Koskinen åberopade, flere tiotal år senare författade mémoirer, i hvilka framställningen måste in-

[1] *K. K. Tigerstedt:* G. M. Sprengtporten; Finsk Tidskrift 1878, 1, p. 163.

[2] *Yrjö Koskinen:* Kiista Y. M. Sprengtportenista, III; Kirjallinen Kuukauslehti 1879, p. 151—152.

flueras af de bittra känslor mot Gustaf III och Sverge, som senare vunnit insteg hos honom.

Ur „Tankar vid närvarande förändring i regeringssättet" må här anföras några anmärkningsvärda vedermälen på en patriotism främmande för alla separatistiska idéer. Alluderande på frihetstiden konstaterar Sprengtporten att öfverhöfvan stor penningetillgång i ett land alstrar yppighet, självsvåld och laglöshet samt fortsätter: „Dät förhåller mig helt vist så i synnerhet när ett land ej äger egna naturliga förmåner, utan sådant skall sökas igenom en så kallad handells industrie och speculationer. Penningen bliver deras gud vinsten deras ära — och hela värden synes dem ett lika kiärt fädernesland — dät är ej häller ett sådant öde mitt fädernesland jag önskar dig.

Men däremot hava de stater längst ägt bestånd och deras trefnad varitt dän varaktigaste som nöjdt sig med en lagom välmåga och ej etenderatt sig utom sina naturliga resourser. Torftighet giör dem flitiga och arbetsamma, likheten i vilkor samhållige och enige, öfverflöd på nödvändigheter giver dem kiärlek till sina lyckliga hemvister och väcker patriotisme laglydnad och dråpeliga giärningar. Således segrade de Rommare som voro ett torftigt och siälfkiärt folk över Chartago som var upfyldt med rika och sielfsvåldiga veklingar. Det vore till denna Classe, till dänna höjd af lycka och ära, mitt fädernesland som jag önskar att se dig uphöjdt.

Det är också dät — som Svänska folkets lynne belägenhet och resourser bäst synes lämpa sig".

Rikets välfärd — se där den ledande tanken i Sprengtportens ofta åberopade anteckningar om regementsförändringen och målet för hans sträfvanden. Om han emellertid hoppats att konung Gustaf med afseende på de militära och agrariska förhållandena efter statshvälfningen skulle bringa Finland „un peu plus au niveau de la Suède", kom detta hopp sannerligen icke på skam. Har icke Gustaf III egnat den mest framsynta omvårdnad åt Finlands härväsende, dess fortifikationer, dess skärgårdsflotta och icke minst den inrättning, som låg Sprengtporten närmast om hjärtat, — Haapaniemi kadettskola? Och har icke Gustaf genomfört storskiftet på ett sätt, hvilket, om också genom felaktiga praktiska anordningar framkallande ett tillfälligt missnöje, likväl blef af eminent betydelse för Finlands förkofran och äfven af Sprengtporten prisas som ett storvärk.[1]

Jag öfvergår till de hufvudmotiv, hvilka kommo Sprengtporten att vid revolutionen biträda Gustaf III. K. K. Tigerstedt anser Göran Magnus Sprengtporten likasom hans äldre broder Jakob Magnus hafva slutit sig till konungen för att i förbund med denne störta mössornas öfverhandtagande välde.[2] I den häftiga slitning mellan adeln och de ofrälse stånden, hvari frihetstidens sista partifäjder resulterade, intog Göran Magnus Sprengtporten en exklusivt aristokratisk hållning. Han slöt sig tvifvelsutan till hattpartiet mot de demokratiska mössorna.[3] Men likväl tarfvar Tigerstedts framställning en viss modifikation. Det var icke i främsta rum-

[1] *Boëthius, S.:* Föredrag om G. M. Sprengtporten i Helsingfors oktober 1899.

[2] *Finsk Tidskrift* 1877, p. 314.

[3] *Fryxell:* Berättelser ur svenska historien, XLII, p. 72.

met ett aristokratiskt intresse som ledde Sprengtporten. Hans åsikter voro nämligen i hög grad rojalistiska, frihetstidens statsskick i dess helhet var honom motbjudande, han insåg i hvilken fara den politiska korruptionen hotade att störta fäderneslandet — och häri ligger hufvudmotivet till hans deltagande i statshvälfningen.

Att Sprengtporten var en prononcerad motståndare till frihetstidens statsskick framgår redan ur hans ofvan citerade yttranden. Än starkare uttryck tager sig hans missnöje med förhållandena före statshvälfningen i följande från samma anteckningar hämtade omdöme om frihetstiden: „Alla dygder synes liksom försvunnit. Sielfsvåldet har styret och nationen är sig ej mera lik, hon äger ej någon viss och uppenbar caractaire.

Större delen af våra lagar äro på lika sätt besmittade med den ofullkomlighet, och de fel, som legatt i principperne till deras skapelse. Allstrade af mångväldet kunde de omöjligen richtas på allmänt bästa: var och en ville vinna, därigenom blef handelen ett bedrägerie, däraf upkom vingleri och vexell courser. Lagen giordes att spoliera varandra, och Riket har vunnit ingenting. Ålderdomen ville behålla sin sielfsvåldiga rätt, ingenting lämna från sig till efterkommande: däraf uppkom Lagar och tienste betänckande som uteslutit all uppmuntran skicklighet och täflan. — Egennyttan ville likväl tvinga sig framm, och tillskapade sig accorder. Fäderneslandet blef då en marknads plats där var och en för sina pängar trodde sig ha rätt att köpa vad vara han ville och köpmannen förstod sig ej alltid på varan. Egennyttan rådde på ålderdomen, touren såldes för pängar — och förtiensten förqvävdes af dem båda: alt detta har omskapat ungdommens seder, ifrån att vara anständige, upricktige, flitige, kunnoga och skicklige sujetter att med kunskap och ära giöra sitt lefnadslopp bekant, och nyttigt för fäderneslandets tienst; till högfärdiga, vårdslöse, huglöse, okunnoge och dristige vinglare. O vilket elände för ett land, där hela generationen således är bortskiämd.

Nation såg sina mistag uti en tilltagande vanmacht. de ryste för krig, och fant fredslugnet således lycksaligt, de skapade då lagar för freden. liksom att giöra krig omöjligt. och betogo sig med det samma sitt naturliga försvar. Småningom utplånades den gamla äran och politiquen sattes i stället.“

Så tänkte Sprengtporten om frihetstiden. Och dock hafva få män i Sverge eller Finland i så hög grad som han sökt „utplåna den gamla äran och sätta politíken i stället“. Man har icke skäl att betvifla vederhäftigheten af Sprengtportens uttalanden år 1773. Men huru uppriktiga dessa än må vara, visar han sig dock senare gång efter annan både i ord och handling som en sannskyldig son af denna frihetstid han så strängt fördömer. Det råder en skärande kontrast mellan Sprengtportens karaktär 1773 och 1781. Under invärkan af hvilka omständigheter har omvandlingen under den 8 åren försiggått?

III.

Under den senare frihetstiden var konjunkturen den dominerande principen i det politiska lifvet. Äran, som beherskade Karl XII:s diplomati, betydde

några decennier senare intet i Sverges utrikespolitik. Konjunkturen och icke en om sina mål och medel medveten politik förde riket in i 1741 års krig. Konjunkturen allena bevarade 1743 Finland åt Sverge. Samma politiska karaktärslöshet, som kännetecknar bevekelsegrunderna hos tidens ledande män, går mer eller mindre igen i den senare frihetstidens allmänna skaplynne och bär sina bittraste frukter långt senare under Gustaf III:s regering. Den är ett tidsdrag och detta drag saknas icke hos Göran Magnus Sprengtporten.

Han var en man med nog stor begåfning och kanske också nog stor fosterlandskärlek för att vid tiden för statshvälfningen fatta vidden af Sverges förfall och erbjuda sina tjänster åt Gustaf III:dje. Men han var icke dess mindre en konjunkturernas man, för svag att besegra dem, då de syntes honom öfvermäktiga, för lumpen att försmå dem, då de kunde befordra hans personliga syften. Häri ligger svagheten i hans patriotism och hans sträfvanden. Men härmed är icke uteslutet, att han äfven besuttit egenskaper och utfört handlingar, som ställa honom öfver den simple lyckosökarens nivå. Man har ofta velat göra troligt, att Sprengtportens sträfvanden för allmänna ändamål aldrig voro annat än en skylt, hvarunder han dolde sina små personliga syften, hvilka för honom betydde alt. Men denna uppfattning, hur mycket stöd den än må finna i talrika handlingar och karaktärsdrag, innebär dock en ensidighet. Utan tvifvel ställer sig Yrjö Koskinen, trots den påtagliga öfverdriften i ordalagen, på en riktig grund för bedömandet när han, efter att hafva citerat R. H. Rehbinders karaktäristik af Sprengtporten,[1] yttrar: „Vid närmare skärskådande kunna vi dock finna, att bildens helhet förutsätter någonslags psykisk bevekelsegrund, som icke utgöres af idel äregirighet och egenkärlek. Och det kan icke häller sättas i fråga, att Sprengtporten icke alls skulle älskat det land, åt hvars framtid han egnade hela sitt lifs värksamhet. I allmänhet är det en gammal erfarenhet i historien, att sådana kraftfulla naturer som Sprengtporten icke skilja så noga mellan sitt eget jag och den sak för hvilken de sträfva. Sprengtportens hufvudfel låg onekligen däri, att han identifierade sin idé med sig själf."[2]

Yrjö Koskinen själf söker i sina talrika skrifter om Sprengtporten göra gällande, att denne, ehuru ingalunda fri från karaktärslyten och villfarelser, dock städse hade Finlands själfständighet och icke, åtminstone icke i första hand, själfviska intressen i sikte. Enligt Koskinen leddes Sprengtporten af en brinnande kärlek till Finland. För honom är fosterlandskärleken i själfständighetssträfvandets form såsom den bestämmande och ledande principen i Sprengtportens lif oantastlig som ett axiom, och de talrika fakta, som tala häremot, lämnar han ur räkningen eller ock tolkar han dem i anslutning till Sprengtportens stora patriotiska syftemål äfven där en sådan tolkning ögonskenligen saknar grund i själfva händelserna. Koskinen skyr t. ex. icke att försvara Sprengtportens i februari 1806 afgifna utlåtande öfver ett komitébetän-

[1] *R. Castrén:* Skildringar ur Finlands nyare historia, p. 248—249.

[2] *Yrjö Koskinen:* Kiista Y. M. Sprengtporten'ista, III. Kirjallinen Kuukauslehti 1879, p. 151.

kande angående rekryteringen i ryska Finland, hvarvid Sprengtporten, efter att hafva anmärkt att komitén brustit i hänsyn mot ryska Finlands af regeringen faststälda gamla lagar och administration, yttrar:

„Om man likväl utan prejudice med hänsyn till förra lagar kunde uppställa en sådan bofast jägar corps (corps de Chasseurs domicilé) så vore det i militäriskt hänseende mycket nyttigt, men dertill borde tagas icke finnar utan ryssar, dem regeringen kunde få antingen bland massan af sina rekryter eller köpa från Rysslands skilda provinser, dessa borde man sedan här bosätta. Och gifvande en litet större utsträckning åt denna inrättning, skulle Ryssland snart hafva här en liten militärkoloni, af på samma gång arbetare och soldater, hvilka vore tillräckliga för sig sjelfva och skulle rekrytera sig från familjerna, såsom det praktiseras hos de Kaukasiska och Liberiska cosaquerna, hvilka befinna sig i mycket blomstrande tillstånd. Derigenom skulle Finlands folkmängd ökas, dess välmåga på samma gång befordras och gränserna blifva skyddade. — Rekryter från denna provins skulle man blott taga för flottans behof, såsom det brukas i Polens gränsprovinser, lemnande likväl innevånarne fritt val att antingen uppställa folk eller lösa sig med penningar.“ [1]

Yrjö Koskinens försvar, som ansluter sig till uttalanden af Ekelund och Lagus, lyder: „Jag instämmer fullständigt i herr Ekelunds anmärkning att ett sådant „förslag“, om det hade realiserats, hade kunnat bringa vårt land olycka. Jag är äfven villig att dela herr Lagus' omdöme att en dylik plan var „kortsynt och onationell“. Men båda glömma att det icke gäller något förslag utan en reservation mot ett komitébetänkande, hvars värkningar Sprengtporten ville omintetgöra och synbarligen hoppades kunna omintetgöra bäst, om han lyckades leda vederbörandes tankar i en ny riktning. Om man sedan värkligen hade börjat tänka på detta nya uppslag, skulle det säkert varit tid att på grund af andra skäl motarbeta äfven detta. Till yttermera visso har Sprengtporten äfven i detta fall hinder till hands i det han yttrar: „Om man likväl utan prejudice med hänsyn till förra lagar kunde uppställa en sådan bofast jägar corps.“ — Man kan måhända säga, att detta var att leka med elden; men jag ser alls icke såsom herr Lagus däri bevis på ett onationelt sinnelag.“ [1]

Således: Yttrandet hade formen af en reservation som opponerar mot ett komitéförslag — det är därför icke något *förslag!* och afser att leda vederbörandes tankar på annat håll! Den uppfinningsrike Sprengtporten skulle således hittat endast på denna enda utväg att ernå den åsyftade effekten. Vidare: Om yttrandet dock tilläfventyrs vunne gehör, kunde ju Sprengtporten sedan på andra skäl motarbeta det. Emellertid har Sprengtporten varit nog oförsiktig att förklara att uppställandet af den bofasta jägarekåren „vore i militärt hänseende nyttigt“. Hvarifrån då taga dessa andra skäl? Han visste ju hur vanskligt det var att räkna

[1] *W. Ekelund:* Några upplysningar om Georg Magnus Sprengtporten, p. 11—12.

[1] *Kirjallinen Kuukauslehti* 1879, p. 152—153.

på några konsiderationer för de gamla lagarna, och att hans inflytande dessutom vid denna tid var ringa. Men han ryggade icke tillbaka för att ur militär synpunkt rekommendera sitt förryskningsprojekt. Jag har uppehållit mig vid denna omständighet, emedan den karaktäriserar metoden och moralen i Yrjö Koskinens arbeten om Sprengtporten på samma gång den lämnar ett prof bland många på Sprengtportens politiska lättsinne.

K. K. Tigerstedt[1] representerar en uppfattning diametralt motsatt Yrjö Koskinens. Medan Koskinen för att bringa Sprengtportens handlingar i öfverensstämmelse med deras historiska miliö uppkonstruerar ett politiskt själfständighetssträfvande med traditioner från frihetstiden samt af betydande omfattning och utgående från denna premiss tecknar Sprengtportens lefnad, bevisar Tigerstedt själfva premissens ohållbarhet. Men äfven han skjuter å sin sida öfver målet. Han förbiser för mycket, att om den finska nationen på det adertonde seklet icke hade några särskilda *politiska* intressen, densamma dock hade väsentligen andra *kultur*intressen än Sverge eller hvilken annan del af riket som hälst, att Sprengtportens politiska stämplingar icke gärna låta tänka sig i sammanhang med tillfälliga, missnöje väckande regeringsåtgärder, utan måste ställas i något samband med den finska nationalitetskänsla, som på sjuttonhundratalet värkligen existerade. Nu var medvetandet, att den finska nationen var någonting särskildt för sig med egen karaktär, delvis eget språk, egna lifsbetingelser visserligen icke ett politiskt själfmedvetande, och att Sprengtporten kom att drifva en politisk propaganda i syfte att skilja Finland från Sverge berodde, som Tigerstedt betonar, på motiv af personlig art. Men härmed är frågan icke uttömd. Om icke under tidernas lopp och särskildt genom Karl XII:s och hattarnes laisser aller politik genemot Finland hos oss hade uppstått ett behof af större själfvärksamhet, ett behof att trots det förminskade landområdet och de efter Viborgs fall så starkt decimerade försvarstillgångarna värna vår ställning gentemot Ryssland, hvilken Sverge hvarken kunde — eller ens alltid ville — häfda, om icke känslan af Sverges vanmakt och Finlands egen betydelse bidragit att höja den finska nationens själfkänsla, om slutligen icke andra faktorer, såsom t. ex. det finska språkets skefva ställning, gjort sitt till att stärka medvetandet, att Finland var något mer än en provins, då hade Sprengtportens politiska stämplingar icke här kunnat finna någon jordmån alls. Och om Sprengtporten icke, innan han af brytningen med Gustaf III drifves till sitt själfständighetsföretag, hade egnat Finlands, isynnerhet Savolax' förhållanden det intresse, som ensamt gjort det möjligt för honom att lära känna både land och folk, hade hans företag saknat alla förutsättningar äfven hos honom själf. Detta intresse är dock något annat än lyckosökarens ifver att rätta sina sträfvanden efter konjunkturerna, som hålla honom uppe, ur det allena kan fosterlandskärleken, då den 1808 ovedersägligt framträder i Sprengtportens handlingar, förklaras.

[1] *K. K. Tigerstedt:* Göran Magnus Sprengtporten, artikelserie i Finsk Tidskrift 1877—86, 1888.

Denna brist i Tigerstedts framställning har till följd, att man hos densamma förgäfves söker en tillfredsställande psykologisk utredning, huru riktig teckningen än är i enskildheter, huru mycket Tigerstedt än gör rättvisa åt Sprengtportens storartade värksamhet i Savolax 1773—79.

Tigerstedts jämförelse mellan Porthan och Sprengtporten är betecknande. „Porthan", säger Tigerstedt, „lefde och verkade intill döden för sitt land, manande genom ord och handling sina lärjungar att älska Finland och sträfva för dess bästa; sanningens utgrundande var målet för hans vetenskapliga forskningar. Sprengtporten arbetade blott för sig sjelf, betraktade Finland som en fotapall för egen upphöjelse och var icke nogräknad om medlen att vinna sina syften. Porthan fann i föreningen med Sverige den enda möjliga utvägen för Finland att framskrida i bildning och välstånd; Sprengtporten ville slita denna förbindelse för att tillfredsställa sin äregirighet och sin hämdlystnad. Porthan ansåg Finlands sjelfständighet endast framkalla nya förödelser och olyckor öfver landet, utan den ringaste båtnad för det samma, som återigen skulle blifva ett stridsäpple mellan grannarne; så skarpsinnig var äfven Sprengtporten, att han väl viste att vägen till den finska sjelfständighet, han åsyftade, skulle gå öfver blod, lik och ruiner, men sådant betydde ingenting, blott han sjelf blef upphöjd på ärones trappa och den förhatlige konungen förödmjukad. Porthan såg i ett ryskt protektorat den största olyckan för Finland; beröfvadt Sveriges bistånd skulle det snart uppslukas af den mäktige beskyddaren; Sprengtporten fann i det ryska beskyddet den enda möjligheten till egen storhet. Sannerligen! om man med hr Y. K. betraktar Porthan och Sprengtporten som „det finska folkmedvetandets mest framstående representanter", måste man äfven med honom utropa: „men på huru olika sätt!"[1]

Jämförelsen blefve än mer träffande, moralen i motståndarens historiska omdömen än mer afslöjad om slagskuggan fölle mindre svart öfver Sprengtporten.

En mellan Koskinen och Tigerstedt förmedlande ståndpunkt intaga Gabriel Lagus och K. F. Ignatius. Båda taga afstånd från Yrjö Koskinens uppfattning af 1700 talets frihetssträfvanden. Lagus fäller om denna tids finska patriotism omdömen, som förträffligt karaktärisera de tidsförhållanden, med hvilka Sprengtporten hade att räkna. Dessa i hög grad sakliga omdömen synas mig förtjäna särskild uppmärksamhet, då det gäller att afgöra i hvad mån Sprengtportens separatistiska sträfvanden kunde hafva funnit resonans i den dåtida finska patriotismen. Lagus yttrar:

„Finlands sjelfmedvetande under 18:de seklet var, enligt den uppfattning af vårt folks utveckling som vi bildat oss, icke en produkt af några särskilda politiska händelser och deraf framkallad missbelåtenhet med det bestående och önskan att genom något raskt grepp förbättra ställningen, lika litet som det väcktes till lif genom något fältrop, gifvet af någon enskild man eller parti, som, fattande historiens fingervisning, bjudit nationen att

[1] *K. K. Tigerstedt:* Göran Magnus Sprengtporten; Finsk Tidskrift 1878, 1, 268—269.

samla sig kring sitt standar. Det är ett kulturhistoriskt, icke ett politiskt intresse, som utvecklingen af detta sjelfmedvetande afspeglar, det är ett jemt, oafbrutet, stilla arbete för fosterbygdens väl och för vinnande af högre klarhet om det nationela lifvets förhandenvarande former, ur hvilket en allt varmare kärlek till det särskilda finska hemlandet växte upp. Den instinktiva känslan för hembygden, som är alla folk medfödd, och för hvad der lefver och rör sig öfvergick småningom under inflytande af detta på en gång materiela och ideela arbete till en högre och mera historisk känsla, till patriotism; provinsen Finland blef allt mer i sina söners medvetande ett verkligt fosterland. Denna utveckling af opioninen, som är det vackraste i vår historia under 18:de seklet, gynnades på det högsta af tidsförhållandena. Då det föregående seklet delat sitt intresse mellan teologiska och religiösa frågor, och hvad som försiggått på slagfälten, hade det 18:de för sig uppstält andra idealer, delvis hafvande sin rot i tidens allmänna idéströmning, som allt högre börjat lyfta de fredliga yrkena, dels i de svenska och finska vapnens förlorade prestige. Den företrädesvis ekonomiska och tillika historiska riktning, som studierna af dessa orsaker tagit och det icke minst i Finland, väckte hos den unga bildade generationen en allt mera utpräglad håg att egna sin uppmärksamhet åt det egna landet och det lif som lefde der." [1]

Ignatius åter nöjer sig med att bevisa ohållbarheten af Yrjö Koskinens teori om en finsk separatism under frihetstiden och förlägger tyngdpunkten af sin framställning till teckningen af Sprengtportens karaktär, hvilken han med större förståelse än Lagus analyserar. Han uttalar en åsikt, som senare äfven af en annan forskare omfattats, [1] nämligen att Sprengtportens motiv till brytningen med Gustaf III och hans först efter denna brytning vaknande intresse för Finlands politiska ställning väl voro af rent personlig art, men att man icke desto mindre måste erkänna jämväl hans fosterlandskärlek. En fråga lämnar Ignatius oafgjord: var det först under landsflyktens och tidens för förvisningen från Ryssland långa och bittra enslighet, som fosterlandskärleken väktes i Sprengtportens sinne, eller kan man redan vid tiden för stämplingarna i Finland konstatera en fosterlandskärlek, som förädlar hans personliga lidelser? Om Ignatius' karaktäristik sålunda icke bringar full klarhet i ämnet, hvilket man icke häller har skäl att begära, då ju hans uppsats om Sprengtporten endast utgör en anmälan af Koskinens bok „Yrjö Maunu Sprengporten'ista ja Suomen itsenäisyydestä", synes han mig dock hafva gifvit en riktigare totalbild af Göran Magnus Sprengtporten än någon annan nutida forskare. Ignatius karaktäriserar Sprengtporten på följande sätt:

„Vi hafva sökt teckna en bild af mannen och denna bild är: En man utrustad med stora naturgåfvor, med djupa kunskaper isynnerhet i krigsvetenskap, men en till sin karaktär högfärdig, hetsig, snarstukken och misstänksam, en ärelysten man,

[1] *Östra Finland,* 1878, n:o 97.

[1] *J. R. Danielson:* Föredrag på Historiska föreningen oktober 1899.

som, jämte det frihetstidens slappa moral i någon mån utmärkte honom, på samma gång försvarade adelsväldet och bekände det adertonde seklets nya frihetsidéer. — — —

G. M. Sprengtporten saknade icke fosterlandskärlek — det medgifva vi gärna — men han älskade dock högre sitt eget jag. Genom sina stora egenskaper blir han en tragisk personlighet. Tragiken hos honom ligger enligt vårt förmenande icke i någon konflikt mellan fosterlandskärlek och pliktkänsla, utan i en fullkomligt obegränsad subjektivitet, i en själfkänsla, som icke tillät honom böja sig för någon makt och som därigenom beredde hans undergång.“ [1]

I en punkt synes mig detta omdöme dock oriktigt. Sprengtporten kan näppeligen karaktäriseras som en lärjunge af 18:de seklets frihetsidéer. Väl stod han Valhalla-orden mycket nära, om han också icke såsom stundom uppgifves stiftat, eller åtminstone „låtit inrätta“, [2] kanske icke ens tillhört densamma, [3] och det är ju otvifvelaktigt att just Valhalla-orden i hög grad bidrog att sprida fransk literatur och franska frihetsidéer bland Finlands adel. Men andra omständigheter äro dock härvid viktigare. Dels synes Valhalla-orden, så mycket dess värksamhet härtils är känd, dock snarare hafva lefvat på frihetstidens politiska traditioner än på de franska idéerna, äfven om dessa på stormästaren J. A. Jägerhorn utöfvade ett betydande inflytande, snarare hafva befrämjat det adliga fronderiet mot konung och fädernesland än förberedt sociala reformer. [1] Dels var Sprengtporten altför mycket praktisk politiker för att låta sig ledas af opröfvade samhällsförbättrande idéer. Om han i sin politik stundom missräknade sig på det värkliga sakläget, berodde detta på att hans lidelser förblindade honom, drefvo honom att se förhållandena och sin egen förmåga att gestalta dem i falsk proportion, [2] men icke på någon som hälst idealiserande lifsuppfattning. Hans regeringsform för Finland var bygd på reella, i Holland existerande statsformer. Den var uppenbart afsedd att i strid med finska folkets dyrbaraste intressen ensidigt betjäna de högre samhällsklasserna. [3] Måhända är det icke för djärft att supponera att Sprengtporten i grund och botten ständigt förblef rojalist. Hans fraser af 1788 [4] i motsatt riktning betyda föga. Då som ofta höll han sig och sin sak uppe på konjunkturerna och den förnämsta konjunkturen var Anjala förbundet. Hans handlingar och yttranden åren 1772 och 1773 visa, hur tillgifven han var den monarkiska statsformen. Det var icke

[1] *Kirjallinen Kuukauslehti* 1870, p. 282.

[2] A. F. Tornérenhjelm i *Ridderstad:* Gömdt är icke glömdt, V, p. 7.

[3] *Maunu Malmanen:* Anjala förbundet, p. 41.

[1] Om Valhalla-orden: *J. A. Ehrenström:* Efterlämnade historiska anteckningar, I, p. 26—27; *Maunu Malmanen:* Anjala förbundet, p. 40—47; *Gabriel Rein:* Kriget i Finland 1788—1790, p. 36—38.

[2] Se *Odhner:* Ett bidrag till Anjala förbundets historia, Svensk historisk tidskrift, 1882.

[3] *K. K. Tigerstedt:* Tvenne förslag till Finlands styrelse af Göran Magnus Sprengtporten. Åbo lycei program 1880—1881; *S. J. Boëthius:* Anmälan af ofvannämda skrift i Svensk historisk tidskrift 1882.

[4] Se t. ex. *Finsk Tidskrift*, IX, 1880, p. 415.

tanken att göra Finland till en republik han hemförde från Paris, då han, efter att hafva gjort Franklins bekantskap och ärnat deltaga i amerikanska frihetskriget, beträdde stämplingarnas bana. Ännu 1784 erbjöd han Finlands krona åt hertig Karl.[1] Först 1785, då planen att göra Finland till en monarkisk stat strandat på ogynsamma konjunkturer, framträder det republikanska projektet.

Hvad som däremot eger sin fulla riktighet är att Sprengtporten var en starkt utpräglad aristokrat. Han förfäktar på sin första riksdag den exklusivt aristokratiska ståndpunkten i debatten om konungens regentförsäkran,[1] han inrättar krigsskolan på Haapaniemi uteslutande för den adliga ungdomen, ehuru behofvet af skolan för den ofrälse ståndspersonsklassen var trängande och äfven senare tillgodosågs,[2] han uppgör, såsom redan antydts, sin republikanska regeringsform mera med hänsyn till öfverklassens än folkets intressen, ehuru visserligen samtidens föreställningar om det tilltänkta adelsväldet äro fullkomligt öfverdrifna och oriktiga.[3]

(Forts.)

[1] *De la Gardieska arkivet,* XX, p. 182 *Biografiskt Lexikon öfver svenskar* (Wieselgrén), XV, p. 191.

[1] *Fryxell:* Berättelser ur svenska historien, XLII, p. 72.

[2] *F. P. von Knorring:* Krigsmannaskolor i Finland, p. 3.

[3] Se *Gabriel Lagus:* Några ord i polemiken om G. M. Sprengtporten (Östra Finland, 1878, n:o 93); *Aug. Hjelt:* Porthan ja Sprengtporten (Valvoja, 1885, p. 190—194).

EN FÄRD TILL ALASKA OCH KLONDIKEOMRÅDET

SOMMAREN 1898.

AF OTTO NORDENSKJÖLD.

Den första anmärkning man kan göra mot den efterföljande skildringen är att dess ämne icke nu har aktualitetens intresse. Och likväl ligger den tid så nyss tillbaka, att ingen ens vid nutidens snabba växlingar hunnit glömma den samma, då vi först fingo höra rykten om omätliga guldfynd uppe i Nordamerikas NW-hörn. Det var med anledning af dessa rykten som några personer i Sverige blefvo intresserade att utsända en expedition med syfte att grundligt undersöka desammas beskaffenhet, och då man erbjöd mig ledningen af den samma för den första sommaren, med fria händer att inrätta min tid för vetenskaplig forskning, ansåg jag mig hafva alt skäl att antaga anbudet. Och jag har ej ångrat mitt beslut. Utom att nu tala om de vetenskapliga resultaten, så var dock denna färd så händelserik, så märkvärdiga och enastående, åtminstone under den tid hvarom nu är fråga, förhållandena i detta nyupptäckta land, dit 50-tusentals människor på en gång strömmade, att äfven oafsedt landets eget intresse en kort liten skildring af alt detta väl

torde vara på sin plats, äfven nu, sedan ett relativt lugn inträdt i strömningen till Klondike.

I några strödda bilder vilja vi här i främsta rummet söka belysa förhållandena där uppe under det stora pilgrimståget år 1898, såväl på vägen fram som i själfva guldområdena. Vi skola skildra landets natur samt äfven söka beskrifva några drag ur guldgräfvarnes lif, om hvilket tidningarna här kunna haft så många olika uppgifter att meddela. I fråga om färdens resultat i öfrigt kunna vi blott i korthet uppehålla oss vid en redogörelse för guldförekomsternas natur och om guldets förekomst i de samma.

Det väldiga Alaskaterritoriet, nära fyra gånger större än Finland, hvars köp från Ryssland år 1867 för något öfver 7 miljoner dollars i början blef så förhånadt, har nu för länge sedan betalat sin inköpssumma, ej minst med det guld som vunnits i de stora grufvorna vid sydkusten, men ända till senaste tid var det endast kusterna som voro föremål för uppmärksamhet. Långsamt spred sig dock på flere infallsvägar, särskildt utefter de stora floderna, en ström af pionierer äfven till det inre landet; än långsammare öfver till de angränsande delarna af de närbelägna, ödsliga, nästan okända, Canada tillhöriga s. k. nordvästterritorierna.

Parti af Yukonfloden ofvanför White Horse-fallen.

Klondike, detta ord som nu plötsligt blifvit så ryktbart att det allmänt användes som en internationel term för att beteckna en stor rikedom i allmänhet, är den amerikaniserade förvrängningen af Troandik, »den fiskrika», det indianska namnet på en betydande bärgström med kristallklart, grönblått, forsande vatten, som vid

64° 5′ N. Br. och 139° 30′ W. L. utfaller i Yukonfloden. Det är märkvärdigt att se, huru denna flod med flere af sina hufvudgrenar upprinner alldeles i närheten af Stilla Oceanen, och på ett ställe behöfver man endast gå omkring 25 kilometer från hafsstranden för att vid 800 fots höjd anträffa en rad af sjöar, ur hvilkas nedre ända där redan utkommer en mäktig, för ångbåtar trafikabel ström, som trots vissa geografiska betänkligheter nog i allmänhet torde blifva uppfattad som Yukonflodens hufvudgren. Efter att ha runnit mer än 1,000 eng. miles mot norr och nordväst, böjer den sig rakt mot väster och utfaller efter ytterligare 1,200 miles såsom en af jordens största floder nära S:t Michaels i Berings haf.

Detta vattendelarens egendomliga läge anvisar den mest praktiska vägen att komma till Klondike. Man utgår från den innersta viken af Lynn Canal, passerar ett smalt bärgspass fram till Lake Bennett, den första af de större sjöarna, en tur som till fots kan göras på en enda dag, och sedan begagnar man sig ända fram till Klondike antingen af roddbåt, i hvilket fall färden, om den fortsättes dag och natt, kan göras på 5 à 6 dagar, eller af ångare, som tager omkring 4 dygn i anspråk.

Numera sedan en järnväg blifvit anlagd öfver bärgspasset kan hela sträckan af minst 100 km åtminstone om sommaren betraktas som en bekväm turistväg, under hvilken endast på ett ställe ett vattenfall gör det nödigt att byta om ångare. Så bekväma voro förhållandena emellertid icke när vi kommo dit upp, och ännu mindre vid den tid då guldfälten upptäcktes.

Det fins äfven andra vägar: flere pass både i öster och väster, som blifvit högeligen utpuffade af transportkompanier af olika slag, men hvilka alla blott i högre eller lägre grad bidragit att skaffa oerfarna invandrare, för hvilka Chilkootpassets namn på grund af de afskräckande skildringarna stod som ett hindrande spöke, en dyrköpt erfarenhet. Långt större betydelse har och särskildt hade färden på ångbåt öfver Berings haf till Yukonflodens ursprung vid S:t Michaels och sedan på ångbåt *uppför* denna flod. Man kunde då redan 1898 t. ex. från San Fransisco gå på bekväma ångbåtar hela tiden, men färden tager så lång tid och är så osäker att man knapt ens genom att afresa på våren kunde vara viss att komma fram samma sommar. För oss, som ville lära känna landet och komma fram i god tid, var det helt naturligt att välja den kortaste vägen.

Som utgångspunkt använder man hvilken af hamnstäderna vid Förenta Staternas eller Canadas västkust som hälst. Till en början går färden genom en utomordentligt storslagen fjordkust, där båten på ständigt lugnt vatten far mellan grönskande holmar och ständigt snöhöljda fjäll, som i norr bli nära 5000 meter höga och där glacieren mellan grönskande gran- och cypresskogar skjuter ända ned i hafvet. Man far mot norr så långt man kan; sist kommer man mellan storartade bärgskedjor in på en smal

fjord, Lynn Canal, och stannar slutligen där denna grenar upp sig i flere fingerlika floddalar. Det är genom dessa som de s. k. landvägarna till Klondike gå fram.

Och här äro vi ren i Alaska — — detta fordom så öde och värdelösa, okända och fruktade land. Nu äro förhållandena andra. Vid fjällens fot ligga fem små städer och redan här vid kusten råder ett feberaktigt lif. Men innan vi börja skildringen af detta, vilja vi först blott nämna ett par ord om landets natur.

I söder och längs kusten fortlöper öfveralt den höga bärgskedja som vi redan under båtfärden lärt känna. Blott genom floddalarna är det oss möjligt att komma fram och ändå måste vi till sist högt ofvan trädgränsen klättra på branta fjällväggar för att komma öfver till andra sidan. Men där möter en bättre natur. På långsluttande väg komma vi ned till den första af en lång serie stora fjällsjöar, som vi sedan följa på 25 svenska mil. I närheten af deras fot upphör det egentliga fjällandet och vi komma ut i ett högt platåland med jämförelsevis mjuka bärgsformer. Naturen här i den öfre Yukondalen erinrar i öfrigt om våra egna stora norrländska floddalar. Öfveralt, äfven högt uppe på sluttningar, växer gran af en art (*Picea alba Link)*, som dock är högre och ståtligare än vår egen, och nere på marken är vegetationen så yppig nästan som i en trädgård hos oss. Man ser också ungefär våra egna björkar och aspar, och njuter af våra egna ljusa sommarnätter. Inne i skogen lefver en rik djurvärld: björnar af tre eller fyra slag, bland dem den fruktade grizzlybjörnen, som blifvit mången guldgräfvares död; för resten älg och ren, varg och räf, zobel och mård, bäfver och utter, vessla och hermelin, lodjur och piggsvin, bärgsfår och bärgsgetter, att ej tala om fåglarna.

Om klimatet torde ock ett par ord böra nämnas, då det blifvit nästan mer illa beryktadt än något annat. I det hela kan det dock någorlunda jämföras med hvad jag föreställer mig är mellersta Finlands. Sommaren är ungefär som vår egen; höst och vår likaså; blott vintern är nog inne i landet, redan så sydligt som Klondike, mycket kallare än någonstädes hos oss. Dock har jag ej hört, att temperaturen där dessa sista vintrar gått ned under — 45° C.

En märklig sak som också måste nämnas är den ständigt frusna jord man i det inre af landet öfveralt finner. Man vill knappast tro det när man midt i den hetaste sommarn tätt under mossan finner ett lager af ren is, eller när man gräfver ett hål och blott på några fots djup finner en mark så hårdt frusen att knapt hvarken spett eller hacka bita därpå.

Och med denna korta öfversikt går jag nu öfver till en skildring af detta områdes kulturella omgestaltning under de tre sista åren, till vår egen expedition och den samtida stora folkströmningen.

I nära tio år hade enstaka guldgräfvare arbetat utefter Yukonfloden, och om än få bland dem kunnat åter-

vända med några förmögenheter, så hade dock mången funnit ett rikligt, fast med yttersta besvär vunnet lifsuppehälle.

Arbetena inom de amerikanska gulddistrikten Forty Mile och Birch Creek voro afslutade för sommaren 1896, och de guldgräfvare, som då kunde, hade återvändt för att tillbringa vintern i mer civiliserade näjder. Då kom en af de sista dagarne af augusti en man vid namn *Mc Cormack* med sina svågrar, två indianer, för att anmäla och registrera ett nytt guldfynd, som han gjort vid en liten biflod till Klondikefloden. Hans tal om ofantliga rikedomar väckte guldgräfvarnes misstro, och den saga, som redan nu börjar omhölja upptäckten af det rikaste guldområde, som under de sista 40 åren anträffats, förtäljer, att denna misstro var så stark, att föga fattades i att Klondikes upptäckare fått hänga i närmaste träd. Men så såg man på det prof han medfört af guldet; man besinnade sig, ändrade åsikt, och inom kort voro alla på väg upp till det nya området.

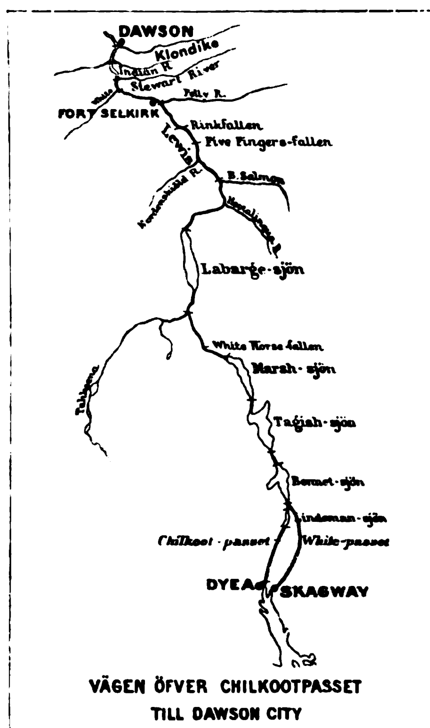
Småningom hade hvar enda man i distriktet gått dit upp, och likväl voro efter två månader blott omkring 300 »claims stakade» eller inmutningar gjorda. Men dessa personer hade också fått sin belöning, vore det än för ett helt lif fullt af arbete och svårigheter. Det är ej det minsta tvifvel underkastadt, att de nu tillsammans representerade en förmögenhet af hundratals miljoner mark, och ändå visste de, att där fans rik grund kvar, fastän ingen fans till hands, som kunde inmuta den, eftersom ingen fick göra mer än en inmutning. En ny rusning till distriktet följde vid jultiden, när nyheten hunnit fram till Circle City, men sedan voro nu dessa män för mer än ett halft år fullständigt afstängda från den yttre världen af tusen km ödemarker, insvepta i en arktisk vinters fruktansvärda stränghet.

I juli 1897 inlöpte emellertid ändtligen den med guldgräfvare och nära två tons guld lastade ångaren Portland i Seattles hamn. Med blixtens hastighet spred sig nyheten öfver hela den civiliserade världen, och till Amerikas västkusthamnar började en folkvandring, som ännu ej upphört, men som tog sina största proportioner i slutet af sommaren 1897 och början af år 1898. De, som ville göra resan redan samma sommar, måste underkasta sig ofantliga besvärligheter och ännu större kostnader, ty det var oundgängligen nödvändigt att taga med sig åtminstone något proviant, och hjälp med transporten stod knappast att få för penningar. Men de som kommo fram, och de utgjorde i hvarje fall flere tusen, ha i regeln fått det bra, ehuru naturligtvis med en del undantag. De rykten, som utbreds om hungersnöd och dylikt, ha ej haft någon grund. Däremot voro lifsmedelsprisen, som affordrades de nykomna, ofta oerhörda och uppgingo under vintern i allmänhet till en dollar skålpundet för sådana förnödenheter af alla vanliga slag. Det lär vara faktiskt sant, att man undantagsvis betalat ända till 125 dol-

lars för en säck mjöl om 50 skålpund. Men då det var fullt upp af arbete att få för en och en half dollar i timmen, så var detta af ringa betydelse; man beräknar ju födan för en person icke till mer än omkring 3 skålpund om dagen.

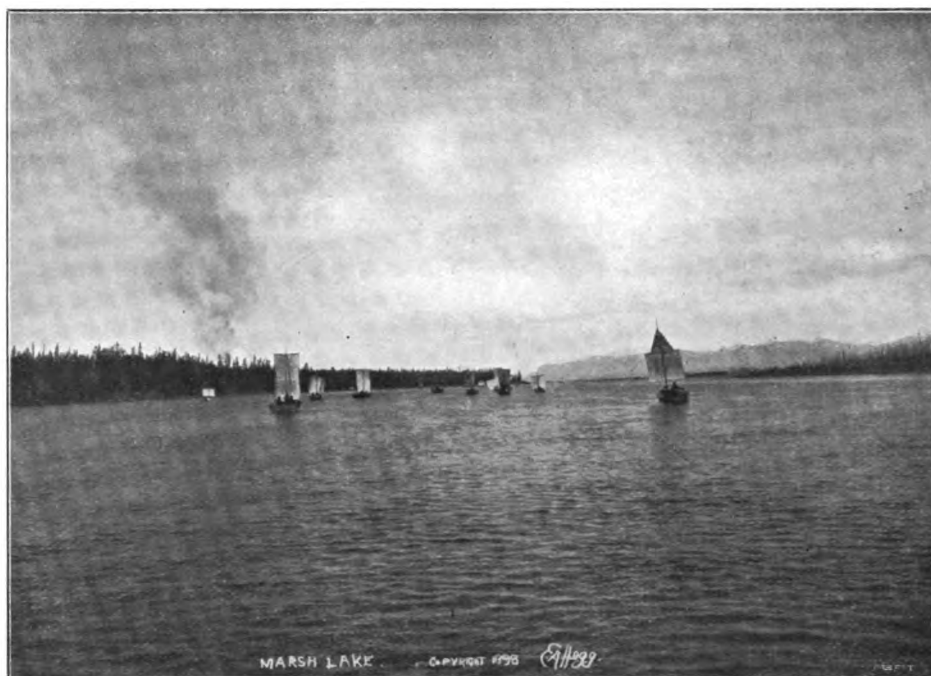
Men det var många, som ej hunno fram före vinterns inbrott. Värst hade de det, som infröso å nedre Yukon. Jag var själf i slutet af juli med om att taga emot en båtlast af dessa stackars människor, som tillbragt tolf månader på resa, däraf tio trångt hoppackade på ett fartyg, infrusna midt i en arktisk vinter, på hvars stränghet de voro oberedda, med otillräckliga lifsmedel och utan någon sysselsättning för att fördrifva de långa, mörka dagarne. Det var icke underligt, om deras entusiasm svalnat, och åtskilliga vände till och med om med nästa ångare.

Bättre hade då de det, som fastnade på vägen öfver passen och där upphunnos af alla dem, som oupphörligt tillströmmade bakifrån. Det är dessas lif vi närmast vilja skildra.

VÄGEN ÖFVER CHILKOOTPASSET
TILL DAWSON CITY

Längst inne i Lynn Canal utfalla två floder blott ett par km från hvarandra. Båda komma från samma håll och leda till trafikabla pass öfver bärgskedjan. Det ena, som är litet kortare, kallas Chilkoot Pass, det andra White Pass. Mången tillfällig lägerplats hade här varit uppslagen, men i det hela voro omgifningarna öde vida omkring när folkströmmen kom. Till en början hade visserligen ingen tid att stanna för att grunda en stad, men länge dröjde det ej innan man grep sig värket an, och nu stå där två systerstäder, Dyea vid Chilkoot Pass och Skagway vid White Pass, med breda gator, regelbundna byggnader samt långa rader af välförsedda butiker och salumagasin med betydande lager. Det rådde en förbittrad, afundsjuk täflan mellan de båda städerna, och när jag först passerade där, var utgången oafgjord, men redan på hösten samma år hade den påbörjade järnvägen afgjort striden. Genom Skagways hufvudgata ilade tågen fram; staden hade nära 5,000 invånare, elektriskt ljus, en utmärkt vattenledning, långa kajer, där stora ångare nästan hvarje dag lade till, och tre tidningar, däribland två dagliga, som redogjorde för nyheterna om guldfynd i olika delar af det

SEGLARE PÅ LAKE MARSH UNDER INSTRÖMNINGSTIDEN.

VID TOPPEN AF CHILKOOTPASSET.

inre landet med det lugn, som föddes af medvetandet, att, huru det än vore, skulle alltid en del af deras rikedomar samlas i Skagway, det väldiga Alaska-territoriets blifvande hufvudstad.

Hurudana detaljerna varit i den senare utvecklingen känner jag ej: tidningarna ha förkunnat att Dyea senare i rättan tid nedbrunnit, och förmodligen har man ej haft mycket anledning att bygga upp det igen. — Vid den tiden voro emellertid förhållandena helt andra och vår expedition utgick från Dyea. Begagnande oss af alla de hjälpmedel, som stodo till buds, lastade vi våra effekter på en rad af fyrspända vagnar, och det bar i väg uppåt dalen. 15 km högre upp kommer man till nedre ändstationen för den upp till passet gående linbanan, och här anförtroddes vårt gods åt detta kompani, medan vi själfva vid klättringen uppför vägens brantare del blott buro en del personliga effekter, instrument o. d. Det blef i alla fall tung börda nog.

Vägen, som till en början är tämligen dräglig, går mellan storslagna fjällkedjor, än slingrande sig på dessas sidor, än löpande nere i dalen. På två eller tre ställen ligga små »städer» med ett försök till gator, som nu på våren bestodo af lervälling mellan uppstickande stockar och kullerstenar, med rader af kaffehus och tälthotell eller »bunk-houses», där den trötte vandraren för dryg betalning bjudes en filt och en bädd på en träbrits, hvaraf den ena öfver den andra såsom hyllor följer väggarna, ofta äfven med fristående hyllor på golfvet liksom i ett fullsatt bibliotek. På bekvämlighet är det ingen som tänker, och det skulle i alla fall ej löna sig om någon gjorde det. När en vandrare gjorde ett försök att få en ny handduk om morgonen, och värden på stället blef ond och sade: »den där handduken måtte väl duga, det är redan 25 personer som haft den före er och ingen af dem har beklagat sig», så egnade man blott ett litet medlidsamt löje åt en nybörjare, som ännu ej lärt sig hvad förhållandena kräfde.

Emellertid, i stora skaror strömma människor till. Det är ett lif och en växling som ingenstädes eljes på jorden; man ser unga och gamla, hvita och svarta, röda och gula, äfven en ny-zeeländsk maori som typ för de bruna. På många ser man att de egnat hela sitt lif åt ett liknande lefnadssätt; andra visa sig på långt afstånd som nybörjare, ofta redan på klädseln, där de gå och lysa lång våg med nyinköpta teaterkostymer: gula västar, högblå klädesrockar, höga bruna stöflar och oändligt mera i liknande växling. En viss uppmärksamhet väckte alltid kvinnorna, som ej voro fåtaliga; men på en skildring af deras utseende och klädsel vågar jag ej ens försöka inlåta mig. Jag vågar ej tänka på den mängd af fantasi, som nedlagts på sammanställandet af alla dessa klädedräkter. Rätt många begagnade karlkläder, fast äfven därvid med små individuela variationer; efter dem kom kanske ett sällskap unga damer, klädda i half-

parisiska toiletter, men med höga snörstöflar upp till knäet — alt i alt är nog liknelsen med en maskerad den bästa, fast denna hölls på en dyig väg mellan höga snöfjäll, och öfver det hela hvilande denna alldeles egendomliga stämning, där alla drogo fram mot samma aflägsna mål, under det all omgifning var blott en obetydlig bisak.

Nog lurade faror äfven på denna del af vägen. Ett par gånger hörde man talas om öfverfall af indianer, men blott i aflägsnare trakter, och faran var ringa eller ingen här, där så många voro samlade. Värst var det med tjufvar och bedragare, och värst bland dem med yrkesspelare, som lurat af mången oerfaren invandrare den lilla samlade penning, hvarpå han grundat så mycket hopp. Mord förekommo ibland, men icke ofta; första dagen vi kommo till Alaska infördes till Dyea en man som funnits mördad utanför staden. Han blef aldrig identifierad. I det hela måste man säga att ordningen var ganska god, hvarvid såsom något egendomligt förtjänar nämnas den

Chilkoot-passets öfre del.

stora skilnad som rådde på ömse sidor om gränsen mellan Förenta Staterna och Canada. I det förra landet skipade indvandrarna själfva lag och rätt, och lynchningar i form af spöslagning eller t. o. m. dödsdomar förekommo flere gånger; i Canada, där ordningen uppehölls af en stark polisstyrka, posterad utefter hela vägen, vågade ingen ens i de svåraste förhållanden tänka på något sådant.

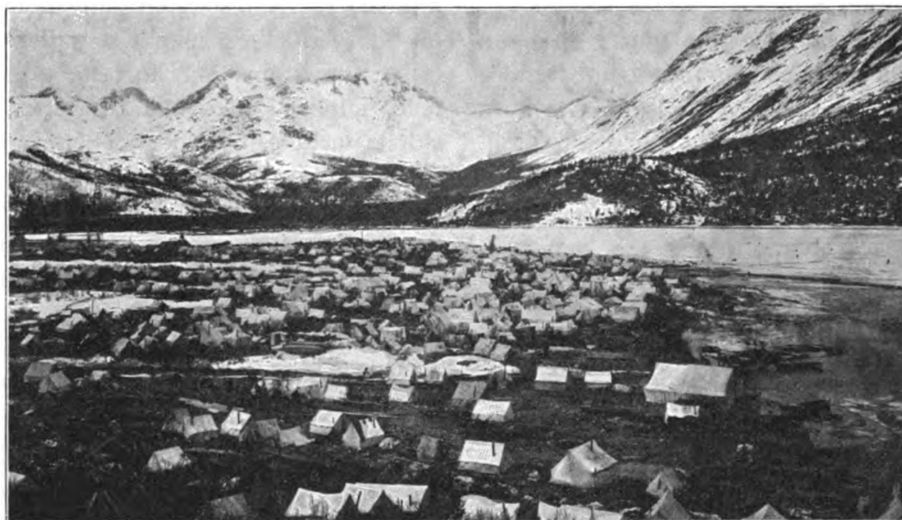
Efter att länge ha gått i en jämn stigning slutar vägen plötsligt framför en 250 meter hög, nästan tvärbrant fjällväg, den samma som gjort Chilkootpassets namn så illa beryktadt öfver hela världen. Emellertid äro nu trappsteg här inhuggna i isen, och bredvid vägen finnas snösoffor, där den trötte kan hvila. Och de behöfvas väl. Under vackra dagar i mars och april gick upp för denna vägg ett oändligt, aldrig afbrutet tåg af män med pakkor på ryggen. På en annan väg gå de ned igen för att fortsätta uppforslingen af sina egna eller andras förråd.

Till sist befinner man sig på toppen, ungefär 1000 m öfver hafvet. Här slutar linbanan, och större delen af våra effekter anförtroddes åt ett transportkompani, som med slädar och på hästryggen transporterade dem ned till sjöarna. Själfva förde vi ned så mycket våra slädar kunde rymma. Vägarna voro ytterst svåra vid denna sena årstid, och ibland sjönk man ner ända till midjan i snösörja, men det var i alla fall på denna stig en trafik, hvarom man ej kan göra sig en föreställning. De flesta slädarna drogos af hundar, men de stackars djuren, som på fast, slät väg äro så utmärkta, förmå här med sina tunga bördor mellan gropar och kullar ingenting, och under drifvarenas idkeliga piskrapp släpa de sig blott sakta framåt. En och annan gång ser man en oxe eller ett getspann, men vanligare äro hästar, åsnor och mulåsnor. Dessa stackars djur ha det icke bättre än hundarna. Den som en gång kommit hit återvänder ej, men det gäller att, innan de stupa, på kortaste tid och med minsta omkostnad utkräfva det största arbete, och detta sker genom att i stället för mat ge dem stryk. Öfveralt längs vägen ligga stupade djur, och på sommaren, då man bättre ser skeletten, kunde jag själf längs White Pass-vägen på blott ett litet stycke af stigen räkna nära 2,000 sådana. Det är en af de mörkaste och mest målande taflorna i rusningen efter guldet.

Och nu komma vi till en af de geografiskt mest intressanta detaljerna i denna stora folkvandring. Det är de tillfälliga tältstäder med tusentals invånare, som uppstått vid lämpliga punkter på vägen för att efter några månaders existens åter utplånas från jorden. Lindeman City, vid öfre ändan af Lake Lindeman, den första bland de stora sjöarna, var den mest betydande. Från höjden ofvanför staden kunde man i maj räkna nära 1,000 tält, som jämte några få blockhus och magasinskjul torde innehållit en befolkning af 5,000 människor.

Här gälde det nu att bygga båtar för färden, ty några ångbåtar funnos

här icke på försommaren. Man började med att själf såga för ändamålet nödiga bräder; det finnes visserligen flere sågvärk, men priset där var 25 à 30 cents för kv.-fot, en summa som naturligtvis icke mången kunde betala. Därefter vidtog båtbygget, som alt efter olika skicklighet och smak gaf de mest skiljaktiga resultat. kunnat drömma. Öfveralt längs vägen såväl som i staden uppstodo hoteller och kaffehus, och på vackra dagar bildade hela »storgatan» en enda stor bazar af försäljningsställen, där den som varit glömsk — och det hade ju alltid hvar och en varit i någon småsak — kunde få hvad han behöfde. Fans det ej i Lindeman, så

Landskap kring Lake Lindeman, med tältstaden „Lindeman" i förgrunden.

Men dessa arbeten kunde ej taga hela tiden i anspråk, hälst för de många som vistats här i månader eller ända sedan föregående höst. Men för dem fans alltid användning för tiden. De som voro öfvade i sådana arbeten sågade bräden till försäljning eller hjälpte andra vid båtbygget, och jag känner många som under vårmånaderna förtjänade flere tusen dollars på dylikt arbete. Handtvärkare af alla slag fingo sitt arbete betaldt med priser, hvarom de annorstädes aldrig voro alltid många tillhands, som gingo intill Dyea för att uträtta kommissioner. På hemvägen togo de med sig tidningar, som till nästan obegränsad mängd såldes för 25 cents stycket, samt bref. Postförbindelsens upprätthållande bildade icke den minsta svårigheten bland en så stor lös befolkning, och postens utdelande ledde ofta till scener, om hvilka vi i våra välordnade stater knappast kunna göra oss någon föreställning.

I de ljusa vårkvällarna voro be-

kantskaper snart inledda, och särskildt slog det mig att se huru stor procent amerikanarne af skandinavisk härkomst utgjorde bland invandrarne. Den sjuttonde maj syntes norska flaggor och hördes norsk sång litet hvarstans i staden. Flertalet bland våra landsmän utgjordes af f. d. sjömän med medfödt vikingablod i ådrorna, men dessutom träffade man personer ur alla yrken och samhällsklasser, ofta äfven små farmare från Californien, som öfvergifvit hustru och barn och en säker utkomst för att pröfva lyckan i det okända sagolandet. När man tänker på alla de förhoppningar, som uttalades och framträdde i dessa dagar, kan man ej utan vemod tänka på huru litet af detta som gick i fullbordan för *dessa* invandrare, åtminstone för de många som ej kunde eller ville trotsa svårigheterna med ett fast beslut att ej gå tillbaka förr än med ett tillfredsställande resultat.

Vi själfva som voro bland de sistkomna hade mycket att bestyra med vårt båtbygge, men äfven detta blef färdigt, och till sist blef det nästan enformigt att hvar dag gå upp på höjden och tillse om icke isen börjat röra på sig. Så kom själfva pingstafton en storm, och nästa morgon var isen borta. I vår minsta båt gjorde vi en något riskabel utfärd till sjöns andra ända, där isen packat sig. Men det var nu en fråga om timmar, ej om dagar, och så snart vi återvändt, packade vi våra farkoster, och på kvällen den 31 maj begåfvo vi oss jämte en förtrupp af något hundratal andra båtar i väg.

Efter fyra timmars segling stodo vi inför resans första svårighet. Den korta flod af ungefär en kilometers längd, som förenar sjöarna Lindeman och Bennett, bildar nämligen ett fall, ojämförligt det svåraste och farligaste under vägen. Lyckliga voro de, som känt till detta och haft tid att öfver isen bringa sina saker förbi denna farliga punkt. Floden var full af vrakspillror, och flere båtar krossades inför våra ögon mot klipporna i strömmen.

För denna gång funno vi emellertid på råd; att få våra småbåtar och vår proviant körda eller burna förbi platsen var ej svårt, men till och med den stora båten lyckades vi få lastad på en vagn, och efter åtskilliga besvärligheter hade vi den landvägen förd öfver till Lake Bennett.

Men därmed voro ej äfventyren för färden slut. Floden är i sin öfre del full af forsar, och särskildt på ett ställe, i den s. k. Thirty Mile River, kunde det lätt gått oss illa. Under många km bildar floden denna tid på året en enda brusande vattenhvirfvel, och på ett ställe ligger midt i floden en klippa, som nästan öfverspolas af vågorna. Åtskilliga människolif samt båtar och gods för ett värde som måste räknas i hundratusental ha under sommaren gått förlorade på denna punkt, och vår »Bertha» var nära att öka deras antal. Den tunga båten lydde icke roder hastigt nog, utan drogs in i hvirfveln och kastades mot stenen, där den kantrade och fyldes med vatten. En mängd effekter föllo i floden och försvunno, och det såg

kritiskt ut, men lyckligtvis var båten stadig; den svängde om och kom loss, och utom den nyssnämda förlusten samt besväret att torka alla våra saker och täta en svår läcka ledo vi ingen vidare skada.

Det var emellertid inga angenäma dagar man vid dylika tillfällen hade att tillbringa å stranden, sysselsatt att å utbredda säckar och skynken torka socker och salt, té och frukt, att ej tala om instrument o. d., medan man på samma gång måste försvara sig mot angreppen af miljoner myggor, som slogo ned i hela moln och bildade en landsplåga, mot hvilken intet hjälpte.

Emellertid gick färden framåt. Det är svårt att beskrifva den lifliga taflan, när 3,000 båtar under en och samma vecka glida ned öfver en flod, som ända dittils legat ensam och öde, besökt blott af någon enstaka guldgräfvare eller indian. Om växlingen i båtarnas utseende kan man ej göra sig en föreställning. Där funnos alla mellanformer, utförda med alla tänkbara grader af olika skicklighet, mellan stora pråmar lastade med köpmansvaror, med oxar, kor och åsnor, och med hela familjer eller stora sällskap på 20 personer eller flere samt fjäderlätta kanoter eller klumpiga flottar af timmerstockar. På sjöarna seg-

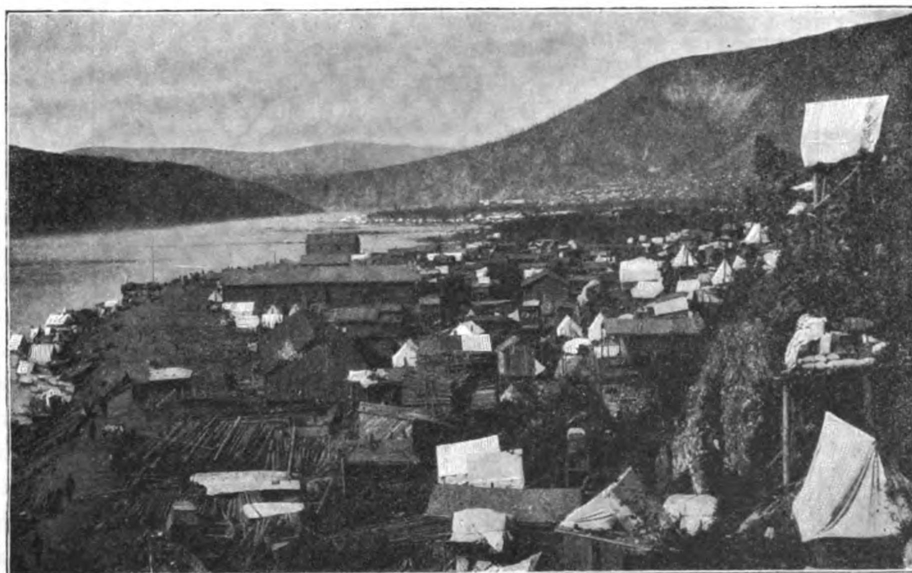

Forsarna i „One mile river“ mellan Lake Lindeman och Lake Bennett.

lade man, när vinden var god; på floden dref man ganska bekvämt ned, ofta anordnande kapprodder med andra båtar.

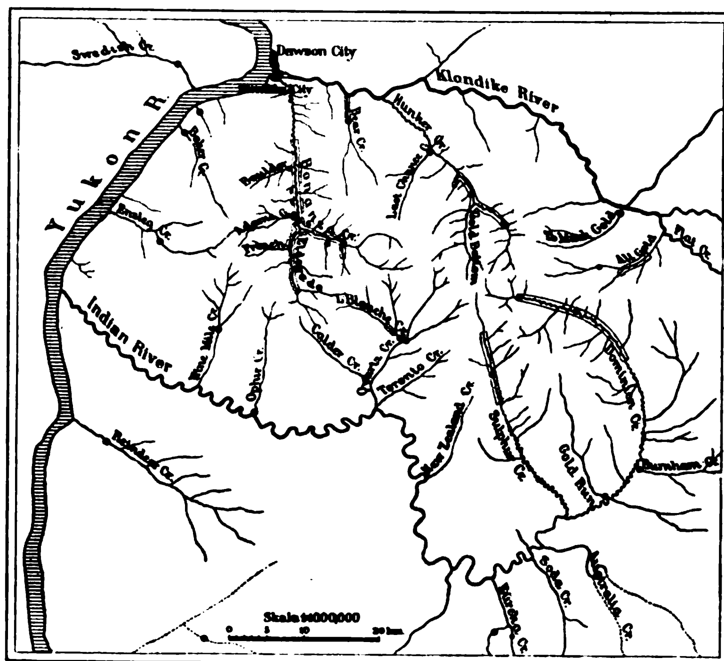
I hvarje liten bukt träffades om aftnarna små flottiljer af båtar, medan där vid de större sidoflodernas mynning uppstod hela städer, där många hundra farkoster lågo för ankar. Särskildt gälde detta om sådana floder, där man väntade att göra guldfynd, och framföralt om Stewartfloden, vid hvilken stora förhoppningar voro knutna och dit själfva hufvudströmmen af årets guldsökare, omkring 5,000 personer, drog sig. För att ej behöfva medföra hela utrustningen vid den tunga färden upp emot strömmen upplades denna under frånvaron på ett slags burar, uppresta på höga stolpar till skydd för människor och hundar. Äfven vårt sällskap delade sig här för tillfället, och medan de flesta följeslagare gingo upp för floden, fortsatte jag själf i en liten båt utför Yukonfloden de ungefär 1000 km, som ännu återstodo till guldområdets centrum, Dawson City.

Det låter sig svårligen göra att i ord skildra, huru det då för tiden såg ut i denna enastående märkliga stad. Där rådde sommaren 1898 ett feberaktigt lif, och vid folkräkning i början af augusti inneslöt staden nära 20,000 människor. Här funnos då flere kyrkor, två sjukhus, stora baracker och byggnader för regeringens byråer, två banker, tre à fyra stora handelskompanier, hvilkas lagerbyggnader hvardera upptaga hela kvarter, otaliga

Staden Klondike på södra sidan af Klondikefloden midtemot Dawson.

andra butiker samt ett ändlöst antal ofta riktigt ståtliga hotell, restauranter, krogar, spelhus och danslokaler. Tre tidningar utges där, hvilkas lösnummerpris var 50 cents (2 mark 50 penni). Så när som på hufvudgatan, hvilken städse till trängsel var full af folk och där man nu hade en mängd solida och präktiga hus i 2 à 3 våningar, var staden dåförtiden ännu den mest förvirrade blandning af blockhus, tält och andra de märkvärdigaste byggnadskonstruktioner, och skulle troligen bland alla den civiliserade världens städer fått första priset för ohjälpliga sanitära institutioner, men man började nu inse, att det ej längre var tid att lefva blott för dagen och tog med den största ifver itu med förbättringar.

Jag förmodar äfven att den sedan dess undergått stora förbättringar. Att där skulle bli stora eldsvådor, hälst på vintern, då vattentillgången vid sträng köld naturligtvis är liten, är ju påtagligt. Så har nog också skett, och om än dessa ej gjort fullt så stor skada, som en del tidningsberättelser uppgifvit, ha de dock undanröjt mykket af det ursprungliga och samtidigt gjort det möjligt att ordna förhållandena bättre.

Jag öfvergår nu till en kort skildring af dessa märkvärdiga guldförekomster, som gifvit anledning till så stora förändringar inom hela denna

trakt. De anträffas på ett område *mellan* Klondike och Indianfloderna. Det mesta guldet finnes i bifloder till Klondike, särskildt Bonanzabäcken och dess ännu rikare tillflöde Eldorado, men äfven ett par af Indianflodens tillflöden från norr äro rika. Klondikefloden är rätt betydlig; Indianfloden är däremot blott en stor bäck, och alla de andra ännu mycket mindre; den ryktbara Bonanza är väl ingenstädes djupare än 2—3 fot. Men dalarna själfva äro alla mycket djupa och relativt smala. I dem är nu guldet ytterst ojämt fördeladt, och nästan alltid, där det är rikt, finner man en egendomlig glimmerskiffer med granitiska inlagringar och mycket pegmatit. I bottnen på floddalarna ligger ett 3—10 m mäktigt gruslager, och under detta träffar man den vittrade bärghällen, som bildar antingen en mjuk massa eller är sönderfallen till kantiga stycken sammanhållna af samma mjuka grus. Guldet ligger nu dels i de nedersta delarna af gruset, dels inne i den mjuka bärggrundens öfversta delar och förekommer ibland i rent af förvånande kvantiteter. Tillsammans därmed finner man mycket ofta lämningar af mammut och andra nu utdöda djur. Vidare träffas guld i Bonanza i gruset på nedersta delen af sidosluttningen; slutligen på några få ställen, särskildt kring Eldorados utlopp, i höga värkliga terrasser af ett egendomligt, ännu ej utredt förekomstsätt. Öfveralt ligger guldet i grus, som äfven om sommaren är fruset, och det är ett besvärligt arbete att bringa detta upp ur hålorna. Man får taga sin tillflykt till en värklig grufbrytning nere i långa underjordiska hål och gångar, där man med hjälp af eld töar upp gruslagren, som sedan skyfflas ut. Litet lättare går det på backsluttningarna, där solen får hjälpa till att töa. Själfva utvaskningen af guldet sker på sommaren eller hälst på våren, då vattenflödet är rikligast. I smått använder man en »guldpanna», en flat järnskål, som man med händerna under vattnet roterar tils blott de tyngsta partiklarna bli kvar. Raskare går det med en s. k. »rocker», lik en vagga på medar i flere våningar, och där man under arbetet oafbrutet låter vatten rinna öfver gruset. Vid arbete i stort, där man har tillräckligt med vatten, användes s. k. »sluicing», d. v. s. vattnet från en bäck eller flod får rinna genom långa ledningar, i hvilka det guldförande gruset inskyfflas, hvarvid guldet själf stannar mellan träribbor å bottnen.

I förhållande till sin utsträckning kunna Bonanza och Eldorado fullständigt täfla med de guldrikaste punkter, som någonsin anträffats på jorden. Men på grund af områdets ringa storlek, så vidt man hittils vet, måste man sätta det efter Californien och Victoria (Australien). Däremot är det rikare än de trakter, som näst efter dessa varit ansedda för de rikaste under vårt århundrade uppdagade. Klondike-områdets produktion för år 1898 torde ligga mellan 8 och 10 miljoner dollars; jag känner faktiskt ett fall, då ett arbetslag vid 36 timmars »sluicing»-arbete af under vintern upp-

gräfdt material uttagit 47,000 dollars, med en längd af 80 och en bredd af 40 km, beläget på östra Yukonsidan, och efter min åsikt innehöllo ensamt Bonanza och Eldorado sammanlagdt, utan att tala om områdets öfriga förekomster, då ännu sannolikt mer än 30,000,000 dollars. De områden man närmast kunde jämföra härmed äro Caribou i British Columbia, där Williams Creek säges ha gifvit 20 millioner dollars, och Zeiaområdet vid Amur i Ostsibirien, där de små bäckarna Djolon och Djalta tillsammans gifvit samma summa. Märkligt nog ha kvartsförekomster på intetdera af dessa nu utarbetade ställen anträffats.

Skulle guldförande bärgarter blifva påvisade i Klondike-området, så är dettas framtid för lång tid tryggad. Men äfven om så icke inträffar, kommer denna trakt, med hvad redan nu är kändt, att för en betydande tid, 10—15 år åtminstone, bli scenen för en liflig värksamhet, hvarvid det behöfs talrika arbetare och stora kapital. Äfven om guldkvarts ej anträffas just i denna trakt, så synes dock all erfarenhet från andra ställen på jorden visa, att sådan måste finnas inom andra områden af detta ofantliga, guldförande territorium, och troligt är nog, att sedan en kolonisation nu börjat i Alaska och Yukon, denna skall bli permanent. Af andra produkter än guld känner jag blott koppar, som skulle kunna produceras för export. Däremot synes det som om landet i afseende på skogsbruk, jakt, fiske, boskapsskötsel och kolgrufvor skulle kunna underhålla sig själf, medan jordbruksprodukter städse måste köpas utifrån.

Såsom en sista afslutning vilja vi här nämna ett par ord om guldgräfvarnes lif uppe i dessa trakter. Många bilder ha redan skildrat resans besvärligheter och faror — emellertid, så länge man befinner sig vid floden, vid landets stora hufvudtransportled, så lider man ju ingen nöd, utan är väl försedd med tält och bäddkläder samt med mat af alla slag. Annorlunda blir det, när man vill göra expedition inåt det inre landet, såsom ju hvarje guldsökare genast har att börja sitt lif. En nämnvärd förändring i detta lefnadssätt kan blott den bestå sig, som redan är färdig miljonär, då kostnaderna för transporten afsides från hufvudvägarna äro nästan orimliga.

Med en packning på ryggen om 50—60 ℔, all mat och alt öfrigt man behöfver, får man gå på vägar, som ej äro vägar, får passera floder, som likväl innehålla guld för 100-tals miljoner, på otaliga s. k. broar, som ofta bestå af en enda gungande stock högt öfver vattnet, man får gå öfver bärg och skog och moras dag efter dag, eller rättare natt efter natt, ty en filt är tung, och för att undvika att bära den med sig föredrager man gärna om sommaren att vandra om natten och använda den varmaste delen af dygnet för sömn. Till en början går man bland tusentals andra, och vid hvarje liten bäck, där man sitter ned för att få en dryck vatten, hvila dussintals af grupper. Men så

GULDVASKNING I EN CLAIM PÅ DALSLUTTNINGEN VID BONANZA.

PÅ VANDRINGSSTRÅT. EN BRO ÖFVER DEN GULDFÖRANDE BONANZA FLODEN.

kommer man från »trailen» längre in i ödemarken, där människorna bli mindre talrika, och här börjar arbetet. Ju mer föda man burit med sig, dess längre kan man dröja utan att gå den långa vägen tillbaka, och dess större är också utsikten att vinna ett resultat. Finner man på en plats, som man tror vara oupptagen af andra, något spår till guld, så börjar det stora arbetet att söka få sin »claim» inregistrerad, hvilket ibland är nästan ogörligt, om man ej genom mutor eller löften om andel i den möjliga vinsten kan få någon af de underordnade tjänstemännen eller polispersonalen på sin sida. Och vi nämna blott i förbigående att de afgifter och andelar, som affordras af staten och hvari bl. a. ingår hälften af alla de guldområden som upptäckas samt 10 % af den årliga bruttoafkastningen, detta äfven för guld, som kan utvinnas vid vanlig grufdrift, säkerligen äro större än något, hvarom de af engelsmännen så förkättrade boers i ett ännu mycket rikare område någonsin vågat drömma.

Är inmutningen gjord, så kan man återvända dit upp, bygga sin enkla koja af timmerstockar och börja förarbetena för vintern, hvars arbete möjligen kan ge en förmögenhet, men långt oftare gör slut äfven på det lilla kapital som i hemlandet hopskrapats för färden.

Det lif de stora och redan rika grufegarne ute på sin egendom föra, är så till vida väsentligt olika, som de naturligtvis ha en mängd arbetare anstälda i sin tjänst, men vore det ej för inkomsten, skulle nog i öfrigt icke hvarje torpare hos oss vara nöjd därmed.

Min kännedom om landet förvärfvade jag under talrika vandringar inom det egentliga gulddistriktet, och hvad de aflägsnare delarna beträffar, hufvudsakligen under en lång färd, då jag i en kanot stakade mig uppför Stewartfloden till den plats där mina följeslagare arbetade. Jag sände dem med all vår proviant utför floden till Dawson City och gick själf med två af dem c. 250 km öfver land. Här, som vid alla vandringar, ligger svårigheten i de myckna saker man måste föra med sig, hälst om man samtidigt skall göra undersökningar på vägen, och det är naturligt att maten vid sådana tillfällen ej gärna räcker till för de sista dagarna.

Den 20 september anträdde jag hemresan med en af de allra sista lägenheterna för året och valde därvid samma väg som jag kommit. Det var en ny båt, som gjorde sin första resa, och denna fördröjdes af en lång serie missöden, men i stället blef det så mycket mera tillfälle att komplettera de iakttagelser, jag på utfärden börjat samt att göra bekantskap med de hemvändande guldsökarne, bland hvilka funnos representanter såväl för de stora Klondike-miljonärerna och för de skaror, som fingo medfölja båten blott genom att arbeta som vedhuggare eller på annat sätt eller som återvände utfattiga och med bruten hälsa. Färden kunde förtjäna sitt eget kapital, men vi få ej dröja härvid.

Öfver White Pass gick jag till Skagway, begagnande den nya järnvägen så långt som den var färdig, och kring midten af oktober var jag åter vid min utgångspunkt, Vancouver, därifrån resan till Sverge ej erbjöd vidare svårigheter. I slutet af november var jag åter hemma, medförande minnet af att ha fått se och deltaga i händelser, som med nutidens utveckling knappast någonsin skola återupprepas.

NYARE ARBETEN OM KONST OCH KONSTNÄRER.

AF HANNA LINDBERG.

I.

einrich ***Wölfflin, Die klassische Kunst. Die Einführung in die italienische Renaissance. München.*** *1899.* Uppbygdt på den jämförande forskningens princip framställer detta arbete icke allenast det sextonde århundradets klassiska konst i Italien, utan ger äfven en måttstock för den nationelt italienska konsten öfverhufvudtaget, som i högrenaissancen nådde sin fullmognad. — På grund af det för enhvar, den med konst förtrogna eller den, som en gång sett sig om i ett tafvelgalleri, intressanta ämnet, torde ett referat af detta värk försvara sin plats i Ateneum.

Wölfflin indelar sitt arbete i två delar för att desto säkrare nå sitt dubbla mål — en karaktäristik af konstnärspersonligheten och tidsstilen och en analys af det formella elementet i den italienska konsten. Den ena, mera historisk, redogör för den italienska konstens ståndpunkt vid början af femtonhundratalet, för hvad detta århundrades stora mästare lärde af sina föregångare och af hvarandra, för hvad de hade af gemensamt skönhetsideal och slutligen för de uttryck af det individuella snillet, hvarigenom en hvar af dem särskildt riktade och utvecklade konsten. Den andra, teoretiska delen ordnar ämnet efter begrepp och ger den klassiska stilens formella kännemärken.

Vår generation — konstaterar Wölfflin — föredrar afgjordt framför högrenaissancen fjortonhundratalets konst,

dess sinne för det värkliga, dess naivitet i åskådning och uppfattning, dess borgerlighet, som likväl icke är kälkborgerlig. Den modärna konsten har tagit ett omisskänligt intryck af dess spensliga, flickaktiga figurer, brokiga dräkter, blomstrande ängar, fladdrande slöjor, luftiga rum och höga hvalf, spända öfver smäckra pelare. Den resande i Florens vandrar förtjust bland de gamla mästarenas bilder, som så enkelt och trohjärtadt berätta om de intimaste husliga tilldragelser. Det ålderdomliga i uttryckssättet framkallar på sin höjd ett småleende. „Fins det någonting delikatare än Filippino Lippis Madonna, där hon uppenbarar sig för den helige Bernhard och lägger sin smala, fina hand i hans bok? Och hvilken naturlighet hos de små flickänglarna, som beledsaga henne och med händerna hopknäpta af gammal vana gömma sig bakom hennes mantel och skygt betrakta den underliga främlingen."

Denna smakriktning har emellertid befäst den såsom reaktion mot all falsk klassicitet uppkomna åsikten, att högrenaissancen vore den af antikens domnande hand förkväfda nationella konsten. Emot denna allmänna och okunniga uppfattning opponerar Wölfflin. I det han följer de för de båda epokerna karaktäristiska egenskaperna från deras uppkomst till deras yttersta konsekvens, bevisar han att högrenaissancen var en organisk utveckling af de sträfvanden, som satte in med den tidiga renaissancen. Man har glömt att den italienska renaissancen öfverhufvud vore någonting nationelt betingadt. Man har sökt göra det, som endast Italiens himmel och jord kunnat frambringa, till någonting allmänt betingadt, och sålunda förlorat uppfattningen af att den klassiska „ideala" stegringen af värkligheten är en stegring blott af den italienska värkligheten. — För att belysa förhållandet att de båda konstepokerna *teoretiskt* stodo lika till antiken, hänvisar han till arkitekturen, där ingen betviflar den tidiga renaissancens ärliga afsikt att återupplifva den antika byggnadskonsten.[1] Och likväl förfor hon med den lika egenmäktigt, som barockens och rococons stilkraftiga perioder. Att högrenaissancen däremot blef mera klassisk eller formfulländad i antikens mening, beror icke, såsom man sökt göra troligt, därpå, att de båda århundradena teoretiskt stått antiken lika nära, men att quattrocento till följd af sin större originalitet fasthållit vid sin egenart. Ty om det quattrocentistiska ögat i naturen såg andra moment än det cinquecentistiska, så är det psykologiskt konsekvent att äfven i dess uppfattning och återgifvande af antiken andra moment skulle accentuera sig. Om cinquecento värkligen förefaller mera antikt i alla sina konstgrenar, så måste det bero därpå att det äfven innerligt blifvit mera likt antiken och under en kort tid nått dess höjd.

Såsom inledning till sin framställning af högrenaissancen och stöd för sina jämförelser ger Wölfflin i korta pointerade drag stilens och teknikens utveckling i det femtonde århundradet och fäster därvid särskildt afseende vid

[1] cf. Repertorium für Kunstwissenschaft: Entwicklungsgeschichte der römischen Architektur und ihr Verhältniss zu Renaissance. 1893.

Giotto och hans „uttryck för det naturliga"; *Masaccio,* som icke nöjde sig med ytans dimensioner, utan fann medel att årterge djupet, den tungsinta, lidelsefulla Botticelli, Donatello, Filippi och Filippino Lippi, Ghirlandajo.

På öfvergången från quattrocento till högrenaissancen ställer han, såsom naturligt är, Lionardo da Vinci och förknippar sin framställning af de gamla och nya element, hvarigenom denna mästare förbinder och skiljer de två konstepokerna från hvarandra, vid „Nattvarden", numera förvarad i Milano, vid „Mona Lisa" och „Den heliga Anna med Maria och Jesusbarnet" i Louvren, samt de fragmentariska afbildningarna af kartongerna till „Slaget vid Anghiari". Jag tillåter mig en kort framställning af kapitlet om „Nattvarden", tillika med Rafaels Madonna Sixtina den bekantaste af alla renaissancens produktioner.

I återgifvandet af detta ämne har Lionardo många föregångare och närmast Ghirlandajo, hvars tafla är daterad 1480 och således femton år äldre än Lionardos. Detta värk — ett af mästarens solidaste, är typiskt för fjortonhundratalets kompositionsschema. Judas sitter isolerad framför, de öfriga bakom det långa bordet, Johannes ligger vid frälsarens bröst och Kristus höjer ena armen: han talar. Förräderiet måste emellertid redan hafva blifvit förutsagdt, ty lärjungarna bedyra, fulla af häpnad och bekymmer, sin oskuld, och Petrus vänder sig häftigt frågande till Judas.

Med denna tradition bryter Lionardo i väsentliga delar. Han bibehåller naturligtvis det traditionella bordet, men placerar Judas ur sin isolering till vänster om Kristus. Därigenom vinner han scenens enhet och bildar en grupp full af kontrastvärkan: Judas, Kristus, Johannes. Rörelsen koncentrerar sig nu icke omkring Judas, utan omkring Kristus. Vidare ligger Johannes icke vid frälsarens bröst — sofvande, såsom traditionen tillade —, hvilket vid det modärna sättet att sitta alltid måste förefalla oskönt. Kristus är fullkomligt lösgjord från alt enskildt och dominerar därigenom det hela. — Hos Ghirlandajo och de äldre mästarena talar Jesus; hos Lionardo har han talat. Som en blixt hafva hans ord slagit ned bland lärjungarna: Sannerligen säger jag eder, en af eder skall förråda mig. Från de två vid bordsändorna sittande figurerna stegrar sig rörelsen mäktigt intill midtelgruppen: Judas ryggar tillbaka, den närmast honom sittande slår ut armarna som om han såge afgrunden öppna sig. Kristus allena förblir lugn, försjunken i sig själf. Hans tystnad upprepar blott: Ja, så är det: en fins bland eder, som skall förråda mig.

I öfverensstämmelse med högrenaissancens princip om framställningens knapphet och undvikande af oväsentliga detaljer, lämnar Lionardo bort alla de prydnader, exotiska växter och påfåglar, med hvilka Ghirlandajo förnöjt sin tids smak för det mångfaldigt utstyrda. På samma sätt utbyter han Ghirlandajos bakgrund af väldiga hvalfbågar och skärande vertikallinjer mot en dämpad arkitektur i små linjer, som låter gestalterna framträda dominerande. Ja, han gör självfva bordet för litet på det att

figurerna icke må förlora sig vid den långa horisontallinjen, utan genom sammanslutning i kraftiga grupper åstadkomma handlingens koncentration.

Den höjd Lionardo uppnådde i framställningen af sitt ämne, framgår bland annat ur hans närmaste efterföljares svagheter. Andrea del Sarto, som för sin framställning valt det moment, då Kristus tillika med Judas doppar handen i fatet, låter frälsaren lugnande vända sig till Johannes och trycka hans hand, hvarigenom hufvudpersonens herravälde öfver den allmänna stämningen naturligtvis går förlorad. Baroccio blir till och med trivial. Han försöker att införa någonting nytt och låter några af lärjungarna ropa till källarmästaren att hämta mera vin, som om de trodde att Kristus talade för att utbringa en allmän skål.

Michelangelos inflytande på sin samtid å ena och på eftervärlden å andra sidan ger Wölfflin anledning att behandla honom i två särskilda böcker, III och VII, motsvarande tiden till 1520, då han, en förebild för Rafael och alla andra samtida, påtryckte högrenaissancens konst sitt snilles prägel, och den senare perioden till 1564, då han, ensam kvarlefvande från den stora tiden, dref dess konst till en extrem, som glömde renaissancens värkliga befriande skönhet och genom dissonansen, använd i stor stil, banade vägen för en ny konstform — barocken.

Redan i sina tidigaste arbeten proklamerade Michelangelo den sats, som efter honom blef dogm, att blott den mänskliga kroppen vore värd att af konsten framställas. När han i Florens erhöll uppdraget att måla en pendant till Lionardos „Slaget vid Anghiari“, förstod han att ur de krigiska scener, där det förnämligast gält att framställa rustningar och vapen, välja en episod från Pisanska kriget, där en afdelning badande soldater hastigt kallas till strid. I dessa män, som klättra uppför de branta stränderna, knäböja, stå, rusta sig, sitta, springa, stanna, spåja — har han utvecklat alla den mänskliga kroppens rörelsemöjligheter. Wölfflin kallar honom „den första för hvilken människokroppens organiska sammanhang uppenbarat sig“. Detta är ett uttryck af hans snille och ej af hans kunskaper, ty Michelangelo var hvarken den första eller den enda af renaissancens mästare, som egde vidtgående kunskaper i anatomi. Pollajuolos och Verrochios kämpar se liflösa ut och likna sig alla mera än en enda af dessa män den andra. Redan det sätt, på hvilket de stå i rummet, skiljer dem från alla andra, som om nu först hemligheten med den tredje dimensionen och den perspektiviska förkortningen upptäckts.

I motsats till Rafael, som genom en fullkomlig omdaning, framkallad af olikartadt inflytande, fann sin slutliga stil, framstår Michelangelo från början såsom en färdig personlighet. Hans första stora monument, en Pietà i Roms S:t Peter, anger redan stilen, som senare blott utvecklar sig graduelt. — I Madonnans sköte ligger frälsarens döda kropp. Man erinrar sig den tidigare konstens återgifvande af samma motiv, dess skärande horisontallinjer och skarpa vinklar. Michelangelo utförde hvad ingen då för tiden kunnat göra. Han förbinder två full-

vuxna kroppar så att alla linjer gå i hvarandra, mjukt, fast, harmoniskt; Maria tryckes icke ned af sin börda, medan den döda kroppen behåller hela sin tyngd. På samma sätt återger han genom helt nya medel affektens uttryck. Madonnan, som förut framstälts förgråten, vanmäktig, förtviflad, sörjer icke såsom en vanlig jordisk moder. Stum böjer hon sitt hufvud, dragen äro orörliga och blott den vänstra handen beledsagar med en uttrycksfull åtbörd smärtans stumma monolog. Hos Kristus är lidandets uttryck likaså beherskadt och koncentrerar sig i den framåtfallande skuldran och hufvudet, som tungt sjunkit ned på bröstet.

Senare återfinner man hos Michelangelo icke ett spår af dessa smala gestalter i den tidiga renaissancens smak. Madonnan blir nästan karlavulen i anletsdragens stränghet och lemmarnas muskulösa kraft. Äfven kompositionen blir massivare, och i bredd med senare kompositioner förefaller Pietà lös i sammanfogningen och sväfvande i konturerna.

Sin fulla utveckling når Michelangelos „gran disegno“ och „terribilita“ framför alt i det Sixtinska kapellets tak- och väggdekorationer. Här når hans dogm, att blott människokroppen är värd att af konsten framställas, sin yttersta stegring i satsen att, utöfver människokroppen, ingen annan skönhet existerar. Den vegetabiliskt lineära ytdekorationen — anmärker Wölfflin — är helt och hållet utelämnad, och där ögat väntar att hvila ut vid en arabesk eller en växtslinga, möta blott mänskliga kroppar och åter mänskliga kroppar i oändlig mångfald.

Öfveralt uppvisar en jämförelse med äldre och samtida skapelser nya drag, som karaktärisera Michelangelos stil. Hvad själfva anläggningen beträffar fattar han, i motsats till Rafael och tidigare mästare, taket såsom en enhet och inför storhetsgradationer från profeternas och sibyllornas kolossalgestalter till alt mindre och mindre figurer, sålunda framkallande intrycket af oöfverskådliga massor. Vidare åstadkommer han olika grader af realitet: sibyllorna och profeterna med sitt följe, som skola värka plastiskt och stämmande, existera i rummet, medan det berättande elementet representeras af freskerna i ytans dimension.

Utförandet af alla dessa detaljer egnar Wölfflin en ingående behandling och får specielt i freskerna anledning att belysa Michelangelos förhållande till måleriet. Han förutskickar därvid anmärkningen: när det om Miehelangelo heter att han endast intresserat sig för formmotivet såsom sådant och icke såsom uttrycket för ett gifvet innehåll, slår detta in på många enskilda figurer, men ingalunda på framställningen af de bibliska historierna, hvilkas innehåll han tvärtom fördjupat och tolkat som ingen före honom. Ett talande exempel är „Syndafallet“, bekant från den tidigare konsten såsom en grupp af två ståfigurer på hvar sin sida om trädet och löst förbundna genom att Eva räcker Adam äpplet. Michelangelo däremot framställer Eva i lätjefull ställning halfliggande mot ett träd. Hon vänder sig halft om mot ormen och tar nonchalant af honom äpplet. — Icke blott formen är här ny, utan äfven idén: i kvinnans lätjefulla väsen gror synden.

Michelangelos ytterligare likgiltighet för den döda naturen betecknar hans återgifvande af Paradisets lustgård genom en skranglig palm. Det oaktadt åstadkommer han genom en smekande horisontlinje en viss kontrast till den öde monotonin i bilden bredvid, där de utstötta syndarena framskjutits till taflans yttersta rand, lämnande ett gapande tomrum bakom sig. Dessa figurer åter behandlar han med det största intresse. Kvinnan ilar framåt med krökt rygg och hufvudet indraget mellan axlarna. För Adam, som följer efter lugnare och värdigare, har han till och med från Jacopo della Quercia lånat den gest, med hvilken den utdrifne söker värja sig från ängelns bart huggande svärd.

Framställningen af Gud Fader i hans skaparevärksamhet ådagalägger Michelangelos outtröttliga fantasi och hans stegringsförmåga, som slutligen låter honom förlora sig i det obegripliga. Kvinnan skapas blott med en åtbörd. På tidigare framställningar har Gud Fader ledt eller dragit henne framåt. Här reser hon sig så, att man tydligt skönjer hennes beroende af Herrens vink, medan hennes ställning småningom antar uttrycket af tillbedjan. Denna Eva är för öfrigt den enda kvinliga gestalt, i hvilken mästaren återgifvit yppig, sinlig skönhet.

I fyra följande bilder upprepar Michelangelo därefter skapareåtbörden alltid ny, alltid växande i kraft. Gud Fader står icke skapande framför Adam som på tidigare bilder; han kommer nedsväfvande till honom med en hel här af änglar under sin vidt fladdrande mantel och berör med fingerspetsen hans utsträckta arm. — I framställningen af bibelns ord: „Och Guds ande sväfvade öfver vattnet" susar han fram ur djupet med armarna tungt lyftade och välsignande utbredda, för att ur kaos skapa världen. Näst bredvid rycker han fram som en dånande åska, stannar ett ögonblick i sin flykt med öfverkroppen tillbakadragen i en tvär vändning, sträcker ut handen och solen och månen stå på himlen. — Den sista bilden, där ljus och mörker åtskiljas och Gud Fader hvälfver sig i molnmassor, går öfver en vanlig uppfattningsförmåga — „kan man icke längre med andakt följa", säger Wölfflin. Men den är särskildt egnad att belysa Michelangelos underbara teknik. Man kan nämligen tydligt varsna, huru han lämnat den flyktigt inrispade förteckningen och pröfvat någonting helt annat. Detta vid kolossalfigurer, dem han målade liggande på rygg utan tillfälle till någon som hälst öfverblick!

Påståendet att sibyllorna och profeterna vore lika nya till konception och utförande, som om före Michelangelo ingen konst existerat, bekräftar Wölfflin genom en mängd enskilda drag, främst det att konstnären fullständigt förbisett de vanliga situationerna till identifiering af personen, särtecknen och de talande gesterna, hvarigenom man velat angifva, att enhvar i lifstiden haft mycket att påstå. I stället ger Michelangelo moment af det andliga lifvet själft: inspirationen, den lidelsefulla monologen, det djupa stumma grubblandet, den lugna läsningen, det upprörda bläddrandet, sökandet. — Rent yttre formproblem framställa däremot de s. k. slafvarna,

de nakna sittfigurer, hvilka kröna pelarena till profeternas troner och, parvis riktade mot hvarandra, omvira de mellanliggande bronsmedaljongerna med fruktkransar.

I det Sixtinska kapellets dekorering, utförd under två olika perioder, ingå emellertid äfven partier, karaktäristiska för det sista utvecklingsstadiet af Michelangelos konst, dissonanser, hvilka fullkomligt rycka det hela ur sina proportioner. I „Yttersta domen“, hans sena ålders värk, når han i sådan grad sin afsikt att värka genom en bedöfvande massa, att takdekorationen och alt, som fins af tidigare fresker i kapellet, krympa ihop och försvinna inför den gigantiska, ramlösa kompositionen på altarväggen. — Anordningen i sig är storartad och betecknande för det, som eftervärlden benämde Michelangelos „gran disegno“. Kristus högst uppe, i begrepp att resa sig, förefaller att växa inför åskådarens blickar. Upp till honom tränga sig de hämdsökande martyrerna alt tätare och tätare. Kropparna växa godtyckligt i storlek, skarorna blifva alt väldigare; ingenting enskildt gör sig mera gällande, utan alt värkar genom kompakt massa.

Mediceerkapellet — ett af de få exempel konsthistorien känner, där rum och figurer icke allenast skapats samtidigt, utan äfven i bestämd afsikt för hvarandra — uppvisar ännu icke dissonanser i sådana proportioner, oaktadt de redan framträda tydligt nog för att frappera första bästa lekman. Ingen kan undgå ett djupt, harmoniskt intryck af den härliga bildstod, som föreställer Lorenzo d'Urbino, „il Pensiero“, där han sitter, till hälften inne i en nisch ofvanom sarkofagen, med hufvudet stödt mot handen. Och detta, utan att man behöfver ha en aning om de medel konstnären användt: ansiktets beskuggande genom att belysningen kunnat beräknas, den starka polityren, som åstadkommer skuggor och dagrar, inramningen i nischen utan försvagande mellanrum, m. m. Tillika observerar man emellertid att de två kolossalfigurerna, „Dagen“ och „Natten“, på de sluttande sarkofaglocken äro alldeles för stora för sina underlag. De hänga där, färdiga att hvarje ögonblick skrinna ner, och i sin okunnighet tar man för gifvet att ett stöd vid sarkofagens förlängning af en eller annan orsak bortfallit. Wölfflin bevisar emellertid genom hänvisning till ett annat värk, att mästaren med afsikt komponerat sålunda och i muskelspänningen, som är en följd af det otillräckliga understödet, sökt uttrycket för den väldiga, beherskande kraften. — På samma sätt som Michelangelo bildat sarkofaglocken för knappa, har Lionardo tidigare gjort bordet och Rafael båtarna på kartongen till Petri fiskafänge för små. Den klassiska stilen offrar det värkliga för det väsentliga.

Ur dessa och dylika egendomligheter härleder Wölfflin manierismen i slutet af femtonhundratalet och den därpåföljande barocken. — Michelangelo blef i sin väldiga ensidighet normgifvande och alla sökte efter honom de bedöfvande massvärkningarna. Om Rafaels behag och smekande linjer ville ingen mera höra talas, utan ramen stoppades full af figurer i afsiktlig disproportion till rummet, såsom man uppfattat att Michelangelo gjort det, och kolossal-

figurer ställdes på minimala underlag. Konsten blef helt och hållet formalistisk, sökt och onaturlig.

I tidigare arbeten[1] har Wölfflin detaljeradt belyst det öfverväldigande inflytande som Michelangelo utöfvat på sin samtid och på eftervärlden. Om han icke i detta arbete strängt undvikit hvarje enheten störande afvikelse från ämnet, skulle han väl af sin egen framställning drifvits att draga en parallel mellan Michelangelo och den nya tidens två andra epokbildande konstnärer: Shakespeare och Goethe, hvilka, liksom han, „befriat få och bundit många". — Man behöfver blott påminna sig att den tyska literaturen icke ens ännu kunnat frigöra sig från Goethes alt beherskande inflytande.

Utrymmet förbjuder mig att förlänga referatet med Wölfflins å annat ställe — Repertorium für Kunstwissenschaft — återgifna framställning af Rafael och hans skola, af kapitlen om Andrea del Sarto och Fra Bartolommeo. Däremot återstår ännu att i detta sammanhang nämna om värkets senare del.

Kompletterande den första delens historiska framställning ger Wölfflin i denna del de systematiskt ordnade, formella kännemärkena för högrenaissancens stil och behandlar sålunda först „det nya åskådningssättet". Detta kännetecknas, i motsats till det fjortonde århundradets bredt detaljerade, naiva borgerlighet, förnämligast af måttfull patos och aristokratisk medvetenhet. På Verrochios bild af „Döpelsen" står Kristus snarlik en mager skolmästare, på vacklande ben i en munter bäck, medan Johannes skyndar fram och har hela sin uppmärksamhet fäst vid att vattnet ur skålen skall forsa ned i en vacker kaskad öfver hans hufvud. Hos Sansovino däremot står Kristus icke längre i vattnet, ej häller rinner det ut öfver honom, naturalistiska detaljer, som varit fullkomligt oförenliga med högrenaissancens begrepp om värdighet. Medveten om det betydelsefulla i sin handling sträcker Johannes med en lugn, stor åtbörd fram vattenskålen öfver Kristus, den idealiserade herskaren.

Dämpande affektens uttryck till det „klassiska lugnet", faststälde renaissancen det som alt sedan varit förnämhetens inbegrepp. På Ghirlandajos och Filippo Lippis bilder af Salomes dans skuttar hon omkring i rummet som en yr skolflicka, medan Andrea del Sarto blott finner den afmätta vågrörelsen passande för en konungadotter. Självfva hälgonen och jungfru Maria bli förnämt aristokratiska, och i stället för fjortonhundratalets leende unga kvinnor eller blyga ungmör återfinnes Madonnan hos Michelangelo såsom tragisk hjältinna, hos Rafael såsom den öfverjordiska himladrottningen.

Hvad kompositionen angår, återinförde högrenaissancen begreppen om öfver- och underordnande och betecknade såsom lån af banaliteten sådana smådrag, som förekomma t. ex. i Signorellis kapell i Orvieto, där den främste af de änglar, som göra musik, medan de saliga undfå sina kronor, ifrigt sysslar med att stämma sitt instrument, eller på en annan tafla af Rosselli, där den

1) Renaissance und Barock. — Die Jugendwerke des Michelangelo.

andaktsfulla stämningen betänkligt blandas upp med intresset för en hund och en katt, som energiskt slåss i förgrunden.

„Den nya skönheten“, som högrenaissancen införde, karaktäriserar Wölfflin bland annat genom en jämförelse mellan „Den sköna Simonetta“ af Piero di Cosimo och Michelangelos „Cleopatra“. Medan det femtonde århundradet såg idealet i den outvecklade bysten, det flickaktigt graciösa hufvudet på en lång, smal hals, föredrog högrenaissancen den fullmogna kvinnan, de fasta formerna, det klara, bestämda anletet. Den höga pannan, som fjortonhundratalets skönheter åstadkommit genom att rycka ut framhåret, och det konstfullt, med pärlor och smycken uppsatta håret ersattes med en enkel koaffyr med håret slätt tillbakastruket från en låg panna, begränsad af raka bestämda ögonbryn, hvilka tidigare fullkomligt saknats. Fjortonhundratalets med förkärlek afmålade uppnäsa fick vika för „den klassiska näsan“, liksom äfven i öfrigt begreppet „klassiskt regelbundna anletsdrag“ fastslogs.

Till afslutning af värket egnar Wölfflin i afdelningen om „den nya bildformen“ en ytterligare systematisk öfversikt åt de medel, hvarigenom cinquecentisterna åstadkommo „det klassiska lugnet“, massvärkan och intrycket af beherskad kraft, med flere af de stilen karaktäriserande egendomligheterna.

Emot Wölfflins arbete hafva de tyska facktidskrifter, som egnat det en berättigad uppmärksamhet, haft få invändningar att göra. De anmärkningar en lekman funne anledning till, gå ut på detaljer och förlora all betydelse i jämförelse med de förtjänster, som genast framträda och hänföra sig till hela värket i dess anläggning och utförande. Såsom den förnämsta bland dessa egenskaper framstår då otvifvelaktigt, att Wölfflins på konkreta exempel och afbildningar tillämpade framställning af det formella elementet i konsten lär hans läsare att se, men att se medvetet och uppfattande, icke blott att på näthinnan afspegla en bild. Huru oändligt mycket som i detta afseende ännu återstår att göra för den mellan konsten och publiken medlande estetikern, bevisar bäst den „literära“ kritik, som i allmänhet egnas den bildande konsten och specielt måleriet. De flesta se i en tafla blott den i bild framstälda fabeln, få hafva den sinnenas utbildning, som gör dem mottagliga för formens skönhet, och ännu färre kunna ge uttryck åt sina förnimmelser. Shelley säger:

> „God gave man speech, and speech created thought,
> Which is the measure of the universe.“

För begreppen ger Wölfflin ord, och genom orden förmågan att finna tanken.

II.

Tyskland — specialisternas land — har åter en gång frambragt en väldig, originell konstnärs-företeelse, ett renaissancesnille, som i sällspord grad beherskar de former människoanden funnit för att uttrycka sig. Målare, bildhuggare, gravör, musiker, skriftställare, är *Max Klinger* på alla områden betydande, och om han någongång eller, låt så vara, ofta gripit fel, har han ännu oftare skapat sådant, som gör människorna tankfullare och mera förstående, ger konsten en ny prägel och lämnar sitt märke i tiden.

Klingers originalitet är icke af det slag, som rotlös vissnar likt midsommarbjörken: han har lärt af antiken och renaissancen, af japaneser, fransmän och engelsmän, men „sett alt genom ett konstnärstemperament" och återgifvit hvad han lärt på sitt eget sätt. Han har brutit väg för den nya tidens realism, som icke är liktydig med det gamla pockandet på fulhetens förhärligande blott för att den existerar. Han har genom sina brokiga skulpturer, sina monumentala taflor och sina gravyrer varit en af de främste att utbilda den modärna dekorativa konsten. Han har i sin apoteos af den nakna människokroppen sökt återfinna antikens form- och naturdyrkan, som den teoretiska pseudoklassiken gjort sitt bästa att dölja. Men icke tillfredsstäld med att endast porträttera naturen, har han äfven med fantasins skaparrätt bildat nya former ur det redan existerande, samt därigenom framkallat nya förnimmelser, föreställningar och idéer. Därvid har han emellertid gått fri den tankemålande konstens största fara: att uppoffra det formella för innehållet.

Att Max Klingers egendomliga begåfning och hans konst framkallat en hel literatur af broschyrer och artiklar, behöfver icke konstateras. Måhända är det emellertid icke lika öfverflödigt att fästa uppmärksamheten vid ett större sammanfattande arbete, som helt nyligen utkommit och i biografisk form meddelar en öfversikt af Klingers konstnärskap. Jag afser det af *Max Schmid* sammanstälda värket *„Klinger"*, 41 bandet i den bekanta, af Knackfuss redigerade samlingen „Künstlermonographien".

Detta arbete utmärkes af en stor, ehuru negativ förtjänst: det gör inga fåvitska försök att ställa den i sin kraftigaste mannaålders utveckling stadda konstnären i historisk belysning, ansträngningar, som redan af den orsaken måste anses värdelösa, att Klinger hvarje dag som går producerar nya värk, hvilka ställa de gamla i skuggan eller förändra den måttstock, efter hvilken han bör mätas. Max Schmid inskränker sig till det man af en Klingerbiografi med datum 1899 önskar, nämligen en kronologisk öfversikt af mästarens taflor, raderingar, teckningar och skulpturvärk samt en intelligent tolkning af deras underliggande idé, — ingalunda oumbärlig för deras rätta uppfattning, men välkommen och upplysande. Några ut-

flykter på den bombastiska entusiasmens allmänning får man förlåta honom.

Med utelämnande af „förhistoriska“ data — sånär som på födelseåret 1857 — försätter Schmid läsaren in medias res, lärotiden hos Gussow i slutet af sjuttiotalet och utvecklingsåren i Berlin under Menzels inflytande. Redan då tog sig Klingers episka fantasi uttryck i bildcykler, som framställa ett gifvet ämne under olika former och utvecklingsskeden. Innan han fyllt tjugufyra år hade han sålunda, förutom taflor och enskilda teckningar, sändt ut serierna „Kristus“, „Raderade skizzer“, „Parafras öfver fyndet af en handske“ och „Ovidii offer räddade“. Originalteckningarna till dessa serier förvaras dels i Berlins och Dresdens kopparstickkabinett, dels i museet i konstnärens födelsestad, Leipzig.

Efter läroåren i Berlin drog Klinger ut på vandring och slog sig först ner i München, där han inom kort fullbordade de raderade bildserierna „Amor och Psyche, en saga af Apulejus“ och „Intermezzi“. Vid denna tidpunkt och under förra hälften af åttiotalet, då han vistades i Paris, vann hans konst det manligt allvarliga, man kunde säga tragiska drag, som utmärker den, och hans teknik blef från graciöst försiktig bred och säker. Gravyrcyklerna „Dramer“, „Ett lif“ och „Kärlek“ skildra intrycken från denna tid, berusande passioner och lifvets outgrundliga bitterhet i alla dess faser. Från Paris medförde han en stor tafla „Paris dom“, i formelt afseende ett slags förstudie till monumentalvärket „Kristus i Olympen“. Max Schmid jämför, egendomligt nog, icke de båda taflorna, hvilkas likhet i komposition och fältindelning genast frapperar. Båda äro de genom brokiga marmorlister arkitektoniskt indelade i ett hufvudfält med sidostycken och predella, där hufvudhandlingens stämning å ena sidan återges, å andra sidan förklingar. I bakgrunden ett exotiskt landskap, sedt från den höga öppna plats, på hvilken handlingen spelar. Paris, i senare fallet Zeus, sitter vid taflans kant såsom det mål, hvilket handlingen och rörelsen afser. Hera, handlingens hufvudperson, står liksom Kristus i taflans midt, utmärkt genom en af horisontlinjen bildad cesur. De tre gudinnorna förekomma åter på den senare taflan intressant differentierade genom olika sinnesrörelser, i det att spänningen, hvarmed de emotse Paris dom, förbytts till hånfull likgiltighet öfver Kristi inträdande. Hermes med den långa hvita stafven framställes på de båda taflorna genom samma härliga, från ryggen sedda mansgestalt. — I själfva värket vaknade vid denna tid hos Klinger tanken på ett monumentalvärk öfver den nya tidens största tilldragelse och vann småningom gestalt i utkasten till „Kristus i Olympen“. Därförinnan fullbordade han emellertid tvänne religiösa taflor, „Pietà“ — i Dresdnergalleriet — och „Korsfästelsen“, numera i museet i Hannover, men dåförtiden med möda utstäld och i München blott med förbehåll att den, för sin arkeologiska naturtrohets skull, delvis doldes bakom ett förhänge. Först 1897 blef så det stora värket färdigt att träda ut i världen, där det mötte mykket olika uppfattning, beundran och tadel, alt efter hvars och ens mer eller mindre modärna — man kunde väl säga

mer eller mindre konstnärliga — ståndpunkt. Max Schmid tolkar dess fabel och grundidé i öfverensstämmelse med den programuppsats, som med Klingers medgifvande tillhandahållits publiken, där hans värk exponerats, och hvilken af denna anledning antagits såsom „taflans röst, oaktadt händerna äro *D:r Paul Schumanns*". Denna framställning har äfven af mig i Ateneum VI 1899 återgifvits, såsom text till reproduktionen af Kristus i Olympen.

Emellertid hade Klinger 1889 flyttat till Rom. Från denna tid stamma, förutom en mängd flitiga skizzer, friluftsstudier, oljetaflor och raderingar, de två cyklerna „Till döden I" och „Till döden II", — döden i dess storhet, ensamhet, befriande skönhet, förfärande fulhet, bitterhet, girighet, — framställningar, som blott kunnat alstras af en rastlös fantasi och en själ, fyld af gränslöst medlidande med det under sin börda af sorg kvidande människosläktet. — Det märkligaste resultatet af Klingers vistelse i Rom utgjordes likväl af de skulpturvärk, genom hvilka han inom kort framstälde sig såsom det polychroma bildhuggeriets målsman. Hans första stora arbete, hugget i olika, kraftigt färgade stenarter, framstälde en kvinlig halffigur i grå dräkt med rödt hår och matt, gulaktig hy. Klinger har kallat henne „Salome", för att i ett namn sammanfatta det kvinligt sfinxartade, bedårande grymma, som han typiskt velat framställa. Hon står med korslagda armar, sinlig, gåtfull; det likblå hufvudet af en yngling och det brunaktiga af en man ligga såsom emblem vid sockelns rand. Kort därpå följde „Kassandra", kroppen af varmtonig marmor, håret rödbrunt, ögonen mörkt bernstensfärgade, den antika dräkten gulröd och violett, sammanhållen öfver skuldran af ett bronsband, — en klassiskt formfulländad staty. „Ännu har Klinger likväl icke sagt det sista ordet med afseende å brokig plastik, säger Schmid, och syftar härmed på det Beethovenmonument, som konstnären tilsvidare icke vågat definitivt utarbeta. Till hufvudfiguren, som i antikiserad dräkt sitter framåtlutad, liksom i ett moment af högsta andlig spänning, har han hämtat varmtonig marmor från Grekland, till manteln kostbar onyx från Tyrolen. En örn af svart ebenholts skall uppstiga vid mästarens fötter och det hela hvila på marmormoln. Klingers allvarliga beherskade stil borga för det djärfva projektets värdiga utförande.

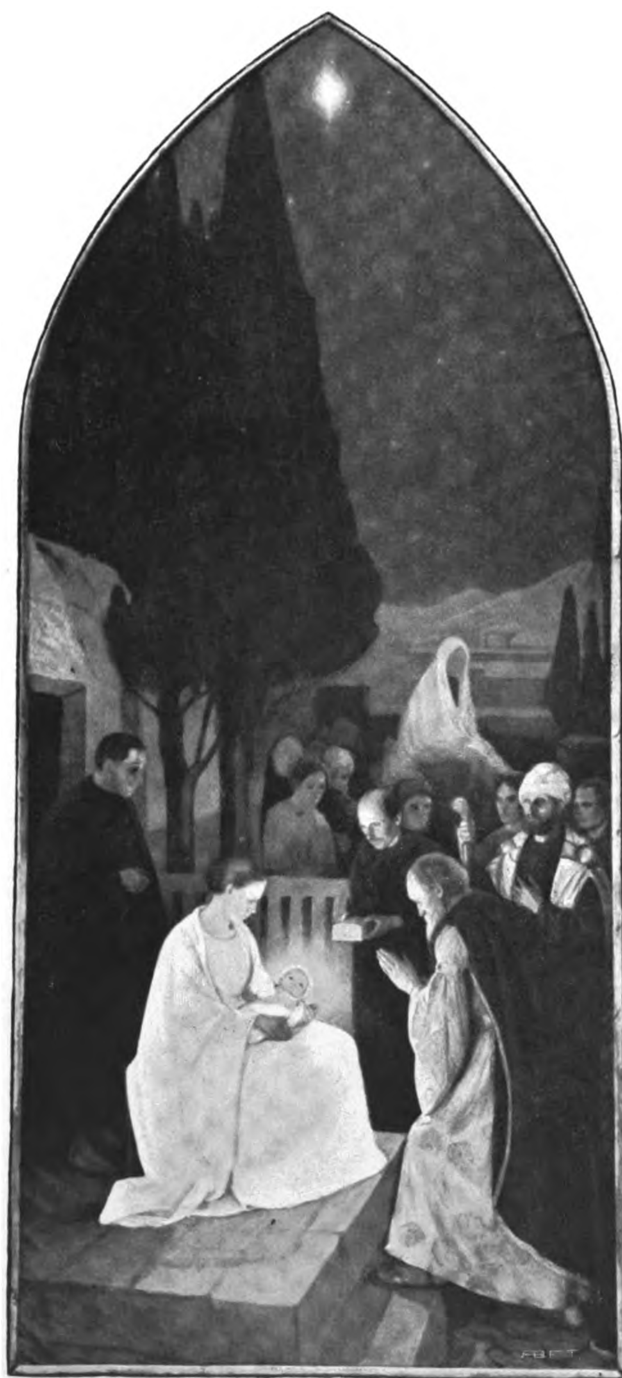

AXEL GALLÉN PINX.

AKTIEB. F. TILGMANN KROMOLIT.

ILMARINEN PLÖJER ORMÅKERN.

P. HALONEN. KRISTI FÖDELSE.

ALTARTAFLA TILL NYA KYRKAN I KOTKA.

PARISERUTSTÄLLNINGEN OCH FINLANDS PLATS PÅ DENSAMMA.

AF TORSTEN SÖDERHJELM.

I.

aris har fått äran af att utstyra och utgifva det väldiga arbete, som snart sagdt alla världens makter varit med om att foga ihop och som nu ligger uppslaget för världens ögon: sekelsluts-expositionen. Det är ett storslaget värk. Det är ett uttryck för alt, hvad bäst och hvad störst den mänskliga produktionen intill våra dagar hunnit uppnå. Utvecklingshistorien på så godt som alla områden ligger att för den noggranne iakttagaren läsas i de alster af mänsklighetens arbete, som här äro samlade för att gifva en bild af den civiliserade och delvis den ociviliserade världens ståndpunkt vid ingången till det tjugonde seklet, och det har sagts, att studiet af den otroligt digra expositionskatalogen — den utkommer i 20 väldiga volymer — vore tillräckligt för att dana professorer på åtskilliga områden. Konsten, sådan den formats under den nyaste tiden på jordens olika trakter, står att studeras i palatsen vid Champs-Elysées; vetenskapens bedrifter i dess olika grenar skola komma att ställas fram vid kongresserna i „Palais des Congrès“, 19:de seklets industri ända från den jättelika massindustrin till Sèvres-porsliner och våra dagars vackraste konstindustri äro samlade under hallarna på Champ de Mars och i Esplanade des Invalides, och vid Trocadéro och på Quai d'Orsay vid den redan öfver hela världen bekant

vordna „Rue des Nations“ söka de främmande länderna att hvart och ett göra sin röst gällande, berätta för världen sin historia och söka gifva den en bild af sin karaktär och sina bästa drag.

Det säger sig självt att det område, som erfordras för att programmet för en utställning som denna skall kunna genomföras fullständigt, bör vara enormt. Den första utställningen, som hållits i Paris, republikens år VI, omfattade en yta af 2,300 kv. meter. Ett sekel har gått sedan dess, det sekel, som nu framvisar sina resultat, hvarje ny elfva-års period sedan 1856 har i Paris framstält nya, oanade idéer, har kräft ständigt större ansträngningar och ständigt större utrymme för att nöjaktigt kunna uppvisa sitt arbete, och nu ligger 1900 års expositionen utbredd öfver ett område af en miljon åttiotusen kvadratmeter. En stor, ny stad, en hvit gipsstad i sällsamma former och efter en oändligt oregelbunden plan, med stilar från alla världens hörn, har vuxit upp mellan Champs-Elycées grönskande kastanjer och Invalidhotellets mörka, tunga murar, längs Seinens kanter på sluttningarna vid Trocadéro och vidt och bredt utöfver Marsfältets väldiga yta, där Eiffeltornet ännu för spiran såsom en reminiscens från expositionsåret 1889. Det kan icke förnekas att intresset för utställningen då var större än nu. Den nationella entusiasmen kände inga gränser, och det var en stolt glädje, som tryckte sin stämpel öfver allting. Nu äro förhållandena icke mera desamma. Det ligger någonting tvunget, någonting af plikt öfver hela arbetet på utställningsområdet, och under den långa tid, som redan gått till ända efter det officiella öppnandet, ha arbetena fortgått med en ingalunda rastlös ifver. Såväl fransmän som utlänningar ha haft en förutfattad afvoghet mot hela utställningen. Men man torde icke misstaga sig, om man förutspår att det värkliga intresset kommer att blifva oändligt mycket större, än hvad man tänkt sig. Ty först nu, då åtminstone stora delar nått sin fulländning och stå att granskas af publiken, först nu kan man värkligen förstå, hvad alt en uppvisning som denna har att bygga på, hvilka massor af arbete, som ligga dolda under expositionsartiklarna, hvilka ideer och tankar de representera. Aldrig har en världsutställning varit mera kosmopolitisk än denna. Snart sagdt alla jordens folk ha hämtat sitt lands produkter till den stora täflingen eller byggt sig ett palats eller en hydda, som är dem egen. Hela den del af Paris, som upptages af utställningen vimlar af folk af de mest olika typer, klädda efter hvars och ens sed och bidragande till att gifva det hela utseendet af någonting, som i sig fattar hela världen. De europeiska kulturfolken söka bjuda hvarandra spetsen i industrihallarna och konstpalatsen, medan de folkslag, hvilka äro mera främmande för fabriksindustri och modärna konstriktningar, hvilka bevarat sin egenart och hvilka till stor del ännu stå på en jämförelsevis låg kulturståndpunkt, framvisa prof på sin befolkning, sin arkitektur, sin konstindustri på de områden vid Trocadéro och på Marsfältet, hvilka de fått sig anvisade.

Det är naturligt att det är Frankrike som intager den största platsen af området. Det är isynnerhet i konstafdel-

ningen som Frankrike är preeminerande. De främmande länderna utställa sin konst från det senaste decenniet, de hafva hvart och ett en eller två, låtom oss säga högst fem salar för sina expositioner; den franska konstutställningen sönderfaller i trenne stora afdelningar. I det stora palatset äro inrymda dess „exposition centennale“ och „exposition decennale“, hvilken sistnämda ensam omfattar trettiosex delvis mindre, men delvis mycket stora salar. Och slutligen har Frankrike för sig hela det mindre, fina, vackra palatset, där dess s. k. retrospektiva utställning är inrymd. Måleriet och skulpturen ha sitt hemvist i „le grand palais“, den väldiga, öfverbygda, korsformiga gården är ägnad skulpturalstren, som här i växlande former stå sida vid sida, de snart sagdt otaliga salarna öfverflöda af modärnt måleri. Det mindre äkta, stilfulla franska palatset däremot har gjorts till samlingsplats för hvad Frankrikes gamla skattgömmor dölja af sällsamma saker och dyrbara skatter. Från kyrkor, från museer, från enskilda samlingar ha hit hämtats de vackraste pjeserna af den franska konstindustrin: väfnader, mosaiker, mynt, arbeten i guld, elfenben, tenn, brons o. s. v. för att gifva en framställning af utvecklingen från dess början och ända till 1800.

Såsom den normala fortsättningen på konst- och den retrospektiva konstindustriutställningen följer expositionen af den modärna konstindustrins alster. Den breda, nyskapade avenuen, som mellan konstpalatsen leder från Champs-Elysées till Seinen, fortsättes af den mera till sina former än till sin ornamentering storartade Pont Alexandre III, en värkligt majestätisk brygga, som leder rakt fram mot Invalidesplanaden, där de långa, hvita utställningspalatsen med sina bågar, sina tinnar och sina torn beteckna fortsättningen af den präktiga vägen. Och borta i fonden höjer sig Invalidkyrkans tunga guldornerade kupol som en högtidlig afslutning på den storslagna taflan. Det är i dessa invalidpalats, den vackraste industrin har sin plats. Också här har Frankrike tagit brorslotten af området. Hela det ena palatset är nämligen reserveradt för hvad fransk konstindustri i våra dagar kan bjuda på. Porsliner och glas, möbel och briljanter, alt det utsöktaste, som står att finna. I den motsatta byggnaden trängas utlänningarna. Japan har hämtat en stor samling porsliner, träskulpturer och väfnader, Tyskland, Österrike, Förenta Staterna, Ungern hafva inredt sina stilfulla, möblerade rum, Italien har kommit med toskanska mosaiker, venetianska kristaller och möbler, Danmark har en storartadt vacker utställning af porsliner, och ytterst i södra ändan af byggnaden exponeras den af Rysslands Kejsare till Frankrike skänkta ädelstenskartan öfver Frankrike, ett underbart värk, värdt sina fyra miljoner francs. Denna del af utställningen hör till de allra intressantaste och allra lättast studerade. Hvarje land har sitt lilla område, där det kan utställa endast det allra bästa och det mest egenartade det kan bjuda på, och hela området har icke här ännu tagit de oformliga stora dimensioner, som beteckna hallarna på Marsfältet, där storindustrin med maskiner och automobiler har sin plats. Här är det egentliga fältet

för fackmännen. Den stora publiken kan ock ägna sitt intresse åt dessa väldiga utställningar, till stor del arrangerade med oerhörda ansträngningar och kostnader och erbjudande en värklig storslagen anblick. Järnindustrin exempelvis är framstäld i de mest storartade kollektioner; Schnider har visserligen sin egen utställningspaviljong, men på Marsfältet finnas väldiga grupper af metallarbeten, en afdelning, där Sverge på ett glänsande sätt dokumenterar sig såsom hemvist för grufvor och järnvärk. Gruppen för väfnader och beklädnadsartiklar intager vid sidan af järnutställningen ett stort rum. Och det är här, framför Worths, Paquins och Redferus vitriner som pariserdamerna beundrande trängas, så det är nästan omöjligt att komma fram i denna del af hallen. För att gifva en aning om storleken af denna industrihall må nämnas att en försvinnande liten del af densamma, ett parti till hvilket man först knappast finner vägen, intages af „la salle des fêtes", hvilken inrymmer femtontusen personer och hvilken — det må tilläggas — är uppförd, så att dagsljuset på otaliga ställen i tak och väggar klart lyser fram.

Omkring dessa jättehallar, hvilkas midtelparti upptages af vattenpalatset med stora vattenspel och skimrande kaskader, gruppera sig oregelbundet och vårdslöst ett otal byggnader: en skogspaviljong, marinpaviljonger, „le tour du monde" med exotiska danser och teatrar, „le palais des costumes", en intressant kostymhistoria i en massa tablåer, „le palais lumineux", „le palais aptique" med månen på en meters afstånd, „le pavilion bleu", utställningens finaste restaurant, damernas palats, schweizerstugorna mot bakgrunden af Mont-Blanc, marokkanska byggnader och gator, alt i ett bländande brokigt virr-varr. Och på andra sidan om Pont d'Iena fortsättes denna underbara stad. Här, vid Trocadéro, är det isynnerhet de franska koloniernas afdelningar, hvilka attrahera publiken, som i dem tyckes se ett af expositionens största nöjen. Skrällande musik i sitt primitivaste stadium, skrikande människor, bruna och brokigt klädda, som bjuda ut sina handarbeten, medan de sitta och arbeta på dem, smala, krokiga gränder med bod vid bod, där Algiers och Tunis mörkögda söner med klingande franska komplimanger söka locka den förbigående världen och främst alla unga damer till att köpa de praktfulla broderier och de sällsamma arbeten de bjuda ut. Och här och där en krog, där afrikanskorna prestera sitt hemlands danser, på hvarje steg en tunesare som säljer sin nougat eller sina amuletter, som skydda mot sjukdom och död. Det skall vara strålande solsken för att alt detta skall se sant ut, och det skall vara en sydländskt blå himmel för att de hvita byggnaderna skola träda fram så som de böra. Längre borta ligger Dahomey's område med tysta, allvarliga infödingar, som bo i sin halmhydda, med en utställning af sällsamma feticher och afgudabilder. Senegal och Ceylon, Transvaal och Kina, Egypten och Sibirien och otaliga andra stater och kolonier ha här sina paviljonger, och Japan bjuder inom sitt inhägnade område på vackra, gamla handarbeten, på prunkande pioner och på sitt té af ett otal olika slag.

Ett område för sig och en ganska bjärt kontrast mot det modärna utlandets byggnader och paviljonger bildar det i närheten af Japan befintliga „Vieux Paris.“ Dessa rekonstruktioner af gamla minnesmärken och byggnader med anspråk på att kunna sprida en stämning af en förgången tid hafva på senare tider blifvit en oundgänglig nödvändighet för alla utställningar. Berlin kom 1896 fram med iden och skapade ett litet område till en härd för gamla minnen. Stockholm följde framgångsrikt exemplet året därpå, och nu har Paris velat framvisa sitt konterfej, taget i ungdomens dagar. Men det har fått en altför stark retouchering af en modärn hand, byggnaderna från olika perioder, från François I:s och Molières tider skvallra nogsamt om att de äro gårdagsbarn. Jonglörerna på gatan kunna endast med svårighet komma en att glömma den tro, som ligger emellan deras värkliga period och våra dagar, de gammalfranska ordformerna på skyltar och hus hindra en icke att tydligt se det franska för den dag som är i Colonnes prestationer och i burleska pariserfarser. Och man må framför alt ej se spektalet från Seinen. Ty då ligga kulisshemligheterna altför uppenbara för enhvar.

För att hafva gifvit åtminstone en antydan om hufvudpartierna af utställningen återstår oss ännu att nämna de två gator, hvilka mellan Pont Alexandre III och Pont de l'Alma sträcka sig längs Seinens stränder. På norra sidan La Rue de Paris, öfverlupen af små teatrar och varietéer, af teatragrufer och kinematografer, af restauranter och försäljningsstånd, nattens expositionsdel; på södra sidan slutligen nationernas smala gata, där stormakter och icke stormakter äro sammangyttrade sida vid sida, så man tycker, de nästan trängas om utrymmet. Här har åter arkitekturen tillfälle att visa åtskilliga facer, men man står likafullt nästan förvånad öfver att icke finna mera af den originalitet och de nya ideer, som man hade hoppats få se på en utställning, där det gäller att vid sidan af främmande länder för hvarje land gifva ett prof på sin egen karaktär, sin distinktion ifrån grannarna. Man hade väntat sig nya uppsving, nya planer för ett kommande sekels gryningskonst, men man får i de flesta fall nöja sig med att konstatera ett lyckligt val för kopian eller en skicklig sammanfattning af motiv och partier från olika byggnader, olika trakter och olika tider, såvida man icke måste göra den erfarenhet att hvarken den ena eller den andra af de egenskaper, som borde vara en utställningspaviljong egna, stå att finna i dess former. Men inskränker sig denna klagan öfver bristen på stora och nya projekt blott till byggnaderna vid nationernas gata? Får man icke förgäfves söka nyhetens originalitet och uppslagen för en gryende tid äfven i de öfriga delarna af expositionen? Det är visserligen sant, utställningen afser att gifva en bild af det gångna seklet, att gifva en kollektion af de senaste tidernas produktion. Och såsom sådan motsvarar den sitt ändamål. Det har redan tidigare påpekats i hvilken utsträckning det fullgjorda arbetet är representeradt. Men man står frågande inför det tjugonde seklets början. Automobilerna stå i hotande rader och yrka på att framtiden

skall blifva deras och deras gelikars. Ingen konstnärshand har ännu bidragit till att skapa dem, där de i sin brutala fulhet rusa fram längs boulevarder och avenuer. Det är på deras område de stora slagen slås, man läser i dem långt in i en kommande tid. Men vandra omkring i konstindustrins hallar! Det är — såsom redan nämts — praktfulla saker, som här möta ögat, men hvar finnes den allmänkaraktär, som borde trycka sin prägel på våra dagars produktion, hvar finnas de gemensamma grundlinjerna, de gemensamma grundideerna, efter hvilka en ny tid skall teckna sitt program? 1900 års exposition kan ännu ej visa huru dessa linjer skola dragas; den befinner sig ännu i en reaktionsepok, som famlar efter en lycklig ingång till en ny tid. Det vore vanskligt att söka göra några hypoteser beträffande hvilket land som skall gifva sin karaktär åt den vardande stilen, men man kan knappast undgå att, då man vandrar från den ena nationens exposition till den andra, göra vissa reflexioner öfver detta problem. Man läser Frankrikes glansperioder i „Le Petit Palais" och i hundraårsutställningen af konstindustri vid Invaliderna; men man har vid sidan däraf vår tids franska konstindustri och man känner, att man icke kan ställa några förhoppningar på, att Frankrike i den snara framtiden skall kunna finna en allmängiltig lösen för folken. Italiens nutidskonst är altför öfverlastad och ytlig för att kunna vinna allmängiltighet; Japan står ännu altför främmande för Europa för att kunna reformera dess smak, den japanska konsten är icke tillräckligt expansiv för att kunna omfatta de europeiska länderna; de skandinaviska länderna vinna världens gillande, men de kunna stiga fram endast med små steg, och det finnes så oändligt mycket ännu att rensa på dem; de måste få växa ut ännu innan de kunna tänka på att med effekt göra ett jätteinlägg i fråga om stil och smak. Tyskland börjar visa stora betingelser för att träda i ett främre plan och afskudda sig det ok af ful billighetsfabrikation, som under de senare tiderna utmärkt det; men de bästa löften tyckes den engelsk-amerikanska riktningen erbjuda. Det är storheten, enkelheten och enheten, som beteckna den engelska stilen, och jag tror det är just dessa egenskaper, af hvilka vi nu hafva behof. Vi måste lämna vår grannlåt och vår mångfaldiga brokighet och vi måste söka forma framtidens stillinjer så ädla och stora, att icke hvarje dag, som går förbi, kan hafva samvete och hafva lust att hänga en ny prydnad på stommen utan att se hvad där hänger förut och utan att tänka på huru det skall se ut, då allt är fullbehängdt.

Det är Paris som stält upp expositionen. Hvarje land har haft rätt att representera sig och man kan därför ingenting anmärka mot den brokighet, som en utsikt öfver utställningsfältena erbjuder. Tvärtom. Placeringen af de olika byggnaderna måste i allmänhet anses såsom lycklig, om ock Marsfältet t. ex. förefaller att erbjuda vissa felaktigheter i detta afseende. Men det är icke nog härmed. Paris har tillika fått lof att draga försorg om föreningsbanden mellan dessa skilda partier, det har fått sig ombetrodd inramningen

af denna oändligt skiftande tafla. Det har utan tvifvel varit mycket svårt att på ett lyckligt sätt komma ifrån detta arbete; åtminstone tyda resultaten på att bra få vägar stå öppna för dem, som haft omhänder detta värk. Är detta värkligen våra dagars franska konst och öfverförfinade franska smak, frågar man sig med undran framför dessa väldiga monument. Nej, det är icke våra dagars konst och det skall aldrig blifva en allmän konst, så länge vi och våra ättlingar lefva. — Det är onödigt att vidare tala om den jättelika ingångsporten, som krönes af „La Parisienne“, henne, som hvarje människa i Paris känner och hatar. Nog är det sällsamt, man ville säga sorgligt, att Paris värkligen gått in på att för alla sina gäster symbolisera sig i denna figur, som tyvärr tronar så högt uppe att ingen gamins sten kan komma henne att förlora en bit af sin fräcka, obehagliga fulhet. Den är ett misstag, hela denna jätteportal, där den står och skämmer bort det härligt stilfulla partiet Place de la Concorde — Madeleine — Chambre des Députés — Tuillerierna — Champs — Elysées. Det finnes förutom denna port ännu några partier af utställningens yttre dekorering, i hvilka den s. k. modärna konsten tagit ett underbart uttryck: passerellerna öfver gatorna och gångbroarna öfver Seinen. Den värkar nästan komisk all denna underbara grannlåt af violett och grönt, af blått och rödt, af jättelika gipsansikten här och där uppe vid barriärerna, af granna påfåglar och väldiga krabbor, af sällsamt anbragta dekorationer af åror på broarna och af jättetuppar, som stå nästan inne i Seinen och hålla vakt vid gångbroarna. Dessa anordningar utgöra på intet sätt ett föreningsband mellan utställningens särskilda delar, de tjäna fastmera till att ännu mera splittra det redan annars delade och mångbrokiga intryck man har af exteriören af årets stora världsutställning.

Men färgerna och formerna försvinna så småningom, när skymningen börjar svepa omkring Paris. Det är söndagskvällen, som är ägnad expositionen. Då lyser hela jätteporten med sina höga kolonner i ett bländande ljus af violett och grönt. Utställningspalatsen och paviljongerna kransas då af långa rader af elektriska lampor, på Alexander III:s bro stråla båglamporna på de trearmade kandelabrarna, långt borta på Marsfältet tecknar „La grande roue de Paris“ sin jättelika cirkelbåge i eld, längs konstpalatsens takfrisar löpa glimrande linjer, vid Rue de Paris stå alla träden i blom af lysande röda lyktor, och öfver det hela gjuter strålkastaren från det ända från foten till toppen med eldlinjer tecknade Eiffeltornet en bländande stråle än hit än dit öfver expositionens inhägnade mark. Då är tiden inne för Rue de Paris; då stå teatrar och varietéer öppna, då är munterheten störst i den glänsande rad af restauranter, som sträcker sig tätt invid Seinen under de utländska makternas paviljonger. Den är glänsande, denna syn, och den är dubbelt skön, då man ser den på afstånd, då man står på Concordebron och ser Seinen slingra sig framåt, medan den fattar hela denna ljusprakt, som den ger en dubbel glans, då den låter den skifta och växla former i sin ständigt lefvande yta.

II.

Det behöfver icke framhållas, hvilken undanskymd plats en enskild, liten paviljong, såsom den finska, intager på en sådan utställning, och att den franska prässen just ej mera har stor tid att sysselsätta sig med den, är självfallet. Ju flere paviljonger och afdelningar öppna sina portar, desto sparsammare blifva naturligtvis omnämnandena af vår paviljong. Men det kan icke förnekas, att tidningsprässen under de första tiderna efter det officiella öppnandet, då Finland hörde till de få, hvilka kunde presentera sig i ett åtminstone någorlunda fullfärdigt skick, ägnade paviljongen en ganska stor uppmärksamhet. Och ett långt större uppseende än hvad de franska tidningarna tala om, har den i sanning väkt hos publiken. Den publik, som flanerar på utställningsområdet och af nyfikenhet kastar en blick än i den ena, än i den andra paviljongen, den har icke mycket att intressera sig för i den finska paviljongen. Men vår seger är vunnen inom långt betydelsefullare kretsar. Paviljongen, det yttre såväl som det inre, utgör en bra nog åskådlig och tillfyllestgörande bild af det land, den representerar, och den är därför i sanning ägnad att tillfredsställa dem, hvilka under de gångna tiderna börjat intressera sig för vårt land, dem, hvilka fått om också blott en aning om våra förhållanden, men hvilka då de nu se oss representerade inför sina ögon, gärna taga en närmare kännedom om oss. Och vidare är vår framgång afgjord i konstnärsvärlden. Det har tidigare påpekats, att man saknar originalitet i byggnaderna vid nationernas gata, en anmärkning, som likafullt nästan i sista rummet träffar den finska paviljongen. Ty här har den som skapat den — det är i främsta rummet arkitekten Eliel Saarinen — riktigt fattat och lyckligt gripit hvad tiden kräft. Den rotar djupt i finsk jord, denna byggnad. Lugn, enkel, solid, hel sträcker sig dess nedre del, i hvilken man icke kan undgå att röja ett byggnadssätt, som vi städse påträffa ute på den finska landsbygden, jag menar rent ut sagdt, våra stenfähus; fönstren, helt små, hvilka äro placerade tätt under takfrisen, påminna oss också om detta slag af byggnader. Men den har fått en högre lyftning, en vackrare ide genom klockstapelsreminiscensen, bilden för folkets gudsfruktan och pietet, för söndagsfridens och hälgens högtid, och den har högt mot himmelen fått en krona af eld, som är solens och sanningens ljus, eld, som är kraften i folkets handlingar, eld, som är värmen i folkets kärlek. Det är dessa höga ideer, som göra paviljongen till det, den är, man måste förstå hvarje småsak, för att kunna uppskatta dess värde, ty såsom ett uttryck för det sköna i absolut bemärkelse tror jag likväl denna paviljong icke kan tjäna. Men att det är en konstnärshand, som tecknat de stora konturerna och att det är samma hand, som smyckat paviljongen med symboliska ornament, därom är ingen fråga. Man behöfver endast betrakta dörrornamenten, specielt den västra dörrens ornering af ekorrar, som sticka fram mellan grankvistarna, för att se att mästaren är artist. Och där arkitekternas konstgebit tager slut, där vidtager skulpturen med Vikströms

stora björnar uppe på taket och med Emil Halonens träffsäkert och lefvande sant gjorda träskulpturer, för att i sin tur lämna spiran åt måleriet, som inne i paviljongen har tagit främsta rummet i dekoreringen och som här visar åtskilliga sidor af hvad bäst vårt land kan bjuda. Midtelpartiets kupol täckes af Galléns storartade Kalevala-fresker: Sampo smides, Ilmarinen plöjer ormåkern, Sampos försvarare och den symboliska framställningen af kristendomens införande i Finland efter det de hedniska gudarna öfvergifvit landet. Det snillrika valet af ämnen, hvilka visa att vårt folk evigt är detsamma, den kraft, den öfvertygelse, hvarmed målningarna äro utförda, den skicklighet, med hvilken teckningen är gjord på de buktiga ytorna, häfda på ett glänsande sätt Galléns konstnärsrykte. Men han är ej ensam representant för våra dagars finska måleri. I långa rader mellan fönstren i paviljongens långskepp löpa de s. k. pannåerna, hvilka här göra en utmärkt effekt och på ett angenämt sätt afbryta de stora gula väggytorna. Det är Finland i växlande former, som här träder en till mötes: Landskapet i Edelfelts ljusa, vackra Haikko-vy och hans bild från Helsingfors skärgård, i Blomstedts mäktiga, allvarliga Olofsborg och hans „första snö“, i Enckells färgrika Borgå, i Gebhards sommarafton vid stockflottan, i Fru Soldan-Brofeldts friska hafsvy; folkets lif i Enckells fritt studerade och enkelt gjorda interiörer från folkskolan och läsestugan, i Rissanens med intim bekantskap och orubblig teckningssäkerhet målade fiskare på isen — han har dessutom en duktig bild af Murtaja — vidare i Blomstedts skidlöpare, i Halonens lojägare. Såväl de i viss mån bestämda motiven som de angifna måtten för konstvärken ha naturligtvis till någon del lagt ett band på konstnären. Det är — såsom ju naturligt — i konsthallen vårt lands nutidskonst presanterar sig. Alla de finska taflorna bilda här en sammanhängande kollektion, som tyvärr erhållit en ganska ofördelaktig plats, men som icke desto mindre ådragit sig uppmärksamhet. De flesta af våra konstnärer äro också här företrädda på ett lyckligt sätt. Järnefelt har sändt några af sina vackraste dukar — vintermarinen — höstvyn från Pielisjärvi — svedjebrännarena — porträtten af hans son, af fru J., af friherre J. Ph. Palmén, af fröken U. Wrede; Gallén har af sina Kalevalamålningar Sampos försvarare, Joukkahainen och Lemminkäinens moder samt dessutom några porträtt, Edelfelt ställer ut Kristus och Magdalena, Åbo slott samt porträtt af M:me Pasteur, af fröken E. L., af Herr J. Leclercq, af Fru G., af Professor C. G. Estlander m. fl.; Pekka Halonen har en mängd dukar: Jungfrurna på udden, några landskap och folkbilder, Rissanen ställer ut sin blinda gumma och en nästan skrämmande realistiskt gjord folklifsbild — en spåkvinna; Fröken Ellen Thesleff har en homogen kollektion af sina varma och fina stämningsbilder och porträtt; Gebhard är representerad genom sin öfvergifna flicka med det oändliga vemodet i de små dragen; Enckell har förutom „konserten“ och ett par andra taflor sina två magnifika akvareller „Lots“ och „Gosse;“ Simbergs originalitet står att ses i hans „Höst“ och „Dödens blomster“. Af de äldre

bland våra konstnärer utställer A. von Becker en liten interiör från en nyländsk bondstuga, målad i år; Lindholm har ett strandparti från svenska västkusten och Hj. Munsterhjelms namn läses på trenne mindre sommarlandskap från Finland.

Vår skulptur har fått sin plats på den stora, öfverbygda gården, reserverad för de skilda ländernas bildhuggarkonst. Den utgör här en del af den ryska afdelningen, men våra konstvärk stå likväl sida vid sida med hvarandra. Vi märka här främst midtelpartiet af Vikströms ståtliga ständerhusfris — en skiss till hela frisen utställes också: Alexander I omgifven af de fyra talmännen vid Borgå landtdag. Vid sidan af denna väldiga grupp står Vallgrens Alexander II monument, ursprungligen af konstnären ämnad för paviljongen: Finland som i sorg höljer sitt anlete vid grafstenen, på hvilken kejsarprofilen i relief är tecknad. För resten har Vallgren en mängd mindre pjeser — Fierté — och många andra. Stigell ställer ut sina Skeppsbrutna, Vikström — „Invocation“ — „Tidsgudens fånge“, en träskulptur — och några andra skulpturer. Fru A. Vallgren och G. Winter äro också företrädda på skulpturens område.

Men låtom oss återvända till finska paviljongen för att ägna själfva expositionen en kort redogörelse. Det har varit omöjligt att med den mångfald af olika slags föremål, och med det jämförelsevis ringa antal föremål af hvarje utställare, skapa en enhetlig kollektion inom paviljongens trånga gränser. Produkter från vidt skilda områden få därför ligga sida vid sida utan att något inre samband emellan dem förefinnes. Vi presentera oss i vår paviljong på så ofantligt många olika gebit som jag tror knappast något annat folk; vi äro mera än andra för tillfället i behof af att för de främmande nationerna framvisa hvar vår styrka ligger och hvad vi af egna krafter förmå, och det är därför, till följd af en viss heterogenitet, som vår paviljong måste erbjuda ett något splittradt intryck för den, hvilken söker att i ett ögonkast fånga det hela. Låtom oss jämföra oss t. ex. med Norge, hvars hela paviljong nästan upptages af jakt- och fiskeriutställningar, med Spanien, som exponerar endast gamla, härliga gobeliner, med Ungern, som har en historisk-heraldisk utställning, med Persien, som framvisar nästan endast väfnader. Men, såsom redan tidigare blifvit påpekadt, vår utställning är ämnad att tagas i ett närmare skärskådande. Vi ställa ut vårt kulturarbete i en stor mängd vetenskapliga sällskaps publikationer och i akademiska disputationer; vår periodiska präss har sin egen lilla afdelning, dekorerad med nästan samtliga landets tidningar och prydd utantill med följande rader, textade på väggen: „Le Dieu dit: que la lumière soit et la lumière fût et Dieu vit que la lumière était bonne, et il sépara la lumière d'avec les ténèbres“, samt: „Frères d'armes! Combattons la main dans la main, pour le droit, le biensuprême dans la vie, pour la liberté, pour le progrès du monde et le bonheur de l'humanité.“ Vårt skolväsende har en väldig kollektion till största delen bestående af handslöjdarbeten från seminarier och lägre läroanstalter. Statsadministrationerna gifva i sina intressanta kollektioner upplysningar om näringarnas tillstånd i

landet: Forststyrelsen har en präktig samling värktyg och modeller, träsektioner af våra väldiga furor och vackra, uppstoppade exemplar af våra skogars inbyggare — en björn, en varg, en lo o. s. v. Landtbruksstyrelsen utställer en samling profver och fotografier. Finska statens fiskerimuseum har en af fiskeriinspektören D:r O. Nordqvist anordnad stor utställning af fiskeribragder och modeller, dekorerad med trenne stora landskapsmålningar, två efter original af Hj. Munsterhjelm gjorda af Berndt Lagerstam, den tredje, en vinterbild af J. Rissanen. Öfverstyrelserna för lots- och fyrinrättningarna, för väg- och vattenbyggnader gifva prof på sin värksamhet. Arkeologiska kommissionen utställer kopior af minnesmärken; Geologiska kommissionen har en stor kollektion, hvars medelpunkt består af Bjurböle-meteoren, innesluten i en väldig vitrin af masur på en sockel af slipad granit i olika färger, och till hvars öfriga värdeföremål höra de s. k. klotgraniterna, en sällsynt och vacker granitformation, hvilka äro hopfogade till fontäner i de fyra hörnen af midskeppet.

Den finska konstindustrin representeras främst af aktiebolaget Iris genom ett litet rum, möbleradt i finsk stil efter ritningar af Gallén, vidare af Finska handarbetets vänner, af en mängd väfskolor, konstflitföreningens centralskola och Helsingfors handarbetsskola. Det förefaller som om vår handväfnadskonst hade bort kunna prestera mera af skönhet och stilfullhet i sina finska mönster än hvad man ser i paviljongen. Finlands slöjdförening exponerar ett möblemang, som med små förändringar kunde vara synnerligen vackert — masurn, af hvilket trävärket består, är af en ovanlig skönhet. Tillägga vi ännu att turistföreningen har en utställning, bestående af ett insjölandskap, måladt al fresko af Alb. Gebhard, samt af en samling finska knifvar, pungar, pjäxor m. m. sända af Finska Industrimagasinet, torde vi ha omnämt de flesta allmänna kollektioner. Härtill komma ännu ett antal privata utställare med mindre kollektioner af olika pjeser. Det är, såsom man ser, en brokig samling den finska paviljongen bjuder på i sina spiltliknande afdelningar och sina stora vitriner. Och det står ständigt folk omkring dessa saker, den ena intresserar sig för ett, den andra för ett annat, och det framgår klart och tydligt att publiken värkligen är tillfredsställd med hvad den finska expositionen har att bjuda på.

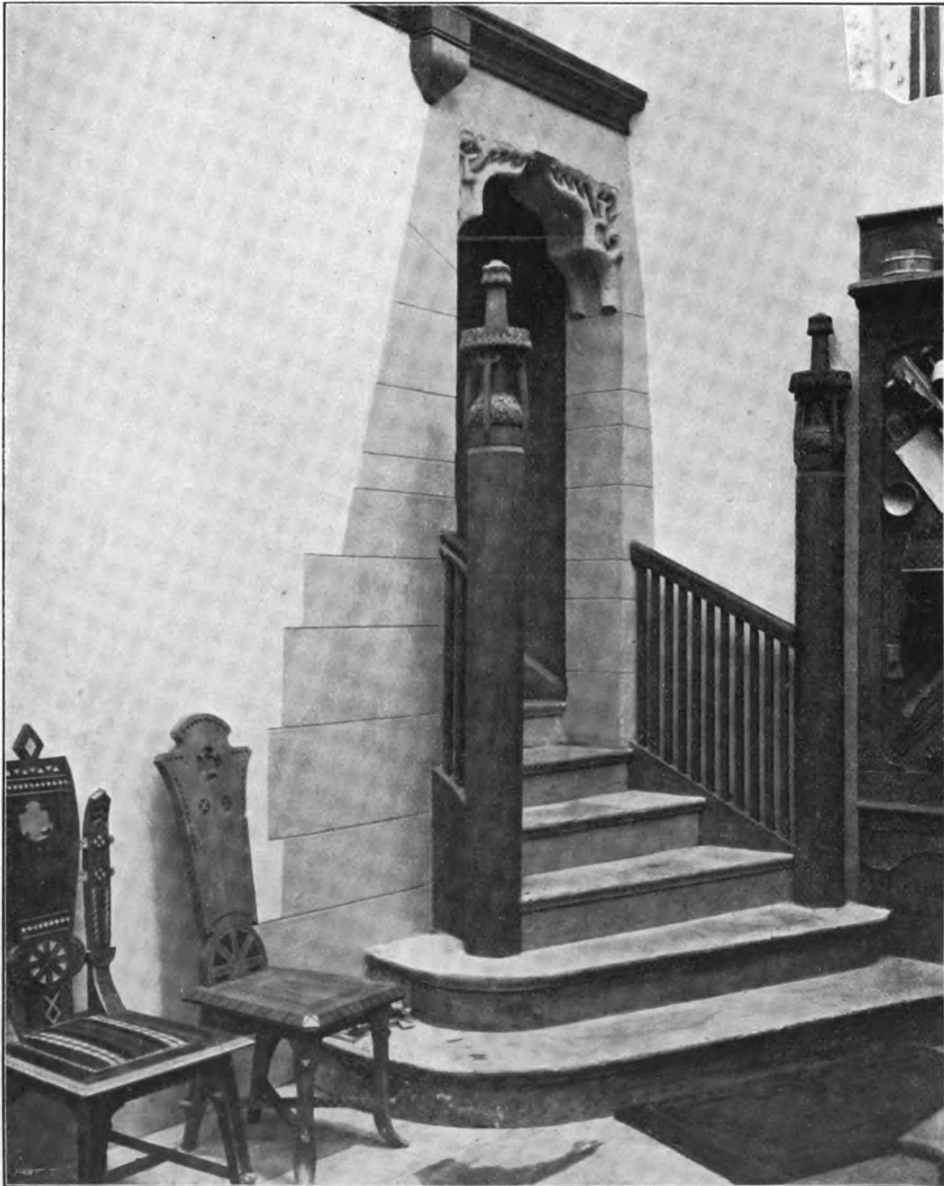
Det är också så godt som uteslutande i paviljongen och i konstafdelningen Finland spelar någon roll. Vi hafva icke kunnat erhålla några specialplatser i de stora hallarna och det är därför endast ett ringa fåtal fabriker, hvilka äro representerade i industrihallarna, där de naturligtvis helt och hållet uppgå i de massor, hvilka närmast omgifva dem. Textilindustrin utgör bland manufakturvarorna vår främsta expositionsartikel; järnindustrin representeras af Billnäs Bruks Aktiebolag; i afdelningen för näringsämnen utställa några firmor alkoholhaltiga drycker. Pappersindustrin företrädes på Champ de Mars af Nokia, Tervakoski och Tornator och i Invalidpalatset har Arabia Aktiefabrik en delvis ganska vacker kollektion, Sandudds tapetfabrik en jättevitrin med några tapetprofver och

Stigells stenhuggeri en enkel och vacker pjes: en granitplatta med Finlands vapen inhugget. Det må ännu tilläggas att Bergmans stenhuggeri i Helsingfors utställer en liten kollektion grafstenar.

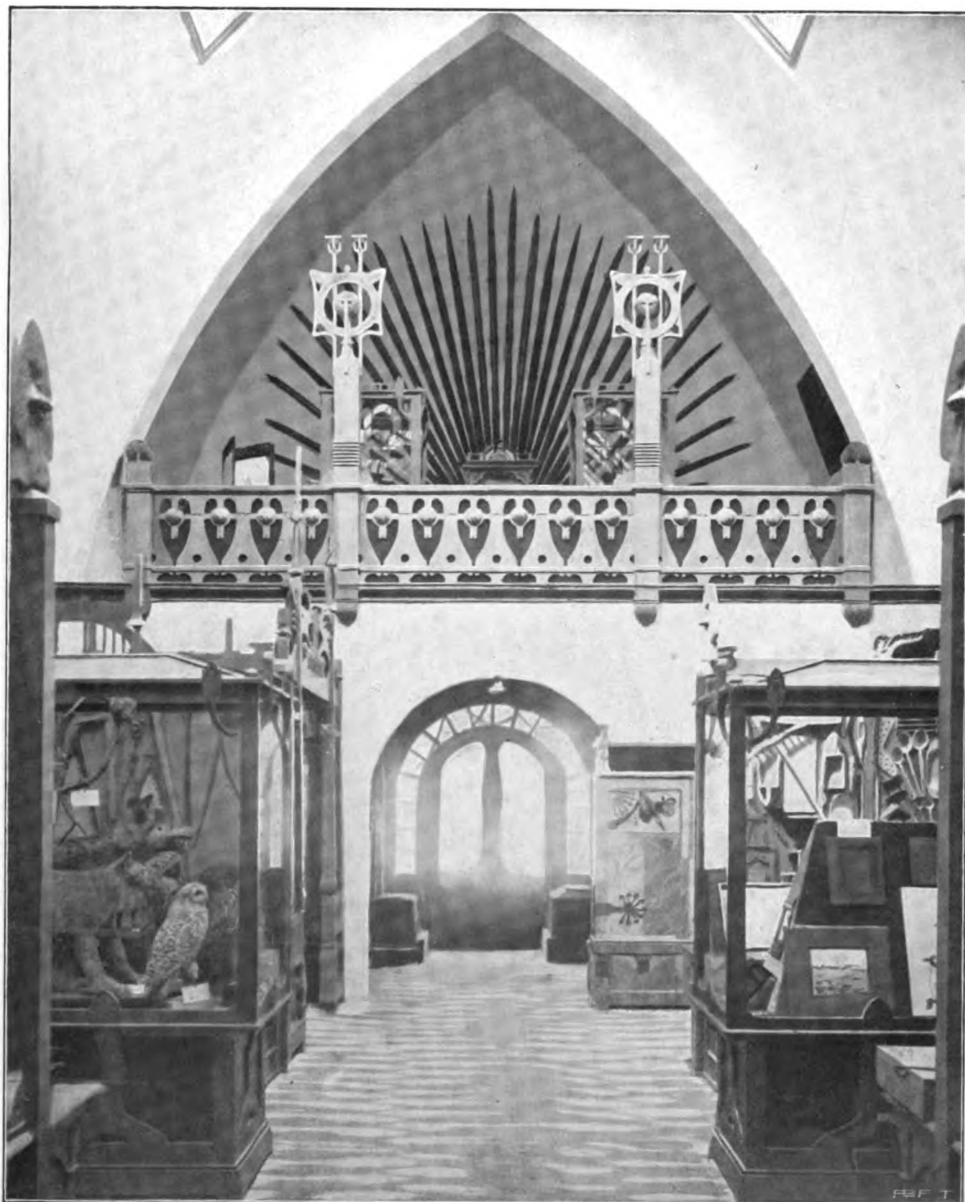
Sådan är fördelningen af Finlands expositionsalster på utställningen.

Det är, såsom ofta nämndt, hufvudsakligen den finska paviljongen, som här förmedlar gemenskap mellan vårt land och en publik, sammansatt af människor från alla länder på jorden. Under nuvarande förhållanden måste den betydelse denna paviljong äger för oss anses såsom mycket omfattande. Betrakta den vid sidan af de rika palatsen — betrakta vårt folk vid sidan af de stora nationerna — och det är samma proportioner. Vår paviljong träder icke fram med någon pretention på att blifva observerad, men för dem, hvilka vilja gå den in på lifvet och taga kännedom om hvad den bär inom sig, skall den måhända af Finland och dess folk gifva en bild, nog stark för att ej plånas ut vid anblicken af palatsen i dess grannskap, en bild som i främlingens hågkomst kan dröja kvar som ett vittnesbörd om ärlig och själfständig sträfvan hos det folk den representerar. Sådant är den finska paviljongens ändamål, sådant det hopp man vill hysa om framgången af dess uppgift.

UPPGÅNG TILL LÄKTAREN.

VÄSTRA DELEN MED LÄKTAREN.

DEN FINSKA PAVILJONGEN PÅ VÄRLDSUTSTÄLLNINGEN I PARIS 1900.

ÖSTRA FLYGELN, „KORET“ MED IRIS-RUMMET, SLÖJDFÖRENINGENS MÖBEL NÄRMAST OCH EN DEL AF FISKERIUTSTÄLLNINGEN I FONDEN.

EN DIKT AF A. E. AFZELIUS.

Följande dikt är skrifven af professor Anders Erik Afzelius, hvilken som kändt var jurisprofessor vid Åbo universitet till år 1821, då han, blifven misshaglig för våra höga vederbörande, entledigades från sin tjänst. Tio år senare fick han befallning att lämna landet och var redan på väg till Sverge, då han greps på Åland och fördes fången till Viatka. Därifrån tilläts han visserligen år 1835 återvända till Finland och under polisuppsikt vistas i Kexholm och Villmanstrand, men sändes ånyo år 1837 till Ryssland, till staden Venden i Liffland, samt sedermera till Riga, där han dog 1850. Afzelius var en mycket framstående man, och tyckes ha sysslat också med tillfällighetsdiktning. Dikten till Westberg, som var svensk general-konsul i Riga, har sitt värde hufvudsakligen därigenom, att den afspeglar den politiska martyrens egna stämningar i det främmande landet. Verserna äro afskrifna af aflidne myntdirektören A. F. Soldan, som vid denna tid var som ingeniörofficer kommenderad till Dünaburg och år 1842 besökte Afzelius, med hvilken han var bekant från dennes vistelse i Villmanstrand.

J. A—o.

TILL HERR GENERAL-CONSULN OCH RIDDAREN C. G. WESTBERG RÅDSHERRE I STADEN RIGA VID DESS SILFVERBRÖLLOP DEN 23 DECEMBER 1842 AF EN GAMMAL UPSALA-KAMRAT, HVILKEN ÄNNU ICKE SLUTAT SINA STUDIER. —

Hör, på den dag, då till din ära
Så många samlat sig i högtids skrud,
Hör äfven några fosterländska ljud,
De fordom voro dig så kära.
I söderns blomsterklädda salar
Är rösten ljuf, men sångarn ofta lömsk
För menskorätt, för samfundsdygder glömsk,
En ljugen hjeltedikt man talar.

Men ren hon är den svenska tunga,
Så ren som molnfri himmels azurblå,
På fjellets spets i ljus de skalder stå
Och redlighetens lof de sjunga.

De sjunga flitens ädla möda,
De stilla medborgsmanna dygders pris
Och trogen kärleks sköna paradis
Och verksamhetens rika gröda.

O, stode dock på Dünas stränder
En af de väldiga — dock än i dag!
Och läte höra Nordmansharpans slag
Uti de forna Svenska länder!

Men, ack, den sång, som når ditt öra
I dag, den höjes af en tårqväfd röst;
Dock sångarn redlig är, och varmt hans bröst,
Må Du med godhet honom höra!

Han, äfven han i hoppet skådat
En enkel högtid uti eget bo,
Men blott en drömbild blef hans svikna tro
På all den sällhet tiden bådat.

Han, äfven han af huslig lycka
Sex lustrar haft — ren ödet fem dig gaf —
Han har ej mer ett hem, han har en graf
Den *han* ej *får* med blommor smycka.

Och dömd att länge ensam lida
Han tåligt väntar än sin bröllopsfärd
I öfvergången till en bättre verld,
Der englar jubelkransen vrida.

Dock villig än hvar fröjd att dela
Den stundom Gud en ädel man beskär,
Han eget qval — ej afvund honom tär —
Med andras sällhet söker hela.

Och Din? Hvad skulle den ej gläda
Ett sinne, ofta hugnadt af ditt stöd,
En åldrig man, den mägtig vrede bjöd
På vägens alla törnen träda —

Ack ja, med själens hela värma,
Så ren som den kan bli i stoftets band,
Han hjertligt tacksam räcker dig sin hand
Och ber Försynen dig beskärma;

Han beder att din lefnadsbana
På njutning rik, från sorgens töcken fri,
En länge fortsatt rosenstig må bli
Och döden sent den trötte mana;
Han beder att en älskad maka
För dig, med oförvanskliga behag
Försköna må än mången lycklig dag
Och helsan vid din tröskel vaka;
Han beder att föräldrars dygder
I rikligt arf till goda barn må gå
Och att ditt ädla hus må orördt stå
Af hvarje storm i Nordens bygder.
Så är den gamles bön — hans hjerta
Ej funnit ord att tolka, hvad det kännt,
Dess kraft är bräckt, dess ungdoms mod förbrändt,
Det rör sig blott i egen smärta.
Men Han, som ofvan molnen tronar,
Han hörer ock ett krossadt hjertas bön,
Han hör ock säkert min — det blir ett rön,
Som mig med lifvet än försonar. —

GÖRAN MAGNUS SPRENGTPORTEN.

EN KARAKTÄRISTIK

AF ARVID MÖRNE.

FORTSÄTTNING OCH SLUT.

IV.

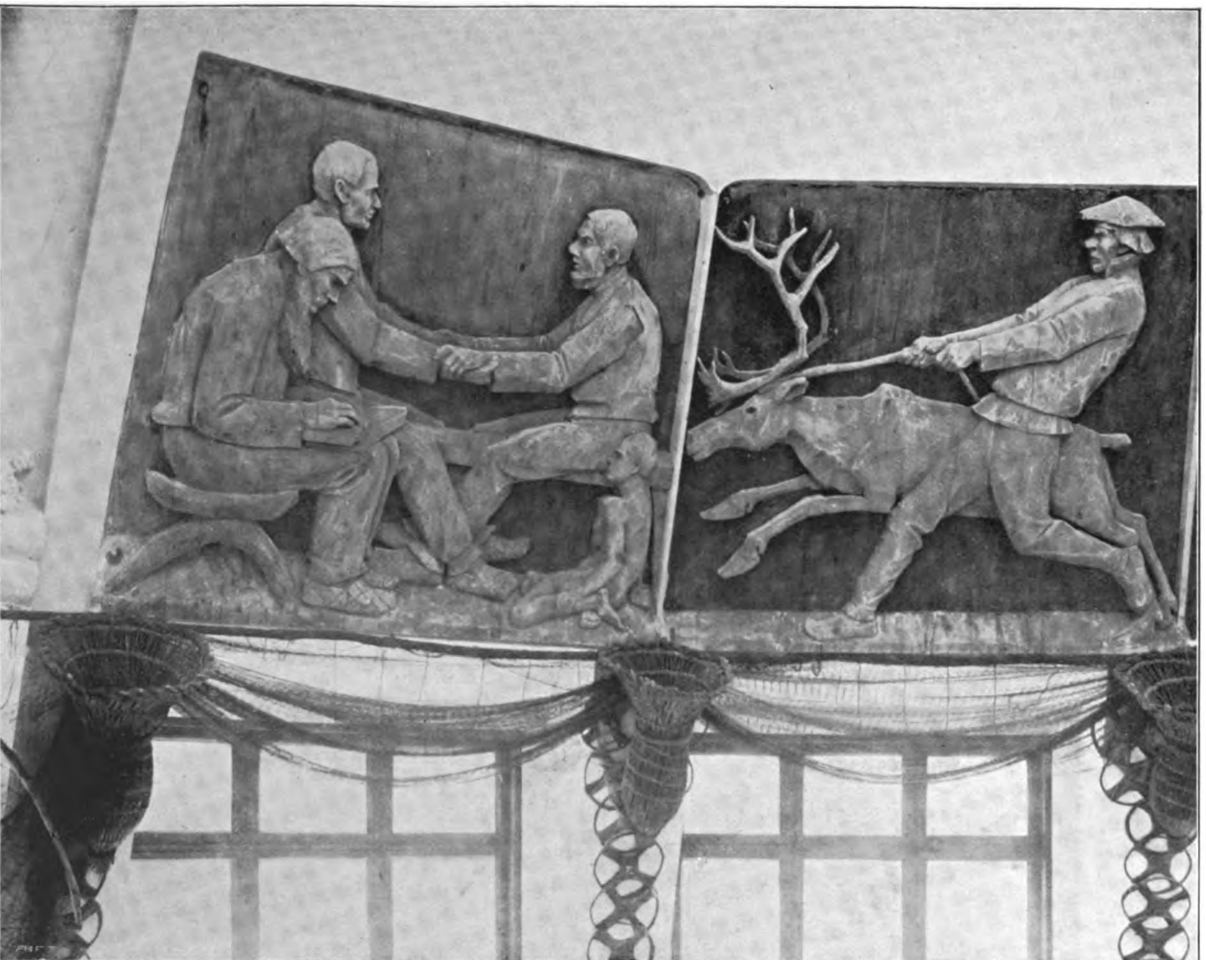

Jag har i det föregående sökt teckna Göran Magnus Sprengtportens personlighet sådan den framstår vid tiden för 1772 års statshvälfning och därvid särskildt sökt belysa hans åsikter och sträfvanden för så vidt de beröra Finland. För att få en grund för framställningen af Sprengtportens karaktärsutveckling har jag sökt sammanställa de fyra mest ingående undersökningarna af ämnet vår historiska literatur äger. Uppgiften har varit svår såtillvida som författarne utgå från väsendtligen skiljaktiga åsikter om den tid, hvarunder Sprengtporten värkade. Yrjö Koskinen, som i högre grad än de andra sökt utreda själfständighetssträfvandenas af 1788 sammanhang med både de föregående och efterföljande decennierna, gör Sprengtporten till bärare af en idé, uttryck för ett tidsmedvetande i och för sig diskutabelt, och genom meningsbrytningen om sträfvandena och tankarna under Sprengtportens tid försvåras uppskattningen af honom själf.

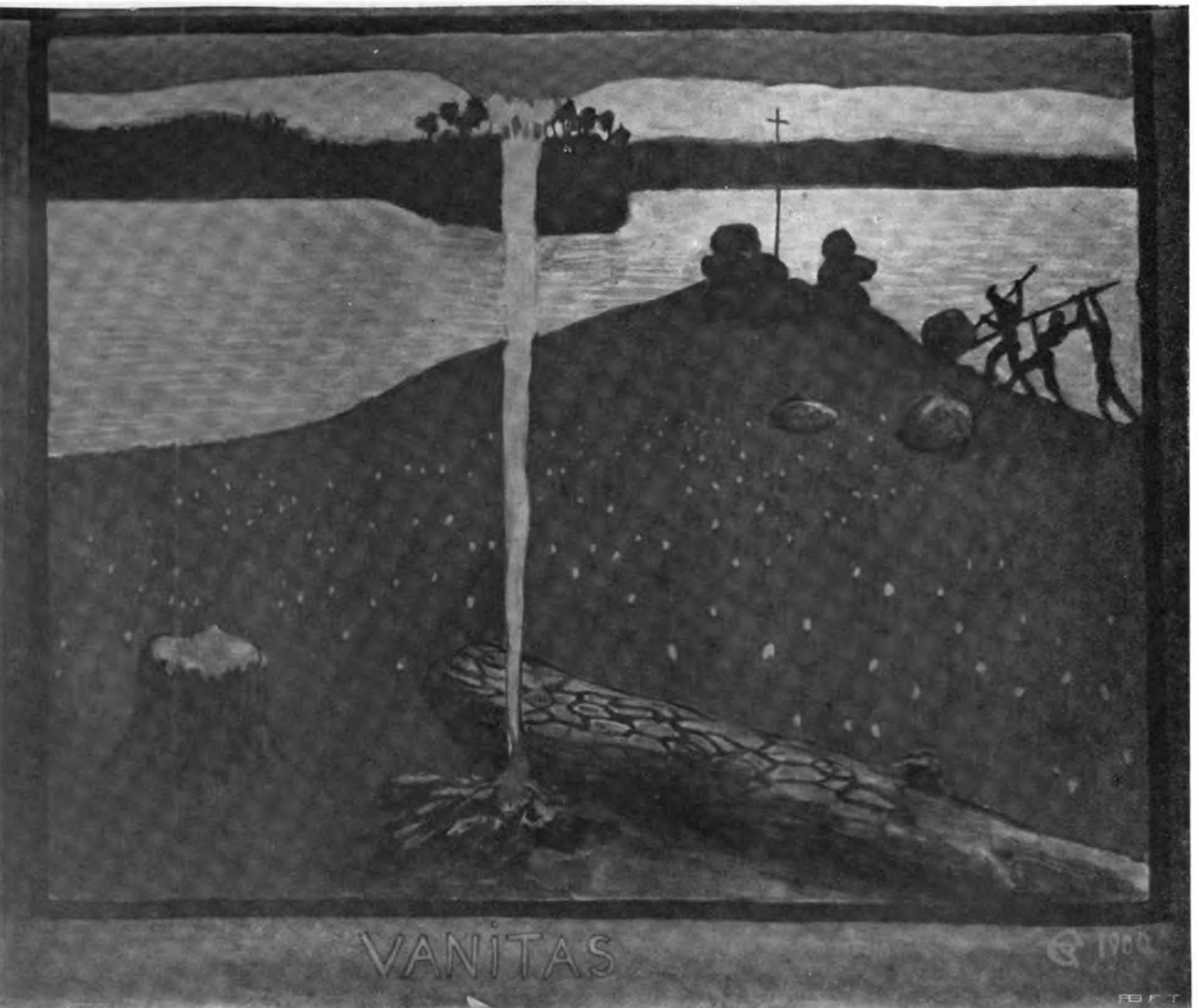
Jag öfvergår nu till Sprengtportens karaktärsutveckling mellan 1772 och 1780. Mycket tidigt, omedelbart efter revolutionen inträffar en händelse, som i sin mån karaktäriserar Göran Magnus Sprengtporten vid denna tid. Det var bryt-

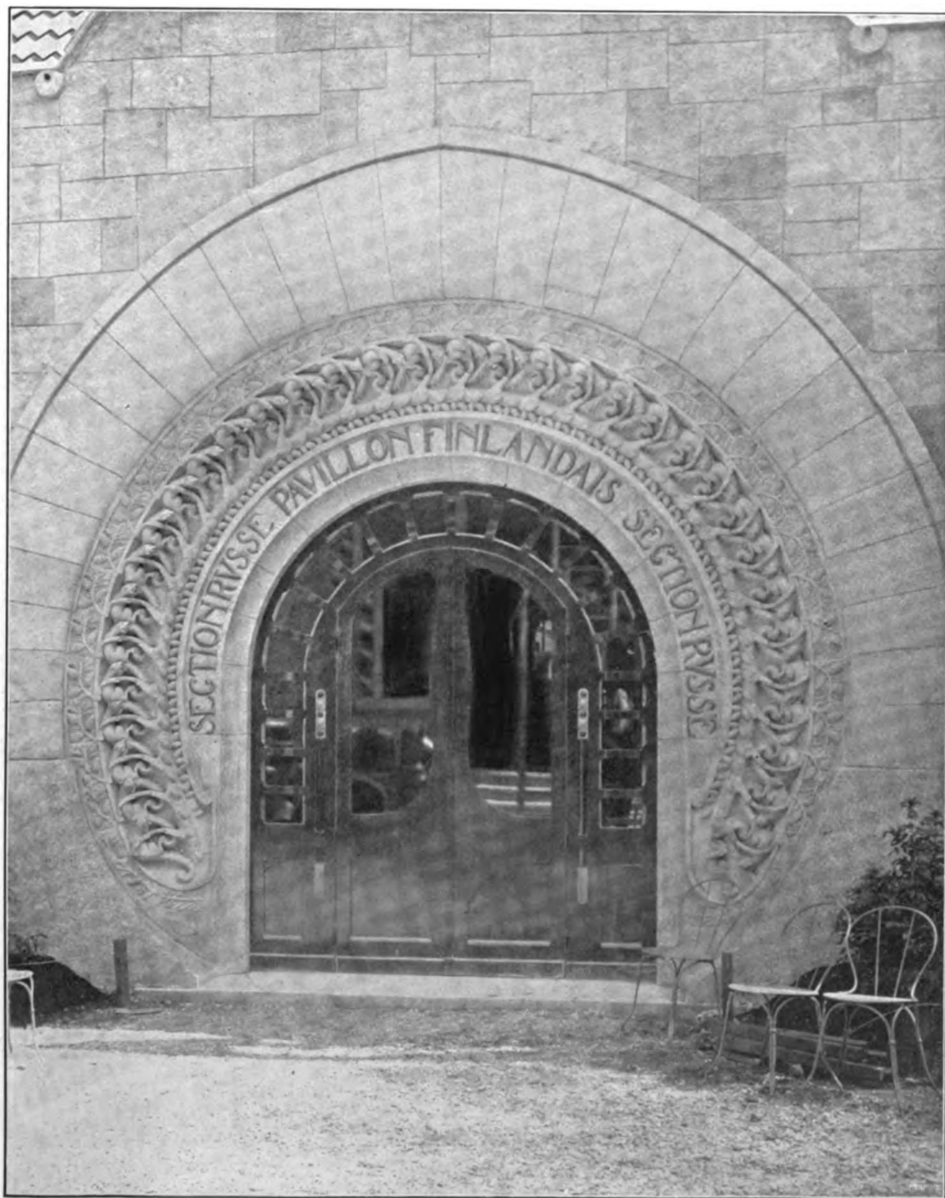
HUFVUDINGÅNGEN MOT RUE DES NATIONS.

TVÅ AF E. HALONENS RELIEFER.

AXEL GALLÉN: HEDENDOMEN OCH KRISTENDOMEN.

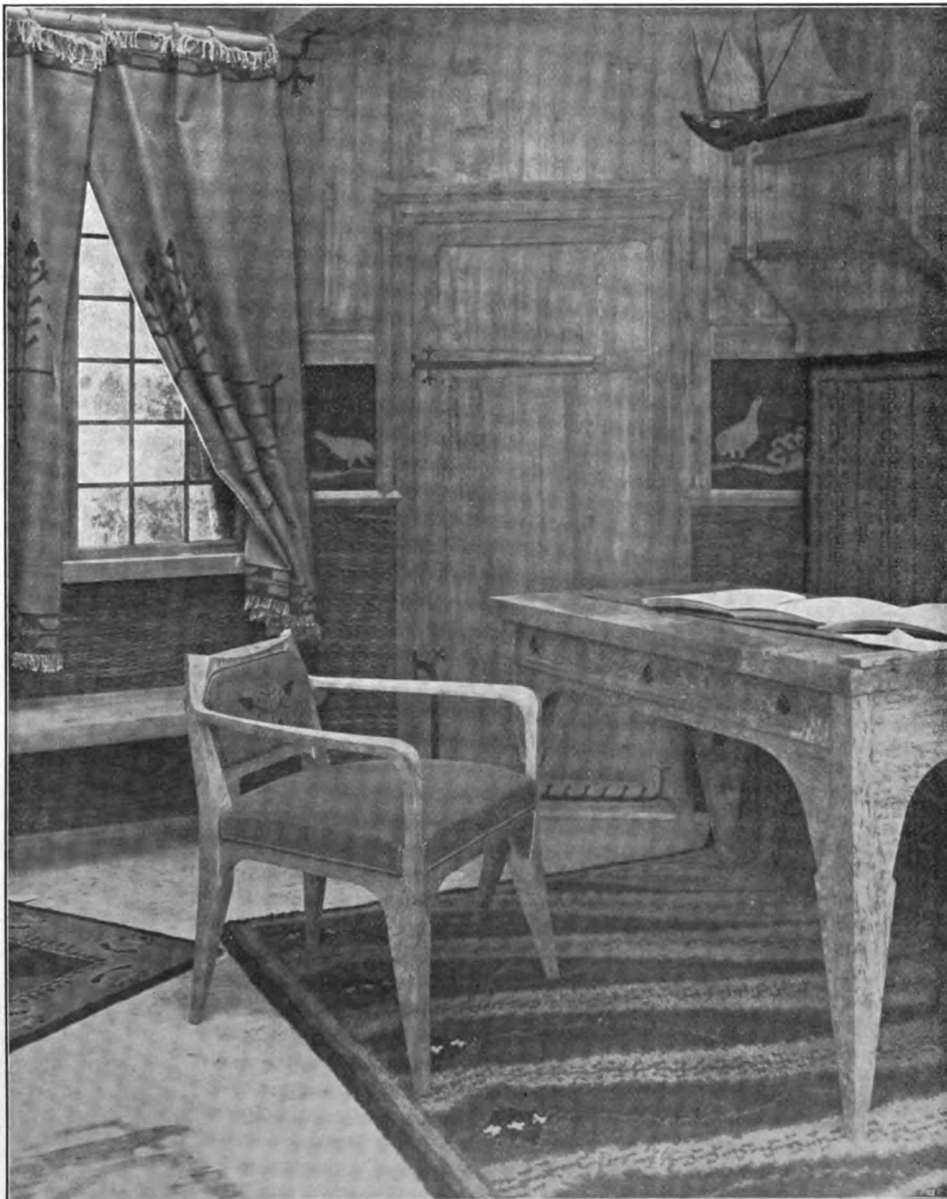
VÄSTRA INGÅNGEN.

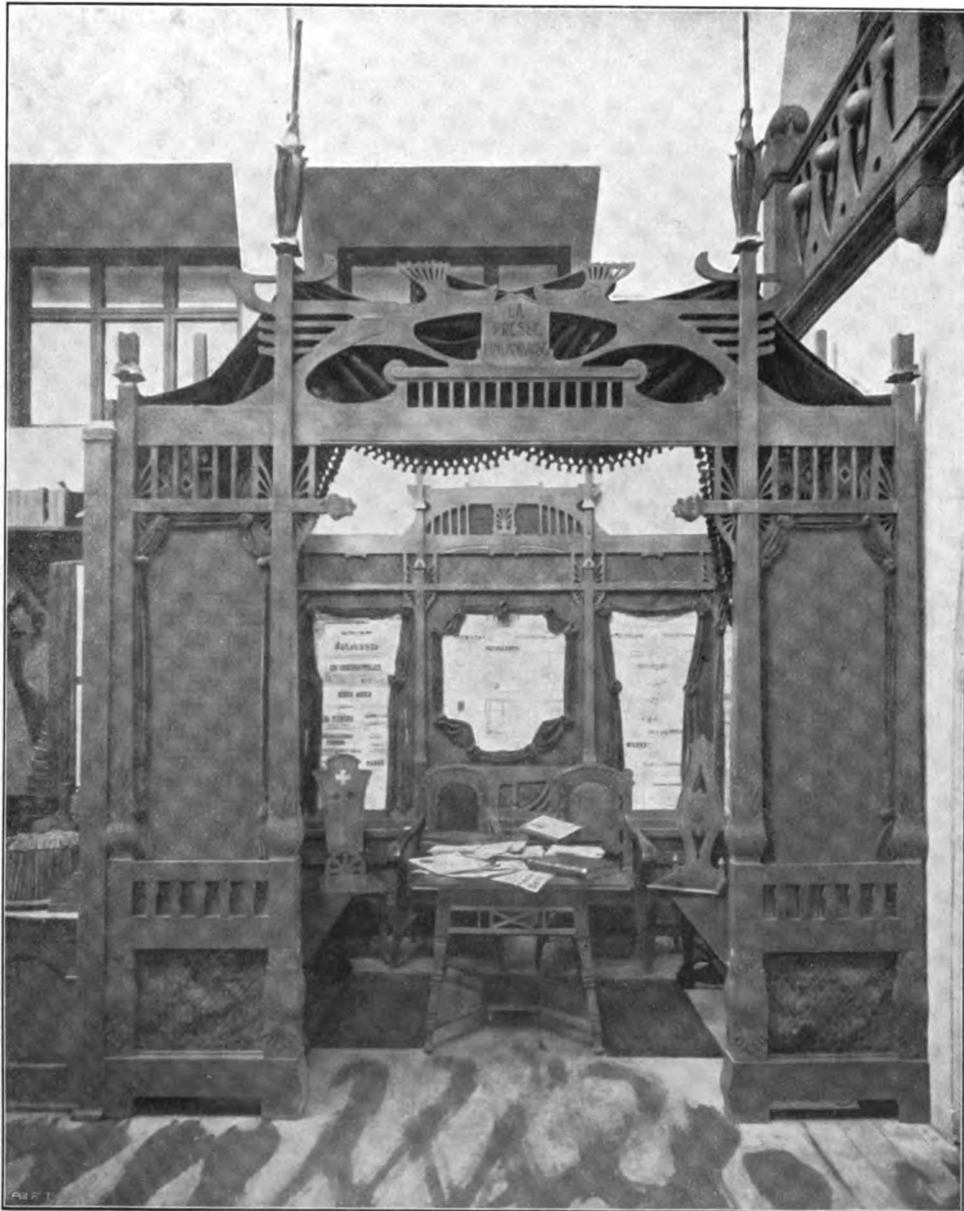
PARTI AF TAKET.

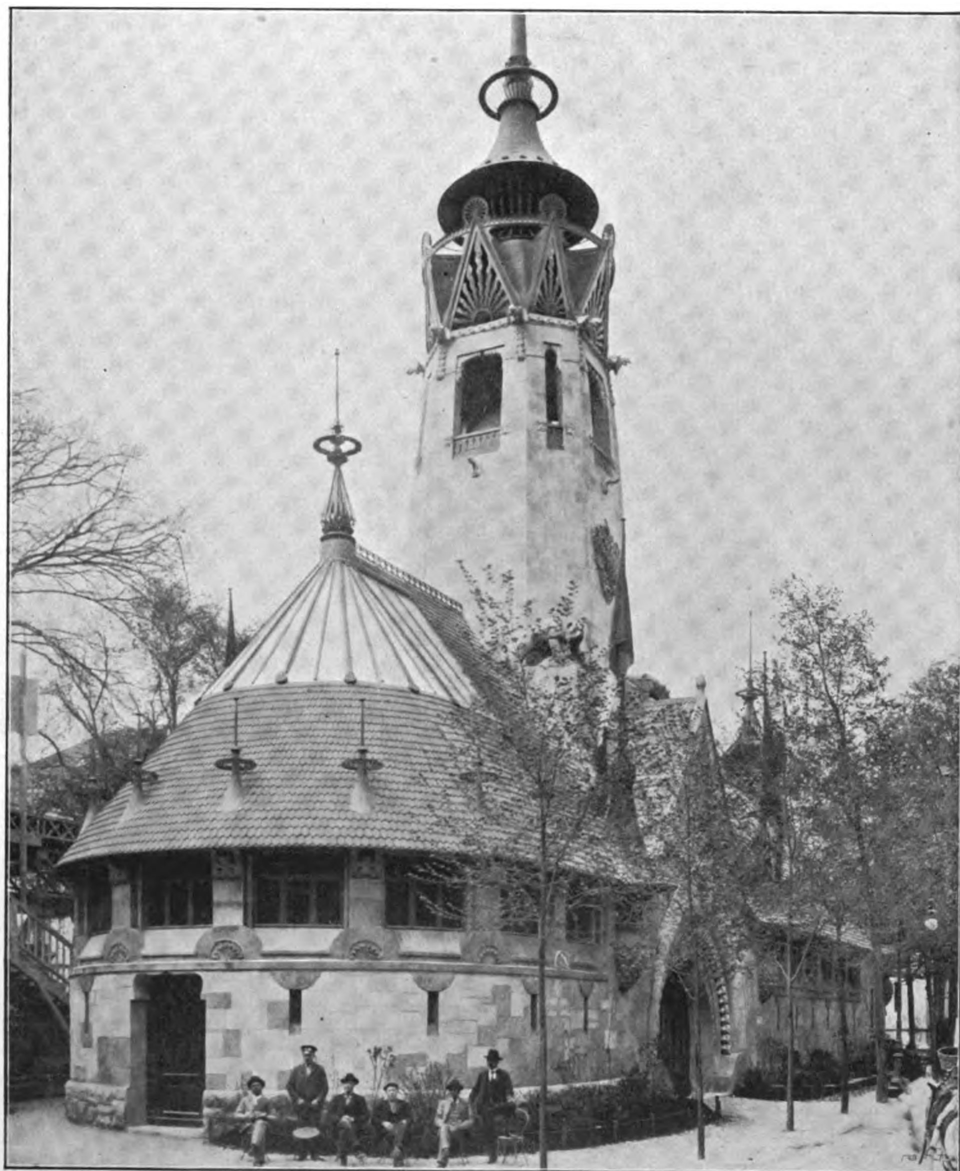
AXEL GALLÉN: SAMPO SMIDES.

IRIS-RUMMET.

PRÄSSENS AFDELNING.

GAVELN FRÅN ÖSTER.

VÄSTRA DÖRREN (EKORRARNA).

AXEL GALLÉN: SAMPOS FÖRSVARARE.

ningen med styfbrodern Jakob Magnus Sprengtporten.

Huru stort förtroende Jakob Magnus hyste för sin broder framgår redan däraf att denne genast invigdes i den till en början endast af konungen och C. F. Scheffer kända revolutionsplanen.[1]) Knapt hade bröderna efter att ha värkstält revolutionen i Finland återvändt till Stockholm innan brytning dem emellan inträffade. Orsaken därtill var småaktighet och äregirighet å Göran Magnus' sida, en icke mindre snarstuckenhet hos Jakob Magnus. Denne inträffade tidigare än brodern i Stockholm och emottogs af Gustaf, som med en talrik svit kom honom till mötes ett stycke utanför Skantz tull, med lysande hedersbetygelser.[2]) Då Göran Magnus med sin dragontrupp åtta dagar senare anlände och landsteg vid Skeppsbron möttes han icke som han hoppats af konungen, hvilken väl haft för afsikt att komma, men blifvit förhindrad af en ständerdeputation, utan af sin broder. Han misstänkte, enligt hvad han själf yttrat, konungens uteblifvande bero på en intrig af Wennerstedt och brodern, som härtill skulle låtit öfvertala sig. Jakob Magnus å sin sida chokerades redan vid detta första sammanträffande af en uraktlåtenhet i fråga om den honnör truppen var honom skyldig, och af broderns missnöjda uppsyn. I samma stil fortfara slitningarna mellan bröderna. Göran Magnus kritiserade broderns tillvägagående vid revolutionen och lät väl tydligt framskymta sitt missnöje med att ej hafva fått spela hufvudrollen, och sin tro att de anstalter han skulle vidtagit skulle hafva öfverträffat broderns. „Jag hade kommit honom i vägen", yttrar Jakob Magnus Sprengtporten på sitt sjukligt öfverdrifna sätt, „han hade ej fått den gloiren att lysa som hufvudman, han skulle därför plåcka af mig hvad han kunde, och visa att han, ehuru under mitt befäl, ej dess mindre gjort något betydligt till saken, samt att han i mitt ställe kunnat gjort det samma bättre men ej sämre. Olycklig den, som får något att beställa med menniskor af så omåttlig äregirighet." [3])

Ur dessa i och för sig obetydliga förvecklingar framskymta redan Göran Magnus Sprengtportens äregirighet, hans själftillräcklighet och hans misstänksamhet. Det råder föga tvifvel om att dessa karaktärsdrag snart väkte konungens uppmärksamhet. Då förvecklingarna inom den kungliga familjen 1778 ådrogo äfven Sprengtporten, som ofta uppvaktade enkedrottningen och Fredrik Adolf, konungens misssnöje, framgår tydligt af konungens replik: „Vous m'avez tant de fois soupçonné vous même; je vous l'ai pardonné. La première fois qui m'arrive de faire autant, vous pouvez bien me pardonner aussi" [4]) — att det icke var första gången Sprengtportens misstänksamhet drabbat honom. I hvilken mån denna omständighet, i hvilken mån åter Sprengtportens djupa insikter i Finlands försvarsväsende och hans lämplighet i öfrigt för en fristående värksamhet i Finland bidragit att förskaffa honom uppdraget i

[1]) *Schinkel-Bergman:* Minnen, I pag. 96.

[2]) *Jakob Magnus Sprengtportens* skildring i „Sprengtportiana" pag. 94.

[3]) *Jakob Magnus Sprengtporten* i „Sprengtportiana" pag. 117.

[4]) *Yrjö Koskinen:* Yrjö Maunu Sprengtporten'ista pag. 31.

Savolaks, må lämnas därhän. Visst är, att detta uppdrag påtvangs honom mot hans vilja, sedan han förgäfves begärt att få kvarstanna i Stockholm. [1]) Han anhåller redan i slutet af 1774 såväl om afsked som om understöd för en utrikesresa. Konungen lofvar honom både det ena och det andra, men icke dess mindre utnämnes han 1775 till öfverste vid Savolax regemente. Han far till Savolax för att „arbeta på sin graf“ och anser sig vara förföljd. [2])

Med afseende på Sprengtportens finska patriotism bevisar alt detta föga. Ingen önskan kunde för en begåfvad, ärelysten, konungen varmt tillgifven officer vara naturligare än den att vilja kvarstanna i Stockholm. Var värksamheten i Savolax honom påtvungen blef den därigenom ingalunda mindre beundransvärd.

Men Sprengtportens karaktärslyten framträda åter i dessa skenbart oväsentliga omständigheter. Misstänksamheten som i hvarje handling, hvilken icke tillmötesgår *hans* önskningar, befarar personlig fiendskap, sticker fram häftigare, retligare ju längre det lider. Gustaf Mauritz Armfelt skildrar Sprengtporten vintern 1778—79 med följande ord: „Mot sina underlydande var han frikostig, ofta vänlig och glad, och var af dem afgudad såsom sällan en chef varit det. Men han var afundsjuk, misstänksam, hetsig och glömde sig ofta.“ [3])

Misstänksamheten, som naturligtvis blef än mer förhärskande, sedan Sprengtporten efter sin öfvergång till Ryssland råkat in i en situation där intriger och stämplingar blefvo hans dagliga och enda sysselsättning, ledde honom, om man får tro J. A. Ehrenström, till handlingar af den mest ohöljda lumpenhet. Hans beteende mot Born, [1]) hans beslag af Ehrenströms anteckningar [2]) röja en karaktär för hvilken heder och grannlagenhet icke existera. Men man dömer Sprengtporten orätt, om man håller sig endast till hans handlingar under de år hans lidelsefulla hämdlystnad sjöd hetast. Man måste taga i betraktande, att orsaken till Sprengtportens hat gentemot Gustaf III dock till en del står att finna i att han värkligen blifvit förfördelad, samt att slumpen under hela resan till Tyskland och Frankrike och ännu under vistelsen i Holland gång på gång gäckat honom. Intrigerna mot honom kunna ej alldeles bortresoneras. Äfven omständigheter som icke berodde af honom själf bidrogo sålunda att öka hans misstänksamhet.

Denna är på det närmaste förbunden med den lystnad eller ära, eller rättare succès, som är så utmärkande för Sprengtporten under de mest olika skeden af hans lif, från revolutionen och tvisterna med Jakob Magnus till vistelsen i Savolax, från de förhastade manövrerna med Anjala förbundet och självständighetspartiet 1788 [3]) till trakasserierna med Borgå

[1]) Sprengtporten blef efter brodern befälhafvare för lätta dragonerna i Stockholm och Finland.

[2]) *Odhner:* Sverges politiska historia under Gustaf III:s regering I pag. 469.

[3]) *Elof Tegnér:* Gustaf Mauritz Armfelt I pag. 21.

[1]) *J. A. Ehrenström:* Historiska anteckningar I pag. 63—66.

[2]) D:o D:o I pag. 79—84.

[3]) Se bl. a. *Odhner:* Ett bidrag till Anjala förbundets historia (Svensk historisk tidskrift 1882).

landtdag och Speranski.[1]) Bakom ärelystnaden låg misstänksamheten ständigt på lur. Sprengtporten hörde till de naturer, som icke blott sträfva högt i sina företag och äro måna om att se sina förtjänster värderade, utan äfven frukta andras förtjänster, såsnart dessa på något sätt kunna misstänkas skymma deras egna. — R. H. Rehbinder karaktäriserar Sprengtporten på följande sätt: „Af en oböjlig karaktär, genomträngande i sina vyer, snabb i sina beslut, modig ända till oförvägenhet, energisk, arbetsam, föraktande alla pekuniära intressen, republikan i sitt tal, despot till själen, var denne ovanlige man skapad att spela en rol i medborgerliga oroligheter. Det saknades honom dygder för att blifva en Washington, men i Rom, under republikens tider, hade han varit en Sulla. Om hans namn ej kunnat få en plats vid sidan af stora historiska namn, och om hans rykte ej en gång vardt europeiskt, så berodde det derpå att omständigheterna och skådebanan, på hvilken ödet hade försatt honom, icke voro tillräckliga för hans geni och hans talanger. Högdragen och understundom fräck mot sina öfverordnade och alla dem, hvilka vågade mäta sig med honom, var han rättvis, tjenstaktig och till och med frikostig mot sina underordnade, förutsatt att de blindt underkastade sig alla hans önskningar.

De gåfvor, hvilka naturen hade slösat på honom, och några andra goda egenskaper som han egde, voro fördunklade af en ärelystnad och en egenkärlek utan gränser, af en hatfull och hämdlysten karaktär, af ett retligt och dystert lynne.“ [1]) Rehbinders omdöme träffar djupt Sprengtportens karaktär. Då man iakttager hans handlingar, kan man ibland förmärka, att dessa ledas mera af ett omotståndligt behof att framhäfva den egna storheten och prässa ner andras förtjänster till en nivå, som kommer honom att framstå framom alla andra, än af de naturliga motiv, som föreligga i själfva sakläget. Ett uttalande om Sprengtporten från den tid hans goda och stora egenskaper mer odeladt än någonsin karaktärisera hans värksamhet, från tiden för vistelsen i Savolax, förtjänar härutinnan all uppmärksamhet. G. H. Jägerhorn, som vid denna tid tjänade under Sprengtportens befäl, berättar i sin „Lefvernes Beskrifning“ huruledes han år 1776, ehuru kommenderad till fästningsarbete på Svartholm, måste på Sprengtportens befallning bevista regementsmötet i S:t Michel samt utföra en svår rekognosering af en sju mil lång gränssträcka. „Detta“, säger Jägerhorn, „härledde sig däraf att jag vid en gjord resa till Stockholm år 1775 om hösten i egne angelägenheter, där jag dröigde till martii 1776, och då öfverste Sprengporten så som min Chef äfven vistades var utlåten om krig i synnerhet om de Battaillier som skedt i slutet af 16:de och i början af 17:de hundradetalet samt sedermera, hvilka jag sednare läst och kom bätre ihog än Chefen Sprengporten så att han när något sådant omtaltes i min närvaro tillslut

[1]) *M. G. Schybergson:* Göran Magnus Sprengtporten och Mikael Speranski 1809 (Finsk tidskrift 1889 pag. 117).

[1]) *R. Castrén:* Skildringar ur Finlands nyare historia, pag. 248–249.

altid frågte mig, huru det gick på det och det stället. — Som hans egenkärlek ej tyckte om min utlåtighet, fast han ej ville straffa mig för Kundskap, så ville han genom denna mig anbefalte Recognocering visa sin styrka i sådane ämnen och bota mig för Resonommenter om krig hvarpå han gaf mig Recognocerings Ordres, hvilka förtjäna att här ord från ord uptagas."

Jägerhorn återger härefter in extenso de invecklade ordres han erhöll och fortsätter:

„Desse ordres utvisa, huru höga och svåra de voro uti verkställande för mig och att de voro gifna för att lära och tukta en unger Lieutenant, att med mera försiktighet resonnera framdeles i sin Chefs närvaro om battailer och krig." [1])

Sammanställer man Sprengtportens handlingar med de omdömen om honom, hvilka ofvan citerats, och lägger man härtill Ehrenströms bekanta karaktäristik, hvilken, om också icke i allo opartisk, dock innehåller talrika fakta hvilka icke kunna betviflas, [2]) får man en inblick i den karaktärsutveckling, som förde Sprengtporten in i hans slutliga moraliska bankrutt. Denna utveckling kan själffallet förklaras hvarken uteslutande på psykologisk väg eller enbart af de yttre medvärkande händelserna. De båda slagen af bevekelsegrunder, de inre och de yttre, stå i en ömsesidig växelvärkan. Sprengtporten var å ena sidan en man med den senare frihetstidens skaplynne, utan politisk ryggrad. Han saknade det mått af moral och hederskänsla, som kunde ha hållit honom uppe i motgångar och frestelser. Han dref med händelserna och har ytterst sällan såsom 1808 mod att trotsa dem med risk att förlora något. Men å andra sidan var den flod af händelser, som rykte Sprengtporten med sig, stark och mäktig. Det finnes i Sprengtportens historia något som förklarar och försonar. Det är icke, som Yrjö Koskinen gör gällande, en brinnande kärlek till Finland, icke häller det ärliga intresset, det energiska arbetet för Finlands och särskildt Savolax' välfärd. Det är snarare själfva händelsernas tragik, som gång på gång drifver Sprengtporten vidare på förräderiets bana, just då han står i beråd att stanna, att slå in på en ny väg och skapa sig nya möjligheter. Och härvid får icke förgätas, att om det ekonomiska trångmålet under utrikesresan 1779—1781, försvåradt genom hans slösande vanor och hans ständiga otur, slutligen förde den moraliska bankrutten med sig, så låg en viktig orsak till detta slutresultat däri, att Sprengtporten under sin värksamhet i Savolax uppoffrat en betydande del af sin privatförmögenhet för allmänna fosterländska ändamål. Ingen har någonsin velat beröfva Sprengtporten förtjänsten att hafva gifvit Savolaxbrigaden den militära utbildning, som sedermera möjliggjorde bragden vid Porrassalmi, att genom kadettskolan på Brahelinna hafva tagit ett initiativ och gifvit ett exempel af betydande bärvidd, att hos Savolax' och Karelens allmoge hafva höjt foster-

[1]) *Historiallinen arkisto* VIII pag. 122—123.

[2]) Det kan i förbigående anmärkas, att Sprengtportens mot Ehrenström riktade uppsats „Caesars försvar", hvilken Ehrenström i sin redogörelse öfver den i Ryssland uppkomna konflikten relaterar, återfinnes bland Sprengtportens å universitetsbiblioteket förvarade papper.

landskänslan och utvärkat stora uppoffringar för hembygdens försvar, att slutligen med en energi utan like hafva sporrat alla, med hvilka han kom i beröring, till arbete och ansträngningar. Men saken har en annan sida af stor vikt för uppskattandet af Sprengtportens värksamhet i Savolax och hans senare förvecklingar. Sprengtporten nedlade på sina reformer i Savolax en betydande del af sin förmögenhet. Det var ingalunda endast för att representera han lefde på stor fot. Vintern 1778—79 då G. M. Armfelt vistades på Brahelinna, voro 15 officerare ständiga gäster i Sprengtportens hus. „Han satte i arbete hela sin omgifning", säger Armfelt, „än till skrifgöromål, än till topografiska undersökningar, hvartill han först i Finland tagit initiativet." [1])

Sprengtporten bekostade medellösa ynglingars undervisning och vistelse på Brahelinna under medvärkan af brigadens öfriga officerare samt sörjde äfven i öfrigt för deras uppfostran. [2]) Icke mindre frikostig visade han sig mot officerarene. Skildringen i „Krigssamlingar" af Sprengtportens förhållande till sina underlydande i Savolax är altför belysande för att här förbigås:

„Deras välfärd och enskilta angelägenheter voro icke mindre, än deras vetenskapsodling, föremål för hans ömaste omsorg. Hans eljest alfvarliga, bjudande och ofta något sträfva lynne, förljufvades till den mest deltagande godhet, till en väns oåterhållna förtrolighet, så ofta en underhafvandes nöd eller bekymmer blef honom bekant. När accord-summor felades för fattige, men skicklige Officerare, saknades aldrig betydligt biträde från Brigade-Chefens egen Cassa, där hela summan oftast lyftades såsom ren gåfva: et icke obetydligt antal Officerare i högre och lägre grader, kunna ännu anse denna välgörenhet såsom första grundvalen för deras lycka och välfärd. Alla de, hvilkas torftighet var känd, kunde altid räkna på at såsom skänk erhålla uniformer, militairiska prydnader, gevär m. m. Hans hus och hans bord stodo altid öpna för hans underhafvande: det var hans största glädje at deras vistande på stället förlängdes, med vilkor, at militairiskt arbete där blef deras sysslosättning. Han reste aldrig til Sverige och hufvudstaden, utan at i sit sällskap medtaga flere af sina fattigaste Officerare, hvilkas upklädnad, och alla öfriga utgifter under resan och på stället, han då besörgde. När han på konungens befallning första gången reste til Petersburg, åtföljdes han af et stort antal Officerare, för hvilka han ville bereda detta tillfälle at närmare lära känna Grannens land, troupper, m. m. Hans omsorg för de i Cadetskolan upfödde och bildade fattige ynglingarne, syntes vid alla tillfällen nästan öfverträffa en Faders: han medtog en af dem på alla sina resor, och insatte honom slutligen i en kostsam pension i Strassburg. Man torde lätt finna, at den föga betydliga lön han af staten åtnjöt, icke kunde långt förslå til en så vidsträckt gagnelighet: också upoffrades på detta sätt i fäderneslandets tjenst, inom et icke betydligt antal år, all den förmögenhet, af åtminstone 200,000 D:r kp:mt, som han i

[1]) *Elof Tegnér:* Gustaf Mauritz Armfelt I pag. 21.

[2]) *Krigssamlingar* IV pag. 287—288.

arf efter sina föräldrar, eller genom gifte, erhållit." [1])

Äfven om uppgiften att Sprengtporten i Savolax gjorde af med hela sin förmögenhet vore öfverdrifven, förblir dock hufvudsaken densamma. De materiella uppoffringar han gjorde för att främja Finlands och rikets välfärd och. hvilka konungen — det måste medgifvas — icke lämnade utan erkännande beröfvade honom den solida ekonomiska grund på hvilken han härtils stått, och då han sedermera 1781 vid sin återkomst till Stockholm från Paris, besviken på Gustafs löften med afseende på anställningen i Frankrike, lämnad i sticket af Creutz, som altför sent satte hela sitt inflytande in i underhandlingarna med de franska ministrarna,[2]) i en nästan tröstlös belägenhet, kallt afvisades af konungen, måste man medgifva att honom vederfors orätt. Den relation han gaf konungen om händelserna i Paris [3]) var värdig och sanningsenlig — att Gustaf uraktlät att gifva honom upprättelse var en underlåtenhetssynd, som bittert skulle hämna sig.

Härmed äro vi inne på konflikten mellan Gustaf III och Sprengtporten. Numera känd i sina enskildheter och lätt att öfverskåda, ger denna i fråga om Sprengtportens karaktär intet vid handen, som icke redan i det föregående hade framträdt. Gustafs handlingssätt var, om man frånser hans tillvägagående i Stockholm 1781 vid Sprengtportens återkomst från Frankrike, fullt korrekt, och att han med afseende å Sprengtportens understöd uppfylt alla sina löften är ådagalagdt. [1]) Sprengtporten hade, ehuru underkunnig om, att riksdag snart skulle sammankallas, ånyo framstält sin anhållan om understöd för en utrikesresa i april 1778. Genom beslutet i krigskonseljen den 4 sept. samma år utkommenderad i rikets tjänst, kunde han, som Westrin anmärker, [2]) icke ondgöra sig öfver att blifva förbigången af riksdagskallelsen. Någon synnerlig roll spelar icke den omständigheten att ordern om utrikesresan, ehuru gifven fem dagar före riksdagskallelsen till landsorten afgick, kom honom tillhanda efter det han redan erhållit kännedom att andra befälhafvare och landshöfdingar blifvit kallade till riksdagen och hunnit afsända skrifvelser till konungen i syfte att få det supponerade misstaget rättadt. Att Gustaf Adolfs då gällande riksdagsordning föreskref att regementsbefälet skulle å riksdagen representeras, ett förhållande som Yrjö Koskinen anser beaktansvärdt, [3]) har intet med saken att skaffa, då, som redan nämts, Sprengtportens uteslutande själffallet stödde sig på den honom gifna ordern att företaga utrikesresan. En annan fråga är i hvilken mån denna order gifven vid en för

[1]) *Krigssamlingar* IV pag. 290—291.

[2]) Se: *Westrin:* Om G. M. Sprengtportens tillämnade deltagande i Nordamerikanska frihetskriget (Svenska literatursällskapets förhandlingar och uppsatser 3, 1887—1880, pag. 34 –61.

[3]) Ofvannämda arbete, pag. 42—49.

[1]) *Westrin:* Ofvannämda arbete. *Boëthius:* Föredrag om G. M. Sprengtporten och J. A. Ehrenström, Helsingfors, oktober 1896.

[2]) Ofvannämda arbete pag. 35.

[3]) *Yrjö Koskinen:* Y. M. Sprengtportenista pag. 31—32.

Sprengtporten så olämplig tidpunkt kunde hos honom uppväcka misstankar och agg. Hans lynne var misstänksamt. Och icke alltid utan skäl hade han trott sig förtalad inför konungen. Att döma af G. H. Jägerhorns relation skulle Sprengtportens utkommendering just vid tiden för riksdagen värkligen berott på en intrig.[1]) Att Gustaf icke ogärna aflägsnade Sprengtporten framgår likaledes af flere källor. Huru konflikten under utrikesresans förlopp sedermera utvecklade sig, huru Gustaf (vid mötet i Spaa) genom löftet om sin medvärkan hos Sprengtporten framkallade förhoppningar om en fransk officersplats i det nordamerikanska kriget, huru han slutligen lämnade Sprengtporten åt sitt öde har redan blifvit antydt. Då Gustaf 1785 både med understöd och rekommendationer sökte hjälpa Sprengtporten fram i Holland var det för sent. Hämdlystnaden hade redan rotat sig in i Sprengtportens sinne och själfständighetsplanerna framträdde i bestämda former. För sista gången öppnade sig dock nu 1785 i deltagandet i generalstaternas krig mot kejsaren för Sprengtporten en bana, som kunnat förändra hans framtid. Nu som i Preussen 1779 och i Paris 1780 gjorde slumpen hans planer om intet. Kriget blef icke af. Sprengtporten stod åter utan tillgångar, utan utsikter. För hans värksamhetstörstande lynne var idyllen att lägga sig till ro på Sesta „i sitt eget fädernesland, hvarest han får uppoffra det återstående af sin lefnad till de borgerliga plikters fullgörande, som hvarje svensk undersåte under en nådig och mild konungs spira med glädje uppfyller" en öfvergående, flyktig plan, om den ens var mer än en fras. Händelserna drefvo honom tillbaka till Sverge. Tanken på hämd och tanken på en fortsatt värksamhet i Finland, där han var beundrad och ryktbar och mera än någonstädes kunde tillfredsställa sin lystnad att spela första rollen, förknippade sig med hvarandra. Han kände Finlands ressurser, dess säregna förhållanden, det för tillfället starka missnöjet med styrelsen. Han hade stått i beråd att taga del i det nordamerikanska frihetskriget, hans militära och organisatoriska begåfning hade måhända i den nya amerikanska staten funnit ett värksamhetsfält, där den kunnat uträtta mycket. Det gynsamma tillfället hade gått honom ur händerna. Men han var engång för alla mannen med härskarbegåfningen och den omåttliga ärelystnaden, skapad att revoltera och arbeta sig upp på de politiska hvälfningarnas konjunkturer. Finland låg honom närmast till hands. Fans där icke en stor politisk opinion som i Nord Amerika så fans där dock missnöje, missförhållanden, som kunde blifva bas för en opinion. Han var rätte mannen att skapa opinioner, revoltera, anföra.

Men han var ingen nydanare. Och det behöfdes en stor nationell nydaning, förrän Finland skulle blifva moget för ett eget politiskt lif, åtminstone så länge det var förenadt med Sverge med band af i sekler stadgad tradition och i sekler pröfvad trohet. Troheten och traditionerna voro ingenting heligt för Sprengtporten. Han förstod dem icke. Därför förstod han icke häller det folk, hvars

[1]) *G, H. Jägerhorn:* Levernes Beskrifning, Historiallinen Arkisto VIII, pag. 124.

öde han ville länka. Därför kunde han icke blifva dess nydanare, och därför måste hans revolt misslyckas.

V.

Sesta gård i Nastola blef under vistelsen i Finland Sprengtportens högkvarter. Härifrån utgick den agitation, som, begagnande sig af alla medel det politiska läget och regeringens värkliga eller förmenta felgrepp erbjödo, omsnärjde en betydande del af Finlands unga adel. Sprengtporten visar nu hela sin agitatoriska kraft och fyndighet, sin förmåga att tjusa och vinna människor. Men han röjer småningom äfven sin brist på värklig, djup känsla för dem han drog in i sina sträfvanden och skenbart skänkte sina sympatier. Ehrenström har uttrycksfullt beskrifvit, huru han bländades af Sprengtportens personliga egenskaper, huru denne väkte hans intresse för självständighetsplanerna och öfvertalade honom att följa sig till Ryssland, där han slutligen, då han icke längre ville tjäna Sprengtportens syften, hotades med Sibirien. [1]) „Isynnerhet", säger Ehrenström på tal om Sprengtportens framgångar i Petersburg, „sårades jag af det åtlöje han gjorde af mina finska vänner, dessa förförde ynglingar som voro intagne af en så djup vördnad och tillgifvenhet för hans person, och hvilka på honom bygt alla deras förhoppningar". Ofta gjorde jag mig själf den frågan: „Har han då velat begagna vår ungdoms yrsel, förleda oss på afvägar, blottställa vår välfärd, icke för ett allmänt väl, för ett patriotiskt syftemål utan endast för sina enskilda egennyttiga afsigter? Hvad namn förtjänar då hans beteende, och huruledes blir det möjligt att försvara det?" [1]) Ehrenströms karaktäristik behöfver naturligtvis bekräftelse. Förutom Sprengtportens beteende mot v. Fieandt [2]) och hans transaktioner med Born och sin gamle trotjänare Wulff [3]) äfvenledes beskrifna af Ehrenström, finnas äfven andra händelser som komplettera Ehrenströms uppgifter.

Kapten A. F. von Törne, som dock gjorde Sprengtporten de mest betydande tjänster under transaktionerna med Hastfer, säger sig äfven han hafva blifvit duperad af Sprengtporten och beskrifver huru denne „med hårda ord" kommenderade honom. [4]) Redan klokheten hade bort bjuda Sprengtporten att behandla v. Törne annorlunda.

C. M. Gripenberg, Svartholms kommendant, som väl om någon gjort sig förtjänt af Sprengtportens erkännande, skrifver i ett bref till O. C. von Fieandt: „Med ett ord denne Herre är intet mykket at lita uppå och är rätt ofta kall för sina förra Attacherade. Jag talte ofta om Dina och andras affairer men feck sällan något svar däruppå. Hans löften äro alldeles icke att bygga uppå, hvilket flere redan erfarit. Mig har han helt och hållet dupperat och det på ett utmärkt sätt. Ty först för det at han behöfde mig vecklade han mig par surprise i en labyrinth

[1]) *J. A. Ehrenström:* Historiska anteckningar I pag. 49—116.

[1]) *J. A. Ehrenström:* Historiska anteckningar I pag. 59.

[2]) D:o D:o pag. 68—69.

[3]) D:o D:o pag. 63—66.

[4]) *Krigsrättens på Fredrikshof protokoller* I, pag. 141.

hvarutur jag icke mera kunde hjelpa mig och snärjde mig i en olycka för den jag ensamt har honom at tacka och sedan låfvade han mig guld och gröna skogar hvaraf han sedermera ej engång gjorde min utaf at hålla et ord. Sådan är den hedersmannen." [1])

Få handlingar af Sprengtporten blotta så djupt den måttlösa egoismen och själftillräckligheten i hans karaktär som den behandling han lät sina anhängare vidkännas. Man frestas att fråga: kunde en man, som så föga hyste aktning för andras individualitet och andras rätt, som icke hade någon tillgifvenhet att skänka dem, hvilka hängifvet slöto sig till honom, hysa några värkliga känslor för den sak och det land han uppgaf sig kämpa för? Sammanställer man till hands varande uppgifter synes det till och med sannolikt, att hans egen son mot sin vilja af fadern drifvits att ingå i rysk tjänst och bära afvog sköld mot fäderneslandet. [2]) Många hade uppoffrat sig för honom. Han räknade icke noga med andras offer. Det måste erkännas att han å sin sida gjort mycket för andra särskildt under sin vistelse i Savolax. Han hade uppoffrat sin tid, sitt arbete, sitt intresse, sina tillgångar. Men kunde han också uppoffra sina fördelar, kufva sin ärelystnad för att bereda andra den plats som tillkom dem? Detta kunde han icke. Kunde han då uppoffra något af sitt trotsiga jag för ett mål, som låg utom honom själf, för Finland?

[1]) *Historiallinen arkisto* VIII pag. 367.

[2]) Åbo hofrätts dom öfver Sprengtporten i *Dagligt Allehanda* den 16 och 17 mars 1790; *Barfod:* Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—1794, pag. 48.

Det nekande svaret låge nära till hands. Och dock vore det måhända förhastadt.

Sprengtportens lif uppvisar handlingar, som intyga, att han icke tog ut hvarje steg på sin bana med blicken fäst på egoistiska syften. Anteckningen i Kutusoffs dagbok af den 17 april 1808 kastar en, på grund af det föregående, oväntadt vacker dager öfver Sprengtportens sträfvanden på denna tid. Kutusoff skrifver: „J'ai été voir Sprengporte; il est malade et de mauvais humeur, se voyant pour ainsi dire éconduit. Il s'attendoit à jouer un rôle dans la conquête, soumission ou incorporation de la Finlande; mais comme cela s'est fait beaucoup plus vite qu'on ne le pensoit, on n'as pas eu besoin de lui, et on s'en passe avec d'autant plus de plaisir qu'il tient toujours aux droits et privilèges de la nation, qu'on laissera là certainement." [1])

Den oegennyttiga patriotism hos Sprengtporten, som dessa rader omedvetet och därför så mycket trovärdigare röja, är ett faktum, som icke kan förtolkas ens af Sprengtportens egna mindre vackra och mindre fosterländska handlingar. Det värkar egendomligt att samme man, som 1808 gjorde det om fosterlandskärlek och klar blick på sakläget vittnande yrkandet om Finlands återförening [2]) år 1806 förordat en rysk kolonisation i östra Finland — må vara att detta senare till någon del kan förklaras på grund af Sprengtportens politiska lättsinne. Denna motsägelse är icke den enda från dessa tider. I bref

[1]) *Kutusoffs dagbok* (Historiallinen arkisto III).

[2]) *J. R. Danielson:* Uutena vuonna 1808 (Kaikuja Hämeestä V, pag. 282—283.

till Speranski påyrkar Sprengtporten med en sådan enständighet att kejsaren själf måtte både öppna och afsluta Borgå landtdag, att han i motsatt fall önskar se landtdagen uppskjuten.[1]) Man tycker sig här spåra, utom omtanken att grundlagens bud måtte noggrant uppfyllas, en känsla för Finlands ständers värdighet, äfven om Sprengtporten dessutom kan hafva funnit kejsarens närvaro oundgänglig för att hos ståndens medlemmar befordra den eftergifvenhet för regeringens inclusive sina egna önskningar, han sedermera genom sitt eget skandalösa uppträdande sökte framtvinga. I hvarje händelse värkar det som en kontrast att då ständerna samlats och Alexander anländer till Borgå för att stadfästa Finlands konstitution se Sprengtporten framkomma med det hufvudlösa yrkandet att ständerna en corps skulle möta kejsaren vid stadsporten.[2]) Saken är i och för sig en bagatell, men visar, hur förkämpen för Finlands själfständighet nu, då hans önskningar om också i begränsadt mått realiserats, förlorat den nationella stolthet man kunde vänta sig finna hos honom om hos någon. Då han i komitén för uppgörande af förslag till ordnandet af Finlands styrelse föreslår att finskan och ryskan framdeles måtte intaga svenskans plats som officielt språk i Finland,[3]) var detta måhända en eftergift för konjunkturerna, hvilken syntes honom nödvändig, men förråder icke dess mindre den svaghet i nationalitetskänslan, den brist på förmåga att öfverskåda konsekvenserna af Finlands nya statliga ställning hvilken trots hans fosterländskhet ofta röjer sig hos honom. Den långa vistelsen i Ryssland hade icke gått honom spårlöst förbi. Då han på nyåret 1808 med brinnande ifver yrkar på krig mot Sverge var det sannolikt icke blott och bart sitt gamla politiska syfte att åvägabringa Finlands själfständighet han därmed ville betjäna. Man kan knappast betvifla att han med sitt memorial till Alexander af den 1 juni 1808[1]) äfven ville gagna Ryssland. Annorlunda kunde det ju knappast vara. Sprengtporten hade i öfver tjugu år tjänat Ryssland, om Ryssland också icke blifvit „hans hjärtas fädernesland" som han engång uttrycker sig[2]) så hade han dock under årens lopp altför mycket införlifvat sig med dess intressen för att icke låta sina tänkesätt och hela sin lifsåskådning i någon mån influeras af dem. Hans tredje, lyckligaste äktenskap hade säkerligen äfven det bidragit till att knyta banden mellan honom och Ryssland fasta.

Alt detta måste tagas i betraktande då man bedömer Sprengtportens värksamhet på 1800 talet. Då man prisar honom för att han genom att hålla tan-

[1]) *Yrjö Maunu Sprengtportenin virallista kirjevaihtoa* 1808—1809, pag. 150—152.

[2]) *R. Castrén:* Skildringar ur Finlands nyare historia, pag. 137.

[3]) Prof. *J. R. Danielson:* Föredrag om G. M. Sprengtporten på Historiska föreningen oktober 1899. Komitén föreslår att svenskan måtte förblifva officielt språk i Finland tills ryskan träder i stället. I ingressen till komiténs betänkande uppgifves detsamma vara uppgjordt på grundvalen af Sprengtportens förslag samt *enhälligt.* (Se: Y. M. Sprengtportenin virallista kirjevaihtoa).

[1]) *J. R. Danielson:* Uutena vuonna 1808 (Kaikuja Hämeestä V).

[2]) *Yrjö Koskinen:* Yrjö Maunu Sprengtportenista ja Suomen itsenäisyydestä pag. 89.

ken på en finsk stat vid lif i Ryssland och sedermera genom sitt handlingssätt med afseende på finska deputationen och Borgå landtdag spelat en snart sagdt afgörande roll vid länkandet af Finlands öden,[1]) må man icke förgäta, att han tillika icke skydde att så mycket på honom berodde söka frammana 1808 års krig och därvid emot Rysslands ursprungliga afsikter skilja Finland från Sverge samt sålunda genomföra en förändring i det finska folkets lif, som detta folk själft med hela styrkan af sin energi visat sig vilja motvärka. Af 1788—89 års lidelsefulla sträfvanden och olyckor synes Sprengtporten ingenting hafva lärt och ingenting glömt. Han var i denna punkt förblindad af sitt hat mot Sverge. Han fattade icke att finska folkets vitalintressen äfventyrades genom en förening med Ryssland. Öfveralt i Finland, hos alla samhällsklasser, under de mest olikartade förhållanden, 1788 lika väl som 1808 var detta faktum så införlifvadt med hvarje enskild individs åskådningssätt, att självbevarelsedriften omedvetet manade till samma handlingssätt som folkets trohetsplikt och dess ära påbjödo. Sprengtporten allena och själfständighetspartiet af 1788 hade förlorat den nedärfda instinkt, som hos folket vid denna tid var starkare än någonsin. Han kunde på nyåret 1808 icke undgå att inse hur stor faran var för Finlands incorporation med kejsaredömet. Och dock yrkar han på Finlands eröfring. Han gör sig härvid skyldig till samma lättsinne som i reservationen mot det bekanta komitébetänkandet 1806, han röjer sin oförmåga att skilja mellan Finlands sanna intressen och sina personliga önskningar. Han visar att han nu lika litet som 1788 är finne i ordets fulla bemärkelse.

Men han visar också att han nu förmår, hvad han tjugu år tidigare icke skulle hafva förmått: äfventyra hofgunst och egna fördelar för att drifva igenom en sak, vid hvilken hans lands och hans landsmäns väl var förknippadt. Hans arbete att i trots af konjunkturerna för tillfället göra Finland själfständigt, sedan det eröfrats, och, när detta visade sig ogörligt, åvägabringa en landtdag, den omsorg att Finlands gamla lagar skulle respekteras och rättvisa vederfaras hans landsmän hvilken han ofta lägger i dagen (man märke bl. a. hans djärfva och häftiga uppträdande mot Soltykoff i boställsfrågan,[1]) hans rapport till kejsaren i samma ämne i anledning af Finska deputationens memorial)[2]) röja en renare och större karaktär än händelserna på Anjala förbundets tid.

Hvad hade åvägabragt denna förändring? Professor J. R. Danielson har i ett ofvan åberopadt föredrag på Historiska föreningen uttalat den förmodan att Sprengtporten, då han började sina stämplingar mot Gustaf III, väl leddes enbart af personliga motiv, men under stämplingarnas lopp värmdes för själfva saken. Sålunda kunde man förklara det inflytande han utöfvade på Finlands unga officerskorps och bringa hans hållning 1808 i samklang med hans föregående lif.

[1]) Prof. *J. R. Danielson:* Föredrag om G. M. Sprengtporten på Historiska föreningen oktober 1899.

[1]) Yrjö Maunu Sprengtporten'in virallista kirjevaihtoa v. 1808—1809, pag. 10—11.

[2]) Yrjö Maunu Sprengtporten'in virallista kirjevaihtoa v. 1808—1809, pag. 47—48.

Händelserna 1808 röja onekligen att Sprengtporten med tiden värmts för den sak han gjort till sin. Men när och huru denna fosterlandskänsla hos honom vunnit insteg synes svårt att att utröna. Det framgår ur det ofvanstående att *en* förutsättning för en sådan fosterlandskärlek alltid funnits hos Sprengtporten, så till vida som han hela sin lefnad var fäst vid Finland med många och stora intressen. Man kan a priori antaga, att han städse hyste tillgifvenhet för det land, åt hvars militära organisation han egnat sin mest energiska värksamhet och där han blifvit uppburen mer än någon annan man på hans tid. Men den andra förutsättningen för en värklig fosterlandskärlek — karaktärens förändring och förädling — saknas länge. När har den kommit till?

Tager man en öfverblick af händelserna i Sprengtportens lif efter brytningen med Gustaf III kan man finna väl icke ett svar men en sannolikhet. Det synes icke mycket antagligt att några andra än personliga skäl ledde Sprengtporten under själfva agitationen i Finland. Huru kan man annars förklara, att han afbröt denna agitation för att gå i holländsk krigstjänst och att han, sedan detta företag definitivt misslyckats, icke odeladt hängaf sig åt själfständighetsplanerna utan ständigt sökte hålla möjligheterna af en karrière i Gustaf III:s tjänst öppna, [1]) att han ännu så sent som 1786 i Petersburg icke öfvergifvit tanken på en reträtt? [1])

Själfständighetspartiets fall, 1789 års fälttåg i Savolax och katastrofen vid Porrassalmi utgöra en afgörande vändpunkt i Sprengtportens lif. Därtils hade han trott på sin makt att behärska Savolax och sin gamla brigad. Ännu så sent som i slutet af maj 1788 styrker hans främste medhjälpare J. A. Jägerhorn honom i denna tro. [2])

Den förbittrade kampen vid Porrassalmi blef hans största désillusion. Det låg en händelsernas konsekvens i olyckan som här drabbade honom. Krafter, som hans egna gärningar utmanat: pliktkänslan, hederskänslan hos Savolax' krigare reste sig till ett förbittradt motstånd mot hans syften och hans person.

Och denna olycka var icke den enda. Han förvisas från sitt nya fädernesland. Han tillbringar långa år i overksamhet, förskjuten och föraktad. Det vore otänkbart att motgångarna icke skulle hafva luttrat hans karaktär. Hans misstänksamma lynne förblir väl detsamma som förr, hans syn på Finland fördjupas icke. Men hans lidelser äro icke längre lika tygellösa som under brytningen med Gustaf III och andra syftemål än den egna framgången börja få rum bland hans intressen. Händelserna, stundom oberoende af hans görande och låtande, stundom frammanade af honom själf, hade obevekligt och engång för alla gjort slut på

[1]) *Boëthius:* Föredrag om G. M. Sprengtporten och J. A. Ehrenström i Helsingfors, oktober 1899. *Rein:* Kriget i Finland 1888—90, pag. 45—46. *Ehrenström:* Historiska anteckuingar, pag. 58—59.

[1]) *Boëthius:* Ofvannämda föredrag.

[2]) Jägerhorns bref till Sprengtporten af den 20 maj 1788; se *K. K. Tigerstedt:* Göran Magnus Sprengtporten, Finsk tidskrift 1878, pag. 202—203.

hans möjligheter att spela en stor roll i samtidens politiska lif. De hade jämnat hans högt sträfvande ärelystnad, icke till jorden men dock så, att den aldrig fullkomligt kunde resa sig. Var det då under, om hans själfviska syften förlorade sitt alt behärskande värde för honom samtidigt som de krympte, om han 1808 var i stånd att våga något äfven för Finlands välfärd!

Tvänne olika synpunkter måste göras gällande, om man vill fälla ett allmänt omdöme öfver Göran Magnus Sprengtportens roll i Finlands historia. Håller man sig till hvad han under sitt långa lif positivt uträttat för Finland, räknadt från den tid han biträdde Ehrensvärd på Sveaborg till hans värksamhet 1808 och 1809, kan man väl icke jäfva de ord hans motståndare, Carl Sparre, fälde om honom inför Gustaf III vid mönstringen på Parola malm 1783 nämligen „att man finner spår efter den mannen hvar som hälst han gått fram.“ [1]) Hvad han gjort för att framkalla 1788—89 års skickelsedigra händelser är så betydande, att dessa knappast låta tänka sig utan honom. De direkta frukterna af hans värksamhet äro icke mindre anmärkningsvärda. Haapaniemi kadettskola var hans skapelse, Savolax brigaden hade honom att tacka för sin organisation och sin krigsduglighet, Borgå landtdag var delvis hans värk. Hans inflytande var mäktigt och i många afseenden af oöfverskådligt gagn för Finland.

[1]) *Krigssamlingar* IV pag. 303.

Men en lifsgärning får icke sin betydelse endast af dess mer eller mindre lyckobringande inflytande på händelsernas gång. Inför Sprengtportens lifsgärning spörjer man icke blott, om den bragt Finland lycka eller olycka, man spörjer äfven och man spörjer främst, om den bragt Finland heder. Ty lika visst som betydande, på ett folks öden influerande handlingar värka framåt i tiden, långt sedan deras upphofsman icke längre finnes till, beror dessa handlingars värde, mer påtagligt, mer ovedersägligt ju längre det lider, på deras moraliska halt.

Sprengtportens inflytande på det finska folkets karaktär, dess politiska grundsatser, dess nationella nydaning, med ett ord på nationens inre lif var oändligt ringa. Det var andre män, som under de tvänne sista krigens växlingar gåfvo nationen ett föredöme, hvars moraliska värkningar sträcka sig in i framtiden.

År 1841 utkom Runebergs „Julkvällen“. Öfver ett halft sekel hade nu förgått sedan Sprengtporten dref sin propaganda för Finlands självständighet. „På Sesta gård“ — skrifver J. R. Danielson i „Finska kriget och dess krigare“ — „satt general Ehrnrooth och hörde sin dotter, hvilken nyss lämnat barnaåldern bakom sig, uppläsa dikten. Alt uppmärksammare blef generalen. Man kom till stället, där efter Pistols svar

i högre gestalt sig reste den ädle Majoren,
Fullare svällde hans barm, och hans blick förklarad och manlig,
Mätte soldaten; han teg, han kände sitt hjärta förstoras.
Finland stod för hans själ, det kulna, hans torftiga gömda,

Heliga fädernesland; och den gråa kohorten från Saimens
Stränder, hans lefnads fröjd, hans femtioåriga stolthet,
Trädde på nytt för hans syn, med hans vapenbroder, som fordom
Flärdlös, trumpen och lugn, med en jernfast ära i djupet.

Den läsande flickan tystnade och hennes varma blick mötte faderns. Denna var full af tårar. Hos honom som hos majoren, hade minnena af Savolax brigaden, minnena från Revolax, Lappo och Oravais åter vaknat och på samma gång hade skaldens skildring gifvit honom den ljufva vissheten att fäderneslandet skulle bevara dessa minnen heliga." [1])

[1]) *J. R. Danielson:* Finska kriget och Finlands krigare, pag. 793.

Om det ligger någon sanning däri, att föredömets makt i historien är värd att skattas högre än själfva händelsernas och att därför en mans lifsgärning icke i främsta rummet bör mätas med hänsyn till huru han lyckats, träder Göran Magnus Sprengtporten i skuggan för dem, som värkat med mindre framgång och mindre snille men med ära.

Sprengtportens ära var mot hans lidelser som skummet mot vågorna. Att plikt och heder äro krafter i lifvet förstod han icke. Han var en son af den senare frihetstiden, en konjunkturernas man. Detta förklarar mycket, men därför kunde den ledande rollen i Finland under de kritiska tiderna i slutet af sjutton- och början af adertonhundratalet aldrig blifva hans.

DEN MYSTISKA LITERATUREN.

AF ENRICO NENCIONI.

ÖFVERSÄTTNING FRÅN ITALIENSKAN.

AF F. F.

ysticism är den lära, som bekänner en ren och osjälfvisk hängifvenhet och påstår sig hafva en direkt och omedelbar förbindelse med den gudomliga anden, från hvilken vår själ härleder en kunskap om Gud och de andliga tingen, som ej står att erhållas från det naturliga förståndet och hvarken kan analyseras eller förklaras: den är ett psykologiskt tillstånd, hvari människosjälen, i det den intränger i tingens rena väsen, upptäcker äfven i det naturliga det öfvernaturliga . . .

Här torde någon säga såsom Byron till Coleridge, när han läst dennes sibyllinska *Literära biografi:* »Om poeten blott nu ville vara god och förklara för oss sin förklaring!» . . .

Men tålamod och god vilja!

Glömmen för ett ögonblick Spencers sista afhandling, som ni studerat, den sista fysiologisk-patologiska roman, ni läst, det sista häftet af *Rivista scientifica* samt det nådens år, i hvilket vi lefva. Försöken på ett ögonblick försätta er till en längesedan förgången tid; låt oss tillsammans åter frammana den — det blir hela tiden fråga om den eviga människosjälen;

och alt hvad människan tänkt, trott och älskat *uppriktigt,* är och bör ju alltid vara kärt och heligt för människan.

Den värklige mystikerns väsentliga karaktär är förundran i tillbedjandet: han är slagen af förvåning — *wonderstruck,* såsom engelsmännen säga — öfver världsaltets ständiga under och öfver det egna *jagets* mystär. Mystikern liknar Heines yngling, som midt i natten på det ödsliga hafvets strand ropar till vågorna: »Förklaren för mig lifvets gåta, den smärtsamma, gamla gåtan, som plågat så många hufvuden — hufvuden, bärande hieroglyfiska mitror, turbaner, mössor, peruker; och så många andra stackars sjudande människohufvuden! — Hvad betyder människan? Hvad är hon? Hvarifrån kommer hon, och hvart går hon?» — Den store skeptiske skalden tillägger: »Vågorna brusa sitt eviga brus, vinden blåser, molnen fly, stjärnorna tindra kalla och likgiltiga — och ynglingen, den token, väntar alt ännu på svar . . . »Men för mystikern fins det ett svar — ett hemlighetsfullt, men lefvande och omedelbart svar, på engång tröstrikt och förfärligt, och belysande, liksom med ljuset af en blixt, världsaltets, själens och Guds stora mysterier.

Inför universums stora hemlighet är undran och liksom en helig bäfvan i sanning naturlig hos människan. Den är så naturlig, att icke ens bland de mest prononcerade positivister finnes — tänker jag — en enda, som ej har eller i sitt lif haft något ögonblick af en sådan förvåning, och följaktligen en *glimt af mysticism.*

Besinnen — naturens faser äro för oss delvis kända på denna vår obetydliga planet; men af hvilka aflägsna lagar, gällande för hela det okända universum, bero de icke? Hvilken oändlig cykel af orsaker är det ej som försätter vår korta epicykel i rörelse? Från hvilken outforsklig ocean härrör ej den lilla droppe, i hvilken vi röras och lefva? — Djupt betraktad, synes oss naturen *öfvernaturlig,* för det att tingens väsen är oss obekant . . . Vi skrifva lärda volymer, vi hålla glänsande föredrag om tingens *fenomener* — men deras *väsen?* . . . Vi tro ej mer på undergörare och mirakel; men i självfva värket röra vi oss, andas och hafva vår varelse i ett ständigt under, och självfva äro vi till vårt väsen, vårt innersta *jag,* det mest komplicerade och förvånande af alla under.

Det fins — skref en stor historisk filosof — ett hemlighetsfullt *jag* under denna beklädnad af kött. Djupt ligger dess gömma under denna sällsamma beklädnad, bland ljud, färger och former — och likväl är självfva denna klädnad väfd i himmelen och outforskligt gudomlig till sitt väsen. Generationer efter generationer förgå, mänskligheten tar form af en kropp, dyker upp ur en dunkel natt och blir en *apparition!* Likt ett himmelskt artilleri, idel blixtar och lågor, dånar och ljungar denna mysteriösa mänsklighet tvärsigenom oändligheten i storartade led och snabba successioner. . . När människan *icke tänker,* eller tänker blott *lösligt* och stannar vid blotta skenet, vid tingens yta, så upphör hos henne förvåningen; och då förundrar

hon sig blott öfver att en annan förvånas inför universums ständiga under.

Men vi skola nu taga »mysticism» i ordets vanligare bemärkelse och förstå med mystisk literatur de värk, i hvilka den *kristna religiösa känslan* (i dess vidsträktaste och allmänna betydelse) är intensiv och förherskande samt utgör såväl grundvalen för värket som dettas innehåll. Det vore emellertid en djärf och fåvitsk tanke att tro sig kunna på mindre än en timme uttömma ett så mångskiftande och vidsträkt ämne; jag ämnar också därför inskränka mig till endast korta antydningar och dröja något längre allenast vid de karaktäristiska och mest framstående momenten. Men nog skulle ämnet alltid förtjäna utvecklas i en särskild bok; och det blefve helt säkert ett intressant och innehållsrikt arbete af en stor historisk och psykologisk betydelse.

Medeltiden är en tragisk epok: en antites af tröstlöst mörker och blixtrande glans. Den sjuka mänskligheten, som ej har bröd att mätta sig med, föder sig med himlens rosor och drömmer om trägårdar af ljus och stjärngirlander. De af långvarig gråt nästan förstörda ögonen stirra extatiskt på änglavisioner . . . Men man blir förfärad, när man tänker på hvad mänskligheten lidit under dessa sekel: man vore färdig att säga det katedralernas hvita, kristalliknande spiror äro sammansatta af tio generationers frusna tårar. De sekellånga smärtorna ha totalt fördärfvat den mänskliga organismen. Under tre på hvarandra följande sekler rasa tre förfärliga farsoter, tre katastrofer: spetelskan, Veitsdansen och slutligen digerdöden, som på två veckor förvandlar en folkrik stad till en ödslig kyrkogård! . . . Tänk er den stackars allmogens dödskamp under dessa järnsekel! För landtmannen liksom för den jordbundna trälen upphör aldrig intensiteten af hans elände. Men på det öde fältet går en ensam, misstänksam, spöklik gestalt och söker och rycker hastigt till sig dystra blad från ludna stänglar — blad, sträckade med svart och rödt, liknande eldtungor. Det är den bleka häxan, som samlar bolmört och belladonna, dessa mäktiga narcotica, som insöfva köttets ryckningar och tankens dödskamp. Hon är de öfvergifnas enda vän, enda läkare. Paracelsus, som uppbrände medeltidens alla medicinska böcker, bekänner att de enda läkare, som kunde något, voro dessa olyckliga, som kyrkans och den världsliga maktens arm täflade att pina och bränna.

Smärtornas våldsamhet hade medeltidsmänniskan att, liksom på grund af ett motstånd eller en reaktion, betrakta, d. v. s. *svärmande blicka upp till* den eviga fridens ljuflighet — att ifrån jordens helvete se upp till himmelens paradis. Medeltiden är den stora historiska antitesen. Och Dante, som kan betraktas såsom dess syntes och transscendentala *stämma*, är den, som uttrykt de motsägande termerna. Hans fantasi skapar hårresande tortyrer och för deras framställning förfärande verser; och han bländar och berusar oss med ljus och paradisisk musik. Ugolino och Beatrice, Vanni

Fucci och Piccarda, mäster Adam och Pia, Bertrand de Born och Matelda. Den antites, som finnes hos Dante, finnes uttrykt i 13:de och 14:de seklens hela mystiska literatur. Vid sidan af lugna, enkla, gyllne legender af Cavalca, vid sidan af heliga Eugenior och Eufrasior, ha vi Passavantis fördömda andars fasansfulla nattliga ridter, äktenskapsbryterskor, nakna på lågande hästar, förföljda, upphunna och dolkade — och den fromme kolbrännaren ser det och gör korstecknet. Vi ha döda som visa sig, glödande kåpor, elddroppen, som, drypt på den darrande skolarens hand, bränner sig igenom både handen och golfvet! Kyrkornas fasader visa drakens vinge vid sidan af ängelns vingar — och strax under den högtsaliga Modrens lysande fot se vi Lucifer. — 12:te, 13:de och 14:de seklens miljoner visioner äro eteriska, ekstatiska, outsägliga — eller också *hårresande.* Hvem, som engång läst den, kan nånsin glömma legenden om *de tre monarkerna på upptäkt af det jordiska paradiset?* I stället för att efter en fyratio dagars resa komma till Eden, kommo de till helvetet — en öfverraskning, som för resten nog händer äfven andra än legendens tre monarker ... »Och de sågo en stor sjö full med ormar, som alla syntes spruta eld; och de hörde röster från denna sjö och rop såsom af eländiga folk, som gräto! ... Och de kommo till ett mycket djupt och fasansfullt ställe, skrofligt och klippigt, där de sågo en naken och ful kvinna med utslaget hår — och när hon öppnade munnen för att skrika, så stack en drake sitt hufvud dit in och bet henne grymt i tungan; och kvinnans hår var så långt, att det räkte ända till marken» . . .

Den vidare beskrifningen om de skilda plågorna lämnar långt efter sig själfva Dantes syndränslar. Sjöar af svafvel, brinnande dalar, fastager med sjudande vatten, glödande sågar och släggor, fördömda fastnaglade vid marken med en sådan massa spikar, att *köttet ej synes,* eller på eldhjul svängda omkring i en svindlande krets, eller trädda på ofantliga spett och af skickliga djäflakockar smorda och stekta med smält bly och sjudande olja ...

Också i *mysterierna* och *skådespelen* växlar det förskräckliga med det enkla och det patetiska. Och det patetiska är ofta högst rörande i sin naivitet. Isak, som redan ser fadrens offerknif lagd mot sin strupe, utbrister klagande: »Ack, om min moder Sara vore här, så skulle jag ej dö, fastän också Gud befalt det!» . . .

Liksom hedendomens sofistiska sida var att hälga naturen äfven i hvad hos den är dåligt, är åter medeltidskatolicismens sofistiska sida den, att utslunga ett altför absolut anatema öfver naturen, att ha smak för det föraktliga och låga, lefva som pelarhälgon mellan himmel och jord och se med ekstas upp till den förra och med en helig fasa ned på den senare. Idealitetens centrum är förskjutet från sin plats såväl i lifvet som i konsten. Det korsfästa liket af en död Gud, Mater dolorosa med bröstet genomborradt af sju svärd, bli den sanna och tillbedda skönheten: de magra,

tröstlösa, blödande figurerna synas vackrare än de blomstrande, friska och strålande. Entusiasmen för den plastiska skönheten har efterträdts af smärtans och lidandets apoteos. Och vi nutidsmänniskor, vi, som i rätt nedstigande led härstamma från dessa generationer, kunna ej mer fatta lifvet utan sorger och kval. Den antika, lugna och glada Eurythmia, harmonin, hade sett altför litet af det omätliga universum — hade föga älskat, föga lidit. Det ändligas lugn, dess prekära och begränsade glädje, äro för oss ej mer tillräckliga. Vi ha den pinande åtrån efter det oändliga — vi ha det *alla,* äfven de, som minst tro sig hafva det, ja äfven de, som skratta åt detta ord. Sekellånga smärtor ha humaniserat vårt hjärta, och vi se in i självfva naturen med en mera inträngande sympati, som var nära nog okänd för den antika världen. Dante och Shakespeare, Goethe och Shelley, Rembrandt och Beethoven ha skådat in i naturen *intensivare* än någon af forntidens män — och i tingens stämmor ha de hört mänsklighetens högtidliga och melankoliska musik.

Det öfvernaturliga, betraktadt ända till hallucination, berusar dessa medeltidsgenerationer! Exaltation är det förherskande kännetecknet. Läsen t. ex. *Jacoponi da Tordis* poesier: betraktar han döden, så utöfvar den fysiska visionen af upplösningen, det begrafda likets tillstånd, en magnetisk dragningskraft på honom. Han finner behag i att beskrifva det, alldeles som en latinsk elegiker finner behag i att beskrifva en vacker kvinna, eller en modern estetiker i att reproducera en utsökt dekoration. Önskar han lida för att sona sina synder, så uppgör han en fasansfull lista på alla de sjukdomar, som plåga mänskligheten: »Må jag få fjärdedagsfrossan — ständiga frossan och tredjedagsfrossan — och dubbla hvardagsfrossan — med stora vattusoten! — Må öfver mig komma tandvärk, hufvudvärk och magplåga — med stora hostan och lamhet — giktvärk och styng — karbunkel på vänstra sidan — och ständig feberyrsel!» — Denna hans sista bön tyckes också värkligen ha blifvit hörd . . .

Läsen »Madonnans klagan» och de heliga passionsskådespelen! Hvarje minsta detalj är beskrifven; hvarje droppe blod är räknad, och med en värksam realism håller man reda på den stora tragedins hela materiella och mekaniska process. Man hör hammarslagen på spikarna, som genomtränga de gudomliga händerna, slagen af röret på törnekronan, hvars taggar genomborra Frälsarens hufvudskål. — Poeter och målare törsta efter blodiga visioner, skräckscener, tårar. Sen på kyrkogården i Pisa Dödens triumf; Helvetet i Santa Maria Novella; *Matres dolorosæ* af umbriska och Sienaskolorna. Och denna intensitet i de asketiska synerna, detta hat mot den förgängliga jorden och det syndiga köttet bli stundom en värklig epidemi.

Efter digerdödens stora europeiska katastrof drifver ett rasande begär efter blodiga botgöringar hela befolkningar till frenetiska ströftåg. Beväpnade med gissel, bärande ett litet rödt kors till märke, barfota, halfnakna, vandra de

utan att veta hvart, liksom drifna af den gudomlige vredens vind; de sjunga sällsamma, aldrig förr hörda sånger, och ständigt mer under det svindlande loppet ökas den stora kören med röster och suckar. De gissla sig blodiga två gånger om dagen. Halfva Europa besöktes af denna här af deliranter, och i Tyskland och Frankrike förenade sig med folket herrar och damer. Endast i Frankrike, 1349, steg flagellanternas antal till 800,000.

I kyrkorna ljödo under de nya katedralernas hvalf sånger af den tränggande smärtan, såsom *Stabat,* eller af den tragiska fasan, såsom *Dies iræ;* och i den mystiska dagern, som sänkte sig ned från de målade fönstren, ryste och snyftade de knäböjande fromma. Det var då som de unga och svaga kvinnorna, de stackars Margaretorna, under dessa förskräckliga sånger *kände* bakom sig djäfvulens skugga och hörde i sitt öra hans förtviflan injagande hånskratt — och föllo till golfvet afsvimmade. —

Det *evigt kvinliga,* afbildadt hos Madonnan, den smärtuppfylda och högtsaliga, de bedröfvades tröstarinna och de förtryktas tillflykt, beherskar hela det 13:de liksom det 14:de seklet. Cimabue och Giotto, Dante och Petrarca, någon gång till och med Boccaccio, hälga henne hjärta och konst. Bland florentinerna, ja i hela Europa, var Cimabue den första, som med själens ögon såg anletet af den bland kvinnor *välsignade* och som med trogen hand framstälde henne för sina förvånade samtida. Denna madonna, som sedan mer än sex sekler tillbedes i kyrkan Santa Maria Novella, är det första *Magnificat,* som den återuppståndna konsten uppstämde till Jungfrumoderns ära. Kanske har också Dante Alighieri där knäböjt i bön inför henne. Det är den första sprittningen af rörelse och lif efter de bysantinska kyrkofigurernas sekellånga dödsstelhet. Från denna målning upprinner, liksom från en aflägsen helig källa, hela den italienska och europeiska konstens stora, kungliga flod: från Giotto till Holbein, från Michelangelo till Rembrandt, från Rafael till Rubens, från Leonardo till Velasquez! Det är det *första* steget. Tänken er hvad det alt vill säga detta ord: det *första!*

Legenden förmäler — Vasari har bekräftat det, och Gino Capponi har medgifvit det ha varit möjligt — att Karl af Anjou ville se denna målning, som bars i triumf genom gatorna, föregången af trumpetare och under ett regn af blommor. . . . Man har velat bevisa oriktigheten i denna sägen; man har velat påstå att denna madonna ej är af Cimabue, att själfva Cimabue är ett slags myt . . . men för guds skull, låt oss engång stanna på detta sluttande plan af systematiska förnekelser och nedrifningar. Vi ha redan kommit så långt, att det som förut var hvitt nu måste partout vara svart, och tvärtom. Man kan bli yr i hufvudet! Nero var en sympatisk galning, som hade geni; och de kristna, som intjärades och brändes af honom likt lefvande bloss, voro *farliga konspiratörer.* Sankt Paulus var liten, ful, gallsprängd och okunnig. Johanna

d'Arc var en slinka och Lucrezia Borgia en annan Susanna. Homerus har aldrig funnits till, och Iliaden har gjort sig själf. Roms historia är altigenom blott en samling af sagor. Karl den store är en myt, Moses en konstellation. Shakespeares tragedier äro af Baco, Rafaels taflor äro ej mer af Rafael; och snart skall *Divina Commedia* ej mer vara af Dante — nej, utan af Cecco d'Ascoli! . . .

En annan stor italienare, hvars namn i sekler förblef okändt, göt öfver medeltiden och alla efterföljande tider nåden, ljuset och trösten af ett enastående ord, det enda som kan jämföras med det gudomliga ordet — jag menar abboten Gersenio från Vercelli, författaren till »*Kristi efterföljelse*». Denna bok är obestridligen ett arbete från 13:de seklet; den skrefs många år före den förfärliga epoken, schismens tid, som var så full af missnöje och vrede, den apokalyptiska tid, då den stora klagan ljöd öfver Rom, den babyloniska skökan, öfver simonin och slafveriet i Avignon — kyrkomötenas i Kostnitz och Basel epok. Författaren till »Efterföljelsen» är en enstöring, som lefvat, älskat och lidit, och som känt de världsliga tingens hela bittra fåfänglighet. Intet skolastiskt finnes i denna bok — snarare uppenbarar sig där en instinktiv antipati mot nominalister och disputerande logiker, mot den parisiska teologins braskande vetenskap. Ensamt bibeln, begrundandet och ensligheten ha inspirerat honom. Han påminner oändligt mycket mer om Gioacchino di Flora och Sankt Franciscus från Assisi än om sankt Dominicus och sankt Thomas. I hans bok finnes utbredd en stämning af andakt och frid, såsom den klara aftonen af en vacker, solig höstdag. Stora bok, som tröstar alla sjuka hjärtan, hvilka världen icke kan trösta — ord, som lugnar och läker, som har en ljusstråle för hvarje mörker och en balsam för hvarje sår, som styrkt och styrker präster och soldater, filosofer och poeter, kungar och tiggare!

Det intryck, man erfar när man läser »Efterföljelsen», liknar det man får vid betraktandet af Angelicos taflor, där materien är liksom förklarad och det återstår blott en eterisk form, omgjuten af ljus och azur. I minnens dem nog, eller hur? — De saliga gå, himmelskt leende, med hufvudet omgifvet af gyllne strålar och i sina långa blåa, rosafärgade eller violetta tunikor, och promenera hand i hand i en mysteriös lustgård på en gräsmatta, emaljerad med hvita och röda blommor; och i den djupblåa luften framskymta änglarnas i regnbågsfärger skimrande vingar.

När världen uppvaknade ur sin sekellånga dvala och åter förnam känslor af mänskligt medlidande och kärlek, visade sig en *sol* af kristlig kärlek, som lät sin stora kraft utstråla och förnimmas såsom en tröst på jorden.

Franciscus af Assisi är den, som värkligen initierat vår poetiska literatur med sin hymn till Skaparen och alt skapadt, hvilken Ernest Renan kallat »det vackraste stycke religiös poesi, sedan evangelierna skrefvos, och det fullaste uttryck af den nyare tidens

religiösa känsla». Denna lofsång af ekstatisk tillbedjan är den första blomman i den mystiska lustgården, dennas himmelska vintergröna: den är morgonrodnaden, som förkunnar det stora middagsljuset *La divina Commedia.* En universalsympati har sankt Franciscus af Assisi hjärta att klappa — och alla skapade varelser, från människan till gräshoppan, ha i honom en beskyddare, en vän. Det stora tecken, på hvilket man igenkänner de karaktärer, som äro skyddade och oemottagliga för de högmodiga spiritualistiska pedanterierna och den grymma fysiologiska nyfikenheten, är: förståelsen af de lägre djuren och sympatin för dem. — Detta hade sankt Franciscus i högsta grad. Den nyare tiden har haft blott två män, som kunnat med honom jämföras: Swammerdamm och Michelet. Franciscuslegenden berättar, att när han föddes, så slog sig en flock dufvor ned på taket af huset, där han låg; och när den helige mannen dog, på aftonen af en klar och lugn oktoberdag, flögo lärkor — dessa ljusets väninnor — utanför fönstret till hans fattiga cell.

Franciscus' af Assisi lif är ett *lefvadt poem.* Heroism och ödmjukhet sammangjuta sig i detta underbara lif. Han älskar och betjänar spetelske, och han står modig inför den stolta sultanen af Egypten; han häjdar och tämjer den vilda vargen i Gubbio och ber knäböjande brodren Ginepro om hans välsignelse; han stiftar missioner och nya ordnar, bygger kyrkor och kloster, råder konungar och påfvar; och han hör med andäktig uppmärksamhet på näktergalarnes sång. Han talar till blommorna och stjärnorna, till gräshoppor och falkar, till elden och vinden, till kärleken och döden, kallande dem alla bröder och systrar. I tider af vild hårdhet gjuter han öfver Italien en stråle af hög poesi. Han återknyter den evangeliska traditionen och tyckes ha uppstått och utträdt ur katakomberna. Han är medeltidens Kristus, han är en ny Orfeus, som kufvar och rör människornas hårda stenhjärtan. I ett samhälle, grundadt på krigets och styrkans rätt, återväcker han det heliga evangeliska broderskapet. Demokratisk och asketisk, heroisk och poetisk, är han *den mest italienska* af alla heliga.

All 13:de och 14:de seklens konst är full af honom. Cimabue målar flere gånger hans bild, och Giotto beskrifver med sin pensel detta poetiska och välgörande lifs öfvermänskliga och dock så enkla epopé. I sen freskerna i kyrkorna i Florens, Padua, Assisi, Neapel. Dante har hälgat åt honom en af de mest intagande och sublima sångerna af »Paradiset». Det är liksom skulle den stolte skalden i denna sång bekänna hela fåfängligheten och bitterheten af de passioner, som härjat hans stora själ, och liksom skulle han längta efter frid och ett ödmjukt lifs hemliga glädje:

»O rikedom, så dold och dock så värklig!»

Hos medeltidsafbildningarna af denna stora poet och heliga italienare, hos Cimabues och Giottos bilder, äro

hans anletsdrag i harmoni med hans lif. En ljuf mildhet är där parad med manlig värdighet; blicken är fast och djup, hållningen rak och ställningarna ädla och värdiga. Vi igenkänna mannen, »hvars blick en hjärtats feghet ej nertyngde» — som »*kungligt* yppade sin stränga föresats för Innocentius». Men sedan, efter 16:de seklet, har man gjort af honom en hycklare, en skenhelig person. Ett enda undantag finnes: den underbara trästatyn af Alonzo Cano. — Det är liksom kunde den falska och barocka konsten ej värdigt framställa denne sanningens och ljusets son . . . Alt kan man låtsa här på jorden, ja till och med rättrådighet och helighet — men huru är det möjligt att låtsa skönhet? Tartuffe kan aldrig bli en vacker målning, och don Pilone ej en vacker staty; och ej häller kan don Basilio utgöra stoffet för en vacker poesi.

Vår tids konst har bättre förstått den heliga poeten. Ary Scheffer afbildade honom predikande i öknen — det är en asketisk och ädel figur. Och nyligen har jag hos en af våra berömda målare i hans atelier beundrat en vacker duk, återgifvande en poetisk episod af Franciscuslegenden. Hälgonet kommer tankfull, men gladt tankfull, ned för Vernias sluttning (den »hårda klippan», där »han tog af Kristus den sista prägeln»). — Det är en klar och kall morgon. Det börjar snöa. En skock af fåglar sänker sig stormande ned på hans spår; de flaxa kring hans hufvud, kring hela hans person, och kvittra — en hälsning? en hymn? en tacksägelse? Jag vet ej hvad — men man kunde säga: toner från naturen, toner af tacksamhet mot Guds utsände.

Katarinas från Siena »Bref» utgöra ett af 14:de seklets mystiska literaturs utmärktaste minnesmärken. I dem, och genom dem, finner man bättre än genom något annat dokument hvari den italienska mystiska anden skiljer sig från den franska, den belgiska och den tyska. Det praktiska sinnet för lifvet öfverger aldrig helt och hållet den italienska mysticismen. Man återfinner ej i den en Taulers dystra terrorism, en Molinos fatalism, m:lle Guyons nihilism eller Svedenborgs ständiga hallucination. Santa Catarina är en själ, som älskar ensligheten och smärtan; hon njuter af långa och intensiva betraktelser öfver passionshistorien och intima samtal med den osynliga himmelska brudgummen. Men en väsentligen italiensk natur som hon är, liksom sankt Franciscus och liksom Dante, går hon från det kontemplativa lifvet till det aktiva utan bemödande, utan ledsnad, utan en mellantid. Den ena dagen förintar hon sinnen och vilja i ett ekstatiskt tillstånd af absolut ro och fullkomlig självförnekelse i Gud: den andra besöker hon hospitaler, reformerar kloster, uppmuntrar fångar, följer med och bistår dödsdömda, hotar kardinaler, förebrår påfvar, företar sig ensam och värnlös långa och farliga vandringar; och slutligen, både med ord och gärning, bortrycker hon påfven från Avignon och bringar honom tillbaka till Rom. I några af hennes bref möter man lyckligt sammangjuten den dubbla ka-

raktären af Maria och Marta, Rachel och Lea, den betraktande och den värksamma. Jag tillåter mig citera ett stycke af det underbara bref, i hvilket hon beskrifver huru hon styrkte och bistod ända till stupstocken en lifdömd. Det finnes där rent af sublima saker — dömen själfva!

»Jag gick för att besöka den ni vet; och han erhöll af mig så mycken uppmuntran och tröst, att han bekände och beredde sig mycket väl. Han hade mig att lofva vara med honom, när domen skulle värkställas. Jag lofvade det och gjorde det också. — Tidigt på morgonen före klockringningen gick jag till honom; och han erfor däraf en stor tröst. Jag förde honom att höra mässan, och han emottog den heliga nattvarden, hvilken han aldrig förut åtnjutit. Han sade mig: »För Guds kärleks skull, öfvergif mig icke utan var med mig, och jag skall dö nöjd!» Och han höll sitt hufvud mot mitt bröst, och jag kände ett jubel och en lukt af hans blod... »Fatta mod, min ljufva broder» — sade jag — »ty snart skola vi komma till bröllopet. Du skall gå dit tvådd i Guds sons ljufva blod och med Jesu ljufva namn, hans, som jag vill att du aldrig förlorar ur minnet. Och jag skall invänta dig på afrättsplatsen» . . . Jag inväntade honom därför på afrättsplatsen, och jag inväntade honom under ständig bön till Maria och Jungfru Katarina, martyren . . . Han kom såsom ett stilla lam, och när han såg mig, började han småle; och han ville att jag skulle göra det heliga korstecknet öfver honom. Och när han emottagit tecknet, sade jag: »Nu ned, och till bröllops, min broder, ty snart skall du vara i det ständigt varande lifvet!» Han lade sig ned, och jag sträkte ut hans hals på stupstocken, och böjande mig ned mot honom påminde jag honom om det skuldlösa lammets blod. Hans mun uttalade endast: »Jesus! Katarina!» Och jag emottog hans afhuggna hufvud i mina händer, tillslöt ögat i Guds godhet och sade: »*Jag vill!*»

Och därpå, helt och hållet nedsköljd — *genomdränkt,* såsom hon själf skrifver — af detta blod och därmed prydd, såsom med en purpurstola, vände den hjältemodiga jungfrun med klappande hjärta och strålande tillbaka till sitt fattiga hus i Fontebranda.

Kärlek och död var denna stora kvinnas, detta stora hälgons mystiska devis. Men — jag upprepar det — i sin mest brinnande och eteriska mysticism förlorar hon aldrig de jordiska tingen ur sikte; och jag tillägger: hon gör sig aldrig några illusioner. Hon, den sjukliga kvinnan, som svimmar under stigmatiseringen och har långa sublima samtal med sin himmelska brudgum, begrep mycket väl att den orena drottning Johanna ej skulle ha hållit sitt ord, och att efter den babyloniska fångenskapen i Avignon schismen skulle ha gått ända till blod på Roms gator. Tänken er sedan hvilken skådeplats, hvilka scener visade sig för hennes blick, när hon gick ut från den mystiska ensligheten i sin cell! Tänken er trettonhundratalets Siena, dess upprörda, epi-

leptiska historia! Krig mot alla toskanska städer, krig mellan herrar och befolkning, landsfördrifningar i massa, konfiskationer, brand, plundringar, uppror, revolutioner, tumultuariska folksammankomster, liknande jakobinernas. I ingen annan italiensk stad har det politiska lifvet varit så brinnande, så passioneradt, så tragiskt.

Och nu för tiden *hvilar sig* Siena, utblottadt på folk och lugnt, inom kvarlefvorna af sina röda murar, bland det gula hos sin kritjord och det mörkgröna hos sina sekelgamla trän. En stor tystnad har följt på de stormiga tumulten; och på dess förnämsta gator, inklämda mellan högtidliga, tysta palatser, tar sig den hedervärda borgaren sin dagliga promenad och gör sin invikning på kaféet med en så oklanderlig punktlighet, att man, när man ser honom, kan därefter ställa sin klocka såsom efter ett ofelbart middagssträck. Här rinner mig en Leopardis värs i hågen:

» . . . . . hvar är nu ljudet
Af dessa forna folk? Och hvar är skriket
Af våra stolta fäder? . . . . .
. . . . . och vapnen, och alt larmet
De sände ut i världen? . . . . .
. . . . . Alt är nu fred och tystnad!»

Hällre än att upprepa här saker, som redan blifvit sagda — och så *väl* sagda — öfver Dante, men då jag likväl i fråga om den mystiska literaturen ej kan förbigå ett så stort namn — det ärofullaste jag kan nämna — så vill jag här ordagrant återge några tankar af Thomas Carlyle beträffande det gudomliga poemet. Jag tar dem ur det präktiga arbetet *On Heroes and Heroworship — Om heroer och herodyrkan.* Kanske har aldrig om Dante och *Divina Commedia* talats med en så lysande bredd och ett så nytt djup i tanken: och aldrig har någon med en grundligare betänkt och tillförlitligare spådom förutsagt — det skedde för ett halft sekel sedan — att Dantes stämma skulle förr eller senare tala till världen för Italiens politiska enhet, hvilken redan fans *potentielt* i det gudomliga poemet.

»Tio sekler ha förberedt *Den gudomliga Komedin.* Den är medeltidens finala och syntetiska stämma. Den tanke, hvaraf mänskligheten då lefde, höjde sig genom denna stämma till en evig musik. Den öfvernaturliga världen tog kroppslig gestalt i Dantes ögon, och det med en vetenskaplig forms bestämda säkerhet. Dante trodde på tillvaron af ett Helvete, en Skärseld och ett Paradis lika så säkert, som vi äro förvissade om att det fins ett Konstantinopel, och att man blott behöfver resa dit för att se det. Genom att tänka länge och intensivt därpå, utbröt Dantes hjärta slutligen i en mystisk, djup sång — och då föddes den gudomliga Komedin, den största bok i den moderna tiden.

»Hans ensliga, bittra landsflykt gjorde att han rönte ett så mycket djupare intryck af den eviga världen, denna förskräckande värklighet, på hvilken sväfvar såsom en osammanhängande skugga denna timliga värld med alla sina Florens, sina landsflykter, och alt... — Du, o Dante, skall

ej återse Florens och din vackra San Giovanni; men du skall tydligt se — och bo i — helvetet, i skärselden och i himmelen. Hvad betyda väl Florens, Can della Scala, världen, lifvet, för dig, som kommer från evigheten? — Dantes stora ande, som var utan någon fristad på jorden, gjorde alt mer till sin vistelseort den förskräckliga öfvernaturliga världen.

»Den sanna rytmiska sången är ordets heroism. Alla de antika poemen, Homerus, Job, äro autentiska sånger. Noga taget, kan man påstå att all värklig poesi är en sådan; ty hvad som ej är musikaliskt, är egentligen ej poesi utan en prosa, som styckats i så och så många samljudande rader med sårande af den goda smaken och till en pina för vårt öra. Endast när en människas hjärta hänrykts till en sann passion och tonerna af dess uttryck bli *musikaliska* genom tankarnas storhet, djup och harmoni — endast då kunna vi tillerkänna denna människa rättigheten att dikta och sjunga; endast då kalla vi henne *skald* och höra andäktigt på henne såsom på den mest heroiska af talare.

»Hos Dante är själarnas värld såsom en stor, öfvernaturlig katolsk katedral, som står gigantiskt stor, sträng och högtidlig, förfärande och ärofull. Den gudomliga Komedin är det *uppriktigaste* af alla poem. Den upprann omedelbart ur djupet af sin författares hjärta, och därför tränger den, generation efter generation, djupt in i vårt. När bondkvinnorna i Verona mötte Dante på landsvägen, brukade de säga till hvarandra: »Se där går han, som varit i helvetet!» — Ack ja, han hade värkligen varit där, i ett helvete af långa och grymma plågor och kval! Komedier, värdiga att kallas *gudomliga,* skrifvas endast för ett sådant pris!

»Må vi lämna å sido den vanliga klagolåten öfver Dantes olyckor. Hade alt gått honom väl i hand, så skulle han förblifvit en bra kärlekslyriker; han hade väl blifvit en *priore* eller styrelsemedlem i Florens, aktad och omtykt — men världen hade gått miste om det största ord, som talats eller sjungits. Florens hade haft en lyckad öfverhetsperson mer; men tio dittils stumma sekler skulle fortfarit att vara ljudlösa.

»Jag är ej ense med den moderna kritiken om att anse »Helvetet» stå mycket framom de två andra sångerna. Det förmenta företrädet är att tillskrifvas endast vår obotliga byronism. »Skärselden» och »Paradiset» äro lika och kanske än mer beundransvärda. Men sanningen att säga, äro de tre afdelningarna ovilkorligen nödvändiga för hvarandra, i det de stöda den ena den andra. »Paradiset», helt och hållet en gudomlig och salig musik, ett blixtrande mystiskt ljus, utgör det återlösande motstycket till »Helvetet», den nödvändiga antites, utan hvilken »Helvetet» skulle synas mindre sant. Alla tre fastslå de denna *osynliga värld,* som tagit fast form i medeltidskristenhetens föreställning — en märklig värld och till sitt innersta väsen också *värklig,* och det för alla. Dante hade missionen att uttrycka och föreviga den i sång.»

Obeslutsamhet, en inre motsägelse, ett vacklande mellan två lika starka tendenser gjorde åter *Petrarca* olycklig; och ändå var han en man, som att döma af lifvets bedrägliga yttre bort vara lycklig och afundsvärd. Han föddes poet och konstnär — men för honom var det ej tillräckligt, såsom det var för Dante, att tanken, bilden var *sann* och *lefvande;* han ville att den också skulle vara konstnärligt och ofta konstladt *vacker*. Petrarca vill smaka det estetiska nöjet att söka tanken, smeka den och betrakta den — och i detta afseende är han värkligen den *modernaste* af våra gamla poeter. Han är redan delvis en man af renässansen, den nya plastiska världen, samt naturalist; men han förblir likväl en man af medeltiden och är genomträngd af dennas tros och doktriners substans. Hos honom är det en ömsesidig kamp och reaktion mellan *mysticism* och *naturalism* — därifrån de ständiga motsägelserna i hans kärlek, i hans poesi och hela lif. Dante är fullkomligt helgjuten och går rakt mot målet med en projektils ljungande och oemotståndliga fart; Petrarca går slingrande fram, stundom bland törnen; han stannar och ångrar sig, och han vänder tillbaka för att sedan gå samma väg igen. Det är ett smärsamt, olidligt tillstånd, och med en suverän kraft uttrycker han det i sin *»Sång till Jungfrun»,* hvilken jag ville beteckna såsom *den dyrbaraste ädelstenen i smärtans mysticism.*

Denne beundrade skald, som tillbads af sina samtida och emottogs af monarker såsom en monark, bekänner att

Hans lif har varit endast vedermöda!

att

Af dödlig skönhet, tomma ord och bragder,
Har helt hans själ *belamrats!*

och till slut utbrister han:

Mer snabt än pilen hafva mina dagar
Bland synder och elände
Flytt hän — och endast döden mig nu väntar.

Numera hoppas han endast på *Consolatrix Afflictorum,* vill älska endast henne och glömma sin fåfängliga och syndiga kärlek till Laura:

O, ljufva Jungfrumoder,
Med hälga tårar fyll mitt arma hjärta,
Att hälst min sista klagan from må blifva,
Förutan jordiskt slam,
Den första lik, och icke tom af dårskap!

Jämfören dessa ord med Dantes om Beatrice. Hvilken bråddjup skilnad!

Sången till Jungfrun är på engång en hymn och en elegi, en bekännelse och en bön. Det är såsom en rytmisk snyftning i rimmen midt i värsen — det är såsom en tröstlös högsta appell i det ständigt återkommande ropet »o Jungfru!» i början af hvarje strof; och slutligen är det såsom en aning om lugn och outsäglig frid i slutverserna: »Mig du förorde hos din son, sann mänska, — Som är sann Gud tillika, — Att han min sista suck upptar i friden!»

Jag upprepar det: hela medeltiden i sina sekellånga smärtor söker och finner tillflykt hos det *heliga kvinliga idealet,* hos *tröstarinnan*. Och det är

hon, som löser det stora problemet i medeltidsdramat *Faust:*

Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan!

I minnens den mystiska slutscenen? *Pater extaticus,* gripen af den rena kärlekens yra, uttrycker den mest brinnande åtrå efter det okroppsliga, det oändliga: han hör ej mer till denna världen; buren af sin längtans vingar, simmar han i den rena etern. *Pater profundus* prisar i en härlig hymn kärleken och lofsjunger Gud i naturen. *Pater seraphicus* bebådar och uppmanar änglaskarorna att taga hand om Fausts immateriella del. Sankt Bernhard *(Doctor Marianus)* förkunnar *från den högsta och renaste cellen* ankomsten af *Mater gloriosa,* som nalkas i luftens djupa blå. För henne buga sig de tre stora botgörerskorna Magdalena, Samaritanskan och den egyptiska Maria; och *en botgörerska, som en tid kallade sig Margareta,* ber Jungfrumodren om Fausts frälsning. Det är *samma röst,* som vi hört bäfvande af kärlek i trägården, bruten af snyftningar framför Madonnans nisch och döende i en suck i katedralen . . . och att höra den nu åter i himmelen, ständigt älskande och nu bedjande för Faust, gör en enastående effekt. Liksom Jungfrun drog till sig och frälste Margareta, så drar Margareta nu till sig och frälser Faust. Mystiska kedja, magnetiska attraktioner, i hvilka och genom hvilka kärleken och religionen bli en och samma sak!

Heinrich Heine berättar i en af sina prosaskrifter en gammal tysk legend, som i mitt tycke har en anmärkningsvärd historisk och psykologisk betydelse. En majdag i slutet af 15:de seklet gick ett sällskap präster och munkar och spatserade i en skog. De disputerade om teologiska frågor, argumenterade, kämpade med syllogismer och åberopade sankt Tomas och sankt Bonaventura, scotister och nominalister. Med ens, midt i den ifrigaste dispyten, tego de plötsligt alla och stannade häpna och liksom fastspikade under en vacker blommande lind, där en näktergal suckade sina ömma, passionerade toner. Männens skolastiska doktorshjärtan blefvo rörda — de öppnade sig för de vårliga ljumma emanationerna och lyssnade förvånade. . . . Men den maliciösa näktergalen — ett slags Heine med vingar — drillade: »Jag är djäfvulen!» och flög sin kos.

I denna legend är mysticismens svaga, antihumana sida antydd, när den förherskar och regerar despotiskt i människornas sinne och hjärta — den visar sig nämligen däri, att man i de vackraste naturliga saker ser något *sataniskt,* en snara eller ett bakhåll. Renässansen förnekade, genom reaktion, det öfvernaturliga; mysticismen åter afskydde altför mycket det naturliga. I alla fall är mysticismen en kraft och en mänsklig instinkt, och under tidernas växlingar har den aldrig helt och hållet utdött. Hvad säger jag? — den lefver nog ännu i denna dag och räknar bland sina representanter vår tids största romanförfattare — Tolstoj!

Äfven på sextonhundratalet triumferar mysticismen, men såsom en mörk ängel. Efter det den heliga Teresa i slutet af det föregående seklet hade i sitt brinnande spanjorskehjärta parat betraktelsens ekstas med handlingens heroism, omhuldade det 17:de seklet såsom mystiskt ideal individens och viljans *förintelse*. Mysticismen var nu fästad vid den dystra, förhatliga period, då det *barocka, monstruösa* inkräktar literaturen, konsten, scenen, moderna, möblerna, trägårdarna, grafvarna . . . En mörk, sträng, monoton etikett synes styra människans alla handlingar: en enorm gäspning går från ena ändan af Europa till den andra. Äfven tidens största skriftställare äro trista. Molière och Pascal dö af tungsinthet. Hobbes och Molinos — paralysin och fatalismen i politik och moral — äro de sanna representanterna för denna mörka epok. Galilé och Gustaf Adolf äro de enda värkliga *heroerna* i denna stagnerande period ... Klostren mångdubblas till antal, och en nedtrykkande, konstlad och patologisk mysticism ger dem utseendet af mörka, tysta *dårhus*. Ha'n I händelsevis någonsin varit i vissa kvarter af Rom, Milano eller Neapel, där gatorna äro liksom inklämda mellan en dubbelrad af ofantliga gråa hus, hvilkas gafvelspetsar äro prydda med en cypresstopp, hus med några få halft tillmurade fönster här och där och från hvilka tyckes sila sig öfver vandraren en skugga eller dimma af ledsnad? — Det är de stora väggmurarna af sextonhundratalets kloster, där årligen inspärrades såsom i en graf tusentals unga och brinnande Gertruder, till stor lättnad för *den unge signoren,* den andryga och ofta dumma brodren och arfvingen till titlarna och förmögenheten!

Då blefvo en absolut passivitet, viljelöshet, kvietism och nihilism de religiösa idealen. Man tykte döden vara en vällust. Men till och med ur detta moraliska kärr lyfte ett privilegieradt väsen på vingarna och höjde sig upp till den rena etern — en kvinna, som lyste med en återglans af det skaldekynne, som utmärkte medeltidens stora mystiker — jag menar *m:me Guyon*. Till den ruttna pölen lät hon de friska, kristallklara strömmarna af sina »*Torrents*» rinna — och hennes *kvietism,* jämförd med Molinos', är såsom Alpernas tystnad, jämförd med öknens. Guyons mysticism kommer från hjärtat, såsom den heliga Gertruds och den heliga Katarinas, medan hennes samtidas mysticism kommer endast och allenast från hufvudet. Hennes mysticism är en ljus och förtrolig kärleksmorgon — den andra är en oviss kärlåtenhetsskymning, full af äggelser och tvetydigheter . . . orden äro af eld, men hjärtat af is. En prekär, plågsam och demoraliserande situation. Bättre vore att afhugga tvärt — och än bättre att aldrig ha begynt . . .

I 13:de seklets mystiska literatur sammangjuter sig kärleksmysticismen med den religiösa. Ofta begagna de samma språk. När man läser vissa poesier af Guinicelli, Cavalcanti eller Alighieri frågar man sig: Menas här en kvinna eller själfva madonnan, en mänsklig varelse eller en seraf?

»Den som vill hafva en kunskap om Gud, han älske!» säger Hugo af S:t Viktor; och Eckardt: *»Kärleken är själens öga»*. Kärleken till kvinnan är för tolfhundratalets poeter en passion, en längtan, en ljuf vana: den är en fullkomlig och intensiv sysselsättning — icke en episod, utan själfva lifvets historia: den absorberar individen såsom en religion. Men mera än kvinnan, personen, *älska de själfva kärleken.* De äro väsentligen *lyriker* mer än dramatiker; och därför stå de alltid på samma punkt, de må vara lyckliga eller olyckliga. Med fraser från Guinicelli, Lapo Gianni, Cavalcanti, Alighieri, Cino, skulle man kunna få ihop en hel bok, hvars lämpliga titel vore: *Kärlekens teologi* — det blefve endast svårt att nu för tiden finna en förläggare till den samt läsarinnor. Alla det 13:de seklets poeter, så större som mindre, likna hvarandra; från den store poeten till den minsta sonettsnidaren, alla brodera de på samma teologisk-metafysiska stramalj. De formligen *dyrka* de kvinnor, de egna sin hyllning och hvilka borde ha funnit det passabelt tråkigt att ständigt höra sig förliknas vid *himlastegar,* mästarinnor i anspråkslöshet, Dianastjärnor, begrepp, symboler och sakramenter.

Men Dantes genius kondenserade, lifvade och odödliggjorde alla dessa element i *Vita nuova.* Snillet och den sanna passionen gåfvo form och rörelse åt denna stelnade värld af platoniska abstraktioner och skolastiska fantasier. *La Vita nuova* (»I mina unga år») — denna gudomliga blomma ådrad med blod, denna mystiska ros pärlbestänkt med tårar och ännu efter sekler doftande, såsom vore den nyss plockad — är syntesen af medeltidens kärlek, liksom *Divina Commedia* är syntesen af dess tro.

Känslan är så *intensiv,* att den skrämmer. Älskaren och skalden tykkas andas i en atmosfär, där det mänskliga förståndet förflyktigas och där hallucinationen blir det normala och psykologiska tillståndet. »Hon» går förbi på gatan, och han darrar i hvarje åder. »Hon» ler, och paradiset stiger ned till jorden. Apokalyptiska visioner anfalla honom — stjärnorna gråta, fåglarna falla liflösa till marken . . . Han gråter i drömmen, vaknar, och hans ansikte badar värkligen i tårar. I detta ekstatiska tillstånd blir alt symbol, och de vanligaste saker få en ny och sällsam betydelse. En färg, ett siffertal, en timme af dagen, ett ljud, en lukt erhålla en särskild vikt. I sin tafla *Beata Beatrix* afbildar Rosetti Beatrice såsom en ung, blek, något mager kvinna med svarta ögon och en riklig massa svart hår. Emellertid har Dante aldrig beskrifvit henne. Och hvar och en föreställer sig henne på sitt sätt — men *alla älska vi henne!*...

I stället *se vi* afmålad i varma tizianska färger madonna Laura — den rosenkindade, blomstrande, blonda skönheten — men hvem har någonsin älskat henne, utom Francesco Petrarca? . . .

Mysticismen i kärleken dödades icke af renässansens hedniska realism — och icke ens af den moderna vetenskapen! Äfven i vårt århundrade

har den haft utmärkta representanter i utmärkta poeter och romanförfattare: jag behöfver blott påminna om en Novalis, en Jean Paul, »Liebesfrühling» af Rückert, Shelley och Rosetti samt slutscenen i »Aurora Leigh». Med en viss förvåning återfinna vi den också på håll, där vi minst skulle vänta det — såsom hos Balzac, hos Tolstoj och hos Robert Browning. »Seraphita» af Balzac är en mystisk skapelse och djupt poetisk i sin obefläckade, snöhvita renhet.

Den man likväl, som ej genom konst eller konstgrepp utan genom en fenomenal analogi hos naturen blifvit i vårt sekel ett troget eko af 13:de seklets stora mystiska kärlekspoesi, är Dante Gabriele-Rosetti, en *italiensk tolfhundratalets man,* hvilken genom en ödets nyckfulla anakronism föddes midt i 19:de seklet, och det i London. Nästan alla hans poetiska skapelser härstamma rätt ned från *Vita nuova,* från Guinicelli och från Cavalcanti. Kvinnans kroppsliga och andliga skönhet utgör *motivet* till alla de rosettiska harmonierna. Själen är alltid synlig tvärs igenom de vackra formernas slöjor och beklädnad; ett inre ljus upplyser de fullkomliga lemmarne och ger en transscendental betydelse åt de djupa blickarna, de outsägliga leendena hos hans kvinnor, vare sig de besjungna eller de målade.

Och den Saliga mön, *»the Blessed Damozel»,* som han ser i eterns djupa blå böja sig mot jorden och invänta honom — den ljufva jungfrun med de rena, djupa ögonen och det långa, tjocka håret, guldgult som mogna ax — ekstatisk af en himmelsk häpnad vid sitt första inträde i paradiset, och hvars hvita jungfru- och änglatunik har till enda prydnad en hvit ros, skänkt af madonnan — liknar den ej en gestalt, målad på guldgrund af Giotto eller den salige Angelico?

Och det oaktadt går ej vår Rosetti tillsammans med de engelska *prerafaeliterna,* hvilkas antal väl är förminskadt, men rasen ej utdöd — denna skola, som ej kan producera annat än magra, blonda och tämligen fula mör med en blommande mandelkvist i handen och en stjärna i håret — figurer, som ej ha något annat vackert än kvisten och intet annat stort än fötterna! — denna skola, hvars adepter äro snarare handtvärkare på modet än värkliga konstnärer, och hvilka ett halft sekel tidigare skulle ha målat pompejanska stolar eller Akillesfigurer med kindskägg — eller besjungit Latona och Pasifaë . . .

Den orientalisk-platoniska idéen om en *progressiv skala af lif,* hvilken antydts och hyllats af några 13:de och 14:de seklens poeter, har uttrykts med en blandning af realism och patos så poetiskt och oförgätligt af Browning i hans *Evelyn Hope,* att jag ej kan motstå frestelsen att afsluta denna min skizz med en analys af nämda mästervärk af mystisk kärlekspoesi.

En till åren fullmogen, men till hjärtat ännu ung man har inneslutit i sitt hjärta och bevakat som en helig och sensibel hemlighet den djupa kärlek, han hyser till en ung sextonårs flicka. Men den vackra Evelyn Hope har dött, och han sitter en timme

och vakar vid sängen, där hon ligger lik ... Här är hennes lilla bokskåp, här hennes säng: med egen hand hade hon brutit denna lilla blommande geraniumkvist, som står där på bordet i glaset och håller på att dö, äfven den. Nästan intet är förändradt i kammaren, persiennerna äro stängda, och endast två långa gula strimmor intränga genom två springor i dem ...

Han sitter och tänker, sorgsen men resignerad. — Död vid sexton år! Kanske hade hon knapt hört talas om honom: tiden hade ännu ej kommit för henne att älska, hennes lif hade haft andra förhoppningar, andra sysselsättningar, små bestyr och plikter: hon var än stilla, än värksam — ända tils Guds hand oförmodadt vinkade henne. Och nu är denna milda, hvita panna det enda, som återstår af henne.

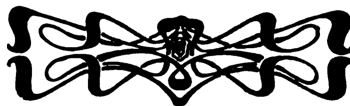
»Ack!» — hviskar han halfhögt till den döda i jungfruburens skymning — »Är det således nu för sent, Evelyn Hope? Hvad? Din själ var ren och sann; välgörande stjärnor ha gjutit öfver dig de gudomligaste inflytelser, du var skapad af själ och eld, af dagg och ljus; och för det jag hade tre gånger dina år och våra vägar gingo så skilda i världen, skall man därför säga mig att vi voro *intet* för hvarandra? ... Nej, i sanning! Eftersom Gud skapat kärleken för att belöna kärlek, så fordrar jag dig, Evelyn Hope, fordrar din kärlek i *min* kärleks namn. Den kan bli fördröjd för mig och sparad till andra lif, i helt andra världar, som jag kan böra genomvandra ... och mycket skall jag ha att lära, mycket att glömma, innan tiden kommer. då jag får ega dig. Men den tiden skall komma — den *skall* slutligen komma — då jag skall veta hvad därnere på jordens planet för så många, många år tillbaka din så rena och glada kropp och själ betydde ... jag skall ana hvarför ditt hår hade ambrans färg och hvarför din mun var röd som dina geraniumblommor; och då skall jag säga dig: jag har lefvat, o Evelyn Hope, jag har lefvat så mycket sedan den tiden, jag har förvärfvat mig vinsten af många olika existenser, dragit nytta af så många sekler, pröfvat hvarje tid, hvarje klimat: men endast *ett* har jag ständigt känt i djupet af min själ, nämligen att »hon» fattades mig, och *att jag fattades henne* — och alltid har jag längtat efter dig, och nu återfinner jag dig, och du är min!

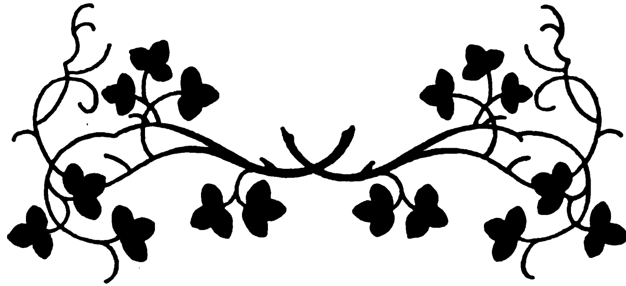
»Emellertid nu, tyst! ... Jag skall ge dig att bevara detta blad: se här, jag sluter det in i din ljufva kalla hand ... så där! ... det är vår hemlighet. Och nu, sof i frid! ... Längre fram skall du uppvakna, och du skall minnas och *förstå*». — — — — —
— — — — — — — — — — —

Denna mystiska idé, som framskymtat för orientens gamle vise, omhuldats af Plato, besjungits af några 13:de och 14:de seklens poeter, illustrerats af Pico della Mirandola och andra platoniker i 15:de seklet, återupptagits och många gånger uttrykts af Goethe och Schelling, Jean Paul och Novalis samt nyligen af Robert Browning — om den också ej är kristligt ortodox, så strider den likväl ingalunda mot kristendomens grund-

idé; och det är en djupt poetisk och tröstrik idé. I vissa ögonblick synes oss denna skala af lif, dessa själens uppstigningar till andra världar mykket möjliga. Världarna, med hvilka Gud befolkat rymden, äro så många! En sjuttio års pröfning synes altför litet för människosjälen, som har en oändlig längtan. Tänk, om det vore sant! . . . . Sedan vår själ lefvat här sin ungdomstid, skulle vi bland askan af passionens eld ha kvar erfarenhetens guld, och vår ålderdom skulle bli en tid, då vi, lärda af det förflutna, skulle förbereda oss till det tillkommande, då vi skulle sätta i värket hvad som härnere blifvit med njugg nöd lärdt, läsa obehindradt hvad med möda här stafvats, uttala hvad vi härnere knapt kunnat framstamma. Alt hvad vi ej kunde vara på jorden, och hvartill vi likväl kände oss födda, alt hvad som *var* i oss och som världen ej viste af — den stumma poesin, den förkväfda kärleken, det förlorade viktiga ögonblicket — alt skulle en dag i en annan värld ha handling och utveckling, fullbordan och framgång. — Det är en mysticismens dröm, men medgifvom att det är en sublim dröm!

Själen — människosjälen — är en och identisk i alla tider. Nutidens religiösa *rêverie* om »den förborgade jungfrun» liknar det forna om den heliga Matilda; och barmhärtighetssystern i 19:de seklet bevisar i sitt lugna och hjältemodiga apostolat hvad den heliga Elisabet af Ungern bevisade. Den passionerade yngling, som i våra dar trotsar och besegrar de högsta och längsta hinder för att komma i besittning af sin älskade, är en broder till Jakob, som af kärlek led i tysthet och tjänade utan lön. Tron och kärleken, i deras entusiasm och deras förhoppningar, i deras tröstlösa tårar och deras ekstatiska leenden, lefva såsom *eviga;* och mysticismen, förstådd i dess vidsträktaste och mest omfattande betydelse, skall upphöra först när hjärtat hos den sista mänskliga varelsen upphör att klappa.

EFTERLÄMNADE DIKTER

AF RAFAËL HERTZBERG.

MOLNET.

Sångaren, från Arnos stränder,
Från Italiens blomsterländer
Sjunger dig en vänlig sång:
Hur ett moln på himlen stiger,
Solen skymmes, fågeln tiger,
Blomman gråter mången gång.
Och hur solens strålar klara,
Leende och underbara,
Åter blicka fram på nytt,
Se'n det mörka molnet flytt.

Älskling, som en sommarhimmel
Är ditt hjärta; skyars vimmel
Mången stund däröfver drar,
Men oändligt ljus den rymmer,
Och bak molnet, som den skymmer,
Strålar solen ren och klar.

Kunde ständigt jag förjaga
Alla skyar, som där draga,
Mörka, tunga mången gång,
Med min kärlek och min sång.

MIN JUBLANDE LÄRKA.

Jag älskar dig så, som ingen än
I världen har älskat dig,
Du allra min käraste hjärtevän,
När får dina ögon jag se igen
I stjärnglans stråla mot mig.

I himmelens höjd nu lärkan slår,
Och våren är blid och ljuf,
Och rosen i vänaste fägring står,
Min rodnande ros, min leende vår,
Min jublande lärka är du!

EN DRÖM.

Jag satt vid mitt bord och läste
Allena vid lampans sken.
Och timmarna skredo undan,
Det led emot midnatt ren.

På bordet invid mitt skriftyg
Som vanligt jag stält din bild,
De älskade, dyra dragen
Med blicken så varm och mild.

Jag blickade upp från boken,
Jag tror visst hvarann sekund,
Och ögat vid bilden dröjde
I drömmar så mången stund.

Jag drömde — får jag det säga?
Att nyss du mig gett din tro.
Och att vi tillsammans sutto
Förtroligt i eget bo.

Då kände jag hjärtat svälla
Af jublande lefnadsmod,
Och världen så stor, så härlig,
Så ljus för mitt öga stod.

„ROSLAVLJEFF“.

UTDRAG UR EN RYSK DAMS OUTGIFNA MEMOARER (ÅR 1811).

AF A. S. PUSCHKIN.

(ÖFVERS. FÖR ATENEUM AF R. L—ST.).

id läsningen af „Roslavljeff“ [1]) kom jag till min häpnad under fund med, att bokens intrig baserar sig på en faktisk tilldragelse — en tilldragelse, som är mig altför väl bekant. Det gafs en tid, då jag stod i ett intimt vänskapsförhållande till den olyckliga kvinna, som Ssagoskin gjort till hjältinna i sin berättelse. Han har ånyo riktat allmänhetens uppmärksamhet på en längesedan förgäten historia, han har återuppväckt känslor af indignation, dem tiden redan vaggat till sömns — han har stört grafvens frid. Jag vill göra mig till försvararinna af en skugga och jag gör det i det hopp, att läsaren skall öfverse med min pennas ringa fängslingsförmåga för mina bevekelsegrunders skull. Jag blir tvungen att tala mycket om mig själf, emedan mitt och min stackars väninnas öden länge voro förbundna.

Jag färdas ut i stora världen vintern 1811. Jag vill ej försöka skildra mina första intryck. Man kan lätt föreställa sig, hvad en sexton års flicka bör känna, då hon just fått utbyta sin entresole och sina lärare mot oupphörliga baler och visiter. Jag hängaf mig åt hvirfveln af nöjen med min ålders hela liflighet

[1]) Af ryska romanförfattaren Ssagoskin.

och reflekterade ännu ej. Synd: det dåvarande tidsskedet hade varit förtjänt af att utgöra föremål för iakttagelse och reflexion.

Bland de unga flickor, som samtidigt med mig gjorde sitt utträde i världen, var det i synnerhet en, som fäste uppmärksamhet vid sig, en ung furstinna X. (Ssagoskin har kallat henne Pauline; jag låter henne behålla detta namn). Vi blefvo snart vänner och det af följande orsak.

Min bror, som då var en tjugutvåårig ung man, var en af den tidens värsta sprättar, han var inskrifven vid „utrikeskollegiet", men lefde i Moskva, där han dödade tiden med baler och upptåg. Han förälskade sig i Pauline och bad mig söka åvägabringa ett närmande emellan våra familjer. Min bror var hela familjens afgud och gjorde med mig hvad han ville.

Ehuru jag egentligen sökte Pauline's vänskap för att göra min bror till viljes, fäste jag mig dock inom kort uppriktigt vid henne. Hon var mycket egendomlig, men ännu mera tilldragande. Jag förstod henne ännu ej fullt, men jag älskade henne redan. Utan att jag själf märkte det, började jag se med hennes ögon och tänka med hennes tankar.

Pauline's far var en man, som tjänat sig högt upp på rangskalan, d. v. s. han åkte med sexspann och bar nyckel och stjärna, men var för öfrigt lättsinnig och enfaldig. Hennes mor var däremot en afmätt kvinna, som utmärkte sig genom värdighet och sundt förstånd.

Pauline uppträdde öfveralt omgifven af beundrare. Hon var ständigt föremål för älskvärdheter, men själf långleddes hon och ledsnaden gaf henne ett uttryck af stolthet och köld. Detta gick utomordentligt väl ihop med hennes grekiska drag och svarta ögonbryn. Jag triumferade, när mina satiriska anmärkningar aflockade detta regelbundna och melankoliska ansikte ett löje.

Pauline läste ovanligt mycket och utan hvarje val. Nyckeln till hennes fars bibliotek fans i hennes ego. Biblioteket innehöll företrädesvis arbeten af författare från 18:de seklet. Hon kände till den franska vitterheten från Montesquieu till Crebillons romaner. Rousseau kunde hon utantill. I biblioteket fans ej en enda rysk bok med undantag af Sumarokoffs arbeten, dem hon aldrig öppnade. Hon berättade för mig, att hon med svårighet läste ryskt tryck, och sannolikt läste hon aldrig ryska, icke ens de verser, som tillegnades henne af Moskva-poeterna.

Här tillåter jag mig göra en liten afvikelse. Nu har man redan, Gud ske lof, i trettio års tid hållit på att tadla oss, arma syndare, för att vi ej läsa ryska och ej ens kunna (hör man på!) uttrycka oss på vårt eget språk. (N. b. Det länder ej författaren[1]) af „Jurij Miloslaffskij" till heder att upprepa dessa fula beskyllningar: alla hafva vi läst honom och en af oss har han, så vidt jag vet, t. o. m. att tacka för att hans roman blifvit öfversatt till franskan). Saken är den, att vi tvärtom vore glada öfver att få läsa rysk lektyr, men vår literatur är ju ej äldre än Lomonosoff och ytterst begränsad ännu. Den har visst att uppvisa några framstående skalder, men man får väl ej af alla läsare

[1]) Ssagoskin.

fordra uteslutande håg för vitterhet i bunden form. Af prosaliteratur hafva vi endast Karamsins historia. De första två eller tre ryska romanerna framkommo först för två eller tre år sedan, medan i Frankrike, England och Tyskland nya böcker så godt som dagligen se dagen, den ena märkligare än den andra. Vi få däremot icke ens fröjda oss åt öfversättningar, och när så någon gång är fallet, så föredrager jag likväl att hålla mig till originalen. Våra journaler kunna vara underhållande nog för våra literatörer. Vi äro tvungna att hemta alt, underrättelser och åsikter, ur utländska böcker; sålunda komma vi äfven att tänka på ett främmande språk (åtminstone alla de, som tänka och följa med människosläktets tankelif). Detta hafva våra främsta författare erkänt för mig. Våra skriftställares evinnerliga klagovisor öfver den ringaktning, som vi visa all rysk literatur, påminna om de jeremiader, som uppsändas af de ryska försäljerskor, hvilka beskärma sig öfver, att vi köpa våra hattar hos Sichler och ej nöja oss med Kostroma-modisternas tillvärkningar — — —.

Men jag återvänder till min berättelse.

Hågkomster från det mondäna lifvet äro vanligen svaga och intetsägande t. o. m. under en historisk epok. Emellertid mottog jag ett djupt och bestående intryck af det besök, hvarmed en viss kvinlig resande vid denna tidpunkt behedrade Moskva. Denna resande var m:me de Staël.

Hon anlände på sommaren, då större delen af Moskvas societet redan rest ut till sina landtgods. Den ryska gästfriheten råkade i eld och låga: man visste ej huru man skulle välkomna den fräjdade gästen. Det förstås, att man stälde till en välkomstmiddag för henne. Herrar och damer strömmade till för att begapa henne och funno sig i allmänhet besvikna. De fingo se en tjock femtioårig matrona, som ej gick klädd i enlighet med sina framskridna år. Hennes ton föll dem ej häller på läppen, hennes samtal voro dem för långa, hennes ärmar för korta. Pauline's far, som gjort hennes bekantskap redan i Paris, gaf bl. a. för henne en middag, dit han inviterat alla våra moskoffska ljushufvuden. Det var på denna middag jag fick se Corinne's författarinna. Hon satt på hedersplatsen, stödjande sig emot bordet, hoprullande och uppvecklande en liten pipa af papper. Hon såg ej ut att vara riktigt vid lynne; hon gjorde flere fåfänga försök att få ett samtal i gång. Våra ljushufvuden åto och drucko af alla krafter och tycktes vida mer belåtna med furstens fisksoppa än med m:me de Staël's konversation. Damerna schåpade sig. Såväl de förra som de senare bröto sällan tystnaden, medvetna som de voro om intigheten af sina tankar och decouragerade inför en europeisk ryktbarhet. Under hela middagens förlopp satt Pauline som på nålar. Gästerna delade sin uppmärksamhet emellan stören och m:me de Staël. I hvarje nu väntade man af henne en bonmot. Slutligen undföll det henne en tvetydighet och t. o. m. en ganska djärf sådan. Alla kastade sig öfver den och gapskrattade, det blef ett allmänt sorl af beundran; fursten var utom sig af förtjusning. Jag såg på Pauline; hennes

ansikte glödde och tårar glänste i hennes ögon. Gästerna stego upp från bordet fullkomligt försonade med m:me de Staël. Hon hade kommit fram med en calembour, som man nu hastade att föra staden rundt.

— Hvad fattas dig, ma chère? — frågade jag Pauline. — Har värkligen ett litet frivolt skämt kunnat göra dig så upprörd?

— Ack, min älskade — svarade Pauline — jag är förtviflad! Huru intetsägande och föraktligt måste ej vårt stora sällskap hafva förefallit denna ovanliga kvinna! Hon är van att vara omgifven af människor, som förstå henne, för hvilka en blixtrande anmärkning, en stark hjärtats rörelse, ett inspireradt ord aldrig gå förlorade. Hon är van vid den fängslande konversationen med personer, som stå på höjden af vår tids bildning. Men här — — — min Gud! Icke en enda tanke, icke ett enda anmärkningsvärdt ord på hela tre timmar! Slöa ansikten, slö högdragenhet — ingenting annat! Hvad hon hade tråkigt! Hvad hon såg utpinad ut! Hon såg, hvad de behöfde, hvad de voro i stånd att begripa dessa bildningsapor, och så slängde hon åt dem en tvetydighet. Och de slukade den — — — Jag höll på att förgås af skam, jag var färdig att brista i gråt — — — Så må hon då — fortsatte Pauline med häftighet — så må hon då föra med sig och utsprida om vår salongspöbel en mening, som den är förtjänt af. Hon har åtminstone sett vårt präktiga, enkla folk och förstår det. Hörde du, hvad hon sade åt pappa, den gamla odrägliga narren, som för att behaga den främmande gästen ansåg sig böra göra sig lustig öfver de ryska skäggen? „Ett folk, som för hundra år sedan förstod att försvara sitt skägg, skall i våra dagar veta att försvara sitt hufvud.“ Hvad hon är förtjusande! Hvad jag håller af henne! Och hvad jag hatar hennes förföljare!

Jag var ej den enda, som lade märke till Pauline's sinnesrörelse. Ett par andra genomträngande ögon stannade i samma ögonblick på henne: det var m:me de Staël's svarta ögon. Jag vet ej, hvad hon tänkte i denna stund, men efter middagen gick hon fram till min väninna och talade med henne. Några dagar senare skref m:me de Staël till henne en biljett af följande innehåll:

„Ma chère enfant, je suis tante malade. Il serait bien aimable à vous de venir me ranimer. Tachez de l'obtenir de m:me votre mère et veuillez lui présenter les respects de votre amie de S.“

Denna biljett fins i mitt förvar. Pauline inveg mig aldrig i sitt förhållande till m:me de Staël, all min nyfikenhet till trots. Hon var vansinnigt förtjust i denna utomordentliga kvinna, som var lika högsint som genialisk.

Hvart kan ej lusten att förtala leda! Jag berättade nyligen alt detta i ett mycket anständigt sällskap. „Kanske — invände man — m:me de Staël ej var någonting annat än Napoleons spion och unga furstinnan X. försåg måhända henne med nödiga upplysningar.“ — Hvad tänker ni på! — utbrast jag. — M:me de Staël, som i tio års tid varit utsatt för Napoleons förföljelser, den ädla, goda m:me de Staël, som nödgats fly och ställa sig under ryska kejsarens

beskydd, m:me de Staël, Chateaubriands och Byrons väninna — m:me de Staël skulle bli Napoleons spion! — — — „Det kan mycket, mycket lätt hända — invände den hvassnästa grefvinnan B. — Napoleon var ett odjur och m:me de Staël är en genomslipad figur."

Alla talade denna tid om det nära förestående kriget och, så vidt jag erinrar mig, i ganska lättfärdig ton. Det var på modet att efterhärma den franska tonen från Ludvig XV:s tid.

Så öfverrumplades vi plötsligt af underrättelsen om fransmännens invasion och tsarens upprop. Moskva syntes djupt upprördt. Grefve Rostoptschins folkliga flygblad kommo i svang: folket greps af förbittring. Salongsgycklarna stämde ned tonen och damerna förskräcktes.

Häcklarne af franska språket och „Kusnjetskij-most" [1]) blefvo absolut tongifvande inom societeten och salongerna fyldes af patrioter. Somliga fylde sina snusdosor med ryskt snus i st. f. franskt, andra gjorde autodaféer på franska broschyrer, andra åter afsade sig njutningen af Lafitte och höllo till godo med surkålssoppa. Alla svuro heligt att ej tala franska, alla deklamerade om Poscharskij och Minin och predikade ett allmänt nationalkrig, samtidigt som man gjorde sig redo att „in itineribus longis" resa i väg till sina Saratoffska gods.

Pauline kunde ej lägga band på sitt förakt, lika litet som hon förut kunnat dölja sin indignation. Denna flinka scenförändring, denna allmänna feghet kom henne att förlora tålamodet. På boulevarderna, på Presnjenska promenaden talade hon med afsikt franska, vid bordet, i tjänarnes närvaro förhånade hon med flit det patriotiska skrytet och skräflet och talade med afsikt om de napoleonska truppernas stora öfvermakt och om Napoleons fältherresnille. Det hände ofta, att de tillstädesvarande bleknade, befarande i henne en förräderska, eller att de skyndade att förebrå henne för sympati för fosterlandets fiender. Ett föraktfullt löje var vanligen Pauline's svar.

— Gifve Gud — sade hon — att alla ryssar älskade sitt fosterland lika högt som jag.

Hon förvånade mig. Jag hade alltid känt henne som en blyg och tystlåten flicka och jag kunde ej förstå, hvarifrån hon nu fick all denna djärfhet.

— Hvad går åt dig — sade jag en gång — du blandar dig i saker, som ej äro något för oss! Låt du karlarna slåss, bäst de vilja, och orera om politik; kvinnorna gå ju ej i krig och de hafva ingenting med Bonaparte att skaffa.

Hennes ögon blixtrade till.

— Skäms — utbrast hon — ega då kvinnorna intet fosterland? Hafva de ej fäder, bröder, män? Är väl ryskt blod någonting främmande för oss? Eller menar du, att vi endast kommit till världen för att på baler svängas i „écossaise'er" och för att hemma sy ut små hundar på kanava? Nej! Jag vet, hvilket inflytande kvinnan kan utöfva vis à vis den allmänna opinionen. Jag fogar mig ej i den förnedring, som man behagat döma oss till. Se på m:me de Staël! Napoleon har kämpat med henne som med en fiendtlig härsmakt — — —. Och pappa tillåter sig ändå att skämta med

[1]) Flanör-gatan i Moskva.

hennes fruktan för den franska arméns anmarsch: „lugna er, min fru; Napoleon bekrigar Ryssland, men ej er“ — — —. Ja! Om pappa fölle i fransosernas klor, så skulle de antagligen låta honom göra en liten promenad i Palais-Royal, men m:me de Staël skulle under samma omständigheter få dö i ett statsfängelse. Och Charlotte Corday? Och vår Marfa-Borgfru? Och furstinnan Daschkova? Hvari är jag dem underlägsen? Åtminstone ej i själens djärfhet och beslutsamhet.

Jag åhörde Pauline med häpnad. Aldrig hade jag kunnat tilltro henne så mycken glöd, så mycken ärelystnad. Ack, hvart skulle ej hennes ovanliga själsegenskaper, hennes manligt upphöjda ande föra henne! Sant är, hvad min favoritförfattare uttalat: „Il n'est de bonheur, que dans les voies communes“.

Kejsar Alexanders ankomst fördubblade den allmänna upprördheten. Den patriotiska hänförelsen fick slutligen äfven makt med den högsta societeten. Salongerna förvandlades till arenor för politiska debatter. Öfveralt tolkades det om de patriotiska offer, som redan framburits. Man upprepade det odödliga tal, som nyligen hållits af en ung grefve Mamonoff, hvilken skänkt hela sin egendom till fosterlandets försvar. Visserligen anmärkte några mödrar, att grefve M. efter sin storartade offergärd ej var samma efterfalkade fästman som förut. Men vi alla voro häjdlöst förtjusta i honom. Pauline svärmade för honom.

— Hvad offrar ni? — frågade hon engång min bror.

— Jag har ännu ej öfvertagit min egendom — svarade min upptågsmakare till bror — jag har inalles blott 30,000 rubels skulder — — —. Jag offrar dem på fäderneslandets altare.

Pauline greps af harm.

— För vissa människor — utbrast hon — äro heder och fädernesland idel bagateller. Deras bröder stupa på slagfälten, men de själfva endast fånas i salongerna. Jag vet ej, om det ges någon kvinna, nog lumpen att tillåta dylika gycklare att leka förälskade inför henne.

Min bror rusade upp.

— Ni är altför anspråksfull, furstinna, utbrast han — ni fordrar, att alla skola se i er en m:me de Staël och deklamera för er tirader ur „Corinne“. Ni skall veta, att man, om än man skämtar med en kvinna, dock ej behöfver göra det inför fosterlandets ansikte, inför fosterlandets fiender.

Med dessa ord lämnade han henne. Jag trodde, att de blifvit ovänner för tid och evighet, men jag misstog mig: Pauline fann behag i min brors djärfhet. Hon förlät honom hans opassande skämt för hans utbrott af ädel harm och när hon en vecka senare fick veta, att han inträdt vid Mamonoffs regemente, kom hon själf och bad, att jag skulle försona dem. Min bror var hänryckt. Han anhöll på stället om hennes hand. Hon samtyckte, men uppsköt sitt bröllop till krigets slut. Dagen därpå reste min bror till armén — — —.

Napoleon tågade mot Moskva och de våra drogo sig tillbaka. Moskva greps af ängslig oro och dess innevånare reste sin väg den ena efter den andra.

Fursten och furstinnan X. öfvertalade min mor att åtfölja dem till deras X:ska gods.

* * *

Vi anlände sålunda till det X:ska godset, en ofantlig by 22 verst från en guvernementsstad. Rundt omkring i omnäjden fans det en mängd grannar, af hvilka flertalet nyss anländt från Moskva. Vi samlades alla dagligen och vårt lif här ute på landet skilde sig föga från lifvet i staden. Bref från armén ankommo nästan hvarje dag. De gamla fruarna och tanterna sökte på kartan efter bivuak-orterna och förargade sig, då de ej funno dem. Pauline sysselsatte sig uteslutande med politik och läste ingenting annat än tidningar och Rostoptschins flygblad och öppnade ej en bok. Omgifven af människor med inskränkta vyer, hörande dagligdags grannarnas idiotiska omdömen och grundlösa nyheter försjönk hon så småningom i djup melankoli. Hon kunde ej tänka den tidens stora tanke, så stor i all sin fasa, den tanke, hvars förvärkligande räddade Ryssland och befriade Europa. Hon tillbragte hela timmar lutad öfver Rysslands karta, räknande versten och följande med truppernas snabba rörelser. Befängda tankar uppdöko i hennes hjärna. En gång tillkännagaf hon för mig sin afsikt att resa till armén — — —. Det föll sig ej svårt för mig att öfverbevisa henne om det vanvettiga i denna plan.

Pauline's far var som bekant en ganska lättsinnig människa. Hans enda tanke var att inrätta lifvet på landet så mycket som möjligt i stil med lifvet i Moskva. Han gaf middagar, stälde till théâtre de société, hvarvid franska proverb kommo till uppförande, och sökte på alt sätt bereda oss omväxling i våra förströelser. Så anlände en dag till guvernementsstaden några fångna franska officerare. Fursten fröjdade sig åt att få se nya ansikten och lyckades utvärka guvernörens tillstånd att få inlogera dem ute på sitt gods. De voro fyra: tre tämligen obetydliga personer, fanatiskt tillgifna Napoleon, odrägliga storpratare — ehuru man visserligen förlät dem deras fanfaronnader för deras hedrande blessyrers skull — den fjärde var en särdeles anmärkningsvärd person.

Han var vid denna tid 26 år och tillhörde en förnäm ätt. Hans ansikte var vinnande, hans ton likaså; vi utmärkte honom också genast. Våra uppmärksamheter upptog han med nobel anspråkslöshet. Han talade föga, men hans konversation var gedigen. Han vann Pauline's bevågenhet därigenom, att han var den förste, som kunde för henne grundligt förklara krigsoperationerna och truppernas rörelser. Han lugnade henne med sina försäkringar, att de ryska truppernas återtåg ej var någon hufvudlös flykt, utan tvärtom oroade Napoleon lika mycket, som det förbittrade ryssarna.

— Men ni då -- frågade honom Pauline — är ni ej öfvertygad om er kejsares oöfvervinnelighet?

Sinecour (jag kallar honom med det namn, som Ssagoskin gifvit honom) svarade efter en stunds tystnad, att det fölle sig svårt för honom, i den belägenhet han för tillfället befann sig, att ge ett uppriktigt svar. Pauline bad honom emellertid enträget om svar. Då

erkände Sinecour, att de franska truppernas sträfvan att intränga i hjärtat af Ryssland kunde blifva farlig för dem och att fälttåget för år 1812 antagligen var ändadt, utan att några afgjorda resultat blifvit vunna.

— Ändadt! — utbrast då Pauline — och Napoleon rycker altjämt framåt, medan vi altjämt retirera!

— Så mycket sämre för oss — svarade Sinecour och började tala om annat.

Pauline, som blifvit utled vid grannarnas klenmodiga förutsägelser eller enfaldiga skryt, lyssnade med begärlighet till uttalanden, grundade på sakkännedom och opartiskhet. Från min bror erhöll hon bref, som ej innehöllo ett enda förnuftigt ord; de voro fulla af skämt, både kvicka och dumma, af frågor om Pauline, af banala kärleksförsäkringar o. s. v. Pauline läste dem besviken och ryckande på axlarna.

— Medgif — sade hon — att din Alexej är en genomandefattig människa. T. o. m. under nuvarande förhållanden, på självfva slagfältet, finner han det lämpligt att tillskrifva mig intetsägande bref, fulla af idel kallprat. Hvad skall han väl då hafva att säga mig under det stilla lifvet i hemmet?

Hon misstog sig. Andefattigheten i min brors bref hade ej sin orsak i någon egen inneboende själlöshet, utan i en fördom, för öfrigt ytterst kränkande för oss kvinnor. Han lefde i den tron, att man vis à vis kvinnor hade att använda ett språk, lämpadt efter deras svaga förståndsgåfvor och outvecklade begrepp, och att allvarliga saker ej angingo oss. En dylik mening är oartig öfveralt, men *hos oss* är den rent af enfaldig. Ty det lider intet tvifvel om, att de ryska kvinnorna äro bättre bildade, läsa mer och tänka mer än de ryska männen, som syssla med Gud vet hvad.

Så spridde sig ryktet om slaget vid Borodino. Alla talade därom, enhvar hade „de allra säkraste underrättelser“, enhvar hade en förteckning öfver döda och sårade. Min bror skref ingenting. Vi grepos af ytterlig oro. Slutligen fingo vi besök af en kolportör af hvarjehanda nyheter; han berättade, att min bror blifvit tillfångatagen, men i smyg underrättade han emellertid Pauline om hans död. Pauline tog det mycket djupt. Hon var ej förälskad i min bror och var ofta missnöjd med honom, men i denna stund såg hon i honom en martyr, en hjälte och begrät honom i hemlighet. Ofta fann jag henne upplöst i tårar. Detta förvånade mig; jag visste väl, huru sjukligt varmt hon deltog i vårt lidande fäderneslands öde. Jag anade ännu ej, hvad som var orsaken till hennes sorg.

En morgon promenerade jag i vår trägård; vid min sida gick Sinecour. Vi talade om Pauline. Jag hade märkt, att han var djupt anslagen af hennes ovanliga egenskaper och att hennes skönhet gjort ett starkt intryck på honom. Jag gjorde honom skämtande uppmärksam på det romantiska i hans belägenhet — — —. Den sårade riddaren förälskar sig i slottets ädla herskarinna, rör hennes hjärta och vinner slutligen hennes hand.

— Nej — sade mig Sinecour — furstinnan ser i mig en Rysslands fiende och hon skall aldrig gå in på att lämna sitt land.

I detta ögonblick blef Pauline synlig i ändan af allén och vi gingo henne tillmötes. Hon närmade sig med brådskande steg. Hennes blekhet frapperade mig.

— Moskva har fallit! — utbrast hon, utan att besvara Sinecours bugning.

Mitt hjärta höll på att sprängas, mina tårar runno i strömmar. Sinecour stod tigande och med nedslagna ögon.

— De ridderliga, upplysta fransoserna — fortsatte hon med en röst, som skälfde af harm — hafva firat sin triumf på ett värdigt sätt. De hafva bränt Moskva — Moskva brinner sedan två dagar tillbaka.

— Hvad är det ni säger! — skrek Sinecour till. — Det kan ej vara möjligt!

— Invänta natten — svarade hon torrt — kanske ni får se eldskenet.

— Min Gud, han är förlorad! — utbrast Sinecour. — Huru? Ni ser då ej, att Moskvas brand är hela franska härens undergång, att Napoleon har ingen bas och inga medel att hålla sig uppe, att han blir tvungen att så fort som möjligt draga sig tillbaka genom ett öde, förhärjadt land med en upplöst och missnöjd här! Och ni har kunnat tro, att fransmännen själfva gräft sig detta helvete! Nej, ryssarna, ryssarna hafva satt eld på Moskva? — — — Nu är alt afgjordt: edert land är utom all fara. Men hvad skall det blifva af oss — hvad skall det bli af vår kejsare?

Han lämnade oss. Pauline och jag stodo som förstenade.

— Skulle värkligen — bröt hon tystnaden till slut — skulle värkligen Sinecour hafva rätt och Moskvas brand vara ett värk af de våra? Om så är — — — o, då kan jag vara stolt öfver att heta *ryssinna!* Hela världen skall häpna inför det stora offret! Nu förfärar mig ej längre vår undergång — vår ära är räddad! Aldrig skall Europa vidare våga kämpa med ett folk, som själf hugger af sig armarna och bränner ned sin hufvudstad!

Hennes ögon strålade och hennes stämma klang på ett sätt, som jag aldrig skall glömma. Jag omfamnade henne — vi blandade tårar af ädel hänförelse och bådo varma böner för vårt land.

— Vet du? — sade Pauline med inspireradt utseende — din bror — — — han är lycklig, han är ej fången — gläd dig! han föll för Rysslands räddning — — —.

Jag skrek till och föll medvetslös i hennes armar.

VÅRSOMMARNATT

AF NEC.

Sin söfvande sötma syrener
båd' hvita och blå
med rönnarnes vällukt blanda,
och drömmar stå
med fagraste ord på tunga
och glänsande färgers prakt,
och söka mitt öga sluta
och börja sin älskogsvakt.

Där vågorna sjunga en vaggsång
i vårsommarnatt,
och strändernas ljusa grönska
står redo att
åt domnande leder skänka
en frästande djup alkov
af skymmande löf och grenar,
där håller min drottning hof.

Här såg jag vid midnattstimma
en vårsommarvåg
sig vagga alt närmare stranden,
där söfd jag låg.

Hon höjde sig hvit långt borta
    och sjöng så underbart vekt,
som aldrig ännu en kvällsång
    mitt tjusade öra smekt.

Hon sjöng för mig drömmarnes saga
    på afstånd re'n,
och sjöng den ännu då hon kom mig
    helt nära se'n,
Hon hviskade ord i mitt öra,
    så fagra, så dårande att
jag glömde, hvad lifvet lärt mig,
    dess gäckande, kalla skratt.

Hon sjöng, tils mitt öra girigt
    ur minnenas sorgflor slet
den bild, som jag sökt förgäta,
    min kvalfulla hemlighet.
Och skön, lik en lifsglad tanke,
    en ljuft förklingande ton,
med svällande barm och läppar,
    ur vågornas svall steg hon.

Hon stod där en segrande drottning
    med blicken så sällsamt varm,
med rodnande läppar som logo,
    med vänligt vinkande arm.
Kom, hviskade vågen vid stranden,
    Kom, susade vårnattens vind,
Kom, bjöd mig den öppnade famnen
    och hennes purprade kind.

Förmäten, af kvällsången dårad
    jag slöt henne i min famn,
Jag kyste de läppar som logo
    och hviskade kärleksnamn.

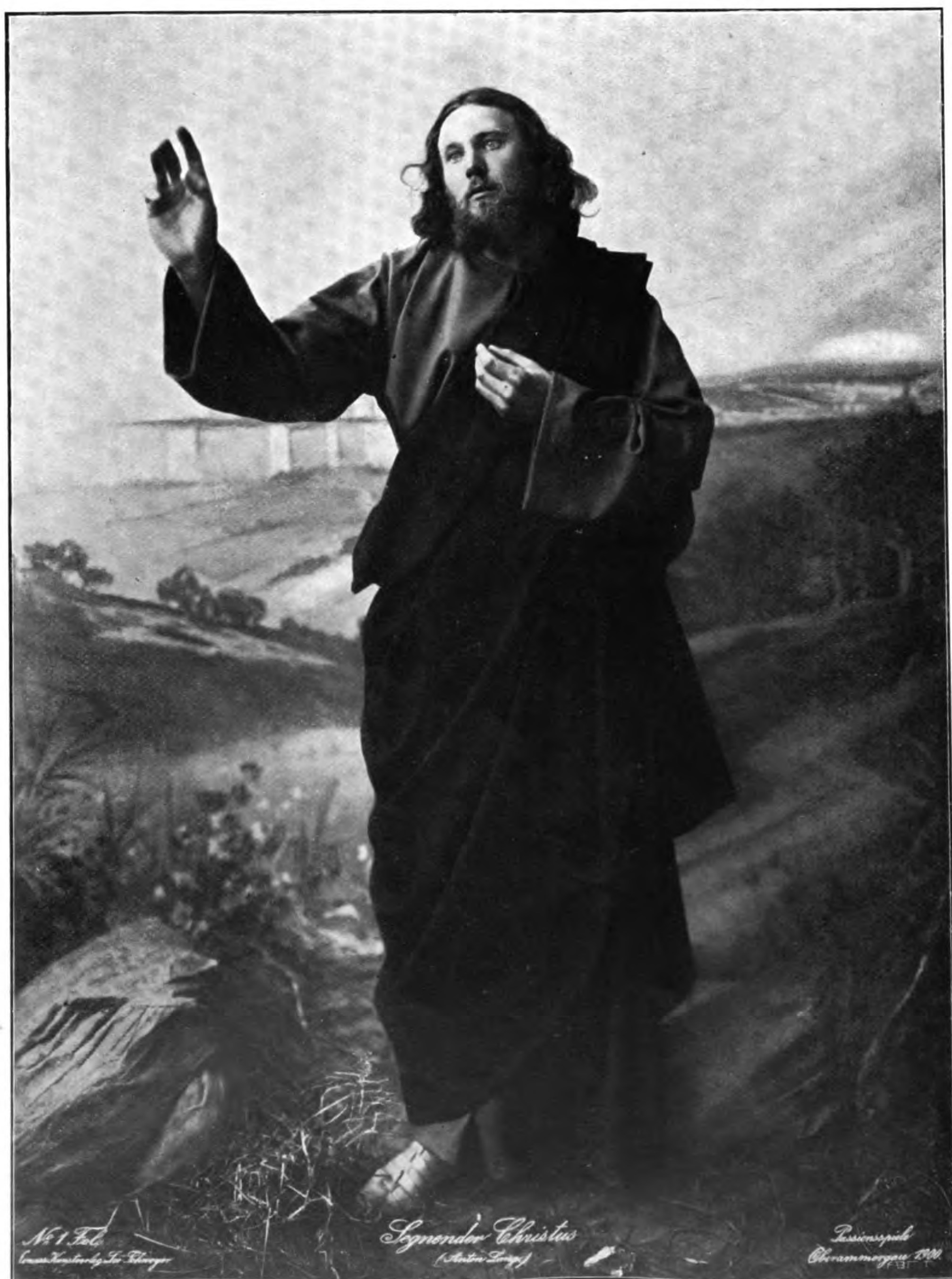
Jag lefde . . . Mig syntes att plötsligt
all världen i fröjd gick opp,
att sorgen själf, hånad, försökte
'med narrkåpa skyla sin kropp.

Jag vaknade . . . Ja, jag är vaken
i vårsommarnatt.
Men borta är vågornas drottning . . .
Hon utkräfver skatt
af den, som vid midnattens timma
i famn henne eldigt slöt,
hvars kyss hennes läppar sudlat,
den arme, som hon försköt.

Hon kräfver hans trånande drömmar,
hans lifslust och tro,
hans varmaste kärlekssånger,
hans lycka och sinnesro.
Men fåfängt i yrsel han nalkas
till drömmarnes mötesplats,
Hon kommer ej mer . . . I bojor
min brännande längtan försatts.

Och vågorna sjunga en vaggsång
i vårsommarnatt,
och strändernas ljusa grönska
står redo att
åt domnande leder skänka
en frästande djup alkov
af skymmande löf och grenar.
Där håller min drottning hof.

KRISTUS VÄLSIGNANDE.

INTRYCK FRÅN OBERAMMERGAU.

AF ALVAR TÖRNUDD.

uru fattig och nykter ter sig icke den protestantiska religionsformen i jämförelse med den katolska! Det är som om den förras innebörd, kärnan, som gömmes i skalet, ansetts nog stark och lifskraftig att kunna undvara den yttre grannlåt, som funnit sitt karakteristiska uttryck i ceremoniernas mångfald, berusande kyrkoprakt, templens estetiska utsmyckning och kultens teatraliska tycke. Det har sagts från protestantiskt håll, att religionen främst bör värka inåt, hon vill väcka till reflexion, till ödmjukhet i tanke och känsla, hennes mål är den eviga sanningen, och detta mål får ej ett ögonblick skymmas af främmande, med religionens väsen oförenliga element. För poesins och konstens utöfvare har den protestantiska kyrkan ej varit någon värkligt huld moder. Hon har stundom begagnat sig af deras tjänster, tolererat dem nödtvunget, där de mäktige eller den bildade opinionen skänkt dem sitt uppmuntrande stöd, sitt förstående handslag, men deras beskyddarinna i egentlig mening har hon icke varit. Ej såsom om den katolska kyrkan i detta afseende alltid varit den bästa bland mödrar. Men hennes representanter — särskildt under tidigare århundraden — ha varit lifligt medvetna om den betydelse bilden, det försinligade innehållet, ordets inkarnation haft för det kristna

lifvet. Och så ha de kulturens praktblommor vi ännu i dag beundra och till hvilka vi städse återvända, när det mesta af våra dagars efemeridartade, blodlösa konst lämnar oss oberörda, ej mättar vårt svärmeribehof, vuxit i den katolska kyrkans sköte. Säkert skylla det inre lifvet inom människan, individens etiska frigörelsestrider, trosvissheten och förhoppningarna om ett ofvanefter oändligt mycket arkitekten, som rest tempeltinnarne mot skyn, målaren, som prydt väggar och tak med bilder ur den heliga historien, skulptören, som format Kristus och hälgonens gestalter, den förfarne handtvärkaren, som smidt eller snidat de tusentals föremål, som finnas spridda i kyrkorna, musikern, hvars andes längtan tolkats i toner. Där ordet allena, föredömet i lära och lefverne ej alltid värkat evighetssåddens grobarhet, har ett konstnärligt uttryck i form eller välljud, en skönhetsfläkt kunnat tända, förbättra och saliggöra.

Det existerar ännu en konstart, som måhända i högre grad än arkitekturen, måleriet, skulpturen och musiken på grund af sin populärare beskaffenhet förmått gripa och på det omedelbaraste tala till de bredare lagren. Den sceniska framställningen förfogar i självfva värket öfver uttrycksmedel, som, rätt använda, utgöra mäktiga häfstänger i folkuppfostrans tjänst. Det kan ur rent kristlig synpunkt sedt ifrågasättas, huruvida det berättelsestoff, som är samladt i den heliga skrift, enkannerligen Nya Testamentet, lämpar sig för sceniska ändamål. En värkligt religiös personlighet kunde känna sig sårad i sitt innersta vid åsynen af Kristusframställaren, som, vore han äfven den bästa bland människor, dock är behäftad med fel och brister. Likaså finnas i Nattvarden, som för den troende är vida mer än en kärleksmåltid, och passionshistoriens kvalfulla scener moment af en sådan upphöjdhet och själsinnerlighet, att dessas öfverflyttande på de tiljor, som föreställa världen, kunde betraktas som en vanhälgande akt. Emellertid har den katolska kyrkan ej tvekat att för nående af sina syften använda äfven den sceniska konsten. Det kyrkliga skådespelet, som framgått ur den liturgiska gudstjänsten, har traditioner, som gå upp ända till slutet af femte århundradet. Här är ej stället att följa de s. k. mysteriernas upprinnelse, utveckling och skiftande öden. Nämnas må endast, att deras blomstringsperiod inföll under fjorton- och femtonhundratalet. Så räknade t. ex. Baijern ensamt inom sina landamären sextio skådebanor, afsedda för dessa dramatiska prestationer. Och ännu vid början af det sekel, som tagit i arf det förgångnas illa medfarna fridsideal, ljuder från en ringa bygd i det baijerska höglandet kallelsen att samlas till en tankens och känslans uppbyggelsefest, egnad minnet af Honom, som var utan vank och lyte, och drömmen om det universella broderskapet, där all nationell maktförgudning och trångbröstad egenrättfärdighet upphört.

Oberammergau, den undanskymda orten, med sina ända till senaste tid föga acceptabla kommunikationer, är en anspråkslös by på ett tusen och fyrahundra själar. Hvitrappade hus, stundom prydda med målningar, till hvilka Bibelns skildringar lånat motiv, en kyrka

i renaissance med en orgel, till hvars anskaffande en engelsman bland vänner till Oberammergau icke utan stor möda hopsamlat 14,000 Reichsmark, smala, krokiga gator, sådan är själfva byn. Den omgifvande naturen är en idyllisk dalgångs grönskande betesmarker, en smal ströms klara vatten och de nära belägna bärgens kärfva massor. På en hög kulle med utsikt öfver byn, grönskan och alperna reser sig ett monument, skänkt af konung Ludvig II åt hans „konstälskande Oberammergaubor, som förblifvit trogne fädrens seder". Sommaren 1871 besökte denne estetiker på tronen den lilla byn och gaf genom sin närvaro ökad glans åt passionsspelen, som på grund af fransk-tyska kriget ej kunnat äga rum året förut. Monumentet är ett jättekrucifix i sten med Jungfru Maria och Johannes bedjande vid korsets fot. Dess utförande, som öfverlämnades åt skulptören I. Halbig, tog fyra år i anspråk. I augusti 1875 invegs korset under stora högtidligheter. Ett värdigt minnesmärke öfver den olycklige monarken och hans djupa förståelse af andan i passionsdramat, en hyllningsgärd hemburen sekelgamla traditioner, en högsint påminnelse om att bevara dessa oförfalskade och evigt unga genom tiderna skall detta kors till pilgrimerna från när och fjärran städse tala sitt tysta, vältaliga språk. En vandring upp till denna kulle borde ej vara ett turistbesök i vanlig mening. Aftonen före ett passionsspel, då solen gjuter sitt sista skimmer öfver den vänliga bygden, är på kullen ständigt en talrik hop samlad. Allmogemän och -kvinnor i hälgdagsdräkt förrätta i knäböjande ställning med blicken riktad mot korset sin andakt. Inför detta skådespel glömmer man turisterna och de sensationshungriga från alla världens kanter, hvilka i hviskande klungor gilla utsikten eller ock skynda att fästa på plåten bilder af den fängslande taflan.

Men drömmaren på kullen påminnes snart om den yttre världen. Han följer mekaniskt mängden, som längs den slingrande vägen skyndar sluttningen nedåt byn. Alla vilja se en skymt af ortens musikkår och höra den spela på dess kvällsrond genom gatorna. Ty denna rond ingår på sätt och vis i programmet. I spetsen för kåren vandra fem gossar, ljudligt trakterande pojkvärldens populäraste instrument — trumman, horninstrumenten åter äro anförtrodda de fullvuxne männen, en väldig trumma, bakom hvilken bäraren nästan försvinner, afslutar det glada tåget. Präktiga typer af den baijerske bärgsbon: trofasta ögon, röda kinder, god hållning i de kraftiga gestalterna och med detta något af entusiasm öfver sig, som anslår äfven den likgiltige betraktaren. Så tystnar musiken, de sista trumhvirflarne upphöra att ljuda. Skymningen faller på. Långt in på natten fortsättes lifvet och rörelsen ute på gatorna, stojet på de många provisionella ölkneiperna och värdshusen, besöken i de upplysta butikerna, där Oberammergaus förnämsta handelsvara — de sedan ålder berömda träsniderierna — utbjudes. Bland dessa träskulpturer kan man äfven vid sidan af billigt souvenirkram få se utmärkta prof på en mindre vanlig konstnärlig formtalang. Mången måste dröja natten öfver utomhus eller i bästa fall nöja sig

med en stol till hviloläger. Rumbristen torde nämligen under en passionsspelsommar vara kronisk. 1880 tillbragte hertigen af Alençon jämte sin bror, den brasilianske kejsarprinsen, natten i sin resvagn. Enligt officiella siffror kunna denna sommar 3,200 bäddar ställas till främlingarnes disposition. Huru besökta passionsspelen voro 1890, därom finnes en del intressanta uppgifter, hvaraf en må anföras. Mellan den 14 och 16 juni hade 12,000 personer infunnit sig i Oberammergau. Tre dagar å rad måste föreställningarna upprepas. I regeln äga dessa rum hvarje sön- eller hälgdag från slutet af maj till utgången af september.

Kanonskott förkunna en sådan hälgdagsmorgon, att timmen och stunden nalkas, då den sista akten i Frälsarens jordelif skall ikládas ordets och bildens gestalt och tolka för den mångbrokiga skaran det höga minnets innebörd. Klockringning från församlingskyrkan manar till bön, och många äro de, som begynna dagen med fromma öfningar. Lyser solen från klarblå himmel och smeker en barrdoftmättad vindfläkt den världslige pilgrimmen på hans väg till åskådarhallen, så stämmes hans sinne harmoniskt och mottagligt för det sköna skådespel tradition, trosvärme, hängifvenhet för uppgiften och de storartade medel den sceniska tekniken förfogar öfver åstadkommit.

Det var inom kyrkans murar de tidigaste passionsspelen i Oberammergau försiggingo. Om dessa finnas säkra data först från sextonhundratalet. Omkring 1634, då en pestartad sjukdom härjade orten, beslöts att som försoningsoffer hvart tionde år uppföra passionsdramat, hvilken ordningsföljd dock iakttogs endast till 1674, ty redan 1680 ägde nästa föreställning rum, och under senare århundraden ha olika händelser, till och med förbud från myndigheternas sida, inkräktat på tiotalets dominerande. Var kyrkan den naturliga ramen för den religiösa akt, som skildrade Kristi lidande, så blef kyrkogården det icke mindre, då med de tilltagande besöken en scenförflyttning måste ske, hvilket intrång på de dödes boningar varade ända till 1830. Då uppfördes den första egentliga, visserligen ännu primitiva skådebanan på en äng utanför byn. Efter ytterligare förstoringar under därpå följande årtionden bygdes slutligen den stora åskådarhall, som för första gången användts denna sommar. Sex väldiga järnbågar bilda stommen i och uppbära den smäckra och luftiga byggnaden, hvilken inrymmer något öfver 4,000 personer.

Det intryck man erfar, då man beträder den imponerande hallen och skådar framför sig den tredelade scenen (42 m. bred o. 16 1/2 m. lång) med Pilati palats och en gata i Jerusalem till vänster, den mindre, takförsedda scenen med förhänge och mellan fyra korintiska pelare, tvänne på hvardera sidan, i midten samt en annan gata i den heliga staden och Annas palats till höger, är ensamt i sitt slag. Det är ej blott den harmoniska anordningen af det hela, icke dekorotionernas stiltrohet och artistiska prägel, icke scenens lyckligt afvägda och väl använda dimensioner, som främst frappera, det är det perspektiviska, linjernas skönhet, den nobla

värklighet ögat möter, hvilka mest tjusa. Af teater ej ett spår. Ingen sufflörlucka. Orkestern liksom i Bayreuth gömd för åskådarens blickar. Är solen med som gäst, tillkommer det ideala skimmer, som skapar glorian omkring de medvärkandes hufvud och särskildt under eftermiddagens mer framskridna timmar — scenen är nämligen placerad mot väster — ytterligare förhöjer effekten. Fästets djupblå hvalf, de branta, ända till toppen grönklädda höjderna, som skönjas i fjärran och alptraktens genomskinliga, rena luft förläna den underbara taflan ett drag af ljuft svårmod, af oändlighetsro.

Den tidiga timme, åtta på morgonen, som valts för passionsspelens vidtagande, hindrar icke, att salen i det närmaste är fullbesatt, då orkestern intonerar ouvertyren och kören inträder. Orkestern består af 38 medlemmar, som dirigenter fungera två s. k. musikdirektörer. Musiken till passionsdramat komponerades 1814 af en viss Rochus Dedler, son till en värdshusvärd i Oberammergau. Han anstäldes 1802 som „klerk, lärare, korist och organist" i sin födelseby. Om denna musik är ej stort mycket att säga. Kännare ha däri trott sig spåra reminiscenser af Haydn och Mozart. Orkesterns ringa numerär hindrar dessutom musiken att komma till sin fulla rätt i det stora, fria rummet. Men i dessa toner, hvilka försvagade tränga till åhörarens öron, i den musikaliska formens bristfullhet, bor dock något af den ande, som under århundraden besjälat ortens innevånare, en hymnartad längtan, hvilken lik all obestämd och folklig sådan anslår.

Gifver Dedlers musik sålunda den agressiva kritiken ett välkommet stoff till företagande af förvånande stormlöpningar, så är estetikern icke mindre lyckligt lottad, då det gäller att bedöma själfva dramats byggnad och textens språkliga karaktär. Den nu använda och för första gången denna sommar till tryck befordrade texten beskrifver sig från 1860. Det förefaller egendomligt, att man velat tillämpa en sträng estetisk måttstock på denna anspråkslösa dramatiska dikt. Hon är i själfva värket en samling episoder, hvilka i och genom Kristi personlighet erhållit den enhet och relief handlingens motivering och koncentration annars pläga förläna ett drama. Men hvad äro väl evangelierna annat än ett sammanfördt berättelsematerial, enskildes konstlösa utsaga om händelserna i Kristi lefnad? Är det icke tillfylles, om dessa spridda minnen, iklädda dramatisk form, till ton och charme påminna om sitt evangeliska ursprung? Säkert mer än nog. Och denna erinran existerar, har kraft att ställa i skuggan det myckna af postilleslentrian och landsortspredikan, som finnes i texten.

Kören, som efter orkestern tager åskådarens intresse i anspråk, har under ouvertyrens toner inträdt och stält sig i ett led, hvars vackra båge upptar en del af scenens förgrund. De män och kvinnor, till antalet 34, som bilda kören, kallas i Oberammergau skyddsandar (Schutzgeister). De bära alla efter klassiskt mönster långa, veckrika dräkter, gördel om lifvet, mantel öfver skuldran och ett gyllene diadem på hufvudet. Prologen, denna gång i

så skickliga händer som Josef Mayrs, den förr så beundrade Kristusframställaren, nu en konungslig åldring med långt hvitt skägg och hår, står i midten af denna högväxta och kraftfulla skara. Det hvilar något oändligt sympatiskt öfver dessa „skyddsandar“, en rytm i deras långsamma, värdiga rörelser, en förnämhet i deras åtbörder, som föra tanken långt tillbaka i tiden, till Hellas solbelysta jord. När Mayrs bärande och sköna stämma, som under den långa föreställningens lopp ej ett ögonblick sviktar — prologen och kören uppträda med tämligen vidlyftiga deklamations- och sångnummer för hvarje akt — tolkar förspelets inledningsstrofer:

> „Wirf zum heiligen Staunen dich nieder,
> Von Gottes Fluch gebeugtes Geschlecht!
> Friede dir! aus Sion Gnade wieder!
> Nicht ewig zürnet Er,
> Der Beleidigte —“,

ljuda dessa ord som en hälsning från det land, där förbannelsen fyllde människan med skräck, där löftet gaf henne styrka att lefva. Medan Mayr framsäger förspelet, förevisas i tur och ordning tvänne tablåer: det första människoparets fördrifvande ur paradiset och Korsets tillbedjan. Särskildt den förra af dessa: Adam och Eva, höljda i djurskinn, utkastade i ett öde, af oväder och storm upprördt landskap, med uttryck af fasa i sina anleten skådande den stränga, hvitklädda ängel, som förkunnar domens innehåll, är af stark värkan. Såsom denna tragiska bilds motsats framtrollas några ögonblick senare ett fridfullt österländskt aftonlandskap, där korset är rest på en klippa. Tvänne änglar, kvinnor och barn, alla i hvitt och aftecknande sig mot det dunkla landskapet ägna Korset sin hyllning. Dessa bilder framhäfva redan tydligt tvänne af de egenskaper, som af passionsspelen i Oberammergau gjort världsnummer. Inga vanliga amatörtablåer, där viljan älskvärdt måste tagas för värket. Gruppernas och de enskildes i dessa fulländadt plastiskt värkande linjer utan det tycke af något lagadt, som vidlåder all pose samt förmåga af karakteristik, ett inträngande i den gifna situationens innehåll och idé, som kunde förefalla märkvärdig, anade man icke det mått af hänförelse, som lågar i hvarje medvärkandes bröst och förvandlar den anspråkslösaste bland statisterna till diktarens lycklige like. I än högre grad gäller det sagda om de talrika bilder med motiv ur Gamla Testamentet, hvilka föregå och symbolisera de olika faserna i passionsdramat och där antingen personalrikedomen och folklidelsemomentet tillåtit en effektfullare gruppering af det lefvande materialet, en målning med den breda pensel, eller där ämnets intimare karaktär egnat sig för mer poetiska uttrycksmedel. Särskildt märklig i det förra hänseendet är: „Moses höjande kopparormen i öknen“, hvilken tablå fäst på duken ej varit ovärdig en Michelangelo. „Den unge Tobias afsked från föräldrahemmet“ är åter en tafla af det rörande och diskreta behag, som vid familjehärden kan slå ut i blom.

Den skönhetsuppenbarelse en lefvande bild låter oss skåda tillhör de några ögonblicken. Ögat har knapt snuddat vid gestalternas form, dräkter-

AFSKEDET FRÅN BETHANIA.

nas linje- och färgharmoni, innan bilden försvunnit. Och intryckets styrka äger icke den intensitet, som hänför eller upprör vårt innersta. Det sedda var en kortvarig hägring, som återgick till lointain'ernas dimdunkel. Huru annorlunda griper oss icke den värklighetsillusion, som till det plastiska fogar lifvets egna företeelser: rörelsernas mångfald och människostämmans alla nyanser. En enda rörelse af handen, ögats eld, ett ångestskri — och scenens värld kan komma vårt hjärta att skälfva af glädje eller sorg. Om från tiljan ett förbleknadt barndomsminne möter vår blick, om halftförglömda ord där uttalas med öfvertygelsens värme, ord vi engång lärde oss betrakta som lifvets rätta innebörd, skall ett sådant skådespel måhända äga större betydelse för vårt andliga lif än vi kunna ana.

Den första af passionsspelets tre stora afdelningar omfattar episoderna från och med Kristi intåg i Jerusalem till hans tillfångatagande. Palmsöndagen har ingått, och i långsam skridt rider Mästaren på en åsna följd af sina lärjungar genom stadsporten in i den heliga staden. Folket tilljublar Kristus sitt Hosianna och hälsar honom välkommen med fridens palmblad. I denna första stora och väldisponerade folkscen är det Kristusframställaren Anton Lang, som tilldrager sig största uppmärksamheten. Knappast medveten om det uppseende han framkallat, med lugn, nästan leende blick i de sköna ögonen, tyckes han tåligt bära mängdens högljudda hyllning, lika tåligt som han senare skall bära dess korsfäst. Gestalten är reslig, smärt och ungdomlig, dragen en germans stora, snarare oregelbundna, pannan hög och ljus, det dunkla håret faller i vågor mjukt öfver nacke och skuldror, skägget tudeladt och vårdadt. När det högtidliga tåget nått proscenium, stiger Kristus ned från sitt ök. Förhänget, som döljer den mindre scenen, drages undan. Det inre af Jerusalems tempel blir synligt, men i stället för den fridsbild ögat söker, finner det ett virrvarr af säljare och köpare. Kristus beträder, nästan dröjande tempelhärden — det är som vore hans tankar annorstädes — och talar för första gången — rösten är baryton, smidig, klar och fyllig —: „Was sehe ich hier? So wird das Haus meines Vaters verunehrt!“ Tonen i den vredgade stämman är utmärkt träffad. Inför en sådan vrede böjer sig vän som fiende. Templet blir rensadt, och Kristus fortsätter sin färd, åter den gode och milde. Men fariséerna och prästerna blifva kvar. Nu hopspinnas de onda anslag, som närmast kulminera i det Höga Rådets beslut att låta fängsla Kristus. En målerisk syn denna rådsförsamling i sina brokiga orientaliska dräkter! Och den lidelse, som stundom skymtar fram i ordens och åtbördernas häftighet, annars beherskad, är hos en och hvar ypperligt accentuerad.

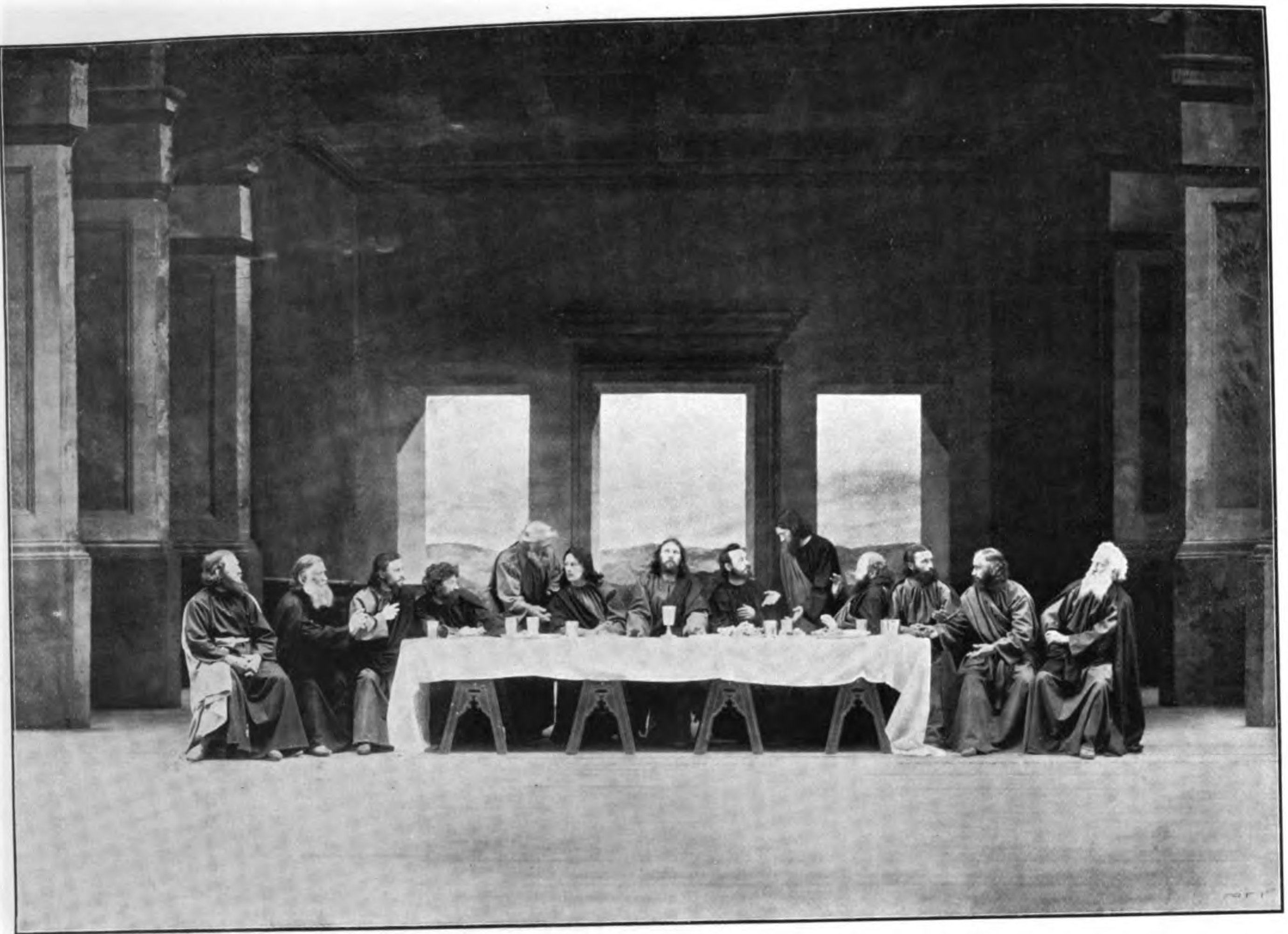
Bethania är den vänliga miliö, där vi återfinna Mästaren. Han har kommit för att se sin mor, tillbringa några snabbt flyende stunder i de närmaste vännernas lag. Idyllen i Bethania har blifvit till ett afsked, vännernas glam förstummats i vemod och ängslan. Så poesifyldt är detta afsked, så tjusande uppfattad och återgifven denna solglimt

ovädersmolnen än ej mäktat fördölja, att få andra scener i det stora dramat till den grad tala till hjärtat. Maria Magdalenas svärmiska offergärd — i knäböjande ställning gjuter hon en dyrbar smörjelse öfver Kristi fötter och torkar dem med sitt böljande hår — är det pittoreska elementet i den vackra taflan.

Efter afskedet i Bethania är det Nattvarden och den ångestfulla scenen på Oljobärget, som främst intressera. Judas förräderi är omständligt, ehuru föga lyckligt behandladt och kan här förbigås. Ej häller lyckas Judasframställaren, hvars karakteristiska ansikte sannolikt bestämt honom för uppgiften, förläna den svårfattliga figuren någon vidare relief.

Nattvarden är vid sidan af Korsfästelsen och Nedtagningen från korset en af dramats mest innehållsrika och storslagna episoder. För den realism, som särskildt i Korsfästelsen utmärker de sceniska anordningarna och framom det nobla utförandet fängslar de flestes uppmärksamhet, finnes i Nattvarden på grund af ämnets egen beskaffenhet ej någon plats. Då akten tager sin början, stå Kristus och de tolf utvalde vid det färdigberedda bordet. Kristus omfattar den fylda bägaren med båda händerna, tackar Fadern för drufvans saft och dricker lärjungarne till. Han förebrår dem deras världsliga håg, deras traktan efter förgängliga äretecken. Slutligen beder han dem taga plats. Han häller vatten i ett bäcken, omgjordar sig med ett linnekläde samt tvår och aftorkar i tur en hvar af apostlarnes fötter. Brödet välsignas, brytes, fördelas bland alla, kalken välsignas, räckes åt och njutes af alla. I sanning en helig handling, som bör värka upplyftande på ett religiöst sinne, för konstälskaren — Lionardos Nattvard förflyttad från dominikanerfädernas skumma refektorium invid S. Maria delle Grazie i Milano till bärgsbygdens ljus och frihet, i taflans förbleknade färger och konturer lifvets blod ingjutet, det hela adladt af trosvärmens flykt! Langs tolkning erhöll här en glans och en styrka, som söka sitt motstycke, det sublima hänförelsedraget, som skapar martyren. Och martyrskapet är ej häller långt aflägset. I olivlunden invid Oljobärget tillbringar Kristus de sista timmarne före sitt fängslande i sällskap med sina lärjungar. Men desse äro trötta och, då Kristus drager sig tillbaka, inslumra de. Oförstådd, allena genomgår han här den psykiska ångestens marter, den yttersta förtviflans och den jordiska vanmaktens fördömelse. Ängeln räcker honom — i bokstaflig mening — kalken, och människones son mottar den ödmjukt. Åskådaren har svårt att bekämpa sin rörelse, och månget öga är tåradt.

Den andra afdelningen i passionsdramat innehåller en mängd smärre, liffullt skildrade episoder, i hvilka all den småsinnade ondska, alla de lumpna känslor en af prästerna understödd folklidelse kan kalla till lif sticka fram sitt Medusahufvud och, när måttet rågats, triumferande uppvisa slutresultatet: dödsdomen öfver en oskyldig människa. De olika instanserna, inför hvilka Mästaren släpas och dessas lättvindiga sätt att handskas med sanning och lagbud koncentrera omkring sig utbrotten af all denna illvilja. Ett slag i Kristi ansikte

NATTVARDEN.

KRISTUS INFÖR PILATUS.

gifvet af en legd tjänare utanför öfverste-Annas palats — Annas har själf på en balkong afvaktat nyheten om Kristi fängslande och inställande inför honom — begynner kränkningarnas rad. Under hånfulla tillrop från hopen föres Kristus därefter till Kaiphas. Var Annas en förblindad domare, så är Kaiphas det icke mindre. Mästaren bespottas, öfvergifves af alla, förnekas af Petrus — alt ypperliga scener. Judas ånger, då han jagad af samvetskvalen kastar de trettio silfverpengarne för rådsherrarnes fötter — dramatiskt sedt ett effektfullt motiv — gjuter ett försonande skimmer öfver de upprörda taflorna. Mindre lycklig är idén att framställa Judas självmord. Men hvarken öfversteprästen eller Höga Rådet äga makt att döma Kristus till döden. Det är därför till Pilatus det Höga Rådet vädjar. Anklagelsen finner i början ingen genklang hos honom. Varnad af sin gemåls dröm och egendomligt berörd af Kristi frimodiga ord, hänskjuter han saken till Herodes. Så måste Mästaren än en gång träda inför en ny domare och mötas af en kunglig världsmans likgiltighet och förakt. Herodes vägran att befatta sig med honom stegrar Rådets raseri. Ånyo står Kristus inför Pilatus, som fortfarande tvekar och föreslår Rådet att låta folket välja mellan Barrabas och Kristus. Rådsherrarne och den ur templet fördrifna, hämdlystna krämarhopens förbannelser ha knappast förklingat, innan scenen förändrats. Kristus bunden vid en pelare, med endast ett skynke om lifvet upphöjes af råa knektar till konung och på hans hufvud tryckes med tvänne stafvar törnekronan. Den berömda och i måleriskt hänseende granna akt, där Pilatus fastställer den uppäggade pöbelns dom öfver Kristus afslutar naturligt mängden af förföljelseepisoder. Icke färre än femhundra personer äro på en gång inne på scenen. De komma i hopar, hvarje hop anförd af Kaiphas, Annas eller någon af öfversteprästernas anhang. Ropen på Barrabas lösgifvande och korsfäst ljuda ur de olika folksamlingarna — ett kort egendomligt staccatomanér utmärker körens tal. Slutligen skränar hela massan sitt värkningsfulla korsfäst. Pilatus träder ut på sin balkong, Mästaren införes törnekrönt mellan tvänne soldater. Pilati försök att rädda honom stranda mot massans hotelser och fanatism. Pilatus låter hämta vatten och tvår sina händer. I det folkjubel, som domens uppläsande framkallar, drunknar den ensamstående färg- och lidelsemättade taflan.

Då kören och prologen inträda före den sista afdelningen, bära de icke mer brokiga färger. Svart och hvitt herska i deras dräkter — sorgens och det fromma deltagandets tecken. Ty domens fullbordan är den sista afdelningens innehåll.

Oron öfver Mästarens öde ha drifvit Maria, Johannes och de heliga kvinnorna från Bethania till Jerusalem. Josef af Arimathia har sällat sig till dem. De komma i sluten krets längs gatan till vänster, försiktigt skådande framför sig och bedröfvade. På afstånd höres plötsligt bullret af en annalkande folkhop, skri och hånskratt. Sorlet växer i styrka. Kristi vandring till Golgatha har begynt. Det dystra tåget kommer från gatan till höger. Kristus törne-

krönt sviktar under korsets börda. Blodet droppar från hans panna och tinningar ned på de bleka kinderna. Maria igenkänner förfärad sin son. Johannes och de heliga kvinnorna skynda fram för att stöda den vanmäktige Mästaren, en romersk militär räcker honom en flaska med svalkande innehåll, som Kristus mottar utan att föra till sina läppar, Simon af Kyrene tvingas att bära korset, men tvånget förbytes i glädje, då han ser för hvem han skall bära det. Till dessa rörande kärleksbevis, hvilka fint kontrastera mot scenens brutala realism, har fogats den älskliga katolska legenden om Veronika och svetteduken.

Ännu smekes sinnet af de tacksamhetens ljufva ord mästaren riktade till sina trogne, ännu ljuder i de närvarandes öron Langs af ädel patos burna profetia öfver Jerusalems döttrar, och redan höras hammarslagen bakom scenen — Kristus spikas på korset. Förhänget drages undan. De kors, på hvilka de båda röfvarena hänga, stå uppresta, och nu reses det kors, på hvilket Kristus är fäst. Med pinsam noggrannhet och förvillande naturtrohet är hvarje detalj återgifven. Händelserna vid Kristi kors äro icke mindre samvetsömt observerade. Manteln Mästaren en gång bar delad, kjorteln föremål för knektarnes lottkastning, den i ättika dränkta svampen, som räckes den törstige på korset, röfvarenas tvist och Kristi löfte, Maria som öfverantvardas i Johannes vård, världssmärtans ord — intet är glömdt. I döden på korset når den mäktiga tragik, fulländad scenisk illusion och gripande framställning åstadkommit, sin höjdpunkt, då Kristus döende säger: „Es ist vollbracht! — Vater, in deine Hände empfehle ich meinen Geist.“ Den hänförande vackra episoden „Nedtagningen från korset“, som i minnet framtrollar Rubens berömda tafla med samma motiv, är det sista stora skönhetsintryck åskådaren mottar. Ty egendomligt nog lämna både Kristi uppståndelse och apoteos — en epilog, som kunnat bortfalla — trots lycklig iscensättning den världslige pilgrimen oberörd. Beror väl detta på, att lidandet såsom varande mer mänskligt hos honom finner den djupare förståelse han saknar för upphöjelsens eviga mysterium?

Hvar och en som egnat passionsspelen i Oberammergau mer än en turists flyktiga och tillfälliga intresse, skall, då han söker förklara den egendomliga företeelsens väsen och de intryck föreställningen i sin helhet och enskildheterna däri väcka, såsom den viktigaste faktor i resultatets vunna storhet nämna den gemensamhetskänsla, som besjälar alla de medvärkande. Det antyddes redan tidigare, huru i tablåerna denna känsla höjde det konstnärliga uttryckets andliga nivå. Ännu mer slående framträder denna egenskap i de olika akterna, där rörelsen och handlingen samvärka med plastiska medel. De enskildes skådespelarkonst har ju med teater föga att skaffa. Langs ursprunglige och känslonaive Kristus tillhör den miliö, där passionsdramats odling har ärevördiga traditioner och där alla med modersmjölken insupit den svärmiska förhoppningen att en gång få tolka någon af dess mångahanda uppgifter. Apostlarne äro enkla män fram-

NEDTAGNINGEN FRÅN KORSET.

gångne ur folkets led och deras omedelbara framställningskonst tolkar fullkomligt riktigt den instinktiva vördnaden för det ofattliga i Mästarens personlighet och de obestämda hägringar om världslig ära, som föresväfvade dem. De heliga kvinnorna intaga en anspråkslösare plats i dramat. Det förefaller, som om de närmast blifvit valda för sin yttre fägrings skull. I deras språk märkes en lutning åt dialekten, som dock ej stör, deras stämmor — med undantag af Veronikas — äga ej det välljud, till hvilket man andlös, lyssnar, då det strömmar emot en från scenens värld. Men ärligheten i deras intentioner kan ej förnekas, och gärna glömmer man samtidens hysteriska konstnärinnor inför det värdiga och tillbakadraget kvinliga i deras uppträdande, inför den trohjärtade charme och diskreta ömhet, hvarmed de omgifva sin Herre och Frälsare.

En utmärkt disciplin, som har sin innersta grund i gemensamhetskänslan och en långt drifven tekniks många ressurser, bidraga i sin mån till den stora dramatiska värkan passionsspelen i Oberammergau ernå, det outplånliga minne de kvarlämna.

Imatra i augusti 1900.

OM FINSKE MÅLAREN GUSTAF WILHELM FINNBERG.

AF E. NERVANDER.

Invid foten af *Pargas* kyrka i östra delen af Åbo skärgård är en liten byköping belägen, hvilken på skämt erhållit namnet Magerstad, men som dock med sina af fruktträd omgifna och med frontespicevåningar försedda ganska pittoreska boningshus har ett trefligt tycke.

Följer man den bygata åt, som västerom kyrkan leder ned till en lång bro, finner man — åtminstone var detta fallet på 1870-talet — till vänster, lägst ned vid stranden ett äldre, i senare tid tillbyggdt hus. I denna boning bodde här på Pargas malm i senare hälften af 1700-talet en sjöman vid namn *Johan Finnberg* med sin hustru *Sofia Stenroos*. Vid sidan af sitt egentliga yrke sysslade han med måleri såsom handtvärk, men synes dock någon gång hafva försökt sig på att föra sin pensel mera artistiskt, eftersom man lämnat om honom det eftermäle, att han äfven utfört ett par „plumpa taflor" till Pargas kyrka.

I detta ringa hem föddes den 24 november 1784 GUSTAF WILHELM FINNBERG, åt hvars hågkomst denna uppsats är egnad i anledning af några af hans arbeten, hvilka här i reproduktion meddelas.

Faderns bisysselsättning invärkade på sonens håg: äfven han ville lära sig

G. W. FINNBERG.

G. W. FINNBERG.

måleryrket och fick han vid 17 års ålder tillfälle därtill som lärling hos en målarmästare Ahlgren i Åbo. Efter fyra läroår vardt han 1805 förklarad välbeställd gesäll, efter att ha aflagt föreskrifvet prof. Det var på den tiden och ännu långt därefter vanligt hos oss, att de utlärde ynglingarne företogo sig att till gesällprof förfärdiga altartaflor och liknande målningar, den ena mer afskräckande än den andra, hvilka de sedan sålde för en spottstyfver eller mecenatiskt skänkte till någon landskyrka, helst i hemsocknen. Finnberg röjde en något blygsammare tilltro till sin unga kraft och försökte sig endast på ett mansporträtt, hvilket för ändamålet godkändes. Sedan torde han en tid bortåt arbetat hufvudsakligen som yrkesmålare i Åbo och dess omnäjd.

Man har sig ej mer bekant, huru det kom sig till, att den unge, stillsamme gesällen på enskild väg fick den hjälp, som behöfdes för att förflytta honom till Stockholm och att där bli i tillfälle att idka studier som elev vid akademien för de fria konsterna; det vissa är, att han ej besvek den tilltro man satt till hans håg och förmåga. År 1811 erhöll han första eller kongliga medaljen för sin komposition efter det då bestämda akademiska prisämnet: „Dedale och Icare“, hvilken också blef exponerad på akademins utställning samma år. — Året därpå fick han den stora eller Tessinska medaljen för goda teckningar efter naturen. Om hans vidare värksamhet för denna gång i Stockholm ända till 1817, då han återvände till Åbo, vet man ej annat än att han 1813 utställde ett fruntimmersporträtt och „en liten spansk hund“.

Då Finnberg efter sin — såsom man kan antaga — omkring 8 års vistelse i Stockholm återkom till Åbo, var han redan 33 år gammal och hunnen ungefär så långt på den artistiska banan som förhållandena skulle göra honom möjligt att nå.

Under de 10 år Finnberg nu vistades i hemlandet, för det mesta i Åbo, var han i denna landets forna hufvudstad, där akademin ännu hade sitt säte, den ende porträttmålaren, om man frånser den svenske, tidigare ditflyttade *miniatyr*målaren E. V. Lemoine. Ingendera af dem skar väl guld med täljknif, allraminst var detta fallet med Finnberg, beroende till en god del af hans konstnärsnatur. Hans håg låg åt det stora måleriet, hvilket man äfven kan finna af några bland de få penn-teckningar af hans hand, som bevarats till våra dagar, till ex. en scen ur den Catilinariska sammansvärjningen (i Cygnæi galleri i Helsingfors). För porträttmåleriet, hvaraf han hade sin så godt som enda, ehuru knappa inkomst, skall han haft föga lust. Arbetet gick trögt; det var visst tröttsamt för den ovanligt ordkarge mannen att föra ett nödtvunget samtal med den tillfälliga modellen; också hände det mer än en gång, att någon del af duken blott blef undermålad.

Glädjande är det att veta, att det fanns folk i Åbo, som förstodo värdera Finnbergs talang, ehuru man i den lilla staden hade sett honom arbeta som en vanlig gesäll. Ortens, det vill här säga landets notabiliteter tvekade ej att sitta

för den unge konstnären, hvars pensel ofta nog på ett snillrikt sätt framletade det karakteristiska, det själfulla hos dem. Till Finnbergs i Åbo utförda, mest kända porträtt höra de af ärkebiskop Jakob Tengström och några medlemmar af dennes familj; vidare af grefve Carl Erik Mannerheim samt af dennes grefvinna, född von Willebrand, af den originelle professorn, kanslirådet J. F. Wallenius äfvensom af professor Johan Bonsdorff, det kanske bästa porträtt i synnerhet i fråga om mannens känsliga, spirituella själsuttryck, Finnberg åstadkommit. [1])

Efter hvad det uppgifvits var det i början på 1820-talet Finnberg målade i *Kimito* kyrka de tretton läktarbilder, hvilka närmast föranledt nedskrifvandet af denna uppsats. Med rätta tilldrogo sig år 1871 dessa dittills mycket förbisedda religiösa målningar synnerlig uppmärksamhet af Finska Fornminnesföreningens konsthistoriska expedition, hvilken skyndade att på utställningar i Åbo och Helsingfors göra de intressanta inhemska målningarna kända förmedels de vackra blyertsteckningar af Kristus samt sju af de tolf apostla- och evangelistfigurerna, som blifvit tagna af den då 17-årige *Albert Edelfelt*. De meddelas här i reproduktion [2]). De öfriga sex målningar, hvilkas aftecknande år 1871 ej medhanns, bida ännu på att afbildas på artistisk eller fotografisk väg.

Finnberg målade Kimito-bilderna i olja på de i orgelläktarens barrière inramade träspeglarne. Målningarna befinna sig på en höjd af något mer än 4 1/2 meter ofvanom golfvet samt mäta i höjd 65 samt i bredd 55 centimeter.

Midtelplatsen innehas af en bild i halffigur af *Kristus* med underskrift: *Si menniskan.* En röd mantel är kastad öfver hans skuldror och ett rep bundet kring de fylliga armarnes öfver bröstet korslagde handlofvar, emellan hvilka ett rö är instucket. Från törnekransen utstrålar ljussken. Håret faller ned i långa lockar kring frälsarens ytterst bleka ansikte. Läpparne äro slutna. Anletsuttrycket är allvarligt och resigneradt, ehuru vittnande om en trötthet intill döden. Endast i blicken röjer sig en egendomlig, outgrundlig, nästan kvalfull rest af lif, något, som målaren synes ej hafva kunnat få fullt klart framträdande. Finnberg fullbordade också aldrig denna endast flyktigt utförda målning.

I sammanhang härmed må anföras, hvad framl. kyrkoherden i Saltvik prosten U. M. Forsström [1]) († 1873) i tiden berättade för mig om anledningen till Kristusfigurens ofulländade skick. Från ungdomen bekant med Finnberg hade Forsström, som vistades i Kimito, då arbetet pågick, en dag trädt in i kyrkan

[1]) Finnberg har äfven utfört den, genom litografisk reproduktion bekanta blyertsteckningen af den framstående astronomen i Åbo H. J. Walbecks anletsdrag efter den unge mannens i sinnesförvirring begångna självmord den 23 oktober 1822.

[2]) Fornminnesföreningens originalteckningar, hvilkas reproducerande benäget medgifvits red., förvaras i Statens Historiska Museum.

[1]) Prosten Forsström var egare till några af Finnberg tillfälligtvis utkastade, rätt vackra och karakteristiska porträttskisser i blyerts. Hvar dessa hamnat efter sonens, hofrättsassessorn Alfred Magnus Forsströms år 1889 timade frånfälle är mig obekant.

Si menniskan.

KRISTUS (Ecce homo).

G. W. FINNBERG.

BARTHOLOMEUS.

ANDREAS.

G. W. FINNBERG.

PHILIPPUS.

JACOBUS.

G. W. FINNBERG.

helt sakta för att icke störa artisten, hvilken han visste älska ensamhetens ro. Finnberg hade då vandrat fram och åter på stora gången i kyrkan, då och då stannat för att på afstånd betrakta sitt värk samt därunder talat högt för sig själf, görande anmärkningar mot detaljer af arbetet. Slutligen hade Forsström tillfrågat honom, hvarför han ej fullbordat frälsarens bild, hvartill Finnberg saktmodigt svarat: „Jag skall säga, den där bör ej utföras. *Den blir ändå icke bättre*".

De öfriga bilderna äro följande:

Bartholomeus, framställd som en gammal man med hvitt skägg och framsträckande sina till bön sammanlagda händer. Hans läppar äro slutne, men hans egendomligt stora ögon med nästan glasartad glans tyckas vittna om, att han är stadd i bön. — Dräkten är gul.

**Andreas* *)* är kanske den minst betydande bilden. Man ser en yngling med ett slutet och kallt uttryck stöda sig med högra armbågen och vänstra handen mot en på kant stående bok. Han bär en röd dräkt, hvaröfver är kastad en grön mantel, fästad med en agraff på högra axeln.

Philippus. Dräkten är blå, manteln gul. Finnberg har gifvit denne såsom en medelålders man framställde lärjunge ett visst tycke af en artist från renässansens tidehvarf.

Jacobus. I en något manierad ställning hvilar han på sin vänstra arm mot en bok. Den röde mantelns veck äro oroligt tecknade. Karnationen stöter starkt i blått och ljusrödt. Hufvudet, omgifvet af rika, gula lockar, är ungdomligt och intressant. Anletsdragen äro markerade och uttrycket så tankfullt och svårmodigt, att man ej kan undgå att erinra sig en och annan af de italienske mästarenes Sibyllefigurer.

* Evangelisten *Matheus* är återgifven som en kraftfull äldre man med ärevördigt hvitt skägg och intelligent uppsyn. Han håller en i rödt bunden bok stödd emot sin vänstra hand. Den högra omsluter en penna. Dräkten är gul med blå mantel. Till färgen är denna målning förträfflig.

* Evangelisten *Lucas* skrifver i en bok samt bär en ljus dräkt med blå mantel. Det är en yngre man med visserligen allvarligt utseende, dock icke utan ett sinnligt tycke.

Emellan Lucas och Johannes evangelisten intar frälsaren sin plats.

Evangelisten *Johannes* skådar upp mot himmeln såsom hade han en vision, hvilken han ses i beråd att uppteckna i en bok med en fjäderpenna, som han med något sökt elegans håller mellan sina framsträckta fingrar. Skuggan af handen faller vackert på bokens blad och ljus från höjden på den unge mannens skarpt markerade, i blåaktig teint hållna ansikte, som röjer någon likhet med Byron. På den ljusa, blågröna bakgrunden märkas några skarpt framträdande röda färgstreck.

* Evangelisten *Marcus* är den kanske mest utförda figuren: en kraftfull man med rikt brunt hår och skägg, tankfull lutande hufvudet mot vänstra handen, hvilken hvilar på en prydlig, med spän-

[1]) Tecknet * framför namnet såväl här som i det följande utmärker de målningar, hvilka ej ännu finnas afbildade. Vid figurernas benämning har Finnbergs skrifsätt följts.

nen försedd och i rödt bunden, igenslagen och upprättstående bok. I högra handen håller han pennan med spetsen vänd mot bröstet. — Dräkten är hållen i vacker blå färg, manteln är gulbrun med enkla och stilfulla veck.

Thomas, en gammal man i blå dräkt och röd mantel. Den klentrogne lärjungen räknar med högra handens pekfinger på den vänstra handens fingrar. Hans ansiktsuttryck är osäkert och bekymradt. Figurens hållning är ej oäfven.

Petrus. Iförd en gul mantel, som i böljande veck faller öfver den ljusblå dräkten håller den gråskäggige aposteln tvänne nycklar i sin högra hand samt höjer den vänstra med lång- och pekfingret sträckta mot höjden, såsom aflade han inför Gud en ed att vaka öfver Hans kyrka. Intrycket af bilden är allvarligt och mäktigt.

Judas bär grön dräkt och röd mantel med enkla veck. Med högra handen omsluter han den gula penningpungen och lutar, stödd mot armbågen, sin haka i samma hand. Skägget och håret äro yfviga och till färgen röda. Läpparne sinnligt tecknade. Finnberg har lyckats i sin afsikt att framhålla det simpla, giriga och trolösa hos Judas.

Simon. Bilden visar oss en äldre man i blå dräkt och gul mantel. Han hopknäpper andaktsfullt sina höjda händer och blickar troende upp mot himmeln, dock åt motsatt håll mot det, åt hvilket hans händer äro lyftade.

I samtliga dessa religiösa målningar — hvilka här för första gången och därför utförligare blifvit beskrifna — röjer Finnberg en självständig, allvarlig konstnärsande, som sträfvar högt. I anläggningens kraft närma sig dessa trosfigurer det stora måleriet, ehuru en och annan detalj blifvit något maniereradt behandlad. Färgskisseringen är rask och effektfull, men ofta har Finnberg, likasom fruktande, att hans kraft ej hunne till, lämnat någon del af målningen ofullbordad. Den starka naturkraft, som vid arbetets början genomstormat hans själ, har „mojnat af“, och med resignation betraktar han sitt värk, medan färgerna i penseln torka in, och sakta lägger han bort paletten, sägande sitt: „Det blir ändå ej bättre.“

Finnberg var, sannolikt under vistelsen i hemlandet 1817—1827, i tillfälle att måla några altartaflor, af hvilka dock kvarblifvit endast den för ***Kakskerta*** kyrka utförda.[1]) Ämnet är „***Nattvarden***“. Taflan är målad i olja på ek och mäter blott 135 centimeter i höjd samt 185 i bredd.

Denna målning är ett äkta konstvärk och ensam nog att åt den föga kände, delvis glömde Finnberg bevara en aktad plats i det finska måleriets historia. Den äger i färgen stora förtjänster, penselförningen är rask, och med synbar glädje öfver att undantagsvis få egna sig åt det stora måleriet har Finnberg gifvit sig ro att omsorgsfullt utföra sitt arbete. Kompositionen sluter sig till den traditionella framställningen af den oro, som råder i lärjungarnes krets efter det mästaren yttrat de oväntade orden: En af Eder skall

[1]) Den är osignerad, men kännare af Finnbergs pensel kunna ej tveka att tillskrifva honom detta värk. Taflan är i träsnitt efter en fotografi reproducerad i »Suomalaisen Taiteen Historia pääpiirteissään kirj. Eliel Aspelin» (1891).

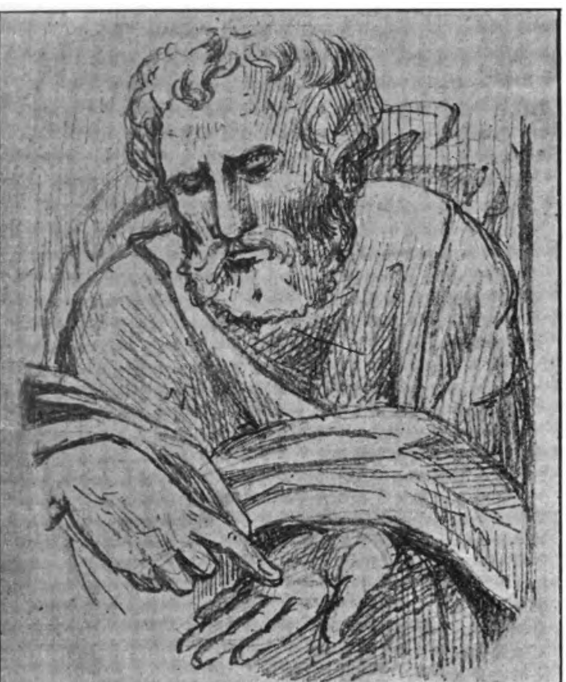

LUKAS.

JOHANNES.

G. W. FINNBERG.

THOMAS.

JUDAS.

G. W. FINNBERG.

förråda mig. Men i det öfriga träder konstnären fram självständigt danande samt kraftigt karakteriserande de enskilde lärjungarnes upprörda själsstämning. Endast Judas sitter lugn och kall, vänd från de öfrige och med blicken riktad ut till det fria, där han skall utföra sitt dåd. Konstnärens vackra tanke att låta Johannes, inslumrad mot mästarens skuldra, ej höra de förfärande orden, har delvis gått förlorad genom ett misslyckadt återgifvande just af denne unge lärjunge.

Men Finnberg har med detta arbete dokumenterat sig ej blott som en skicklig målare, utan ock som en genialisk banbrytare för en ny tid. Denna för omkring 70 à 80 år tillbaka utförda målning har nämligen fullgod rättighet att anses såsom en, låt vara inflytelselös föregångare till en senare mera realistisk framställning af bibliska ämnen.

Själf en sjömans son och uppväxt bland fiskare och sjöfolk i en enkel skärgårdssocken hade Finnberg ej kunnat undgå, äfven han, att i likhet med de ringa i världen med glädje och stolthet erinra sig, att det just var bland sådana frälsaren valde sig lärjungar och bland dem han vann sina anhängare. Denna tanke måste hafva fyllt den i sina drömmar försjunkne konstnärens själ så mäktigt, att han ej ryggade för, kanske hällre fann det naturligt att på sin fromma altarbild låta oss se Kristus och hans lärjungar till det yttre sådana bibelns ord omtalade dem. Han låter dem därför under de traditionella mantlarne eller de närmare vår tid liggande slängkapporna bära skärkarlarnes enkla tröjor och skjortor. Äfven frälsaren bär en dylik dräkt, lika litet idealiserad som de öfrigas. Och ändå, hvilken djup och allvarlig religiös stämning genomtränger ej denna bild, nogsamt vittnande om Gustaf Wilhelm Finnbergs snillrika konstnärsbegåfning.

Ännu en altartafla utom denna i Kakskerta fullbordade Finnberg. Äfven den hade till ämne nattvardens instiftelse och var likaledes beställd af en skärgårdsförsamling, för Föglö kyrka. Exponerad i Åbo 1827 hade den vunnit åskådarenas bifall. Olyckligtvis brann den upp vid stadens den 5 september samma år timade brand, som dessutom förtärde, säges det, flera af artistens halffärdiga altartaflor äfvensom sannolikt åtskilliga andra målningar af den olycksfödde Finnberg. Det är en djupt tragisk bild man har för sig, då man hör, att den tystlåtne enslingen bar från ställe till ställe undan de rasande lågorna sina taflor i hopp att kunna rädda dem, tills han slutligen, öfvermannad af ödet, måste se dem alla förtäras af elden.

Från den härjade stadens grus- och askhögar och från bittra minnen öfverfor Finnberg ännu samma höst till Stockholm i hopp att finna arbete och utkomst, dock torde umbärandets, ja, den järnhårda nödens tid just här vidtagit för den opraktiske mannen.[1])

Finnberg bodde i Stockholm i Stadsgården i en oeldad atelier, då han ej var inlogerad på gäldstugan, som var det mest fridfulla ställe, konstnären kände

[1]) Efterföljande skildring stöder sig hufvudsakligen på spridda, af Georg Nordensvan samlade uppgifter, meddelade i hans arbete: »Svensk konst och svenska konstnärer i 19:de århundradet.»

till; där framlefde han sina lugnaste dagar, ty där fick han både värme och mat, något som han ej kunde skaffa sig utan de bekymmersammaste ansträngningar. Dörren till sin iskalla och ostädade atelier öppnade han sällan, ty det var björnar och aldrig tafvelköpare, som bultade på. Ofta låg han öfver natten hos någon bekant, som hade varmare hos sig än han själf och som kanske till och med kunde bjuda honom på en matbit, innan man lade sig. Sommar och vinter gick han klädd i en gammal kort päls, prydd med sleifer och snören.

Det är dock en glädje att till denna sorgliga berättelse kunna tillägga, det Finnberg äfven under denna sista period af sin korta lefnad ej saknade vänner, för det mesta forna akademikamrater, för hvilka det emellertid ej hade sig lätt att nalkas den slutne enstöringen.

Rika på denna jordens goda voro väl ej häller dessa vår landsmans svenska vänner; äfven de voro „lösa fåglar“ i konstens rike, entusiastiske, originelle, förbisedde artister, svärmande som oftast för romerske hjältars bragder och en och annan sträfvande att till och med i sin klädedräkt följa antika mönster. Äfven de, ehuru vida mer produktive än Finnberg, hade på lager massor af osålda taflor, hvilka mest jämte Finnbergs sökte sig till gumman Utterströms klädstånd vid Svartmansgatan, de flesta för att på åratal ej lämna denna tillflyktsort. Om de af Finnberg och af svensken Fägerplan till försäljning hos henne magasinerade taflor plägade den glada frun anmärka: „inga kedjor behöfs för att hålla dem kvar“. Så länge som de förekommit utställda i hennes klädstånd, hade ingen kristen själ tittat åt dem med undantag af en skämtsam herre, som trodde, att lejonet bredvid Androkles på en af taflorna var ett porträtt af hans gamla moster.

Bland Finnbergs ifrågavarande Stockholmska vänner torde den hjärtegode historiemålaren Carl Johan Sjöstrand, far till vår kände skulptör, samt den liflige, lätt entusiasmerade K. S. Graffman varit närmast bekanta med vår landsman. Det berättas också, att det endast för dem lyckades att få den finske enstöringen ut med dem till någon enkel källare för att där låta honom äta sig mätt. Enstämmigt vittna traditionerna om, att Finnberg aldrig fört något oordentligt lif. Gamla gummor på Pargas malm, hvilka hade känt honom i hans ungdomsår, yttrade till mig 1871 på tal om Finnberg: „ordentlig och stillsam var han alltid, men det var just som så, att han aldrig ville få något arbete ur händer“. Och de tillade: „inte sa' han då många ord om dagen“. — Äfven Nordensvan förmäler, att Finnberg hade blifvit så ordkarg, „att han nära nog glömt bort konsten att tala“.

Utom de varmhjärtade svenske artister, som ihågkommo och omhuldade sin finske olycksbroder, hade Finnberg under sin vistelse i Stockholm glädjen att finna en vän och gynnare i en yngre landsman, den ädle, konstälskande friherre Rabbe Wrede, fänrik, sedermera från 1831 löjtnant vid andra Svea lifgardet. Följande den gamla Anjalaättens traditioner hade Wrede ingått i svensk militärtjänst, men under den främmande uniformen slog ett finskt

RABBE FAB. GUST. WREDE.

G. W. FINNBERG PINX.

hjärta, såsom äfven hans anteckningar rörande kriget 1808—1809 vittna för eftervärlden. De tillfälliga understöd den unge löjtnanten kunde lämna sin landsman voro visst ringa, men af större värde var hans varma erkännande af dennes konstnärsskap. Då baron Wredes unga syster Beate-Sofie en gång anlände från Anjala till Stockholm, skyndade han att ledsaga henne till Finnbergs bedröfliga atelier för att där betrakta en större vy af Stockholm med kungliga slottet i fonden och grupper af svensk allmoge i förgrunden, hvilken tafla artisten då höll på att måla och som den finska damen skildrat såsom mycket anslående. Hvart denna stora duk tagit vägen är obekant.

Rabbe Wrede beställde äfven af Finnberg sitt porträtt, som han skänkte en ungdomsvän i Finland och som denne testamenterat till Finska konstföreningen, i hvars galleri det länge ensamt vittnat om den bortgångne konstnärens talang. Detsamma var äfven det första och mycket länge det enda värk af Finnberg, som (i ett vackert stentryck af vår landsman A. Hård) bekantgjorts för allmänheten, tack vare Fredr. Cygnæi varma intresse såväl för den vid endast 35 års ålder år 1837 aflidne Rabbe Wrede som ock för den finske målaren. Detta stentryck ingick i Cygnæi år 1841 utgifna ströskrift „Höstispiggarne“ som illustration till ett högstämdt minnestal öfver Wrede samt beledsagadt af några, låt vara öfversvallande, men i hufvudsak förtjänta loford egnade den glömde pionieren för det finska måleriet. Nekas kan ej, att Rabbe Wredes porträtt — äfven det ej i alla detaljer fullfärdigt — hör till de bästa hittills kända dylika af Finnberg, och att ett rikt inre själslif framträder ur de vackra, manliga anletsdragen. Den unge krigarens sorgbundna blick, där han högt upp från ena långväggen i galleriets stora sal skådar ned på oss, är så lefvande, att bilden länge äger makt att följa oss i tankarne. Och så var det öfver hufvud med Finnbergs porträttmåleri: den inåtvände, tystlåtne enslingen kände sig dragen till det inre, gåtfulla själslifvet och drömde om samt grubblade öfver dess rätta innebörd. Det yttre hos personen tyckes hafva varit för honom något mer tillfälligt, ehuru han nogsamt med framgång egnade uppmärksamhet åt både teckning och färg. Betecknande för honom är att han ofta alldeles försmådde den värkan väl anbringade accessoarer kunnat åstadkomma.

I Stockholm skall han utom det ofvanför nämda hafva målat ett och annat porträtt; i behåll finnes det af järnkramhandlanden Carlsson, en anförvandt till honom. För det mesta torde han dock — mellan de långa, åt ett konstnärligt drömlif egnade tiderna, då han försänkt i tankar stod framför sina för länge sedan påbörjade arbeten — gjort hastiga, mer eller mindre slarfvigt tecknade utkast till kompositioner af antikt eller religiöst, någon gång fornnordiskt innehåll; ej häller försmådde han landskapsmotiver, och torde ditt hörande skisser att dömma af det ringa, som finnes i behåll af hans artistiska kvarlåtenskap, varit de omsorgsfullast utförda och jämförelsevis bäst lyckade.[1])

[1]) **Professor Eliel Aspelin, som lyckats förskaffa sig såväl det nyss omnämda porträttet**

Om Finnbergs utseende berättar Nordensvan, att han „var en krokryggig man med allvarlig uppsyn under tunga, buskiga ögonbryn". Närmare kännedom om artistens utseende i yngre år erhåller man af en i litografi återgifven bröstbild af honom, efter en sannolikt under hans vistelse i Åbo 1817—1827 utförd teckning. Han är där icke framställd i den korta pälsjackan med sleifer och snören, utan bär han en på 1820-talet sedvanlig dräkt samt en öfver axlarne kastad kappa med tre klaffar äfvensom hög hatt. Anletsdragen ge tillkänna hans finska börd. Håret är glest och pannan hög. Ett hypokondriskt drag hvilar kring munnen, mildradt af den barnsligt drömmande blicken. Bilden väcker genast tanken på en enkel, poetisk konstnärssjäl, såsom han ju äfven skildrats af sina samtida.

Ordet „poetisk" erinrar mig om det enda skriftliga minnesmärke af Finnbergs hand, hvilket torde finnas i behåll. Det anträffades bland framl. professor J. J. Nervanders efterlämnade papper och torde lämnats honom vid hans besök i Stockholm 1832, sannolikt af hans vän Rabbe Wrede eller måhända af Finnberg själf. Att handskriften är äkta, ehuru ej undertecknad, intygas af Nervanders på bladet tecknade ord: *af Finnberg*. Dennes handstil är rask, men ej uppöfvad, hvilket man knappt kunnat vänta af honom, hvars skolundervisning antagligen var ytterst ringa. Hvad han senare inhämtade rörande grekiske och romerske hjältar o. s. v. låg, så att säga i luften i akademiens salar i Stockholm. Det märkliga är att handskriften utgöres af en poetisk utgjutelse på rimmad vers, talande om Finnbergs hemlängtan och antydande en viss bekantskap äfven med den urgamla finska folkdikten. Wäinämöinen får väl, kanske för meterns skull, namnet Wajnemoin, men detta förändrar ej förhållandet. Af intresse vore att veta, om Finnberg öfver hufvud plägade i diktens form kläda sina sorgsna tankar och om han, som skisserat svenska mytologiska gestalter, möjligen gjort detsamma i fråga om de finska heroerne. — Här må anföras ett kort utdrag ur den ifrågavarande hastigt utkastade, naiva, men känsliga och allvarliga dikten: „Kring Auras mossbelupna hällar" krälar han på stranden:

„en främling i min egen fosterbygd,
Knappt vågar hoppas mer se morgonrodnan gry.
Bland villor i öknen, i töcknena sluten,
I bojor, i fjättrar — villrådighet gjuten
I själen, och kroppen i dignande fall.
Ej eko mer svarar mitt klagande skall,
Och svallande böljan mot svartnande skyn
Förqväfver min ande, fördunklar min syn."[1])

Men midt i denna sorgliga tillvaro, ytterligare fördystrad af tadlets och listens furier, nalkas honom „en engel i ädel skrud", hvars glorias sken förstummar dumhetens ljud. Vänskap är hans namn, han öppnar sin famn, han räcker sin hand och löser furiernas

af Carlsson som ock några penneteckningar af Finnberg har benäget meddelat mig bland annat, att skisser af sistsagde slag ännu skola påträffas hos enskilda samlare i Sverge samt då och då uppdyka på konstauktioner därstädes. Antalet hittills kända porträtt af Finnberg skall uppgå till vid pass halftannat tiotal.

[1]) Originalet till Finnbergs dikt äges af advokaten John Svanljung.

band „med vishet och klokhet och lugn i sin blick“.

Efter denna episod från Auras åt elden hemvigda strand öfvergår dikten till Svealand med orden:

**„Men Ödets allhärjande, rosslande lågor
Med djärfhet mig dref öfver svallande vågor,
Väl skymten af Bröder från Fädernebygden
Uppvärmer mitt blod, än om fornfäders dygder
Mig drömbilder målar med trollande ljus,
Från jorden mig lyfter — till höjden från grus. –
Kring Mälaren hör jag väl Brages sång,
Där Baldur än leka i luftiga språng
Med ljusalfer små,
Med tärnor blå,
Men ej ser jag Saimen; ej Kanteles ljud
Mitt öra upphinner vid Wajnemoins bud.“ — —**

I diktens slutrader tillämpar han med resignation flyttfågelns lott på de skikkelser ödet beredt honom själf.

I ett handskrifvet fragment om ställningar och förhållanden i Sverge på 1820- och 1830-talet yttrar (Egron) Lundgren, enligt G. Nordensvan följande:

„Man skrattar ju åt galenskapen och på Finnbergs tid var det en galenskap att måla i Sverge. Åtminstone kunde det tyckas så för hvar och en, som ej fått lust att sysselsätta sig själf därmed och således icke kunde hafva erfarenhet af, hur underbart konst förmår bibehålla hopp och tålamod och draga inbillningen från världens bråk och bekymmer in ibland leende fantasier och soliga utflykter.“

Dessa vackra ord äro egnade att i någon mån försona oss med Finnbergs tunga öde och från hans tåliga skuldror vältra bort en god del af den börda, de burit i och med medvetandet, att han ej blifvit allt hvad i hans förmåga stod att blifva. Man har de få gånger man yttrat sig om Finnberg betonat hans tröghet att arbeta. Däraf hade han mer än nog i allmänhet, men han hade denna egenhet gemensam med så många andra landsmän på den tiden, framom hvilka dock hans varma, af högre makter ingifna kärlek till konsten stod, och var det att måla på Finnbergs tid en „galenskap“ för de „greker“ i Sverge, så var sådan fåfänglighet, kunde man med fortsättande af talesättet säga, för „judomen“ i Finland en „förargelse“. Visserligen uppdykade kort efter Finnbergs bortgång en tanke äfven hos oss att göra något för konsten i detta land. Men den tanken behöfde lång tid till att mogna, och då man omsider kommit sig för att ansöka om tillstånd att bilda en konstförening härstädes och detta tillstånd beviljats, blef det kejserliga dokumentet härom i ett och ett halft års tid liggande i en af de ansökandes skrifbordslåda, så glömdt och förbisedt, att denne ej ens „kom sig“ att därom meddela ett enda ord till öfrige „ifrare“ för saken. Och denne „tröge“ var ändå en af våra lifligaste, spirituellaste konstvänner, ingen mindre än den af eld och lågor flammande Immanuel Ilmoni! Kaste den, som har lust, första stenen på den drömmande sjömanssonen från Pargas malm!

Finnbergs tärande längtan stod lifvet igenom till Italien, till den eviga staden. „Jag skall komma till Rom, om jag ock skulle krypa dit på mina knän“, så hörde man ofta den ordkarge mannen

säga. Denna önskan blef aldrig uppfylld af lyckan, som nekade Finnberg för öfrigt så mycket. Måhända enslingen kände sig lyckligast och minst besviken, då han fortfarande omgifven af sina vackra konstnärsdrömmar utandades sin sista suck i Stockholm den 23 juni 1833, tagande dem med sig i sin graf — i stället för till Rom. Till dessa den blygsamme mannens framtidsdrömmar hörde visst icke att kunna på vår fattiga konsthistories tidigare blad teckna det med tiden allt mera värderade namnet: GUSTAF WILHELM FINNBERG.

NÅGRA TECKNINGAR AF SPANSK ARKITEKTUR.

AF MAGNUS ENCKELL.

*„Quien non ha visto a Sevilla
Non ha visto a moravilla.“ *)*

tminstone katedralen i Sevilla förtjänar att kallas ett undervärk och en triumf icke blott för Sevilla, för Spanien, men för mänskligheten öfverhufvud.

År 1401 beslöt man ersätta den gamla fallfärdiga katedralen med en ny, och i kungörelsen härom heter det: »Låtom oss resa ett monument så väldigt, att eftervärlden tror oss hafva varit vansinniga.» Detta ville säga carte blanche för konstnärerna; man kan ana deras entusiasm.

Så hafva de också vågat det yttersta, och deras skapelse värkar som ett enda sublimt sving mot idealet. Proportioner och linjer tala ett språk lika mäktigt och enkelt som evangelisternas. —

Kyrkan, hvars plan är en rektangel, 176 m lång och 76 m. bred, är delad i fem skepp och har dessutom en rad kapell längs hvardera långsidan. Trettiotvå värkligen gigantiska pelare uppbära hvalfven. Ornamenteringen är ytterst sparsam, hvilket är anmärkningsvärdt, isynnerhet då man tänker på den lyx gotiken vid denna tid utvecklade i andra länder. Kapellen äro likväl rikt smyckade, främst med de skatter de innehålla af skulptur och målning. Så finner man där väl representerade: Montanes, Zurbarau, Ihrrera, Morales och Murillo, hvars

*) Den som ej sett Sevilla
har inga under sett.

›Heliga Antonius från Padua› ensam för sig kunde förtjäna en vallfart.

*

Från gotikens tidigaste stadier finnas flere kyrkor i Sevilla. Bland de märkligaste Santa Ana och San Marcos, i hvilka många olika stilelement på ett intressant sätt sammansmultits. Så lånar Santa Ana både från den romaniska, mohriska och gotiska stilen. Särskildt intressant är östra porten (se teckningen) med den primitiva dispositionen af archivoltan och mohriska ornament. Tornet har liksom de flesta andra kyrktorn i Sevilla inläggningar af blå fajans.

San Marcos torn är från morernas tid.

*

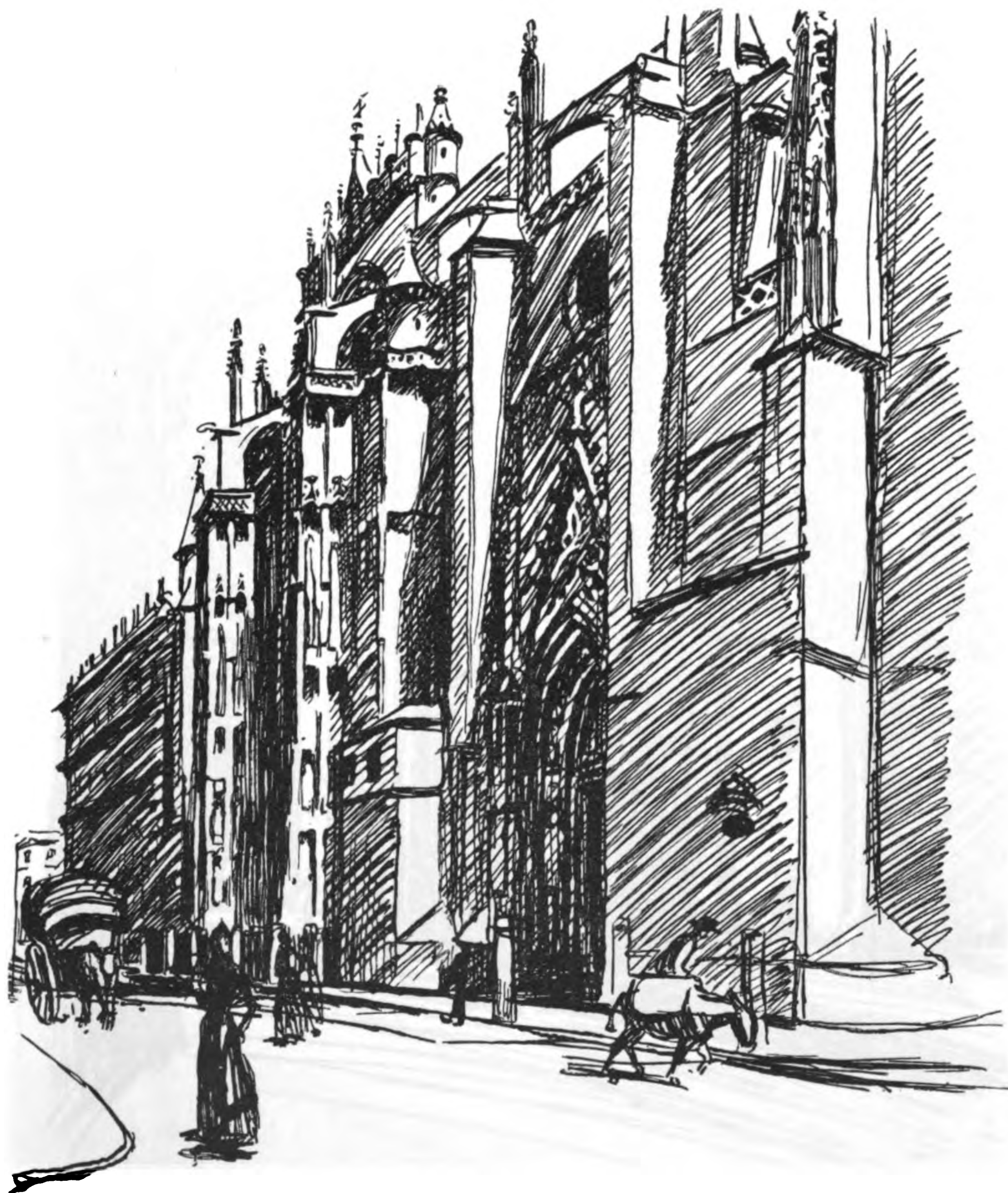
Hvilken enkelhet i Sevillas arkitektur i allmänhet! Till och med sexton- och sjuttonhundratalens konst vågar ej i denna milieu blotta all sin frivolitet, utan sträfvar att antaga maner, så anständiga som möjligt.

Sevilla påminner för öfrigt mycket om Florens och intager äfven i Spaniens konsthistoria ungefär samma stränga allvar och grace på en gång — grace utan koketteri.

Men Sevilla har också mycket af tropiken, isynnerhet i färg — nästan endast två färger, hvitt och blått.

Här och där ser man palmer höja sina kronor högt mot himmelen; oåtkomliga och förnäma främlingar, hvilka liksom undfly beröringen med infödingarna, värka de drömmar om Afrika — om orienten. —

FASAD AF KATEDRALEN I SEVILLA.

INTERIÖR FRÅN KATEDRALEN I SEVILLA.

GATA I SEVILLA.

SANTA ANA.

SAN MARCOS.

STATYER FRÅN KATEDRALEN I SEVILLA.

SKÄRGÅRDSRIM.

AF ARVID MÖRNE.

Där faren korsas
två kuttrar sträcka,
den ena hvit och den andra — brun
som abborgrynnan och ådens dun.

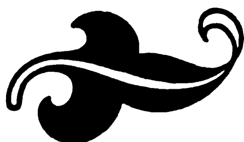
Bak öarnas gröna räcka
den ena vill ankra i sundet.
Den andra vänder vid äjdergrundet
till hafs med bogen i skum.
Där doftar tången,
och där fins rum
för dikt och bragd.

I solnedgången
den hvita gungar, för ankar lagd.
I sundets dyningar borden bada.
Den bruna länsar från äfventyren
i lä om fyren
och fäller ankar i kvällröd flada.

Där ute klippor och kala bärg
och rönn, som blommar i enslig kjusa.
Där inne ekar och hassel susa,
och nyponbusken ger stranden färg.

Gif mig den bruna
för utskärsleden bland skär och grund!
Gif mig den hvita
för blåa fjärdar och väna sund!

Gif mig de strofer, de enda rätta,
som kunna leende stolt berätta,
om skärgårdssommar, som prunkar rik,
om haf och fjärd och den gömda vik!

EN SCEN UR GOETHES EGMONT.

(ÖFVERS. FÖR ATENEUM AF W. H.)

DET EULENBURGSKA PALATSET.

Hertigens af Alba bostad.
SILVA och GOMEZ sammanträffa.

SILVA. Har du utfört hertigens befallningar?

GOMEZ. Punktligt. Alla de dagliga ronderna äro beordrade att på bestämd tid inträffa på de olika platser jag för dem angifvit; de gå emellertid såsom vanligt genom staden för att uppehålla ordningen. Ingen vet om den andre; enhvar tror att befallningen gäller endast honom, och inom ett ögonblick kan så kordongen dragas till och alla ingångar till palatset besättas. Känner du anledningen till denna befallning?

SILVA. Jag är van att lyda blindt. Och hvem är lättare att lyda än hertigen, då utgången snart visar att hans befallning varit riktig?

GOMEZ. Godt! Godt! Det förvånar mig ej häller att du blir lika sluten och enstafvig som han, då du ständigt måste vara i hans närhet. Mig förekommer det främmande, van som jag är vid den lättare italienska tjänsten. I trohet och lydnad är jag den gamle; men jag har vant mig att pladdra och resonnera. I tigen alla och ären aldrig tillfreds. Hertigen är likt ett lertorn utan portar, där besättningen har vingar. Nyligen hörde jag honom vid bordet säga om en glad och vänlig människa att han var som en dålig krog med en brännvinsskylt för att locka vräklingar, tiggare och tjufvar.

SILVA. Och har han ej tigande fört oss hit?

GOMEZ. Däremot är intet att säga. Visserligen! Den som var vittne till hans klokhet, då han hitförde armén

från Italien, den har sett något. Hur han smög sig igenom vän och fiende, genom fransmännen, de konungsliga, kättarena, genom schweizarena och de allierade, höll den strängaste manstukt och förstod att lätt och utan hinder leda ett tåg, som man ansåg så farligt! — Vi ha sett och kunnat lära något.

SILVA. Också här! Är icke alt stilla och lugnt, som om intet uppror hade varit.

GOMEZ. Nå, det var för det mesta redan stilla, då vi kommo hit.

SILVA. I provinserna har det blifvit mycket lugnare; och om någon ännu rör på sig, så är det för att taga till flykten. Men också för den skall han nog veta att spärra vägarna, tänker jag.

GOMEZ. Nu skall han först tillvinna sig konungens gunst.

SILVA. Och för oss återstår intet annat än att söka bibehålla hans. Om kungen kommer hit, blir helt visst hvarken hertigen eller den, som han rekommenderar, obelönad.

GOMEZ. Tror du att kungen kommer?

SILVA. Man gör så många anstalter, att det är högst troligt.

GOMEZ. Mig öfvertyga de ej.

SILVA. Så tala åtminstone ej om det! Ty om kungens afsikt också ej vore att komma, så är den väl dock åtminstone att man skall tro det.

Ferdinand, Albas naturlige son uppträder.

FERDINAND. Är min far ännu ej ute?

SILVA. Vi vänta på honom.

FERDINAND. Furstarna äro snart här.

GOMEZ. Komma de i dag?

FERDINAND. Oranien och Egmont.

GOMEZ. *(sakta till Silva).* Jag förstår något.

SILVA. Så håll det för dig!

Hertigen af Alba uppträder. När han träder in och går fram, träda de andra tillbaka.

ALBA. Gomez!

GOMEZ. *(träder fram).* Herre!

ALBA. Du har fördelat vapnen och gifvit order?

GOMEZ. På det noggrannaste. De dagliga ronderna —

ALBA. Nog. Du väntar i galleriet. Silva har att säga dig ögonblicket, då du skall draga dem tillsamman och besätta ingångarna till palatset. Det öfriga vet du.

GOMEZ. Ja, herre!

ALBA. Silva!

SILVA. Här är jag.

ALBA. Alt hvad jag städse skattat högst hos dig, mod, beslutsamhet, ett ofördröjligt utförande af mina befallningar, visa det alt i dag!

SILVA. Jag tackar er för det ni ger mig ett tillfälle att visa det jag är densamma som förr.

ALBA. Såsnart furstarna inträdt till mig, skynda genast att tillfångataga Egmonts hemliga sekreterare. Du har gjort alla anstalter att fånga de öfriga, som utpekats?

SILVA. Lita på oss! Deras öde skall som en välberäknad solförmörkelse träffa dem lika punktligt som förskräckligt.

ALBA. Har du noga låtit observera dem?

SILVA. Alla; framför alt Egmont. Han är den ende, som ej förändrat

sitt uppförande sedan du är här. Hela dagen på den ena hästen efter den andra, inbjuder gäster, är alltid glad och underhållande vid taffeln, spelar, skjuter och smyger sig om natten på kärleksäfventyr. De andra däremot ha gjort en märklig paus i sitt lefnadssätt, de stanna hemma; framför deras dörrar ser det ut som om en sjuk funnes i huset.

ALBA. Därför raskt! innan de tillfriskna mot vår vilja.

SILVA. Jag sköter om dem. På din befallning öfverhopa vi dem med våra tjänster. De äro oroliga; tacka oss ängsligt af politik, hafva en känsla af att det rådligaste vore att undfly; ingen vågar ett steg, de tveka, kunna icke enas, och från att enskildt göra någonting djärft afhåller dem gemensamhetsandan. De skulle gärna undandraga sig hvarje misstanke och göra sig ständigt mera misstänkta. Redan ser jag med glädje hela ditt anslag utfördt.

ALBA. Jag gläder mig blott öfver det skedda och ej ens öfver det riktigt helt; ty oss återstår ännu alltid det som ger oss att tänka på och sörja för. Lyckan är envis i att ofta adla det gemena och odugliga och vanhedra väl öfverlagda handlingar med en dålig utgång. Vänta tills furstarna komma; gif då Gomez order att besätta gatorna och skynda själf att tillfångataga Egmonts sekreterare och de öfriga, som för dig utpekats. Såsnart det är gjordt, så kom hit och anmäl det för min son, att han må bringa mig underrättelsen i rådet.

SILVA. Jag hoppas kunna stå inför dig denna afton. *(Alba går efter sin son, som hittills har stått i galleriet. Sakta.)* Jag tilltror mig icke att säga det; men mitt hopp vacklar. Jag fruktar att det ej blir så som han tänker sig. Jag ser spöken, som stilla och begrundande väga furstar och flere tusendens öden på svarta vågskålar. Långsamt vaggar tenen upp och ner; djupt synas domarena grubbla; till slut sänker sig den ena skålen och höjer sig den andra, berörd af det egensinniga ödets andedräkt, och afgjordt är det. *(Går.)*

ALBA *(framträder med Ferdinand)*. Hur fann du staden?

FERDINAND. Alt har gifvit sig. Jag red som till tidsfördrif gata upp och gata ner. Edra väl fördelade vakter hålla fruktan så uppjagad att den ej understår sig att läspa. Staden liknar ett fält, när åskvädret lyser på långt håll; man varsnar ej en fågel, ej ett djur, som ej smyger sig till ett gömställe.

ALBA. Har du ej erfarit någonting vidare?

FERDINAND. Egmont kom med några ridande till torget; vi hälsade på hvarandra; han hade en vild häst, som jag måste berömma för honom. »Låt oss skynda att rida in hästar, vi komma snart att behöfva dem«, ropade han emot mig. Han skulle ännu i dag återse mig, sade han, och på er uppmaning komma för att rådslå med eder.

ALBA. Han skall återse dig.

FERDINAND. Bland alla riddersmän, som jag här känner, behagar han mig mest. Det ser ut som skulle vi bli vänner.

ALBA. Du är alt ännu för hastig och föga aktsam; ständigt känner jag

i dig igen din moders lättsinne, som omotståndligt förde henne i mina armar. Till mången farlig förbindelse har du förhastadt låtit locka dig af skenet.

FERDINAND. Er vilja finner mig läraktig.

ALBA. Jag förlåter ditt unga blod denna lättsinniga välvilja, denna oaktsamma glädtighet. Glöm blott ej till hvilket värk jag blifvit sänd och hvilken andel jag ville gifva dig däri.

FERDINAND. Håll mig i minnet och skona mig ej, där ni anser det nödigt.

ALBA *(efter en paus)*. Min son!

FERDINAND. Min fader!

ALBA. Furstarna komma snart, Oranien och Egmont komma. Det är icke misstroende, att jag först nu upplyser dig om hvad som skall ske. De skola ej vidare gå härifrån.

FERDINAND. Hvad planerar du?

ALBA. Det är beslutet att hålla dem fast. — Du häpnar! Hör hvad du har att göra! Orsakerna skall du få veta, när det har skett. Nu är det icke tid att utlägga dem. Med dig allena önskade jag samtala om det största, det hemligaste; ett starkt band håller oss fjättrade vid hvarandra, du är mig dyr och kär; på dig ville jag hopa alt. Icke blott vanan att lyda ville jag inprägla hos dig; också hågen för att sätta i värket, befalla, utföra önskade jag i dig fortplanta, lämna efter mig en stor arfvedel åt dig och åt konungen den mest användbara tjänare; utrusta dig med det bästa jag har, så du icke behöfde skämmas att uppträda bland dina bröder.

FERDINAND. Hvad är jag dig icke skyldig för denna kärlek, som du egnar mig, under det att ett helt rike darrar för dig!

ALBA. Hör nu hvad som är att göra. Såsnart furstarna inträdt, besättes hvarje ingång till palatset. Därom har Gomez order. Silva skall skynda att taga Egmonts sekreterare och alla misstänkta till fånga. Du håller ordning på vakten vid portarna och på gårdarna. Framföralt besätt rummen här invid med det säkraste folket; vänta så i galleriet tills Silva återkommer och hämta mig hit in någon biljett utan betydelse till tecken på att hans uppdrag är uträttadt. Stanna sedan i försalen tills Oranien aflägsnar sig; följ honom, jag håller Egmont kvar som om jag ännu hade något att säga honom. Fordra vid galleriets utgång Oraniens värja, ropa på vakten, sätt skyndsamt den farligaste mannen i säkerhet; och jag griper Egmont här.

FERDINAND. Jag lyder, min far. För första gången med tungt hjärta och med sorg.

ALBA. Jag förlåter dig det; det är den första stora dag du upplefver.

Silva inträder.

SILVA. Ett bud från Antwerpen. Här är Oraniens bref! Han kommer icke.

ALBA. Säger budet det?

SILVA. Nej, mitt hjärta säger det.

ALBA. Genom dig talar min onda genius. *(Efter det han läst brefvet vinkar han till båda, och de draga sig tillbaka i galleriet. Han blir ensam kvar i förgrunden).* Han kommer ej! Till sista ögonblicket uppskjuter han att förklara sig. Han vågar att *icke* komma! Så var då

denna gång mot förmodan den kloke nog klok att icke vara klok! — Tiden lider! Ännu en liten väg har visaren, och ett stort värk är gjordt eller försummadt, oåterkalleligen försummadt; ty det kan hvarken tagas igen ej häller hållas hemligt. Redan länge sen hade jag moget öfvervägt alt och tänkt mig äfven detta fall, fastställt för mig också hvad som i detta fall vore att göra; och nu då det gäller att göra det, kan jag knappast värja mig för att det icke på nytt i min själ vacklar mellan *för* och *emot*. — Är det rådligt att fånga de andra, om *han* undgår mig? Skall jag uppskjuta det och låta Egmont undkomma med de sina, med så många som nu, kanske blott ännu i dag, äro i mina händer? Så betvingar då ödet också dig, du obetvinglige? Hur länge planeradt! Huru väl förberedt! Hvilken stor och härlig plan! Huru nära sitt mål mina förhoppningar! Och nu i afgörandets ögonblick ställd mellan tvänne onda ting; såsom i en lotturna griper du in i den dunkla framtiden; hvad du fattar är ännu hoprulladt, och okändt är det för dig om det blir vinst eller förlust! *(Han blir uppmärksam liksom en, hvilken hör något, och går till fönstret).* Han är det! — Egmont! Bar din häst dig hit så lätt och ryggade ej tillbaka för blodlukten och för spöket med det blanka svärdet, som tager emot dig vid porten? Stig af, så är du med den ena foten i grafven! och så med båda! — Ja, stryk honom blott, och klappa för den modiga tjänsten hans nacke för sista gången! — Och jag har intet val. Så förbländad som Egmont här nalkas, kan han ej två gånger utlämna sig till dig! Hören hit! *(Ferdinand och Silva skynda fram).* Ni gör hvad jag befallt; jag ändrar ej min vilja. Hvad än må hända, uppehåller jag Egmont tills du bragt mig underrättelsen från Silva. Stanna så i närheten. Också dig beröfvar ödet den stora förtjänsten att med egen hand taga konungens största fiende till fånga. *(Till Silva).* Skynda dig! *(Till Ferdinand).* Gå emot honom! *(Alba blir för några ögonblick allena och går tigande fram och tillbaka).*

Egmont uppträder.

EGMONT. Jag kommer för att erfara konungens befallningar, för att höra hvad för en tjänst han begär af vår trohet, som förblir honom evigt hängifven.

ALBA. Han önskar framför alt höra ert råd.

EGMONT. Angående hvilken angelägenhet? Kommer också Oranien? Jag förmodade att han var här.

ALBA. Det gör mig ondt att undvara honom just i denna viktiga stund. Ert råd, er mening önskar konungen veta om huru lugnet skall återställas i dessa stater. Ja, han hoppas, att ni kraftigt skall medvärka till att stilla oron och fullständigt och varaktigt upprätta ordningen i provinserna.

EGMONT. Ni vet bättre än jag att alt redan är lugnt nog, ja, var ännu lugnare, innan de nya soldaternas uppenbarelse åter upprörde sinnena med fruktan och sorg.

ALBA. Ni synes vilja antyda att det rådligaste hade varit att konungen alls ej hade satt mig i tillfälle att fråga er.

EGMONT. Förlåt! Om konungen hade bort hitsända hären, om icke fastmera endast makten af hans majestätiska närvaro hade värkat starkare är icke min sak att bedöma. Hären är här, icke han. Vi däremot vore mycket otacksamma, mycket pliktförgätna, om vi icke erinrade oss hvad vi äro skyldiga regentinnan. Må vi bekänna att hon genom sitt lika kloka som tappra uppträdande bragte upprorsmakarena, med våld och auktoritet, med öfvertalning och list till lugn och till världens häpnad återförde ett rebelliskt folk inom några månader till sin plikt.

ALBA. Jag bestrider det ej. Tumultet är stilladt och enhvar synes återförd inom lydnadens gränser. Men beror det ej af enhvars fria skön att öfverskrida dem? Hvem skall hindra folket från att bryta löst? Hvar är makten att hålla det tillbaka? Hvem borgar för att det framdeles skall visa sig troget och underdånigt? Dess goda vilja är all den underpant vi hafva.

EGMONT. Och är icke ett folks goda vilja den säkraste och ädlaste borgen? Vid Gud! När kan en konung anse sig vara säkrare än när folket står en för alla och alla för en, säkrare gentemot inre och yttre fiender?

ALBA. Vi skola dock ej låta intala oss att det nu skulle stå så *här?*

EGMONT. Må konungen utfärda en generalamnesti, må han lugna sinnena; och man skall snart få se huru trohet och kärlek återvänder med förtroendet.

ALBA. Och enhvar, som kränkt konungens majestät och religionens hälgd, skulle gå omkring fri och oantastad? skulle lefva de andra till exempel på att oerhörda förbrytelser äro strafflösa?

EGMONT. Och bör icke en förbrytelse af oförstånd eller dryckenskap hällre ursäktas än bestraffas grymt? Isynnerhet där man har hopp om, ja, visshet att det onda ej skall återkomma? Hafva icke konungar därigenom varit säkrare, prisas de icke af värld och eftervärld, hvilka kunnat tillgifva, beklaga, förakta en kränkning af deras värdighet, hållas de icke just därför lika Gud, som är altför stor för att hvarje smädelse skulle kunna nå honom?

ALBA. Och just därför skall konungen strida för Guds och religionens hälgd, vi för konungens anseende. Hvad den öfverordnade försmår att afvända, är det vår plikt att hämna. Så länge jag får råda, skall ingen skyldig fröjda sig åt att gå strafflös.

EGMONT. Tror du att du skall nå dem alla? Hör man ej dagligen att fruktan drifver dem hit och hit och ur landet? De rikare försätta sin egendom, sig själfva, sina barn och vänner i säkerhet; den fattige skall ställa sina nyttiga händer till grannens tjänst.

ALBA. De skola göra det, om man icke kan hindra dem. Därför fordrar konungen råd och dåd af hvarje furste, allvar af hvarje ståthållare; icke blott prat om hur det är, hvad det kunde bli, om man läte allting gå som det går. Att åse ett stort ondt och smeka sig med förhoppningar, anförtro sig åt tiden, kanske någon gång, som vid en karneval, slå till,

så det klatschar och man dock synes göra något, om man också hälst ingenting ville göra, kallas det ej att göra sig misstänkt, är det ej som om man med nöje åsåge ett uppror, hvilket man ej vill sätta i gång, men däremot gärna underhålla.

EGMONT. *(I begrepp att brusa upp, behärskar sig och talar med fattning).* Icke hvarje afsikt är uppenbar, och mångens afsikter kunna misstydas. Får man icke höra från alla håll att konungens afsikt vore mindre att regera provinserna efter enformiga och klara lagar, att säkerställa religionens majestät och gifva sitt folk en allmän fred, än mycket mera att ovilkorligen underkufva dem, beröfva dem deras gamla rättigheter, göra sig till herre öfver deras besittningar, inskränka adelns sköna rättigheter, för hvilkas skull uteslutande adelsmannen är villig att tjäna honom, att för honom uppoffra lif och blod. Religionen, säger man, är endast ett präktigt förhänge, bakom hvilket man blott så mycket lättare kan uttänka hvarje farligt anslag. Folket ligger på knäna och tillber de heliga inväfda tecknena, och där bakom lurar fågelfängaren, som vill bringa dem i fällan.

ALBA. Det måste jag höra från dig?

EGMONT. Det är ej mina tankar, utan hvad man får höra sägas och upprepas öfver alt, af stora och små, af kloka och dårar. Nederländarena frukta ett dubbelt ok, och hvem går i borgen för deras frihet?

ALBA. Frihet? En vacker fras, den som blott förstode den rätt. Hvad mena de med frihet? Hvad är den friastes frihet? — Att göra rätt! — ja, däri skall konungen ej förhindra dem. Nej, nej! de tro sig inte fria, om de ej kunna skada sig själfva och andra. Vore det ej bättre att abdikera än att regera ett sådant folk? När yttre fiender tränga på, för hvilka borgaren, som endast är sysselsatt med sin nästa, ej har någon tanke, och konungen begär bistånd, då blifva de oense sinsemellan och sammansvärja sig snart sagdt med sina fiender. Vida bättre är att ge dem korta tyglar, så man kan behandla dem som barn, leda dem som barn till deras eget bästa. Tro mig, ett folk blir inte gammalt, inte klokt; ett folk förblir alltid barnsligt.

EGMONT. Huru sällan låter en konung leda sig af sitt förnuft! Och böra ej många hällre förtro sig till många än till en, så mycket mer som det icke engång gäller att förtro sig till den ene, utan till den enes fåtaliga omgifning, det slags folk, som gråna invid sin herres fötter. Sådana människor borde väl framför andra blifva kloka.

ALBA. Kanske just emedan de ej äro öfverlämnade åt sig själfva. —

EGMONT. Och emedan de ej vilja öfverlämna sig åt sig själfva. Säg hvad ni vill; jag har svarat på er fråga och jag säger er: det går ej. Det kan inte gå! Jag känner mina landsmän. Det är män, värdiga att trampa Guds jord; enhvar sin egen herre, en liten kung, ståndaktig, värksam, duglig, trogen, fasthållande vid gamla seder. Svårt är det att vinna deras förtro-

ende; men desto lättare att bibehålla det. Styfva och oböjliga! Förtryckas kunna de, men ej undertryckas.

ALBA *(som under tiden ibland sett sig om).* Skulle du upprepa det alt i konungens närvaro?

EGMONT. Så mycket sämre, om hans närvaro skulle afskräcka mig! Desto bättre för honom, för hans folk, om han ingåfve mig mod och förtroende att säga ännu mycket mera.

ALBA. Hvad som är nyttigt kan jag höra liksom han.

EGMONT. Jag skulle säga honom: Med lätthet kan herden drifva framför sig en hel fårahjord; oxen drager sin plog utan motstånd; men en ädel häst, som du vill rida, måste du först komma underfund med, och af den får du ej fordra någonting oförnuftigt. Därför önskar borgaren få behålla sin gamla författning, önskar att regeras af sina landsmän, emedan han vet hvad han af dem har att vänta, emedan han af dem kan hoppas oegennytta och deltagande för sitt öde.

ALBA. Skulle inte regenten ha makt att förändra denna gamla häfd, och skulle inte just det vara hans skönaste företrädesrätt? Hvad blir beståndande i denna värld? Och skulle väl en statsförfattning kunna bestå? Måste inte hvarje förhållande förändra sig efter ett visst tidsförlopp och en åldrig författning just därigenom blifva orsaken till tusen olägenheter, att den icke är lämpad för folkets närvarande förhållanden. Jag fruktar att dessa gamla rättigheter därför äro er så kära, att de bilda ett smyghål, där den kloke och mäktige kan gömma sig eller smyga sig undan, till skada för sitt folk och det hela.

EGMONT. Och dessa godtyckliga förändringar, dessa hänsynslösa ingrepp af den högsta makten, tyda de icke på att en enda vill göra hvad tusenden inte böra göra. Han allena anser sig hafva frihet att tillfredsställa sina nycker och följa sin egen mening, och om vi också helt och hållet lita på honom, den gode, vise konungen, går han därför i borgen för att hans efterträdare skola regera med hänsyn och skonsamhet. Hvem säkerställer oss för ett fullkomligt godtycke, när han skickar sina tjänare till oss, sina närmaste män, som utan kännedom om landet och dess behof husera här hur de vilja, finnande intet motstånd och vetande sig vara fria från hvarje ansvar.

ALBA *(som emellertid igen sett sig om).* Ingenting är naturligare än att en konung, medveten om att herska genom sig själf, hälst ger sina uppdrag åt dem, som bäst förstå och vilja förstå honom samt obetingadt utföra hans vilja.

EGMONT. Och lika naturligt är att borgaren vill regeras af den, som har blifvit född och uppfostrad tillsamman med honom, som delar hans uppattning om rätt och orätt och som han kan anse såsom sin broder.

ALBA. Och dock delar adeln med dessa sina bröder alt annat än jämt.

EGMONT. Detta är århundradens häfd och fördrages nu utan afund. Men skulle ett nytt släkte tilläfventyrs uppträda, hvilket på nytt ville rikta sig på nationens bekostnad, skulle man se sig utsatt för ett glupskt,

djärft, hänsynslöst rofferi, det skulle framkalla en jäsning, som inte så lätt kunde lägga sig af sig själf.

ALBA. Hvad du där säger borde jag inte höra. Du glömmer att också jag är en främling.

EGMONT. Att jag sagt alt detta åt dig bevisar väl att jag ej afsett dig.

ALBA. Men ej ens ändå hade jag velat höra det från dig. Konungen sände mig med den förhoppning att jag här skulle finna bistånd af adeln. Konungen står fast vid sin vilja. Konungen har efter djup öfverläggning insett hvad som är folket till fromma, det kan ej förblifva och gå såsom hittills. Konungens afsikt är att till deras eget bästa hålla dem stramt, att, om icke annat hjälper, påtvinga dem deras egen lycka, uppoffra de skadliga medborgarena, på det att de öfriga må finna ro och kunna njuta den lycka, som beskäres dem af en vis regering. Detta är hans beslut, att tillkännagifva det för adeln har jag befallning; och råd begär jag i hans namn *huru* det bör göras, icke *hvad* som bör göras, ty *det* har han beslutit.

EGMONT. Tyvärr rättfärdiga dina ord hvad folket fruktar, den allmänna fruktan! Så har han då beslutit hvad ingen furste borde besluta. Sitt folks kraft, dess kynne, den uppfattning det har om sig själft vill han försvaga, trampa under fötterna, förstöra föratt bekvämt kunna regera det. Han vill fördärfva deras egendomlighets innersta kärna; helt visst i afsikt att göra dem lyckligare. Han vill tillintetgöra dem, föratt de må blifva något, något annat något. O, om hans afsikt är god, så missledes den! Icke konungen såsom sådan motsätter man sig, man opponerar sig endast mot *den* konung, som tar de första olyckliga stegen för att vandra en falsk väg.

ALBA. Med ditt sätt att se sakerna tycks det vara fåfängt försök för oss att komma sams. Ringa tänker du om konungen och föraktligt om hans rådgifvare, om du tviflar på att icke alt redan blifvit genomtänkt, pröfvadt och vägt. Jag har ej något uppdrag att ännu en gång genomgå hvarje *för* och *emot*. Lydnad fordrar jag af folket och råd och dåd af er, ni de första och ädlaste, som skola borga för att denna ovillkorliga plikt uppfylles.

EGMONT. Fordra våra hufvuden, så är det gjordt med detsamma. Om våra nackar skola böjas för detta ok eller om de läggas under bilan kan för en ädel själ gå ut på ett. Förgäfves har jag talat så mycket, luften har jag skakat, men intet har jag vunnit.

Ferdinand kommer.

FERDINAND. Förlåt att jag afbryter ert samtal. Här är ett bref, hvars öfverbringare begär ett skyndsamt svar.

ALBA. Tillåt att jag ser efter hvad det innehåller. *(Går afsides).*

FERDINAND *(till Egmont).* Det är en vacker häst, som ert folk medfört för att afhämta er.

EGMONT. Den hör ej till de sämsta. Jag har haft den redan någon tid och tänker gifva bort den. Om den behagar er, så kunde vi kanske komma öfverens.

FERDINAND. Godt! vi få se. *(Alba vinkar sin son, som drar sig tillbaka).*

EGMONT. Lef väl! Låt mig gå! ty jag vet vid Gud ej mera hvad jag skulle ha att säga.

ALBA. Genom en tillfällighet blef du lyckligt förhindrad från att än mera förråda ditt tänkesätt. Oförsiktigt blottar du ditt hjärtas innersta och anklagar dig själf vida strängare än en hatfull vedersakare kunde göra det.

EGMONT. Denna förebråelse rör mig inte; jag känner mig själf tillräckligt och vet hur helt jag tillhör konungen, mycket mera än många, som i hans tjänst tjäna endast sig själfva. Ogärna drar jag mig tillbaka från denna strid, utan att se den bilagd, och önskar blott att vår herres tjänst och landets väl snart må förena oss. Hvad i dag är omöjligt skall kanske ett nytt samtal i ett lyckligare ögonblick kunna åstadkomma, i närvaro af de öfriga furstarna, som i dag ej äro här. Med denna förhoppning aflägsnar jag mig.

ALBA *(som samtidigt ger sin son Ferdinand ett tecken).* — Halt Egmont! — Din värja! — *(Dörrarna i bakgrunden öppna sig: man ser galleriet besatt med vakt, som står orörlig).*

EGMONT *(som häpen tigit ett ögonblick).* Detta var *således* afsikten? Därför har du kallat mig? *(Griper efter värjan som ville han försvara sig).* Är jag då försvarslös?

ALBA. Konungen befaller det, du är min fånge. *(Väpnade män träda fram från båda sidor).*

EGMONT *(efter en paus).* Konungen? Oranien! Oranien! *(lämnande efter en paus sin värja ifrån sig).* Så tag den! Den har vida oftare försvarat konungens sak än beskyddat detta bröst. *(Han går ut genom dörrarna i bakgrunden: vakten, som är i rummet, följer honom, likaså Albas son. Alba blir stående. Förhänget faller.)*

FYRA DIKTER.

AF LENNART HENNINGS.

EN VÅRMORGON.

Häggen blommar vid trädgårdsgrind.
Vårens spörjande oro
hviskar i hvarje farande vind.
Såg du hvart blommorna foro?
häggens blommor som dansade hän
mellan ljusa, susande trän?
Hvart foro mina drömmar?
Hvar är du, min älskade?

FÖRSOMMARNATT.

Dagern beslöjas.
Frid blir i byarna.
Ångarnas fjärilar somna på strå.
Skuggorna töjas.
Bort blekna skyarna.
Insjön tar färgen af himmelens blå.

Ensam på fästet,
natten bebådande
stiger en stjärna vid skogarnas rand.
Trasten i nästet
stjärnskimret skådande
Sjunger och sjunger till gryningens brand.

SKYARNA.

Skyarnas förunderliga växling,
vägar och vandring mig villar.
De skingras, splittras, spridas, sprängas och forma sig igen,
Men inget oron stillar.

Öfver mig en solvacker julihimmel blånar,
vinden i furorna gladt och väldeliga dånar.
Luften lyser af hälsa och mod.
Men skyarna de lätta, de hvita däroppe,
de dansa och leka
och jagas, tills de frasas sönder och försvinna.
Jag förstår dem icke.
Och jag sörjer att jag icke ser dem mer.

HÖST ÄR NÄRA.

Se, så kall i färgen
Kvällens himmel står.
Stilla öfver bärgen
aftonstjärnan går.

Höstens varsel visar
detta bleka sken.
Köld från marken isar
genom märg och ben.

Rädd att redan mista
hvad mig kärast är,
hör jag strängar brista
fjärran liksom när.

HÄLGONBILDER PÅ ALTARSKÅP I FINSKA KYRKOR.

AF E. N.

Bland finska utställare i Paris är, som bekant, äfven Finska Fornminnesföreningen, som exponerat en liten samling efterbildningar af konsthistoriska minnesmärken i arkitektur, träskulptur, måleri, metallgravyr, guldsmedskonst och broderi, alla vittnande om konstsmaken i Finland under landets katolska tid. Dessa kopior äro utförda dels i förträffliga fotografier af herr Daniel Nyblin, dels i vackra akvareller, några af fröken Agnes Nordenskiöld, de flesta af herr Armas Lindgren, en af finska paviljongens arkitekter.

Bland de sistnämda akvarellerna äro de anmärkningsvärdaste utförda på ort och ställe efter på kritbelagd grund i oljefärg konstnärligt målade helgonbilder på dörrar till altarskåp i fyra finska kyrkor. De gifva sig tillkänna som originaler af nordtyska mästare på 1400-talets senare hälft.

Här meddelas åtta efterbildningar af dylika målningar på S:t Olofs helgonskåp i Urdiala och Madonnans i Salo lilla träkyrka i närheten af Brahestad, alla utförda i akvarell med fram-

S:T ERIK, S:T HENRIK OCH LALLI.
SALO KYRKA INVID BRAHESTAD.

BEATUS HEMMING, MADONNA MED
BARNET. URDIALA KYRKA.

BEBÅDELSEN. URDIALA.

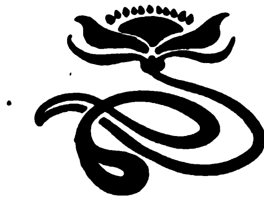

S:T HENRIK OCH LALLI. S:TA BRIGITTA.
URDIALA.

stående talang och utomordentlig trohet af herr *Armas Lindgren.* Som man finner, har den bräckliga kritgrunden på åtskilliga ställen under tidernas lopp splittrats, hvarigenom målningarne skadats, dock kan man till och med på de mycket förstörda bilderna från Salo kyrka ännu godt beundra i synnerhet S:t Eriks med fin, konstnärlig pensel återgifna anletsdrag.

De fotografier, som af en amatörfotograf vänligen ställts till tidskriftens disposition, voro, beklagligen, ej fullt ägnade att reproduceras i autotypi, men vi hafva ej velat försumma tillfället att göra läsaren bekant med dessa bilder, då dessa jämte öfriga i den lilla finska samlingen utställda akvareller rönt utmärkelsen att vid sig fästa så stor uppmärksamhet af kännare, att South Kensington Museums ombud i Paris nyligen gjort Fornminnesföreningen anbud att inlösa dem alla till detta världsbekanta museum, med hvars samlingar de sannolikt efter expositionens slut komma att införlifvas. För öfrigt har Finska fornminnesföreningen blifvit, som redan kändt är, prisbelönad med silfvermedalj.[1]

[1]) På de språkband, som finnas ofvanom madonnan och ängeln Gabriel på Bebådelsescenen läsas, enligt bibelns ord, den senares hälsning och den förras svar, på latin med sedvanliga förkortningar: *ave gracia plena dns tecum* samt *ecce ancilla dni, fiat secndm obm tum.* — Dimensionerna på Salomålningarne äro ctm. 87×27; bilderna från Urdiala något lägre, men bredare.

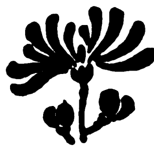

MIDNATT I MAJ.

AF ALCESTE.

Så sitter jag här i mitt tysta rum
i ro mellan fyra väggar.
Blott vinden slår genom fönstret ljum
med dofter från skogens häggar —

från snåret, där ändtligen fritt engång
jag fått i min famn dig trycka,
när trasten jublade kvällen lång
om vårljus och ungdomslycka!

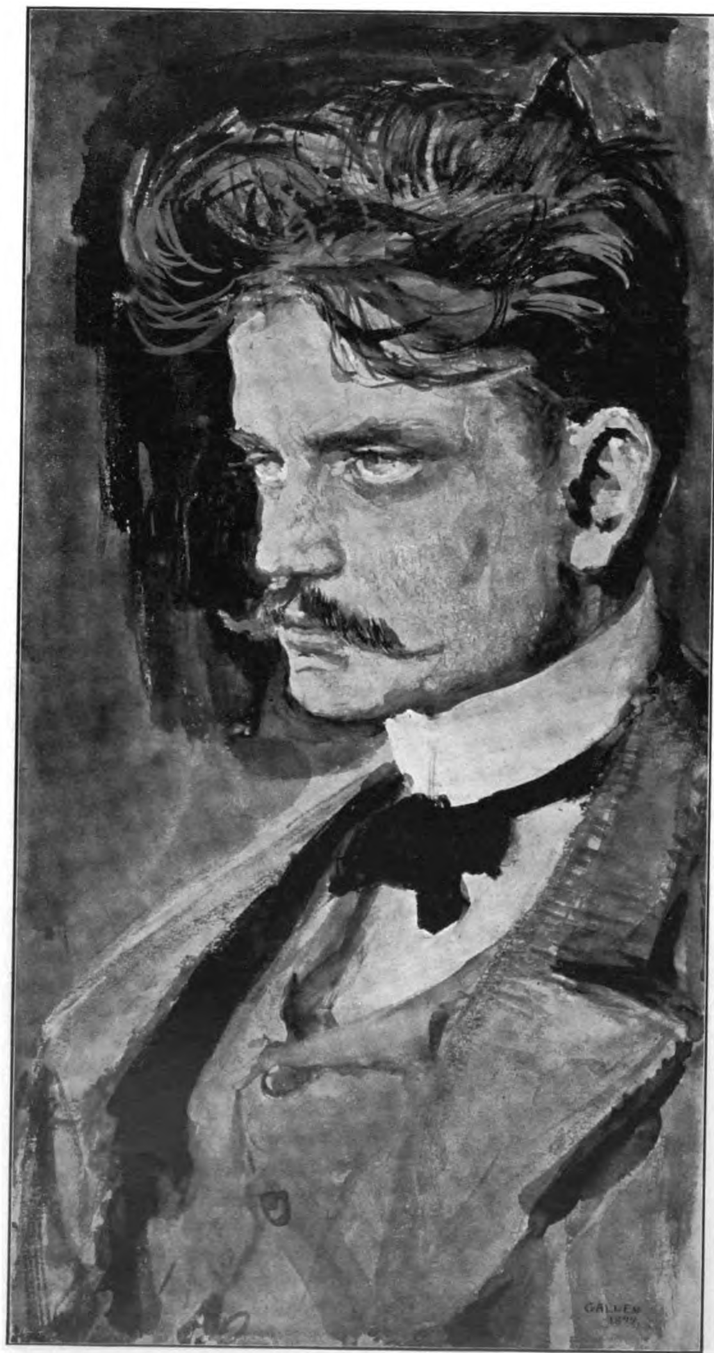

SILUETTER KLIPPTA AF E. CEDERCREUTZ.

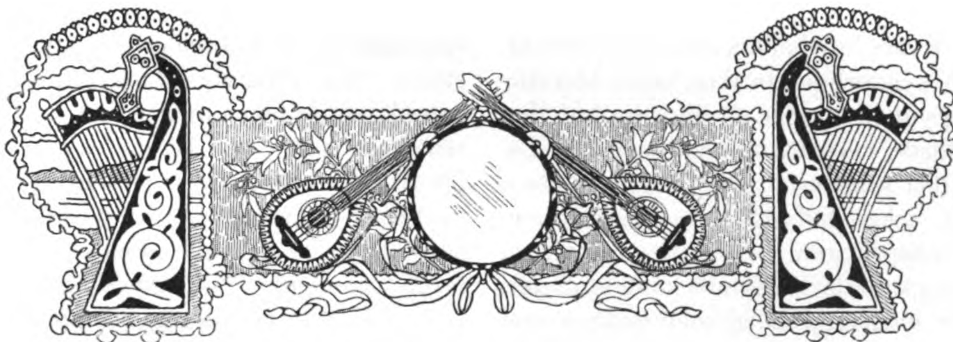
AXEL GALLÉN PINX

JEAN SIBELIUS

ALBERT EDELFELT PINX.

ROBERT KAJANUS

KOMPOSITÖRERNA SIBELIUS OCH KAJANUS.

EN BIOGRAFISK SKIZZ

AF PROFESSOR C. STIEHL (LÜBECK).

(Öfversättning från författarens manuskript).

Den som känner det fjärran Finland blott af hörsägen eller från böcker, såsom det för det mesta är fallet i mellersta och södra Tyskland, torde väl oftast vara böjd att antaga, att detta land stode i ringa förbindelse med den öfriga världen, att det vore ogästvänligt och föga berördt af kulturen. Men den, som af egen erfarenhet lärt känna Suomi, de tusen sjöars land, dess tigande mörka skogar och klippor, han måste fatta kärlek till landet och dess befolkning redan för den rastlösa flits skull, med hvilken den fattigare delen af folket kämpar mot nordens oblida klimat, och för det outtröttliga intresse, med hvilket den bildade klassen omfattar alla kulturens företeelser. Under tidigare skeden af sin historia hemsökt af svåra lidanden och först för icke länge sedan i åtnjutande af en fredlig tillvaro, har Finland på det ifrigaste bemödat sig om att inrätta sina folk- och elementarskolor på samma sätt, som de äro inrättade i Vesteuropa. Universitetet i Helsingfors, vid hvilket landets förnämsta lärarekrafter äro anstälda, har förstått att för länge sedan skaffa sig anseende äfven i utlandet. Sammanstäldt af Lönnrot med obeskriflig flit, har nationaleposet »Kalevala» i tryck och fransk öfversättning väckt beundran äfven utom landets gränser,

tack vare innehållets underbara renhet. En synnerligen beaktansvärd literatur begynner alt mer att tilldraga sig den bildade världens uppmärksamhet. De sköna konsterna, icke minst musiken, stå icke tillbaka för vetenskapen. Framsprungen ur folkvisan, hvilken sjöngs till det klangfulla kanteles toner, har musiken, sedan män, sådana som Pacius, Collan, Faltin och Wegelius banat vägen för densamma, numera uppnått en mognad, tack vare hvilken de finska kompositörerna upphört att vara blott emottagande och trädt i de gifvandes led. Med hjärtlig glädje minnes jag de dagar, då de »Muntra musikanternas» skara firade sitt intåg i Lübeck och formligen öfveröstes med ovationer från den entusiasmerade publikens sida. Med en viss undran förnam nu för en kort tid sedan den bildade världen, att Helsingfors Filharmoniska orkester vore sinnad att begifva sig öfver Sverige och Tyskland till världsutställningen i Paris, för att där upptaga konkurrensen med världens förnämsta orkestrar. Likasom alt, hvad som ländt det älskade fäderneslandet till ära, kom äfven detta företag, tack vare några förmögna mecenater, ett så rikligt understöd till del, att det snart var i pekuniärt afseende fullkomligt säkerställdt.

I Lübeck beträdde den enkom för denna epokgörande turnée till 75 medlemmar ökade orkestern för första gången tysk jord. Dagen för konserten hade, i betraktande af en då anordnad folkfest, icke kunnat vara sämre vald; publiken var icke talrik vid denna konsert, men i stället voro entusiasmen och bifallet så mycket större. En vackrare klang, en mer enhetlig samvärkan mellan instrumenten hade icke ofta härstädes blifvit hörd. De spirituelt inöfvade dynamiska schatteringarna, samt de lika sorgfälligt instuderade som genomförda crescendi läto förmoda att en synnerligen förfaren dirigent uppoffrat flere veckors arbete, för att åstadkomma en prestation, som icke behöfde sky en jämförelse med hvad Tysklands bästa orkestrar förmå. Däraf publikens nästan obegränsade jubel och det upprepade framkallandet af dirigenten *Robert Kajanus* efter hvarje sats. Den omständigheten, att programmet företedde kompositioner af endast finska tonsättare, förlänade åt detsamma ytterligare ett säreget behag. I mina redogörelser i »Lübeckische Anzeigen» kunde jag med rätta framhålla »att kompositörerna Sibelius, Kajanus och Järnefelt, utan att uppoffra något af det nationelt egendomliga i sin känsla, upptagit i sin musik alla nutidens sträfvanden, dock utan att altför starkt beröras af det grubblande och splittrade i den moderna stylen. Alt förefaller att vara själfständigt koncipieradt, klart genomfördt och framställdt med liflig instrumental färgläggning; endast här och där märkes reminiscenser från Wagner. Den finska karaktärens svårmodiga väsen, för hvilken den med förkärlek begagnade molltonarten är så egendomlig, talar än i dag ur dess musik. Framträdandet af en ljusare stämning synes städse innebära en förhoppning om lyckligare dagars annalkande.» —

Af de tre ofvannämda kompositörerna intar *Sibelius* såväl på grund af uppfinningens imponerande storhet, som af motivens geniala bearbetning och tillgodogörande af de mest effektfulla orkesterkombinationer främsta rummet.

Jean Sibelius, född 1865, erhöll sin första undervisning i kompositionslära vid det af Wegelius på ett utmärkt sätt ledda musikinstitutet i Helsingfors. Därpå begaf han sig på en studieresa till Tyskland och Österrike: i Berlin studerade han för Alfred Becker, i Wien för Goldmark. Sedan han återvändt till sitt hemland, skref han, full af nya intryck och drifven af en rastlös flit, utom en stråkkvartett och en klaverkvartett, sin Scène de ballet och en stor symfoni, benämd »Kullervo», hvilka arbeten väl knappast trängt utöfver hemlandets gränser. I tryck utkom helt nyligen hos Breitkopf & Härtel: Entreacte till Adolf Pauls skådespel »Kung Kristian II». Sistnämda kompositioner, omfattande Suite, Nocturne, Elegie, Musette och Ballade, stodo främst på programmet för konserten i Lübeck. För bedömandet af den betydelse, som bör tillskrifvas Sibelii konstnärsindividualitet, erbjuder värket anmärkningsvärda moment. I motsats till mången ytlig och anspråksfullt uppträdande originalitet, förråder Sibelii värk en mycket allvarlig uppfattning af allmänt mänskliga och konstnärliga stämningar. Så betydelsefull än den suveräna makt är, med hvilken den orkestrala apparaten är behandlad i de två förstnämda numrorna och i den täcka Musetten, förtjänar dock Balladen hedersrummet bland dem, tack vare sin våldsamma lidelsefullhet, orkesterns upprepade, energiska uppsving och framför alt tack vare de grundläggande motivens konstnärliga behandling. Mången modulation värkar visserligen till en början frapperande, men är så spirituellt anlagd och värkningsfullt upplöst, att den städse förmår på ett fullt enhetligt sätt återge den företrädesvis dystra stämningen och icke förefaller att vara framsprungen ur effektsökeri, utan stå i strängt logiskt sammanhang med det föregående och det efterföljande temat. Det var helt säkert en tacksam uppgift för tonsättaren att söka tolka i musik den dystra, grymma danska kungens väsen, som förmildras endast af hans kärlek till den vackra Dyveke. Tyvärr saknas utrymme för att närmare bevisa detta påstående och för att framhålla de talrika, högeligen intressanta detaljerna. Programmet upptog vidare tvänne legender af Sibelius, »Tuonelas svan» och »Lemminkäinen drager hem». Här saknade vi den förklarande text, som en programmusik städse fordrar, då ämnet icke är för alla åhörare bekant, hvilket kan antagas varit fallet med de tvänne ur folkdikten »Kalevala» lånade episoderna. Den förstnämda af legenderna är genomträngd af sann poesi och den djupaste innerlighet; en del, såsom det föreföll mig, reminiscenser från Wagner och det engelska hornets ljufva toner ökade ytterligare den älskliga bildens skönhet. I skildringen af Lemminkäinens hemfärd från frieriet till Pohjolas sköna furstedotter har komposi-

tören uppbjudit alla orkesterns hjälpmedel för att uppnå en storartad värkan. I vildaste rytm rusa tonvågorna fram, nästan utan en enda hvilopunkt; det går ett gigantiskt, medryckande drag genom denna tonskapelse, hvilket orkestern äfven förstod att återgifva till dess djupaste halt med öfverväldigande kraft.

Två andra, måhända ännu mer framstående alster af den geniale kompositören, nämligen den stora symfonin i E-moll och den symfoniska dikten »Fäderneslandet», fick man tyvärr icke höra i Lübeck. Från Berlin skrifves rörande symfonin: »Den består af de öfliga fyra satserna. Men den är alt annat än en produkt af torrt, akademiskt arbete, alt annat än ett stycke »absolut» musik af indifferent karaktär. Endast i första satsen förefalla mig några ställen vara en frukt af blodlöst tankearbete; de tre sista satserna däremot tala utan tvifvel ett kraftfullt poetiskt språk. I det mästerligt tecknade andantet härskar en egenartad stämning, ej olik den, som anträffas i Päivärintas noveller. Scherzot uttrycker en egendomlig blandning af äkta humor och bittert vemod. Men i den fritt formade finalen samlar tonskalden hela sin kraft, för att måla sitt folks lidanden och förhoppningar i vältaliga ackorder. Denna sista från alla formella bojor frigjorda sats kröner på det värdigaste sätt den symfoniska målningen. Besläktadt med detta alster, ehuru icke fullt jämbördigt med detsamma, är den symfoniska dikten »Fäderneslandet», ett alster af djup känsla och ädelt patos.» —

Att Jean Sibelius för närvarande är Finlands mest betydande kompositör står utom allt tvifvel; hans hemland har alt skäl att se med stolthet på *den*, som förstått att läsa i sitt folks själ och att förläna ett lefvande uttryck åt det, som rör sig på dess djup. En eminent naturlig begåfning, rika teoretiska kunskaper och en ovanlig färdighet i behandlingen af orkestern tillförsäkra den i sin bästa mannaålder stående, geniala kompositören för framtiden ytterligare, lika glänsande framgångar. —

Om den nio år äldre *Robert Kajanus,* grundläggaren af den filharmoska orkestern, hvars utbildning han egnar hela sin kraft, måste sägas, att det egentligen var *han,* som till först frigjorde sig i sin musik från det dittils förhärskande tyska elementet och, stödjande sig på folkvisan, sökte gifva sina kompositioner en genuint nationell karaktär. I sin symfoniska dikt »Kullervo» beträdde Kajanus för första gången denna väg och har sedan dess fortskridit på densamma med skicklighet och framgång. De utmärkta teoretiska kunskaper, hvilka han förvärfvat vid konservatoriet i Leipzig, har han bibehållit i oförminskadt omfång och hans framgångsrika utveckling underlättades äfven af hans lätt och värkningsfullt producerande skaparekraft. Hans »Finska rapsodi» n:o 1 är uppbygd på visor, sådana de sjungas af folket. Om åhöraren är disponerad som sig bör, kan till en början visserligen ett och annat förefalla honom främmande, men han måste blifva intresserad i den mån

som han af styckets fortgång tvingas att sätta sig in i den för honom främmande tonvärlden. En lika stor teknisk förmåga med afseende å behandlingen af orkesterstämmorna, som Sibelius, öfverträffas Kajanus af denne måhända blott genom uppfinningens storslagenhet och själfständighet. Hans »Sommarminnen» äro små tonmålningar af ovanligt stämningsfull karaktär. För den i solljus dallrande »vågleken» hafva på ett skickligt sätt orkesterns ljusaste färgtoner blifvit tillgodogjorda, medan den dystra »mostämningen» framkallas af de elegiskt stämda stråkinstrumenten. I rörande klagotoner, på det mest innerliga sätt bibehållande folkvisans karaktär, drar »Den värnlösas vaggsång» förbi, öfverlämnande åt »den landtliga dansen» att genom originella harmonier och rytmer rycka åhöraren ur hans företrädesvis svårmodiga stämning genom att afsluta cykeln med glädtiga toner.

Kajanus är en orkesterdirigent af utmärkt begåfning, han förstår att leda den stora kohorten med förnämt lugn och dock, om så behöfs, framkalla en storm af lidelse. Utan att tilldraga sig åhörarens uppmärksamhet, fördelar hans hand både ljus och skugga på värkningsfullt sätt.

Ofvanstående biografiska skizz får icke afslutas, förr än äfven *Armas Järnefelt* egnats några ord. Hans bredt anlagda tondikt »Korsholm» förtjänar lika mycket beaktande som de af fru *Ekman* ypperligt tolkade sångerna af de finska kompositörerna *Melartin*, *Mielck* och *Merikanto*, hvilka, likasom Sibelius och Järnefelt, förstå att på detta område på ett välgörande sätt förena det egendomliga med det behagliga».

H. PONTOPPIDAN.

ET KVINDEPORTRÆT *

AF H. PONTOPPIDAN.

I.

Inde paa en af Træbænkene i Ventesalen paa en lille østjysk Landstation sad en Efteraarsaften et Par Bønder og ventede paa et Tog, der skulde komme om en lille Timestid. Mens Røgen fra deres Piber strakte sig i lange Striber op gennem den raakolde Luft og samlede sig till en blaalig Sky omkring den søvnigt lysende Lampe under Loftet, sad de og snakkede om en Række Begivenheder, som i længere Tid havde beskæftiget Sindene der paa Egnen.

Efter sytten Aars Ægteskab havde Egnens Magnat, Godsejer Engelstoft, Herre til Sofiehøj og Agersøgaard og Ejer af adskillige rentebærende Papirer, ladet sig skille fra sin Hustru, en født van Deken, med hvem han allerede længe havde levet ret ulykkeligt. En Aften paa en Klub-Maskerade inde i Købstaden havde han set Realskolebestyrerens Søster, en ganske ung Pige af en pragtfuld, zigøjneragtig Skønhed, og tre Maaneder efter havde Separationen fundet Sted.

Der havde blandt Egnens Befolkning hersket almindelig Tilfredshed med Begivenheden. Der var ganske vist dem,

* „Et Kvindeportræt“ utgör första kapitlet af förf:s nya roman „Lille Rødhætte“, som var afsedd att utkomma senare än detta häfte af Ateneum, hvilket emellertid blifvit fördröjt.

som paa Grund af deres Forhold til Stat eller Kirke havde følt sig forpligtede til at fordømme Godsejeren strengt; men rigtignok var det netop de samme, der senere blev de hyppigste Gæster paa Sofiehøj og formelig kappedes om at hylde den unge Pige som Borgens tilkommende Herskerinde.

Fru Engelstoft havde nemlig altid været grumme ilde lidt der paa Egnen. Det var og blef Folk en Gaade, hvorledes den rige og livsglade Godsejer havde kunnet gifte sig med hende. Vistnok havde hun i sin Tid været ganske smuk, og endnu besad hendes Ydre en vis Statelighed. Skønt hun ikke var høj og nærmest spinkelt bygget, var der over hendes askeblonde Skikkelse med den linjerette Ryg og det fintformede Hoved noget højbaarent, der tvang til Ærbødighed — men hun var et Monstrum af Uomgængelighed, mistroisk, trættekær, paaholdende, saa nøjeseende overfor sine Undergivne, at hun fordrede Regnskab aflagt ogsaa for de halve Øre, der medgik i Husholdningen. Til den fredelskende Godsejers Fortvivlelse levede hon derfor i evige Skærmydsler med sine Tjenestefolk og laa i aaben Krig med alle Handlende i Miles Omkres.

Hun var selv af Godsejerslægt. Hendes Fader, Jægermester Joachim van Deken, havde engang været vel kendt i visse glade Junkerkrese, hvor han i Løbet af en Snes Aar med stor Frimodighed havde opspist og bortspillet sin Kones medbragte Formue, saa Familjen tilsidst bogstaveligt maatte gaa fra Hus og Hjem. Dengang Engelstoft første Gang saae sin tilkommende Hustru, var hun slet og ret Gouvernante paa en af Egnens Proprietærgaarde og havde sin Plads ved Bordets nederste Ende ved Siden af Børnene.

Men trods den lykkelige Ophøjelse fra fattig Lærerinde til Frue paa Sofiehøj og Agersøgaard, og skønt hun blev elsket, ja forgudet af sin Mand, var hun med Aarene bleven stedse mere indesluttet og menneskefjendsk.

Man havde regnet ud, at ikke mindre end tolv af Sofiehøjs Tjenestefolk i hendes Tid og paa hendes Angivelse var bleven overgivet i Politiets Hænder for Forseelser, hvoraf den største var en ulovlig Tilegnelse af en skindforet Frakke; og bestandig havde hun tvunget sin Mand til Retsforfølgninger og Sagsanlæg, saa han, der var Eftergivenheden og Godmodigheden selv, idelig laa i Processer, snart med det Offentlige om Istandsættelsen af et Vejstykke, snart med en Købmand, af hvem hun mente sig bedraget, snart med en Nabo i Anledning af et Markskel. Ved den blotte Mistanke om en Forurettelse satte hun før deres hele Velfærd paa Spil, end hun vilde høre Tale om at indgaa paa Forlig.

Det havde da ogsaa først været efter en frygtelig Kamp, at Skilsmissen var kommen istand, og man begreb næsten ikke, hvordan Godsejeren havde faaet Mod til at sige det afgørende Ord til sin hustru — „Tudsen“, som Egnens Bønder kaldte hende, baade for hendes Kivagtigheds Skyld og paa Grund af hendes vortede Ansigtshud. Engelstofts juridiske Raadgiver, Sagfører Sandberg, var da ogsaa daglig bleven kaldt til Sofiehøj; og dels gennem ham, dels gennem Tjenstefolkene og Godsskriveren havde Befolkningen faaet Underretning om Krigens Gang.

Det viste sig da, at det mindre var selve Ægteskabets Opløsning, der voldte Vanskelighederne, end Spørgsmaalet om Formuefordelingen. Fru Engelstofts Fordringer var saa vidtgaaende, at deres Opfyldelse vilde have gjort Godsejeren til en fattig Mand. Først da hans Sagfører — med Fingeren anbragt paa en Paragraf i Lovbogen — havde overbevist hende om, at hun vilde gøre vel imod sig selv ved at modtage sin Mands Tilbud fremfor at fremtvinge det Offentliges Afgørelse af Sagen, gav hun endelig Køb.

Det blev da fastsat, at Engelstoft selv skulde beholde Sofiehøj, der havde været Ægtefolkenes sædvanlige Opholdssted, medens Hustruen efter eget Ønske fik overladt Agersøgaard, der var en betydelig større men temmelig vanrøgtet Ejendom langt oppe i et vendsysselsk Klit- og Moseøde, og som hun foretrak blandt andet netop for Stedets Ensomheds Skyld. Desuden tilstodes der hende den ubeskaarne Forældreret over deres eneste Barn, den da sekstenaarige Esther, samt et halvt hundrede Tusinde Kroner i Kontanter.

Samme Nat, som Skilsmissekontrakten om Eftermiddagen var bleven underskrevet, forlod hun Sofiehøj tilligemed Datteren, der i hele den Uge, Forhandlingerne stod paa, havde været indelukket paa sit Værelse og nu ved Afrejsen end ikke fik Lov til at sige sin Fader Farvel.

I flere Dage derefter lod Godsejeren sig ikke se. Den lange Kamp og navnlig Fortvivlelsen over Tabet af Barnet, som han elskede højt, havde ganske oprevet den legemskraftige Mand. Dog, hans fremskredne Alder gav ham ingen Taalmodighed til at fortabe sig i sin Sorg.

Efter et Par Ugers Forløb fejrede han, omend i Stilhed, sin Forlovelse med Realskolebestyrerens smukke Søster, og da der var gaaet endnu nogle Uger, holdt han sit første, større Middagsselskab i den overdaadige Stil, som hans ældre Venner kendte „fra før Tudsens Tid", og som i høj Grad behagede hans tilkommende Brud. Af Egnens mange moralsk forargede var der allerede da kun to tilbage, som ikke efterkom Indbydelsen. Den ene var Provsten, der endda blot — og til sin inderlige Beklagelse — forhindredes af Koliksmerter, medens den anden var Stedets verdslige Øvrighed, Herredsfogden, der som konstitueret Amtmand havde maattet fuldbyrde Separationen. *Han* sendte simpelthen Afbud og gjorde ingen Undskyldninger for sin Udeblivelse.

Men Ulykken havde nu engang fæstet Bo paa Sofiehøj. Et halvt Aar derefter forkølede den unge Brud sig paa et Julebal og døde under svære Lidelser.

Allerede ved hendes Begravelse havde Folk ved Synet af Godsejeren sagt, at han snart vilde følge efter hende. Han var med eet bleven en gammel Mand. I Løbet af Sommeren svandt hans bredbringede Skikkelse ind til en Skygge af sig selv. Han bar fra Ungdommen af paa Spiren til en Hjertelidelse, som nu blussede op og Dag for Dag fortærede hans Livskraft.

„Det er, som jeg siger dig, Per!" sagde den ene af de to Bønder, der sad paa Træbænken inde i Ventesalen og bakkede paa deres Piber. „Han har

højstens en otte Dages Tid at holde Livet i. Saa er det forbi. Det skal være Doktorens egne Ord".

„Herregud!" sagde den anden, der var en ældre Mand. „At det skulde ta'e en saadan Ende!"

„Ja, bedrøveligt nok er det at tænke paa. For saameget skal siges — en Stadsmand har Engelstoft alle sine Dage været. Og skikkelig mod Fattigfolk — saa længe han da fik Lov til det for Kællingen."

„Herregud!" gentog den anden, fortabt i sine egne Tanker. „At det skulde ta'e en saadan Ende! . . . For han er jo dog en yngre Mand."

„Lad vos se, . . . han kan vel snart være nær de halvhundrede, tænker jeg. Men det er ikke altid Aarene, der skal regnes paa, Per. Sorgerne æder paa Indvoldene, — det er et gammelt Ord. Og Engelstoft, han har nu ligegodt ogsaa haft *sit* Læs at trække paa. Hvad har vel den stakkels Mand ikke maattet gaa igennem med Tudsen, inden han kom vel af med det Spøgelse. Uha! Uha! Hun har sat ham mangen hvid Tot oven i Skallen."

„Ja, hun var en led Heks. Det maa ikke siges andet."

„Uha! Uha! — Og kan man nu tænke sig noget mere kreperligt, end at Kæresten saadan skulde gaa hen og dø fra ham af ligesom han bedst havde faa't henner. Det maa jo dog ha'e ærkret ham gevaltig."

„Ja ja, Mads, — det var nu saadan Guds Vilje."

„Det var det natyrlig; det er et sandt Ord, Per! — Men saadan en dejlig Pige det ligegodt var. Jeg kan huske — det er vel et godt Aarstid siden nu — jeg kom agende ovre fra Lime Mose med et Læs Tørv. Saa mødte jeg dem inde i Østskoven. De kom ridende lige imod mig paa et Par røde Bæster. „Goddav, Mads Iversen!" sagde Engelstoft nok saa frimodig og slog ud med hans Ridepisk. Og Kæresten smiskede lidt og red om til fjermer — for de havde jo siddet hinanden noget nær. Det var ligefrem et helt yndigt Syn."

„Aa ja . . . saamænd."

„Aldrig i mine livskabte Dage har jeg set et Mennisk' med saa fornøjeligt et Øjekast som det Pigebarn. Og sikke Lemmer der sad paa hende! Det skulde Pinedø' ingen ha'e tænkt dengang, at hun tre-fire Maaneder efter skulde ligge tre Alen under Jorden og kede sig."

„Ja, det skulde nu saadan være!"

„Javel; der er ikke noget at sige til det. — Og sikken Begravelse hun fik! Det var jo næsten, ligesom det kunde ha'e været en Dronning. Jeg er sikker a', at Engelstoft selv faar den ikke kostbarere."

„Godavten", lød det i det samme fra det andet Hjørne af Ventesalen.

Det var Stationskarlen. Han kom ud fra Kontoret med en Haandlygte.

„Godavten", svarede den ældre af Bønderne efter en Stunds Forløb.

„Godavten", gentog den anden, endnu lidt senere, — han var en høj, duknakket Mand med rødt Haar og en Skægvækst, der fortsatte sig helt ud paa Ørene. — „Vi sitter og snakker om Engelstoft", tilføjede han, mens Stationskarlen gav sig til at skrue op paa Lampen — Tegnet til, at Toget var i Vente.

„Ja, det skal jo være bleven rent skidt med ham, siger de."

„Han har højstens en otte Dages Tid at holde Livet i. Det skal være Doktorens egne Ord."

„Ja, det er helt underligt at tænke paa. Han maa ligegodt ha'e holdt en Klat af det Pigebarn, siden han la'r sig saadan sla' ner."

„Det maa du ha'e Lov at sige. Det beviste han da ogsaa godt nok, dengang han købte sig fri for Tudsen for at faa henner. Agersøgaard og et halvhundrede Tusind i Kontant, — det er en rund Skilling for en Kæreste. Den unge Kristen Balle derhjemme, der er kommen hjem fra Seminariet, han regnede ud forgangen, at om hun ikke var gaaet hen og var død for ham, og de havde været gifte bare som i tyve Aar, saa havde det været 93 Kroner for hver evigste Dag, — med Renterne, forstaar I. Det var en god Dagløn!"

„Ja, — og hvad faar han nu for det!" indskød den gamle Bondemand.

„Det har du ogsaa Ret i, Per. Men saadan er det med den Slags Mennesker. Naar det gælder Fruentimmer, la'r de det ryge ud af alle Skorstenene."

„Har I ellers læst, hvad der staar i Bladet idag?" spurgte Stationskarlen.

„Hvad er det?" udbrød samtidigt begge Bønderne og slap Pibespidsen af Munden.

„Engelstoft har nok givet Sofiehøj hen — som Dødsgave eller noget saadant."

„Til hvem?"

„Det skal laves om til en Velgørenhedsstiftelse efter hans Død . . . for svagelige Kvindspersoner tror jeg, det er. Det staar i Bladet idag."

„Det kan vist aldrig ha'e sin Rigtighed", bemærkede den gamle Bonde med et helt betænkeligt Tonefald.

„Jo, *det* er saamænd nok lige, hvad det skal være!" sagde den rødskæggede og slog bedyrende Haanden ned paa sit Knæ. „Det ligner justement Engelstoft. En rask Mand har han altid vaaren."

„Ja, for se" — forklarede Stationskarlen videre — „det er jo nu ligesom en hel Mærkværdighed, at hun — Kæresten — netop skulde hedde Sofie. Det passer med Sofiehøj, forstaar I. Saa bliver jo paa den Maade det hele som en Slags Minde om hende."

„Men kan det nu ogsaa være rigtig lovligt?" sagde den Gamle. „Han har jo da sin egen Datter."

„Aa Gud, det Barn faar jo Guds Gaver alligevel!" skraldede hans Sidemand op. „Agersøgaard falder jo engang til hende, og en masendes Hovn Penge faar hun fra begge Sider af. Tudsen klatter sgu ikke sine Skillinger hen. Det skal være et farligt Regimente, hun fører deroppe. De siger, hun har allerede brækket over hundrede Tønder Hede op. Det er et morderligt Fruentimmer!"

Udenfor lød der nu tre Slag paa en sprukken Signalklokke, og Stationskarlen fik travlt. Han tog en Rulle Skraatobak op af sin Bukselomme, bed en Ende af og slentrede ud paa Perronen med sin Lygte.

Samtidig blev Døren ud til Landevejen aabnet af en lille, hjulbenet Mand med en mægtig Hosekræmmer-Bylt paa Ryggen og en Stav i Haanden.

„Godavten, Venner!" hilste han straks i Døren med en kvækkende Røst.

„Hva' . . . det er jo Wolle", hviskede den store Bonde til den anden.

„Det er saa det."

„Det bittre Pjevs skal nok igen afsted med Pakken."

„Naa — hva' sitter I to saa og præker om?" sagde den nyankomne efter at have kastet Bylten fra sig og taget Plads paa Træbænken ved Siden af de andre.

„Vi snakked om Engelstoft."

„Jeg kunde næsten tænke det. Ja, han er snart ekspedert, sølle Mennisk'. — Har I ogsaa hørt det sidste Nyt?"

„Mener du det, som staar i Bladet idag?"

„Nej, jeg mener sgu det, som staar derovre i Rejsestalden ved Kroen, . . . det kørte nyssens derind."

„Hvem er det?"

„Det er Engelstofts den nye Landauer, han fik ifjor. Der ventes store Fremmende til Sofiehøj iaften."

„Saa er det vel Amtmanden?"

„Amtmanden, . . . nej, du maa højere op, go'e Mand!"

„Det er da ikke den ny Bisp, sku. jeg tro?" spurgte den Gamle helt betuttet'

„Nej — højere op endnu!"

„Sikke Sladder! Du vil kanske komme her og fortæl' at det er Kongen selv."

„Nej — højere op endnu!"

„Hov! Hov! Du vil drive Fastelavn ved Mikkelsdagstider, bitte Wolle. Det maa du længer ind i Lynglandet med. — Hvem er det saa, som skal komme iaften, om du ellers veed det?"

„Det er Fandens Oldemo'er i egen Højhed — om I *saa* forstaar mig."

„Tudsen!" udbrød paa eengang begge Bønderne og formelig løftede sig i Sædet.

„Det er, hvad det er! Hun og Datteren kommer nu med Toget. Jens Kusk fortalte det. Kapellanen var med i Vognen for at tage imod dem."

„Ja, ja — Døden forsoner", sagde den gamle Bonde efter nogen Stilhed og nikkede hen for sig.

„Og det er godt det samme", faldt den anden ind. „For det var egentlig saa fælt at tænke paa, at han skulde gaa hen, uden at de var bleven forligt Men jeg havde ligegodt ikke tiltroet Tudsen saa meget Hjertelav."

Døren ud til Vejen aabnedes nu igen, denne Gang for Kapellanen, en ung Mand med et glatraget Ansigt, præget af megen Alvor. De tre Mænd paa Bænken lettede paa deres Hatte under den ærefrygtsfulde Tavshed, som Synet af en Gejstlig endnu fremkalder mellem Almuesfolk. Han besvarede adspredt, men med megen Høflighed deres Hilsen og gav sig til at gaa op og ned ad Gulvet med Hænderne dybt i Frakkelommerne.

„Vi kan vel vente Toget snart?" spurgte han blot.

„Ja — det har da meldt", svarede de tre Mænd i Kor, — de fulgte ham med stive Øjne paa hans Vandring over Gulvet, mens Læberne mimrede af Spørgelyst.

Alle vidste, at denne ganske unge Præst, der for ikke længe siden var kommen der til Egnen, i den sidste Tid havde haft sin daglige Gang paa Sofiehøj og faaet stor Inflydelse paa Godsejeren. Hosekræmmeren hviskede til de andre — hvad der virkelig var sandt — at det ogsaa væsentligt var ham, der havde Fortjenesten af, at en Tilnærmelse mellem de fraskilte Ægtefolk nu var bragt istand. Engelstoft

havde hidtil ligesom sin Hustru ikke været troende. Paa dette ene Punkt havde deres Anskuelser været nogenlunde overensstemmende. Og dog var der den Forskel paa deres Forhold til Kirken, at Fru Engelstoft aabent havde vedkendt sig sit Brud med den, medens Godsejeren af Hensynsfuldhed mod den gamle Provst, der havde døbt og konfirmeret ham, og overhovedet for ikke at vække Anstød regelmæssigt et Par Gange om Aaret lod sig se i den udskaarne Bedestol paa Pulpituret, der var ham forbeholdt som Herregaardsbesidder og Kirkens Ejer, og hvor han under den hele Højtidelighed kæmpede en fortvivlet Kamp med Søvnen.

Men siden sin Trolovedes pludselige og pinefulde Død, og navnlig efter at han selv var bleven syg og havde fore staaet sin Tilstands Haabløshed, følte han bestandig stærkere en Trang til Religionens Trøst; og netop fordi Kapellanen var ham en Fremmed, som han kun kendte i hans Egenskab af Præst, aldrig havde set ved et velbesat Middagsbord eller som Fjerdemand i et Spilleparti, besad den unge Mand paa Forhaand langt bedre Betingelser for at indgyde Tillid og vække hans Opmærksomhed med sine Ord end den gamle Provst, der altid havde haft en iøjnefaldende Svaghed for alt, hvad der laa tungt i Maven og i Lommen.

Da Kapellanen første Gang talte til ham om hans Hustru og — yderst varsomt — berørte Muligheden af en Forsoning, havde Godsejeren straks afbrudt ham og ikke villet høre Tale derom. Men efterhaanden som Kræfterne svandt, havde Angsten for Døden gjort den ensomme Mand ydmyg, og i stiltiende Forstaaelse med ham var det da, at Kapellanen havde skrevet til Fru Engelstoft, fortalt hende, hvorledes Sagerne stod, og bedt hende om at rejse hertil sammen med sin Datter, inden Døden fuldbyrdede den endelige, afgørende Fraskillelse — eller den evige Forening. Da der efter otte Dages Forløb ikke var kommen Svar, skrev Kapellanen igen et Brev, hvori han endnu mere indtrængende bønfaldt hende om dog at opfylde en døendes sidste Bøn. Ogsaa efter Afsendelsen af dette Brev gik der flere Dage, uden at der indløb noget Svar. Endelig denne Formiddag var Besvarelsen kommen i Form af et kortfattet Telegram: „Kommer med Toget iaften."

Det var i disse Øjeblikke, mens han ventede paa Toget, især Datteren, der optog den unge Præsts Tanker. Skønt Frøken Esther ikke var stort andet end et Barn, da han sidst saae hende, og deres Bekendtskab kun havde været kortvarigt og flygtigt, havde han bevaret et meget levende Billede af den unge Pige; og langt mere, end han rigtig vilde tilstaa for sig selv, havde Erindringen om hende bidraget til hans Nidkærhed for paany at faa knyttet det sønderrevne Baand mellem Forældrene.

Henne paa Træbænken havde de tre Landboerne en Tid siddet og smaahvisket. Nu sagde den store Bonde højt og henvendt til Præsten:

„Der kommer nok Fremmende til Sofiehøj iaften."

Kapellanen standsede, strøg sig med Haanden ned over Ansigtet for at samle sig og svarede derpaa meget venligt:

„Ja — der gør jo saa!"

Men for at undgaa flere Spørgsmaal vendte han sig i det samme om og gik gennem Glasdøren ud paa Perronen.

Imidlertid havde Rygtet om „Tudsens" Ankomst spredt sig fra Kroens Rejsestald til de omliggende Huse og Gaarde og overalt vakt den største Opsigt. Allevegnefra slentrede Folk ned imod Stationsbygningen, Karlene med deres lange Piber, Pigerne med Tørklæder over Hovedet, grinende og snakkende. Da Toget endelig klaprede ind for Perronen, stod denne halvfuld af nysgerrige, der trængtes og strakte Hals for at komme til at se.

„Der er hun!" lød det fra Klyngen, idet en Førsteklasses Kupe i en af de bageste Vogne blev aabnet og en mørktklædt Dame med en Foerværkskaabe hængende paa Skuldrene steg ned derfra.

De, der kendte hende fra Fortiden, saae straks, trods den kummerlige Belysning, hvor hun var ældet. De tætte Haarkrøller over Panden var næsten graa. Men Holdningen var uforandret; og endog paa Afstand følte Folk den ejendommelige Magt, der var i Blikket fra hendes store, lyse, stærkt udhvælvede Øjne.

Kapellanen traadte nu til og blottede sit Hoved.

Fru Engelstoft — eller Fru van Deken-Engelstoft, som hun siden Skilsmissen havde kaldt sig — besvarede hans ærbødige Hilsen, men uden at give ham Haanden. Da hun i det samme blev opmærksom paa den sammenstimlede Menneskemængde foran Ventesalsdøren, foer der et sky Udtryk op i hendes Øjne, og hun trak Hattesløret ned for Ansigtet.

Kapellanen, som imidlertid havde set ind i Kupeen og fundet den tom, udbrød pludselig ganske forskrækket:

„Men . . . er Frøken Esther ikke med?"

„Nej, jeg er alene," svarede hun og vendte sig bort for at give en Ordre til sin Kammerjomfru, der straks var kommen tilstede fra en Kupe ved Siden af. Derpaa gik hun med hastige Skridt lige mod Ventesalen, hvor den nysgerrige Menneskehob uvilkaarlig veg tilside for hende. Enkelte af Mandfolkene lettede endog paa Kasketterne.

Med et ganske forvirret Ansigtsudtryk fulgte Kapellanen hende i Hælene.

„Men Deres Datter kommer dog vel senere?" spurgte han stammende, idet de gik gennem den tomme Ventesal.

„Som sagt — jeg kommer alene," gentog hun kort. „Hvor er Vognen?"

Udenfor Stationsbygningen holdt en lukket Landauer med en omfangsrig Kusk, der frygtsomt skævede ned til sin fordums Herskerinde, mens han gjorde Honnør med sin Pisk. Fru Engelstoft, der ikke havde saa meget som spurgt til den Syges Befindende, satte sig midt paa det brede Bagsæde for at undgaa at faa Kapellanen ved Siden af sig, og efterat denne derfor havde taget Plads ligeoverfor hende, fik Kammerjomfruen, der vilde stige op til Kusken, af sin Frue Ordre til at sætte sig ind i Vognen — tydelig nok i den Hensigt at umuliggøre enhver fortroligere Samtale.

Der blev da heller ikke under den næsten to Timer lange Kørsel talt et eneste Ord. Knuget af onde Anelser sad den unge Præst trykket ind i Vogn-

hjørnet, med Hænderne foldede i Skødet, og stirrede tungt og uroligt ud i Mørket.

II.

Godsejer Engelstoft sad halvt oprejst i den svære Mahogniseng, støttet af Puder, der var stablet saa højt op omkring ham, at ogsaa det dødtrætte Hoved kunde finde lidt Hvile. Han sad i Skyggen af en Skærm, der var stillet hen mellem ham og en højfodet Lampe, som stod paa et Bord ved Hovedgærdet.

Ved siden af Sengen sad en lille førladen Mandsperson og læste højt af et stort Dokument. Det var den afdøde Kærestes Broder, Realskolebestyrer Brandt.

Han havde anbragt sig med Ryggen til Lampen og saa tæt ind under den, at hans Skikkelse trods Skærmen blev fuldt belyst. Tilligemed Bordet, et Stykke af Væggens Tapet og en hvid Porcellænsovn, der udfyldte et Hjørne af Stuen, udgjorde han et skarpt begrænset Udsnit af det store, højloftede Rum, hvis øvrige Del laa i Halvmørke.

I et andet Hjørne stod en Dør paaklem ind til Sideværelset, hvor Sygeplejersken sad med en Kop Chokolade og lagde Kabâle.

Det Dokument, som Skolebestyreren læste op af, var hint Testamente, som Bladene havde omtalt, og hvorved Godsejeren bortskænkede Sofiehøj og Halvdelen af det tilliggende Gods til Oprettelse af et Rekreationshjem for Kvinder. Det var Skolebestyreren selv, der i Forening med Sagfører Sandberg havde udarbejdet det efter et Udkast, som Engelstoft havde dikteret; og i Virkeligheden var det ogsaa ham, der oprindelig havde indgivet Svogeren Ideen til det store Velgørenhedsværk, og hvis Ihærdighed det skyldtes, at den vankelmodige Godsejer efter megen Frem- og Tilbagesnakken tilsidst havde gjort Alvor af dets Gennemførelse.

Derfor formaaede den brave Skolemand ogsaa kun daarligt at lade nogen Lejlighed til at høre sig selv oplæse det højtideligt formede Dokument gaa ubenyttet hen. Skønt det var foredraget for Svogeren et Par Gange før, havde han denne Aften af en ubetydelig Tilføjelse til en af dets Bestemmelser taget Anledning til paany med fuldtonende Røst at oplæse alle dets syvogfirsindstyve Paragrafer; og han var stadig saa veltilfreds med sit Forfatterskab, saa opfyldt af Beundring for Affattelsens Klarhed, for Sprogets Renhed, Kraft og Vellyd, at han aldeles ikke lagde Mærke til den Uro, der efterhaanden havde grebet den Syge og faaet ham til et Par Gange at løfte de tunge Øjelaag og skotte ned til Papiret.

Den brave Skolemand havde nu ogsaa en anden Grund til at være tilfreds med sit Værk. Han var nemlig ikke selv bleven glemt i Svogerens Testamente. Sammen med et Par andre agtværdige Mænd var han udvalgt til Bestyrelse af det planlagte Kvindehjem, og rundt om i de syvogfirsindstyve Paragrafer med tillhørende Underparagrafer skjulte der sig forskellige Smaabestemmelser, som hver for sig gjorde et højst uskyldigt Indtryk men tilsammenlagte betød en anselig aarlig Ydelse saavel i Penge som i Naturalier til hvert Bestyrelsemedlem. Desuden var han og Sagfører Sandberg

udsete til Eksekutorer i det samlede Bo, hvad der ogsaa vilde kaste en Del af sig.

Den Syge hørte tilsidst slet ikke længer efter Oplæsningen. Allerede et Par Gange havde han afbrudt Svogeren ved med sin hæse, hviskende Stemme at spørge om, hvormange Klokken var. Nu aabnede han atter de glansløse Øjne for at gentage Spørgsmaalet, da han i det samme hørte Uret slaa inde i den Stue, hvor Sygeplejersken sad, og straks efter syv smaa, rappe Slag, efterfulgt af en Række klingende Sølvklokketoner fra et andet Ur inde i den store, tomme Sal til den modsatte Side.

Noget efter lød ogsaa Taarn-Sejrværkets tunge, melankolske Gravrøst.

Den Syge havde atter lukket Øjnene og drog et langt og lettende Suk. Han vidste, at nu maatte Toget være ved Stationen. Nu blot endnu en Time, og han skulde høre Vognen køre ind gennem Porten. Døden kunde da gerne komme, den vilde ikke længer finde ham alene. Med den Døendes angstfulde Selvoptagethed var det stadig dette, han især tænkte paa, at han nu ikke skulde dø ensom. Ingen fremmed Haand skulde lukke hans Øjne til. Kære Stemmer vilde lyde i hans Øre til det sidste.

„Nu, kære Ven!“ udbrød Skolebestyreren, da Oplæsningen endelig var sluttet, og sammenlagde med stor Forsigtighed det skønskrevne, i et pragtfuldt, korngult Omslag indesluttede Dokument. „Nu er altsaa din Vilje hermed fuldbyrdet. Din egen og Vidnernes Underskrift, Stemplingen o. s. v. . . . alt er i behørig Orden. Skulde du ønske yderligere Tilføjelser, skal jeg med Glæde paatage mig at udføre dem. Jeg beder dig i det hele om ikke at glemme, at du i enhver Henseende kan disponere over mig.“

„Tak . . . Tak,“ sagde den Syge, endnu ganske aandsfraværende.

„Ingen Tak, kære! Jeg er glad for den Tillid, du har vist mig i min Egenskab af vor elskede Sofies Broder. Jeg haaber, du stadig vil finde, at jeg ikke har vist mig denne Tillid uværdig.“

„Gode Ven!“ hviskede Engelstoft og rakte Svogeren sin magre, kolde Haand. „Jeg skal aldrig glemme, hvad du har været for mig i denne tunge Tid . . . Var den blot snart forbi!“

„Vær nu ikke saa mistrøstig kære! Med Vorherres Bistand og trods alle Lægernes Spaadomme kan du saamænd endnu blive en gammel Mand. Det haaber vi alle paa! . . . Men sig mig nu, hvor har du tænkt at opbevare Testamentet? Vilde det egentligt ikke være korrektest at lade Sandberg gemme det? F. Eks. lade ham deponere det i Banken?“

„Læg det kun hen i mit Skab . . . til de andre Papirer i den midterste Skuffe, du veed. Nøglerne ligger her paa Bordet.“

„Naa ja, det kan maaske ogsaa nok gaa an. Skabet er jo garanteret brandfrit.“

Paa knirkende Støvler gik Skolebestyreren over til den modsatte Væg og aabnede her to smaa Jerndøre, der førte ind til et indmuret Skab med forskellige aabne og tillukkede Rum, som indeholdt Familjearkivet, Skøder, Fæstebreve o. s. v. foruden Godsejerens rørlige Formue. Skønt det ikke var første Gang, det var bleven ham betroet at

aabne dette Skatkammer, og trods Oberbevisningen om, at han inden faa Dage vilde blive egenraadig Med-Administrator af den hele Herlighed, havde han ondt ved at styre sin Nysgerrighed, og lod sine smaa, pølsetrinde Fingre lydløst gennemblade en Pakke Værdipapirer, der laa i et aabent Rum ovenover den angivne Skuffe.

Da han igen stod ved Sengen, sagde han i deltagende Tone, idet han lagde Nøgleknippet tilbage paa dets Plads:

„Er du træt, kære Ven?“

Engelstoft rystede paa Hovedet og spurgte igen, hvad Klokken var.

„Klokken? Den er otte Minutter over syv. Du har forresten spurgt om det for lidt siden . . . Venter du nogen?“

Den Syge slog pludselig begge sine Øjne op. Han kom til at huske paa, at den anden jo endnu ingenting vidste. Af en Slags Frygt havde han ikke kunnet faa sig til at fortælle ham, hvem der ventedes. Han var bange for, at Svogeren paa sin Søsters Vegne skulde føle sig krænket af hans fraskilte Hustrus Genkomst, — han vidste, hvor ømtaalig han var paa dette Punkt. Det var nemlig ved bestandig at beraabe sig paa hans Følelser for den Afdøde og ligesom repræsentere Ærefrygten for hendes Minde, at den drevne Skolemand efterhaanden havde vundet et saa overordentligt Herredømme over den viljesvage Godsejer.

Heller ikke nu kom det til nogen Forklaring imellem dem. Sygeplejersken, der for Patientens Skyld var bleven urolig over Skolebestyrerens langvarige Besøg, og som navnlig for enhver Pris vilde afværge et Sammentræf mellem ham og Fru Engelstoft allerede denne første Aften, havde resolut givet Ordre til, at der skulde spændes for hans Vogn, og hun kom nu ind for at melde, at Hestene var trukken frem.

„Allerede nu? Men jeg sagde til Lars, at jeg ønskede at køre Klokken otte.“

„Saa maa Lars vel have misforstaaet Skolebestyreren . . . eller han anser det ikke for tilraadeligt at køre saa sent for Mørkets Skyld.“

„Ja, ja, han kan have Ret. — Det er maaske heller ikke rigtigt at trætte vor kære Patient længer. Vil De altsaa, Søster Bodil, være af den Godhed at lade sige til Lars, at han kan køre frem. — — Og nu kære Ven! Om Gud vil, ser du mig igen imorgen, ifald din Vogn kan hente mig. Der vil vel altid blive et eller andet, hvorved jeg kan yde dig en Haandsrækning. Tager jeg fejl i, at du engang nævnede noget om dit Sølvtøj og dine Pretiosa, som du ønskede at nedskrive dine Bestemmelser om? — Naa, men nu ikke mere idag! — God rolig Nat, kære Ven! Og paa Gensyn!“

Da Skolebestyreren var kørt, kom Søster Bodil tilbage for at pusle om den Syge, der nu var bleven yderligere foruroliget af Samvittighedsskrupler over intet at have faaet sagt. Han havde i sidste Øjeblik villet holde Svogeren tilbage for at forklare sig for ham, men Kræfterne havde svigtet ham.

„Vil Godsejeren ikke prøve at hvile lidt?“ spurgte Sygeplejersken. „Det vilde vist gøre Dem godt. De er lidt anstrengt nu. Og om en Time har vi jo Fruen og Frøkenen.“

„Ja . . . javist!“

„Skal jeg ikke tage de Puder bort? Saa hviler De bedre.“

„Ja, tag dem bort! . . . Av! Av! Tag dog ikke paa mig, som om jeg var en Træklods. Jeg lever jo da endnu! . . . Og hvorfor har De ikke givet mig min Medicin, Søster Bodil?“

„Doktoren mente, De skulde ikke tage den om Aftenen.“

„Aa, Doktoren! Han siger saa meget! . . Han skulde hellere hjælpe mig!“

Søster Bodil nærmede et Glas Isvand til hans Mund; men han gjorde en bortvisende Bevægelse med Haanden.

„Lad mig i Fred“, sagde han.

Den altid før saa rolige og godmodige Godsejer var bleven en grumme utaalmodig Patient. Naar det ikke netop var Svogeren, kunde ingen gøre ham tilpas. Og jo tydeligere han følte Dødens Isnen i sit Hjerte, des umedgørligere havde Angsten for Tilintetgørelsen gjort ham. Som alle hans egne Tanker ved Dag og Nat uafbrudt kresede om det forestaaende Endeligt, syntes han, at ogsaa andre alene maatte tænke paa at lette ham dette sidste, svære Skridt gennem Dødens snevre Port.

Efter nogle Minutters Forløb kaldte han alligevel med en ligesom om Tilgivelse bedende Stemme paa Søster Bodil.

„Sæt Dem lidt her hos mig. Jeg falder dog ikke til Ro alligevel. — Hvormange er Klokken nu?“

„Den slog halvotte for et Øjeblik siden. Hørte Godsejeren det ikke?“

„Jo, det er sandt. — — Har De set efter, om der er bleven lagt i Kakkelovnen i min Hustr . . . i Fru Engelstofts Værelse? Der maa ikke være varmt, bare kuldslaaet. Og saa vil De nok sørge for, at min Datters blaa Tøfler, som hun glemte, dengang hun rejste . . . de skal staa udenfor hendes Seng, saa hun straks ser dem.“

„Det skal nok blive besørget.“

Han lukkede Øjnene lidt og gav sig til at tale om sin Datter. Han havde hidtil aldrig engang nævnt hendes eller Moderens Navn for Sygeplejersken. Det vil sige: under Søvnen havde han undertiden røbet sin Længsel efter dem. Et Par Gange var det endog hændet, at Sygeplejersken havde maatte vække ham, fordi han hulkede højt i Drømme og raabte deres Navne. Men siden Formiddagen — efter Modtagelsen af Telegrammet — havde han oftere talt om dem begge. Det var især Erindringer fra Forlovelsestiden og Bryllupsrejsen, der beskæftigede ham, og han fortalte derom, fordi det tydelig nok var ham om at gøre at give Søster Bodil et andet Billede af hans Hustru end det, som Folkesnakken havde udmalet for hende.

Længe ad Gangen havde han dog ikke kunnet holde sine Tanker fra sig selv og sin Tilstand, og det skortede ham desuden paa Evne til ret at udtrykke, hvad han vilde sige. Saaledes kom han heller ikke nu langt i sin Fortælling. Angsten og Dødsmatheden overmandede ham paany og fordunklede hans Bevidsthed.

Han bad om noget at drikke; men inden han fik det, var han falden isøvn.

Han sov endnu, da Vognen rullede ind i Gaarden. Og da han efter yderligere en halv Snes Minutters Forløb ikke var vaagnet, og Søster Bodil hørte Lyden af Døre, der lukkedes op, og Stemmer, der nærmede sig, fandt hun det rigtigst at vække ham.

I det samme han slog Øjnene op, kom Husbestyrerinden sagte ind fra Salen med en tændt Armstage i den ene Haand. Med den anden Haand holdt hun Døren aaben bag sig, og et Øjeblik efter traadte Fru Engelstoft ind. Hun var helt sortklædt og havde beholdt Hatten og Handskerne paa.

Paa et Vink fra hende listede den forskræmte Husbestyrerinde bort igen og lukkede lydløst efter sig. Samtidig trak ogsaa Søster Bodil sig tilbage efter tavs at have hilst med en dyb Hovedbøjning.

Den Syge kunde for Sindsbevægelse knap skelne den sorte Skikkelse, der langsomt nærmede sig over Gulvet og et Øjeblik blev staaende i Halvmørket ved Fodenden af Sengen og saae paa ham. Hans Øjelaag sænkede sig uvilkaarlig. Næsten som et Lig laa han stift udstrakt under Tæppet uden at røre sig.

Der var dog en Smule Forstillelse i denne dødlignende Hjælpeløshed. Som saa mange andre Syge, der overdriver deres Lidelser for at paakalde Medlidenheden, havde ogsaa han vænnet sig til at stille sin Kraftesløshed lidt tilskue overfor Folk, som besøgte ham. I dette Tilfælde benyttede han den desuden som Skjold eller Maske for den Usikkerhed, han følte ved paany at mødes med den, han havde krænket saa dybt.

„Er det dig, Thora?“ spurgte han med svag, klangløs Røst.

Hun traadte nu ind i Lysskæret, som Lampen spredte ved den ene Side af hans Seng.

„Godaften,“ sagde hun og støttede sig med Haanden paa Ryggen af den Stol, hvorpaa Skolebestyreren før havde siddet. Hendes Ansigt var uforanderlig roligt men meget blegt. Stemmen havde ogsaa skælvet lidt.

„Tak, fordi du kom, Thora,“ vedblev han og rakte hende sin hvide, kolde Benhaand.

Hun betænkte sig et Øjeblik, før hun tog den. Det var ikke saaledes, hun havde ment at skulle møde ham. Men Medlidenheden kvalte i dette Øjeblik alle andre Følelser i hendes Bryst.

Hendes Fantasi havde overhovedet slet ikke beskæftiget sig med, i hvilken Tilstand hun vilde finde ham. Det var ganske andre Tanker, der havde opfyldt hende paa den næsten daglange Rejse hertil. Derfor kom hun til at gyse ved at se paa dette indtørrede, voksgule Legeme, — Skelettet af den engang saa muskelskønne Skikkelse, hun i Ungdommen havde elsket med flammende Sjæl og Blod.

At det virkelig var ham! At disse blege, blaalige Hinder omkring den fremstaaende Tandrække var de samme Læber, hun engang havde følt svulme paa hendes Mund under saa sansebetagende Kys! Og disse tørre, døde Haartrevler paa den hvide Kind — var det Resterne af det gyldne Skæg, der havde været fint og varmt og krøllet som Skindet paa et nyfødt Lam!

„Hvor har du Esther? . . . Hvorfor kommer hun ikke herind?“

Han havde gjort Spørgsmaalet een Gang før, uden at hun havde svaret. Ogsaa nu tøvede hun.

Hun var i dette Øjeblik ikke langt fra at ønske, at hun havde givet efter for Datterens Bønner og taget hende med hertil straks. Hun tænkte endogsaa paa, om hun ikke ved en eller anden Udflugt kunde spare ham for Skuffelsen

og undgaa Striden endnu denne Aften. Men saa faldt det hende ind, at der kunde være Fare ved at opsætte. Han saae ud som en døende. Maaske levede han ikke Natten over. Og netop for Esthers Skyld havde hun ikke Lov til at være svag. Hun havde en større Mission her end at vise Barmhjertighed.

„Esther?“ sagde hun med fast Stemme. „Hun er hjemme.“

„Hjemme? . . . Hjemme, Thora? . . . Men hun kommer da? . . . Med det næste Tog, ikke sandt? . . . Imorgen?“

„Jeg veed det ikke. Maaske.“

Den Syge rejste sig pludselig ved egen Hjælp op paa Albuen. Mens den ene bange Anelse ligesom fødte den anden endnu frygteligere, fremstødte han med hæs Stemme:

„Du veed det ikke! . . . Hvad skal det sige, Thora? . . . Hvorfor er da du kommen? . . . Og hvorfor kom I ikke før? . . . Hvorfor svarede du ikke paa det første Brev? . . .“

Fru Engelstoft tøvede igen med Svaret. Hun havde ladet sig glide ned paa Stolen, hvor hun sad i en foroverbøjet Stilling, med den ene, sortbehandskede Haand under Kinden, og saae ud til Siden for at undgaa hans Blik.

„Havde du virkelig ventet mig, Niels? . . Dengang vi sidst taltes ved, tænkte dog vist heller ikke du, at vi nogensinde skulde træffes mere, og mindst paa Sofiehøj. Du og jeg vedkommer jo ikke længer hinanden. Du har jo i sin Tid selv ønsket det saadan. Og jeg opfyldte dit Ønske. Hvad forlanger du mere?“

Den Syge var atter sunken tilbage i Sengen og havde med en altopgivende Bevægelse ladet begge Armene falde tungt ned paa Tæppet.

„Hvor jeg kender dig igen!“ sagde han, idet han vendte Ansigtet bort. „At jeg dog ikke kunde vide det! . . . Du begynder igen, hvor du slap!“

„Hvad mente du egentlig, der skulde have forandret mig?“ spurgte hun efter en kort Stilhed. „For du kunde dog vel ikke vente, at det, der skete her paa Sofiehøj efter min Bortrejse, skulde have givet mig noget nyt Syn paa vort Forhold. — Og alligevel. Paa en vis Maade er jeg virkelig bleven en anden end den, du kendte. Du ser det selv, jeg taler ganske lidenskabsløst nu. Er fuldkommen rolig. Den Ligegyldighed for dig og dit Vel, som du engang saa oprigtigt ønskede mig — for din egen Sjælefreds Skyld, tænker jeg — den har jeg virkelig omtrent opnaaet. I saa Henseende kan du altsaa være trøstet.“

„Hvad er det, du vil mig? Hvorfor er du kommen? . . . Har du virkelig Hjerte til at pine et døende Menneske, saa gør dog i hvert Fald Pinen kort.“

„Jeg ønsker selv ikke andet, Niels! Allerhelst var jeg bleven langt herfra. Selv du kan vist forstaa, at det ikke har været mig helt let at bestemme mig til denne Rejse . . . at gense et Sted, hvor jeg i sytten Aar dog har haft en Slags Hjem.“

„Hvorfor kom du da? For min Skyld var det alsaa ikke.“

„Aa jo. Ogsaa for din Skyld. — Ogsaa for din Skyld, Niels!“

Hun tav et Øjeblik og fortsatte saa:

„Jeg læste igaar Aftes i en Avis noget om et Testamente, du skulde have oprettet.“

Den Syge svarede intet hertil. Han havde efterhaanden af sig selv forstaaet Anledningen til hendes Komme.

„Forholder det sig rigtigt med det, som Bladet skrev?“

„Ja.“

„Du forstaar jo nok, det er ikke af Nysgerrighed, jeg spørger. Heller ikke, fordi jeg mener at have noget Krav paa dig. Det er som Esthers Moder og Værge, jeg spørger derom.“

„Du kan faa Lov til selv at læse Testamentet . . . jeg *ønsker* netop nu, at du gør det. Du vil da se, at jeg ikke alene har tildelt Esther rundeligt alt, hvad der efter Loven tillkommer hende efter min Død, men ogsaa for alle Tilfældes Skyld har sikret hende et aarligt Tilskud her fra Sofiehøj, saa længe hun lever.“

„Men altsaa . . . selve Sofiehøj skal efter din Bestemmelse gaa over i fremmede Hænder . . . skal omdannes til en Velgørenhedsstiftelse, en slags Kvindehjem, ikke sandt?“

„Det er min Vilje, ja. Jeg har i mit Liv ikke tilstrækkelig agtet Ordet om at give Tiende af sit Gods. Jeg opfylder derfor nu min længe forsømte Menneskepligt. — Men jeg kan ikke tale saa meget, Thora. Læs derfor selv. Mine Nøgler ligger her paa Bordet. Du kender jo Skabet derhenne . . . i den midterste Skuffe . . . det har et gult Omslag.“

Efter et Øjebliks Betænkning rejste hun sig med brændende Kinder, tog tavs Nøgleknippet fra Bordet og gik hen til det indmurede Skab.

Da hun var vendt tilbage med Dokumentet og to Gange havde gennemlæst det, den sidste Gang langsomt, Paragraf efter Paragraf, og i en Ophidselse, der sugede Blodet fra hendes Kinder, sagde hun haanende: „Det er ganske, som jeg havde tænkt mig det! Alt dette her har du jo slet ikke selv fundet paa. Og det er ikke vanskeligt at se, *hvem* det er, der har været Mester for det. — — Jeg forstaar bare ikke, hvorfor den Stiftelse skulde kaldes „Hvilehjem for svagelige Kvinder“, da dog hverken Hr. Skolebestyrer Brandt eller Hr. Sagfører Sandberg eller nogen af de andre Personer, der er nævnt paa dette Papir, saavidt mig bekendt er skrøbelige af Helbred, og i hvert Fald er de ikke Kvinder. — Men jeg vidste det straks! Saasnart jeg saae Meddelelsen i Avisen, forstod jeg, at du havde været Offer for et Bedrag. Jeg kender dig Niels!“

Den Syge løftede igen Overkroppen lidt ved Hjælp af Albuerne.

„Det var netop saadanne Ord, jeg ventede at høre af dig. Ja, du er virkelig i enhver Henseende endnu den samme, — lige mistroisk, lige hadefuld overfor alt og alle! Jeg vil slet ikke tale mere med dig om disse Ting. Det var ikke derfor, jeg lod dig læse — det „Papir“. Men jeg vil dog, forinden jeg dør, sige dig et Ord, Thora. Og *nu* kan du vel ikke længer mistænke mig for at have skjulte Hensigter med, hvad jeg beder dig om. Dit Sind er sygt, — og det har det været længe. Og det er, fordi du lever, som du gør, tilbagetrukket fra alle Mennesker, uden anden Omgang end dine egne forvirrede Tanker. Jeg beder dig, Thora! — og det er en døendes Bøn — jeg beder dig for din

egen og for vort Barns Skyld, søg igen Samfund med Mennesker, og du skal se, Livet vil blive lykkeligere for jer begge. Lov mig, at du — om ogsaa blot for en lille Tid — vil rejse bort fra Ensomheden og Uhyggen deroppe paa Agersøgaard. Tænk dog paa Esther! Hun er kun sytten Aar! . . . Bekæmp dine bitre Tanker! Lad dem ikke længer forgifte dit og andres Liv. De har gjort ondt nok! . . .“

Han kunde ikke tale mere og sank aandeløs og svedbedækket tilbage paa Puden.

Fru Engelstoft sad med Albuen støttet paa sit Knæ; den fremstrakte Hage hvilede i Hulingen af hendes Haand. Lampelyset faldt lige paa hendes Ansigt. Med drømmende Øjne stirrede hun op paa den gule, urolige Flamme.

„Mistroisk kalder du mig. — — Aa ja. Det er vel, hvad Livet har lært mig at være. *Du* har for din Bekvemmeligheds Skyld foretrukket ikke at lade dig belære. Det er hele Forskellen mellem os to. — Eller hvad mener du selv? Jeg var, som du veed, knap fjorten Aar gammel, da jeg sammen med min Moder og Broder Jean stod paa Landevejen med to nøgne og tomme Hænder, fordi en vis Slyngel havde spillet de sidste Rester af vort Hjem bort en Nat ved et lystigt Champagnegilde.“

„Thora! Thora! Saadan taler du om din Fader!“

„Saadan taler jeg om den, der gjorde min Moders Haar graat, før hun blev tredive Aar, og plyndrede os for vor Formue — to Hundrede og fyrretyve Tusinde Kroner — for at kunne klæde sine Elskerinder i Silke. Saadan taler jeg om den, der ikke desmindre nød alle Folks Agtelse og indtil sin Død blev hædret af det gode Selskab, ja af Kongen selv, — mens Jean, den stakkels Dreng, maatte rejse til Amerika og dø af Sult og Skam, fordi han havde taget fattige to Mark af sin Principals Kasse til at more sig for. — Mistroisk! Ja, det er jeg — det er sandt! Gud være lovet! For det har jeg lært, at af alle sjeldne Ting er Redelighed mellem Mennesker den sjeldneste, og ingen er i Folks Øjne mere strafværdig end den, der forfølger og brændemærker Forbrydelsen.“

Hun havde, mens hun talte, ufravendt set op paa Lampeflammen. Nu flyttede hun sine Øjne hen paa den Syge, der endnu var halvt bevidstløs af Udmattelse og laa med bortvendt Ansigt.

„Kun een Gang, siden jeg blev voksen, glemte jeg min Mistro, Niels. Det var den St. Hansaften i Skoven, da jeg gav dig mit Ja og troede, at ogsaa dit galdt for Livet og for Evigheden. Jeg glemte dengang virkelig for en kort Tid, at et Menneskes Ord, selv det højtideligste, er et Mundsvejr, og at Ja og Nej i Grunden har den samme Mening.“

Atter løftede det blege Hoved sig lidt fra Puden.

„Mig skal du ikke anklage, Thora! . . . Gud er mit Vidne, at mit Løfte var lige saa oprigtigt ment som dit. Men hvem har Skylden for, at det gik, som det gjorde? . . . Min Samvittighed er rolig. Jeg veed, at jeg altid var den eftergivende . . . altid søgte Forsoning. Men du vilde Krig. Og dog elskede jeg dig, ogsaa i din Vrede, . . . du veed det godt. End ikke i min Tanke var jeg

nogensinde troløs imod dig eller vort Hjem, før tilsidst alting brast imellem os. For Himlens Trone tør jeg sværge—"

„Sværg ikke, Niels! Du kender ikke dig selv, og har aldrig gjort det. Du siger, at du elskede mig; og jeg troer, det er sandt. Men utro — det var du i din Tanke og i dit Hjerte fra den første Dag, vi tilhørte hinanden."

„Hvad siger du!"

„Kun Sandheden, Niels! — Jeg har aldrig talt til dig derom, for jeg følte, at du dog ikke vilde forstaa mig. Du fandt jo altid, at jeg „misforstod" og stillede Tingene paa Hovedet, saa jeg opgav gerne at forklare mig. Nu skal du alligevel vide, hvor tidligt jeg forstod, at det, der senere skete, forberedtes i dig. — Husker du den lille By Immenstadt, hvor vi boede et Par Dage paa vor Bryllupsrejse? Vi havde allerede været en fire-fem Maaneder borte dengang og var udtrættede af Rejselivet og længtes hjem. Især var vistnok jeg utaalmodig, for Esther var jo paa det Tidspunkt allerede til, kan man sige. Vi kom dertil om Aftenen, jeg troer i Regnvejr og derfor noget misfornøjede; men hvad det ellers var, der gav Anledning til Uenigheden imellem os, husker jeg nu ikke længer, og det er ogsaa ligegyldigt. Jeg veed blot, at vi den Aften havde vor første, alvorlige Strid, og at den oprev os begge frygteligt. Vi var unge og forelskede. Vi havde levet i en eneste lang og dyb Kærlighedsrus, og nu stod vi pludselig overfor hinanden med fortrukne Træk og tilslyngede hinanden fornærmende Ord som et Par hadefulde Fjender. Jeg indrømmer gerne, at jeg rimeligvis har været den mindst skaansomme — det ligger nu engang i min Natur — men det er uden Betydning i dette Tilfælde. Endnu om Morgenen var vi ikke blevne forligte; men ved Frokostbordet gjorde du en Tilnærmelse, som jeg vistnok har afvist. Du sagde da — jeg husker det endnu Ord til andet — at vi nu burde glemme, hvad der var sket, og tilføjede — læg vel Mærke dertil! — for at trøste mig, at vi jo ikke heller var uløseligt bundne til hinanden, og at dersom det virkelig skulde vise sig, at ikke passede saa godt sammen, som vi havde troet og endnu haabede paa, saa behøvede derfor Livet og Lykken ikke at være helt forspildt for os. — Jeg kan vist endnu daarligt forklare, hvad jeg følte ved de Ord. Det var, som om Solen paa Himlen pludseligt viste sig for mig med et forvrænget Ansigt. Hvad der for mig var urokkeligt som selve Verdens Grundvold, det var i dine Tanker et Arrangement, der kunde ændres efter vort Forgodtbefindende. Og der sad jeg med vort Barn under Hjertet og vidste fra samme Øjeblik, at du engang, naar Fristelsen mødte dig, vilde forlade os. Senere blev Ordet „Skilsmisse" jo ofte nævnt imellem os — altid af dig, i Begyndelsen bestandig som Trøst, siden som Trusel. Men det gjorde ikke noget Indtryk paa mig; jeg var forlængst forberedt. — Du veed selv, at med Skinsyge plagede jeg dig alligevel ikke, skønt du ofte nok gav mig Anledning dertil. Jeg vidste, jeg havde ingen Ret over dig; og vore Følelser har vi vel overhovedet ikke selv noget Ansvar for. Men een Ting gjorde jeg, fordi det var min Ret og min Pligt. Jeg søgte i Tide

at værge mig og mit Barn ved, saa vidt jeg kunde det, at betrygge vor Fremtid. Jeg vilde ikke for anden Gang kastes ud paa Landevejen med to tomme Hænder og lide min Moders Skæbne."

„Det havde du vist ingen Grund til at frygte for, Thora," afbrød han hende — han havde under hendes lange Tale ligget ganske stille og lyttet med lukkede Øjne — og der var kun en mild Bebrejdelse at spore i hans Tone.

„Ja, det kan du sige *nu*. Men maaske var der Grund alligevel. Du havde altid levet i Overflod . . . derfra stammede meget af vor Ulykke. Du havde vænnet dig til at kaste Penge i Grams og vilde ikke forstaa — og kunde aldrig tilgive mig — hvad du kaldte min „Spøgelsefrygt" for Fattigdommen. Men har man een Gang maattet ydmyge sig for det tørre Brød, saa lærer man at tage Vare ogsaa paa Krummerne."

De tav nu begge to en Tid, mens Uret i Sideværelset slog Heltimeslag, og det andet inde i Salen aflirede sin muntre lille Valsemelodi. Da lidt efter ogsaa Taarnurets Slagværk havde runget gennem Huset, vedblev Fru Engelstoft, der imidlertid igen havde læst i Testamentet:

„Vil du sige mig, Niels — havde du virkelig haft Mod til selv at fortælle Esther, at du — som dog vel havde noget at gøre godt netop overfor hende — nu ogsaa havde gjort hende arveløs, kastet hendes Ejegods hen til Udplyndring for en Bande Tyve og Bedragere?"

„Jeg siger dig, Thora, — hun vil ikke komme til at lide Nød. Jeg har sikret hende rundeligt alt, hvad der efter Loven tilkommer hende, og mere til."

„Det behøvede du ikke af sige mig. Det kunde jeg vide paa Forhaand, at du havde Loven paa din Side. Det plejer man at have, naar man begaar en Uretfærdighed. Det havde du ogsaa, dengang du jog mig med Skam af mit eget Hus og gjorde mit Barn faderløs. — Men der er uskrevne Love, Niels, der hævner! — Og jeg siger dig: du har ingen Ret til det, du her har gjort. Esther er tilstrækkeligt sikret, paastaar du. Hvor veed du det? Der er ingenting sikkert, alt kan lægges øde, og man kan ikke solidt nok betrygge sine Børns Fremtid. — Men selv om saa var? Sofiehøj er Esthers Barndomshjem. Her har Barnet levet sine første sekster Aar. Her i denne Stue, Niels, blev hun født. Der er ikke et Træ derude i Haven, som hun ikke kender og har faaet kært. Jeg veed, at alle hendes bedste Minder samler sig om Stedet her med Skovene og Engene og Aaen, som hun altsammen paa sin barnlige, ømme Maade har levet sig sammen med og i Tankerne knyttet sin hele Fremtid til i Overbevisningen om, at hun engang skulde eje det baade med Kærlighedens og Fødslens Ret. Jeg kan sige det saa sikkert, fordi jeg veed, hvor hun har været i sine Drømme og med sine Længsler, stakkels Barn, i disse lange Landflygtighedens Aar. Og alt det vil du nu berøve hende! Lade besmitte af Fremmede! . . ."

Hun tav, fordi hun ventede, han skulde svare. Men da han intet sagde, fortsatte hun:

„Og jeg selv? . . . Mener du endnu, af jeg ikke har noget Krav at gøre gældende her? Javist, jeg veed det nok,

— da vi sidst taltes ved, og du havde kaldt din Prokurator til Assistance, tvang I mig til at give Afkald. Det var saa Lovens Bydende, sagde I. Men nu er vi ene, Niels. Hvad der i sin Tid skilte os, er ikke mere. Og nu kræver jeg igen min fulde Ret for mig selv og mit Barn. Hører du? Jeg fordrer, at Sofiehøj, helt og ubeskaaren, skal tilkendes Esther som din eneste, retmæssige Arving og mig som hendes Moder og Værge. Jeg afstaar ikke! Det er min Ret og min Pligt."

Den Syge tav fremdeles. Han havde selv aldrig været helt fri for Anfægtelser paa Grund af det Testamente, — det var kun Svogerens ihærdige Tilskyndelser, tilligemed Overbevisningen om at handle i Kristendommens Aand, der havde faaet ham til at oprette det. Hans Hustrus Ord gjorde derfor nu et stærkt Indtryk paa ham, skønt han oprørtes af hendes truende Tone. Men han var i Øjeblikket slet ikke istand til at tale. Sindsbevægelsen lagde som en Jernhaand om hans Strube. Blodet suste forbi hans Øre, og Hjertet hamrede baade paa Ryg og Bryst.

Fru Engelstoft misforstod imidlertid Grunden til hans Tavshed.

„Brænd det lumpne Papir!" sagde hun nu ganske ubehersket, idet hun kastede Skolebestyrerens sirlige Dokument i sammenkrøllet Tilstand hen paa Sengen. „Kast det i Kakkelovnen — og lad det ikke bringe ny Skam over os alle! Forstaar du da ikke, hvor det forhaaner os, og hvor det brændemærker dig selv! . . . Vil du for anden Gang ofre os til Skænsel og Vanære! Skal din Datter, naar hun hører sit Barndomshjem nævne, rødme over sin Fader, der stjal det fra hende for at gøre det til et Æresminde over den — den Dame, for hvis Skyld han forskød hendes Moder. — — Og du har sikret hende et aarligt Underhold fra Sofiehøj, siger du. Hvor smukt! Du maa have dannet dig nogle mærkelige Forestillinger om dit Barns Stolthed, naar du kan tro, at hun vil modtage som Almisse, hvad der tilkommer hende som Ret — —"

Hun holdt inde, stadig ventende paa et Svar. Der hørtes ogsaa nogle svage Rallelyd fra Sengen, og det hvide Hoved rokkede paa Puden. Men pludselig forstod hun, at der maatte være noget ivejen. Hun rejste sig og kaldte paa Sygeplejersken, der ved første Øjekast saae, at der var en Krampe i Frembrud.

Hastigt fik Søster Bodil hentet en lille Flaske inde fra sit Kammer og talte nogle Draaber op i en Ske.

„Skynd Dem . . . skynd Dem dog!" raabte Fru Engelstoft, der var bleven som forvandlet ved Synet af hans Lidelser.

Søster Bodil førte Skeen til den Syges Mund. Men det var for sent. Munden var fast sammenpresset. Lemmerne stivnede. Dødssveden randt i Strømme ned over Ansigtet.

Efter nogle Minutters Forløb udaandede han med Hovedet hvilende paa Sygeplejerskens Skulder.

„Det er forbi," sagde hun og lagde det pludseligt slappede Legeme varsomt tilbage paa Puderne.

Ubevægelig, som en sorttilhyllet Statue, stod Fru Engelstoft ved den anden Side af Sengen og støttede sig med Haanden til dens høje Fodstykke. Nu, da han var borte — uigenkaldelig rykket bort til Egne, hvor hendes Stemme

ikke længer naaede ham — blev der ogsaa stille i hendes eget Indre. Dette døde Legeme, ufølsomt baade for Kærlighed og Had, gjorde ydmyg. Livets største Følelser svandt i et eneste Øjeblik ind til noget betydningsløst overfor dette blege Lig, hvis Træk for hvert Minut tydeligere prægedes af Evighedens Stenro. Og pludselig, idet Sygeplejersken gik bort for at kalde Husets Folk sammen, knælede hun ned ved Siden af Sengen og trykkede et Kys paa den Dødes Haand over det Sted, hvor hendes Ring engang havde siddet.

Da hun hørte Søster Bodil komme tilbage inde i den tilstødende Stue, rejste hun sig. I det samme faldt hendes Øjne paa Testamentet, der fra Sengen var gledet ned paa Gulvet, dengang hun i sin Vrede havde kastet det hen paa Tæppet, og dette Syn kaldte hende med eet tilbage til Livets Virkelighed. Lynsnart — ledet af en Indskydelse — snappede hun Dokumentet og havde netop faaet det skjult bag sit Kjoleliv, da Sygeplejersken kom ind.

Nu viste ogsaa Husbestyrerinden og Godskriveren sig, begge helt bestyrtede. Senere kom Forvalteren og andre af Gaardens Folk. Hele Natten stod der Mennesker omkring Liget, indtil Rettens Folk ud paa Morgenen indfandt sig og satte Segel for den dødes Gemmer.

III.

Det var med megen Højtidelighed og under stor Deltagelse, at Godsejer Engelstoft Ugedagen derefter blev stedet til Jorden. Skønt den sædvanemæssige Begravelsesfrokost paa Grund af Forholdene var bleven udeladt, idet der i Bekendtgørelserne om Dødsfaldet udtrykkeligt stod, at Jordfæstelsen vilde finde Sted fra Kirken og i Stilhed, var alle Vejene omkring den lille Landsby ved To-Tiden sorte af Fodgængere og Køretøjer, der under Taarnklokkens Klemten styrede op imod den højtliggende Kirke et Stykke udenfor Byen.

Folk ligesom mylrede op af Jorden i det festlige Solskin. Gaardsrummene inde i Landsbyen stod tilsidst pakfulde af alle Slags Vogne fra Købstadmatadorernes lakerede Landauere til umalede Husmandskærrer; og ude omkring paa de endnu grønne Vænger løb de fremmede Heste rundt i deres Tøjr og svarede hinanden med en engfrisk Vrinsken.

Det havde forresten alle forudsagt, at den Dag, Engelstoft skulde begraves, vilde hele Egnens Befolkning samles om hans Kiste. Alligevel kunde denne Tilstrømning af Mennesker ikke opfattes udelukkende som Ytringer af Trang til at vise den afdøde Godsejer den sidste Ære, — der var ogsaa en god Del Nysgerrighed med i Spillet.

Allerede Efterretningen om, at „Tudsen“ var kaldet til Godsejerens Dødsleje og virkelig var kommen til Stede, havde vakt stor Opsigt blandt Folk, skønt man længe havde ventet noget saadant. Men Bevægelsen voksede, da Fru Engelstoft efter Godsejerens Død roligt blev boende paa Sofiehøj og greb Styret som den, der igen havde erhvervet sig Magt og Myndighed der. Straks Morgenen efter Engelstofts Død havde hun ladet Godsskriveren og Forvalteren kalde til sig og ganske som i gamle Dage udstedt Ordrer og krævet Regnskabsaflæggelse.

Forklaringen herpaa var kommen hurtigt efter. Først sneg et hosesokket Rygte sig om i Egnen, men snart fortaltes det som en fra de forskelligste Sider bekræftet Kendsgerning, at det var kommen til Forlig mellem de fraskilte Ægtefolk, og at Prisen herfor havde været Tilintetgørelsen af Godsejerens Testamente, saa Dattern altsaa nu var hans Enearving, og Fru Engelstoft paa hendes Vegne retmæssig Herskerinde paa Sofiehøj.

Historien lød troværdig nok. Mange, i hvert Fald af de mere indviede, vidste meget godt, at Godsejeren havde haft sine svære Betænkeligheder ved Oprettelsen af Testamentet; og det var heller ingen Hemmelighed, at han var et Menneske, der gerne var af samme Mening som den, med hvem han sidst havde talt. Desuden havde Sygeplejersken hørt, at Jerndørene ind til det indmurede Skab hin Aften var bleven aabnede nogen Tid efter Fru Engelstofts Ankomst; og Skolebestyrer Brandt, der ved Testamentets Forsvinden var bleven narret baade for sin Direktørspost og sin Eksekutorværdighed, havde selv maattet erkende, at Dokumentet befandt sig i dette Skab.

Endelig lignede en saadan koldblodig Udnytten af en døendes Svaghed aldeles „Tudsen“, saaledes som hendes Billede efterhaanden havde dannet sig i den folkelige Bevidsthed, og al den gamle Forbitrelse rejste sig paany mod „den lede Dævelskvind“. En Aften, efter at Godsejerens Lig var bleven ført til Kirken, suste endog en Regn af Sten mod Sofiehøjs Mure og knuste en Mængde Ruder. Skolbestyrer Brandt og hans Medsammensvorne var nemlig langtfra de eneste, der havde lidt Skuffelser i disse Dage. Fra Sognets Skolelærere og ned til Kællingerne i Fattighuset var der bleven spekuleret i det forventede „Kvindehjem“. En havde haabet paa en indbringende Revisorpost, en anden paa at faa Økonomiforvalterpladsen betroet, en tredje havde for at opnaa Værdigheden som Brandvagt og Latrinkører sendt Æg og Smør til Skolebestyreren, der faktisk allerede i nogen Tid var opraadt som Sofiehøjs „Kurator“ og havde bortlovet forskellige vellønnede Pladser. Og hvad han endnu ikke selv havde turdet, det havde hans Kone, en Datter af en forhenværende Minister. Med rund Haand havde hun uddelt Tillidsposter til Familje og Bekendte og benaadet sin Tjenstepige og sin Vaskekone med klingende Titler som Overkøkkenjomfru og Rengøringsinspektrice i den fremtidige Stiftelse.

Der var dog ingen Steder, hvor den uventede Tingenes Tilstand havde vakt større Ophidselse, end paa selve Sofiehøj. Den afdøde Godsejer havde i den Tid, han levede alene der, været en saare medgørlig Husbond, som kun besad ringe Interesse for Gaardens Drift og lod Forvalter, Ladefoged og Mejeribestyrer skalte og valte efter Forgodtbefindende, hvad disse Mænd havde benyttet sig af paa en Maade, saa de med god Grund frygtede den Regnskabsaflæggelse, Fru Engelstoft havde krævet. Ogsaa Folkene af Køkkenpersonalet og Staldbetjeningen lige ned til Malkepigerne havde gerne forladt Gaarden straks, om de havde kunnet det, — en saadan Angst og Forbitrelse havde grebet dem alle. Det Sten-Bombardement, der hin Aften

knuste en Række Ruder paa Sofiehøj, var sat i Værk væsentligt af Gaardens egne Folk og havde været deres første Forsøg paa at fordrive „Tudsen“ derfra med Vold.

Det var ud af en lignende Stemning, de havde handlet, den Gang Godsejerens Lig blev ført bort, og de paa Trods af hendes Ønsker om en Begravelse „i Stilhed“ havde pyntet den lange Vej op til Kirken med granomvundne Flagstænger og to Æreporte. Ogsaa selve Kirken var bleven udsmykket med grønne Planter og lange Sørgeflor; og Kisten var at se til som en eneste, tusindfarvet Blomsterhøj.

Der blev nu ikke megen Opmærksomhed tilovers for al denne Stads blandt den brogede Menneskemængde, der efterhaanden fyldte den lille Landsbykirke indtil Stodderpladserne ved Indgangsdøren. Alle Øjne var rettet mod de to Stole oppe i Koret, hvor Fru Engelstoft og hendes Datter var bleven anbragt af den omsigtsfulde Degn paa en saadan Maade, at de kunde beskues af saa mange som muligt nede i Kirken.

Fru Engelstoft var klædt i fuldstændig Enkedragt med et langt og tæt Slør for Ansigtet. Hun var overhovedet i disse Dage optraadt, som om der virkelig havde fundet en fuldkommen Forsoning Sted mellem hende og den Afdøde, havde blandt andet igen navnskrevet sig ligesom i sit Ægteskabs Dage — uden Tilføjelse af sit Pigenavn.

Datteren ved hendes Side var et lille, blegt Væsen, aldeles opløst af Graad. Hun trykkede sig hvert Øjeblik ind til Moderen og vakte Forestillingen om en Due, der søgte ind under en Ørns Beskyttelse.

Bagved dem sad paa to Rækker Stole den Afdødes fjernere Paarørende og nærmeste Omgangsvenner. Paa den anden Side Kisten havde nogle uniformerede Embedsmænd faaet Plads tilligemed Afsendinge fra Institutioner og Foreninger, som Godsejeren paa en eller anden Maade havde staaet i Forbindelse med. Disse Herrer (af Damer saaes næsten ingen i Kirken) havde alle hilst paa Fru Engelstoft med mer eller mindre tydelig Forlegenhed, dengang de af Degnen var bleven ført forbi hende op til deres Pladser. Det var ogsaa en lidt kilden Sag for saa værdige Mænd, der var sig deres Betydning for Samfundet bevidst, saaledes for anden Gang at skulle vende Kaaben overfor denne tvivlsomme Dame. Men i Betragtning af, at hun nu — i hvert Fald for en Aarrække — vilde blive Egnens Patronesse, havde de dog alle gjort det uden lang Overvejelse — de fleste for Bekvemmelighedens Skyld, andre af Forretningshensyn, nogle alene af Fejghed.

Nu tav endelig Klokkekneblen oppe i Taarnet, og efterat en Salme var sungen, rokkede den gamle Provst ind fra Sakristiet og stillede sig op bagved Kistens Hovedende.

Med de foldede Hænder hvilende paa den fremspringende Bug som paa en Bedepult lod han sine drømmende Øjne glide udover den store Forsamling, der Hoved ved Hoved fyldte det halvmørke Rum mellem de hvide Mure og endda fortsatte sig gennem Indgangsdøren helt ud paa den solbeskinnede Plads udenfor Kirken, hvor Egnens frisindede Vælgerforening stod opstillet med sit Banner

og fire Messinginstrumenter, der skulde blæse en Koral over Graven.

Den graanede Kirkens Tjener havde ikke talt mange Ord, før det var aabenbart for alle, at ogsaa han resolut havde taget sit Parti. Hans lange Tale formede sig ligefrem til en højtidelig Genindsættelse af Fru Engelstoft i alle hendes forrige Værdigheder. Ganske vist vovede han ikke at kalde hende med sin sædvanlige Begravelsesvending „den Hensovedes utrøstelige Hustru"; men til Gengæld vendte Udtrykket „de kære, hæderværdige og dybt bedrøvede Efterladte" des oftere tilbage i hans Tale; og for at ingen og navnlig ikke Fru Engelstoft skulde tage feil af, hvem han mente, gjorde han regelmæssigt ved Ordet „hæderværdig" en lille Bøjning hen imod hende.

Rundt om i Kirken blev der skumlet og smilet lidt i den Anledning. Men Provstens Embede var ikke stort, og Højtidsofret fra Sofiehøj var ikke til at kimse af for en gældbetynget Mand. Han hørte desuden ikke til de nymodens, ufordragelige Præster, men var et Hjertemenneske, der havde taget til Valsprog det rummelige og bekvemme Ord: „Dømmer ikke!"

Det var nu imidlertid ganske omsonst, at han gjorde sig saa megen Umage for at tækkes Fru Engelstoft. Hun hørte kun flygtigt og ligegyldigt efter. Det rørte hende ikke engang, da der henimod Talens Slutning under virkelig Hjertegrebethed rullede et Par mægtige Taarer nedover hans Kinder. Mens Datteren ved hendes Side hulkede højt med Lommetørklædet for Øjnene, sad hun under den timelange Højtidelighed lige ubevægelig, tilsyneladende ret udeltagende for alt, hvad der foregik omkring hende.

I Virkeligheden var hun dog lutter Agtpaagivenhed. I Skjul af sit lange, tætte Slør stirrede hun som gennem et Hjelmgitter ud paa de lange Rækker af opadvendte Ansigter dernede i Kirken og paa disse mange opspilede Øjne, der alle var rettede imod hende og skinnede i Halvmørket som Mundingerne af blanke Bøssepiber. Dersom ikke de foregaaende Dages Begivenheder allerede havde overbevist hende derom, vilde hun have forstaaet det her, at Krigen mellem hende og Verden nu var aabenlyst erklæret. Derfor var hun paa sin Post. Der var ikke en, der rømmede sig, uden at hun blev opmærksom, ikke to, der hviskede sammen, uden hun straks fattede Mistanke til dem og anede Baghold og Sammensværgelser. Hun kendte vel Mængdens Fejghed men ogsaa dens Ondskab og det ubrydelige Sammenhold, der er Lumpenhedens Styrke.

Der var navnlig et Sted bagved Døbefunten, hvortil hendes kresende Blik idelig og under voksende Uro søgte tilbage. En Solstrime, der fra et Tagvindue faldt ned gennem den støvfyldte Luft, belyste her to Par Briller, som tilhørte Realskolebestyrer Brandt og Sagfører Sandberg.

Hun havde set, baade at de var kommen kørende i den samme Vogn, og at de, da Degnen havde villet føre dem op til Hæderspladserne ved Kisten, havde undslaaet sig og søgt sig denne mindre iøjnefaldende Plads bagved det billedskaarne Rækværk, der skilte Koret fra den øvrige Del af Kirken. Hun kunde egentlig ikke forklare sig hvorfor; men

der var noget i denne Adfærd ligesom ogsaa i de Blikke, hvormed de iagttog hende, og i den selvsikre Maade, hvorpaa Sagføreren alene med Nik besvarede sin Sidemands hviskende Bemærkninger, der gjorde hende nervøs. Hun mente ogsaa at have lagt Mærke til, at Skolebestyreren oftere med et lille Hovedkast og en Bevægelse af Tommelfingeren havde udpeget nogle af de omkringsiddende for den anden; og denne havde engang efter en saadan Udpegen taget et Blyant frem og gjort en Optegnelse paa sit sortrandede Salmehefte, som han holdt inde i sin høje Hat.

Provsten blev nu endelig færdig med sin Tale og sjokkede paa sine Elefantfødder hen ved Siden af Alteret, hvor han ganske udmattet og sveddrivende af Sindsbevægelse sank ned paa en Stol. Der blev sunget endnu en Salme, hvorefter seks af Sofiehøjs mandlige Tyende under Orgelbrus og Klokkeringning bar Kisten ud paa Kirkegaarden.

I Overensstemmelse med den Afdødes Ønske forrettede Kapellanen Jordpaakastelsen og bad et Fadervor. Og næppe havde hans „Amen“ lydt over Graven, før den frisindede Vælgerforenings fire Blæseinstrumenter opstemte en Koral, der fik Lænkehundene inde i Landsbyen til at tude.

I den første Vogn, der kørte bort, sad Fru Engelstoft med Esther ved sin Side. Som Værn mod de forskellige nysgerrige, der havde stillet sig op i Smaahobe paa begge Sider af Vejen for at se hende paa nærmere Hold, havde hun trukket Gardinet for det Vindue, hvorved hun sad. Først da de var kommen igennem Landsbyen, trak hun det igen tilside og slog Vinduet ned.

Hun trængte til Luft. Hendes Kinder var røde; Hjertet hamrede. Den anstrængte Ro, hvormed hun i henved to Timer havde udholdt Mængdens frittende Blikke, havde udtømt hendes Kræfter.

Hun havde desuden, da hun steg tilvogns, set Skolebestyreren og Sagfører Sandberg tilligemed nogle andre staa inde paa Kirkegaarden og stikke Hovederne sammen. Trods Afstanden havde hun kunnet se, at de alle var meget optagne. Sagføreren havde staaet med sit Blyant og gjort en ny Optegnelse paa sit Salmehefte, og mellem de Personer, der havde samlet sig omkring ham, havde hun genkendt Sofiehøjs egen Ladefoged paa hans store, røde Skæg. Ogsaa Godsskriveren mente hun at have set et Glimt af i Gruppens Nærhed.

Hun harmedes paa sig selv, fordi hun lod sig forurolige af en saa taabelig Sammenrottelse. Hvad havde hun at frygte? Saalænge ikke de Døde kunde bringes til at tale, skulde intet Menneske erfare hendes Hemmelighed. Om der saa hin Aften havde været et Par Øren bag hver Dør, et Øje ved hvert Nøglehul, aldrig vilde det kunne bevises, hvad der virkelig var foregaaet mellem hende og Niels. Og forresten vidste hun med Sikkerhed, efter en straks foretagen Undersøgelse, at de ikke kunde være bleven belurede. Den eneste, der muligt havde kunnet opsnappe et og andet Ord af deres Samtale, var Sygeplejersken; men netop dennes Udtalelser — det vidste hun ogsaa — havde bestyrket Tilliden til hendes Udsagn om Testamentets Tilintetgørelse.

Hendes egen Samvittighed rejste ingen Anklage imod hende. Tværtimod.

Hun saae noget guddommeligt i den Indskydelse, der hint Øjeblik havde faaet hende til at handle, endnu før hun helt havde forstaaet Hensigten med eller Rækkevidden af sin Gerning. Og naar hun siden uden Skrupler havde kunnet fortie Sandheden og fortsætte Bedraget, var det, fordi hun følte, at hun handlede efter højere og helligere Love end den menneskelige Retfærdigheds, naar hun satte Svig mod Svig og Ran mod Ran for at værne sit Barns Fødeslsret og befri dets Faders Minde for Skam og Vanære.

Desuden var hun fuldt overbevist om, at Niels tilsidst selv vilde have indset sin Uret, om hun havde kunnet tale til ham blot en eneste Time endnu, — saa hun havde i Virkeligheden endda kun gjort, hvad han alene ved et Tilfælde hindredes i selv at udføre.

Hun havde slaaet sit lange Slør op, for at Lufttrækket fra Vinduet kunde svale hendes Kinder. Hendes Nerver dirrede af Udmattelse. Ved hver lidt stærkere Bevægelse af Vognen svimlede det for hende. Hun havde nu i syv Døgn næsten ikke sovet.

Ved en Drejning af Vejen kom pludselig Sofiehøj tilsyne over en Pløjemark, der skraanede ned imod Engene. Solen skinnede i sin Dalen paa det lille, hvidkalkede Taarn med den blaa Urskive og de forgyldte Romertal, mens Taarnet og Hovedbygningens Tag med de mange Skorstene kastede Skygger henover Parkens rustbrune Trækupler.

Hun huskede, at i en ganske lignende Belysning havde Sofiehøj vist sig for hende den Efteraarsdag for atten Aar siden, da hun kørte denne samme Vej fra Kirken til Slottet som Brud og saae sin Fremtid ligge for hende i Solglans med hemmelighedsfulde men bløde Skygger. Hun havde oftere under denne Begravelseshøjtidelighed imod sin Vilje maattet sin Bryllupsdag og dens rige Forjættelser. Ogsaa dengang var der bygget Æreporte og plantet granomvundne Flagstænger ved Siden af Vejen. Og Kirkens Klokker havde ringet, og Folk havde — som nu idag — trængt sig omkring Vognen for at faa hende at se. Og hun havde i sin Uerfarenhed været glad som et Barn og besvaret de mange nysgerrige og misundelige Blikke med Smil og Nik. Og hun havde troet paa de rungende Hurraraab og paa Kanonskuddene og Festtalernes Svulst og Præstens Amen og paa sin underskønne Brudgoms højtidelige Løfte.

Hun undrede sig nu paany over, at hun kunde tænke tilbage paa denne Dag uden at føle mindste Bitterhed. Men just denne Ligegyldighed for hendes Livs mest daarende Minde rummede en Smerte, der havde noget i sig af Dødens og Opløsningens forstenende Gru. Saa fuldstændigt var den altsaa henvejret, den Følelse, der engang havde været hendes Livs hele Indhold! Taareløs havde hun staaet ved det Menneskes Grav, som hun en Tid havde elsket saa sanseløst, at hun gerne havde ofret ham Aar af sit Liv, blot for at skaane ham for en ringe Smerte. Nu foragtede hun ham endog i Døden. Om hun havde kunnet redde ham ud af Helvedes Pine ved at give Afkald blot paa en eneste Nats rolig Søvn — hun havde ikke gjort det.

Men hvorfor undres? . . . Livet var ikke anderledes. Derfor anklagede hun

igrunden heller ingen, saalidt som hun søgte at besmykke sig selv. Hun vidste det godt: hun var et Menneske som de andre, skabt i en ukend Dæmons Billede; en Tumleplads for onde og gode Drifter, hvoraf de sletteste altid sejrede. Det var, hvad hun havde lært i de atten Aar, siden hun kørte her ad den samme Vej som enfoldigt smilende Brud, at Ondskaben var den egentlige Drifkraft i Verden; at som Mennesket allerede i Fostertilstanden havde sin Plads mellem Skarnet, trivedes det ogsaa siden bedst i Smuds og Fordærvelse. Hun havde lært at kun det forhærdede Hjerte havde Livskraft, at enhver, der bevarede den ringeste Rest af Kærlighed, Hjælpsomhed eller blot Overbærenhed overfor Medmennesker, var viet til Undergang. Naar hun tænkte paa dem, hun havde haft kær i Livet for deres Godheds og Trofastheds Skyld, hendes Moder, hendes Broder, et Par Barndomsvenner — hvad var der bleven af dem? Traadt ned! Tilintetgjort! — mens alle de, hun fra sin Ungdom havde afskyet og foragtet for deres Falskhed, deres Frækhed eller Fejghed, nu bredte sig til Højbords som Samfundets ledende Mænd, betitlede og bekransede som en Hæder for Land og Folk. Og saae hun udover sin egen, snevre Bekendskabskres, overalt mødte der hende det samme Syn af Lavhedens Ophøjelse og Løgnens og Bedragets Triumf. Der sad næppe nogetsteds i Landet en Mand i en anset eller fremskudt Stilling, uden at han havde naaet den ved en eller anden Troløshed, ved at forraade Venner, svigte Anskuelser, fornægte Moder eller Broder. Intet var for godt til at ofres, naar det kunde hjælpe fremad. Forældre ofrede deres Børn, Kvinder deres Ære, Fyrstedøtre deres Tro. Hele det kristne Evropa saae med Ligegyldighed paa de umenneskeligste Massemyrderier af Troesfæller, naar der ikke var Udsigt til at tjene noget ved en Indblanding, mens der rustedes en Hær for at hævne Drabet af en eneste Missionær, saasnart der bød sig en Lejlighed til at plyndre. — Men det nyttede ikke at raabe Ak og Ve og vride sine Hænder. Livet var engang ikke anderledes. Mennesket vilde sin egen Skænsel. Selv paa Evropas Konge- og Kejsertroner sad der overbeviste Forbrydere, Menedere og Kvindeskændere, Mordere og Falskspillere; og Kirkens Præster velsignede dem som Herrens Salvede, og Folket hyldede og tiljublede dem som Menneskehedens Velgørere og Forbilleder. — —

Vognen drejede ind i den lange Allé af høje Popler, der i en lige Linje førte op til Gaarden, hvis Hovedbygning viste sig for Enden af den med de ituslagne Ruder glødende i Solens sidste Straaler.

Esther, der under hele Kørslen havde siddet stille og tavs, fik ved dette Syn igen Lommetørklædet op for Øjnene. Betaget af Angst og Uhygge ved Tanken om de øde, tavse og ligesom fremmede Stuer, hvortil de vendte tilbage, kastede hun sig ned i Moderens Skød under en fortvivlet Hulken.

Fru Engelstoft gjorde intet Forsøg paa at berolige hende. Hun strøg blot et Par Gange sin Haand nedover hendes Haar og sagde, halvt for sig selv:

„Du er lykkelig, Barn! Du kan endnu græde!“

FORNTIDA GUDOMLIGHETER.

NYUPPTÄCKTA UNDER INOM INSEKTVÄRLDEN.*

AF O. M. REUTER.

I.

Ett af forntidens kulturfolk, de gamla egyptierna, egnade, såsom bekant, vissa djur gudomlig dyrkan, och till och med några insekter blefvo därmed hedrade. I norra Afrika, likasom i Spanien, södra Frankrike och Italien, förekomma icke sällsynt ett slags stora torndyflar, hvilka med hufvudet nedåt och bakbenen uppsträckta framrulla en af dessa senare omfattad stor rund kula eller boll. På Rhamses' och Toutmosis' tid såg man i detta rullande klot en bild af världen i dess dagliga omlopp, och den insekt, som satte denna sinnebild i rörelse, erhöll gudomliga hedersbetygelser. Bilden af denna torndyfvel, entomologernas *Scarabaeus sacer* (Fig. 1), förekommer allmänt på urgamla

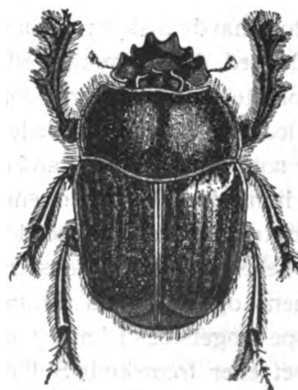

Fig. 1.

* *J. H. Fabre:* Souvenirs entomologiques. Cinquième série. Paris 1897. (Pagg. 1—167). Sixième série. Paris 1899. (Pagg. 1—97).

egyptiska inskriptioner. Enligt de gamles berättelser skulle Scarabaeus rulla sitt klot i samma riktning från öster till väster, i hvilken solen enligt deras uppfattning rörde sig. Klotet nedgräfves i jorden, heter det vidare, och dröjer där en tid af tjugoåtta dagar, lika lång som månens omloppstid. På den tjugonionde dagen, på hvilken insekten ansågs veta att månens konjunktion med solen eger rum, återvänder den, sade man, till sitt nedgräfda klot, utdrager det, öppnar det och kastar det i Nilen. Ur det i flodens heliga vatten nedsänkta klotet utgår nu en ny Scarabaeus.

För sex à sjutusen år sedan hade man dessa med astrologisk vidskepelse uppblandade föreställningar om den heliga skarabéns utvecklingscykel. Insekten rullar fortfarande än i dag sitt klot, entomologerna hafva år efter år beundrat dess egendomliga manipulationer, men först år 1897 fick den sin biograf, hvilken på grund af långvariga och noggranna undersökningar nu kunde sprida fullt ljus öfver dess märkvärdiga lifshistoria. Han ådagalade, att alla de uppgifter, hvilka hittills förekommit i naturalhistoriska arbeten, i riktig detaljkännedom på långt när icke ens gingo upp emot de gamla egyptiernas fabler, och att de i mångt och mycket ledo af alldeles oriktiga uppfattningar.

Den som belyst äfven den heliga torndyfvelns naturalhistoria är ingen annan än den berömde fransyske insektbiologen J. H. Fabre, hvilken i sina Souvenirs entomologiques mer än någon forskare publicerat så många underbara upptäckter, så många öfverraskande dokument beträffande insekternas lif, dokument, hvilka ojäfaktigt vittna om den stora vetenskapliga betydelse, dylika undersökningar ega, på samma gång de slå äfven lekmannen med en beundran väckande förvåning. Också det, som han nu, stödjande sig på sina iakttagelser i södra Frankrike, berättar om egyptiernas heliga Scarabaeus, är långt underbarare än alla de gamles sagor om denna af dem dyrkade insekt.

Då vi nu gå att redogöra för Fabres upptäkter, må vi icke låta påverka oss af något obehag för den föga estetiska beskaffenheten af det material, hvarmed de små konstnärerna arbeta. Fastmer må det vara oss ett skäl till beundran, att naturen icke ens försmår att äfven i så föraktad materie skrifva en hieroglyfskrift, hvars tolkande måste slå oss med häpnad och böja oss i andakt inför den makt, hvarom den bär vittne.

Alt till Fabres dagar trodde entomologerna att i centrum af hvarje kringrulladt klot befunne sig ett ägg, som af insekten omgåfves med gödsel och gyttja, formadt till en rund boll, hvilkens storlek sedermera genom kringrullandet skulle ökas, alldeles på samma sätt, som barnen i lös snö rulla de altmer växande snökulorna. Stundom, sade man, deltogo två eller t. o. m. tre individer i rullandet af en boll och hjälpte hvarandra i arbetet.

Fabre har uppvisat att hela denna berättelse är en enda räcka af misstag. Skarabén kommer flygande till den

gödselhög, som nyss lämnats på fältet af en betande häst eller ko. Han väljer ett litet, mer eller mindre rundt stycke, som han rensar och skrapar, och med detta såsom grundstomm börjar han nu förfärdiga sitt klot. Värktygen äro hans utplattade, med sex tänder försedda hufvudsköld och de likaledes platta femtandade främsta skenbenen. Med den förra lösgör han den ena gödselskifvan efter den andra, som därpå omfamnas af skenbenen och medels dessa spadar tryckes tätt emot underlaget. Famn på famn med ny gödsel hopas sålunda upptill, undertill, på sidorna af den ursprungliga lilla bollen, ända tills däraf blifvit ett stort klot. Allt detta sker på ort och ställe och är alldeles *icke* resultatet af en rullning längs marken. Tvärtom är skarabén en skicklig *modellör*. Hvarf lägges på hvarf och det hela modelleras med tillhjälp af frambenen, så att det slutligen blir en så fullständig sfer, att människans industri icke skulle förmå åstadkomma en fullkomligare. Dimensionerna äro så nogranna, såsom om de vore uppmätta med passare, och ytan är omsorgsfullt jämnad och glättad.

När klotet är färdigt, börjar skarabén genast att rulla det från stället på sätt som redan beskrifvits. Den fortfar därmed ej sällan i timtal, hvarunder det på sin höjd blir något fastare i omkretsen, men icke förändrar form eller storlek. Slutligen uppnår insekten sin underjordiska håla, hvari den försvinner med sitt klot och där den sedan dröjer — ända tills den uppätit densamma.

Denna boll innesluter alls intet ägg; den utgör blott den föda, skarabén för egen räkning samlar.

Orsaken, hvarför den sålunda i ensamheten drager sig tillbaka för att intaga sin måltid, lärer vara den, att den icke på annat sätt får göra det ostörd. Ty dess likar äro ytterst afundsamma, och en skarabé, som just kommit till materialplatsen, anfaller ofta en annan och försöker frånröfva denna dess färdiga boll, hvilket äfven efter någon tids strid ej sällan lyckas. Dessa öfverfall, hvilka gå ut på rof och rån, hafva entomologerna förut tolkat såsom ömsesidig hjälp vid klotens rullning!

Problemet att på lättaste sätt i säkerhet bringa betydande näringsmassor har skarabén löst genom användandet af klotformen, som vid transporten fordrar minsta ansträngningen och bäst lämpar sig efter allehanda terrängförhållanden. Den sferiska formen af dess börda är sålunda icke, såsom redan framhållits, resultatet af rullandet, utan har just tillkommit med särskild hänsyn till en blifvande rullning. Man kunde tänka sig insekten på samma sätt som jordbina flygande föra bit efter bit af sin föda i sin underjordiska håla, men huru många resor skulle detta ej erfordra och hvilket mångdubbelt besvär skulle icke denna utväg medföra! Hvarje gång skulle insekten genom luften förmå transportera blott ett litet stycke material. Nu kan den, tack vare anlitandet af rullningsmetoden, förse sig i sitt hem med på en gång föda för i det närmaste ett helt dygn.

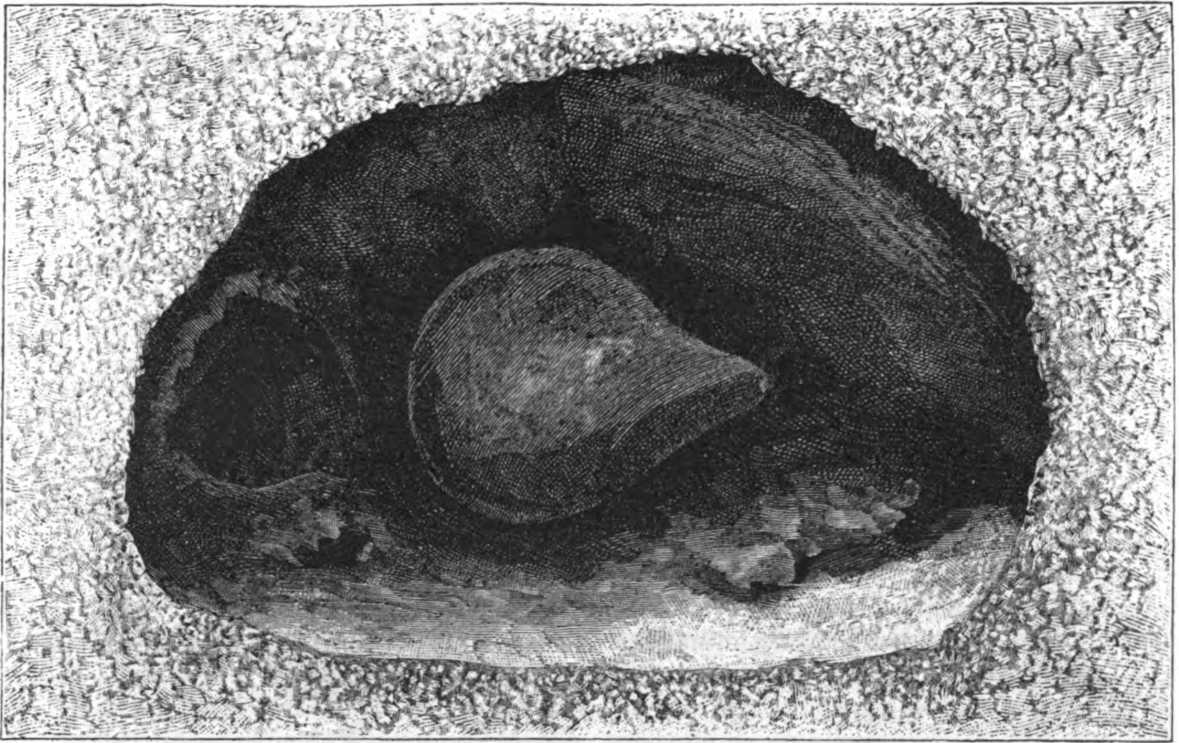

Fig. 2.

Den heliga Scarabaeus är nämligen en storätare. Under tolf timmar smälter den, enligt Fabres iakttagelser, en näringsmängd, som i volym täflar med dess egen kropp. När födan är slut vädrar dess utomordentligt fina luktsinne nya högar af färsk gödsel, den kryper upp och flyger dit. Och modelleringen af det rullande klotet tager å nyo sin början.

Dessa klot, hvilka rullas af skarabén, stå således alls icke, såsom man trott, i något samband med äggläggningen och omsorgen om affödan. Fabre har emellertid lyckats i minsta detaljer följa äfven de arbeten, insekten egnar denna.

Till en början gräfver den ett underjordiskt bo. Utifrån röjes detta genom en liten anhopning af den utgräfda jorden. Under denna öppnar sig ett schakt af omkring en decimeters djup, på hvilket följer en horisontal, rak eller buktig gång, som slutar i en vid sal. I denna rymliga sal finner man senare larven, innesluten i en gödselmassa, som till formen fullkomligt liknar ett liggande päron (fig. 2). Men detta är icke fabriceradt af torr och trådig ko- eller hästspillning. I alla de mer än hundra fall, Fabre undersökt, har insekten för sin afkomma valt den feta, oljiga, och homogena fårspillningen, som är be-

tydligt rikare på närande ämnen och lättare för larven att smälta, på samma gång dess stora plasticitet underlättar dess formande af modern.

Denna uppsöker därför högar af fårgödsel och modellerar där ett klot hvilket den rullar ned i den blifvande larvens sal*. Någon gång har Fabre funnit att insekten nere i salen med sin hufvudsköld sönderhugger och söndersmular klotet, som därpå noga undersökes och befrias från andra små insekter, hvilka vid dess hastiga förfärdigande möjligen i detsamma blifvit inbakade. Sedermera hopsamlas bitarna och ett nytt klot modellerss af dem. Oftast torde dock denna undersökning uteblifva.

Till en början är klotet fullständigt sferiskt. Men snart nog finner man

Fig. 3.

i dess öfre pol en kraterformig fördjupning (fig. 3), omgifven af utvikna kanter kring en yttre cirkelrund fåra. Kratern fördjupas, kanterna närmas hvarandra, utdragas och tillslutas åter. Päronet är färdigt.

Gör man en längdgenomskärning af ett sådant päron (fig. 4), finner man i dess utdragna ända det tämligen stora ägget, hvilande i en oval, på

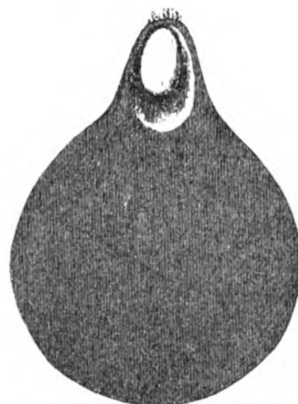

Fig. 4.

inre sidan slätpolerad cell, äggkammaren. Huru denna bildas är en detalj, som undgått den flitige och snillrike observatorns spaningar.

En annan detalj af stort intresse är den, att yttersta spetsen af päronet är af annan beskaffenhet, än dess öfriga yta. Öfveralt äro dess väggar annars kompakta och bilda ett tillhårdnadt slätt barklager kring det mjukare innehållet, så fast, att det icke ens gifver vika för en tryckning af våra fingrar. Men spetsen strax ofvanom äggkammaren bildas af en slags topp af trådig och lös gödsel, genom hvilken luften får lättare tillträde till äggkammaren.

Det är icke svårt att förstå betydelsen af den form, den sålunda mo-

* I sällsynta fall gräfves larvsalen strax under spillningsmaterialet, hvilket då neddrages i denna och först där omformas. Men oftast är terrängen, där spillningen finnes, icke lämplig för gräfningsarbeten och i så fall förfärdigas det sedvanliga klotet, som rullas ej sällan långa vägar.

dellerade näringsmassan erhållit. Torkar och hårdnar hela denna massa, dör den däri inneslutna larven. Men skarabén handlar såsom om den visste, att utdunstningen är proportionell med den utdunstande ytans utsträckning. Massan måste därför erhålla minsta möjliga yta för största möjliga volym, hvartill klotformen ensam erbjuder sig. Och ytlagret göres dessutom kompaktare, för att äfven sålunda hindra det inre att torka.

Skulle ägget vara lagdt midt i denna massa, så skulle det sakna det lufttillträde, som däremot för dess utveckling är nödvändigt, och kanske icke häller få tillbörlig värme. Därför lägges det i en cell i en tunnväggig förlängning af en af sferens poler. Utan hinder röner det här inflytelse af luft och värme, tack vare särskildt den ofvan nämnda topptappen, under det den materie, som är afsedd till den utkläckta larvens näring, sammangyttrad i den underliggande sferen håller sig färsk och frisk till följd af luftens afstängande.

Samma ändamål skulle emellertid uppnås om sferen vore utdragen i en liten cylinder. Men skönhetens fordringar vore icke på detta sätt tillgodosedda. Till och med ett barn skall finna den läckra päronformen vida skönare än denna kombination. Kan man då hos insekten antaga något estetiskt sinne? Den arbetar under jorden i fullkomligt mörker och kan icke se produkten af sitt arbete. Möjligen kan den med sin ytterst fina känsel förnimma dess former. Men är det icke antagligast, att det, som vi i våra skrifter så ofta kalla »naturen«, låter skarabén fullkomligt omedvetet välja den för dess ändamål elegantaste formen, likasom denna natur låter växterna omgifva sina frön med den blommornas skönhet, om hvilken de icke kunna hafva någon aning?

Efter fem à sex dagar utkläckes ägget i sin vagga. Den nyfödda larven börjar genast angripa födan. Men det är ingalunda likgiltigt, på hvilket sätt den gör detta. Skulle den börja äta åt spetsen till eller åt sidorna, så skulle den snart hafva genombrutit päronhalsens tunna väggar, fallit ut och varit ohjälpligt förlorad. En medfödd instinkt lär därför larven att alltid äta i riktning åt den i sferen hopade näringsmassan, hvilken den dag för dag alt mer urhålkar, aktande sig att genombryta väggarna.

Af en händelse kunna dessa emellertid skadas. Icke sällan inneslutas i det af skarabén formade päronet ägg och små larver äfven af andra i spillning lefvande skalbaggar, hvilka där undergå sin utveckling och sedan äta sig ut i det fria genom hål i päronets vägg. Äro dessa ofrivilliga parasiter allt för talrika, torkar päronet snart genom luftens tillträde och skarabélarven dör. Men oftast skyddar den sig mot dylika olycksfall. Så snart ett hål uppstår i päronskalet, ser man nämligen larven med sitt hufvud undersöka detta; strax därpå vrider och rullar den sig rundt om och för den i form af en murslef tillplattade motsatta kroppsändan (fig. 5) till hålet, hvilket den tilltäpper med en från

anus utträdande seg och snart tillhårdnande exkremental smörja. Naturen har anvisat denna ekonomiska

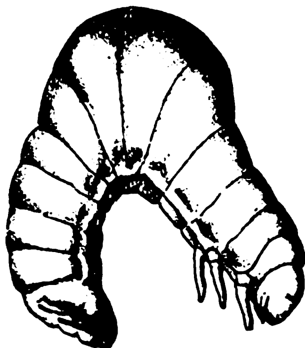

Fig. 5.

och praktiska utväg, hvilken tillåter larven att spara på den till näring afsedda massan i päronets inre, som ju äfven kunnat användas för tillstoppning af hålen*.

Hålens och remnornas reparerande afser, såsom Fabre ådagalagt, uteslutande att hindra luftens inträde i päronets inre, hvilket därigenom skulle torka.

Den tid nalkas, då larven skall förpuppas. Päronets väggar förstärkas till deras dubbla och tredubbla tjocklek allt genom samma intestinal-mastix, hvilken med larvens murslef på dem aflagras. Genom rullningar och svängningar af kroppen göras väggarna slutligen invändigt fullständigt släta och polerade.

I detta tjocka och hårda omhölje ligger puppan och inväntar höstregnen. Ty först då dessa tränga uppblötande genom jorden, mjukna dess väggar, så att den nyfödda skarabén förmår tränga sig ut genom dem och gräfva sig upp i det fria, för att i sin tur börja rulla sina kulor, bygga sin underjordiska matsal och njuta af lifvets kulinariska fröjder.

Så tillvida hafva de gamla fablerna om klotets nedsänkande i Nilens heliga vatten sin grund, som skalbaggen utan regnets dop icke kommer till lifs. Och äfven en annan detalj hafva de gamle observerat med beundransvärd noggrannhet. Skarabéns utvecklingstid tager i de flesta fall i anspråk tjugoåtta dagar, månens omloppstid.

II.

Scarabaeus sacer var icke den enda torndyfvelart, som hölls helig af de gamle egyptier. Horus Apollo talar äfven om två andra, den ena försedd på hufvudet med ett, den andra med två horn. Den förra är utan tvifvel entomologernas *Copris hispanica* eller

* Larverna kunna på detta sätt i vidsträkt grad reparera sina päronformiga omhöljen, hvilka ofta spricka äfven af torka. Upplysande är ett af Fabre företaget experiment. Han uppfödde nämligen larver, som han tagit ut ur päronen, i små runda gropar, dem han sjelf utgräft i spillning och hvilka motsvarade ungefär hälften af ett pärons storlek. I hvar och en af dessa lades en larv. Men alla dessa gropar tillslötos så småningom af larverna med ett hvälft tak. Materialet erhölls från tarmkanalen och hopades medels murslefven i bakre kroppsändan hvarf på hvarf längs gropens kanter, hvarje senare hvarf lutande en smula inåt. Sålunda reste sig så småningom utan bistånd af alla stödjebågar, hvilka för vår arkitektur äro oundgängliga, den djärfva kupol, som fullständigade sferen, hvartill Fabre gjort början.

någon annan närstående art. Också denna arts naturalhistoria har Fabre i grund studerat, och det, som han därom förtäljer, förklarar orsakerna till den dyrkan, som egnades dessa insekter, äfven om de gamla kände blott en del däraf. Ända hittills har den modärna vetenskapen emellertid varit fullkomligt okunnig om de under, denna insekts lefnadshistorie för oss numera uppenbarat.

Scarabaeus sacer är ett dagdjur, som flyger omkring i fullt solsken, för att uppsöka sin föda, och som likaså, fröjdande sig åt ljuset och värmen, rullar sina klot. *Copris* har däremot ett nattdjurs lefnadsvanor. Först om aftonen kommer denna insekt, likasom den hos oss allmänna torndyfveln, upp ur sin underjordiska håla och flyger till en nyss fallen hög af häst- eller kospillning. Den gräfver sig ned genom denna och urhålkar i jorden därunder en matsal, så stor, att den kunde rymma ett äpple. I denna drager den sedan den ena famnbördan efter den andra af den föda, som finnes till hands, strax ofvan om ingången till den underjordiska hålan. Den samlar sålunda en enorm massa näring, och utan att gifva denna någon form, såsom skarabén, förtär den småningom under dygnets lopp den i hålan nedbragta födan. Följande afton går den åter upp, vädrande nya fynd och gräfver sig på samma sätt under ett sådant en temporär våning.

Copris synes sålunda fullständigt sakna all den kunskap och skicklighet att modellera, som utmärker dess förut omtalade samsläkting. Inga förhastade slutsatser! Låtom oss följa insekten, då tiden för dess äggläggning är inne i slutet af maj eller början af juni.

Nu uppsöker den icke mer samma slags näring som förr. Likasom Scarabén väljer den för sina blifvande larver endast fårspillning. Hvar den finner en tillräcklig hög däraf, stiger den ned i jorden strax inunder och utgräfver der åt sig en stor sal. I skymningen kommer den ut från denna gång på gång och under större delen af natten släpar den ned däri bit efter bit af fårgödseln. Därefter ser man ej mer spår af insekten. Den kvarstannar i den underjordiska salen.

Kasta vi nu en blick in i denna, finna vi i ett af hörnen en rund öppning, som leder till den gång, genom hvilken spillningen nedsläpats. I motsats till den matkammare, skalbaggen i största hast gräfver för egen räkning, har denna krypta betydande dimensioner och utmärker sig genom omsorgsfullare arkitektur. Både hanen och honan torde deltaga i arbetet på mästervärket. Åtminstone finner man ofta till en början båda könen tillsamman i den underjordiska salen, hvilken de förse med föda för sin afkomma. Då två arbeta, framskrider ju arbetet dubbelt fortare. Men så snart magasinet engång är fyldt, är hanens roll slut och han drager sig diskret tillbaka, lämnande honan ensam åt sina mer delikata förrättningar.

Om man något senare undersöker kryptan, finner man icke mer de lösa gödselskifvor och bitar, som ned-

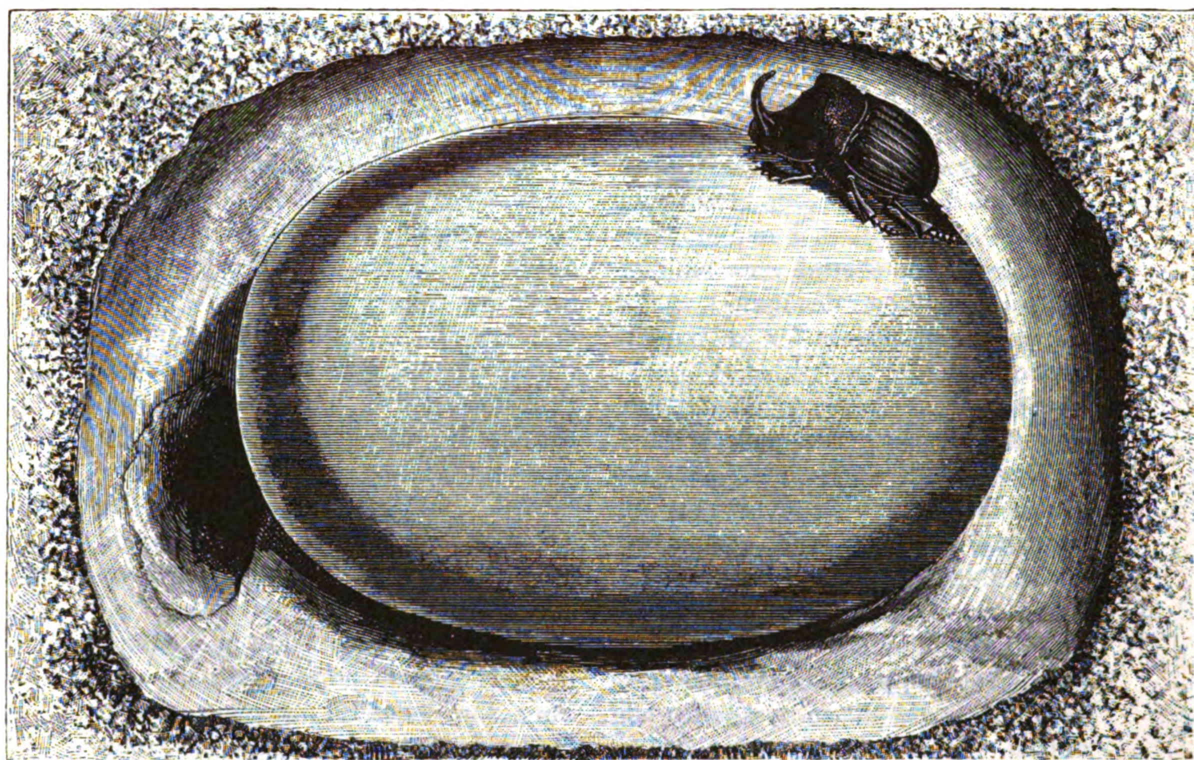

Fig. 6.

dragits. Honan har nu af dem bakat en ofantligt stor kompakt massa (fig. 6). som fyller hela salen, lämnande blott rundt omkring ett tomrum, jämnt så bredt, att skalbaggen fritt kan röra sig däri. Denna massa växlar till formen. Än liknar den ett enormt hönsägg, än en holländsk ost, en lök eller en limpa. Men alltid är formen regelbunden och ytorna ytterst jämna och polerade.

Skalbaggen går oupphörligt af och an på den sålunda till en enda homogen degmassa bakade spillningen, undersökande den med sina palper, aflägsnande hvarje liten ojämnhet och öfvervakande på allt sätt.

Innesluter denna massa skalbaggens ägg? Ingalunda. Den tjänar blott ett öfvergående ändamål. Hvilket? En bagare samlar på samma sätt degen i en enda stor klump, som han lämnar att jäsa. Först därefter delar han den i stycken, för att af hvarje göra ett bröd. Under en hel veckas tid lämnar Copris sin deg orörd. Men därefter gör insekten alldeles såsom bagaren. Med tillhjälp af sin hufvudsköld och de platta frambenen utskär den först ur massan ett stycke, hvilket den därefter tilltrycker från alla sidor, formande däraf en rund boll. Därtill åtgår en tid af tjugufyra timmar, men

först vid det andra dygnets slut befinnes klotet vara tillräckligt omsorgsfullt poleradt. Därpå följer utgräfvandet af en krater i sferens öfre pol (fig. 7), läggandet af ett ägg i denna

Fig. 7.

och de utböjda kraterkanternas hopvikande. Sferen har nu fått formen af en ovoïd, i hvars tillspetsade ända ägget befinner sig hvilande i sin larvkammare (fig. 8). Arbetet har erfordrat en tid af fyra dygn, stundom mer. Sedan en sådan ovoïd förfärdi-

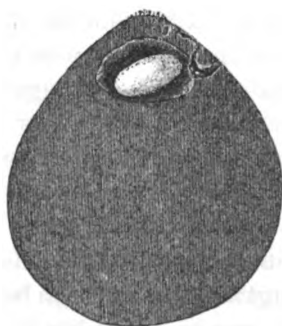

Fig. 8.

gats, begynner skalbaggen på samma sätt forma en annan. Ofta räcker degmassan till tre à fyra sådana larvbröd (fig. 9), stundom blott till två, någongång endast till ett, beroende på huru riklig den till buds stående näringsmängden varit. Samma instinkter beträffande sättet för larvfödans ändamålsenliga bevarande, dem vi redan beundrat hos *Scarabaeus sacer*, återfinna vi sålunda hos *Copris*, ehuru något modifierade. Den omständighet, att den senare gräfver sin krypta rätt under spillningshögen, tilllåter denna insekt att här samla ett betydligt större näringsmaterial, än det är möjligt för Scarabén, hvilken långtifrån rullar näringskloten till den underjordiska larvkammaren. Copris är därför i stånd att i en enda sal forma bröden åt tre à fyra blifvande larver, under det skarabén är nödgad att för hvarje larvs bröd gräfva en skild håla.

I sammanhang härmed stå äfven åtskilliga andra skiljaktigheter i dessa båda torndyflars lefnadshistoria.

Äggläggningen är slut. Hvad företager sig Copris nu? Går den likasom Scarabén åter ut, för att på ett annat ställe gräfva en en ny sal för sin afföda? Långt därifrån. Den stannar hos denna.

I sanning, icke ens någon fågel visar en trognare modersömhet, än denna skalbagge. Den instänger sig frivilligt med sina larver under fyra månader utan att förtära en munsbit föda. Denna finnes i öfverflöd till hands, men förrådet är uteslutande afsedt för larverna och modern aktar sig att på något sätt minska deras andel. Hönan, som ligger på sina ägg, glömmer under några veckor att äta. Copris uthärdar, sysselsatt med

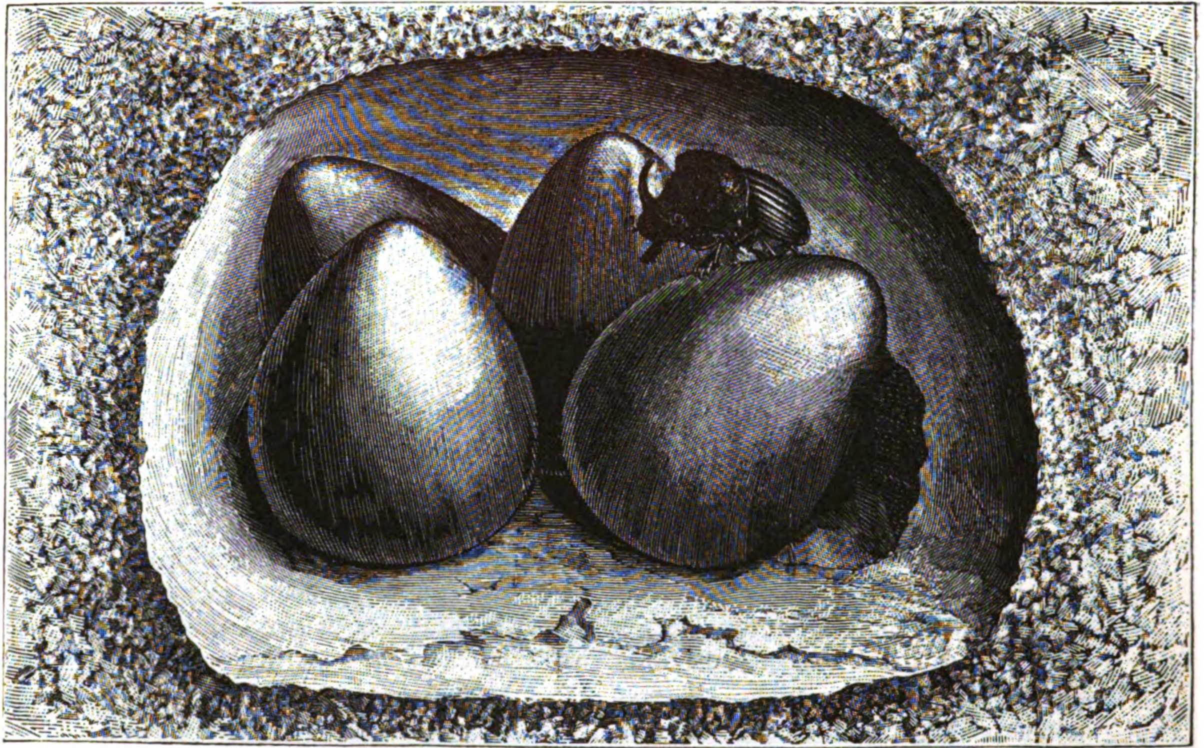

Fig. 9.

skötandet om sin familj, hungern under ett tredjedels år. Och likväl försmår den icke föda under denna tid, ifall sådan erbjudes. Fabre har sett den förtära gödselkulor, som han nedlagt i kryptan, hvilket bevisar att insektens återhållsamhet icke beror på någon särskild indisposition, som under denna tid skulle hindra den att äta.

Blott sällan ser man den sofva på bottnet af kryptan. Vanligen vandrar den från den ena ovoïden till den andra, undersöker dem med antennerna och palperna, lyssnar, såsom det tyckes, på larvens rörelser i det inre, glättar och polerar ytan och aflägsnar minsta ojämnheter.

Fabre har borttagit två ovoïder ur ett bo och hållit dem en tid utsatta för luftens invärkan. Inom kort voro de täckta af ett tjockt lager mögel. Han gaf dem då tillbaka åt modern, som efter en timme hade gjort dem ånyo fullständigt rena och glatta. På samma sätt reparerar hon genom modifikation af väggarna hastigt och fullkomligt alla sprickor och hål, hvilka af en eller annan orsak uppstå i skalet, hvarvid hon biträdes af larven, hvilken i detta fall beter sig alldeles på samma sätt, som den ofvan omtalade larven af Scarabaeus. Fabre har beträffande denna omständighet gjort talrika experiment af stort intresse, för hvilka

vi dock på grund af bristande utrymme icke nu kunna redogöra. De vittna emellertid om skalbaggens outtröttlighet. Omsorgen om de skadade ovoïderna var för öfrigt densamma, antingen de tillhörde insekten själf eller voro tagna ur en annans bo. Fabre lyckades på detta sätt locka en Copris att öfvervaka och sköta icke färre än tolf ovoïder.

Larverna utvecklas i det inre af ovoïderna och förvandlas till puppor. Fortfarande dröjer Copris hos sin familj. Mot slutet af september inträffa höstregnen, som uppmjuka jorden och de däri hvilande ovoïdernas skal, hvilka vid denna tid redan innesluta fullt utbildade skalbaggar. Dessa bryta sig ut genom skalet, och Fabre är böjd för att tro, att modern i vissa fall därvid bistår de unga. Först när den sista af dem befriat sig ur sitt fängsel, gräfver modern med sin familj sig upp i dagsljuset. Från maj till slutet af september har hon svultit; det är nu tid på att genom riklig föda återhämta krafterna.

Med undantag af de sociala arterna, getingar, bin, termiter och myror, lefva inga andra insekter än torndyflarna så länge, att de få se sin egen afkomma. Men så snart denna är utvecklad, afbrytas alla familjeband och enhvar lefver för sig eller stundom, såsom vi längre fram få se, med sin make.

Desto mer rörande förefaller oss det exempel på moderlig vård, som Copris företer. Något liknande finnes icke inom hela insektvärlden, förutom hos några andra torndyflar och endast i viss mån hos getingar och humlor. Visen hos bina inskränker sig till att lägga ägg, omsorgen om larverna lämnas af modern åt arbetsbina. Modergetingen och moderhumlan upphöra äfven, så snart arbetare utkläckts, att samla föda åt sina larver. Men Copris egnar dem under en tid af fyra månader den omsorgsfullaste vård, utan att tänka på sin egen föda. »Sålunda», säger Fabre, »visar sig hos en simpel spillningsätare en af modersinstinktens vackraste uppenbarelser. L'esprit souffle où il veut.«

III.

Likasom södra Europa och Afrika, har äfven Nya världen sina torndyflar, lika förfarna i modelleringens konst. Tack vare det bistånd, han åtnjutit af en broder, tillhörande écoles chrétiennes i Buenos Aires, har Fabre kunnat publicera äfven några högst intressanta fragment ur dessa insekters historia från fjärran Pampas, hvilken emellertid i allt väsendtlig erinrar om hvad vi ofvan erfarit, men dock i detaljerna ofta bjuder på nyhetens behag. Sålunda nöjer sig *Bolbites onitoïdes* icke blott med att gifva ytan af sin ovoïd en fastare konsistens genom att här starkare tilltrycka gödseln. Den omgifver denna med en tjock vägg af lera (fig. 10), samlad från bottnen af larvsalen, men aktar sig noga att på detta sätt tillmura äfven polen ofvanför äggkammaren, hvilken tvärtom utgöres af starkt trådig spillning, som lätt genomsläpper luft till ägget.

Phaneus milon är en annan torndyfvelart, som skiljer sig från de flesta

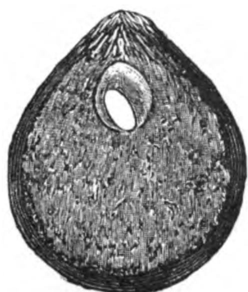

Fig. 10.

öfriga därigenom, att den icke förser sina larver med spillning, utan med köttet från döda däggdjur och foglar, fullständigt skyddar den inbakade frikadellen från att torka. Detta tjocka och nästan stenhårda lerlager fortsättes upptill i en kort hals, så att det hela (fig. 11 och 12) påminner om forntidens storbukiga vattenkrukor. Strax under halsen, skild genom en vägg från köttmassan i sferens inre, är äggkammaren förfärdigad och genom själfva halsen leder från denna ut till det fria en fin kanal, hvarigenom luften erhåller direkt tillträde till kammaren. Huru denna märkvärdiga konstruktion af insekten utföres har ingen ännu iakttagit. Men våra krukmakare skulle icke kunna förfärdiga något liknande utan tillhjälp af en

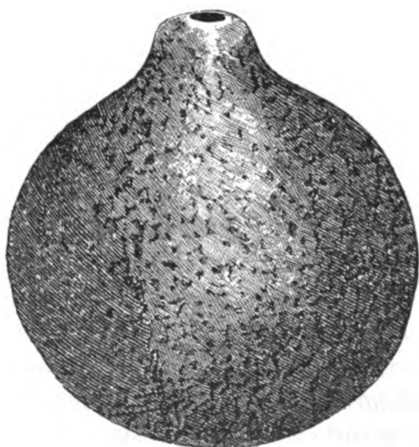

Fig. 11.

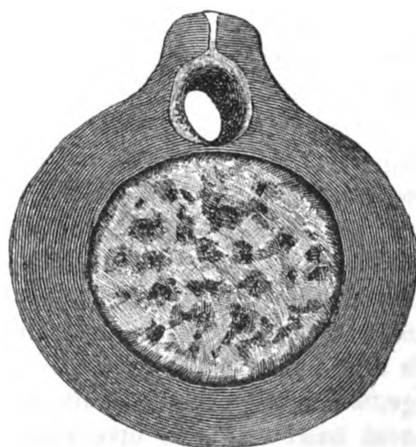

Fig. 12.

hvilket den söndersmular och uppblandar med en rödaktig lera, så att det hela liknar en chokoladfärgad deg. Denna formas sedermera till ett rundt klot, som omgifves af ett koncentriskt schikt af tät plastisk lera, hvilket nål, som efteråt utdrages. Insekten kan icke begagna sig af en liknande metod, men utför dock ett arbete, som icke står efter krukmakarens.

IV.

Faderskapet ålägger i allmänhet endast de högst stående djuren några plikter. Fåglarna utmärka sig särskildt i detta hänseende. Men bland de lägre djuren deltager fadern ytterst sällan i vården om afkomman. Bland de för öfrigt så högt stående sociala steklarna är detta aldrig fallet. Hanen dör bland dem strax efter parningen.

Vid tal om *Copris hispanicus* nämnde vi, att Fabre ansåg skäl finnas för den förmodan, att, hanen bistod honan vid gräfvandet af larvsalen och födans ditsläpande, ehuru han sedermera åter stiger upp och lämnar modern att ensam fullgöra resten.

Men Fabre känner en annan art af samma släkte, *Copris lunaris*, hvilkens hane ständigt förblifver vid sin makas sida, troget bistående henne i alla hennes ansrrängningar. Detta torndyfvelpar gräfver under gödselhögar en rymlig sal, betydligt större än, efter hvad man hittills vet, någon annan besläktad insekt förfärdigar. Dess längdaxel mäter mer än 1 1/2 decim. I denna krypta finner man till en början samma stora homogena degkaka, som i samsläktingens bo, ehuru till formen mindre regelbunden och mer växlande. Men städse finnas de båda könen, såväl hanen som honan, vakande öfver kakan. Hanen har här biträdt honan i bess bakande och icke blott i gräfvandet af kryptan och i näringsmaterialets nedsläpande. En månad senare är han allt fortfarande kvar under jorden hos sin maka, försakande likasom hon all föda och vårdande sig om de ovoïder, till hvilka kakan nu omformats och i enhvar af hvilka honan lagt sitt ägg. Medan man hos *Copris hispanicus*, hvilkens hona ensam har sig allt detta anförtrodt, icke finner mer än på sin höjd fyra ovoïder, träffar man däremot hos nu i fråga varande art sju à åtta, d. v. s. dubbla antalet. Arbetet underlättas naturligtvis genom fördelningen på två, hvilka hvardera modellera, polera och öfvervaka ovoïderna. Näringsmaterialet, kospillning, finnes äfven alltid på stället i större mängder och i främsta rummet tillåter denna omständighet honan en äggläggning, som icke behöfver inskränkas på grund af larvfödans sparsamma anhopning. Ty Fabre har genom experiment visat att äfven *Copris hispanicus* under vissa undantagsförhållanden, hvilka dock icke erbjuda sig ute i naturen, kan bringas att modellera ända till sju ovoïder och lägga lika många ägg. Att den det oaktadt på sin höjd modellerar blott fyra och lägger blott fyra ägg, ehuru flera finnas i äggstockarna, beror hufvudsakligen där på, att den nödgas afstå därifrån, till följd af bristen på lämplig föda åt afkomman.

Emellertid får den hjälp, hvarmed hanen hos *Copris lunaris* biträder, icke underskattas. Först när hela familjen utkläckts, lämnar fadern jämte denna och modern kryptan.

Innan vi afsluta redogörelsen för Fabres intressanta iakttagelser, må ytterligare omnämnas en annan liten torndyfvelart, den minsta inom klotrullarnes grupp, *Sisyphus Schæfferi,* hvilkens hane äfvenledes samarbetar

med honan.* Båda könen ses med gemensamma ansträngningar baka sin bulle, stor som en större ärt, och rulla den till den underjordiska kammaren. Honan, som är den större, går förut med de långa bakfötterna på marken och med frambenen omfattande ärten, medan hanen, i omvänd ställning, med hufvudet nedåt och bakbenen uppåtsträckta, skjuter på bakifrån. Dessa två individer, hane och hona, arbeta här för samma mål, under det åter de två *Scarabaeus sacer,* dem man ser omfatta en och samma boll, kämpa om egandet af densamma. I förra fallet är det fråga om ett klot, som är bestämdt till den gemensamma affödans näring, i senare om ett, som endast tjänar de kämpande individerna själfva till föda.

Slutligen hafva de båda *Sisyphus* funnit en plats, lämplig att däri gräfva den underjordiska kammaren. Honan beger sig då ut, för att närmare inspektera lokaliteten, och hanen bevakar under tiden ärten, hvilken den ofta, likasom till tidsfördrif, rullar mellan sina bakben, troligen för att hålla den i rörelse, så att inga flugor må hinna lägga ägg därpå. Snart har honan gräft en liten grop i marken, och genast är hanen till hands med sin börda. När gropen är tillräckligt stor, lägges ärten däri, allt fortfarande hållen i svängande rörelse af hanen. Honan befinner sig nu undertill i den påbörjade gången och hanen ofvanför, hållande i ärten och modererande stötarna. Gräfningen fortfar och snart äro båda djuren med bördan försvunna i jordens inre. Efter någon tid kommer hanen ensam upp och gömmer sig under sanden någonstädes i närheten. Honan kvarhålles inne i jorden af omsorger, vid hvilka hennes make icke kan bistå henne. I en nisch, så trång att den icke rymmer mera än honan med sin ärt, är hon nu sysselsatt med äggläggningen och ärtens omformande till ett litet päron. Efter en tid af halftannat dygn kommer äfven honan upp i dagen. Hanen stiger upp ur sin sofbädd och paret förenas igen, för att uppsöka föda, hemta krafter samt gemensamt ombesörja en ny ärts modellerande, rullande och nedgräfning i och för en ny larv.

Likaväl som honan, arbetar hanen på modellerandet af klotet, som skall tjäna larven till föda; han deltager i transporten, om än mindre värksamt än honan; han bevakar klotet, medan honan befinner sig borta i och för uppsökande af den för gräfning lämpligaste punkten; han biträder vid själfva gräfningen; han bortskaffar den utgräfda jorden; slutligen väntar han, åtminstone i de af Fabre observerade fallen, troget på sin maka under skilsmessan. Sannerligen, när man erfar dylikt, skulle man väl tro att det handlar om små djur, sådana som dessa skalbaggar? Något liknande återfinna vi, såsom sagdt, icke förr än bland fåglarna. Inga andra insekter kunna uppvisa fall, där båda könen

* Detta är likaså fallet med våra vanliga torndyflar *(Geotrupes)* samt med *Onitis bison,* men dessas bobyggnad afviker så väsentligt från de arters, hvilka vi ofvan omtalat, att vi i detta sammanhang alldeles förbigå dem.

vore konstfärdiga och där på detta sätt hane och hona bistå hvarandra i omsorgen om afkomman.

Onekligen höra de till naturens märkvärdigaste företeelser, dessa små torndyflar, hvilka lefva i och af så smutsiga ämnen, som andra djurs exkrementer.

Detta deras lefnadssätt hindrade dock icke de gamla egyptier att egna dem guddomlig dyrkan. Det skall icke häller i vår upplystare tid hindra oss att i dem dyrka en uppenbarelseform af den stora Allmakt och Allvishet, som styr världsaltet och genom hvilkens »Varde» alt är till, ända från solar och planeter till dessa små gödselkulor, hvilka fordom betraktades såsom en afbild af solens klot.

NÅGRA UPPGIFTER RÖRANDE PRÄSSFÖRHÅLLANDENA I EUROPA PÅ 1600 OCH 1700-TALET.

AF ALMA SÖDERHJELM.

De första tidningarna stodo i alla länder blott ett steg framom sina föregångare flygbladen, nyhetsbladen, och det har varit svårt att draga en absolut gräns, där tidningarna börjat. Detta förhållande har ock gjort att man mycket tvistat om hvilket land som skall hafva äran af den första tidningens uppkomst. Enligt nyare forskningar kan man emellertid med säkerhet tillerkänna Tyskland denna ära. Man har nämligen funnit i Heidelbergs bibliotek hela årgången 1609 af en veckotidning, utgifven i Strassburg af en boktryckare vid namn Johan Carolus, och allting tyder på att detta blad då redan hade existerat i flere år. Något senare, 1615, började en annan boktryckare, Egenolph Emmel utgifva en annan veckoskrift, och det räkte ej länge innan tidningar uppstodo i alla Tysklands stora städer.

Efter Tyskland kommer England år 1622 med den af Butter utgifna *Weekly-News,* Holland 1626, och Frankrike 1631 med Renaudots *Gazette.* Redan 1634 lär i Danmark ett privilegium hafva utfärdats, men det är osäkert om det kom till användning. I Sverge kan man räkna tidningsväsendets uppkomst från 1645, då *Ordinarie Post-Tijdender* började utkomma. Ryssland erhöll sin första tidning först 1703. Hvad de öfriga länderna angår, föreligga inga säkra uppgifter.

Om Tyskland har äran af att hafva skapat den första tidningen, så till-

kommer England äran af att till först hafva fört prässen till en värklig och snabb utveckling. Här uppstod tidigast det som vi i våra dagar beteckna med namnet journalism, här blef prässen tidigast befriad från censurens tryck.

Stjärnkammarns upphäfvande och det långa parlamentets inkallande 1640 var i England liktydigt, om icke med censurens upphäfvande, så åtminstone med dess fullkomliga vanmakt. Nu haglade det nya tidningar och broskyrer i alla frågor, man kunde fritt taga parti för och mot konungadömet, man kunde berömma eller klandra den anglikanska kyrkan. Politiska frågor diskuterades i prässen, och tidningarna dristade sig småningom till och med att gifva referat af parlamentets förhandlingar. Till en början hade parlamentet ingenting emot denna offentlighet, tvärtom sanktionerade det densamma genom att efter d. 3 november 1641 publicera sina debatter i en *Diurnal Occurences in Parliament.* Men det räkte ej länge, innan en del parlamentsledamöter blefvo oroliga öfver den ständigt allt större ifver, hvarmed tidningarna kastade sig öfver politiken, den ständigt tilltagande djärfheten i kritiken af regeringens handlingar. På Fairfax initiativ antogs 1647 en lag, hvilken införde den preventiva censuren jämte inregistreringssystemet för alt det som skrefs. Hade denna stränga censurlag, mot hvilken Milton skref en ljungande protest, blifvit tillämpad i all sin vidd, så hade den helt säkert med ett slag dödat prässens frihet. Lyckligtvis blef den det icke. Orsaken härtill var de inre strider, som under denna tid splittrade regeringen i tvänne mot hvarandra fiendtliga läger. Parlamentet stod i öppen fejd med konungamakten. Båda hade de behof af ett stöd, och detta stöd kunde prässen bäst gifva dem. Båda hade de intresse af att tolerera sina egna tidningars öfverdrifter, och därigenom försäkrade de prässens frihet ända därhän, att under denna period en mängd nya blad kunde uppstå.

Stuartarnas restauration gjorde så godt som slut på denna frihet. Endast några tidningar, hvilka, såsom *London Gazette* buro en officiell prägel, kunde fritt existera, på alla de öfriga lades det förhatligaste band. De blad som skapades voro obetydliga och ointressanta och tynade snart bort. Säkert är, att hade Jakob II:s regering varat längre, så hade den medfört prässens fullkomliga undergång.

Emellertid kom revolutionen af 1688 och lade, såsom Macaulay säger, regeringen under prässens välde. Prässens ställning befästes strax därigenom, att Wilhelm III själf ansåg densamma såsom ett viktigt stöd för sin makt och uppmuntrade de tidningar som ställde sig på hans sida, ja, han hade t. o. m. ett eget blad, *Orange Intelligencer.* Den lag, som förordnade preventiv censur för tidningarna, existerade visserligen ännu under början af Wilhelms regering, men han gjorde intet bruk af densamma. Tiden för denna lags existens gick till ända 1692. Detta år blef den på nytt antagen för ett år framåt, men då den ännu en gång skulle förnyas,

lyckades det ministeriella partiet och tories få den förkastad, och då den aldrig mera härefter återupplifvades kan man räkna prässfrihetens existens i England från år 1694.

Den nyvunna friheten hade förklarligt nog för prässens utveckling en utomordentligt hälsosam invärkan. Dess frukter blefvo emellertid ej synliga förrän under drottning Annas regering — det är från hennes tid som den politiska prässen, som den moderna journalismen härstammar. Alla de tidningar, som förut existerat, hade varit ensidiga, de flesta hade rört sig endast på ett område, nyheternas, och de som vågat sig ut på att gifva referat af parlamentsdebatterna, inskränkte sig till dessa. Från början af 1700-talet begynte man sammanföra olika ämnen i samma blad, och då därtill kom, att diskussioner och utläggningar i alla frågor blefvo altmera vanliga, uppstod en ny genre, hvilken, politisk-moralisk som den var, utgjorde första förebilden till våra dagars tidningar.

Vägen till den moderna journalismen öppnades af *Robinson Crusœs* författare, Daniel de Foe, som i sin från 1705 utgifna Review diskuterade politik, literatur, filosofi, meddelade nyheter, talade fritt om alla landets angelägenheter, och det alt med en kraft i argumenteringen, en logisk klarhet och en glänsande stil, som ej kunde underlåta att draga publiken med. Från grundläggandet af denna tidning daterar sig den politiska prässens roll i världen, och det är därför mera skäl att minnas de Foes Review, än Carolus' och Emmels periodiska flygblad, då man ser tillbaka på prässens annaler.

Den genre, de Foe skapat, blef mycket omtykt, och många af tidens märkliga män stälde sin penna i journalismens tjänst. De förnämsta af dessa voro på whigpartiets sida Steele och Addison, hvilka utgåfvo flera tidskrifter: *The Tatler* 1709, *The Spectator* 1711, hvilken vann en oerhörd spridning i hela Europa, *The Guardian* och *The Englishman* 1713 och *The Freeholder* 1715. Tory-partiet hade ej mindre anmärkningsvärda journalister att uppvisa, främst må nämnas lord Bolingbroke, som länge gaf bidrag till den af Amherst utgifna *The Craftsman* och Swift, som i *Tory-Examiner* skref en mängd märkliga artiklar.

Det var med en frihet, gränsande till självsvåld, som denna präss utan förbehåll diskuterade dagens frågor och med fulla händer strödde ut sina sarkasmer öfver regeringen. Också såg parlamentet med högst missnöjda blickar den stora frihet som rådde, och underhuset dröjde ej att på alt sätt försöka tillintetgöra prässen, denna makt, som med detsamma täflade om ledningen af den allmänna opinionen. Det behöfves ej mycket för att falla i onåd hos denna nya stjärnkammare: hvarje allusion på dess debatter, hvarje reflexion öfver tal, hållna inom detsamma, hvarje ogillande af de åtgärder, som vidtagits, blefvo i underhusets ögon brott, hvilka straffades med böter, fängelse eller schavottering. Då journalisterna ingalunda fruktade några förföljelser, ägde nästan ingen

parlamentssession rum, där ej klagomål öfver enskilda skriftställare skulle förekommit. Daniel de Foe var inblandad i ständiga förvecklingar med denna makt; utan fruktan opponerade han sig nämligen i talrika pamfletter mot regeringen och fick vid skampålen eller i fängelset tänka öfver sin djärfhet. Underhuset gick i sin ytterlighet ända därhän, att det ej ens respekterade den parlamentariska oantastlighetens princip: 1707 blef nämligen en parlamentsledamot utvisad för en bok som förklarades kränka den kristna religionen, och 1713 rönte Steele samma öde för några artiklar, som han publicerat i *The Englishman*. Parlamentet tröttnade emellertid på att förhöra och döma enskilda journalister, det upptog för mycket af dess tid och hade förresten ej ens åsyftad värkan. Man ville tänka ut ett mera radikalt sätt att bringa prässen till tystnad. Förslag väktes om återupplifvandet af den preventiva censuren, men det vann intet understöd, man hade så vant sig vid friheten, att alla ryggade tillbaka för en så kraftig åtgärd. Däremot förenade sig parlamentet med förtjusning om budgetskommissionens förslag att på ekonomisk väg söka hindra journalismens framsteg. Så antogs stämpelskatten af 1712, hvilken lade en oerhörd tunga på alt det som tryktes. När därtill ännu kom en skatt på pappret, var det naturligt att denna institution skulle hafva åsyftad värkan och, åtminstone till en början, åstadkomma en viss stagnation i prässens utveckling.

Den nyhetshungriga publiken gick emellertid hällre in på att betala en högre afgift, än att vara utan tidningar, och detta gjorde att prässen snart hämtade sig från sin första vanmakt. Därtill kom, att konungarna Georg I och Georg II ej voro på något sätt afvogt stämda mot prässen, ja, Walpole uppmuntrade en mängd tidningar genom sitt vidsträkta besticknings-system. Stämpelskatten blef under Georg I:s regering något förmildrad, och då den dessutom kringgicks på altmöjligt sätt, rådde, trots densamma, en långt gången frihet, i skydd af hvilken tidningarna utvecklade sig raskt och säkert. Visserligen förekom det ju nog, om ock sällan, att publicister blefvo förföljda, ja, ännu så sent som 1758 blef en författare, Shebbeare, dömd till skampålsstraff. Att detta nesliga straff emellertid förlorat sin egentliga innebörd, bevisar det förhållande, att Shebbeare hela tiden fick ha vid sin sida en livréklädd betjänt, hvilken medels en stor parasoll skyddade honom mot regnet!

Det var blott ett prerogativ, som återstod för tidningarna att förvärfva, ett område, som var stängdt för dem: regeringen förbjöd dem hårdnackadt alla referat af parlamentets förhandlingar. År 1729 hade visserligen en förordning utfärdats, hvilken stadgade att parlamentshandlingar kunde offentliggöras af alla dem, som sökt och erhållit särskildt privilegium därtill. Men denna tillåtelse var liktydig med ett förbud, ty privilegierna voro svåra att få och journalisterna, som insågo detta, anhöllo sällan om sådana.

Emellertid hade då och då en publicist lyckats insmyga i sin tidning några meddelanden rörande parlamentsdebatterna, och efter 1733 publicerade Cave, som genom att muta parlamentsbetjäningen hade i sessionssalen erhållit en vrå för sig och sina vänner, i *Gentlemans Magazine* tämligen utförliga referat. Men rätt att publicera förhandlingarna, om ej genom ett positivt, så åtminstone genom ett negativt medgifvande, tillerkändes tidningarna först genom den s. k. Wilkeska affären.

Wilkes, medlem af underhuset och utgifvare af *North Briton*, hade i sin tidning utan omsvep beskylt konungen, Georg III, för att i det tal, hvarmed han 1771 hade öppnat parlamentet, ha sagt en mängd uppenbara osanningar. Underhuset uttalade sin ovilja genom att utfärda en proklamation, som förbjöd offentliggörandet af debatterna, samt genom att fängsla *North Britons* boktryckare jämte fem andra, som återgifvit artikeln. Wilkes, som var lordmajor, förklarade emellertid domen olaglig och yrkade på boktryckarnes frigifvande, men detta hade endast till följd att han själf blef kastad i fängelse. Denna angelägenhet, som följdes med ett spändt intresse af allmänheten, hvilken icke underlät att visa sin sympati för de fängslade, gaf i parlamentet anledning till häftiga och långvariga debatter. Slutligen insåg dock underhuset att det gått för långt i stränghet, och ett absolut förbjudande af förhandlingarna blef för hvarje dag altmera ohållbart. I all tysthet frigåfvos både Wilkes och boktryckarne, och det blef efter denna angelägenhet ej mera fråga om att försöka hindra journalisternas lust att inför allmänheten hemta fram och förklara parlamentets förhandlingar. Få förändringar hafva genomförts så tyst och stilla.

Följden af denna reform blef ett stort uppsving för prässen, som nu antog en ton af politisk myndighet och politiskt ansvar. En mängd nya stora tidningar skapades också under den närmast följande tiden, så t. ex. *Morning Post* 1772 och *Times* 1788.

Såsom vi snart skola se, medförde revolutionen af 1789 för Frankrike en prässfrihet så obegränsad, som intet annat land ännu dittils haft att uppvisa. Denna stora, spontana frihetsrörelse var icke utan återvärkan i England. Dels blef man mera ifrig att förfölja misshagliga politiska skrifter, dels smittades engelsmännen af den i Frankrike rådande entusiasmen. Sheridan bildade nu en klubb kallad *Prässfrihetens vänners sällskap,* hvilken stod i relation och korrespondens med själafränderna i Frankrike och i sin mån värkade för prässfrihetens framsteg i de båda länderna. Också regeringen slog in på samma väg. Genom den af Fox framstälda, och efter många debatter antagna s. k. libell-akten 1792 bestämdes nämligen att hädanefter i prässmål juryn icke allenast skulle äga att uttala sig, utan att också domsrätten, som förut innehafts af vanliga domare, skulle tillerkännas densamma. Denna akts antagande var liktydigt med proklamerandet ef en fullkomlig tryckfrihet.

Också hade den till följd, att prässen vann en sådan kraft och utveckling, att de många reaktionära lagar, som utfärdades mot densamma i slutet af 1700 och början af 1800 talet, ej förmådde på något sätt rubba dess bestånd.

Det är svårt att säga i huru hög grad, och i hvilken mån, den franska prässen rönte inflytande af den engelska, och tvärtom; säkert är dock, att Frankrike, under det sekel som stod mellan den engelska och den franska revolutionen, erhöll från England en stor del af de frihetsimpulser, hvilka långsamt mognade och långsamt kämpade sig igenom, tils de vid början af revolutionen med ett slag bröto sönder hela den gamla tidens konstrikt uppförda censur-system.

Denna censur, som härstammade från Frans I:s tid, var på 1600- och 1700-talet mycket sträng. Den preventiva granskningen lade nämligen, i förening med ett minutiöst utbildadt privilegiiväsende, på literaturens och prässens utveckling ett hämmande band. Prässlagstiftningen var, tagen efter bokstafven, fullkomligt barbarisk, och blef det ännu mera, då Richelieu återinförde det år 1566 eliminerade dödsstraffet för dem hvilka i sina skrifter angrepo religionen och klandrade regeringens åtgärder. Vid början af Ludvig XV:s regering förändrades visst dödsstraffet till bannlysning för författarne, spö och galerer för boktryckarne, men dessa straff voro ju knappast mera mänskliga. Emellertid måste Ludvig själf ej ens ansett dem vara tillräckligt stränga, ty genom förordningar af 1757 och 1767 återinförde han dödsstraffet för dem hvilka i sina skrifter sträfvade »à émouvoir les esprits, à attaquer la religion, à donner atteinte à l'autorité du Roi et à troubler l'ordre et la tranquillité de ses états. Den förra bestämningen förordnade dessutom galer-straff på lifstid för dem som ej iakttogo de föreskrifna formaliteterna.

Det är sant, att ingen af dessa lagar tillämpades i praktiken, och att man under denna tid ej har något exempel på att författare med lifvet eller på galererna fått böta för hvad de skrifvit. Men icke destomindre var deras ställning outhärdlig. De många omgångarna, det godtyckliga system, hvilket tillät fullkomligt okunniga censorer att på det bedröfligaste stycka deras arbeten, att hindra eller förbjuda deras utkommande, var tillräckligt för att stämma ned dem och komma dem att tveka. Nya förordningar utfärdades ständigt: än kom det förbud att skrifva något om de kyrkliga stridigheterna, än om finanserna, än i religiösa, än i nationalekonomiska och lagstiftningsfrågor, med hotelser om stränga straff för dem hvilka gjorde sig skyldiga till öfverträdelser af dessa påbud. En stor förvirring rådde dessutom i administrationen och juridisdiktionen af prässangelägenheterna, så att alla makter trodde sig berättigade att ingripa i dessa, — en författare har under l'ancien régime räknat 17 olika slag af censur! Polisen skötte om den tillfälliga bestraffningen, arresterade kolportörer, konfiskerade förgripliga skrifter, och förfor i allmänhet med

den största hänsynslöshet: prässar och typer lades i aska, och med framstående författares arbeten handskades man på ett föga respektfullt sätt; så lär t. ex. Mablys *Les principes de morale* hafva hamnat hos en modist och användts till kartonger. De religiösa makterna satte sig till doms öfver teologiska arbeten, det kungliga rådet förbjöd misshagliga skrifters kringspridande, och de andra högre domstolarna dömde alt det som rörde deras värksamhetsområden. Men främst var det dock parlamentet, hvilket, utan någon egentlig rätt därtill, hade tagit sig an både att uttala straffdomarna i prässmål och att värkställa dem. Efter det den kungliga advokaten — under 30 års tid Louis Séguier — uppläst sin, ofta mycket långa anklagelseskrift och en mängd ceremonier iakttagits, skred parlamentet med pomp och ståt till domens värkställande, d. v. s. upptändandet af en autodafé vid foten af parlamentshusets stora trappa, hvarefter det misshagliga arbetet sönderrefs och brändes. På detta sätt förstördes bl. a. under 1700-talet en stor mängd af upplysningsfilosofernas arbeten, så t. ex. 1757 Voltaires *La Pucelle*, 1758 Helvetii *De l'Esprit,* 1762 Rousseaus *Emile,* 1770 *Système de la nature* och *Christianisme dévoilé* af Holbach, 1774 denne författares *Le bon Sens* och Helvetii *De l'Homme,* 1775 *Philosophie de la Nature* af Desliles de Sales, 1782 Raynals *Histoire philosophique et politique,* o. s. v.

I trots af dessa stränga censurella förhållanden nådde tvänne slag af tidningar en relativ fullkomning, och lyckades, genom kringgående af formaliteterna, förvärfva sig en långt gången frihet, d. v. s. den literära prässen, grundad år 1665 med *Journal des Savants,* samt den typiskt franska, s. k. lilla prässen, hvilken, med *Mercure galant* i spetsen, bjöd publiken på både politik, literatur och nyheter i en lätt och causerande stil. Förklarligt nog hände det ju också, att de literära tidningarna indrogos och att deras redaktörer förföljdes, särskildt framkallades misshaget af den altför fria kritiken, hvilken både de makthafvande och allmänheten sågo med mycket oblida ögon. Så fingo t. ex. Voltaires kända antagonister, Desfontaines och Fréron, båda med fängelse böta för att de med altför stor frihet uttalat sig i literära och konstnärliga frågor, den senare, såsom det berättas, emedan han sagt om en uppburen målares taflor, att de »semblaient peints au caramel.»

Någon politisk präss kunde emellertid ej uppstå, beroende både på den stora misstänksamheten vis-à-vis alt som stötte på klander af regeringens åtgärder, och *Gazettes* vidsträkta privilegium. Försök gjordes nog att skapa värkligt politiska tidningar, och några af dem som uppstodo, främst Linguets *Les Annales politiques et littéraires* och *Courrier de l'Europe* voro båda värdiga föregångare till revolutionsprässen och banade, både genom sitt innehåll och sin oförtrutna kamp mot censuren, vägen för denna, men de ständiga trakasserierna och förföljelserna förlamade deras kraft

och hindrade dem att svinga sig upp till politisk självkänsla och politisk säkerhet, för hvilka friheten är ett oundgängligt vilkor.

Revolutionens stormklocka ringde för Frankrike in prässens frihet. Den politiska prässen trädde fram i ljuset stark och säker, såsom hade den endast afvaktat denna signal för att öfvertaga ledningen af Frankrikes angelägenheter. Dess roll i revolutionsdramat blef mycket stor. Till en början tog den till sin uppgift endast att sprida ljus och kunskap, lära folket att taga vara på sina rättigheter, bryta ned gamla fördomar och bygga upp en ny samhällsordning. Men ju längre revolutionen gick, dess mera egennyttiga blefvo prässens syften. De revolutionära bladen, i spetsen för hvilka gingo Brissots *Le Patriote français*, Camille Desmoulins *Les Révolutions de France et de Brabant,* Marats *L'Ami du Peuple,* Gorsas, Carras och Frérons tidningar, började offra åt partihat och parti-intressen, de frågade mindre efter, om de ledde folket i rätt spår, än om de förvärfvade sig popularitet, och deras förnämsta sträfvan gick ut på att tillintetgöra den rojalistiska prässen, hvilken, satirisk, kvick och frivol, leddes af *Les Actes des Apôtres* och *L'ami du Roi*.

Den prässfrihet, som rådde, var utan någon gräns. Då de gamla institutionerna af sig själfva bortföllo, fans ingen lag, som inskränkte densamma, och ingen makt, hvilken, utan stöd af lag, kunde hålla den i styr. Den proklamerades också utan ringaste förbehåll både i rättighetsförklaringen och i 1791 års konstitution, hvilken dessutom införde en nyhet, d. v. s. jury i prässmål.

Med kommunens upprättande d. 10 augusti 1792 följde den rojalistiska prässens undergång. De antirevolutionära bladen blefvo undertrykta, deras utgifvare arresterade. En af de rojalistiska journalisterna, den unga, spirituella Suleau, hade blifvit mördad under massackern, en annan, *Gazette de Paris* redaktör, du Rozoy, dömdes till döden tre veckor efteråt. Prässfriheten var i allvarlig fara. Den räddades visserligen till en tid genom en hätsk strid mellan den girondistiska och den jakobinska prässen, men efter den andra girond-ministärens fall och konungens död var dess ställning tämligen efemär. Händelserna den 31 maj och 2 juni gjorde i praktiken fullkomligt slut på hvarje spår af den prässfrihet, hvilken, genom en egendomlig ironi, två dagar före girondisternas fall, högtidligt tillförsäkrades en hvar af 1793 års konstitution!

Revolutionen hade begått många brott under frihetens täckmantel, och det var i denna samma frihets namn, som Robespierre införde en censur, hvilken i stränghet vida öfvergick den, som satts i gång af l'ancien régimes reaktionära ministrar. Denna censur var ej erkänd af någon, ej ens af sin upphofsman, och på intet sätt organiserad: den handhades af revolutionstribunalet, hvilket dömde efter lagen för de misstänkte och straffade med schavotten. Hvilket prässens

öde blef under detta tryck, är lätt att inse. De tidningar som existerade voro antingen servila eller fullkomligt obetydliga, de vågade intet klander, ingen motsägelse, icke ens mera några underförstådda hänvisningar. Blott en röst dristade sig att föra den kväfda oppositionens talan. Från november 1793 till februari 1794 utgaf Camille Desmoulins *Le vieux Cordelier,* hvilken med sitt motto »Vivre libre ou mourir» och sina ohöljda angrepp på de maktägande, utgjorde en ljungande protest mot förtrycket. Camille angrep visserligen ej Robespierre direkte, men ingen underlät att i hans kommentarier af Tacitus draga jämförelser med den tid de lefde i, alla läste i hans dityramb till ära för frihet och mänsklighet ett klander af terrorismens grymheter, och alla sågo i hans entusiastiska uttalanden om den engelska prässfriheten ett angrepp mot Robespierres censur. Camille Desmoulins fick, liksom många andra journalister, bland dem Linguet och André Chénier, göra bot på schavotten.

Den 9 thermidor bildar i prässens, likasom i revolutionens historia, en vändpunkt, efter hvilken följde en häftig reaktion. Hela Frankrike andades på nytt, man roade sig och dansade, och prässen återtog utan svårighet sin i lag proklamerade frihet. En kraftig och stridslysten reaktionär präss uppstod, den anfördes af *l'Orateur du peuple,* den omvände Frérons organ, och försökte på alt sätt tillintetgöra de få, illa redigerade jakobinska bladen. Till en början gömde den sina rojalistiska tendenser under en moderat-revolutionär omklädnad, men det räkte ej länge innan den tröttnade därpå, och redan under direktoriets första tid hade Frankrike en öppet rojalistisk präss, hvilken. segerviss och säker, arbetade på att underminera styrelsen och återinföra konungadömet.

Huru mycket konventet under sin sista tid förfärades af denna präss myndiga ton, visar det förhållande, att konstitutionen af år III (1795) icke mera så obetingadt som de två förra, proklamerade prässens frihet. Ett af direktorialregeringens främsta sträfvanden blef också att värja sig mot densamma. Då direktorerna ej genom att inspirera och underhålla en egen präss lyckades nå sitt mål, började de bearbeta de båda råden för att få till stånd en lag, hvilken skulle hjälpa dem att stäfja tidningarnas öfverdrifter. Den 28 germinal år IV (april 1796) antogs denna lag, efter mycken tvekan från rådens och mycken påtryckning från direktorernas sida. Jämte det den påbjöd att hvarje skrift måste vara försedd med författarens namn och boningsort, samt stälde icke blott författarne utan också boktryckare, bokhandlare och kolportörer till ansvar, förordnade den dödsstraff för alla dem, som i sina skrifter angripit statens bestånd och den republikanska styrelseformen. Denna revolutionens första värkliga prässlag var altför sträng för att tillämpas, juryn vägrade att döma efter densamma och frikände, i brist på annan lag, de författare hvilka stäldes inför dess domsrätt.

Prässen fortfor att skymfa regeringen, och direktorerna fortforo att söka ett medel, som kunde göra slut på prässen. Då hvarken de ständigt ökade posttaxorna eller den år V (1797) införda stämpelskatten lyckades åstadkomma någon märkbar effekt, begagnade sig direktorerna af händelserna d. 18 fructidor samma år för att sätta i värket en statskupp också vis-à-vis prässen.

Redan på morgonen denna dag uppspikades öfveralt i hufvudstaden ett dekret, hvilket förordnade, att alla de, som på något sätt ville återupplifva konungadömet eller 1793 års konstitution, ögonblickligen skulle bli fusillerade. Frampå dagen följdes detta af ett annat, hvilket underrättade om att ett trettiotal redaktörer och boktryckare hade blifvit förda till La Force för att hållas inspärrade och dömas efter lagen af den 28 germinal år IV. Och den 19 fructidor beslöt direktoriet slutligen att för ett år framåt ställa hela prässen under polisministerns högsta uppsikt.

Prässen repade sig icke efter denna dess Bartholomeinatt. Polisministern, hvilken fick sin maktbefogenhet utsträkt ända till år VII (1799), lyckades genom ständiga trakasserier, hemliga eller uppenbara, helt och hållet förinta dess självständighet, och såväl inom direktoriet som inom de båda råden blef man altmera afvogt stämd mot densamma. Det ena svåra slaget efter det andra riktades mot prässen: journalisterna deporterades i stora skaror, deras gods sequesterades, deras tidningar upphörde. Ett sådant systematiskt förföljelseraseri kunde ej undgå att hafva åsyftad värkan. Då Napoleon efter den 18 brumaire såsom förste konsul öfvertog ledningen af Frankrikes angelägenheter, var prässen fullkomligt förlamad, den höll på att kämpa sin sista kamp. Och Napoleon gaf den dödsstöten i form af lagen af den 17 januari 1800, hvilken, utom att den tillät endast 13 af de gamla tidningarna att existera, för framtiden förbjöd hvarje skapande af någon ny.

Den tyska prässen var egentligen knappast annat än en efterhärmning af den engelska, en efterhärmning, som dock på intet sätt kunde mäta sig med originalet. I motsats till Frankrike, som i den causerande, »lilla» prässen fick ett uttryck för sitt eget skaplynne, och England, som med den moralisk-politiska tidskriften öppnade en ny aëra för mänskligheten, skapades i Tyskland ingenting fullkomligt nytt. Dock har detta lands betydelse för prässens utveckling ingalunda varit utan betydelse, särskildt må framhållas det stora inflytande, som de skandinaviska länderna i detta afseende rönte af tyska impulser.

En blick på organisationen af de tyska prässförhållandena visar oss, att under 1600 och 1700 talet ingen gemensam prässlagstiftning förefans, så att dessa i rikets olika stater voro vidt skilda från hvarandra, beroende på de enskilda staternas olika lagstiftning och de enskilda regenternas godtycke. I Frankfurt am Main, som var medelpunkt för bokmarknaden, fanns visserligen en gemensam Bücherkommission, hvilken hade till upp-

gift att öfvervaka alt som tryktes och alt som infördes i riket, att konfiskera misshagliga skrifter och ställa författare och boktryckare till ansvar. Men denna kommission hade absolut intet inflytande, ja, flere stater, ss. Preussen och Sachsen, förklarade öppet, att man i dessa länder ansåg dess åtgärder vara alldeles utan kraft. Förgäfves utfärdade Karl VI år 1715 ett edikt, genom hvilket han inskärpte bestämningarna angående denne Bücherkommission, förgäfves försäkrade han i slutet af detta edikt: »wir meinen es ernstlich mit Urkund dieses Briefes», ingen tog ändå ediktet på allvar. Kommissionen kände också själf sin maktlöshet. Då bokmarknadens centralpunkt öfvergick från Frankfurt till Leipzig, vågade denna ej, af fruktan för att förlora sin makt, flytta till denna stad. Dess kvarstannande i Frankfurt gjorde emellertid att den sista skymten af dess maktställning försvann.

I Preussen rådde under Fredrik Vilhelm I:s militärvälde, förklarligt nog, ej någon frihet för prässen. Likväl var dess tillstånd ej ändå så outhärdligt, som man har skäl att föreställa sig, och egentligen var det endast de i Berlin utkommande tidningarna och alla periodiska tidskrifter, som voro underkastade sträng censur. Äran häraf tillkommer dock i ingen mån Fredrik Vilhelm själf, han hade för sin del hälst velat införa den strängaste censur, men alla hans bemödanden i detta afseende strandade mot generaldirektoriets fria åsikter och absoluta motstånd.

Fredrik II:s regering var för prässen, om icke en gyllene ålder, såsom man ofta vill påstå, så åtminstone en tid af relativt lugn och ganska långt gången frihet. Visserligen upphäfde Fredrik ej censuren, men han tolererade friheten, visserligen var han så ömtålig för alt klander af sina egna regeringshandlingar, att han på alt sätt förföljde sådana skrifter, som ogillade dessa, och tidtals vidtog han ganska stränga åtgärder mot prässen, men hans intresse för upplysningsfilosofins nya idéer bragte icke allenast literaturen, utan också prässen, ett stort steg framåt i utveckling.

En af Fredriks första regeringshandlingar var utfärdandet af ett edikt, genom hvilket tidningarna erhöllo rätt att fritt skrifva om rikets och främst hufvudstadens angelägenheter, dock med det uttryckliga förbudet att på något sätt stöta för hufvudet de utländska makterna. Till ediktet hade konungen med egen hand fogat följande ord: »Gazetten, wenn sie interressant sein sollen, müssen nicht geniert werden.“ Då journalisterna emellertid ingalunda afhöllo sig från att med sin kritik och sina sarkasmer angripa de utländska makterna, såg sig Fredrik föranlåten att inskränka tidningarnas yttranderätt redan i december 1740. Reaktionen gick dock ännu längre. Fredriks fruktan för diskussionerna i tidningsprässen om det berättigade i hans anspråk på Schlesien dref honom till allehanda censurella åtgärder. Under första schlesiska kriget utfärdade han ett reskript, som förbjöd »alle übel aus-

gearbeiteten Deduktionen wegen königlicher Gerechtsame», lät konfiskera en skrift om *Die Rechte des Königs in Schlesien,* samt öfverlät åt kabinettsministeriet censuren af alla de skrifter, som behandlade rättsfrågor. Det nästa steget var hindrandet af de utländska tidningarnas cirkulerande i riket, och sist och slutligen förbjöds genom förordningar af 1742 och 1747 att trycka hvad det än må vara utan föregående censur, hvarjämte beslöts, att vetenskapsakademin skulle handhafva denna censur öfver hela landet.

Man kan förstå att preussarne, som blifvit vana vid en ganska stor frihet, ej kunde finna sig i detta omslag. Indignationen var så allmän, att det från alla håll haglade klagomål öfver de utfärdade edikten. Med beundran må antecknas, att Fredrik med tålamod läste igenom alla dessa klagomål, och då han såg, att hans åtgärd ej var förenlig med landets önskan, återtog han sitt censuredikt år 1748. Visserligen utfärdade han året därpå ännu ett annat censuredikt, vare sig han själf med oro såg de fördärfliga följderna af den obegränsade prässfrihet, som det förra ediktets upphäfvande hade fört med sig, eller han lät beveka sig af det censurelt sinnade justitieministeriets påtryckning. Att Fredrik endast motvilligt gick in på denna stränghetsåtgärd bevisas emellertid däraf, att han förordnade att censuren skulle utöfvas af män, hvilka »eben nicht alle Kleinigkeiten relevieren und aufmuzen», och att han uttryckligen i censurediktet förklarade att detta ej kommit till för att undertrycka friheten utan endast för att bota missbruken. Han visade ock i praktiken genom talrika eftergifter, både allmänna och enskilda, att ediktet ej var så strängt menadt. Följden af konungens toleranta hållning i prässfrågan blef också att författare och tidningsmän ingalunda brydde sig om att efterlefva censurediktets föreskrifter, ja, det blef så vanligt att dessa ej understälde sina arbeten censorernas granskande öga, att en censor engång lär hafva blifvit ytterst förvånad, då en författare anhöll om att få sitt arbete censureradt. Sålunda herskade under största delen af Fredriks regering en långt gången prässfrihet. — Fredriks efterträdare, Fredrik Vilhelm II, försökte förgäfves genom religionsediktet af 1788, som föbjöd alla ickekatolska skrifter, samt censurediktet af samma år, att hämma prässens utveckling och tillintetgöra friheten. Enskilda skriftställare blefvo visserligen förföljda och deras arbeten indragna, men någon stagnation inträdde ej i prässens utveckling, därtill hade frihetstanken grott altför djupt.

I flera af de mindre tyska staterna, främst Hannover och Braunschweig, rådde stor frihet. Hannover var prässens Eldorado. I Göttingen voro universitetsprofessorerna befriade från all censur, och varningen var här det strängaste förekommande straffet. Här utgaf Schlözer, professor i statsrätt, från 1778—1792 sina ryktbara veckotidningar, *Briefwechsel* och *Staatsanzeigen,* hvilka, i början åtminstone, cirkulerade alldeles fritt och innehade en fullkomlig maktställning.

Om deras stora anseende vittnar den fruktan som alla hade för att bli utsatta för deras klander. Det berättas att en liten tysk furste engång återtog en ordonnans, som han utfärdat, med ett: »Es könnte in den Schlözer kommen» och Maria Theresia lär ofta frågat sig, när hon öfvervägde något beslut i sitt hemliga råd, hvad Schlözer skulle komma att säga därom. Josef II aktade Schlözers tidning högt, han ville alltid ha den liggande på sitt bord, läste i den och lär ofta ha rättat sig efter de lärdomar, den gaf honom. Lika oförbehållsamt som Schlözer, klandrade senare historieprofessorn Häberlin i sin i Helmstedt utgifna *Staatsarchiw* alla bestående missförhållanden.

Medan prässens ställning i dessa stater och några andra därtill: Holstein, Baden, Dessau, samt några af de stora riksstäderna var mycket gynnsam, rådde i många andra samtidigt ett oerhördt tryck. I Sachsen hämmades prässens utveckling fullkomligt af det religiösa tvång som rådde. I Baiern hade censurens stränghet ingen gräns. Icke blott alla böcker, utan också alla tal som höllos, t. o. m. i vetenskapsakademin, måste underställas preventiv censur, icke allenast de som skrefvo, utan ock de som läste förgripliga böcker, blefvo strängt straffade, och husvisitationer hörde här till ordningen för dagen. Hurudan prässens ställning var i Würtemberg är ett enda exempel tillräckligt att visa, nämligen förfarandet mot Schubart, utgifvaren af *Deutsche Chronik*. Schubart hade i allmänhet ingalunda brustit i vördnad för regeringen, men då han 1777 tog sig för att klandra diverse missförhållanden under hertig Carl Eugens regering, lät hertigen fängsla honom och höll honom ett helt år fången i ett fuktigt rum i fästningen Asperg. Han flyttades visserligen senare till ett bättre fängelse, men här hölls han inspärrad i många år. Först under det fjärde året fick han tillåtelse att skrifva till sina egna, och under det nionde fingo hans hustru och barn se honom. Efter tio års inspärrning återfick han sin frihet lika plötsligt som han förlorat den.

I Österrike rådde inom prässförhållandena ända till långt in på senare hälften af 18:de århundradet sträng censur, hvilken dock under Josef II:s regering förbyttes i en långt gången frihet. Karl VI förföljde alla icke-katolska skrifter, men under hans tid lyckades man ändå att på hemliga vägar smuggla in i landet både luterska skrifter och upplysningsfilosofins alster. Maria Theresia tillstadde inga kringgåenden. Hennes fader hade öfverflyttat censuren från de andliga till de världsliga makterna, Maria Theresia lade åter alla skrifter, icke allenast de andliga, utan också politiska och statsrättsliga, under jesuiterna kontroll. Man gick till ytterliga småsaker i nitet att förfölja: soldaterna visiterades, då de återvände från sju-åriga kriget för att se om de hemförde olofllig literatur, icke allenast bokhandlare utan också bokbindare straffades på det strängaste, om de låtit gå genom sina händer luterska böcker, och hvad upplysningsliteraturen angår, så kunde

man lätt gå miste om lif och egendom, om man lät märka att man ens bläddrat i en så farlig bok som *L'Esprit des lois!*

Sådana förhållanden voro ingalunda gynnsamma för uppkomsten af en tidningspräss, och en sådan fans ej häller. Under de 24 första åren af Maria Theresias regering existerade ingen annan egentlig tidning än den regeringsvänliga *Wiener-Diarium*, grundad 1703. I brist på tidningar i detta ords värkliga betydelse, uppstodo en mängd små »Gassenblätte», hvilka inga föreskrifter och icke ens de mest nitiska förföljelser kunde tillintetgöra.

Det lilla omsving i Maria Theresias stränghetsprinciper, hvilket gaf sig ett uttryck i öfverflyttandet af fakultetscensuren på en hofkommission, och hade till följd att många nyttiga böcker tryktes och spredos, varade ej länge. Under hennes sista regeringsår herskade censuren åter i all sin kraft. Det uppstod t. o. m. en sådan förvirring i hela censurväsendet och man gick så långt i stränghet, att censorernas ämbeten blefvo, icke allenast olidliga, utan också farliga. Det var bruk att tid efter annan publicera en lista på förbjudna böcker. Dessas antal ökades med hvarje år, och slutligen, 1777, bestämde Maria Theresia att självfva denna lista skulle förbjudas, emedan den kunde bidraga därtill att de dåliga böckerna blefvo mera kända!

Josef II:s uppstigande på tronen bildar uppslaget till en grundlig reaktion mot det dittils gällande prässsystemet. Redan den 4 maj 1781 upphäfde Josef den andliga censuren, det nästa steget var att ersätta Maria Thersias censurkomité med en annan, sammansatt af mera upplysta män. Själf uppgjorde han förslag till en prässförordning, och det var med stöd af detta förslag, som komitén utarbetade en ny censurlag, hvilken utkom 1781. Denna lag, som ordnade de hittils i förvirring stadda prässförhållandena på bästa möjliga sätt, bär nogsamt vittne om Josefs upplysta syn på tingen. Sehär i öfversättning ett kort utdrag:

»Mot alla skrifter, som innehålla »osedlighet och således ej kunna med»föra någon lärdom eller upplysning, »måste man förfara mycket strängt, »mot alla öfriga åter, där lärdom, kun»skap och allvarligt innehåll förefin»nas, så mycket mildare, som de »första läsas af den stora hopen, de »senare däremot komma i händerna »på utvecklade och självständiga per»soner. . . Kritiker, blott de ej äro »några smädeskrifter, de må träffa »hvem som hälst, från regenten till »den lägsta undersåten, böra, isynner»het då författaren med sitt namn »borgar för sanningen af sina upp»gifter, ej förbjudas, emedan den san»ningsälskande alltid måste glädja sig »öfver att sanningen kan komma till »honom på denna väg.»

Emellertid var det svårt för alla att vänja sig vid de nya fria förhållandena. Censorerna fingo ofta påminnelser, emedan de, trogna sin vana, förbjödo och ströko, där detta ingalunda var af nöden. Så hade en censor t. ex. vägrat sin tillåtelse för en *Na-*

turgeschichte der Kinder, emedan han tykte det påminde för mycket om ordet »Naturalismus», som kommit i dåligt rop. Biskoparna klagade öfver att censuren af de andliga böckerna fråntogs dem, det öfriga presterskapet var utom sig af förbittring öfver att de förlorat ett af sina främsta prerogativ, nämligen rättigheten att för spanande efter förgripliga böcker företaga husundersökningar. På alla deras klagomål svarade Josef endast med att tillstyrka dem att från predikstolen och i biktstolen varna för den dåliga literaturen, och med att förordna att alla böcker, som hos enskilda blifvit konfiskerade, skulle återlämnas till deras ägare, emedan, såsom han sade, »Bücher von was immer für Inhalt, wenn sie Eigenthum eines Privaten sind, unterliegen nicht der Censur.»

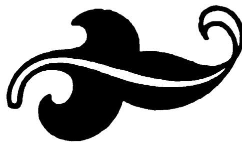
Nu blefvo boktryckarnes och bokhandlarnes yrken förklarade för fria industrigrenar, utländska tidningar och tidskrifter fingo fritt cirkulera, visitationen af resande afskaffades, och ur katalogen för förbjudna böcker strökos de flesta, — under Josefs regering inalles 2.500 böcker. Endast ett ytterligt fåtal kvalificerades såsom förbjudna, och dessa voro alla sådana som stredo mot sedligheten. Ja, Josef gick ännu längre i frisinthet. Hans bestämning af 1787 om att hädanefter alla handskrifter skulle tryckas utan föregående granskning, var nämligen så godt som ett upphäfvande af censuren. Emellertid ledde denna bestämning till en sådan öfversvämning af osedliga skrifter, hvilka från Österrike spredos till öfriga länder, och där väkte stor förargelse, att Josef såg sig nödsakad att i januari 1790 återtaga denna bestämning. En så godt som fullständig frihet rådde dock ända till hans död.

I Österrike injagade den franska revolutionen en skräck, som gaf sig uttryck i reaktionära åtgärder, också på prässens område. Leopold II hvarken ville eller vågade bibehålla det mått af prässfrihet, som hans fader gifvit. Strax efter sin tronbestigning, 1 sept. 1790, utfärdade han för censorerna en förordning, hvilken gick ut på att dessa skulle undertrycka icke allenast det som var uppenbart osedligt, utan ock alt annat »was sie für bedenklich halten.» Denna bestämning öppnade på nytt rum för godtycket. Med stora steg gick man tillbaka. Prästerskapet återfick censuren öfver alla uppfostringsskrifter, Josefs liberala censurkommission upphäfdes, och censuren öfverlämnades åt hofkansliet. Då Frans II gick vidare på samma väg, kan man förstå att prässen småningom blef alldeles vanmäktig. Vid 1800 talets början var dess ställning i Österrike ej stort bätte än under Maria Theresias regering.

Det land i Europa, där det fria ordet under 17:de och 18:de seklet hade sitt egentliga hemvist, var Holland. Härifrån spredos dessa otaliga pamfletter mot Ludvig XIV, som i Frankrike lästes med en sådan begärlighet, här tryktes på 1700 talet alt hvad som ej kunde tryckas annanstädes, och den holländska prässen, särskildt de franska tidningar som ut-

kommo där, yttrade sig med stor oförbehållsamhet i alla angelägenheter. Dock var den frihet, som rådde, ingalunda lagligen inrättad och officielt erkänd. Också i Holland utgåfvos en mängd stränga ordonnanser mot prässen, också här existerade tidningarna endast på grund af ett privilegium. Gång på gång kom det förbud mot publicerandet af franska tidningar, men det faktum, att dessa förbud ständigt måste förnyas, visar bäst huru liten betydelse man tilldelade dem. Också strängare allmänna dekret utfärdades. År 1784 bestämde Rotterdams magistrat, att inga andra tidningar skulle få publiceras, än de som blifvit underställda föregående censur. 1786 utfärdade Guelderns ständer en lag, hvilken genom sin stränghet fått namn af blodplakatet. Det återupplifvade alla föregående förbud, förordnade censur för att hvad som skrefs, och förbjöd dessutom vid 1,000 floriners vite publicerandet af alla skrifter, där regeringens eller ständernas åtgärder klandrades. Den praktiska betydelsen af dessa dekret var så godt som ingen, de kringgingos lätt och efterlefdes icke. trots af dem fortfor Holland att vara en frihetshärd, där förtrykta från alla håll funno skydd, och därifrån nya, upplysta idéer utgingo till alla länder.

Det är England, Frankrike, Tyskland och Holland, som under 1600 och 1700 talet främst gjort sig förtjänta om den europeiska prässens utveckling, och hvar i sin mån, banat väg för dess frihet. De öfriga ländernas insats har i detta afseende varit endast af sekundär betydelse. —

FINSK KONST.

NÅGRA ORD I ANLEDNING AF DEN FRIA UTSTÄLLNINGEN.

AF GUSTAF STRENGELL.

m den nyligen öppnade tredje fria utställningen vore i och för sig icke mycket att säga — åtminstone icke mycket godt. Största uppmärksamheten tilldrager sig nu liksom tillförene den egentliga upphofsmannen till och organisatören af dessa »expositiones artis finlandensis liberae», hr. Sigurd Wetterhoff-Asp, hvilken kvantitatift, om också icke kvalitatift taget, fullständigt dominerar. Emellertid — måste man än skänka sin oreserverade beundran åt den viljans spänstighet, som i trots af ihållande sjuklighet och fortsatt brist på erkännande tagit sig uttryck i dessa under loppet af tvänne år tillkomna, icke mindre än fyratio dukar, så kan den objektiva granskaren däraf likväl icke förmås att förmildra sitt omdöme om det absoluta värdet af all denna nya produktion. Hr. W.-Asps nya målningar visa i lika hög grad som hans tidigare afsaknaden af hvarje sann konstnärlighet, det är en panoramakonst, värkande med de gröfsta medel, växlande från plattaste naturefterhärmning till rafflande sensationsnovellistik. Och likväl — hvilka ärliga uppsåt! Aldrig

har någon starkare och renare känt känstnärsandens alt förbrännande åtrå efter att skapa mästervärk, men aldrig eller sällan har häller någon mindre lyckats däri. Själf beklagar hr W.-Asp uppriktigt klyftan mellan vilja och förmåga, men denna klyfta är i värkligheten kanske långt större än han själf förmår se. Det ligger mycket af bitter och äkta tragik i detta öde, och till en ringa tröst kan endast lända, att ingen konstnär, ej ens de allra störste, väl någonsin förmått gifva fullt adekvata uttryck åt de bilder, som hägrat för deras inre syn. Vemodsfullt sjunger Fröding:

»När min kloka tanke,
kylande och torr,
gaf sin form åt ljuden,
blef det skorr,
greps af ve hvar ädel
dödens drömgestalt,
gick en kramp, en smärtans
ryckning genom alt,
blef det Hades ljufvast
drömt af död och natt
till en kantig versrad,
tungt i meter satt.

Emellertid är afsikten med denna korta uppsats, ingalunda den att ingå på en närmare granskning af vare sig hr W.-Asps eller de andra fåtaliga utställarenas alster, ämnet är — såsom titeln redan anger — rätt mycket mera omfattande, och kan därför också endast antydningsvis behandlas. Hr W.-Asp intar i de filosoferande uppsatser, som inleda katalogen, en så pointeradt afvog hållning gentemot vår samtida finska konst och uppdrar med sådan bestämdhet de gränser, inom hvilka den, enligt hans förmenande, i framtiden borde hålla sig, att man däraf lätt frästas till en, om också endast ytlig undersökning af de egenskaper, som f. n. karaktärisera den finska konsten, och ett på denna undersökning grundadt försök att ställa dess framtidshoroskop.

Den ännu som bäst pågående internationella konstutställningen i Paris gaf ett ypperligt tillfälle till öfversikt och jämförelse af de olika ländernas konst, och till de bästa reseminnen hvarje finne medfört från sitt besök i den »efemära staden» hör väl intrycket af den öfverraskande styrka och det djup, hvarmed vår egen ton på det konstnärliga området gjorde sig hörd i den stora konserten. Icke så att förstå som om vår lilla afdelning skulle lyst vare sig genom väldiga dukar eller sensationella motiv. Stora dukar och »stora» motiv fanns det tillräckligt godt om, hvarhälst man för öfrigt vände sig, men skådespelargesterna värkade i längden tröttande, och under teatersminket skymtade kinden grå. I fråga om det rent tekniska stå vi visserligen tillbaka för de flesta andra nationer, och make till penseljonglörer sådana som Besnard, Boldini, Whistler eller Zorn äga vi ingen att uppvisa. Men den stora konsten är lyckligtvis oafhängig af formatet, och tekniken gör icke häller alt. I den finska afdelningen fann man hvad som annars påträffades nästan blott hos danskarna, en storhet i det lilla, en känslans innerlighet och en intimitet, som mer än väl ersatte hvad som möjligen brast i den yttre

apparaten. De bästa af våra landskap andas ett tungsint drömmande natursvärmeri, som värdigt tillåter dem uppta kampen med de moderna skottarnas, och en del af våra porträtt hafva ett psykologiskt djup, som ställer dem högt öfver den »briljant» målade modejournalskonst, man i de andra afdelningarna vid hvarje steg stöter på. Hvad slutligen våra folklifsskildringar beträffar, så äga de i sin naiva kärfhet ett värde långt utöfver det etnografiska intressets. Det är icke här fråga om bönder, sedda genom herremannens kallt iakttagande glasögon, det är en allmoge, hvars skildrare antingen själfva utgått ur dess led eller i hvarje händelse stå i ständig och intim beröring med densamma. Häraf den förstående sympati och den värme i blicken, som göra denna gren af vår moderna konst till en af de betydelsefullaste af alla.

Såsom af det ofvansagda redan torde framgått ligger styrkan hos vår unga konst i den kärleksfulla ifver, hvarmed den fördjupat sig i den densamma omgifvande motivkretsen, och en annan Anteus erhåller den ny kraft, hvar gång den ånyo berör fosterjorden. Den rotar djupt i den egna kulturen och är i hufvudsak i bästa mening realistisk, hvarför det måste betraktas som en värklig lycka, att den tills vidare fått gå fri för den anemiska »gedankenblässe», hvartill en missuppfattad och missriktad idealism, sådan hr W.-Asp tänker sig densamma, med säkerhet skulle leda. Mellan denna art af idealism och den, som hos oss företrädes af Gallén, är afståndet ofantligt; den förra är med sitt flacka förallmänligande och sin färglösa symbolistik ett från början rottorrt träd, som inga frukter bär, den senare ett genialiskt försök att utvidga värklighetens gränser och skänka lif och blod åt de nationella myternas gestalter.

Ställer man sig nu frågan, hvilken framtid vår finska konst har att gå tillmötes, så är denna, trots de gifna prämisserna, alt utom lätt att besvara. Såsom ett historiskt faktum faststår, att de bildande konsternas blomstringsperioder ständigt sammanfalla med tider af socialt välstånd och politisk glans och oftast inträda efter det folket segrande genomgått en afgörande kris; sålunda är den grekiska konstens storhet årsbarn med slaget vid Marathon, och det holländska måleriet får sitt afgörande uppsving först efter det spanjorerna framgångsrikt blifvit fördrifna. Å andra sidan är det lätt att iakttaga hurusom i tider af politisk bundenhet och förtryck konsten långsamt tynar bort; det öppna värklighetssinnet, som alltid varit hälsans säkraste kännemärke, försvagas, och uppfylld af leda öfver de förhållanden som omgifva honom, flyktar konstnären till den abstrakta tankens näjder, dit våldets härskararmar icke tyckas nå. Men man må väl akta sig att öfverdrifva värdet och betydelsen af den konst, som sålunda uppstår, ty mera än ett exempel utvisar, att eftervärlden i sådana fall blifvit tvungen att starkt korrigera samtidens dom. I förra hälften af det förgångna århundradet se vi i den

heliga alliansens dagar, medan den stora reaktionens luft ännu mera tryckande och tung än nu lägrade öfver Europa, en skenbar blomstring i det politiskt obetydande Bayern. Miljoner och åter miljoner flöto ur den konstälskande konung Ludvigs privatkassa, stolta byggnader reste sig, och i spetsen för en talrik och hängifven skara af lärjungar arbetade Peter Cornelius — den nya tidens Michel Angelo, som han i öfversvallande beundran nämdes — i åratal på de fresker, som från deras murar för evigt skulle vittna om konstsinnets höga ståndpunkt i det nya Isar-Athén. Men huru har det gått! Främlingen vandrar liknöjd genom Hofgartens arkader och gitter icke ägna mer än en flyktig tanke åt de väldiga kompositioner, i hvilka Cornelius i från alla håll lånade och ofullgångna gestalter gifvit uttryck åt de djupaste filosofiska ideer och sökt lösa de svåraste tankeproblem. Ty denna konst bär icke den inre nödvändighetens prägel, och den vänder föraktligt det lefvande lifvet ryggen för att förfölja abstrakta fantom. Men såväl måleri som skulptur äro dock till sitt rätta väsen i grund och botten ingenting annat än ett hänfördt förhärligande af lifvet vare sig i färg eller form, de äro någonting positift och ägna sig icke för negation. När därför konstnären i den värklighet, som omgifver honom, icke kan finna något att förhärliga, när han rundtomkring sig endast ser det usla och det onda, endast väld och orätt, så är det tydligt, att hans konst skall förblekna. Egentligen är det också endast på området af de konstgrenar, hvilka i enlighet med sin natur bättre lämpa sig för upptagande af ett så att säga literärt tankeinnehåll, vi därför under tider af politisk eller social ruttenhet finna någonting stort uträttas. Under den nästan enastående epok af olidligt politiskt och religiöst tyranni uppifrån och slafviskhet och dum obskurantism nedifrån, som utmärkte Spanien under Ferdinand II:s regemente, ägde landet likväl en stor konstnär Francisco Goya. Men det är icke inom det rena måleriets gränser hans största betydelse som konstnär ligger, lidelsefullt frihetsälskande och törstande efter förbättring tillgriper han radérnålen, hvilken blir ett fruktansvärdt vapen i hans hand, och tecknar med den bilder, som skälfva af ett sådant hat mot förtryckarena och andas ett så hänsynslöst flammande förakt, att deras like i fråga om intensiv värkan väl ännu icke blifvit gjord. —

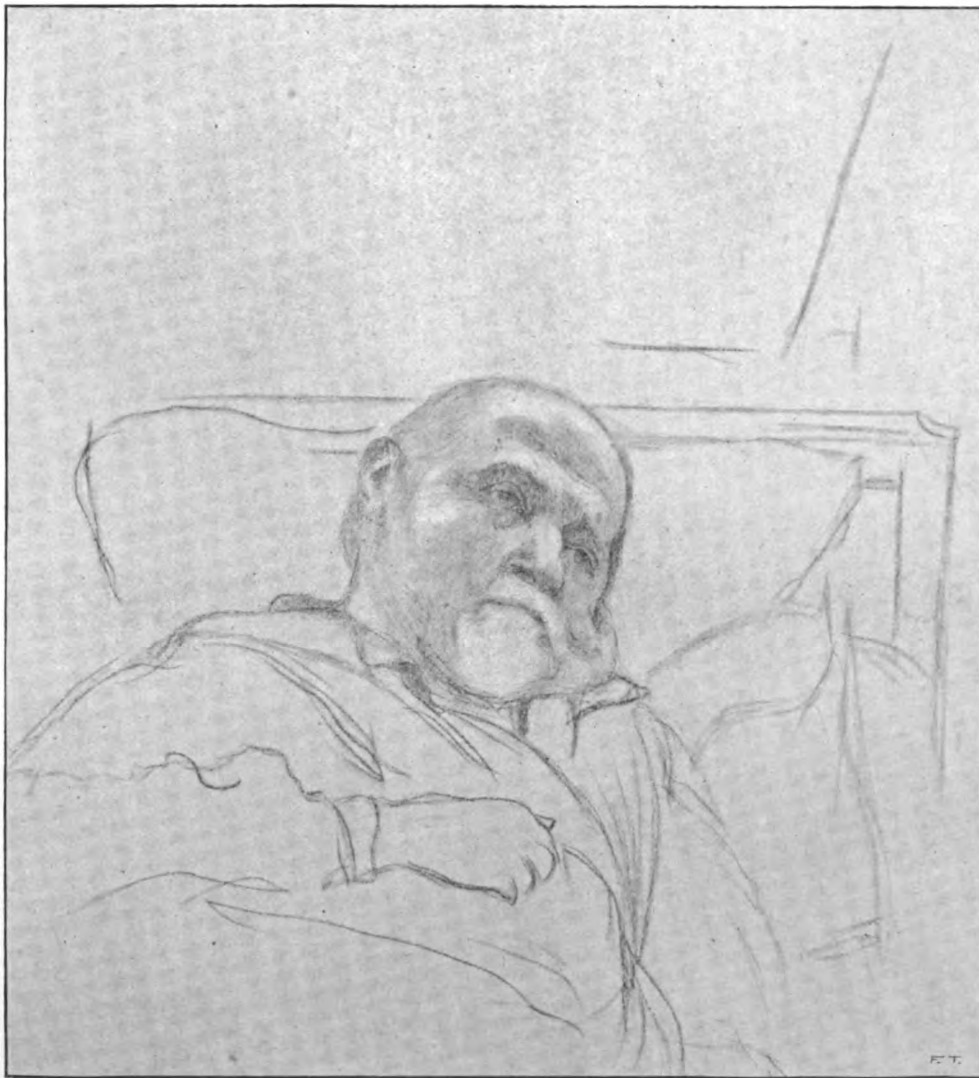
Hurudana de dagar blifva, som för oss stunda, veta vi föga, men intet tyder på att de skulle blifva goda. Skall vår finska konst i sådant fall kunna gå i blomma eller skall den långsamt vissna bort? En allvarsam fråga, på hvilken först framtiden kommer att gifva svar. Hvad vi emellertid under alla omständigheter hafva rätt att fordra är — däri instämmer säkerligen hvar och en med hr W.-Asp — någonting mycket förmer än själlösa framställningar af »en ko» eller »en liderdörr», men därmed är likväl ingalunda sagdt, att ytliga allegorier eller spekulationer i en okritisk patriotism i minsta mån vore att föredraga. Hvad vi bäst skulle

behöfva, är en frisk och ärlig konst, som med tusen trådar förstode att binda oss vid fosterjorden och det förflutna, en konst, som i förklarad dager gåfve oss våra moars vidder och våra sjöars lugn, en konst slutligen, som med fördubblad kärlek skulle inthänga i det lif vi lefva och de sägner som vi ha.

Ty

»grau, theurer Freund, ist alle
Theorie,
und grün ist nur des Lebens
goldner Baum!»

E. JÄRNEFELT PINX.

F. v. WRIGHT.

F. VON WRIGHT PINX. TJÄDRAR.

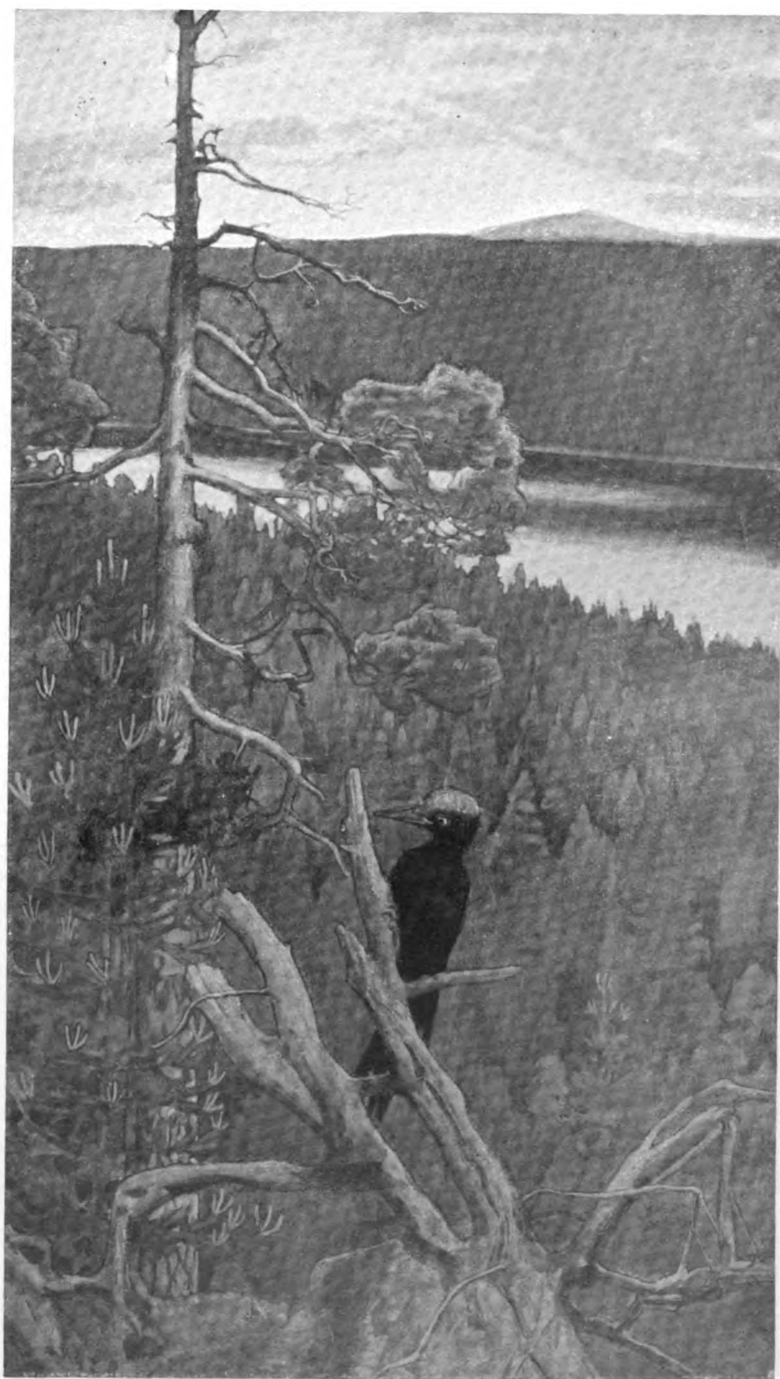

F. VON WRIGHT PINX. BÄRGUF.

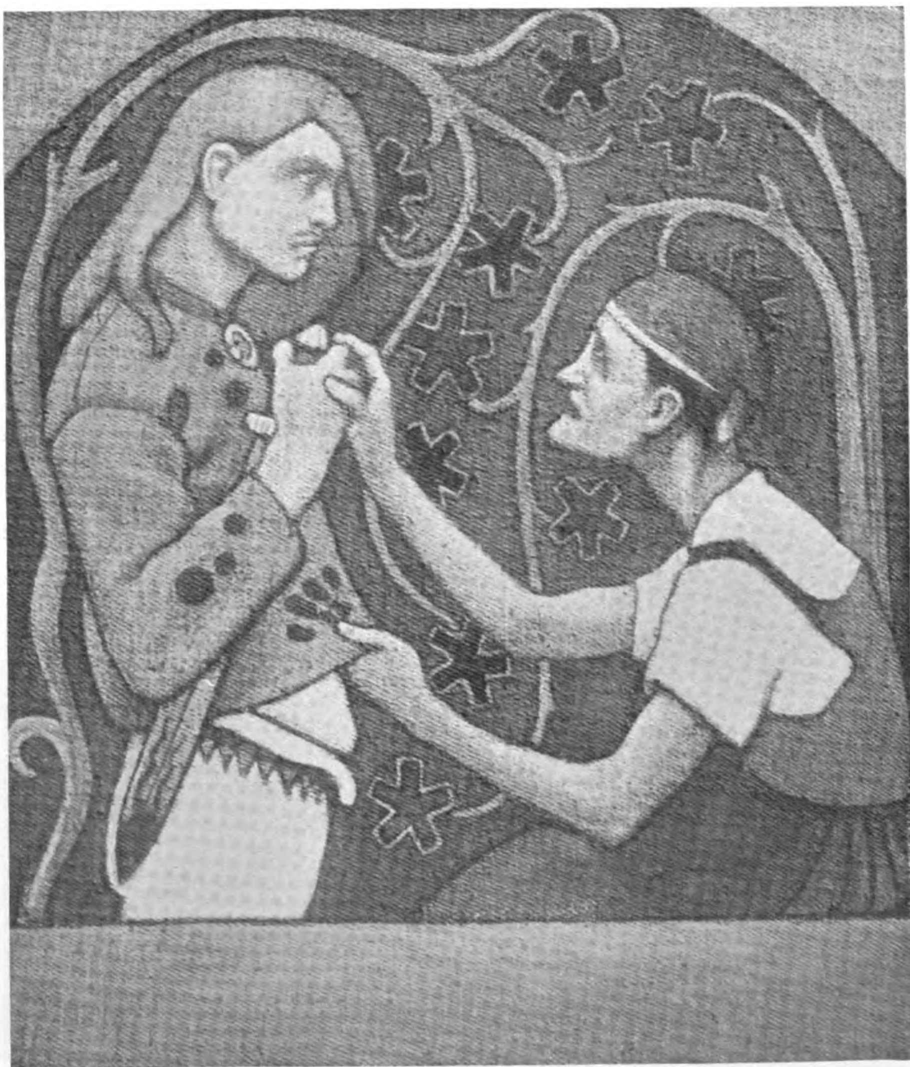
EERO JÄRNEFELT PINX.

VINTER.

AXEL GALLÉN PINX.

SPILLKRÅKAN.

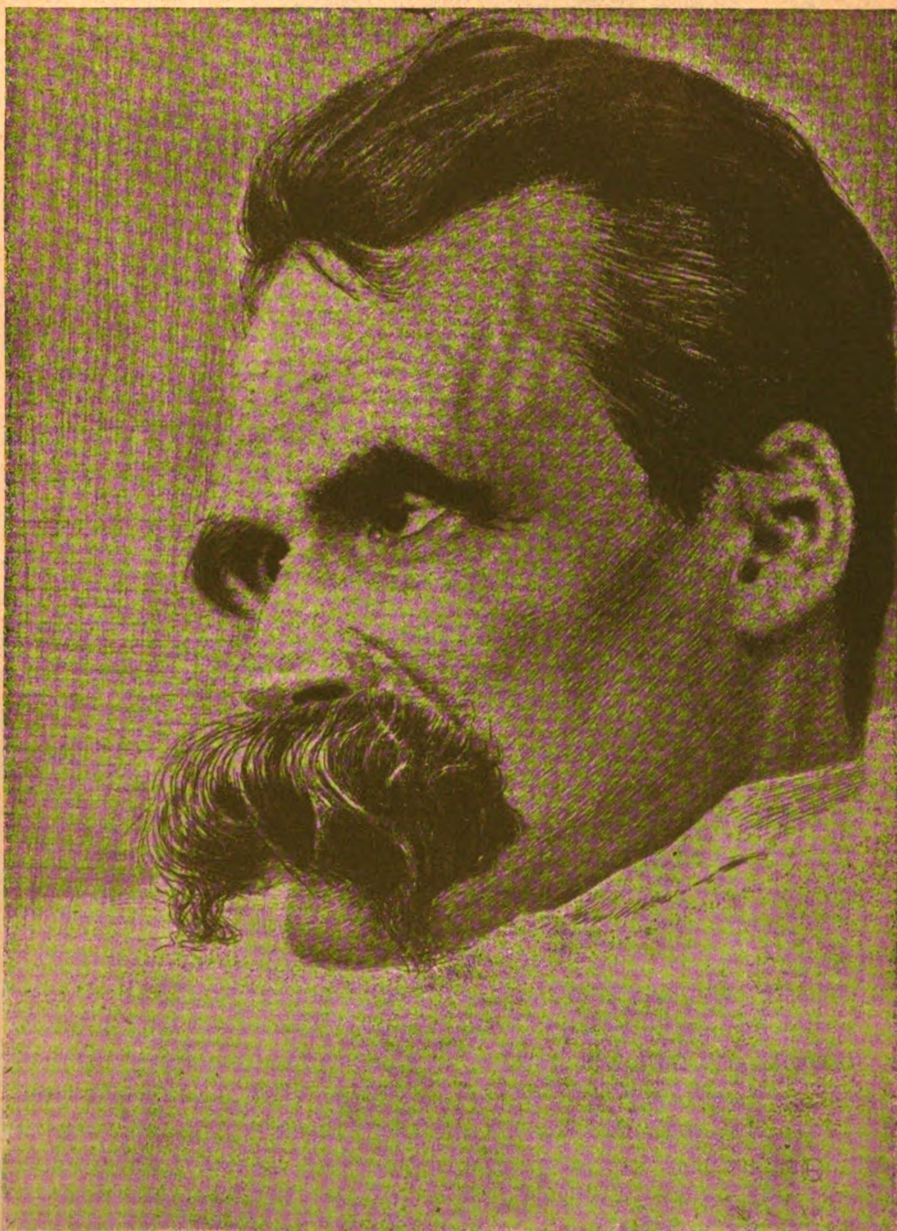

AXEL GALLÉN PINX.

BRODERMÖRDAREN.

(VELISURMAAJA).

(KANTELETAR I, 4).

HANS OLDE PINX.

FRIEDRICH NIETZSCHE.

FRIEDRICH NIETZSCHE.

AF

GUSTAV LANDAUER.

ÖFVERS. FRÅN FÖRF:S MANUSKRIPT AF K. FLODIN.

I.

et fins en marmorbyst af Friedrich Nietzsche, förfärdigad af bildhuggaren Max Kruse. Den exponerades i fjol å secessionsutställningen i Berlin. Ansiktet är där smalare och dragen finare och mjukare än på andra porträtt. Det är en demonisk och skrämmande, men tillika fängslande och upphöjd anblick, som denna skimrande marmorbild erbjuder. I den fine, sensible, oerhördt lidande, öfvercivilise-rade mannens anlete ligga de misstrogna och befallande ögonen, en mäktig konungs, under väldiga ögonbryn. Den nervöst ryckande munnen, en världsskyggs, i sig försjunken, för lifvet främmande mans mun beskuggas af en landsknekts eller polsk schlachzizs väldiga mustascher. Den unge Goethe bar i sin själ den unge Werther, som krossades under lifvets börda, och nästan samtidigt bar han inom sig den vilde, kraftige riddaren Götz von Berlichingen, som kastar stridshandsken åt sitt århundrade. Men Goethe själf var därför hvarken den ene eller den andre. Han iakttog och lefde sig in i världens och de

mänskliga karaktärernas mångfald, men förblef den han var. Nietzsche däremot kände sig själf såsom motsatsernas förening, såsom tummelplatsen för sins emellan kämpande demoner. Han var den lidande, som värjer sig för världen, och den aggressive, som sätter sig till motstånd mot världen.

Man har framhållit att Kruses byst icke framställer Nietzsches yttre utseende sådant det var, medan han var psykiskt frisk, utan att bysten visar typen af den sjuke och vansinnige Nietzsche. Detta kan så vara. Men då har utseendet under de år, då den vildt arbetande hjärnan långsamt aftynade och dog, antagit det uttryck, som Nietzsches intellektuella typ redan länge dessförinnan uppvisade. Nietzsche är icke för oss väst-europeer i främsta rummet den djupt lodande forskaren, eller förkunnaren af en ny vishet och en ny lifsutöfning, eller den store lyrikern, som räddade Heines egghvassa språk från alldagsytligheten till själsafgrundens mystiska djup, eller profeten, som ledde darvinismens teorier öfver i framtiden och förkunnade öfvermänniskan: — alt detta är väl Nietzsche för oss, men icke alt detta i första rummet. Framför alt är Nietzsche den grandiosa gestalt, hvilken såsom ett uttryck för hela vår tidsålder, hela vår storhet, hela vår smärta, hela vår lycka, hela vår ensamhet och alla våra förhoppningar lyser högt öfver alldaglifvets armod och torftighet. En marmorskön gestalt är för oss Friedrich Nietzsches personlighet, den glödande sinnebilden af den sjunkande, åt förintelsen invigda värld, dit vi höra.

Jag talade här ofvan om »oss väst-europeer». Det vore emellertid ett stort misstag, om man förstode uttrycket så, som om Nietzsche vore en exponent för det som försiggår i de breda folkmassorna, eller såsom om han kunde betyda någonting för dessa massor. Massorna beröras ej det ringaste af det, som Nietzsches person eger att erbjuda; de ha — hos oss i Tyskland — sin Schiller och sin Bismarck och tyckas för lång tid framåt ha nog därmed. Nietzsche är en ensling och en apostel för några få, likasom Goethe och Beethoven voro det. Blott att denna motsats mellan massorna och dem, som skilt sig från desamma, nu, under invärkan af Nietzsche själf, ehuru ingalunda genom honom allena, då dylika mäktiga förändringar aldrig åstadkommas genom enskilda, begynner bli en medveten och oföränderlig sådan. Ett nytt folk står i beråd att uppkomma, utan att herrar historieprofessorer frågas om lof därtill, ett folk, som är sammansatt af alla folks separatister och framstegsmän, ett folk, som altmer känner sin samhörighet, en gemensamhet af dem, som icke längre uthärda den andliga isoleringen midt ibland främlingar. Och Nietzsche är en af ledarne, som gå i spetsen för detta unga folk, hvilket vill höja sig från dekadens till renässans.

Om man betraktar Nietzsche så och icke belyser honom med det förgångnas ljus, utan från den kommande framtidens ståndpunkt, är hans lifs-

arbete ett fortlöpande värk, en stor konsekvens, hur många inkonsekvenser och motsägelser än må finnas i hans skrifter. Ty hos Nietzsche är det alls icke fråga om något system för en världsbeskrifning eller världsförklaring, utan om känslans reaktion gentemot den anstormande världen och om den lefvandes aktion gentemot det döda och bortdöende. Och likasom världen är sammansatt af motsatser och motsägelser eller kompletteringar, så måste äfven den, som vill bli herre öfver världen, vara inbegreppet af och dock tillika herre öfver motsägelserna.

Vi tyskar ha redan ett århundrade före Nietzsche haft en stor motsägelsernas man, som i många afseenden var en besläktad ande och som lika litet som Nietzsche någonsin blifvit populär. Jag menar *Lessing*. Äfven han härstammade, såsom Nietzsche, från en prästfamilj, äfven han höll endast en kort tid ut med sitt ämbete och sin värdighet, äfven han var en organisk förening af kritiker, skald och tänkare, äfven han stod i ständig motsägelse till sin tid och till sig själf, det 18 århundradets mest glänsande prosaförfattare, likasom Nietzsche är det 19 århundradets. Såsom Lessing förhöll sig till sin tids rationalism och till Leibnitz filosofi, hvilken han tillhörde och från hvilken han härstammade, nämligen sympatiskt, tils han plötsligt vek in på en sidoväg och med många slingringar skenbarligen gick bakåt och nedåt, men i själfva värket framåt och uppåt, och såsom Lessing var paradox, nämligen gentemot sin tids åsikter, så förhöll sig äfven Nietzsche till de stora strömningar, som sätta vår tid i rörelse: till positivismen, till utvecklingsteorin och till historismen å ena sidan, och till Schopenhauers pessimism å den andra. Han låter bära sig af dessa strömningar, tils han plötsligt gör en svängning och begynner simma emot strömmen. Emot positivismen, hvilken han har att tacka för så mycket, vänder han slutligen alla vapen, från Kants kunskapsteori om den klaraste skepsis till den dunklaste mystik. Darvinismen, hvilken, utan att det låg grundadt i dess väsen, hade besläktat sig med de goda, förträffliga ideerna för framåtskridandet och massornas välfärd, vände han om: all utveckling, förändring och ackommodation skedde enligt Nietzsche blott för några stores skull. Såg Nietzsche sina samtida på socialismens vägar och därmed, såsom han trodde, människan, hemfallen åt veklighet och af en nedtrykt typ, på en lägre nivå, så predikade han i motsats därtill kraftmänniskans från renässansen ideal; våld och list voro adelsmänniskans karaktärsdrag, medan tiden sökte adelsmärket i mildhet och ädelmod. Hade Schopenhauer, som så länge var för Nietzsche en ledare, trott sig se i medlidandet den sista moraliska driffjädern och prisat det såsom den mänskligaste dygd, så lärde Nietzsche jublande att hårdheten var den fullkomligaste människans kännemärke. Schopenhauer predikade Nirvana, afsägelsen af alla lifsdrifter för sällhetens skull, Nietzsche förstod under sällhet det rika utströmmandet i

lifvet af alla våra drifter. Och hade slutligen Richard Wagner i sin musik nedlagt de öfverströmmande och exalterade känsloexcesserna hos den af Nietzsche förkunnade dionysiska, berusade, sig själf icke mäktige ynglingen i pubertetsåldern, så vände Nietzsche slutligen äfven detta till motsatsen: han sökte numera det öfverlägsna lekandet med lidelserna, den självsäkre mannens behärskning, den segervissa kvinnans raffinement och fann detta alt i Bizets musik, hos den gudomligt lätte dansören full af romanisk genomskinlighet, medan Wagner var för honom den dunkle, tunge, orene.

Men i tre afseenden förblef Nietzsche städse sig själf trogen. Aldrig har ett filiströst ord flutit ur hans penna; han var alltid en fiende till dussinmänniskorna och de djur, som tillhöra den stora hjorden. Detta är det första. Aldrig har han ofvan molnen eller bakom döden sökt ett förlofvadt land eller ens en upplösning på det obekanta, ett »ting i sig»; han blef alltid trogen det jordiska. Detta är det andra. Och slutligen: han var och förblef en oförsonlig fiende till kristendomen. Detta är det tredje.

Nietzsche ville icke ha någonting att skaffa med det, som de lärde och de populäre skriftställarne kalla vetande och sanning eller ock världsåskådning. Han brydde sig icke om döda och toma begrepp, han skilde icke hjärnans arbete från våra samtliga andra organs. Alla hans undersökningar röra sig fastmer därom, huru *lifvet* bör uppfattas, huru lifvet bör lefvas. Ja, han har redan bragt det därhän att ordet sanning, som ännu för kort tid sedan klingade såsom någonting gudomligt, erhållit en spefull, ironisk underton eller åtminstone uppfattas såsom någonting mykket relativt. Vi tala nu om »min sanning», om sanningen hos en tid eller ett folk eller en klass. Sanning betyder ej längre någonting mer än mening, och mening är ett värdebegrepp. Alt efter det en sak tillmätes värde, har den äfven faktiskt värde. Så omvänder Nietzsche slutligen äfven utilitarismen, positivisternas nyttighetslära. Visserligen, säger han, afgör nyttan, men han erkänner icke en absolut nytta, han är icke teleolog såsom våra modärna darvinister, hvilka inbilla sig ha förstört teleologin, medan de tvärtom reformerat och ånyo befäst den, utan han erkänner en antagen nytta. Alla religioners gudar voro nyttiga, emedan och så länge man trodde på dem, på samma sätt som läkarnes medicin då är faktiskt nyttig, när man tror att nytta innebor i den. Likasom Locke fråntog tingen de sekundära egenskaperna ss. t. ex. färg och lukt och tillerkände dem sinnena, och såsom Kant och Schopenhauer till sist fjärmade det kroppsligas betingelser, rum, tid och kausalitet, ur det objektivas rike och förlade dem till intellektet, så borttager Nietzsche nyttan ur världen och förlägger den till människornas meningar. Universums kategoriska imperativ förvandlar han till en värdesättning af de på sina intressen betänkta människorna. Trodda ting äro lika så värk-

liga och lika så värkande som »värkliga» ting. »Det har gjort mig den största möda och gör mig fortfarande den största möda», utropar han i sin »Fröhliche Wissenschaft», »att inse, att det beror outsägligt mycket mer på *huru tingen heta,* än på hvad de äro. Ljudet, namnet och utseendet, värdet, det häfdvunna måttet och vikten af ett ting — ursprungligen för det mesta en villfarelse och en vilkorlighet, kastade öfver tinget såsom ett kläde och fullkomligt främmande för dess väsende och t. o. m. för dess yttre hud — ha genom tron därpå och dess fortväxande från släkte till släkte småningom likasom till- och invuxit i tinget och blifvit till själfva dess kropp: skenet från början blir till sist nästan väsende och *värkar* såsom väsende! Hvad vore det för en narr, som menade att det vore nog att hänvisa till detta ursprung och detta bedrägliga dimhölje, för att förinta den såsom väsendelik gällande världen, den så kallade »värkligheten»! Endast såsom skapande kunna vi förinta! — Men må vi icke häller förgäta detta: det är tillräckligt att skapa nya namn och värden och sannolikheter, för att för en lång tid framåt skapa nya »ting»!

Detta är betydelsefulla ord, hvilka kasta ett klart ljus öfver den uppfattning, som Nietzsche själf hade om den uppgift, hvilken han ville i och med sitt lif genomföra. Före honom hade lärde funnits, från Kant till Fichte och Stirner (hvilken han sannolikt dock icke kände), hvilka trodde sig ha öfvervunnit världen och dödat begreppen, genom att de bevisade att världen, sådan den synes oss, och begreppen, sådana vi inbilla oss dem, icke ha någon absolut värklighet. Nej, säger Nietzsche, ett dylikt teoretiskt bevisande ändrar ingenting hos tingen, ty trodda och såsom heliga ärade ting äro just värkliga ting, om de också äro blott namn. Namn äro värkligheter! Det gäller altså att skapa! Framtidens filosof är icke en bokvurm, utan en handlande, omgestaltande ledare för sitt folk. Men, fortfar Nietzsche, skapandet behöfver framdeles ej bestå i mord och dråp, i krig och lagstiftning; den som skapar *nya värden,* den som upphänger nya taflor öfver människorna, den som i stället för den gamla moralen sätter en ny moral, han skapar nya ting, han hjälper till vid förvandlingen af värkligheten.

Det vore altså fullkomligt falskt, om man såsom Nietzsches sista trosbekännelse ville uppfatta enstaka ord, i hvilka han prisar krigaren och den hårda statsmannen, eller tyckes förhärliga »det blonda odjuret», eller där han svärmar för Borgierna och andra kraftmänniskor under renässansen. Han ansåg det nödvändigt och på tiden att skapa en kraftig och öfvertygande motvikt mot masskränet af de små och svaga, hvilka begynte jämra sig och tjuta öfver hvart uppflammande af en stark personlighet och som försökte släcka hvarje lågande eld med sin tårmildhet. Gentemot den rådande slafmoralen betonade han herremoralen. För att läsaren tydligt må inse hvad Nietzsche menar med denna skilnad mellan herremoral och

slafmoral, hvilken han själf uppstält, är det nödvändigt att i utdrag citera det hithörande stället, hvilket återfinnes i hans bok »Jenseits von Gut und Böse»:

»Vid en vandring genom de många finare och gröfre moraler [man observere denna djärfva pluralis; före Nietzsche kände man visserligen olika seder, men blott *en* moral], hvilka hittils rådt eller ännu råda på jorden, fann jag att vissa drag regelbundet återvände med hvarandra och förknippades med hvarandra: tils slutligen två grundtyper röjde sig för mig och en grundskilnad framsprang. Det ges herremoral och slafmoral; -- jag tillägger genast att i alla högre och mer blandade kulturer äfven försök till en förmedling af de båda moralerna framträda, ännu oftare en sammanblandning och en ömsesidig missförståelse, ja emellanåt ett hårdt bredvid-hvarandra-framträdande — till och med hos en och samma människa, inom en själ. De moraliska värdeskilnaderna ha antingen uppstått inom en herskande art, hvilken med välbehag blef medveten om sin skilnad gentemot den beherskade arten, — eller inom de beherskade, slafvarne och de beroende af hvarje grad. I första fallet, då de herskande äro de, som bestämma begreppet »godt», är det själens upphöjda, stolta tillstånd, hvilket betecknas såsom det utmärkande och rangordningen bestämmande. Den förnäma människan skiljer från sig de väsenden, hos hvilka motsatsen till dylika upphöjda, stolta tillstånd kommer till uttryck: hon föraktar dem. Man observere här genast att i denna första art af moral motsatsen »godt» och »dåligt» betyder så mycket som »förnämt» och »föraktligt»: — motsatsen »godt» och »ondt» är af en annan härkomst. Den fege, den ängslige, den småaktige, den på den snäfva nyttan tänkande föraktas; äfvenså den misstrogne med sin ofria blick, den sig förnedrande, hundarten af människa, som låter misshandla sig, den snyltande smickraren, framför alt lögnaren ... Den förnäma arten af människa känner *sig* såsom värdebestämmande, hon behöfver ej låta befalla sig, hon dömmer »hvad som är skadligt för mig, det är skadligt i och för sig», hon känner sig såsom det, som öfver hufvud förlänar tingen ära, hon är *värdeskapande*. Alt, hvad hon igenkänner hos sig, ärar hon: en dylik moral är självförhärligande. I förgrunden står känslan af fullhet, makt, som vill öfverströmma, lyckan af den höga spänningen, medvetandet om en rikedom, som vill skänka och gifva ifrån sig ... Förnäma och tappra, hvilka tänka så, äro mest aflägsna från den moral, hvilken just i medlidandet eller i *desintéressement* se kännetecknet på det moraliska; tron på sig själf, stoltheten öfver sig själf, en grundfiendskap och ironi gentemot »osjälfviskheten» höra lika så säkert till en förnäm moral, som ett lätt ringaktande och försiktighet gentemot medkänslan och det »varma hjärtat» ... Annorlunda förhåller det sig med den andra typen för moral, *slafmoralen*. Antaget att de kufvade, förtrykta, lidande, ofria, på sig själfva osäkra och trötta moralisera: hvad skall motsvara deras mo-

raliska värdesättningar? Sannolikt skall en pessimistisk förtrytelse gentemot människans hela läge komma till uttryck, måhända ett fördömande af människan jämte hennes läge. Slafvens blick är osympatisk gentemot den mäktiges dygder, han hyser skepsis och misstroende, han har misstroendets *finhet* mot alt »godt», som där äras, — han är färdig att öfvertala sig själf att t. o. m. lyckan där icke är äkta. Omvändt favoriseras och öfvergjutas med ljus de egenskaper, hvilka tjäna till att lätta tillvaron för de lidande: här komma medlidandet, den artiga, hjälpsamma handen, det varma hjärtat, tålamodet, fliten, ödmjukheten, vänligheten till heders, — ty dessa äro här de nyttigaste egenskaperna och nästan de enda medel att uthärda tillvarons tryck. Slafmoralen är väsendtligen nyttighetsmoral. Här är härden för uppkomsten af den berömda motsatsen *»godt»* och *»ondt»:* — såsom ett ondt uppfattas makten och farligheten, en viss fruktan, finhet och styrka, hvilken icke låter föraktet sticka upp hufvudet. Enligt slafmoralen uppväcker altså den »onde» fruktan; enligt herremoralen är det just den »gode», som väcker och vill väcka fruktan, medan den »dåliga» människan uppfattas såsom den föraktliga. Motsatsen drifves till sin spets, om, enligt slafmoralkonsekvensen, slutligen nu äfven vid de »goda» af denna moral ett stänk af ringaktning vidlåder — den må vara lätt och välvillig —, emedan den gode, på slafvens sätt att tänka, i alla fall måste vara den *ofarliga* människan: hon är godmodig, lätt att bedraga, kanske en smula dum, *un bonhomme*. Öfver alt, där slafmoralen kommer till öfvervikt, visar språket en benägenhet att närma orden »god» och »dum» till hvarandra. — . . .»

Ehuru det icke kan vara min uppgift att här utöfva någon kritik gentemot Nietzsche, må en anmärkning dock tillåtas mig. Men, ville jag fråga, om *slafvarna* tillegna sig den förnäma *herremoralen?* Om slafvarna börja ära alt, hvad de känna hos sig själfva (blott icke det tillstånd, i hvilket de befinna sig emot sin vilja), om hos dem vaknar känslan af fullhet, makt, lyckan af en hög spänning? Om äfven slafvarna börja bli *hårda?* Om de lära sig att fordra respekt för sig själfva? Om slafvarna bli förnäma? Om de få nog af att vara de goda, dumma? Och kunde det icke inträffa att en sådan tid engång kommer, att en viss framskriden teknik behöfver lärda och undervisade slafvar och att just däraf ett slafuppror uppstår, af slafvar, i hvilka herrekänslan lefver? — Att fråga är lätt, att svara svårt, men man ser att Nietzsche måhända mer var framtidens, än det förgångnas advokat. Men i alla händelser var han minst af alt en samtidens advokat. Renässansens kraftmänniskor, hvilka vinkade förklarade ur forntiden, har han stält upp för sitt demokratiskt-förytligade och förpöblade århundrade; men där han i sin samtid påträffade dylika kraftmänniskor, »män af blod och järn», vaknade den fina andliga kulturens man hos honom och han

sköt dem föraktligt bort från sin väg till öfvermänniskan, hvilken dock skulle vara någonting annat än dylika herremänniskor. Med föraktande tydlighet har han yttrat sig om *Bismarck* som följer:

»Förutsatt att en statsman bragte sitt folk i det läge att alt framgent måsta drifva »storpolitik», för hvilken det af naturen är dåligt anlagdt och förberedt, så att det vore tvunget att till förmån för en ny, tvifvelaktig medelmåttighet uppoffra sina gamla och säkra dygder; — förutsatt att en statsman dömde sitt folk att »politisera» öfverhufvud, medan detsamma dittils haft bättre att göra och att tänka samt i djupet af sin själ ej blefve kvitt en försiktig afsky för oron, tomheten och den larmande grälsjukan hos de egentligen politiserande folken; — förutsatt att en sådan statsman skulle uppegga de inslumrade lidelserna och begären hos sitt folk, göra af dess hittilsvarande skygghet och lust att stanna på en och samma fläck, af dess förkärlek för det utländska ett fel, beröfva dess hjärtligaste sympatier deras värde, vända upp och ned på dess samvete, göra dess själ trång, dess smak »nationell», — huru! en statsman, som skulle göra detta alt, för hvilken hans folk blefve tvunget att sota i all framtid, om det äger någon framtid, en sådan statsman skulle vara *stor?*» Stark, utropar Nietzsche, stark och galen må Bismarck vara, men icke stor!

Det är tid att vi åter erinra oss hvad Nietzsche yttrar om skapandet. Icke våld och brutalitet — så förklarar jag de ofvan citerade orden — äro af nöden för att skapa nya värkligheter; det är tillräckligt, ja, det är det bästa att skapa nya namn, nya värden. Nietzsche önskade inga krigare och inga statsmän såsom ledare för sakernas nya tillstånd, utan värdeskapande filosofer och fria andar! »*Les souverains vengent aux parvenus*», låter han en öfverceremonimästare i den modärna världen säga, och han prisade sannerligen ej för statens skull herskarenaturerna. »Där staten upphör, där begynner först människan, som icke är öfverflödig», låter han sin Zarathustra säga. Manligheten, de krigiska instinkterna och tapperheten, angreppet med sitt klingande spel har han endast prisat; men han sökte ej denna tapperhet hos människor af brutalt fysisk eller social öfverlägsenhet, utan hos de vägbanande människorna af kunskap och intelligens. Den krigiska tidsålder, som nu inträdt, förklarar han i »Die fröhliche Wissenschaft», skall bana väg för en än högre tidsålder, »denna tidsålder, som förlägger heroismen till kunskapen och krigar för tanken och dess följder.» Och han fortfar: »därför behöfves det nu många vägbanande, tappra människor ... människor, hvilka förstå att tigande, ensamma, beslutsamma, i osynlig värksamhet vara tillfredsstälda och ståndaktiga, människor, hvilka med en innerlig lust för alla ting söka efter det, som bör hos dem *öfvervinnas,* människor, hvilka ega lika så mycket glädtighet, tålamod, enkelhet och förakt för de stora ytligheterna, som ädelmod i segern och

öfverseende med de små ytligheterna hos alla besegrade, människor med ett skarpt och fritt omdöme öfver alla segrare och öfver slumpens andel i hvar seger och ära, människor med egna fester, egna söckendagar, egna sorgetider, vana och säkra att befalla, lika beredda där det gäller att lyda, i det ena som det andra lika stolta, lika tjänande sin egen sak, skickligare människor, fruktbarare människor, lyckligare människor! Ty, tro mig, hemligheten i att aflocka tillvaron den största fruktbarhet och den största njutning heter: att *lefva farligt!* Byggen edra städer vid Vesuven! Sänden edra skepp till outforskade haf! Lefven i krig med edra likar och med er själfva! Varen röfvare och eröfrare, så länge I icke kunnen vara herskare och egare, *I kunskapsmänniskor!* Tiden går snart öfver, då I torden få nog af att likt skygga herdar lefva gömda i skogarna! Ändtligen skall *kunskapen* sträcka handen efter det, som tillkommer henne: hon skall vilja *herska* och *ega,* och I med henne!»

Jag menar att till och med de tyska hararne och nattmössorna, som kalla sig filosofieprofessorer, skulle af dessa och liknande ställen märka: Nietzsche ville ingenting ha att skaffa med Cesare Borgia eller Rinaldo Rinaldini eller röfvaren Schinderhannes, utan med tapperheten hos den nyskapade intelligensmänniskan, som har mod att göra världen ny, likasom Nietzsche gjorde det i sin »Zarathustra», i sin »Götzendämmerung oder wie man mit dem Hammer philosophiert» och i sin »Antichrist». I en annan artikel måste det ordas om dessa värk. En ny lösen är af nöden! har Nietzsche utropat, då han hvilade ut för att taga itu med dessa sina värk. Och nya filosofer! tillägger han. »Äfven den moraliska jorden är rund! Äfven den moraliska jorden har sina antipoder! Äfven antipoderna ha sin rätt att existera! Det ges ännu en annan värld att upptäcka — och mer än en! Ombord på skeppen, I filosofer!»

Den store förbrytaren och söndraren af gamla taflor, hvilken Nietzsche förkunnar och såsom hvilken han själf uppfattar sig, — väl mån I hysa fruktan för honom, I veka och ljumma och fega och filistrar; men han kommer icke med dolkar eller bomber till er, utan såsom intelligensmänniska med ny intuition och tappert angrepp. Och om I viljen hänga honom, fienden till sig själf, själftänkaren och själfbödeln, vid er förföljelses och smädelses galge, svarar han er med Nietzsches evighetsord:

»Dort der Galgen, hier die Stricke
Und des Henkers roter Bart,
Volk herum und gift'ge Blicke —
Nichts ist neu dran meiner Art!
Kenne dies aus hundert Gängen,
Schrei's euch lachend ins Gesicht:
Unnütz, unnütz, mich zu hängen!
Sterben? Sterben kann ich nicht!

Bettler ihr! Denn euch zum Neide
Ward mir, was ihr — nie erwerbt:
Zwar ich leide, zwar ich leide —
Aber ihr — ihr sterbt, ihr sterbt!
Auch nach hundert Todesgängen
Bin ich Athem, Dunst und Licht —
Unnütz, unnütz mich zu hängen!
Sterben? Sterben kann ich nicht!

NÄR KOMMO SVENSKARNE TILL FINLAND?*)

AF

E. N. SETÄLÄ.

(ÖFVERS. FRÅN VALVOJA).

När den svenskatalande befolkning, som för närvarande är bosatt i Finland och som haft gemensamma öden med landets finskatalande hufvudbefolkning så långt häfdeböckerna minnas, till Finland inflyttat, är ett af de intressantaste spörsmålen i vår befolknings- och odlingshistoria. Det med denna fråga förknippade intresset är — vare det sagdt så godt först som sist — af uteslutande *vetenskaplig* art; huru svaret på denna fråga än må utfalla, duger det ej till stöd vare sig för det ena eller andra politiska partiets yrkanden. Att man värkligen försökt gifva denna omtvistade fråga och dess förmenta besvarande en politisk betydelse vittnar ej om annat än enfald.

Prof. *Montelius'* bekanta uppsats »När kommo svenskarne till Finland?» var ursprungligen ett för den stora allmänheten afsedt föredrag. I den form detta hölls i Sverge blef det bekant härstädes blott genom tidningsreferat; sedermera hölls detsamma härstädes

*) *Oscar Montelius,* När kommo svenskarne till Finland? Finsk tidskrift, 1898. T. XXXXIV, s. 81—105. *Constantin Nörrenberg,* Was bedeutet *Nord?* Braunschweig 1900 (öfvertryck af tidskr. »Globus»), band 77, n:o 23 o. 24, 24 s. 12:o.

af författaren själf våren 1897 — synbarligen i något förändrad form, för så vidt man får lita på de nämda referaten. Först i februarihäftet af »Finsk tidskrift» för år 1898 framträder föredraget trykt i slutlig redaktion, och kan sålunda varda föremål för vetenskaplig kritik.

Den fråga prof. Montelius stält för sig hör ingalunda till de lättast lösta. Svaret står ej att finna i historiska urkunder, det bör sökas på andra vägar, med tillhjälp af de bevismedel språk- och fornminnen erbjuda. Och dessa dokument hafva det fel att de kunna tolkas på många olika sätt alt efter de allmänna, ledande principer forskaren följer vid sina undersökningar.

Prof. Montelius, den fräjdade arkeologen som har så stora förtjänster särskildt om utvecklandet af arkeologins metod, har i sitt föredrag besvarat denna fråga hufvudsakligen från fornforskningens och fornforskarens ståndpunkt. Arkeologins utomordentliga betydelse för vår kunskap om gångna tider är obestridlig — denna vetenskap är egnad att belysa forntidens materiela odling på ett sätt, som ingen annan vetenskap förmår. Men då man vill utreda *nationernas* förhistoria, får man ej vid forskningen förbise de vittnesbörd som lämnas af *språket,* nationalitetens hufvudkännemärke. Prof. Montelius erkänner också de språkliga minnesmärkenas betydelse för detta slags forskning, men lämnar emellertid h. o. h. ur sikte de kronologiska hållpunkter, som uppstälts af språkforskningen, eller ock begagnar han sig af språkliga förhållanden på ett sätt, som en språkforskare omöjligen kan godkänna. Jag antager därför att en sammanhängande framställning af de synpunkter, ur hvilka språkforskaren betraktar hithörande frågor, för läsaren ej skall sakna intresse, änskönt jag ej kan erbjuda nytt forskningsmaterial till frågans lösning. *)

Prof. Montelius' hufvudresultat är att svenskar bott i Finland redan 2000 år före Kristi födelse och att Finlands nuvarande svenskatalande invånare äro deras efterkommande. Han bygger sina påståenden på historiska, språkliga och arkeologiska grunder.

De historiska källorna äro fattiga. Prof. Montelius omnämner att lagman Torgny enligt Snorre Sturlessons berättelse på tinget vid Upsala år 1018 förtäljde, att hans farfar mindes konung Erik Emundsson, som »medan han var i sin lättaste ålder» hvarje sommar hade »ledung ute» och lade under sig Finland, Karelen (»Kirjalaland»), Estland och Kurland. Enär Snorres berättelse om Upsalatinget

*) En stor del af det följande har till sina hufvuddrag nedskrifvits samt såsom akademiska föreläsningar framstälts omedelbart efter prof. Montelius' föredrag år 1897; det var afsedt att publiceras i Valvoja, sedan ifrågavarande föredrag ingått i Finsk tidskrift, men blef dels till följd af bristande utrymme, dels på grund af särskilda mellankomna hinder för denna gång opubliceradt, tils dr *C. Nörrenberg's* nyligen utkomna skrift »Was bedeutet *Nord?*» gaf förnyad anledning att upptaga frågan och att infria ett gammalt löfte.

har alla anspråk på att betraktas som historia och det är naturligt att lagman Torgny väl kunnat känna till de viktiga händelser, som timat *) i hans farfaders dager, utgör detta således bl. a. ett bevis därpå att svenskar vid denna tid funnits i Karelen.

Äfven under den förutsättning, att denna berättelse tillerkännes historisk tillförlitlighet, innehåller den likväl icke som sådan något bevis för en egentlig svensk kolonisation; dessa eröfringar *kunde* nämligen vara endast vikingatåg utan bestående följder för landets befolkningsförhållanden.

Prof. Montelius medger själf, att Snorres berättelser om Sverges och Finlands förhållanden i ännu äldre tider icke kunna anses vara fullgod historia. De ådagalägga väl, såsom prof. Montelius säger, att man ännu i början af medeltiden hade sägner om urgamla förbindelser mellan Sverge och landet norr om Finska viken — men något mer bevisa de icke häller.

Prof. Montelius öfvergår sedan till de språkliga bevisen. Han hänvisar först till prof. Lundells uttalande om de svenska dialekternas i Finland släktskapsförhållanden, hvarvid han dock underlåter att nämna, på hvilket sätt detta styrker hans uppfattning om den svenska befolkningens höga ålder i Finland. Längre fram skall jag visa, hurusom just de af prof. Lundell omnämda släktskapsförhållandena tvärtom utgöra de viktigaste bevisen *mot* prof. Montelius' åsikt.

Prof. Montelius framhåller vidare att för den nu föreliggande frågan de bland de svenska lokalnamnen i Finland äro viktigast, som innehålla gudanamn eller som på annat sätt visa sig vara minnen från hednatiden. Så finnes det i Nyland flere ställen, hvilkas namn innehålla åsagudarnas. Här som i Sverge förekommer Tors namn oftast, såsom i Torsborg, Torsby, Torsböle, Torskulla, Torsvik och Torsö. Men äfven Odens och Friggs namn träffas här: Onsby, Odensö, Friggesberg och Friggesby. Då det är bekant att ordet Hof i hednatiden betydde tempel, är det anmärkningsvärdt att Nyland äfven egde ett Hofgård. »Märkligt nog», fortsätter författaren, »lär det enda namn som i Egentliga Finland säkert innehåller Tors träffas nära Nylands gräns: ett Torsböle ligger i Kimito, som är granncocken till Nyland.» *)

Då dessa namn återfinnas i de gamla jordeböckerna och således icke äro bildade i senare tid, »gifva de oss värderika bevis för att den svenska befolkningen, som nu bor i dessa trakter, invandrat på den tid då heden tro ännu härskade, då Tor, Odin och Frigg tillbådos.»

*) Måhända riktigare: hvilka hans farfar hört omtalas. Erik Emundsson lefde i slutet af 800-talet och Torgny's berättelse afgafs 1018; enligt denna berättelse »mindes» Torgny's farfar konung Erik och viste att han, »medan han var i sin lättaste ålder», gjort nämda eröfringar.

*) I Kustö, en numera finsk trakt, finnes åtminstone en jordlägenhet med namnet *Tors*.

Huru »värderika» äro nu dessa bevis i själfva värket?

För det första bör namnet *Hofgård* helt och hållet uteslutas. Jag kan alldeles icke fatta, huru den omständigheten, att *Hof* i hednatiden betydde »tempel», gör det »anmärkningsvärdt», att Nyland eger ett Hofgård, då det just gäller att bevisa att detta namn härstammar från hednatiden. Södervall säger i sin ordbok öfver svenska medeltidsspråket, att ordet *hof* i lagarnes språk egentligen betecknat en »genom byggnad inhägnad plats, gård»,*) i ortnamn uppgifver han att det haft betydelsen »gård, hemman, hedniskt tempel, helgedom» (alla dessa betydelser angifvas med vidfogade frågetecken); dessutom fans redan i fornsvenskan det tyska lånordet *hof,* betecknande en furstes eller förnäm mans boning eller följe. Det är svårt att säga hvilken betydelse *hof* i detta ord bör tilläggas, men alla bevis att det här just skulle beteckna ett hedniskt tempel saknas. Med fäst afseende därvid, att ordet *gård* här ingår som senare sammansättningsled, är det dessutom mykket möjligt att förra delen icke utgöres af ordet *hof* i någon af de nämda betydelserna, utan att den är ett personnamn; närmast kommer man här att tänka på det fornsvenska namnet *Hovi* (exempelvis i sammansättningarna *Hoffwasson, Huwe Hof, Houahorp*). *)

Beträffande de namn, i hvilka *Thor (Tor)* förekommer, måste en anmärkning framställas som gör hela denna grupp synnerligen tvifvelaktig. Freudenthal, på hvars namnforskningar prof. Montelius' slutsatser grunda sig, omnämner på tal om de namn, hvilka syfta på hednatiden, att jämte *Thorsbacka* i Ingå jämväl förekommer formen *Thordsbacka;* likaså för *Thorby* i Pojo äfven *Thordeby.* Dessa namn visa sålunda icke tillbaka på det mytologiska namnet *Thor,* utan på personnamnet *Thord* (runskriftens *þurþr, þorþr = þórdr).* I andra namn åter kan *Thors-* vara afledt af personnamnen *þórir* eller *þóra.* **) Sålunda kan *Thors-* i alla dessa namn afse ett person- och icke ett gudanamn. Åtminstone kan man icke bevisa motsatsen, att nämligen ett enda af dessa namn med säkerhet skulle syfta på just gudanamnet Thor, och under sådana förhållanden kan således hela denna ojämförligt talrikaste grupp icke användas som bevis.

Men enahanda anmärkningar kunna göras jämväl med afseende på de namn, som enligt förf:s mening innehålla Odins och Friggs namn. *Onsby* kan innehålla namnet *Unir* på samma sätt som den äldre formen för det

*) Jfr äfven *Fritzner,* Ordbog over det gamle norske Sprog: första betydelsen på ordet *hof:* »indhegnet Plads om og med de til en Husholdning hørende Bygninger.»

*) Se *Lundgren,* Personnamn från medeltiden, Svenska landsmålen X, 6, s. 111.

**) Jfr *O. Rygh,* Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne, s. 203 i *P. A. Munch's* »Norrøne Gude- og Helte-Sagn».

norska *Onsum* var *Unisheim; Oden* i ordet *Odensö* innehåller måhända det gamla skandinaviska personnamnet Óthin *(Øthæn, Audunn)*. *) Vidkommande namnen *Friggesborg* och *Friggesby* har prof. Montelius' landsman *M. F. Lundgren* i sin uppsats »Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverge» **) yttrat om namn af detta slag: »Någon egentlig beviskraft kan icke tillerkännas dessa, då i dem det gamla mansnamnet *Frigge* kan innehållas».

Härvid bör man yttermera märka, att den bekante danske forskaren *Steenstrup* i sin ofvannämda uppsats ***) kommit till det ganska plausibla resultatet, att intet nordiskt ortnamn som innehåller ett gudanamn hänvisar till »Bopæl eller Bebyggelse», att således intet af dem förenas med sådana ord som exempelvis *by, böle,* utan endast med ord som beteckna antingen naturort eller tempel. I enlighet härmed borde således namnen *Torsby, Torsböle, Onsby* och *Friggesby* afgjordt skiljas från de mytologiska namnen.

Men äfven om något eller några af dessa namn innehölle ett hedniskt gudanamn, så vore deras beviskraft äfven i sådant fall jämförelsevis ringa, ty det blefve ej möjligt att lämna fullgiltiga bevis för att de gifvits vederbörande orter *i heden tid.* Åtminstone bevisar erfarenheten från nyare tider, att kolonister ofta och gärna gifva sina nya boningsplatser namn som begagnats på deras ursprungliga hemorter; kan en liknande sed antagas varit rådande äfven i forna tider, kunde de svenska namn, som syfta på hednatiden, af kolonister blifvit öfverförda från det gamla hemlandet, vid hvilket förhållande de i förevarande fall skulle sakna all beviskraft.

Prof. Montelius är beredd på detta inkast. Enligt hans uppfattning kan detsamma dock icke godkännas, då de ifrågavarande namnen äro så många inom ett jämförelsevis litet område. Och han tillägger ännu: »Vi måste nämligen komma i håg, att antalet namn, om hvilka sådana förklaringar skulle gälla, i själfva värket är mycket större än det vid första ögonkastet synes. Ty hvarför skulle förklaringen gälla mera om de nu anförda namnen, än om alla de andra gamla svenska namnen i samma trakt? Vore det fallet, skulle detta ju bevisa just det som man vill motbevisa, nämligen att de gamla gudarna ännu dyrkades.»

Prof. Montelius' senast anförda motbevisning förstår jag för min del alldeles icke. Då kolonister slå sig ned någonstädes, stå tvänne möjligheter öppna: antingen gifva de sina nya boningsplatser samma namn som de gamla haft, eller gifva de dem nya. Detta gäller nu visserligen om *alla* namn, men det gifves ej något tillförlitligt medel att afgöra hvilkendera

*) Se *Steenstrup,* Guders Navne i de nordiske Stedsnavne, Historisk Tidskrift (dansk), 6 Række, 6 Bind, s. 356 och 372; *Rygh* anf. st. s. 209.

**) Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar XVI, 1878, s. 84.

***) Historisk Tidskrift 6 R.. 6 B., s. 382.

klassen hvarje enskildt namn tillhör, och detta försvårar i hög grad deras användande som bevismedel. En annan fråga är huruvida bruket att uppkalla platser efter de förra hemtrakterna i gamla tider var lika allmänt som nu för tiden — en fråga, hvarpå endast en historisk undersökning kan ge svar. *O. Rygh* har i sitt arbete »Norske Gaardnavne» (Forord og Indledning s. 8) visat, att uppkallandet af orter efter gamla namn bland norrmän (och isländingar) i gamla tider var sällsynt. Kunde man ådagalägga att fallet varit detsamma med afseende på de svenska namnen, så skulle ofvan anförda inkast förlora en del af sitt värde. I alla fall äro ifrågavarande ur namnen hämtade bevis på grund af det redan anförda mycket svaga, och jag kan icke underlåta att uttala min förvåning öfver att en forskare af prof. Montelius' rang kan låta Freudenthals namnundersökningar från åren 1867 och 1868 gälla för fullt utan att fästa afseende på de värderika forskningar som därefter gjorts i de skandinaviska länderna.

Om ock således vårt lands svenskatalande befolkning skulle bygt och bott här ända från heden tid, anser jag med stöd af det ofvan anförda såsom bevisadt, att sådant icke kan styrkas med tillhjälp af de ifrågavarande namnen.

Prof. Montelius öfvergår härefter till de bevis, som han anser för de allra viktigaste — de bevis som fornminnena gifva oss. Utan att ingå i detaljer åtnöjer jag mig med att endast i korthet återgifva hans tankegång.

Fornminnen hafva den stora fördelen att vara samtida med den period, om hvilken de gifva oss upplysning. Med den kännedom vi nu äga om de i olika trakter af Europa funna fornsakerna kunna vi i så godt som hvarje fall afgöra, i hvilket land de särskilda typerna äro inhemska. Om då exemplar af en typ anträffas i ett annat land än det, där detta hör hemma, så är det klart, att det på ett eller annat sätt förts dit från det land, där det förfärdigats. Om antalet af sådana i en viss trakt funna, från en annan trakt komna arbeten är ringa, har man sannolikt att göra med minnen af handelsförbindelser. Men om antalet är stort och om samtidigt grafskicket uti det ifrågavarande landet undergår en förändring, så att det blir detsamma som i det, hvarifrån de främmande sakerna kommit, så måste dessa förhållanden uppfattas som bevis för att en inflyttning ägt rum från det senare landet till det förra.

I Finland har för det första påträffats en riklig mängd skandinaviska föremål från den s. k. vikingatiden (från omkr. år 800 till det 11:te århundradets slut). Från denna tid har man i Finland icke endast funnit arbeten alldeles lika de skandinaviska, utan ock sådana, som visserligen mer eller mindre likna de nordiska, men som icke i detaljerna *alldeles* lika förekomma i Skandinavien. Det är således typer eller varianter som hafva sitt ursprung i Norden, eller närmare bestämdt i Sverge, men som utvecklat sig i Finland, där fått »en lokal färg.» Förekomsten af sådana lokala typer

är just hvad man skulle vänta, om svenskar, hvilka altjämt stodo i förbindelse med moderlandet, sedan länge bott i Finland. Fynd af rent svenska likasom af svensk-finska typer från vikingatiden hafva gjorts främst i kusttrakterna af Vasa och Åbo län, men äfven i det inre af landet och på Åland. I norr gå dessa fynd åtminstone till Kuusamo; i Karelen anträffas de hufvudsakligen i trakten af Ladoga och gå där norr om Kexholm.

Alla i Finland funna fornsaker från vikingatiden äro icke af typer härstammande från Sverge. Vidare finnas äfven sådana, som tydligt äro af finskt ursprung, af hvilka särskildt må nämnas flere på karelska graffält uppgräfda saker, som med skäl väkt mycken uppmärksamhet. Men dessa förskrifva sig hufvudsakligen från det 12:te och det 13:de århundradet, således från tiden *efter* den egentliga vikingatidens slut. »De böra», säger förf., »troligen uppfattas som minnen af den finska befolkning, som då bodde i Karelen, men man har på samma graffält träffat så mycket som påminner om Sverge — till och med en rund silfverplåt med ägarens i runor skrifna namn — *att Karelens befolkning då troligen varit blandad af finnar och svenskar*». *)

Men redan långt före vikingatidens begynnelse har den svenska inflyttningen i Finland börjat. Det är icke endast från tiden närmast före det 7:de århundradets slut man har bevis därför, utan ock från hela den föregående delen af det första kristna årtusendet, altifrån början af vår tideräkning, således från hela den tid som man i Finland plägar kalla den äldre järnåldern. Bevisen äro icke blott att man i Finland vid denna tid påträffat en mängd saker, alldeles lika dem som i Sverge allmänt förekomma, utan också att grafvarna i Finland äro lika de i Sverge vid samma tid vanliga. Sådana grafvar och fornsaker af svenska typer äro funna uti kusttrakterna från Österbotten ända till Karelen; de träffas äfven i det inre, särskildt utefter Kumo älfdal och kring Tavastlands sjöar. Dessutom hafva s. k. »ovala eldstenar», tillhörande denna tid och af skandinavisk (l. germanisk) typ, hittats på ännu vidsträktare område: såväl högt uppe vid Kemi-älf som i Savolaks och Karelen.

Gå vi till tiden före Kr. föd., ha inga arbeten lika de svenska från århundradena närmast före vår tideräknings början blifvit funna i Finland. Men denna omständighet saknar — enligt förf. — all betydelse, *om* vi i detta land träffa minnen af en ännu äldre svensk bosättning. Likaså saknas äfven i norra Sverge fynd af arbeten karaktäristiska för denna tid, och i mellersta Sverge höra de till de allra största sällsyntheter. Och dock tviflar ingen — säger förf. — på att dessa delar af Sverge då, liksom under föregående och efterföljande perioder, varit bebodda af svenskar.

Ej häller kan någon betvifla att svensk befolkning funnits i Finland redan långt före midten af det sista förkristna årtusendet, den tid då brons-

*) Af mig kursiveradt.

åldern slutade eller nyss var slut i Sverge. Från bronsåldern har man nämligen i Finland funnit ett stort antal arbeten af svenska typer samt grafvar lika de i Sverge vanliga. Sådana fynd äro gjorda i närheten af Bottniska och Finska vikarnas kuster från Vasa till Viborg samt vid och norr om Vuoksen, i trakten af Ladoga. De nordligaste bronsålders-grafvarna af obestridlig svensk härkomst ligga i trakten af Vasa, vid Kyro älf; andra ligga i trakten af Raumo och på Åland äfvensom i trakten af Hangö samt mellan Hangö och Helsingfors. Spridda fynd af svenska typer hafva dessutom anträffats såväl i nyssnämda trakter och i sydöstra Karelen, som vid Idensalmi, »bakom Kuopio». Flere af dessa i Finland funna svenska bronsarbeten höra till den äldre delen af bronsåldern, till en tid som ligger nära 1500 år bakom Kr. föd. Därjämte har man hittat ett antal bronsföremål af andra typer, hvilka bevisa att ett med finnarne besläktadt folk redan på den tiden bott i Finland.

De flesta föremål från stenåldern äro af icke-svenska typer, men man har dessutom i Finlands jord uppgräft en mängd stenålderssaker, som äro af obestridligen skandinavisk härkomst. Bland dessa möta vi främst några flintsaker, anträffade i Åbo och Björneborgs län samt i Tavastland. Af onekligen svenska typer äro de s. k. båtformiga hammaryxorna, som äro allmänna i Sverge, men sällsynta i andra delar af den skandinaviska Norden. Sådana stenhammare anträffas i Finland och i de ryska Östersjöprovinserna och dessa hafva vissa egendomligheter, som göra det tydligt, att de icke äro förfärdigade i Sverge, utan i Finland. De hafva anträffats i Österbotten (den nordligaste i Toholampi), Satakunta, södra Tavastland, Egentliga Finland och Nyland, enstaka exemplar i Karelen och Savolaks. De flesta förekomma i ett bredt kustbälte från trakten nordost om Vasa till trakten öster om Helsingfors. På grund af sina kronologiska undersökningar har prof. Montelius kommit till det resultat att de båtformiga stenhammarna tillhöra en tid omkr. 2000 f. Kr. föd. Och slutresultatet lyder: *Redan 2000 år före Kristi födelse fans det således svenskar i Finland.*

Äfven statsarkeologen *J. R. Aspelin* har för mer än tjugo år sedan kommit till det resultat att en germanisk befolkning bott i Finland under sten-, brons- och den äldre järnåldern. Hvad som är väsentligen nytt i prof. Montelius' slutresultat, är det att han uttryckligen kallar dessa Finlands urgamla innevånare »svenskar» och att han anser vår nuvarande svenska befolkning utgöra en direkt fortsättning af sagda urgamla folkstam.

Låtom oss se till, i hvad mån prof. Montelius' bevis äro egnade att styrka detta påstående.

Hvilken betydelse man bör tillerkänna fornminnena för fastställande af nationalitetsområdena hör till de frågor, om hvilka forn- och språkforskarne hafva svårt att bli fullt eniga.

Att anträffandet af föremål af samma typ på ett bestämdt geografiskt område är ett bevis för att landsträckan i fråga utgör ett enhetligt *kultur*område är onekligt. Likaså är det *möjligt* att detta enhetliga kulturområde motsvaras af ett enhetligt nationalitetsområde; i flere fall kan detta t. o. m. vara antagligt, men *nödvändigt* är det icke. Vår tids invecklade förhållanden afvika väl i väsentlig mån från de förhistoriska, primitiva, men *några* jämförelsepunkter torde de dock vid ett varsamt förfarande kunna afgifva. Tänka vi oss t. ex. att alla skriftliga minnesmärken af Finlands nutida kultur jämte dess invånare skulle försvinna och det gälde för oss att med ledning endast af den materiella kulturens lämningar sluta oss till de båda inhemska nationaliteternas nuvarande boningsplatser, månne vi då på dessa grunder skulle kunna fälla ett afgörande utslag? Det blefve väl knappast möjligt att uppdraga gränslinjerna med tillhjälp af dessa medel. På samma sätt som i närvarande tid typer och modeller genom handeln föras från ett land till ett annat och bli föremål för efterbildning, på samma sätt har utvecklingen, om ock i inskränktare mån, försiggått äfven under den förhistoriska tiden. Om vi tänka oss att ett föremål genom handels- eller andra förbindelser i urälsta tider öfverförts från Sverge till Finland, är det ju helt naturligt, att Finlands invånare kunnat börja efterbilda de erhållna typerna utan att fördenskull behöfva tillhöra samma nationalitet som typernas gifvare. Och skedde en gång en sådan efterbildning, är det ju mycket antagligt att imitationerna i någon mån afveko från förebilderna, att de röjde en »lokalfärg». *) Drager man vid sådant förhållande t. ex. med ledning af på karelska graffält funna föremål, som påminna om Sverge, den slutsats att Karelens befolkning i 12:te och 13:nde århundradet varit »blandad af finnar och svenskar», öfverskrider man enligt min åsikt de gränser, inom hvilka arkeologin *för närvarande* med egna ressurser kan fälla utslag.

Grafskicket kan vid bestämmandet af nationaliteten onekligen hafva större betydelse än föremålstyperna. Enligt min åsikt är det emellertid orätt att exempelvis i likbränningen se ett absolut kännetecken på germanisk nationalitet, alldenstund äfven detta

*) *Hjalmar Appelgren* har i sin beaktansvärda uppsats »Svenskarnes inflyttning till Finland» (Finskt museum 1897, s. 17 o. följ.), skrifven med anledning af prof. Montelius' föredrag, påpekat huru prof. Montelius själf i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift påvisat att en i Sverge förekommande grupp hammaryxor af sten uppkommit genom afkopierande efter fullkomligt likadana koppar- och stenyxor, hvilka påträffats i de österrikisk-ungerska länderna. Dessa typer antager prof. M. hafva blifvit »införda» till Sverge utan att någon invandring från de nämda trakterna skulle ägt rum till Sverge. — Dr Appelgren framhåller i sin artikel att prof. M. i sitt föredrag öfverhufvud ej med önskvärd tydlighet hållit åtskils begreppen »kulturinflytande» och »kolonisation»; prof M. replikerar att denna dr Appelgrens åsikt berodde på missförstånd, men läsaren får icke bevis, som skulle ådagalägga att missförståndet afgjordt vore på dr A:s sida.

bruk i likhet med andra folkseder lätt kan öfverföras från ett folk till ett annat. *)

För min del ville jag därför fortsättningsvis fasthålla därvid att man med bistånd af fornfynden kan bestämma kulturprovinser, men vill man med deras tillhjälp fastställa nationalitetsområden, bör man förfara ytterst försiktigt och i all synnerhet samtidigt fästa afseende vid alla andra hithörande omständigheter. Tilsvidare må fornfynd användas vid fastställandet af nationalitetsområden endast för så vidt fynden öfverensstämma med de historiska och språkliga bevisen. Jag anser det vara tänkbart att arkeologins framtida utveckling kan möjliggöra mycket finare och skarpare distinktioner, men på den ståndpunkt, på hvilken denna ännu jämförelsevis nya vetenskap för närvarande befinner sig, synes det mig visa en sant vetenskaplig själfbehärskning, om man erkänner de begränsningar forskningen för närvarande är underkastad.

Bestämmandet af befolkningens i Finland nationalitetsförhållanden under sten-, brons- och äldre järnåldern kräfver sålunda enligt mitt förmenande ännu en lång rad af fortsatta forskningar dem vi närmast vänta af vårt lands arkeologer. I alla fall böra vi erkänna *möjligheten* af att landet fordomtima, före den finska inflyttningen, bebotts af germaner. Låtom oss därför antaga denna möjlighet som värklighet. Då frågas: Är därmed ännu själfva hufvudspörsmålet afgjordt i den af prof. Montelius angifna riktningen? — och svaret skall utfalla obetingadt nekande. För att kunna lösa detsamma gälde det att ytterligare bevisa: för det första att denna germaniska befolkning utgjorts af »svenskar» och för det andra att våra nuvarande svenskar utgöra en direkt fortsättning af denna gamla »svenska» befolkning.

Till fromma för denna urgamla befolknings uttryckliga »svenskhet» anföres naturligtvis att de i Finland funna germaniska fornminnena ofta alldeles särskildt häntyda på Sverge, alldenstund bland dem finnas sådana som äro sällsynta annanstädes i Skandinavien utom i detta land.

Men äfven under denna förutsättning vore namnet »svensk» att uppfatta i en väsentligen annan bemärkelse än ordets egentliga. Detta namn bör väl tilläggas det folk som talar eller talat svenska, antingen ny- eller fornsvenska. Nysvenskan räknas från tiden omkring reformationen och kan således ej här komma i fråga. Den fornsvenska perioden, under hvilken detta nordiska språk redan röjde utpräglade svenska egendomligheter, vidtager ungefär från 11:te, tidigast från 10:nde århundradet, änskönt de olikheter, som skilde de olika nordiska målen från hvarandra, redan under den s. k. vikingatiden (700—1050 e. Kr., enligt andra 800—1000) begynt framträda. Men före år 700 e. Kr. rådde i hela Skandinavien en väsentligen gemensam språkform, där de sven-

*) Se *Appelgren*, anf. ställe, där framhålles att t. ex. liverne tillegnat sig detta grafskick.

ska, danska, norska (isländska) egendomligheterna ännu ej kommit till synes, hvilket framgår ur runinskrifterna från åren 200—700 e. Kr. f. Om det språk som talades i Skandinavien före denna tid sakna vi direkta uppgifter. I fall härstädes, såsom man främst med anledning af prof. Montelius' forskningar ganska allmänt antagit, intet egentligt befolkningsombyte ägt rum, skulle det därstädes talade språket i direkt uppstigande led utgjort de nordiska språkens urform. Med stöd af en jämförande undersökning af de germaniska språken kan man sluta att, därest språkformen i Skandinavien under de första århundradena af den kristna tideräkningen var i hufvudsak enhetlig, utan kännbara lokala nyanser, man helt säkert, om man med prof. Montelius går öfver 2,000 år tillbaka i tiden, kommer till en språkform som ej innehöll ens något specifikt nordiskt, utan var gemensam för alla germaner. Icke ens alla de skiljaktigheter, som i förhållande till det indoeuropeiska urspråket äro särskildt utmärkande för de germaniska språken, hade ännu vid denna tid utvecklats; så anser Müllenhoff att t. ex. den s. k. ljudskridningen (»Lautverschiebung»), som är en af de märkligaste urgermaniska ljudförändringarna, försiggått omkr. 1000 år f. Kr., hvaremot den af nyare forskare (R. Much och G. Kossinna) *) förlägges till 3:dje eller 4:de århundradet f. Kr. Från ett dylikt germaniskt eller förgermaniskt urspråk *kunde* naturligtvis under vissa gifna förhållanden utveckla sig något nordiskt språk, men det hade lika stora förutsättningar att utveckla sig till hvilket germaniskt språk som hälst. Det är lika vanskligt att bland så gamla germaner utpeka svenskar som tyskar eller andra nutida folk af germanskt ursprung; namnet »svensk» användt på tal om germaner under så gamla tider kan ej, så vida det ej användes i rent lokal betydelse, afse något annat än den grupp af germaner, från hvilken de nuvarande svenskarne måste anses härstamma. Då altså Finlands forna befolkning kallas »svensk», anses därmed redan a priori bevisadt att denna befolkning så väl i fysiskt som språkligt hänseende fortsätter sig till våra dagar såsom den svenskatalande delen af vårt folk.

Detta är emellertid någonting som det först gäller att bevisa, och häri ligger just frågans kärnpunkt.

Prof. Montelius stöder denna uppfattning med följande bevis. Vi kunna ej tänka oss, säger han, att »svenskarne» skulle blifvit utträngda

*) *Paul* u. *Braune*, Beitr. zur Geschichte der deutschen Sprache u. Literatur, XVII s. 63 o. XX s. 297, jfr *Gustaf Kossinna*, Die ethnologische Stellung der Ostgermanen, Indogerm. Forschungen VII, s. 295. — Språkforskare antaga att de skilda indoeuropeiska språken ännu 2000 år f. Kr. stodo hvarandra så nära att de blott utgjorde dialekter af samma språk. (Se *O. Bremer*, Ethnographie der germanischen Stämme, *Pauls* Grundriss III, s. 756 o. a.) I en följande uppsats hoppas jag kunna visa att språkforskaren för närvarande har mycket svårt att antaga att ens Sverges svenska befolkning kan härstamma från den befolkning som bott där 2000 år f. Kr.

eller tillintetgjorda af finnarne omkring år 700, såsom finske vetenskapsmän velat antaga. Det hade nämligen varit i hög grad öfverraskande, om nordborna — samma folkstam som just vid den tiden med vapen i hand skaffade sig nya bostäder såväl i västra Europa som i Ryssland — skulle hafva låtit sig förjagas af finnarne, hvilka efter alt att döma *då* stodo på ett lägre kultursteg och i allmänhet väl icke voro i besittning af så utmärkta vapen som svenskarne. Hvad åter vidkommer den omständigheten, att man i Finland ej påträffat några arbeten lika de svenska från århundradena närmast före vår tidräknings början, så bör man ej öfverskatta betydelsen häraf, då dylika fornminnen anträffats i Finland från ännu äldre tider.

På prof. Montelius' första anmärkning kan blott svaras, att han ju själf antagit att svenskar förut varit bosatta i Karelen, »bakom Kuopio», möjligen ända uppe i Kuusamo. Då nu svenskar ej längre förekomma i dessa trakter, måste äfven han antaga att den »svenska» befolkningen åtminstone ställvis »tillintetgjorts», vare sig detta skett genom krig eller fredlig sammansmältning. Anförda sakförhållande är således ingalunda allena tillräckligt att ådagalägga det ett antaget äldre germaniskt folkelement här icke kunnat försvinna. Hvilken betydelse åter bör tillerkännas nyssnämda afbrott i fyndkedjan, det torde framtida forskning och framtida fynd komma att visa.

Men äfven förutsatt att man lyckades uppvisa en oafbrutet fortlöpande germanisk fyndkedja från stenåldern alt intill den äldre järnåldern, så skulle vi icke ens då enbart på denna grund kunna sluta att vår nutida svenska befolkning utgör en direkt fortsättning af denna antagna urgamla germaniska stam, för så vidt ej de språkliga bevisen stämma öfverens med de arkeologiska.

Alldenstund »svenskar» enligt prof. Montelius' uppfattning förekommit i Finland redan omkr. 2000 år f. Kr., har altså deras utvandring från Sverge och skilsmässa från andra »svenskar» inträffat redan för ungefär 4000 år sedan. Denna skilsmässa var naturligtvis icke fullständig, ty föreningen med moderlandet måste i någon mån anses hafva fortfarit. Men äfven under sådana förhållanden skulle svenskarnes i Sverge och svenskarnes i Finland områden blifvit så pass åtskilda att den språkliga gemensamheten under en så lång tid icke kunnat upprätthållas. Låtom oss besinna att isländingar och norrmän varit skilda endast omkring 1000 år, hvarvid dock ej alt samband dem emellan blef upplöst, och att ny-isländskan och nynorskan icke desto mindre utvecklats till tvänne språk, hvilka äro märkbart skilda från hvarandra. Låtom oss vidare ihågkomma att munarterna på Gottland och i Dalarne, som varit vida mindre skilda från andra svenska dialekter än Finlands svenska folkmål, till den grad skilt sig från svenskan att de väl kunna betraktas som särskilda språk. Låt oss minnas att danskan och svenskan för 1000 år sedan väsentligen voro samma språk — och

hvilken märkbar skilnad råder ej nu mellan dem! Är det under sådana omständigheter tänkbart att svenskan i Sverge och Finland 4000 år efter det geografiska sambandets bristande skulle utgöra ett och samma språk?

Prof. Montelius påpekar själf (Finsk tidskrift, anf. st. s. 83) att ett närmare studium af Finlands svenska munarter lär oss hvilka trakter i Sverge det är, där språket visar den största likheten med svenskan i Finland, och således hvilka delar af Sverge det är, där befolkningen sannolikt är närmast besläktad med åtminstone en stor del af den svenska befolkningen i Finland. »Man får genom ett sådant studium», säger prof. Montelius, »bekräftelse på att det var långt tillbaka i tiden som det svenska språket flyttade öfver till Finland.» Såsom en sådan »bekräftelse» omnämner han att den grundliga kännaren af de svenska landsmålen, professor Lundell i Uppsala, redan för länge sedan uppvisat att de svenska folkmålen öster om Östersjön och Bottniska viken, i Estland och Finland, äro närmast besläktade med dem i Norrland. Han citerar Lundells ord: »De östra målen hafva vissa ej obetydliga egenheter gemensamma gent emot de västra. Finska viken skiljer mindre än Bottniska. På östra sidan stå estsvenskan, nyländskan och österbottniskan öfverhufvud på samma afstånd från hvarandra».

På hvilket sätt detta är egnadt att styrka svenska språkets höga ålder i Finland lämnar prof. Montelius helt och hållet oförklaradt; ledsamt nog, ty tvifvelsutan vore hvarje språkforskare mycket nyfiken att få höra en utförligare redogörelse härför.

Godkände vi prof. Montelius' uppfattning, komme vi till följande slutsatser. »Svenskar» inflyttade från Sverge till Finland för omkring 4,000 år sedan, under en tid, då det i Sverge talade språket — under antagande att det var germaniskt eller förgermaniskt — ännu ej röjde särskilda nordiska, än mindre norrländsk-svenska egenheter, utan stod på ett gemensamt germaniskt eller förgermaniskt urspråks ståndpunkt. Det språk, som talas af dessa till Finland inflyttade »svenskars» efterkommande, har emellertid detta oaktadt blifvit svenska, som ej afviker från de centrala svenska dialekterna ens så mycket som flere dialekter inom Sverges politiska område; dessutom visar den en anmärkningsvärd frändskap med munarterna i Norrland.

Jag vet knapt om jag behöfver tillägga att ingen språkforskare kan tro härpå. De slutsatser språkforskaren gör af dessa förhållanden äro helt andra.

Den åsikt som prof. Lundell uttalat angående våra svenska dialekter har bekräftats af specialforskningen, såsom framgår ur *O. F. Hultmans* utmärkta arbete »De östsvenska dialekterna». Hultman har med stöd af en ingående undersökning visat att Österbottens, Nylands och Estlands svenska landskapsmål i grunden äro en och samma dialekt. Slutsatsen häraf är först och främst att Finlands svenskar, såsom Hultman

framhållit, utgått från ett jämförelsevis trångt begränsadt område, icke från vidt skilda håll. Öfverensstämmelserna mellan Finlands och Estlands svenska dialekter hafva nödvändigtvis sitt ursprung i en gemensam urdialekt, från hvilken dessa dialekter hafva medfört dem eller åtminstone predispositionen till en likartad utveckling; på annat sätt kan uppkomsten af dessa gemensamma egenskaper ej förklaras, då nu i fråga varande folkmål äro söndrade i vidt skilda samfärdselområden.

Af denna omständighet måste vidare dragas den slutsats att Finlands svenska dialekter skilt sig från andra dialekter vid en tidpunkt, då icke allenast fornsvenskan differentierat sig från andra skandinaviska språk, utan äfven *dialektolikheter inom svenska språket självt börjat framträda*. Ifall vårt lands nuvarande svenska munarter skilt sig från sina närmaste anförvanter redan för omkring 4,000 år sedan, medan det ur- eller förgermaniska idiomet ännu var rådande, så hade de till Finland inkomna dialekterna utan tvifvel utvecklat sig till ett alldeles skildt språk, helt säkert väsentligen afvikande från svenskan. Hade skilsmässan ägt rum före år 700 e. Kr. f., så kunde man vänta sig att de inpå Finlands område komna målen gifvit upphof åt ett nytt nordiskt språk, tydligt afvikande från det svenska.

Man kunde tilläfventyrs invända: Finlands svenska dialekter hafva rönt inflytande af Sverges språk ända därhän, att de blifvit hvad de nu äro. Detta är visserligen till en god del sant. Finlands svenska dialekter ha i själfva värket influerats från detta håll, och detta har tvifvelsutan kunnat hindra dem att aflägsna sig från svenska språkets krets, hälst då i Finland intet särskildt literärt centrum för dessa dialekter uppstod. Men den svenska språkform, som influerat på dessa, är, såsom Hultman visat, högsvenskan, icke något svenskt folkmål, och den har i intet fall kunnat gifva upphof åt de just från samma högsvenska afvikande egenskaper, hvilka äro utmärkande för dessa dialekter och hvilka bära vittne om att Finlands svenska folkmål leda sitt ursprung från en och samma dialekt, som redan utvecklat vissa karaktäristiska egendomligheter.

Språkforskaren kan sålunda icke annat än obetingadt förkasta prof. Montelius' hypotes att Finlands nuvarande svenskar skulle härstamma från de »svenskar», som enligt hans förmenande bott här redan 2,000 år före Kr. f. På här framlagda allmänna grunder måste vi fastmer antaga att svenskarnes inflyttning till Finland icke skett före vikingatiden, utan snarare efter densamma. Men förutom dessa allmänna grunder bör afseende ännu fästas vid särskilda faktiska omständigheter som ha betydelse för lösningen af nu i fråga varande spörsmål.

Till en början bör man fästa uppmärksamheten vid *ortnamnen* i de trakter som numera bebos af svenskar. Man bör beakta och har äfven beaktat att områdena för vårt lands tre sven-

ska befolkningsgrupper med afseende härpå förete en viss olikhet. På det svenska området i Österbotten påträffas finska ortnamn synnerligen allmänt, äfven inom Egentliga Finlands svenska område förekomma namn af finsk härkomst ganska talrikt, medan dylika namn däremot i Nyland äro något sällsyntare och på Åland mycket sällsynta. Den slutsats som man kan draga häraf är att såväl i Österbotten som i Egentliga Finland före svenskarnes inflyttning bott en finsk befolkning, men att Åland och Nyland antingen helt och hållet saknat eller ägt blott en fåtaligare sådan. Vidare har man med stöd häraf slutit att den svenska befolkningen ej blott på Åland, utan äfven i Nyland *) är betydligt äldre än den i Österbotten och Egentliga Finland.

Åland intager utan tvifvel, till följd af sin närhet till Sverges befolkningsområde, i viss mån en särställning. Med de svenska typerna öfverensstämmande fasta fornlämningar från vikingatiden tyda på en skandinavisk befolkning redan under denna period, och det kan vara tvifvel underkastadt, huruvida där någonsin funnits en finsk befolkning. Det är emellertid att märka det finska ortnamn icke helt och hållet saknas ens i Ålands skärgård (t. ex. Jomala, Jomalaö, Koskenpää, Lappvesi), en omständighet som tyder på åtminstone närheten af en finsk befolkning; i den nära belägna skärgård som hör till Egentliga Finlands område, i Nagu, Korpo, Houtskär, anträffas finska namn i riklig mängd.

Beträffande Nyland är att märka att på detta område tils vidare saknas hvarje slag af fynd från såväl äldre som yngre järnåldern. Visserligen är det möjligt att jorden här ännu icke öppnat alla sina gömmor, men det vore i hvarje fall högst märkligt, om i en så pass odlad trakt som Nyland för närvarande är minnena från järnåldern ej blifvit uppdagade, ifall sådana funnits. Denna brist på fornminnen tyder sålunda närmast därpå att Nyland under järnåldern varit antingen obebodt eller i mycket ringa grad befolkadt. Svenskarne kunde således vid sin ankomst hit mycket väl hafva undgått att stöta på en finsk befolkning utan att därför hafva behöft inträffa i Nyland under en altför aflägsen tid. Finska ortnamn finnas emellertid äfven på detta område i så stor mängd att svenskarne äfven här måste antagas hafva kommit inom de finska trakternas råmärken eller till deras närhet. Redan med afseende å sakens allmänna natur synes det i allo vara obefogadt att anse Nyland som en äldre stamort för en svensk befolkning än Egentliga Finland, hvilket naturligen erbjöd sig som närmaste brygga för kolonisationen från Åland österut.

De svenska ortnamnen på numera finskt område visa å sin sida att en svensk befolkning tidigare bebott vidsträktare områden än nu för tiden, att den nyländska gruppen sträkt sig längre österut och den österbottniska

*) Se *Thomsen*, Den gotiske sprogklasses indflydelse paa den finske, s. 17.

längre söderut*), men med hänsyn till den svenska och finska befolkningens relativa ålder bevisa dessa namn intet utöfver det förut anförda.

De bevis ortnamnen gifva leda oss sålunda till att de områden af vårt land, som numera bebos af en svensk befolkning, före svenskarnas inflyttning merändels innehafts af finnar; endast i det öfverhufvud jämförelsevis sent befolkade Nyland samt på Åland kunna svenskarne i förhållande till finnarne delvis eller väsentligen hafva utgjort den tidigare befolkningen. I senare tider hafva finnarne till en del återeröfrat sådana trakter som de förlorat till svenskarne (t. ex. Sastmola, Hvittisbofjärd, Ulfsby, Kustö, Sagu, Kymmene, Veckelaks).

Såsom en andra källa vid bestämmandet af åldern för vårt lands svenska befolkning borde man använda de språkliga företeelser, som vittna om förbindelserna mellan finnar och svenskar: svenska lån i finskan och finska lån i Finlands svenska folkmål.

Vilh. Thomsen har visat att finskan upptagit en mängd ord af germaniskt ursprung, som tyda på en urgammal germanisk språkform och dymedels på finnarnes urgamla förbindelser med germanerna. Dessa lån vill nu C. Nörrenberg i sin ofvan anförda broskyr uppfatta på det sätt att de gjorts i Finland, att finnarne lånat af de germaner, hvilka de vid sin inflyttning i landet här träffade. Denna åsikt framträder icke här för första gången; docenten *Herman Vendell* har uttalat samma tanke i en liten populär skrift »Om Finlands svenska befolkning», hvari han söker bevisa den svenska befolkningens i Finland höga ålder, och denna mening har äfven från historisk-arkeologiskt håll någon gång vunnit understöd.*) Prof. Montelius synes likaså tidigare, enligt i svenska blad ingångna referat, till stöd för sin åsikt framdragit tillvaran af dessa gamla lånord, ehuru detta argument icke återfinnes i det föredrag han i Finland höll och utgaf i tryck.

Såsom ur Thomsens undersökningar på ett öfvertygande sätt framgår är denna uppfattning ohållbar, och måste de älsta beröringarna med germaner hafva ägt rum före finnarnes bosättning i Finland. Jag har redan en gång förut i Valvoja **) omnämt på hvilka grunder denna slutsats baserar sig och hoppas i en följande uppsats snart blifva i tillfälle att yttermera uttala mig i saken; jag vill därför här förbigå denna sida af frågan, så mycket hällre som den ej invärkar på hufvudspörsmålet. Hafva finnarne vid sin inflyttning i landet här påträffat en germanisk folkstam, kan man anse för säkert att lån jämväl från detta folks språk influtit i finskan, och *en del* äldre germaniska lån *kunde* sålunda på denna väg inkommit i

*) Se *Yrjö Koskinen:* Pohjanmaan asuttamisesta, tutkimus, Suomi 1857, s. 144 och följ.; *Saxén:* Finska lånord i östsvenska dialekter, förord.

*) Jfr *Väinö Wallin,* Valvoja 1894, s. 620.

**) Valvoja 1894, s. 626.

språket. Men äfven om alla germaniska lånord i finskan upptagits i Finland, skulle icke ens vid sådant förhållande härmed faktiska bevis framlagts för att våra nuvarande svenskar vore direkta afkomlingar af dessa gamla germaner. — I finskan finnas ju också ett antal lån som äro specielt svenska — särskildt i de västra och södra munarterna — och lånen hafva naturligtvis gjorts hufvudsakligen ur Finlands svenska dialekter. Dessa lån röja delvis äldre drag än den nuvarande högsvenskan; sådana drag kvarstå emellertid till stor del jämväl ännu i sagda svenska dialekter, och alldenstund svenska språket i ordets egentliga bemärkelse, såsom ofvan framhållits, ej går längre än 1,000 år tillbaka, är det naturligtvis fåvitskt att ur dessa specielt svenska lån söka bevis för att den svenska befolkningens stamfäder bott här redan förrän deras språk var svenska i egentlig mening.

Äfven finska lånord i germaniska språk och synnerligast i härvarande svenska dialekter böra beaktas vid utredningen af denna fråga. Då tvänne stammar hafva förbindelser sig emellan, ställer sig förhållandet vanligen så, att den ena hufvudsakligen är långifvare, den andra hufvudsakligen låntagare; detta gäller dock endast i hufvudsak, ty jämväl en motsatt strömning, om ock en svagare sådan, kan alltid samtidigt spåras. Något germaniskt språk, som innehölle från finskt håll influtna element af samma ålder som de finska språkens älsta germaniska lån, finnes icke — en omständighet som enligt min mening ej kan förklaras annorlunda än att de germaniska stammar, som varit grannar till finnarnes förfäder, utdött eller sammansmultit med andra folkstammar.

Visserligen har C. Nörrenberg i sin redan omnämda broskyr velat uppvisa ett ganska vidtgående inflytande från finskt håll på de germaniska språken. Han antager nämligen att icke få i de germaniska språken försiggångna för dessa språk karaktäristiska ljudförändringar (t. ex. den s. k. ljudskridningen och aksentens öfverflyttning på första stafvelsen) hafva sin upprinnelse i det sätt, hvarpå finnarne vid inlärandet af det germaniska språket (eller vid sin germanisering) uttalat sagda språk, och därifrån spridt sig till germanernes eget uttal. Alt detta är emellertid endast hypoteser och kan således tilsvidare knappast tagas med i räkningen så mycket mindre som det i intet fall kastar ljus öfver nu föreliggande fråga.

Ett positivare resultat lämna finska lånord i Finlands svenska dialekter, hvilka d:r *Ralf Saxén* gjort till föremål för undersökning i sitt intressanta arbete »Finska lånord i östsvenska dialekter». *) Det är naturligtvis af vikt att tillse hvilka förändringar de finska orden undergått i svenska munarter; alldenstund vi äro något så när

*) Jag vill här tillika påpeka de »rättelser och tillägg» på sid. 273—4 af nämda arbete, där förf. på allmänt språkliga grunder bemöter prof. Montelius' uppfattning.

förtrogna med svenska språkets kronologi, d. v. s. den tidsföljd i hvilken ljudförändringarna försiggått, kunna vi naturligtvis genom att gifva akt på de förändringar, i hvilka de finska lånen varit med, afgöra när lånorden inkommit i de svenska dialekterna. Vid beaktande af dessa omständigheter finna vi att lånen till största delen äro sentida och att äfven de äldre bland dem sällan förråda ljudegenheter äldre än den fornsvenska tidens. Det gifves emellertid några lån som synas bära vittne om vikingatidens ljudförhållanden; andra finnas som skenbart tyda på ännu äldre ljudförhållanden (t. ex. på förefintligheten af diftongerna *au* och *ai* i Finlands svenska dialekter), men i enlighet med hvad Saxén visat, förefinnas här andra sannolikare förklaringsmöjligheter. De i nuvarande svenska dialekter framträdande spåren af finskt inflytande tyda således öfverhufvud icke på äldre finsk-svenska beröringar än sådana som inträffat under den fornsvenska perioden; de tilsvidare ytterst få bevisen för beröringar som sträkt sig till vikingatiden tyckas emellertid visa att den svenska inflyttningen redan denna tid vidtagit.

Jämväl dessa forskningar leda sålunda till samma slutsatser som tidigare framstälda allmänna grunder: den svenska bosättningen i Finland har börjat tidigast under vikingatiden, men dess egentliga framskridande bör förläggas till närmast följande århundraden, låt oss säga perioden 1000—1300. Dessa slutsatser öfverensstämma i alt väsentligt med den uppfattning som hos oss allmännast omfattats af historiker, arkeologer och språkforskare.

Tvifvelsutan kunde fortsatta forskningar ännu i väsentlig mån belysa vårt lands befolkningsförhållanden. Jag lämnar därhän den belysning vi vänta af fornforskningen och vill blott påpeka huru ortnamnsforskningen, som hos oss ännu ligger i sin linda, vore egnad att ge upplysning om bosättningsområdenas forna gränser och bosättningens ålder samtidigt som den kunde erbjuda mytologin och språkvetenskapen värdefulla bidrag. Utredningen af ortnamnen är visserligen ett af vetenskapens svåraste problem, synnerligast därför att ordets betydelse härvid merändels icke ger någon säker handledning för dess etymologi. Anmärkningsvärdt är emellertid att också denna forskning kan komma till vida säkrare resultat, om den ej inskränker sig till enskilda namn, utan utsträckes längre, så att man undersöker de allmänna grunderna för själfva namngifningen, äfvensom de förefintliga namngruppernas karaktär och relativa ålder. I Skandinavien *) har en sådan systematisk forskning gifvit viktiga resultat, man har med tämlig noggrannhet kunnat bestämma bl. a. de olika namnens och i synnerhet de olika namngruppernas ålder. Utan tvifvel vore denna forskningsmetod, tillämpad äfven på våra ortnamn, egnad att leda till resultat. Den första uppgif-

*) Särskildt må märkas prof. *O. Ryghs* stora arbete »Norske Gaardnavne», I—IV, hvars utkommande tyvärr genom författarens död afstannat.

ten vore naturligtvis att samla material; på detta gebit har visserligen arbetats, men luckorna äro ännu betydliga och arbetet har ej bedrifvits tillräckligt planmässigt. Tilsvidare sakna vi ock ännu en noggrann undersökning rörande områdesgränserna för vårt lands finska och svenska befolkning så väl för närvarande tid som för den historiska tiden; så söker man t. ex. i Sällskapets för Finlands geografi värdefulla Atlas förgäfves efter kartor öfver de olika språkområdena.

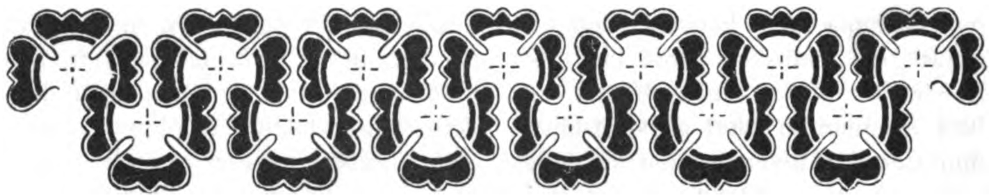
Nya undersökningar kunna, såsom redan påpekats, gifva oss viktiga bidrag till noggrannare tidsbestämningar, men jag tror ej att ens detaljforskningen skall kunna föra oss utom gränserna för de allmänna möjligheter som med stöd af den språkliga utvecklingens allmänna gång kunna uppställas. Och till dessa möjligheter hör icke att vår nuvarande svenska befolkning i detta land vore fyratusen år gammal. Med ledning af hvad vi numera ha oss bekant kunna vi antaga att Åland fått sin skandinaviska befolkning under vikingatiden; det synes sannolikt att skandinaverne, som i 9:de århundradet grundlade det ryska riket, vid samma tid jämväl kvarlämnat någon koloni i Finland.*) Den svenska befolkningen har kunnat utbreda sig på två sätt, antingen så att den här i Finland småningom framskridit från *en* utgångspunkt eller att nya förstärkningar från Sverge tillkommit. Troligtvis har såväl det ena som det andra ägt rum; vare sig att t. ex. Erik den helige och hans korståg värkligen existerat eller icke, infaller i hvarje händelse den tid, då detta antages hafva ägt rum, inom den period till hvilken kolonisationen af våra svenska bygder hufvudsakligen bör förläggas. Såsom ofvan redan framhållits, sträkte sig svenskarnes södra område ursprungligen längre österut och det nordliga längre söderut än hvad f. n. är fallet, ända till Kumo älf och ännu mera åt söder. Huruvida svenska kolonier förekommit jämväl på kustområdet mellan Kumo älf och Aura å borde utredas med hjälp af namnforskningen. Hade förhållandet varit sådant, så skulle det svenska området i tiden utgjorts af ett tämligen sammanhängande smalt kustbälte med Egentliga Finland såsom centrum; detta vore egnadt att förklara de svenska dialekternas i Finland samhörighet måhända ännu bättre än den förklaringen att de svenska inbyggarnes i Finland förfäder voro hemma från eller härstammade från samma trakter af Sverge.

En fördomsfri forskning kan icke ens i historisk mening tillerkänna landets svenskspråkiga befolkning »förstfödslorätten» till detta land. Svenskarne hafva vid sin inflyttning till Finland här träffat en finsk befolkning och åtminstone delvis slagit sig ner på ett område som tidigare odlats af finnar, samtidigt som de onekligen brutit bygd för kulturen i förut obefolkade delar af landet. Sekellånga

*) Jfr äfven Torgnys ofvan anförda berättelse om Erik Emundsson.

gemensamma öden hafva af Finlands finnar och svenskar gjort ett folk; det finska och svenska blodet har flutit samman ej blott på stridsfältet, utan det har äfven förenat sig i det nuvarande till politiskt och nationelt medvetande vaknade finska folket. Det svenska folkelementet har flerstädes genom att äfven till sitt språk förfinskas helt och hållet uppgått i den finska befolkningen. På samma sätt har åtminstone en del af de finnar, hvilka voro de tidigare bebyggarne i vårt lands nuvarande svenska trakter, blifvit försvenskad, och ur den finska befolkningens led har utgått en dryg del af de bildade släkter, som nuförtiden höra och räkna sig till landets svenska talande befolkning. Talet om den finska och den svenska »rasen» är blott den historiska okunnighetens tal. Den täflan, som mellan landets tvänne olika folkelement ägt rum, har aldrig varit en raskamp, ej häller må man på konstlad väg söka göra den till en sådan. Må hvartdera folkelementet i ädel täflan sträfva till odling och upplysning; bägge folkelementens höjande i bildning skall öka vårt folks andliga kraft.

MAGYARER OCH KROATER.

AF

J. E. ROSBERG.

agyarer och kroater är en sammanställning, som förefaller historikern helt naturlig. Sedan ett årtusende hafva de bägge folken lefvat vid hvarandras sida, ofta i strid på lif och död mot hvarandra, vanligen kämpande sida vid sida såsom goda grannar mot en gemensam fiende. Hvartdera folket har bildat ett konungarike. Men medan konungariket Ungern fyller ut många århundraden i historiens bok med lysande bedrifter, intager konungariket „Kroatien, Slavonien och Dalmatien“ en ganska obemärkt plats på några få af dess blad. Nu är det svagare Kroatien åter sammanlänkadt vid sin ungerska granne, men icke i följd af vapnens öfvervikt, som så ofta tillförne, utan genom en nyck af diplomatin. Magyarerna hafva icke köpt Kroatien med sitt blod; de borde icke så öfvermodigt måla dess karta med sin färg. Geografen har lättare att fatta, hvarför icke äktenskapet mellan de båda länderna kan vara lyckligt. Ungern och Kroatien hafva ingen naturlig frändskap. Det ena ett steppland som alt mer förvandlas i åker; det andra ett land af kala bärg, stora skogar och fruktbara dalar. — Slavonien är ett öfvergångsområde. — Och folket är i alla afseenden olikt i de båda länderna, olikt till härstamning, språk, tänkesätt och delvis till seder och bruk.

Magyaren är „Molnets broder" i historien. Hvadan kom han? Ingen har ännu kunnat gifva säkert besked på denna fråga. Den stora folkvandringens virrvarr framkallades, som kändt, af expansionslustan hos några mongoliska folk i Asiens inre. Flere väldiga svallvågor från den upprörda kontinenten bröto in öfver Europa. Af dessa öfversvämmades sydöstra Centraleuropa trenne gånger, af hunnerna, af alanerna och af magyarerna. Den sista öfversvämningen blef varande och bidrog i sin mån att störta tillbaka nya svallvågor från den tatariska invasionen.

Hunnerna blefvo totalt utrotade i Ungern, säga forskarena. Magyarerna vilja ogärna hafva något att göra med de vanryktade släktingarna. Ty att de voro stamförvandter är tämligen säkert. Emellertid har folktraditionen bevarat ett och annat från hunnernas tid, och det finnes icke en pusztaherde, som icke skulle med stolthet räkna sina anor från Attila och hans kämpar. Annat med alanerna. De tros snart nog hafva assimilerats af magyarerna.

Vanligen säger man nu, att magyarernas vagga stått mellan de finska och turkiska folkens. Ostjaker och voguler äro deras närmaste nulefvande anförvandter. Ungrarena, som äro barnsligt fåfänga i nationalitetsfrågor, skämmas högeligen öfver denna förvandtskap, ja t. o. m. öfver släktskapen med finska folk i allmänhet. De utbyta därför med glädje Hunfalvy's teori om den närmare frändskapen med finnarna mot den af Vambéry uppstälda, som sökte intimare släktskapsband med turkarna, hvilka åtminstone gjort historia. Ännu är frågan icke utredd, och man arbetar lika ifrigt i Ungern som hos oss på att bestämma platsen för folkets vagga. Den hittils mest plausibla åsikten, som förklarar magyarerna för ett finsk-ugriskt folk, hvilket genom långvarig och intim sammanlefnad med turkar blifvit påvärkadt af dessa mer till seder och vanor än till språk, får kanske gifva vika för ett tredje uppfattningssätt, som lyder, att magyarerna äro hvarken finnar eller turkar, utan en med dessa likvärd, självständig folkgrupp.

I Ungern skall man förgäfves leta efter rent mongoliska folktyper. Lika så litet skall man finna likhet med finnarna. Men detta ligger ju i sakens natur. Öfveralt i Europa har blandning försiggått under otaliga krigståg och eröfringar, genom emigration och immigration. Så äfven här. Magyarerna upptogo i sig sannolikt mycket snart resterna af landets forna befolkning, hufvudsakligast alaner och slaver, såväl syd- som nordslaver. Innan de togo sitt nuvarande fädernesland i besittning, hade de troligen redan genomgått en epok af korsningar med petscheneger, ruthener och måhända äfven bulgarer. Så kommo rasblandningarna från slafvarna, som till en del voro krigsfångar från de omgifvande slaviska och germaniska folkens områden. Under nionde och ända till trettonde århundradet invandrade de stamsläktade kumanerna och sannolikt äfven ett antal petscheneger. De skildes länge i Ungerns historia från landets inbyggare, så att man t. ex. talade om en krigshär af så och så många magyarer och så många kumaner. Nu äro kumanerna fullständigt magyariserade och bebo pusztan

mellan Theiss och Donau. Af tatarerna torde också ett antal hafva förmått fatta fast fot i Ungern.

I Siebenbürgen fans redan i magyarväldets älsta tider en brokig befolkning af romaniska valacker, hvilka lefde ett herdelif bredvid flere åkerbrukande slaviska stammar. Senare inträngde de mongoliska petschenegerna i landet. Och dock har den magyariska szeklerstammen här lyckats bibehålla sig renast. Först på senaste tider har en hoplödning med de senare inflyttade germaniska sachserna begynt. Jämte de siebenbürgiska tyskarna hafva tyska kolonister tid efter annan flyttat in i de västra och de af talrika härjningar ödelagda södra komitaten. Likaså hafva från den tidigaste medeltiden tyska handtvärkare och borgare inflyttat i alla Ungerns städer och större byar. Dessa element visa nu tecken på raskt skeende magyarisering.

Vid tiden för turkarnas herravälde i Ungern förekommo väl också rasblandningar, af hvilka man dock nu mer icke finner några spår, emedan turkarna, äfven om de voro af halfblod, fullständigt fördrefvos eller utrotades efter nederlagen. Däremot hafva i följd af turkarnas härjningar i norra Balkanhalfön stora skaror af serbiska och t. o. m. albanesiska flyktingar inkommit i södra Ungern. Från dessa tider härstamma också de talrika, nu magyariserade kroatiska kolonierna i den sydvästra delen af landet. Där är nu till dags namnet Horvát (kroat) ett af de allra vanligaste.

I våra dagar pågår sammansmältningen af de olika folkelementen oerhördt raskt. Om man toge hela Budapests befolkning och omplanterade den i Berlin eller Paris, skulle främlingen knappast märka, att typen i dessa storstäder hade förändrats. Till och med med judarna pågår, trots antisemitismen, en ganska stark blandning inom medelklassen. Med ziguenarna däremot, som strukit omkring i Ungern snart i ett halft årtusende, har, åtminstone enligt ungrarnas egen utsago, ingen sammangjutning skett. Det förefaller dock, när man närmare studerar bymusikanternas eller de bofasta ziguenarnas anletsdrag, som om de hade rätt mycket „hvitt blod“ i sina ådror. Äkta ziguenare synas blott de nomadiserande numera vara. Klyftan mellan de lägsta klasserna bland magyarerna och ziguenarena är ingalunda så stor, som man vill påvisa, och ziguenarbanden rekryteras ständigt af folk, som af en eller annan anledning älskar det mindre lagbundna friluftslifvet.

Där religionen icke utgjort något hinder, har sammansmältningen försiggått hastigast; så t. ex. i norr med de slaviska slovakerna, i sydost med de romaniska rumänerna och sachserna samt i söder med flere sydslaviska folk. Därtill komma ännu de rasombildningar, hvilka helt säkert framkallas af allehanda geografiska faktorer, såsom klimatet, markens beskaffenhet, födan o. s. v. Följden är, att det är svårt att finna oblandade magyarer i stora delar af Ungern. Renast har kanske typen bibehållit sig bland kumaner och szekler.

Man må icke tro, att den krokiga näsan är något kännetecken på en äkta magyar. Isynnerhet om den likt en roffågelnäbb är hängande öfver munnen och har puckeln placerad närmare nästippen än som egentligen är förenadt

med skönhetens fordringar, så tyder det på semitisk inblandning. Judarna, som äfven kunna vara blonda, igenkännas strax af en öfvad iakttagare och hufvudsakligast på näsan. Folkbilderna af vax i Budapests etnografiska museum, hvilka alla äro gjorda efter naturen, hafva ganska korta näsor, ifall de äro från rena distrikt. Magyarens näsa får emellertid något djärft genom att näsroten sitter djupt under den fria pannan.

Det är icke utan att man ännu hos folket kan spåra rester af de mongoliska kindknotorna. Hos stadsbefolkningen är anletet ovalt rundadt och ofta fylligt. Ser man en bondkvinna med bredt ansikte öfver kinderna, med blå eller ljusa ögon och med blondt hår, så kunde man tro sig ha en karelska framför sig. Det märkliga är nämligen. att blåögda och blonda magyarer sporadiskt förekomma öfveralt bland de mörkögda och svarthåriga, t. o. m. där befolkningen är renast. Detta tyder således icke på blandning, åtminstone under historisk tid.

I allmänhet skall man blifva mycket besviken, om man i Ungern tror sig kunna få se sådana typer, som de byzantinska historieskrifvarena skildrade från hunnernas tid. Attilas stallbröder skulle varit tjockhufvade, krokbenta och vederstyggligt fula. Häri låg väl en öfverdrift. Om magyarerna öfverhufvud likna de forna hunnerna, så hafva rasblandningarna och en snart tusenårig kultur uträttat oerhördt förädlande. Magyaren är nu en af Europas ståtligaste och karaktärsfullaste söner, och kvinnan i Ungern gäller allmänt som vacker, specielt anses magyarskan af högre samhällsklass för en af jordens skönaste kvinnor. Synnerligast prisas kontrasten mellan den bländhvita hyn och det ramsvarta håret.

Hos männen är ansiktet ofta skarpt skuret, och är det fylligt, så har det vanligen en väl utbildad muskulatur. Ögonen äro mörka och hafva ofta genom

Bondflicka från norra Ungern.

den höga hvälfningen af det öfre ögonlocket något imponerande och befallande. Rätt ofta ser man äfven små bruna ögon. De hafva merändels ett obehagligt stickande uttryck. Milda ögon såsom hos germanerna torde man få leta efter.

Håret är mest svart och stripigt; nu för tiden bäres det mest halflångt hos männen. Under turktiden bar man det

delvis rakadt och med en tofs som tatarerna, senare bars det långt med två flätor vid öronen och gick jämte husaruniformen i detta skick i arf till Europas arméer. Skägget rakas nästan alltid så när som på mustascherna, hvilka äro magyarens stolthet. Bönderna bära i högtidsstass sina mustascher nålfint tvinnade, herremännens moder växla för dagen, ehuru man försöker så föga som möjligt afvika från den rakt utåtstående eller svagt uppåt böjda vågiga formen. Munnen är fint tecknad, stundom vacker, och gestalten är muskulös och af medelstorlek. Se där en magyar i våra dagar! Om hundra år skall man icke kunna skilja en magyar från en tysk å ena sidan och en serb å den andra.

Att uttala sig om språket är vanskligt för en icke filolog. Man skall icke vänta, att ungerskan liknar finskan. Först efter långt letande och jämförande kan man finna ord, som äro af samma stam. Klangfärgen och betoningen hafva däremot en hel del likheter. Från tiljorna t. ex. klingar det ungerska språket icke olikt det finska, isynnerhet genom den envisa betoningen af första stafvelsen. De många s-ljuden, än skarpa, än veka, än läspande, än hväsande, äro dock naturligtvis något absolut främmande och göra, att magyariskan som sångspråk på långt när icke han hinna upp finskan. Och dock har ungerskans vokaler tre särskilda tonhöjder, äfvensom olika längd, men konsonanterna förstöra mycket af skönheten. Dessa äro icke färre än 25 stycken. En påfallande likhet med finskan finner man i bruket af postpositioner i stället för präpositioner hos germanerna. T. ex. till Budapest heter Budapestre. Likaså är „könlösheten" i språket frapperande som i finskan. Intressant är att erfara det magyarerna hade ett eget alfabet, det s. k. hunnisk-szekleriska, som dock snart ersattes af det latinska, hvilket klarligen endast genom sammansättningar kan beteckna de olika bokstafsljuden. — Dialektbildningen är i allmänhet ringa, och den bildade kan obehindradt föra ett samtal med mannen af folket. Magyarerna säga själfva, att de bildades språk emellertid förlorat en del af den orientaliska bildprakten, som ännu finnes i folkspråket.

Magyarens tapperhet i fält är väl känd och var tidigare ökänd. Likt hunner foro de fram i Europa, blixtsnabt öfverfallande städer och byar, hälst de värnlösa, härjande och plundrande. Så antog deras konung kristendomen, men länge blef det vilda sinnet rådande hos folket. De förde tallösa småfäjder med sina grannar. Allra oftast förde dock magnaterna krig mot hvarandra, i det under många århundraden i Ungerns historia funnos flere tronpretendenter, som hvar och en understöddes af sitt magnatparti. Sällan har dock en utländsk fiende förmått fatta fast fot på Ungerns jord, innan han förjagats af det alltid stridbara folket. Det lyckades för turkarna, men då var riket mer än någonsin förblödt af vansinnig självstympning. Magyaren strider hälst till häst. Redan vid tio års ålder är han som gjuten vid hästryggen. Ungerskt kavalleri har också gjort sig kändt som det yppersta i Europa, jämte kosackerna. Från Ungern härstammar såväl namnet som uniformen för husarerna. Hvarje adelsman i Ungern,

som hörsammade konungens vädjan att fylka sig kring fanorna, var en husar, af „husz“ = tjugo och „ár“ = värd, d. v. s. lika mycket värd som tjugo af de infanterister, hvilka utrustades af magnaterna mot en husar. Alt sedan Arpads dagar är magyaren trogen den fana han svurit. Att de dock i krigen för ett sekel tillbaka icke voro synnerligen entusiasmerade af Österrikes politik, bör icke förvåna någon, isynnerhet när man betänker deras dåvarande beroende ställning.

Man säger att magyarens sinnelag är en blandning af sangvinism, flegma och melankoli. Han är ytterst självförtröstande, såväl i striden som i fred. Han har en god dosis egenkärlek parad med stolthet, och han ser i allmänhet ned på andra folk. Har han pengar så förslösar han dem med nonchalant lättsinne. Han tycker om att slå på stort och snobbas med förnäma vanor och vårdslöst sätt. Under alt detta förlorar han aldrig sin praktiska blick, särskildt när det gäller egna fördelar.

Magyarerna hafva visat sig vara ypperliga politiker. De hafva väl icke i sin historia visat sig ega den polska adelsmannens fallenhet för utstuderade intriger, men de hafva med hårdnackad hänsynslöshet vetat genomdrifva sin vilja. Så också nu. Österrike fruktar Ungern, det vet hvarje magyar och han handlar därefter. Ty han är hänsynslös som knappast någon annan europé och detta icke blott i politiken utan också i lifvet. Han är storartadt, ja t. o. m. skrytsamt gästfri, men hjälpsam, nej aldrig. Hans hårda lynne kontrasterar skarpt mot de veka slaviska folkens rundtomkring. Hans skrytsamhet har åter sin grund i självmedvetenheten och förefaller icke stötande, ty man märker att han tror hvad han säger.

Det hvilar något lugnt öfver den ungerska bonden. Han låter aldrig imponera på sig af tomma ord, och hans repliker i samspråk med herremän skola vara förståndiga och ofta uddiga.

De stora idéerna hafva nästan alla funnit resonans hos magyarerna: folkvandringen, kristendomen, korstågen, reformationen, den konstitutionella friheten och nationalismen. Det melankoliska draget finner man i folksångerna, hvilka dock ofta slå öfver i det ystra, ja vilda, och i poesin. Liksom hos finnarna är det icke skamligt för en hjälte att utgjuta tårar. Fosterlandskärleken är också djupt rotad hos såväl bärgens som pusztans bebyggare. Magyaren utvandrar nästan aldrig, och de s. k. ungerska arbetarena i Amerika lära uteslutande utgöras af slaver eller rumäner.

I forna dagar herskade magyaren som en orientalisk envåldsherre i sitt hus. Nu är det annorlunda. Kvinnan börjar redan spela en roll i Ungern — om ock den s. k. kvinnoemancipationen ännu är i sin linda. Först helt nyligen har hon fått tillträde till Alma maters lärosalar, hvilket oerhörda sakförhållande väkt stor förtrytelse hos de konservativa manliga elementen inom akademin. Studenterna hafva t. o. m. tillstält störande uppträden för att mota ut de kvinliga konkurrenterna ur hörsalarna. Som synes är den omtalade ungerska ridderligheten icke mycket att lita på, när kvinnan sysselsätter sig med annat än kurtis och kokkonst.

På landet råder ännu ett patriarkaliskt tillstånd inom familjerna. Barnen dua aldrig sina föräldrar, och den yngre brodern kallar den äldre „bátyám“, medan denne kallar sin yngre broder med det lägre stående epitetet „öcsém“. Sammanhållningen inom familjen lär vara stor och sedligheten stå på jämförelsevis hög ståndpunkt. Renligheten inom hemmen står ungefär mellan den tyska och ryska, barnen äro trasiga och halfnakna, men pigga, friska och brunbrända. De komma utan blygsel mot främlingen och kyssa handen.

Nu är det slut med de härliga tider, då pojkarna hängde på hästryggen dagen i ända och redo i kapp så att hästarna voro löddriga. Nu få de beskedligt gå i skola, ty skoltvång är infördt. Männen sitta efter slutadt arbete under den utbygda takkanten af den låga lerhyddan och röka sin pipa eller dricka sitt vin, kvinnorna syssla med nationaldräkternas broderier eller vid kokspiseln. I matlagningskonsten är magyarskan en mästarinna. Förstås, en främling måste först vänja sig vid den starkt kryddade maten. Af alla kryddor älskas „paprika“ mest. Paprika är spansk peppar. Magyaren, som reser i Europa, har alltid paprika med sig, ty utan denna krydda vore hans måltid förstörd. Paprika ätes äfven som färsk d. v. s. grön. De stora skidorna fyllas med kött och gryn. När de rodna ätes paprika rå skuren i smala strimlor. Senare blir den för bitter; den stötes därför till ett fint rödt pulfver. Medan fyld paprika är en lifrätt endast under par månader af året, äro „gulyás“ och „salami“ det hela året rundt. Gulyás är nötkött stekt i rik sås af tomater och ohyggligt starkt papricerad. Salami är en fet starkt lökförsatt korf. Sin största skicklighet är dock den ungerska husmodern i tillfälle att utveckla vid anrättandet af de talrika arter mjölmat, som höra till middagsbordet. Särskildt ett slags äppletortor finnas höstetid såväl på bondens som magnatens bord. Degen utkaflas så tunn som möjligt och töjes därefter öfver bakbordets kanter, så att den bokstafligen blifver papperstunn. Det är intressant att se, med hvilken otrolig skicklighet de bakande därvid förstå applicera spännkraften just på det ställe, där degen är tjockast.

I Ungern bäres ännu tämligen allmänt nationaldräkt såväl af bönder som af adelsmän. Medelklassen, som till god del är rekryterad af främmande element, tyskar, judar och serber, kläder sig på intereuropeiskt vis. Likaså en stor del af den lösa arbetarebefolkningen. Klädedräkten har dock numera undergått en förenkling och samtidigt blifvit mer praktisk, men förlorat en god del af sitt pittoreska behag. Såväl den manliga som kvinliga dräkten förfärdigas af hvita linnetyger. — T. o. m. sorgdräkten är i en ort helhvit — De äro svala om sommaren; om vintern skyddar man sig med pälsar och kappor. Bonden bär i en stor del af Ungern synnerligen vida, halflånga benkläder, merändels med en frans nedtill. De likna vida veckrika kjolar. I hälgdagsstass utbyter han dem ofta mot åtsittande husarbyxor med snörmakerier. Äfven skjortan har vida, luftiga ärmar. Västen är utstyrd med blanka knappar; rock och hatt äro tämligen ordinära. Csikós (hästherdarna) på det vida „Alföld“ — låglandet —

Folkskolebarn från magyarisk-slovakiska gränsen.

bära alltid den nationella „szür". Det är en mantel af hvit fårull. Än är den rikt utstyrd med broderier, än enkel och grof som vadmal (hos svinherdarna — „kanász"). Den göres ock kort som en jacka och öfvergår då till en „dolmáng", som är välkänd från husaruniformen.

Magyarerna, såväl karlar som kvinnor, förrätta mest sitt arbete barfota. De förmögnare bära stöflar, som påminna om de ryska; hos kvinnorna äro de ofta röda; i många trakter hafva stöflarna hos det täcka könet fått gifva vika för de smakfullare skorna. Adelsmannen kläder sig i hvardagslag i en svart lifrock med tvärgående snörmakerier, svarta husarbyxor och höga stöflar med tofsar. Mössan, ofta äfven kragen och kappan äro af krimskinn. Hela dräkten är utomordentligt smakfull, men tillika dyrbar. Lifrocken är af siden (ofta blått) och har dyrbara broderier. Dolman är i husarsnitt med rara pälsvärk. Det dyrbaraste är likväl gördeln, sabeln och bröstkedjan, hvilka äro rikt infattade med safirer, turkoser och andra ädelstenar. Dessa prydnader gå i arf enligt vissa regler.

Att magyarerna hafva en stor framtid för sig är obestridligt. De hafva en utmärkt politisk talang och en förmåga att assimilera andra folk som få. Därvid gå de ytterst hänsynslöst tillväga och undertrycka obarmhertigt hvarje tillstymmelse till nationell rörelse hos rumäner, serber, slovaker och tyskar. Judarna, som öfveralt hålla med den kompakta majoriteten, rösta obetingadt med magyarerna och tala offentligt en dålig

ungerska och i hemlighet en ännu mer fördärfvad tyska. Tyskarna, hvilka likt alla germaner icke kunna förmå sig att i skock följa partiledarena, splittras och denationaliseras raskt. De ändra allmänt namn liksom judarna. De bildade trösta sig med att det är den tyska nationens lott att värka som „kulturdynga“ på de omgifvande folkens okultiverade fält. — Och oaktadt denna synbara nationella framgång är magyaren ännu icke nöjd. Han säger att hans frihet ännu är endast en talmi frihet; han ville vara kvitt den österrikiska brodern, och ännu hällre ville han vara kvitt den fara, som i söder hotar från rumänernas och serbernas sida; ty den dag gryr snart, när dessa folk icke längre låta sig förtrampas.

Långt tidigare än magyarerna rykte kroaterna in i sitt nuvarande hemvist. De tillhöra den stora flodbölja, som under folkvandringens tid följde efter de aftågande germanerna. Omkring år 640 efter Kristus inkommo de från Balkanhalfön i det byzantiniska Dalmatien och i det forna Pannonien. De äro närmast besläktade med serberna, och man indelar dem i två folk, serbo-kroater i sydost och sloveno-kroater i nordväst. Kroatiskan och serbiskan äro ännu så lika hvarandra som norskan och danskan. Serberna beskylla kroaterna för att de använda deras skriftspråk, kroaterna hålla däremot styft på att deras språk icke är något „folkmål“. De se dessutom ned på serberna, som faktiskt stå vida lägre i folkbildning och synnerligast i högre bildning och som dessutom äro af den grekiska trosbekännelsen, medan kroaterna äro ur-katolska såsom spanjorer.

Det är högst sannolikt att också det kroatiska folket under tidernas lopp blifvit uppblandadt med främmande blod. Sålunda torde väl en del af den romaniserade urbefolkningen hafva upptagits, och senare hafva korsningar skett hufvudsakligast med serber, italienare och slovener. Rastypen har väl ändå knappast blifvit synnerligen förändrad härigenom.

Likaså måtte språket hafva bibehållits tämligen rent. Kulturord hafva väl lånats från främmande språk, mest italienska och tyska, men åtskilliga kulturord, som t. ex. i ryskan äro lån, har kroatiskan skapat sig själf eller öfversatt. Trots Ungerns långa herravälde öfver Kroatien skall det finnas ytterst få magyariska låneord i språket, medan ungerskan tvärtom har en hel del, t. ex. åkerbrukstermer, lånade ur kroatiskan. Det kroatiska språket påminner icke så litet om ryskan och skall hafva ännu större frändskap med lillryskan, mindre däremot med polskan och tjeckiskan. Närmast står det som nämdt serbiskan. Morlakiskan, som talas på Istrien och den dalmatiska nordkusten, utgör en dialekt af kroatiskan, rättare korvatiskan. I de kroatiska språköarna i Nedre Österrike, Mähren och Ungern visar befolkningen benägenhet att antaga omgifningens språk.

Kroaterna (Chrobati) hafva ju i alla krig gjort sig kända som vilda „krabater“. Topelius skildrar dem mycket sant sådana de voro under trettioåriga krigets tid. De voro då ett värkligt plågoris för Tyskland. Äfven i franska legender och berättelser lefva de i fruktadt minne från krigstiderna, och det lär ännu förekomma, att man skrämmer barn

med deras namn. Äfven i norra Italien torde man hafva föga anledning att rosa dem, och turkarna funno i dem sina

Ung kroat från Savedalen.

öfvermän. En god del af den forna militärgränsen, där männen i de röda kapporna ständigt voro på vakt kring lägereldarna och där de tappra „pandurerna“ tillbakavisade alla i fiendtlig afsikt inbrytande turkar med blodiga pannor, är ju numera slagen under Kroatien och Slavonien. I Agrams (Zagrab) nationalmuseum kan man få se en stor mängd eröfrade fanor och fälttecken. Tvänne fanor från trettioåriga krigets tid föreföllo att vara svenska. Man finner där äfven historiska taflor, hvarest blondlockiga svenskar illa behandlas af kroatiska kämpar. Kroaternas mesta segerbyte påstås dock hafva hamnat i Wien.

Getherdarna i det ödsliga Karstlandskapet se visserligen ännu tämligen vilda ut i sina långraggiga skinnpälsar, sina trånga turbanmössor och sina halft österländska lifdräkter, men Savedalens inbyggare se i hög grad fredliga och vänliga ut. När de samspråka ifrigt med hvarandra, få de markerade anletsdragen visserligen något häftigt öfver sig, men därmed är ingen fara, alt aflöper vanligen ytterst fredligt. När man ser kroatiska studenter i högsta upphetsning, med lifliga gester och gnistrande ögon

Kroatisk kvinna från Savedalen.

fara ut mot hvarandra, kan man ej tro annat än att följden skall blifva en duell. Det är dock ett stort misstag,

de duellera i allmänhet icke; det är endast deras lifliga sydslaviska temperament, som ger sig ett uttryck. Det gäller vanligen någon vetenskaplig diskussionsfråga t. ex. inom filosofi. Kroaten är ännu idealist, som den ryska studenten.

Den kroatiska herremannen är synnerligen gästfri, vänlig och öppen. Hans bildning är icke ringa, och isynnerhet hans språkkunskap är stor. Hvarje kroat med någorlunda grad af hyfsning är nödd att lära sig tala tyska flytande. Vid kusten talar flertalet italienska, och kännedomen af franska är tämligen allmän bland dem. Däremot kunna de endast i undantagsfall ungerska, och de kroatiska deputerade i den ungerska riksdagen måste få betjäna sig af sitt modersmål. Man har sålunda där samma tolkningssystem som i vårt bondestånd. De magyarer, som bo i Fiume, hafva tvärtom fått lof att lära sig kroatiska jämte italienska för att kunna komma till rätta i affärer.

Bonden synes äfven vara i hög grad gästvänlig. Han prisas för sin glädtighet och sin rättskaffens natur. Kroaterna voro för icke så länge sedan rötvare, men tjufvar voro de aldrig. De kroater, som bebo det fattiga Karstlandet, sägas vara mer sträfva till naturen. — Kroaten gömmer hos sig ännu några andra af den slaviska rasens bästa egenskaper. Han är sålunda för österrikiska förhållanden demokratisk och behandlar tjänaren nästan som en jämlike och tager gärna råd af honom. Däri kontrasterar han skarpt mot den högdragne ungraren och äfven tysken. Han älskar vidare i hög grad sång, och så fort kroatisk ungdom kommer tillsammans, t. o. m. i kupéer och på landsvägen, får man höra de vackra, något vemodiga folkvisorna, hvilka påminna om de lillryska, liksom deras mandolin liknar balalajkan.

Det finnes väl knappast någon annan nation, som med så starka band är fäst vid familjen som kroaten. Kanske kan man däri finna en förklaring på den omständigheten, att den hemma så förträffliga mannen, när han är på krigsfot, rasar som ett vilddjur. Han måste känna sig rotlös och förtviflad och förlora herraväldet öfver sig själf. — Husets älste eller den af familjemedlemmarna valde „starešina“ har patriarkalisk maktbefogenhet. Han åtnjuter obegränsad åtlydnad och bestämmer om arbeten, som skola utföras på fältet, i vingårdarna eller inomhus. Han förvaltar husets samfällda förmögenheter och ombesörjer alla inköp, t. o. m. af kläder och skodon, vidare sliter han alla tvister, och från hans dom finnes ingen vädjan och det göres icke häller anspråk på någon sådan. Värdigheten går vanligen i arf efter anciennitet, men det står ock familjerna fritt att välja sina öfverhufvuden.

Hushållen blifva ofta öfvermåttan stora genom att de gifta sönerna och äfven i vissa fall döttrarna stanna hemma, ja, anse det som en skam att flytta från föräldrahemmen. Det uppges därför finnas hushåll med ända till 80 medlemmar. I sådana fall är starešinan en liten kung med oinskränkt makt i sitt rike. Man håller i Kroatien mycket på fördelarna af detta patriarkaliska samlif, som väl egentligen utbildats under fäj-

der mot roflystna grannar och under männens bortavaro på krigståg, ehuru det icke är främmande för den slaviska stammen öfverhufvud och hos slavonierna och serberna är nästan lika så utbildadt. Man säger att det är mycket ekonomiskt, då hushållet så att säga utgör ett kooperativt bolag. Vidare hafva karlarna intet behof af att uppsöka krogen, då de ständigt hafva sällskap hemma. Det goda föredömet äfvensom arbetsfördelningen äro äfvenså två beaktansvärda sidor i en sådan samfamilj, hvarjämte familjeopinionen afhåller mången från det onda.

Kvinnorna hafva hvar sin „vecka" inom hushållet. En har matlagning, en annan brödbakning, en tredje tvätt o. s. v. Naturligtvis uppstår därvid en täflan i att åstadkomma dugande arbete, och täflan hålles vidare inom måttlighetens gränser, när som nämdt husfadern utdelar alla för mattillredningen nödiga råprodukter. De nyssgifta kvinnorna unnas ett „smekår", då de äro fritagna från arbete för familjekommunen, likaså blifva de vid en viss åldersgräns „pensionerade". Utom husliga värf hafva kvinnorna det ytterst ansträngande vattenbärandet på sin lott; i Karst kan man ställvis hafva många kilometer till vattenhämtningsplatsen. Därtill kommer en konstnärligt bedrifven hemslöjd, hufvudsakligast de mest petiga broderier på nationaldräkterna och mattväfnad.

Vid skördetid plägar man hålla „talko" som i Finland. Därvid sparas hvarken på mat eller dryck och för de unga står glädjen högt i skyn under dans och sång.

Dessa familjer äro äfven ett botemedel mot fattigdomen. Dör en man, så har hans änka och barn fortfarande samma rättigheter i det gemensamma hushållet. I Karst kan det emellertid hända att en familj växer så stor, att icke den kittelformade dalens åkrar förmå föda den. Då får en del af de yngsta och kraftigaste medlemmarna utvandra till Amerika. Det är bitter sorg i familjen, men hvad hjälper att klaga, när den hårda nödvändigheten så bjuder.

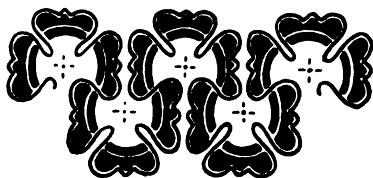

Bondflicka från kroatiska Karstlandskapet.

Männens vanliga dräkt i Savedalen består af vida linnebyxor instuckna i stöfvelskaften, hvit skjorta samt rikt prydd väst. Kvinnorna kläda sig äfven i hvitt samt i sandaler. Deras tröjor äro stickade i synnerligen smakfulla mönster

och likaså de korta dalkullapälsar de bära. På hälgdagen tillkommer allehanda granna väskor och blomsterprydda hufvudbonader. Därjämte bära alla, om det så är grannaste solsken eller regn, röda paraplyer.

Kroaterna finna sig alls ej väl under magyarernas hårda spira. De hafva ju sin egen landtdag, men därmed är ej alt hjälpt. Däremot äro de tyskarnas, enkannerligen det klerikala partiets hängifna vänner. I Kroatien finnas, om jag mins rätt, sju politiska fraktioner. Det är omöjligt att hålla reda på hvad alt de vilja, oaktadt jag en hel eftermiddag och kväll blef matad af en grupp journalister, som, märk det, sutto tillsammans i ganska god sämja, oaktadt de tillhöra olika partier. Af serber i Kroatien finnes det redan tre olika schatteringar. Det mäktigaste partiet är det storkroatiska, som vill hafva ett eget konungadöme af Kroatien, Slavonien, Bosnien, Herzegovina och Dalmatien. I detta rike finge kroaterna emellertid en hård kamp mot de i antal öfvermäktiga serbiska folkstammarna. Ett visst historiskt berättigande skulle ju också ett sådant sydslaviskt rike hafva. Många mäktiga personer hafva anslutit sig till den storkroatiska rörelsen, t. ex. den kände biskopen Stadler i Serajevo och ärkehertigen Salvator i Agram. Den förre fick en grundlig skrapa af kejsaren och den senare har helt nyligen fått flytta sina penater från Agram. Man har dock icke tänkt sig saken mer komplicerad än att Sydslavien, Ungern och Österrike tillsammans skulle utgöra ett treenigt statsförbund under Habsburgarne.

MOSKOVITISKA GÄSTABUD.

AF RAFAEL LINDQVIST.

I.

Det var i Moskva under kröningsdagarna år 1896 och jag var krönings korrespondent till »Nya Pressen». Så utpinad jag än var både till kropp och själ af den dagliga vilda jakten från festlighet till festlighet, från antichambre till antichambre och framför alt af det febrila raspandet natt efter natt i ett »möbleradt rum» med fönster föga större än Kremljtornens skottgluggar, med ett läge nästan i jämnhöjd med fläkterörnen på det närbelägna Borovitska tornet och med en atmosfär, så kväljande kvaf, som endast Moskva-sommaren 1896 kunde bjuda på — så beslöt jag dock att vid sidan af mina korrespondentplikter eller rättare sagdt dem till trots samla material till en utförlig och ingående skildring af den Chodynska katastrofen och dess orsaker. Den syntes och synes mig fortsättningsvis altför illustrativ som kulturbild och altför vidunderlig som olyckshändelse för att affärdas med några knapphändiga och lättvindigt hopkomna »bref från vår speciella korrespondent». Så gaf jag mig då tid att — på genvägar och omvägar — söka vaska ut värkligheten ur hela den slamhop af Chodynska kommentarier, af hvarandra korsande relationer och opinioner, af beskyllningar och motbeskyllningar, som till en början afskräckande och ogenomtränglig spärrade vägen för hvarje allvarligt försök att uppdraga konturerna af jättekatastrofen på Chodynska fältet och att rättvist fördela skuld och oskuld. Jag gjorde det ej så mycket för att

efterkomma en i tiden ofvanifrån till herrar kröningskorrespondenter riktad vänlig uppmaning att »ej förhasta sig, utan hushålla med färgerna» på tal om katastrofen, som för att förebygga all »färgläggning» under trycket af den första öfverväldigande känslan af fasa och förbittring, hvarunder hela Moskva rätt länge slafvade. Jag gjorde det i förväntan att slutligen få ut en bottenfällning, fri från privat öfverdrift och officiell underskattning, i förväntan att få se sanningen omsider bryta fram, skingrande alla skymmande »blåa dunster» och belysande den stora ryska kröningstragedin i hela dess vidd, med hela dess förspel och intrigspel, i hela dess oretuscherade värklighet. Jag väntade ej alldeles förgäfves. Mycket, som först tog sig svart ut, blef senare befunnet hvitt — och tvärtom — så snart sans och besinning fingo talan vid allmänhetens domslut. Och den stora indignationen, som länge nog ropade »stena!» med blicken vänd mot polisen, militären och den *lägre* festadministrationen, sänkte så småningom rösten — till en ton af anspelningar och hviskningar. Mycket oförklarligt är längesedan vordet förklaradt, mycket ofattligt fattligt. *Mycket*, men långtifrån alt. Den Chodynska tragedin har fått dela alla stora »elementära» katastrofers gemensamma öde att aldrig h. o. h. stiga fram ur oförklarlighetens dunkel. Man får nöja sig med, att sanningen om den Chodynska katastrofen kristalliserat ut i brottstycken: altför många vittnen ligga omutligt tysta under skogen af omålade träkors på Vaganjkoffska begrafningsplatsen invid Chodynka'n, altför många andra *vilja* ej tala, utan tiga omutligt i eget eller andras intresse . . .

Innan jag börjar min sammanställning af det, som jag själf sett, och det, som jag hört — af fullt trovärdiga ögonvittnen ur olika samhällslager — rörande den Chodynska katastrofen, tillåter jag mig att flyktigt teckna de föregående ryska kröningsfolkfesternas förlopp, enligt gamla kröningsbroschyrer och andra kröningskällor, öfverkomna i Rumjantseffska biblioteket i Moskva -- således vederbörligen filtrerade. Ty vill man komma till en riktig uppfattning af den ryska kröningstragedin år 1896, så bör man ovilkorligen gå tillbaka till den senaste Chodynka-festens föregångare.

Kröningsfolkfesten eller »tsarens gästabud» har under tidernas lopp i det ryska folkmedvetandet — i trängre bemärkelse vuxit sig till betydelse af en folkets sekularfest, till hvilken man så vidt möjligt går man ur huse. Seden att till illustrerande af den heliga kröningen undfägna alt folket i Moskva »vid tsarens bord» har bortåt två århundraden bakom sig. Då Rysslands stora nyhetsmakare Peter I år 1714 »krönte till väldet» sin gemål Katarina, startade han samtidigt denna reform, som i motsats till öfriga »Petroffska nyhetsmakerier» i alla afseenden torde fallit moskoviterna på läppen. Ty samtidigt som tsarparet och dess höga gäster satte sig till bords vid den traditionella kröningsmiddagen i Granovitaja-palatset, åt Moskva-folket upp en stor stekt oxe,

tronande på en utanför palatset för tillfället uppförd tribun, medan fontäner, placerade rundt omkring tribunen, kastade strömmar af rödt och hvitt vin i högan sky. Det goda Moskvafolket sväljde hela »nyhetsmakeriet» utan att knorra — både oxe och fontäner. Tsar Peters ox- och vin-program följdes tämligen strikt vid de följande kröningsfesterna ända till Alexander I:s kröning: alt samma helstekta oxar, då och då fullproppade med större stekta fjäderfän, alt samma kaskader af rödt och hvitt vin till nedsköljande af de stekta nötena och deras bevingade innanmäte. Endast oxarnas och fontänernas antal förändrades, d. v. s. ökades med tiden; likaså varierade lokalen för folkets krönings-guljanje. Tiden gick, folket förökades och med det aptiten på krönings-förlustelser. Det blef snart för trångt inom Kremljs murar för denna aptit, och kröningsfolkfesterna med sina oxar, vinfontäner och sin matfriska publik flyttade ut till grannskapet af Tyska »slabodan», till Sakoljniki-fältet, Jungfru-fältet och slutligen till Chodynka'n.

Med kejsar Alexander I:s kröning få dessa folkfester en annan karaktär, de antaga större dimensioner, så till antalet festdeltagare, som till massan och mångfalden af förplägnings- och förlustelsemedel. Alexander I:s kröning försiggick den 20 sept. 1801, men folkfesten gick ej af stapeln förrän den 1 okt. s. å. ute på det s. k. Sakoljniki-fältet (= Falkfältet) — fordom tsarernas väldiga och vackra falkjakts-revier vid stranden af den lilla floden Jausa nordost om Moskva. Här hade man i hast uppfört en liten stad, hvars midt upptogs af en mängd estrader, karuseller, gungor, klätterstänger med vidfästa pris och framför alt af en massa vin- och ölskjul i form af små stugor, hvilkas dyrbara innehåll medels rännor stod i förbindelse med stora kar. Dessutom funnos vinfontäner. Hela det öfriga festområdet var förvandladt till ett Schlaraffenland: bord vid bord, alla fullradade med piroger, ägg, stekta gäss, ankor, kalkoner, grisar o. s. v. och dukade för 40,000 personer. Unga björkar nedgräfda i jorden invid borden, uppburo desserten — ett otal äpplen. Den sköna staden omgafs, försiktigt nog, af en bastant vall af grästorf, och ytterom den löpte höga åskådartribuner, där öfverklassvärlden för högt pris fick vara med om »den heliga fänadens» lycksalighet — på lämpligt afstånd. Festen skulle öppnas af kejsaren själf, men väntan på värden blef de matfriska gästerna för lång och den sköna staden togs med storm, trots utanvärk och försvarare. Ett härskri af förtjusning, en minut — och alla bord voro rensopade, sönderslagna, alla konstgjorda äppelträn uppryckta och af hela Schlaraffenland återstod blott det ljufva minnet. Jämte de små husen med sina vin och ölfat och vinfontänerna! De förra voro starkt försvarade, men i stället sökte mobben taga skadan igen vid och i fontänerna: man nöjde sig ej med att ösa i sig med mössorna eller sörpla i sig »vid källans rand», man äfven satt eller låg på alla fyra i vin. Och

då kejsaren anlände, hade han blott att konstatera, att gästerna gjort välfägnaden den största möjliga heder och att den fullaste feststämning var rådande. Så gafs omsider order att öppna sprunden på vinfaten och öltunnorna inne i de små husen, och mobben rusade till och praktiserade sig upp på tak och rännor, där de klängde sig fast som myror i sjönöd. »Men då — förtäljer ett ögonvittne — började alla brandsprutor, hvaraf förefunnos ganska många, placerade här och där mellan skjulen, bespola det otåliga folket där uppe, som hastigt spolades ned, i det att somliga föllo till marken, andra i de stora karen. Samtidigt började andra, så många, som blott sluppo till, ösa i sig vin och öl med stöflar och tossor, andra åter sögo ur kläderna på dem, som ramlat ned i karen. Och många gjorde skäl för sig så nitiskt, att de ej förmådde stå på benen, utan lade sig ned att sofva, hvar det så föll sig. Mot festens slut vardt det sålunda ganska lugnt.» Och det var tid för polisen att ingripa som den barmhärtiga samaritanen.

Vid kejsarne Nikolai I:s och Alexander II:s kröningar fingo folkfesterna ungefär enahanda förlopp och enahanda vändning, ehuru själffallet i ännu större skala. Vid det förra tillfället utagerades festen för folket den 28 sept. 1826 på det stora Jungfru-fältet sydväst om staden — förträffligt beläget, omslutet som det är till en god del af Moskva-flodens kurva och — tätt öfver den — Sparfbärgens praktfullt gröna jättebåge. På 240 bord, alla 10 saschen långa, i skuggan af ungbjörkar, behängda med frukter och bullar i granna korgar, utbredde sig folkets traktering: skinkor, à-la-dauber, stekta fjäderfän, stekta får med förgyllda horn, ämbaren med brännvin och öl, korgar med plommon, päron och äpplen o. s. v. Dessutom funnos på fältet två stora och sexton små vinfontäner, och i förlustelseväg — en manége, två »amerikanska bärg», två balaganer för akrobater m. m., åtskilliga musikpaviljonger, karuseller, gungor och luftballong-estrader. Visvordna tack vare föregående kröning, lyckades vederbörande värkligen med tillhjälp af *en division soldater* tvinga folkmassorna till att invänta herskarens ankomst — nätt och jämt. Ty så snart de kejserliga blefvo synliga, kastade mobben sig hejdlöst öfver borden, som i ett ögonblick befriades från alt lösgods — t. o. m. dukar — därpå till fontänerna, som snart »försvunno under det öfver dem krälande folket» och förstördes den ena efter den andra. En timme senare — såsnart kejsaren lämnat festen — blefvo de sju åskådargallerierna med mera snabbhet än värdighet utrymda af sin lysande publik, d. v. s. rikets tre högsta rangklasser, den diplomatiska kåren, officerskåren och omkring 5,000 privatpersoner, ty den 200,000-höfdade folkhydrans lystnad vände sig — i brist på annat — mot åskådartribunerna, hvilka i en handvändning afskalades sitt röda öfvertåg. »Tack vare de förträffliga anordningarna och det ypperliga vädret fick folkfesten på Jungfrufältet ett i alla afseenden lyck-

ligt förlopp — förklarades emellertid officielt. — Naturligtvis omkom vid denna likasom vid föregående kröningsfolkfest en massa människor, dels af ihjälklämning och ihjältrampning, dels af för mycken välfägnad.

Vid Alexander II:s kröning såg man sig redan föranlåten att flytta folkfesten ut till Chodynska fältet, för att ej säga steppen. Den egde rum den 20 sept. 1856. »Här — från Peters-palatset ända fram till lägret — hade inom loppet af några veckor framtrollats en värklig stad.» Stadens samtliga byggnader — den runda kupolkrönta kejsarpaviljongen, teatrar, balaganer, »bärg» och fontäner m. m. — voro uppförda efter »vackra ritningar». Fontänerna voro sexton till antalet: åtta för rödt och åtta för hvitt vin. Festområdets midt upptogs af 624 långa bord, hvarje bord ståtande med fem à sex stekta, guldhornade baggar och fyra pyramider af korfvar och skinkor; emellan dem stodo »julgranar» med piroger och »pränikor» som juleljus och en stekt höna som julstjärna. Festen skulle öppnas vid kejsarens ankomst. Men någon kanalje lyckades långt dessförinnan komma åt signalklockan och pöbeln gaf som vanligt Barrabam lös. En annan »obehaglig surpris» var det hällande regnet. Det föll i strömmar utan afbrott, men lyckades ej invärka på feststämningen. Musiken dundrade och folket roade sig under buller och bång intill sena natten på det till en träcklagun förvandlade fältet. Och många funno där den eviga hvilan — 5,000 (?) enligt en uppgift af dåvarande polisprefekten.

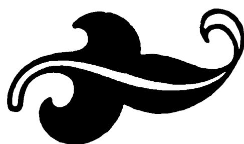
Med kejsar Alexander III:s kröning tager moskoviternas »krönings-guljanje» ett ofantligt steg framåt. Det var något »noch nicht dagewesenes» — skrefs det efteråt på goda skäl, så väl i betraktande af festanstalternas storslagenhet, rikedom och delvis artistiska glans, som med hänsyn till frekvensen (omkring 600,000 personer) och det relativt ringa antalet förspilda lif. Några festdetaljer torde förtjäna anföras. I synnerhet som senaste Chodynka-fest är att betrakta som en i många afseenden mindre lycklig efterbildning af kröningsfolkfesten den 2 juni 1883. Bl. a. hade äfven den sina kröningsmuggar — fajansmuggar af stympadt konisk form, invändigt hvitglacerade, utvändigt prydda med riksvapnet. Äfven de gåfvo upphof åt en liflig kommers och en mördande trängsel. De såldes till en början för 10 kopek, men betalades mot festens slut »sedan deras blodsvärde blifvit allmännare bekant» med ända till 3 rubel stycket. Festterritoriet, tio gånger så stort som Marsfältet i Petersburg, omgafs af ett starkt staket, dekoreradt med flaggstänger. Invid chausséen utanför Peters-palatset reste sig den af storartade planteringar omgifna kejsarpaviljongen, som med sin rikedom af träsirater såg ut »som om den varit garnerad med ryska spetsar». Ute på fältet gentemot den kejserliga paviljongen låg en hippodrom, inrymmande 15,000 personer och utgörande medelpunkten i en ofantlig, mångdubbel halfkrets af 51 radialt utströdda förlustelseetablissement — började med två stora dramatiska teatrar och

en militärpantomim-scen och slutande med polichinell-teatrar och klätterstänger med fickur, harmonikor, västar, tekök och andra nationalpretiosa som pris. I det festplatsen omgifvande stängslet voro till undvikande af trängsel inkilade 110 små genomgångspaviljonger, genom hvilka två personer i bredd kunde passera. Vid passerandet erhöll enhvar genom sidoöppningar i genomgången en mugg och en större korg med snask. Bortom halfcirkeln af teatrar etc. stodo i en lång rad 100 järnvägsvagnar, framskaffade längs ett enkom för detta ändamål anlagdt järnvägsspår och värnade mot pöbelns altför påflugna längtan medels pallisader. I vagnarna stodo nämligen på is väldiga ölfat, sexton à tjugu i hvarje vagn, innehållande inalles 32,000 vedro. Som förmedlande länkar emellan öloceanen inne i vagnarna och hafvet af uppräckta muggar ytterom stängslet fungerade 700 stora guttaperka-slangar. Förplägningen var beräknad för 400,000 personer. Totalkostnaden anslogs till 400,000 rubel. Festens glansnummer var ett stort allegoriskt festtåg »Våren», som öppnades af härolder på hvita hästar. Efter dem följde den egentliga cortègen: majbaggar och gräshoppor till häst och till fots, därpå sju beridna grodor som förridare, efter dem bidrottningen i en fantastisk fyrspänd vagn i form af en bikupa, vidare hela sviten af ryska »bogatyrer» — sagohjältar — o. s. v. Sist i tåget kom en rysk folkkör under sång och dans. Mycken lycka gjorde äfven en »militärpantomim», kallad *Rysslands örnar i Kaukasien*. En stor luftballong, färdig att gå till väders med en kolossal laddning dukar, afsedda att kastas ned öfver folkhafvet, blef i sista ögonblicket förhindrad att uppstiga — lyckligtvis. Annars hade nog kröningsfolkfesternas historia fått sina »blodsdukar.» Festen skulle öppnas kl. 12, men öppnades kl. 9 f. m. Ty administrationen spår, men mobben rår — åtminstone vid öppnandet af ryska kröningsfolkfester. Om mobbens suveräna uppträdande har ett ögonvittne berättat: »Vi kommo till festplatsen från Allhelgon-lunden. På denna sida funnos endast nio utdelningsbutkor. Vi tänkte att trängseln här skulle vara mindre. Till en början såg det fredligt ut, men så kom en massa fabriksfolk — starkt, obändigt folk — och med dem olyckan. De började baktill pressa på af alla krafter, för roskull — det gick ingen nöd på dem. Men vi som voro framom dem, vi visste att döden var nära. Vi skrika och be, men de bara tränga på — skratta och stoja. Bredvid mig hade jag en ung kvinna — ögonen stirra, hon andas ej längre — och mannen vid hennes sida, unga karlen, hänger med hufvudet, blek som ett lärft. Och det blef något — det blef något, som man hälst vill glömma. Hvilka skrik! — Gud vare lof, att soldaterna kommo och hittade på att slå sönder barrieren. Vi fingo en smula andrum, men bakom oss var trängseln gräslig. Med utdelningen var det ingen ordning — man började använda muggarna som kastvapen, den ena träffades i pannan den andra i ansiktet. Mera militär,

mera militär hade det behöfts.» — Men ur högre synpunkt betraktadt »har maken till folkfest aldrig firats i Ryssland.» »Här kunde nu alla öfvertyga sig om, att det ryska folket ej längre är ett barn att det förmår uppträda med värdighet, utan polisens förmynderskap. Alla utlänningar voro utom sig af förtjusning. Folket såg självt efter, att alt skulle gå »stilla och vackert till på tsarens fest», och man talade efteråt med själfkänsla om, att man läst i tidningarna, »hur hela världen var förvånad öfver, att det ryska folket förstod att upprätthålla en ordning, hvars motstycke aldrig skådats i utlandet» — — — Öfver dessa officiösa floskler kastas emellertid ett sken af sanning af det faktum, att offren för mobbens »värdiga uppträdande» ej torde varit flere än att de kunde räknas i hundratal.

Detta sken måtte totalt förblindat arrangörerna af senaste Chodynska kröningsfolkfest. Man ville ej vara sämre patrioter än sina närmaste föregångare: man ville slå hela världen med häpnad öfver ryska pöbelns förmåga att festa »stilla och vackert.» — — — — — — — — — — — —

Som synes är mordängelns ingripande i moskoviternas kröningsfestande vordet till tradition. Men icke förty kom den senaste katastrofen så »oväntadt» öfver ordningens öfvervakare i Moskva. Offren för trängseln vid den första stora kröningsilluminationen kort före katastrofen borde åtminstone varit ett memento för vederbörande, om man nu ingenting ville lära och ingenting veta af katastrofens många föregångare. Kort efter katastrofen hörde jag en muschik afbryta en kvinnas beskärmelser öfver det stora manfallet med orden: »Än sen — fins det int' kvar af oss tillräckligt?» — — —

TEATERBREF FRÅN BERLIN.

AF SELMA HEINE.

ÖFVERS. FRÅN FÖRF:S MANUSKRIPT AF H. L.

Berliner teatrarnas annonslista uppvisar 23 rubriker. Af dem representera kanske tretton den allvarligare stilen, inberäknade tre kungliga scener och tre teatrar för den mindre bemedlade publiken. Till de återstående tio, där Thalia är lättare på foten, kan man äfven räkna Residensteatern, som väl nu och då härbärgerar tragiska gäster från utlandet, men eljes firar sina uppsluppna centenarorgier med »Dame chez Maxime» och andra Pariser frivoliteter.

För innevarande teatersäsong hade man emellertid stält i utsikt någonting fullkomligt nytt »modernt». Tvänne unga män hade, fulla af förbarmande med vår tids tynande dramatik, grundat en »Secessionsteater». Man upprepade den gamla sagan om hungrande talanger, som i skrifbordslådorna gömde buntar af härliga, oppförda dramer, och för dem hade nu f. d. skådespelaren *Paul Martin* och f. d. studeranden *Martin Zickel* åtagit sig att blifva frälsarene, — förmedlarene mellan de misskände och de misskännande.

Det var stora idéer som besjälade dessa unga herrar, och med rika trosförvandters hjälp började de slutligen äfven omsätta idéerna i prospekt

och prospekten i teaterföreställningar. — Secessionsteater var måhända ett vågadt namn, ty genom konstutställningarna har man vant sig att vid uttrycket »secession» förbinda begreppet om någonting fullkomligt nytt, ultramodernt. »Nytt är det här egentligen icke», sade sig också premier publiken, en smula besviken. Ibsens »Kärlekskomedi» uppfördes, altså en nyhet blott för Tyskland och för öfrigt allom bekant genom lektyr. — Måhända var dock detta val ett riktigt grepp, ty man ville ju pröfva en ny scen, icke ett nytt drama.

Redan i couloiren märkte man, att den vanliga premierpubliken från Berlin-W., som eljes måste finnas öfveralt, där »man ser någonting», icke var tillstädes. Kunde tidpunkten vara orsaken därtill? Var den så sent som i september ännu i baden och bärgen? Eller hade teaterns ledare själfva träffat ett väl öfvervägdt, stiltroget urval? Faktum är att det blott var de trötta, fina dekadenterna, som sammanträffat, och nu med tillfredsställelse beskådade den raffineradt enkla salongen. Med sina glatta, i en ljusgrön färgton hållna väggytor och lindrigt stigande, amfiteatraliska rader värkade den nästan nyktert på mindre utslitna nerver. Ingen annan dekoration än det gouterade spiralmotivet i oändliga variationer. Emellertid är det förvånande hvad man kunnat åstadkomma af den gamla tingel-tangel teatern vid »Alexanderplatz». En anordning, som har mykket för sig är, att scenen skymmes af en maskerad vägg och blir synlig först då stycket begynner. — Till nyheterna bör äfven räknas en öfverraskning. Man stod och resonerade i lugn om den alltför trånga garderoben, om platsnumren, som voro oriktigt anbragta, så att ingen hittat sin rätta plats, man konstaterade frånvaron af en högtidlig invigningsstämning... plötsligt ett egyptiskt mörker, ridån går upp och Falk intonerar sin sång. Visserligen äro fransmännens tre slag icke stort bättre än vår ringning, men hvardera sättet har dock fördelen, att vara mera praktiskt än ett sådant öfverfall.

Utförandet var denna första gång ännu rätt måttligt. I stället för att fästa vid teatern unga, ännu icke genom rutin fördärfvade skådespelare och med dessa vinna enhet i stilen, hade direktörerne försäkrat sig om åtskilliga f. d. storheter, troligen i afsikt att kunna »bjuda folk på någonting», som det heter bland fackmännen. Detta offer åt den banala smaken stämmer dock illa med Secessionsteaterns konstnärliga afsikter och hämnade sig liksom all stillöshet. Hela denna ensemble utan enhet, det virtuosmässiga och det ännu ovana, denna sammansättning af naturalism och högtrafvande deklamation, allt gaf ett intryck af oro och förvirring.

Det bästa var egentligen pauserna och samvaron efter representationens slut. Ett interludium, som hör till dessa mellanakter säges vara beskådandet af taflor och illustrationsvärk i styckets stil och stämning, som utställas af Keller och Reiners konsthandel, hvilken äfven haft sig »dekoreringen» af teaterns inre ombetrodd.

Emellertid är detta betraktande vid premiererna — och blott premiererna äro besökta — tillsvidare endast en skön illusion. I de minimala foyerrummen kan man, äfven om man hyser en heroisk likgiltighet för bulor och blånader, aldrig komma så långt som att se någonting.

Efter invigningen i september uppfördes vidare under loppet af oktober på denna scen en historisk, något för vetenskapligt akademisk treaktare, ett klent drama af den kraftiga novellförttarinnan *Meyer-Förster*, »Der gnädige Herr». När den lades ned, tog man upp tre enaktare: ett par kortlifvade dagsländor och *Maeterlincks* gripande »Daheim«, som redan i fjol gick öfver »die Freie Bühne«. Öfverhufvudtaget är hela företaget ännu så länge ett löfte mer än något annat — måhända en förhoppning. Hvad mig beträffar vore jag mera böjd att tro på Herrar Martin och Zickels talang, att med tiden kunna gifva goda föreställningar af goda värdefulla stycken, än på deras förmåga att förvärkliga sitt ideal: en scen för »den nya tidens nya människor», för dem, som redan kommit utöfver den realistiska konsten på »Deutsches Theater», med dess Hauptmann-dyrkan och dess Ibsen från den mogna mannaåldern. »Secessionsteatern» ville naturligtvis hälst sysselsätta sig blott med Maeterlinck, de senaste årens D'Annunzio och hvad dramatiken för öfrigt erbjuder af mystisk, tydbar eller otydbar allegori. Så ålderdomssvaga äro vi dock ännu icke, att vi anse det öfversinliga för det enda saliggörande; ännu besöka vi »Deutsches Theater» och låta oss gripas af den hänsynslösa värklighetsskildring, som Tolstoj i sitt tidigare skede bjuder oss. »Mörkrets makt«, som gifves på »Deutsches Theater», har ännu icke sett toma hus.

Föröfrigt har »Deutsches Theater» blott bragt oss en enda värkligt betydande premier: *Otto Erich Hartlebens* »Rosenmontag». »En officerstragedi» kallar han sitt stycke, som redan gifvits tjugufem gånger med stor och oförminskad framgång.

Hartleben — »Otto Erich», som han kallas i vänkretsen — är en af våra egendomligaste literära företeelser. Han härstammar från en god nordtysk familj, begynte på öfligt sätt sin bana som »Referendar» och förskaffade sig därvid en inblick i sociala förhållanden, som hos honom alstrade en lidelsefull förkärlek för de lägre samhällslagren. Därvid var det väl, som skalden i honom växte sig kraftig. Hans första stycke, treaktskomedin »Angele», uppfördes på »die Freie Bühne» och väkte stort uppseende genom sin hänsynslösa satir öfver sällskapslifvet. Samtidigt uppgaf Otto Erich sitt ämbete och blef, till fasa för familjen, som också undandrog honom alt understöd »yrkessatiriker». Hans första noveller röjde till form och innehåll ett omisskänligt släkttycke med Maupassant. Först i dramat fann han sin egen ton: alltid en smula trött och medveten midt i de mänskliga passionerna, en mästare i det godmodiga, ironiska iakttagandet af de mest förborgade detaljer, alltid liksom utöfver de per-

soner han med sitt fina, matta leende skildrar.

Den stora gåtan för oss, som känna Otto Erich är: när skrifver han dessa ypperliga saker? Ty Otto Erich hör till dem, för hvilka glaset utgör världsaltets medelpunkt. Det finnes väl icke en timme af dagen, då man icke kunde finna honom blickande ned i sitt glas genom den mörka pincenezen, alltid med samma djupsinniga, blidt melankoliska leende. När skrifver han altså?

Fabeln i hans »Rosenmontag» låter nästan banal. Hans Rudorf är officer. Då stycket begynner återvänder han till sina kamrater i kasinot. Bakom sig har han en kärlekshistoria med en handtvärkardotter i samma garnisonsstad, dit han nu återvänder, vidare en svår sjukdom, en resa och en nyligen ingången förlofning med dottern till ett kommerseråd.

Utomordentligt väl hafva författare och regissör vetat träffa umgängestonen i de preussiska officerskretsarne, den bestickande sammanhålligheten bland kamraterna, den officiella hänförelsen, såsnart orden »majestät», fädernesland», »regemente», »här» fällas. Utan öfverdrift, med lindrig humor härmar han löjtnanternas tillgjorda lakonism, deras braskande med sin »ära» och deras »gentila uppträdande», men å andra sidan gör han äfven rättvisa åt deras dugliga sidor, deras sparsamhet, obetingade punktlighet och militäriska plikttrohet. Under handlingens gång erfara vi att Hans Rudorfs farmor, en stel, omutlig aristokratsjäl, gifvit sina barnabarn, Hans kusiner och kamrater i uppdrag, att tillintetgöra det kärleksförhållande, som hotar att fördärfva hans karrier. Under hans frånvaro utföra de sitt uppdrag sålunda, att den unga flickan en afton under falska förespeglingar föres till en Don Juan bland kamraterna, i hvars våning hon bedöfvad af ett försåtligt vin, sofvande tillbringar natten ända in emot morgonen, sålunda ådragande sig ett sken af otrohet. Hans sätter tro till ryktet, ger öfversten sitt hedersord att historien skall vara glömd och begrafven och förlofvar sig med den flicka hans farmor, utan att han ens anar det, bestämt för honom.

Denna farmor, som aldrig synes på scenen, är nästan styckets bästa figur. Obeveklig som ödet vårdar hon familjens traditioner. Söner, brorsbarn, barnabarn och barnabarns barn darra för hennes dom. Många hafva redan fallit offer för denna stelnade tradition. Familjekrönikan vet förtälja om utvandringar till Amerika, om dueller med dödlig utgång, om självmord — men farmodren lefver. Hon är nära nittio år och kommer att lefva i evighet.

Strax i början af stycket, kort före brudens och svärmodrens ankomst, får Hans kunskap om det föröfvade bedrägeriet. Som människa betraktad känner han sig nu löst från sitt löfte, huru mycket han än som officer vet sig bunden däraf. Han bryter sitt till öfversten gifna ord och återser handtvärkardottren, detta till och med i sin egen bostad i kasernen. Djupt bekymrad erbjuder en kamrat honom

penningar för en flykt till Amerika, men nu frambryter alt det tillbakaträngda groll mot officersståndet han hittills omedvetet burit på; han stannar, gör sig omöjlig och skjuter sig tillsammans med sin Traute, innan han ännu blifvit utstött.

Till sina grunddrag höjer sig ämnet absolut icke öfver det medelmåttiga. Det starka intrycket kan därför blott förklaras af den koloristiska sanningsenligheten och den ofelbara takt, med hvilken författaren vet att upplösa det patetiska i små naturliga känslor. Icke en fras, icke en ton, som ej tyckes en nödvändig just där den förekommer. Det rörande och det komiska, patos och ironi, passion och vitz, allt går en lika omedelbart till hjärtat. Skildringen af kärleksförhållandet gömmer på skatter af outsägligt, intimt behag, sådana som blott en skald kan gifva. Kasinot och kasernbilderna framhållas med en kostlig humor, som aldrig blir ensidig. Bipersoner — kommerserådet, de intrigerande bröderna fördjupas psykologiskt och vinna därigenom vår medkänsla lika väl, som Hans och Traute.

Den andra betydande premieren för året — för »de tiotusendes» kompakta massa den enda, — är *Hermann Sudermanns* »Johannisfeuer», uppförd på Lessingteatern. En Sudermann-premier är alltid en officiell tilldragelse i Berlin. Alt sen hans »Ära» bröt honom en glänsande bana, uppträder han nästan hvarje år med ett nytt stycke, om hvilket hans vänner regelbundet påstå, att det betecknar ett ännu högre stadium än det föregående, de öfriga däremot, att det föregående stycket var oändligt mykket bättre.

Sudermann sitter inne med hela den brutala kraft, som tillhör folket. Utgången från en fattig ostpreussisk familj, kom han hit med en förträfflig novell, för hvilken han i dåvarande bokhandlaren, numera direktören för ett stort förlagssällskap, Felix Lehman fann en entusiastisk förläggare. År 1894 kom hans första drama till uppförande på Lessingteatern. Redan nu förefaller det gammalmodigt med sin tendentiösa motsats af belétage och bakgård, men då ryckte den med sin kraft och sin heta lidelse alla med sig. I de följande dramerna var det den glödande sinnligheten, som åter och åter triumferade. Alltid var han bäst och sannast i framställningen af den hänsynslösa njutningens representanter, äfven om han gaf dem orätt såsom t. ex. i »Glück im Winkel». Men så blef Sudermann sjuk. Han fördjupade sig, och detta var till hans skada.

Man har påstått att han skrifvit sina senaste filosofiska dramer »Johannes» och »Die Reiherfeder» för att visa att han, lika väl som Hauptmann, kan vara djupsinnig, men jag tror, att han i Berlinerlifvets väldiga sällskapshvirfvel, där han så gärna flyter med, helt enkelt förlorat sinnlighetens obrutna, naiva kraft, och att han därför icke längre, om han än ville, kan skapa en Willy eller en Magda. Den sinnlighet för hvilken Salome i Johannes är ett uttryck, tyder redan på

dekadens. »Die Reiherfeder» rör sig på allegorins och filosofins områden. I »Johannisfeuer» fins af den dramatiskt grofva och starkt värkande Sudermann blott styckets idé kvar, den nämligen, att under midsommarnatten alla hedniska makter vakna till lif i människorna och pocka på en kärlekens frinatt. Men denna sinnliga makt låter Berlinerkulturens försvagade Sudermann besegras af kristendomen och försakelsen.

Fabeln lyder: Marikke är dotter till en förfallen litauisk kvinna, som kastat sig under hjulen af den vagn, i hvilken godsägaren och hans fru åka. Makarne åtaga sig barnet och uppfostra det som sitt eget, äfven sedan de fått en egen dotter. Marikke vedergäller välgärningen genom sin flit och duglighet, så att hon i hemmet blott benämnes med det om Marlitt påminnande namnet »Syrsan». Utom henne befinner sig i hemmet en brorson, Georg, hvars far skjutit sig, hvarefter onkeln fått betala skulderna och därtill uppfostra gossen. Så föröfvar Syrsans mor en stöld i välgörarens hus. Detta gör ett så djupt intryck på Syrsans tankar och känslor, att hon numera blott tycker sig vara tjufvens dotter, hvars anlag hon spårar nedärfda i sitt eget blod. Så stjäl hon sig Georg, som är förlofvad med sin kusin, utan att egentligen älska henne, ty äfven han hyser sedan länge en djup böjelse för Syrsan och endast romantiska missförstånd hafva hittills skilt dem åt. Under Johannenatten tar hon honom. — De tidigare årens Sudermann hade i denna scen låtit oss genomgå passionens alla rysningar; nutidens konstnärligt varsamme Sudermann konstaterar här knappast. — I sista akten komma Marikki och Georg till besinning. Sin tacksamhetsskuld till huset kunna de icke förneka och Georg för Marikkes fostersyster till altaret.

Utomordentligt lefvande är den gamle godsägaren skildrad, hans härsklystnad, hans glädje öfver att låta brorsonen känna sin öfverlägsenhet trots all godmodighet i öfrigt. Den nyaste och bäst lyckade figuren i stycket är adjunkten, som älskar Marikke med en till det yttre otymplig, men innerlig och stark kärlek. Marikke, proletärbarnet, är effektfullt konciperad, utan att dock göra något starkare intryck. — Kanske var det framställarinnan, som lämnade författaren i sticket. Sudermann hade själf valt ut den lilla nervösa *Eysold* till denna blandning af kattaktig vekhet och vildhet, tacksamhet och lögnaktighet, sentimentalitet och brutalitet. Öfvertygande värkade hon likväl icke.

FRAGMENT UR EN RYSK OFFICERS BREF OM FINLAND.

MEDDELADT ATENEUM AF R. L—ST.

(Denna »ryska officer» var den stora ryska skalden Batjuschkoff, hvars öde är ett af de sorgligaste af alla sorgliga ryska skaldeöden. Konstantin Nikolajevitsch B. föddes 1787 i Vologda i en gammal adlig familj med »Rurik'ska» anor. Efter en olycklig barndom, ungdom och tjänstemannabana deltog han som officer i Rysslands krig under perioden 1806—1816, ss. i finska kriget, hvilket bl. a. skänkte honom motiv till »Odet till Pjetin» (striden vid Idensalmi). Han sårades svårt vid Heilsberg, var med vid Kulm och Leipzig, blef adjutant hos Rajeffskij och tog afsked ur militärtjänsten 1816 — kränkt af att se sig förbigången och tillbakasatt. Hans blessyr från slaget vid Heilsberg drog efter sig en sinnesrubbning, som år 1823 återförde honom till Vologda, där han dog vansinnig 1855. Som skald är han mest känd som »Puschkins föregångare» och den »lätta poesins» klassiska målsman inom Rysslands literatur. Nedanstående poetiska »bref» torde med sina poetiska licenser ej sakna ett visst kuriositetsintresse inför Ateneums läsarekrets.)

Finland, år 1809.

Jag såg ett land, beläget nära polen och gränsande till Hyperboréernas haf, ett land, där naturen är fattig och dyster, där solen värmer knappa tre månader af året, men där människorna finna sin lycka lika väl som i jordens af naturen välsignade länder. Jag såg *Finland*, från Kymmenes sträder till den skummande Ule-älf, under en upprörd tid, under krigstid, och jag skyndar mig att meddela dig de intryck, som etsat sig in i min själ vid åsynen af det nya landet — så vildt, men så skönt

i sin vildhet. I detta land bär jorden öfveralt en prägel af ödeläggelse och karghet, af dystert trots och ogästvänlighet (i synnerhet i »gamla Finland»). Här räcker sommaren något öfver sex veckor, stormar och oväder herska i nio månader, hösten är afskräckande och själfva våren antager icke sällan karaktären af kulen höst. Hvart man än riktar blicken — öfveralt möter den antingen vatten eller sten. Här skvalpa djupa, långa sjöar mot klippor af granit, öfver hvilka vinden far fram med dån genom talldungarna; där resa sig hela ruiner af forna granitbärg, söndersprängda af underjordisk eld eller af hafvets öfversvämning i urtiden. I början af maj inträder våren — snön smälter snabt och bäckarna, som den föder i bärgen, störta med brus och skum ned till sjöarna, hvilka på ofvan- eller underjordiska vägar bringa hafvet sin ymniga tribut. Om sjön är lugn, så spegla de höga strandklipporna sina skrofliga anleten i vattenspegeln. På klipporna reda roffåglar sina nästen — roffåglar, som enligt en skandinavisk fornsägen i mulnande kvälltimmar med sitt skri mana stormar fram ur det hemlighetsfulla djupet. Men nordan blåser upp och den drömmande sjöns yta väckes ur sin hvila!.. Ser du, hur det fradgar? Hör du, med hvilket doft och utdraget dån vågorna krossas mot de fasta granithällar, som i århundraden trotsat stormarnas anlopp och böljornas raseri? De närliggande skogarna upprepa stormens dån och hela naturen tyckes skaka i våldsam vrede. Dessa hemska naturföreteelser påminna mig om Skandinavernes dystra gudasaga, där gudarna nästan alltid uppträda vreda och straffande det svaga människosläktet.

De finländska skogarna äro ogenomträngliga; de växa på bärggrund. Evig tystnad, evig skymning bor i dem. Träden, krökta och vridna af tiden eller af stormens ryckningar, spärra vägen för den dristige jägaren. I denna hemska och liflösa ödemark, i dessa väldiga skogsklyftor hör vandraren endast roffågelns gälla skri, den glupande vargens tjut eller bruset från en vårbäck, som i hejdlös fart skjuter fram öfver sin stenbädd mellan klipporna, besegrande alla hinder och ryckande med sig vindfällen och rullstenar. Rundt omkring ödemark och tystnad! . . . Och se vidare! Himmelens eld eller svedjebrukarens outtröttliga hand har antändt denna skog: dessa halfbrända furor, uppryckta ur jorden trots sina långa rötter, dessa svartnade hällar, röken, som stiger i täta, svarta moln öfver skogsbranden — alt detta samlar sig till en tafla, så vild och dyster, att vandraren genomilas af en ofrivillig rysning och skyndar sig att vederkvicka sin blick med bilden af den närbelägna sjön, som hvilar majestätisk inom ramen af sina långsluttande stränder, eller den gröna skogsängen, där kon betar det täta, saftiga, af källsprång vattnade gräset.

Hvilket eller hvilka folk hafva i tidernas begynnelse befolkat detta land? Hvar äro de minnesmärken de lämnat efter sig? Hvar äro spåren af

deras lif? Tiden har utplånat alt — eller också hafva dessa de vilda skogarnas söner icke hugfäst sitt minne genom någon bragd och historien, som häfdtecknat de minsta tilldragelser i de södra och östra folkens forna lif, har intet att förtälja om dessa Nordens söner. Men dessa urinnebyggare — dystra, okufliga söner af en karg vildmark eller nybyggare från mera lyckligt lottade länder*) — hafva dock existerat: de bebodde dessa klyftor, närde sig med vilda djurs mjölk och sågo lifvets högsta sällhet i jaktlycka eller seger öfver en fiende, ur hvars hufvudskål de drucko blod under förhärligande af sin bedrift. När vintern spände is öfver vattendragen och insvepte jorden i rimfrost och drifvor, då kommo skogarnas vilda söner fram ur sina klyftor och drogo hän öfver de Hyperboreiska hafven till nya ödemarker, nya skogar. Beväpnade med yxar och klubbor draga de i härnad mot ödemarkernas vidunder: de dragas af snabba renar, de ila fram på lätta skidor öfver snövidderna, de kämpa, segra och tillreda blodiga gästabud . . . Jagade af hunger och nöd, lågande af vildt mod, ringaktande döden såväl som lifvet, veta de icke af fara och uppfylla i vilddjursraseri skogarna med sitt gny, som ekot mångdubblar i den villande ödemarken.

Men dessa ödemarker, dessa skogsklyftor, dessa ogenomträngliga skogar genljödo dock stundom under medeltiden af skaldernas sång. Äfven *här* strödde poesin ut sina blommor: den förmildrade sederna, tämde vilddjursdrifterna och hugsvalade det trånande människosläktet med sina trollsånger om gudar och kämpar, om en bättre värld, om ett härligt kommande lif. Skilda stammar slöto sig tillsammans och bildade kolonier längs Finlands kuster. Efterhand antog själfva naturen ett annat utseende — den blef mindre dyster och vild.

Kanske här, på denna af furor beskuggade klippa, vid hvars fot vikens djupa vatten gungar för vestanvindens andedräkt, kanske på denna klippa i tiden reste sig ett tempel hälgadt Oden? Här vill poeten drömma om tider, som flytt, försjunka i tankar på dessa barbariets, hugstorhetens och ärans gyllene sekler. Här ser han i stilla hänryckning ut öfver hafvets böljeslätt, som i tiden plöjdes af Odens och Haralds drakar, han ser hän mot den mörka horisonten, längs hvilken de fallne kämparnes vålnader engång drogo fram vid valkyriornas sida, han ser på stenhällarna, dessa minnesstenar från den gråa forntiden med hemlighetsfulla tecken, liksom ristade af en okänd hand . . .

— — — — — — — — — — —

Äfven bland drifvor och under mulen himmel har sålunda den flammande inbillningen skapat sig en ny värld och utsmyckat den med diktens fagraste blomster. Nordens folk äro begåfvade med den yppigaste fantasi: själfva naturen, vild och karg, ele-

*) Historieforskarne hafva ännu icke kommit till full klarhet i frågan om Finlands urinnevånare. Förf:s anm.

mentens ombytlighet och det föränderliga lefnadssättet, på engång värksamt och ensligt, skänker denna fantasi en riklig näring.

Här är vinterns välde. I slutet af oktober faller snön.. Den närbelägna klippan höjer knapt sin nakna hjässa öfver det hvita täcket, rimfrosten faller i hvita skyar och i den första morgonkölden skimra träden som regnbågen, i det de återkasta solstrålarna i tusen spelande färger. Men solen tyckes med förfäran stirra ned på vinterns ödeläggelse; den visar sig knapt och sveper in sig i en rödaktig dimma, förebådaren af skarp köld. Månen slösar hela natten med sitt silfverstänk och bildar ringar på himmelens rena azurfond, som då och då korsas af meteorfallens eldstrimmor. Icke en vindfläkt vaggar de af rimfrost hvitfransade träden: de stå som förtrollade i sin nya skrud. Det ligger tungsinne, men också andakt denna ovanliga tystnad såväl uppe i luften, som nere på jorden! Öfveralt är det tyst! En skygg älg flyr skyndsamt in i en skogsdunge, skakande den yfviga rimfrosten från sina horn, en flock orrar halfslumrar inne i den tysta skogen, och hvarje steg höres vida omkring i den snöiga vildmarken.

Men äfven här ler naturen (ett gladt, men kortvarigt löje). När drifvorna, påvärkade af sol och sommarvind, smultit och vattuflödena med brak sökt sig fram till hafvet, bildande på sin väg tusen bäckar och forsar, då vaknar naturen märkbart ur sin långa och tunga slummer. Broddåkrarna kläda sig plötsligt i grön sammet, ängarna i doftande blomsterskrud. Man ser, hur det växer! I dag är allting dödt — i morgon står alt i blom och doft. Folkets myter hafva städse värkligheten till grund. De forne skandinaverne trodde, att Oden, den store siaren och galderdrotten, med sin fina hörsel hörde, hur gräset spirade upp om våren. Själffallet har det otroligt snabba växandet om våren gifvit upphof åt denna myt. Sommarens dagar och nätter äro här underbart vackra och behagliga. Dagen föregås af en ymnig daggbildning. Solen, som knapt gett sig tid att blunda bortom horisonten, visar sig åter i hela sitt majestät öfver ändan af sjön, som plötsligt begjutes med rödaktig guldglans. Vildmarkens fåglar skaka morgondåsigheten gladt från sina vingar, viga ekorrar våga sig fram ur den mörka furuskogen, ända fram till den låga strandens lummiga ungbjörkar. Alt är tyst, alt är högtidligt i denna jungfruliga natur! Stora fiskar slå svallande ringar ute på sjön, medan det våta elementets smärre innevånare leka i stim vid foten af klipporna eller tätt invid den flacka sandstranden. Kvällen är stilla och ljum. Solstrålarna dö långsamt bort på granitklipporna, hvilkas färg oupphörligt förändras. Tusentals insekter (dessa förtrollade ödemarkers flyktiga innebyggare) korsa sjöns yta eller svärma öfver vassen och de slokande videbuskarna. Flockar af vildänder och skrikande tranor draga hän till det närbelägna kärret och simmande vilda svanar hälsa aftonsolen med stolta later. Solen sjunker

ned i Bottenhafvets djup och skymningen i förbund med tystnaden intager naturens tron . . .

Hvilket motiv för målarens pensel, denna bivuak däruppe på klipporna! Månens strålar belysa de trötta krigarne och halka öfver de blänkande delarna på de i pyramider sammankopplade gevären! Hvilket ämne för målning utgöra icke dessa stora eldar, kring hvilka soldaterna skocka sig i den kyliga nattens timmar! Denna skog, som bevarat sin tystnad kanske alt sedan världens skapelse, får plötsligt lif vid ankomsten af våra regementen. Trupperna lägra sig för natten och alt blir lif och rörelse: brinnande halmkärfvar, flammande bål af torra grenar, gamla stubbar och ofta hela träd, hvarur röken bolmar upp mot natthimmelen, artilleriets buller, hästarnas gnäggningar och stamp, vapnens glans, sorlet från manskapet, ljudet från trummor och kavalleritrumpeter — alt detta smälter ihop till ett öfverväldigande skådespel! Snart förstummas rösterna, de brinnande bålen slockna, krigarne sofva och den förra stillheten har åter inträdt — då och då störd af bruset från en bärgsbäck eller af de utdragna ropen från fältvakterna, posterade på de närmaste höjderna, midtemot fiendens läger. Månen — redan bleknande — belyser den tysta bivuaken...

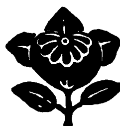
— — — — — — — — — — — —

Nu är hvarje steg i Finland förknippadt med tilldragelser, hvilka det är både fröjdefullt och smärtsamt att minnas. Här hafva vi segrat, men hela led af tappra hafva fallit — och här äro deras grafvar! Här har den hårdnackade fienden blifvit drifven ur sina förskansningar och förjagad, men dessa ensliga träkors på den sandiga stranden eller utefter vägen därborta tyckas säga den förbitågande krigaren: äfven dig väntar seger eller död! . . . Här möta vi vid hvarje steg ett öfvergifvet batteri eller en gammal herregård med spetsiga tinnar, minnen från riddartiden, eller en framskjuten fiendtlig förpost, en nyss brunnen bro eller en ödelagd by. Öfveralt spår af våra segrar eller spår efter längesedan förgångna tider — ödesdigra spår af krig och förödelse! Stundom slås läger på den låga stranden af en sjö, där den trygga fiskaren hittills lagt ut sina bragder. Stundom möta vi skyttegrafvar, batterier, förskansningar och hela krigets apparat vid sidan af en landtmans fredliga tjäll. Skärande kontrast! . . . .

INNEHÅLLSFÖRTEKNING.

ILLUSTRATIONER.

ATENEUM

kostar 12 mark för år och utkommer med **6 häften i året.** Enskilda häften à 2 mark 50 penni. Prenumeration mottages i hvarje bokhandel.

SJÄTTE HÄFTETS INNEHÅLL:

ILLUSTRATIONER:

